

S WŁOCŁAWSKI
SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY

RADA NAUKOWA

KS. PROF. DR HAB. **ZDZISŁAW PAWLAK** (PRZEWODNICZĄCY) – WŁOCŁAWEK

PROF. DR HAB. **ZBIGNIEW KARPUS** – TORUŃ

KS. PROF. DR HAB. **WITOLD KUJAWSKI** – WŁOCŁAWEK

PROF. DR HAB. **ANDRZEJ RADZIMIŃSKI** – TORUŃ

KOMITET REDAKCYJNY

STANISŁAW KUNIKOWSKI (PRZEWODNICZĄCY)

DOROTA SZKLARSKA (SEKRETARZ)

WŁADYSŁAW KUBIAK

KS. KAZIMIERZ RULKA

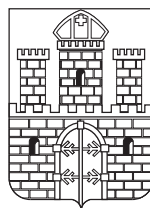
ADAM WRÓBEL

WŁOCŁAWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

S WŁOCŁAWSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

pod redakcją
Stanisława Kunikowskiego

TOM VIII

Włocławek 2019

Wydawca
Włocławskie Towarzystwo Naukowe

Projekt okładki, strony tytułowej,
opracowanie typograficzne, łamanie
Drukarnia EXDRUK Spółka Cywilna

Redakcja i korekta
dr Miłosz Kłobukowski

© Copyright by Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2019

Wydano z pomocą finansową:

Gminy Miasta Włocławek (na podstawie Umowy Nr KSP.K.3037.45.19)

Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu
(na podstawie umowy Nr UM_KE.616.1.647.2019)

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Partner wydawnictwa

ISBN 978-83-88115-75-2 całość
ISBN 978-83-60150-79-5 Tom 8

Włocławskie Towarzystwo Naukowe
87-800 Włocławek, pl. Wolności 20
tel. 54 232 28 08
www.wtn.pl; e-mail: wtn@wtm.pl

Druk i oprawa:
Drukarnia EXDRUK Spółka Cywilna Wojciech Żuchowski Adam Filipiak
ul. Rysia 6, 87-800 Włocławek

DO CZYTELNIKA

Oddajemy do rąk Czytelnika kolejny, ósmy tom *Włocławskiego słownika biograficznego* wydane nakładem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, które w 2019 r. obchodzi jubileusz czterdziestolecia swojej działalności. Obecny wolumin ukazuje się także w piętnastolecie opublikowania w 2004 r. pierwszego z zaplanowanych dziesięciu tomów słownika. W dotychczasowych ośmiu tomach zostało opublikowanych 795 biogramów osób związanych z dziejami naszego miasta Włocławka na przestrzeni prawie tysiąca lat. Ta imponująca ilość prezentowanych życiorysów, niespotykana, jak się domyślam, w dziejach poszczególnych miast w Polsce, to zasługa przede wszystkim autorów tychże opracowań, którzy niejednokrotnie przy braku doświadczenia warsztatowego, podjęli się napisania biografii postaci, o których pamięć zacierza się wraz z upływem lat. W obecnym, ósmym tomie prezentujemy czytelnikom 92 biogramy, w tym także tych postaci, które odeszły od nas w bieżącym roku.

Wyrażam wyjątkowe uznanie dla setek osób, które zdecydowały się społecznie zaprezentować swoje umiejętności autorskie. Dziękuję członkom Rady Naukowej oraz Komitetowi Redakcyjnemu za cenne uwagi, które umożliwiły autorom, nadać właściwy kształt poszczególnym biogramom.

Jak zwykle kieruję uwagę czytelników do końcowej części publikacji, w której został umieszczony wykaz haseł zarówno z obecnego, jak i z poprzednich siedmiu tomów, a także krótkie noty biograficzne autorów biogramów.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego słownika apeluję do czytelników o zgłaszanie do biura Włocławskiego Towarzystwa Naukowego nazwisk osób, które mogą znaleźć się w kolejnym, dziewiątym tomie publikacji. Jednocześnie informujemy, że na stronie internetowej Włocławskiego Towarzystwa Naukowego: <http://www.wtn.pl/publikacje/wloclawski-slownik-biograficzny.html> znajdują się wykazy wszystkich haseł opublikowanych w poszczególnych tomach słownika.

Stanisław Kunikowski

Ciechocinek, w listopadzie 2019 r.

WSTĘP¹

W dziejach każdej społeczności ważną rolę odgrywają nie tylko osoby piastujące zaszczytne i odpowiedzialne stanowiska, ale także te, którym biografistyka nie zawsze poświęcała należyłą uwagę. A przecież są wśród nich tacy, dzięki którym ich rodzinne miejscowości zyskiwały na znaczeniu i umacniały swoją pozycję polityczną, społeczną, kulturalną i gospodarczą. Dla oddania twórcom naszej historii należnego szacunku i przekazania potomnym wiedzy o ich dziełach i czynach powstało to wydawnictwo.

Pierwsze próby opracowania biografii osób szczególnie zasłużonych dla Włocławka podjęło Włocławskie Towarzystwo Naukowe w 1991 r., wydając z okazji 650-lecia lokacji Włocławka publikację *Zasłużeni dla Włocławka* pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego. Z kolei Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne opublikowało w 1997 r. książkę *425-lecie Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*. Profesorowie i moderatorzy XX wieku, w której zaprezentowano biogramy i dorobek naukowy księży profesorów, dyrektorów ekonomicznych, ojców duchownych, bibliotekarzy ksiąźnicy seminaryjnej. Sylwetki poszczególnych postaci zasłużonych w dziedzinie kultury, oświaty, nauki, służby zdrowia itp. ukazywały się w wydawnictwach okazjonalnych. Wiele informacji biograficznych zawierają także wspomnienia pośmiertne, które były drukowane w poszczególnych tomach „Ziemi Kujawskiej”, „Rocznika Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej”, „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich”, „Ateneum Kapłańskiego”.

Dzieje Włocławka związane są trwale z wielowiekową historią państwa polskiego, a dogodne położenie miasta nad brzegiem Wisły oraz na styku historycznych regionów: Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i Mazowsza sprawiało, że odbywały się w nim znaczące dla Polski wydarzenia społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturalne. Rosnące zainteresowanie dziejami Włocławka, a w szczególności życiem jego mieszkańców, świadczy o chęci utożsamienia się z lokalną społecznością. Potrzeba poznania własnej Małej Ojczyzny przez pogłębienie wiedzy o działalności i czynach ludzi, którzy odegrali znaczącą rolę w dziejach miasta, dowodzi potrzeby odnalezienia wspólnych korzeni dla motywowania osobistych działań i dążeń. To także wola okazania wdzięczności przodkom za ich codzienną walkę o godne życie dla siebie i lepszą przyszłość dla następnych pokoleń. *Włocławski słownik biograficzny* przeznaczony jest dla szerokiego grona czytelników, dlatego wydawnictwo posiada cechy opracowania popularnego, połączonego z zasadami naukowej precyzji, obowiązującymi przy redagowaniu tego typu publikacji książkowych. Zamiarem wydawcy — Włocławskiego Towarzystwa Naukowego — było przedstawienie sylwetek ludzi już nieżyjących, a działających we Włocławku od czasów najdawniejszych aż po czasy współczesne oraz osób wywodzących się z Włocławka, których dokonania wykraczały poza granice regionu i Polski. Planuje się opublikowanie ok. tysiąca biogramów w siedmiu–ośmiu to-

¹ Wstęp do tomu pierwszego.

mach. Częstotliwość ukazywania się poszczególnych tomów (corocznie jeden tom) uzależniona jest od pozyskania odpowiednich środków finansowych.

Redakcja Słownika, w porozumieniu z autorami biogramów, opracowała kryteria doboru haseł. Przede wszystkim kwalifikowano biogramy tych osób, które, działając we Włocławku, przyczyniły się do rozwoju miasta w danym okresie jego dziejów oraz tych, które urodziły się we Włocławku, opuściły miasto i wyróżniły się w pracy zawodowej, społecznej, twórczej w Polsce i za granicą.

W Słowniku dopuszczono możliwość zamieszczenia biogramów osób, które nie urodziły się we Włocławku, krótko w nim przebywały, ale po opuszczeniu miasta zapewniły sobie poczesne miejsce w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym, naukowym bądź kulturalnym. Publikacja zawiera także biogramy osób różnych narodowości i wyznań, które piastowały ważne funkcje administracyjne i kościelne w mieście na przestrzeni wieków, osób związanych z walką o niepodległość w czasie pierwszej i drugiej wojny światowej, które brały w nich czynny udział, poległy, zginęły w obozach koncentracyjnych lub zostały stracone w innych okolicznościach, a także tych tworzących najnowszą historię III Rzeczypospolitej. W Słowniku zastosowano system „holenderski” — każdy tom zawierać będzie biogramy od litery A do Z, co pozwoli wyeliminować suplementy i zminimalizować ryzyko opuszczenia sylwetek osób zasługujących na omówienie; ich biogramy zostaną zamieszczone w kolejnym tomie.

Autorami poszczególnych biogramów jest kilkadziesiąt osób wywodzących się głównie z Włocławka, posiadających zróżnicowane doświadczenie badawcze i metodyczne. Jako redaktor *Włocławskiego słownika biograficznego* zdaję sobie sprawę z ogromu pracy włożonej przez poszczególnych autorów przy gromadzeniu i opracowywaniu haseł. Jestem pewien, że poniesiony trud zaowocuje w następnych tomach naszego Słownika.

Nad całością prac badawczych opiekę sprawuje Rada Naukowa pod przewodnictwem prof. dr. hab. Mieczysława Wojciechowskiego, składająca się z przedstawicieli nauki, znawców i propagatorów historii regionu. W imieniu zespołu redakcyjnego i wszystkich autorów składam podziękowania za cenne uwagi i sugestie prof. prof.: Stefanowi Cackowskiemu, ks. Witoldowi Kujawskiemu, Marianowi Pawlakowi, Andrzejowi Radzimińskiemu, Mieczysławowi Wojciechowskiemu.

Oddajemy Czytelnikom pierwszy tom *Włocławskiego słownika biograficznego*, który ukazuje się w dwudziestopięciolecie utworzenia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, licząc na wyrozumiałość i oczekując konstruktywnych uwag oraz propozycji. Jeżeli poszczególne tomy *Włocławskiego słownika biograficznego* wniosą nowe materiały do opublikowanych już w opracowaniach naukowych o Włocławku, uznamy nasze przedsięwzięcie za udane.

Stanisław Kunikowski

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAN** — Archiwum Akt Nowych w Warszawie
AAW — Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie
AB — Akademia Bydgoska
abp — arcybiskup
ADW — Archiwum Diecezjalne we Włocławku
AK — Armia Krajowa
AKD — Archiwum Kurii Diecezjalnej
AKDW — Akta Kapituły Diecezji Włocławskiej
al. — aleja
AL — Armia Ludowa
AmW — Akta miasta Włocławka
APB — Archiwum Państwowe w Bydgoszczy
APŁ — Archiwum Państwowe w Łodzi
APPOzn. — Archiwum Państwowe w Poznaniu
APS — Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu
APT — Archiwum Państwowe w Toruniu
APW — Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku
arch. — archiwum
art. — artykuł
ASP — Akademia Sztuk Pięknych
ATK — Akademia Teologii Katolickiej
AWF — Akademia Wychowania Fizycznego
AZKO Wł. — Archiwum Zakładowe Delegatury we Włocławku Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy
AŻIH — Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. E. Ringelbluma w Warszawie
b. — były
BBC — British Broadcasting Corporation (Brytyjska Korporacja Radiofoniczna)
BBWR — Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (1927–1935)
b.d. — brak daty
BIP — Biuro Informacji i Propagandy
bp — biskup
b.r. i m. — brak roku i miejsca (wydania)
BWA — Biuro Wystaw Artystycznych
BWSD — Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku im. Księży Chodyńskich
CAW — Centralne Archiwum Wojskowe
KM PZPR — Komitet Miejski PZPR
kom. — komisarz (wystawy)
KPP — Komunistyczna Partia Polski
kpt. — kapitan
kpt. obs. — kapitan obserwacyjny
KRN — Krajowa Rada Narodowa
ks. — ksiądz
kserogr. — kserograficzna
k.strzel. — kompania strzelecka
KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski
l. — lata
leg. — legitymacja
lek. — lekarz
LOK — Liga Obrony Kraju
LWP — Ludowe Wojsko Polskie
LZK — Liceum Ziemi Kujawskiej
m. — miasto, miejscowość
maszyn. — maszynopis
m.in. — między innymi
mjr — major
MKiS — Ministerstwo Kultury i Sztuki
mkp — marka polska
MRN — Miejska Rada Narodowa
m.st. — miasto stołeczne
MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MZKiD — Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku
n. — nad
NAC — Narodowe Archiwum Cyfrowe
NKWD — Narodny Komissariat Wnutriennych Dieł (ros.) — Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych
nr — numer
ob. — obecnie
odb. — odbitka
OHP — Ochotniczy Hufiec Pracy
ok. — około
OMTUR — Organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
oo. — ojcowie (zakonnicy)
oprac. — opracowanie, opracował
osob. — osobowe
OSP — Ochotnicza Straż Pożarna
PAN — Polska Akademia Nauk
par. — parafia
PAU — Polska Akademia Umiejętności

PCK — Polski Czerwony Krzyż
 pers. — personalne
 PGSW — Państwowa Galeria Sztuki Współczesnej
 phm. — podharc mistrz
 pl. — plac
 płk — pułkownik
 p.o. — pełniący obowiązki
 poł. — połowa
 popr. — poprawione
 por. — porucznik
 por. pil. — porucznik pilot
 POW — Polska Organizacja Wojskowa
 pow. — powiat
 późn. — później, późniejszy
 pp — pułk piechoty
 ppłk — podpułkownik
 ppłk dypl. — podpułkownik dyplomowany
 ppłk w st. spocz. — podpułkownik w stanie spoczynku
 ppor. — podporucznik
 PPR — Polska Partia Robotnicza
 PPS — Polska Partia Socjalistyczna
 PPS–Lewica — Polska Partia Socjalistyczna–Lewica
 pr. magist. — praca magisterska
 pr. zbior. — praca zbiorowa
 PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
 PRN — Powiatowa Rada Narodowa
 PRNiUP we Wł. — Powiatowa Rada Narodowa i Urząd Powiatowy we Włocławku
 proc. — procent
 prof. — profesor
 pseud. — pseudonim
 PSL — Polskie Stronnictwo Ludowe
 PSP — Pracownia Sztuk Plastycznych
 pt. — pod tytułem
 PTH — Polskie Towarzystwo Historyczne
 PTK — Polskie Towarzystwo Krajoznawcze
 PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
 PUBP — Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
 pw. — pod wezwaniem
 PWSSP — Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych
 PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
 r. — rok
 R. — rocznik
 rb — rubel
 rbs — rubel srebrem
 red. — (pod) redakcją
 red. nauk. — redaktor naukowy
 rel. — relacja
 rez. — rezerwy
 rkp. — rękopis
 RKU — Rejonowa Komenda Uzupełnień
 rozszerz. — rozszerzone
 RP — Rzeczpospolita Polska
 rtm. — rotmistrz
 RWE — Radio Wolna Europa
SBP — Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
 scen. — scenariusz
 SP — Szkoła Podstawowa
 ss. — siostry
 św. — święty
 t. — tom
 tłum. — tłumaczył
 tm. — tego miesiąca
 TOP — Tajna Organizacja Polska
 t. osob. —teczka osobowa
 TPPR — Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
 tr. — tego roku
 TUR — Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego
 TWP — Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
 tys. — tysiąc
 tzw. — tak zwane, tak zwany
UAM — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
 UB — Urząd Bezpieczeństwa
 UJ — Uniwersytet Jagielloński
 UKW — Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
 ul. — ulica
 UŁ — Uniwersytet Łódzki
 UMK — Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
 UPA — Ukraińska Powstańcza Armia
 ur. — urodzona, urodzony
 UW — Uniwersytet Warszawski
 uzup. — uzupełnione
 v. — verso (łac.) — na odwrotnej stronie
 vel — lub
 w. — wiek
 WBH CAW — Wojskowe Biuro Historyczne Centralne Archiwum Wojskowe
 WKP(b) — Rosyjska Komunistyczna Partia (bol-szewików)
 woj. — województwo
 wol. — wolumin
 WP — Wojsko Polskie
 WRN — Wojewódzka Rada Narodowa
 WSD — Wyższe Seminarium Duchowne

WSH — Włocławska Szkoła Handlowa (ob. LZK)
WSHE — Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekono-
miczna we Włocławku
WSP — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy
WTN — Włocławskie Towarzystwo Naukowe
wyd. — wydany, wydanie
wyd. popr. i rozsz. — wydanie poprawione i rozsze-
rzone
z. — zeszyt
zał. — założony
zb. — zbiorowy
zbior. — zbiorowe
ZBoWiD — Związek Bojowników o Wolność i De-
mokrację
zg. — zgon
ZG — Zarząd Główny
ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego
ZKiBWP RP — Związek Kombatantów i Byłych
Więźniów Politycznych Rzeczypospolitej Polskiej
ZLP — Związek Literatów Polskich
złp. — złoty polski
ZMP — Związek Młodzieży Polskiej
ZMS — Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZNP — Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZPAP — Związek Polskich Artystów Plastyków
ZSMP — Związek Socjalistycznej Młodzieży Pol-
skiej
zw. — zwany
ZWZ — Związek Walki Zbrojnej
ŻOB — Żydowska Organizacja Bojowa

WYKAZ SKRÓTÓW STOSOWANYCH W BIBLIOGRAFII

I. OPRACOWANIA ZWARTE

- Archiwum Ringelbluma** — *Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy*, t. 1–34, Warszawa 1997–2017.
- Chodyński S., Biskupi sufragani** — Chodyński S., *Biskupi sufragani wrocławscy*, Włocławek 1906.
- Chodyński S., Katalog prałatów** — Chodyński S., *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, Włocławek 1914 (odb. kserogr., rkp. w BWS i ADW).
- Czaplewski P., Biskupi sufragani** — Czaplewski P., *Biskupi sufragani wrocławscy (z akt kapituły wrocławskiej)*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1908, t. 1.
- Czaplewski P., Tytułarny episkopat** — Czaplewski P., *Tytułarny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915.
- 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja** — *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja jubileuszu*, pod red. W. Hanca i K. Rulki, Włocławek 1995.
- 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie** — *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, pod red. W. Hanca i K. Rulki, Włocławek 1997.
- Diecezja chełmińska** — *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, oprac. zbior., Pelplin 1928.
- EK** — *Encyklopedia katolicka*, t. 1–20, Lublin 1995–2014.
- Frątczak W., Diecezja włocławska** — Frątczak W., *Diecezja włocławska w okresie II wojny światowej*, wyd. 2, Włocławek 2013.
- Hierarchia catholica** — *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, Ecclesiarum antistitum series*, t. 1: 1198–1431, coll. C. Eubel, Monasterii 1913; t. 2: 1431–1503, coll. C. Eubel, Monasterii 1911.
- Jacewicz W., Woś J., Martyrologium** — Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 1 i 2, Warszawa 1977, z. 4 i 5, Warszawa 1978.
- Jakubowska W., Solarczyk M., Organizacja** — Jakubowska W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011.
- KZSP** — *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolf-Łozińska, t. 11: *Dawne województwo bydgoskie*, pod red. T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, z. 18: *Włocławek i okolice*, oprac. W. Puget i M. Paździor oraz T. Chrzanowski i M. Kornecki, Warszawa 1988.
- Librowski S., Materiały** — Librowski S., *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, seria 1 — ogólna, „Arch. Bibl. Muz.” 1979, t. 38.
- Librowski S., Ofiary** — Librowski S., *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939–1945*, Włocławek 1947.
- Materiały** — *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 1, Włocławek 2000, cz. 2, Włocławek 2001, cz. 3, Włocławek 2004; t. 2: *Ziemia dobrzyńska*, cz. 1, Włocławek 2002, cz. 2, Włocławek 2003, cz. 3, Włocławek 2006, cz. 4, Włocławek 2007.
- Morawski M., Monografia** — Morawski M., *Monografia Włocławka (Włocławia)*, Włocławek 1933.
- Niesiecki K., Herbarz** — Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. 2, Warszawa 1988 [przedr. fotooffs., oryg.: Lipsk 1839–1846].
- Nitecki P., Biskupi** — Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Prokop K.R., Biskupi pomocniczy** — Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2. poł. XIII–1. poł. XVI w.)*, Kraków 2002.
- Prokop K.R., Polscy biskupi dominikańscy** — Prokop K.R., *Polscy biskupi dominikańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2013.

PSB — *Polski słownik biograficzny*, t. 1–51, Kraków i in. 1935–2017.

Schematyzmy... 1796–2013 — *Schematyzmy diecezji wrocławskiej 1796–2013*, Wrocławek...

SPTK — *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 1–7, Warszawa 1981–1983; t. 9: *SPTK 1994–2003*, Warszawa 2006.

Szeliga F., Przemysł — Szeliga F., *Przemysł wrocławski*, Wrocławek 1928.

Szostkiewicz Z., Katalog biskupów — Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, w: *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy—Szkice—Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954.

Wajer J., Życie kulturalne — Wajer J., *Życie kulturalne Wrocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.

Willi D., Päpste, Kardinäle — Willi D., *Päpste, Kardinäle und Bischöfe aus dem Cistercienser-Orden*, Bregenz 1912.

Wrocławek — Wrocławek. *Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Wrocławek 1999; t. 2: *Lata 1918–1998*, Wrocławek 2001.

WSB — *Wrocławski słownik biograficzny*, t. 1–6.

II. CZASOPISMA

„Arch. Bibl. Muz.” — „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”

DzP MSW — *Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*

„Gaz. Kuj.” — „Gazeta Kujawska”

„Gaz. Pom.” — „Gazeta Pomorska”

„Kron. Diec. Włocł.” — „Kronika Diecezji Włocławskiej”

„Kujawianin” — „Kujawianin. Informator Handlowo-Przemysłowy”

„Mies. Diec. Włocł. – Kron.” — „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej – Kronika”

„Pol. Arch. Med. Wewn.” — „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”

„Rocz. Elbl.” — „Rocznik Elbląski”

„Rocz. Muz.” — „Rocznik Muzealny”

„Rocz. Tor.” — „Rocznik Toruński”

„Słowo Pom.” — „Słowo Pomorskie”

„Studia Włocł.” — „Studia Włocławskie”

„Wiad. Archidiec. Lub.” — „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”

„Wiad. Diec. Lub.” — „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”

„Wiad. Włocł.” — „Wiadomości Włocławskie”

„WTK” — „Włocławski Tygodnik Kulturalny”

„Zap. Hist.” — „Zapiski Historyczne”

„Zap. Kuj. Dobrz.” — „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”

„Ziemia Kuj.” — „Ziemia Kujawska”

„Życ. Włocł.” — „Życie Włocławka”

„Życ. Włocł. Okol.” — „Życie Włocławka i Okolicy”

ADAMSKA ZENOBIA EUGENIA Z D. GÓRALSKA

(1922–1994), pseud. Stenia, członek za-przysiężony KZPL i KSSL, kolporterka kon-spiracyjnych gazetek, więzień niemieckich obozów koncentracyjnych.

Urodziła się 12 II 1922 r. w Wólnem, pow. Nieszawa (obecnie Aleksandrów Kuj.). Rodzice: Zygmunt i Marianna z Balcerowskich, rodzeństwo: Eugeniusz, Tadeusz, Bogdan i Salomea. W 1933 r. ukończyła czteroklasową szkołę powszechną w Wólnem. W maju 1940

r. zwerbowana przez Henrykę Wodyłło (najbliższą sąsiadką i przyjaciółkę) do tajnej organizacji KZPL działającej we Włocławku, złożyła przysięgę. Wraz z nią w wiosce działało jeszcze kilka osób, m.in. siostry Henryki, Jadwiga i Wanda, tym samym Wólne stanowiło w tym czasie centrum działania KZPL w pow. nieszawskim.

1 VIII 1940 r. Zenobię wraz z rodzicami i najstarszym bratem Eugeniuszem Niemcy wysiedlili z rodzinnego gospodarstwa i wywieźli do obozu przejściowego dla wysiedlonych w Łodzi (pozostałym rodzeństwem do końca wojny opiekował się brat matki Waclaw), stamtąd rodziców z bratem wywieziono na roboty przymusowe do protektoratu, a ją skierowano do III Rzeszy na roboty przymusowe w miejscowości Erbsen, Northeim/Hannover do gospodarstwa Niemca o nazwisku Hampe. Tam pozostawała nadal w kontaktach listowych z podziemiem, a otrzymywane gazetki konspiracyjne propagowała wśród polskich robotników przymusowych.

24 II 1941 r. została aresztowana przez Gestapo i osadzona w areszcie we Włocławku, skąd 28 IV tr. przewieziono ją do obozu policyjnego w Inowrocławiu, gdzie poddano ją brutalnym przesłuchaniom. 11 VIII tr. wszczęto śledztwo w tej sprawie i przekazano akta (sygn. akt 4 Sd. Js/97/41) Naczelnemu Prokuratorowi Rzeszy przy Trybunale Ludowym. Z nakazem aresztowania 18 XII tr. przewieziona została do obozu w Zwickau, gdzie pracowała przy produkcji sztucznych kwiatów. Po 12 VIII 1942 r.

przetransportowano ją do Drezna, gdzie 30 X tr. rozpoczęła się rozprawa przeciwko zdekonspirowanym 160 członkom KZPL, również z kujawskiego podziemia. Sześć osób skazano na karę śmierci. Wg wyroku Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu z 15 X 1942 r. wydanego w Dreźnie na osoby zaliczone do grupy C w akcie oskarżenia z 3 VIII 1942 r. Adamską skazano na cztery lata więzienia.

W pierwszych dniach XII 1942 r. przewieziona została z Drezna do więzienia we Wronkach, gdzie przebywała sama w celi do 23 XII 1942 r. Następnie trafiła do więzienia w Fordonie, a 15 I 1943 r. powróciła do Wronek. 20 III 1943 r. przewieziono ją do niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau z przydziałem do bloku nr 18, lager A Birkenau. Jako polska więźniarka polityczna na lewym przedramieniu miała wytatuowany numer obozowy 38662.

Po trzech miesiącach Adamska zachorowała na tyfus, a wkrótce po wyzdrowieniu, co zawdzięczała głównie jugosłowiańskiej lekarce, zapadła na cholerynę, odmianę cholery. Tym razem przeżyła zawdzięczała współwięźniarkom: Hannie Staszewskiej i Helenie Polakowskiej, nauczycielkom z Gniezna, które nazywano matkami oświęcimskimi. 24 VII 1944 r. została przewieziona pierwszym transportem w głąb Niemiec do kobiecego obozu w Ravensbrück, gdzie otrzymała numer obozowy 46191. Wsparcia duchowego udzialała Adamskiej współwięźniarka i zarazem jej nauczycielka z Nieszawy Maria Krześcińska. Kilka tygodni później Adamską przewieziono do obozu koncentracyjnego Buchenwald, gdzie otrzymała numer 27060. Będąc więźniarką obozu, pracowała w fabryce amunicji HASSAG w Altenburgu.

Ewakuacja z obozu Buchenwald nastąpiła 12 IV 1945 r. Przez trzy dni, do 15 IV, Adamska wraz ze współwięźniarkami ukrywała się w stogu słomy, kiedy pojawiły się pierwsze oddziały III armii USA, a do wsi wjechał pierwszy amerykański czołg, z którego wysiadł żołnierz i zapytał czystą polszczyzną: „Polkami jesteście?”. Po wyzwoleniu przebywała głównie w polskim obozie przesiedleńczym w Wildflecken (Durzyn) w Bawarii, gdzie pracowała w Czerwonym Krzyżu. Nie skorzystała z możliwości wyjazdu do USA lub Kanady i 17 XII 1946 r. wróciła do Polski.

W domu rodzinnym nadrabiała zaległości w wykształceniu. W l. 1949–1951 pracowała w Gminnej Spółdzielni w Lubaniu jako ekspedientka w sklepie spożywczo-przemysłowym w Wólnem. Aby utrzymać rodzinę, dorabiała szyciem i robieniem zastrzyków. W 1969 r. podjęła pracę sprzątaczką w Kolejowej Przychodni Lekarskiej w Wagańcu, skąd schorowana w 1975 r. przeszła na rentę inwalidzką II grupy. W 1980 r. przyznano jej rentę inwalidy wojennego II grupy. Jako członek ZboWiD-u często wygłaszała prelekcje w wielu szkołach i różnych instytucjach regionu, m.in. we Włocławku, Toruniu, Zbrachlinie, Nieszawie czy rodzinnym Wólnem. Dzieliła się swoimi wspomnieniami i pamiątkami z lat obozowych np. pokazywała album z 15 szkicami autorstwa współwzięnia Jana Komskiego. Odznaczona: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1980) i Krzyżem Oświęcimskim (1987). Zmarła 24 VIII 1994 r. w Aleksandrowie Kuj., spoczywa na cmentarzu parafialnym w Zbrachlinie w grobie rodzinnym.

W 1952 r. wyszła za mąż za Jana Adamskiego, wdowca, pracownika PKP i adoptowała jego syna Leszka (ur. 1946) z pierwszego małżeństwa. Urodziła czwórkę dzieci: Annę i Józefa (zm. w l. 50. przy porodzie) oraz Elżbietę (ur. 17 II 1958) i Teresę (ur. 9 IX 1959, zm. 26 XII 2012).

Górska-Adamska Z., *Wspomnienia – Przestałam istnieć jako człowiek, Waganiec 1976–1978* [rękopis w posiadaniu córki – Elżbiety Bator]; Bator Elżbieta, *Zenobia Eugenia Adamska z d. Górska – biografia, wspomnienia, dokumenty*, Chełmża grudzień 2014 [wydruk komputerowy]; *Pismo z Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezinka L. dz. IV – 8521/1640/1932/73 z dnia 10 czerwca 1973 r.*; *Pismo Międzynarodowego Biura Poszukiwań Arolsen z dnia 9 V 1973* [w języku francuskim]; *Fotografia i inne dokumenty z archiwum rodzinnego*.

Zbigniew Jankowski

ANDRYCHOWSKI BOLESŁAW HENRYK

(1922–1991), pułkownik, pilot Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Urodził się 8 XI 1922 r. we Włocławku, z ojca Czesława i Urszuli z d. Kalinowskiej. Jego bratem był Józef, ur. 19 III 1925 r. we Włocławku, zm. 26 III 2015 r. w Lipnie. Miał również urodzone we Włocławku siostry: Krystynę (6 II 1927 r.) i Różę (13 I 1931 r.).

Pierwsze nauki w szkole powszechnej pobierał we Włocławku. Na początku II wojny światowej, jako siedemnastolatek, przebywał na wschodnich terenach II Rzeczypospolitej. Po wyzwoleniu tego rejonu spod okupacji hitlerowskiej, 1 V 1944 r. został powołany do Wojska Polskiego. Od 15 V 1944 r. służył w 4 Zapasowym Pułku Piechoty w Sumach (miasto w północno-wschodniej części Ukrainy nad rzeką Psioł), sformułowanym celem uzupełniania 3 Dywizji Piechoty LWP. Został tam zakwalifikowany do służby w lotnictwie. Od 20 VI 1944 r. rozpoczął szkolenie lotnicze w 10 Wojskowej Szkole Lotniczej Wyszczolenia Podstawowego w Seroczyńsku, gdzie uczył się do 23 XII 1944 r., a następnie do 13 IV 1946 r. kontynuował naukę w jednej z pierwszych szkół całkowicie wojskowych w Rosji, Kaczyńskiej (od nazwy rzeki Kaczy) Wyższej Wojskowej Szkole Lotniczej dla Pilotów im. A.F. Mianikowa. 26 IV 1946 r. powrócił do Polski jako pilot lotnictwa myśliwskiego i otrzymał przydział do 3 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego w Krakowie działającego w składzie 1 Myśliwskiej Dywizji Lotniczej.

1 VII 1946 r. Andrychowski został mianowany na chorążego. W 1947 r. z racji przeniesienia 3 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego do Babich Dołów na gdańskim Oksywiu kontynuował w nim lotniczą służbę. W pułku wykonywał loty na myśliwcu Jak-9P i zajmował kolejne stanowiska służbowe: starszego pilota (od 30 VII 1946), dowódcy klucza lotniczego (od 2 V 1947), obserwatora eskadry (od 26 VII 1947), pełniącego obowiązki dowódcy eskadry (od 29 XII 1948) i w końcu dowódcy eskadry (od 11 II do 10 VIII 1949).

W okresie od 20 IX 1949 r. do 10 I 1950 r. był słuchaczem Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Dęblinie (ob. Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie). Po ukończeniu studiów pozostał w tej uczelni. Swoje doświadczenie wykorzystywał w procesie szkolenia lotniczego podchorążych w funkcji pomocnika dowódcy 6 Eskadry Samolotów Szkolnych Oficerskiej

Szkoły Lotniczej nr 4 do spraw wyszkolenia lotniczego w Ulężu, pow. rycki. 1 III 1953 r. został przeniesiony do Oficerskiej Szkoły Lotniczej nr 5 w Radomiu, w której zajmował stanowisko pomocnika dowódcy 5 Eskadry Pilotażu Podstawowego w Podludowie, pow. rycki. 16 I 1957 r. objął dowództwo 6 Eskadry Szkolenia Przejściowego w Tomaszowie Mazowieckim. 29 I 1958 r. mjr Andrychowski został dowódcą 64 Pułku Szkolnego Oficerskiej Szkoły Lotniczej im. J. Krasickiego (istniejący w latach 1958–1963) jako oddziału Wojsk Lotniczych Sił Zbrojnych PRL. 30 IV 1960 r., już jako podpułkownik, ponownie objął stanowisko dowódcy w tym pułku, które piastował do 23 V 1963 r. Tego samego dnia został mianowany dowódcą nowo formowanego 5. Pułku Śmigłowców w Inowrocławiu, którym kierował do 25 XII 1971 r. Jego pułk początkowo podlegał pod Dowództwo Lotnictwa Operacyjnego i był wykorzystywany przez Szefostwo Artylerii WP. Do podstawowych zadań należało: korygowanie ognia artyleryjskiego, zadania łącznikowe, transport, dowodzenie, rozpoznanie, obserwacja, kontrola pola walki, łączność, przewóz grup dywersyjno-rozpoznawczych, ewakuacja sanitarna i ratownictwo.

Po objęciu funkcji dowódcy płk pil. 18 V 1963 r. Andrychowski wydał pierwszy rozkaz, który to dzień stał się świętem pułku. W tym okresie pod jego komendą było 579 żołnierzy i 21 pracowników cywilnych, a personel latający liczył zaledwie 6 pilotów, mając do dyspozycji śmigłowce SM-1 i SM-2, później Mi-4 i Mi-8. W następnych miesiącach przybywali kolejni lotnicy i w 1964 r. w pułku służyło już 29 pilotów. 20 X 1963 r. 56 Pułk Śmigłowcowy w Inowrocławiu otrzymał sztandar nadany uchwałą Rady Państwa. Sztandar płk. pil. Andrychowskiemu przekazał gen. bryg. pil. Józef Jacewicz, dowódca 16 Dywizji Lotnictwa Myśliwsko-Szturmowego w Pile. Dzięki procesowi szkolenia załóg struktura pułku szybko się rozbudowywała. Podstawą było pięć eskadr, a w każdej z nich dwa klucze posiadające cztery śmigłowce SM-1 lub SM-2. Dopiero w późniejszym okresie liczba maszyn w eskadrze wzrosła do dziewięciu. Pułk oprócz działań szkoleniowo-bojowych włączył się w przeprowadzeniu szeregu akcji ratowniczych, takich jak transport zapotrzebowania dla powodziarzy przeprowadzony od 3 do 21 II 1966 r. na Odrze i Wiśle w rejonie Wyszogrodu oraz Dębłina.

Na mocy zarządzenia Szefa Sztabu Generalnego WP płk pil. Andrychowski od 13 I 1971 r. do 13 XI 1972 r. był organizatorem i pierwszym dowódcą 37 Pułku Śmigłowców Transportowych w Leźnicy Wielkiej koło Łęczycy. Nowo powstała jednostka przyjęła część sił i środków z rozformowanego 13 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego. Etat pułku nr 20/112 przewidywał 778 żołnierzy i 31 pracowników cywilnych.

Po zwolnieniu ze stanowiska dowódcy jednostki Andrychowski został przeniesiony do dyspozycji dowódcy Wojsk Lotniczych, a 12 I 1974 r. zwolniony z zawodowej służby wojskowej i przeniesiony do rezerwy. Od tego czasu aż do śmierci pozostawał na emeryturze. Płk pilot Andrychowski był pilotem wojskowym pierwszej klasy. Posiadał nalot ogólny wynoszący 3 248 godzin i 43 minuty. Wykonał łącznie 9 791 lotów na samolotach: Jak-11, Junak-3, Jak-12M, Lisunow Li-2, TS-8 Bies. W 1963 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 11 VI 1991 r. i został pochowany na cmentarzu w Gdyni.

13 VII 1951 r. w Dęblinie Andrychowski zawarł związek małżeński z Zofią z domu Dziewiszek (ur. 29 III 1931 w Warszawie). Płk pilot Sił Zbrojnych PRL Z. Dziewiszek-Andrychowska była jedną z kilku kobiet oficerów-pilotów w WP. Z dużym trudem dostała się do Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Dęblinie. Pilotując samoloty typu: UT-2, Junak-2, Junak-3, Jak-18, Jak-11, TS-8 Bies, SM-1, SM-2 i Mi-8 wylatała ok. 4 500 godzin. Z tego związku 8 III 1955 r. urodził się syn – Jarosław, kmr dypl. pilot Wojska Polskiego, dowódca 44 Bazy Lotnictwa Morskiego w Siemirowicach – od sformułowania w 2011 r. do 2 III 2015 r.

Rozkaz Nr 028 Dowódcy JW 4844 z dnia 03.05.1958 r. (dot. pierwszych lotów podchorążych na lotnisku w Sierakowie pod kierownictwem dowódcy 64 Lotniczego Pułku Szkolnego mjra pil. B. Andrychowskiego); Rozkaz Nr 011 Dowódcy JW 4844 z dnia 18.02.1960 r. (dot. zasług mjra pil. B. Andrychowskiego w pobudowaniu i oddaniu do użytku dwóch budynków mieszkalnych dla kadry pułku); Rozkaz Nr 031 Komendanta OSL-4 z Dębłina Radomia z dnia 21.07.1960 r. (dot. zdania obowiązków dowódcy przez mjra pil. Kazimierza Ciepeli i przyjęcia obowiązków dowódcy 64 Pułku Szkolnego Oficerskiej Szkoły Lotniczej im. J. Krasickiego w Przasnyszu przez mjra pil. B. H. Andrychowskiego); Rozkaz personalny MON Nr 0282 z dnia 22.07.1961 r. (dot.

mianowania do stopnia podpułkownika pilota mjr pil. B. H. Andrychowskiego); Rozkaz personalny MON Nr 0431 z dnia 22.04.1963 r. (dot. pożegnania ppłka pil. B. H. Andrychowskiego i zarazem przyjęcia obowiązków dowódcy 64 Lotniczego Pułku Szkolnego im. J. Krasickiego przez mjr pil. Leszka Jaworskiego); Rozkaz Głównego Inspektora Lotnictwa Nr 032 z dnia 26.04.1963 r. (dot. nagrodzenia białą bronią boczną płka pil. B. H. Andrychowskiego przez Inspektora Lotnictwa); Wyższa Oficerska Szkoła Lotnicza im. Jana Krasickiego, red. J. Celek, Warszawa 1979, s. 434–435; Marciniuk A., *Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Zeszyty Naukowe, Radom Zasłużony Ośrodek Wojskowego Szkolnictwa Lotniczego, Materiały z Konferencji Naukowej 15–16 IV 2005 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych” 2006, Dęblin, s. 26–156; Mikołajczuk M., Różański M., *Pułki Lotnictwa Polskiego 1945–2000*, 66 Lotniczy Pułk Szkolny, Warszawa 2004, s. 20–21; Placha Hetman K., *56 Pułk Śmigłowcowy w Inowrocławiu 1963–2012*, https://www.polot.net/56_pulk_%C5%9Amiglowcowy_w_inowroclawiu_1963r_2012r; *Dowódcy pułków lotnictwa polskiego 1921–2000*, red. J. Zieliński, Poznań 2001, s. 18–20, 91–92, 250–251, 689; Zieliński J., Mikołajczuk M., *Historia polskiego lotnictwa wojskowego 1945–1962*, Warszawa 2010, s. 366–369; Ziółkowski J., Marciniuk A., *Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych. 75 lat Dęblńskiej Szkoły Orłąt*, Toruń–Dęblin 2001, s. 86–87, 187; Bolesław Andrychowski, https://pl.wikipedia.org/wiki/Bolesław_Andrychowski; *64 Pułk Szkolny Oficerskiej Szkoły Lotniczej im. J. Krasickiego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/64_Pu%C5%82k_Szkolny_Oficerskiej_Szko%C5%82y_Lotniczej_im._J._Krasickiego; *Zofia Dziewiszek-Andrychowska*, http://www.wikiwand.com/pl/Zofia_Dziewiszek-Andrychowska; K. Kirschenstein, *Lotnictwo wojskowe. Pożegnanie kmdra pil. Jarosława Andrychowskiego w Lotnictwie MW*, <http://aviateam.pl/arttykul/title;pozeganie-kmdr-pil-jaroslaw-andrychowskiego-w-lotnictwie-mw/> – Fot. Bolesław H. Andrychowski, Izba Tradycji 56. Bazy Lotniczej w Inowrocławiu.

Zdzisław Jan Zasada

ANTKOWSKI KAZIMIERZ

(1900–1995), organista, muzyk, kompozytor, pedagog.

Urodził się 20 II 1900 r. w Zagórowie (powiat koniński) jako jedno z sześciorga dzieci Władysława (rolnika i handlowca) i Franciszki z d. Ponieckiej (gospodyni domowej). Była to rodzina o głęboko

zakorzenionych tradycjach chrześcijańskich, przeniknięta duchem pobożności. Szkołę podstawową ukończył w Zagórowie, naukę kontynuował w gimnazjum w Koninie. Atmosfera domu rodzinnego kształtowała jego predyspozycje muzyczne. Naukę muzyki rozpoczął już w szóstym roku życia u miejscowego organisty parafii Zagórow – Jasińskiego, a następnie swoje zainteresowania rozwijał w Koninie, w prywatnej szkole Janiny Kacperskiej. Po ukończeniu gimnazjum studiował w Warszawskim Instytucie Muzycznym, założonym w 1861 r., pod kierunkiem takich profesorów jak: Stanisław Moniuszko, Władysław Żeleński, Zygmunt Noskowski, Józef Furmanik uzyskał gruntowną wiedzę i udoskonalił umiejętności w dziedzinie teorii muzyki i praktycznej gry na instrumentach. Po ukończeniu instytutu podjął pracę jako organista na terenie diecezji włocławskiej. Z ok. pięćdziesięcioletniej działalności na tym stanowisku niespełna 30 lat przypada na działalność we Włocławku (w dwóch etapach: 1922–1932 i 1949–1968), natomiast ok. 20 lat na działalność poza miastem.

Poza Włocławkiem Antkowski pełnił funkcję organisty w czterech parafiach: rozpoczął ją w parafii Szymanowice (1919), następnie był organistą w Łądzie (1920–1921); w latach 1932–1937 pracował w parafii Koźminek. Na dłużej (12 lat) osiadł na stanowisku organisty w Lubrańcu (1937–1949). W każdej parafii, w której pracował, wszystkie obowiązki organistowskie wypełniał bardzo solidnie: prowadził chóry i zespoły kameralne, był dyrygentem orkiestr dętych istniejących przy miejscowych strażach pożarnych, organizował koncerty o charakterze religijnym i świeckim. Udzielał się także w pracach społecznych oraz posłudze kościelnej na rzecz środowisk, w których prowadził działalność. Zawsze gotowy był występować w obronie Kościoła. Gdy we wrześniu 1939 r. Niemcy zamknęli kościół, z narażeniem życia wyniósł ze świątyni Najświętszy Sakrament, monstrancję, kielichy i ampułki z tacą i przechował aż do zakończenia wojny (wspominał o tym fakcie bp włocławski Jan Zaręba w czasie wręczania Antkowskiemu odznaczenia papieskiego). Oprócz stałej pracy organistowskiej w latach

1946–1949 pracował także jako nauczyciel śpiewu i muzyki w Państwowym Gimnazjum i Liceum w Lubrańcu. Chór szkolny założony przez niego w każdą niedzielę i święta ubogacał swoim występami msze szkolne. Przez cały okres wojny Antkowski pracował w Lubrańcu jako grabarz, dodatkowo był stroicielem instrumentów w szkole muzycznej założonej przez Niemców dla niemieckiej młodzieży. Po zakończeniu wojny powrócił na stanowisko organisty. Ponownie zorganizował chór i zespół wokalny. Uczył śpiewu i muzyki w gimnazjum i liceum.

Do Włocławka, w którym pracował przez 10 lat już przed II wojną światową (w latach 1922–1925 w katedrze, a następnie w latach 1925–1932 w parafii św. Stanisława), powrócił już na stałe w 1949 r. Najpierw przez 16 lat (1949–1965) pracował w parafii św. Jana Chrzciciela, gdzie również zorganizował chór, który systematycznie powiększał. Poza tym pomagał odnaleźć i sprowadzić do włocławskich parafii św. Jana, św. Stanisława i Serca Jezusowego akta parafialne (metryki chrztu, ślubów i zgonów), wywiezione przez Niemców do Chodzieży. Dzięki jego staraniom zostało otwarte Społeczne Ognisko Muzyczne w Lipnie, gdzie był dyrektorem i wykładowcą. Następnie, aż do przejścia na emeryturę, pracował jako organista w parafii Najświętszego Zbawiciela (1965–1968).

Jego dorobek muzyczny to twórczość wokalna i instrumentalna. Dla użytku swoich uczniów (jego podopiecznym był również Antoni Wierzbicki) i organistów zharmonizował wiele pieśni, podając akompaniament prosty, łatwy, na miarę możliwości uczniów. Opracował wielogłosowo dla chórów parafialnych kołędy i pieśni: wielkopostne, wielkanocne, maryjne, a także patriotyczne. Twórczość instrumentalna Antkowskiego to przede wszystkim utwory organowe (ok. 130): miniatury organowe, *fughetty* (małych rozmiarów fugi), preludia. Dzieła te, pozostające w rękopisach w zbiorach jego syna Mieczysława Antkowskiego, zostały opublikowane jego nakładem w 2015 r. Kompozycje to utwory polifoniczne i zawierają różne techniki imitacji, np. augmentację (technika imitacyjna polegająca na wydłużeniu wszystkich wartości rytmicznych tematu), dyminucję (przekształcenie motywu lub tematu muzycznego przez zmniejszenie wartości rytmicznej), rak (ścisła imitacja melodii w ruchu wstecznym), *stretto* (wejście tematu w nowym głosie przed

jego zakończeniem w głosie poprzednim). Skomponował także utwory instrumentalne homofoniczne. Z kompozycji wokalnych godne zauważenia są utwory: *Jan Paweł II woła, Gdzież jest Jezus, Ave Maria, Jubilate, Polonez jubileuszowy*. Dzieła Antkowskiego pełniły funkcję przyzwyczajki i łącznika między poszczególnymi częściami nabożeństwa czy mszy.

W uznaniu dla zasług dla diecezji włocławskiej Kazimierz Antkowski w 1975 r. został odznaczony medalem papieskim „Benemerenti”. Zmarł 28 XI 1995 r. we Włocławku, tam również został pochowany na cmentarzu komunalnym przy al. Chopina (sektor 45, rząd 10, nr 136). Z małżeństwa z Eugenią Horodyńską (zm. 1989), zawartego w parafii św. Stanisława we Włocławku 6 II 1943 r., urodziło się mu czworo dzieci: Zenobia, Winicjusz, Teresa i Mieczysław, który również otrzymał wykształcenie muzyczne.

AKDW, Teczka personalna organisty K. Antkowskiego; Wywiad z Mieczysławem Antkowskim o Kazimierzu Antkowskim (w posiadaniu ks. J. Nowaka); – Antkowski K., *Od miniatury do fughetty*, Włocławek 2015, wstęp; Lewandowska M., *Dzieje parafii Lubraniec po drugiej wojnie światowej – cz. 5*, Warszawa 2010 (praca magisterska napisana w Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, Sekcja św. Jana Chrzciciela na seminarium z historii Kościoła; Grzegorzowska Beata, *Cudze chwalicie, swego nie znacie*, [wywiad], „*Ex Cathedra*” 2014, nr 7–8, Włocławek, s. 9–10; *Odznaczenie organisty z Włocławka medalem papieskim „Benemerenti”*, „*Kron. Włocł.*” 1976, t. 59, nr 3–4, s. 89; *Z Lubrańca*, „*Ład Boży*” 1946, nr 35 (25–31 VIII), Włocławek, s. 7; *Z pokolenia na pokolenie. Z córką Antoniego Wierzbickiego – Marią Bereską rozmawia Piotr Grzelak*, „*Ład Boży*” [dod. do „*Niedzieli*”], 2004, nr 27 (4 VII), s. II, IV; – Przybysz W., *Powstanie i rozwój Liceum Ogólnokształcącego w Lubrańcu do 1999 r.*, <https://liceumlubraniec.pl/index.php/o-szkole/historia.html> [31.05.2019]; — Fot. ze zbiorów M. Antkowskiego.

Józef Nowak

AUGSBURG WIESŁAW

(1929–2015), lekkoatleta, nauczyciel, trener, urzędnik.

Urodzony 19 II 1929 r. we Włocławku, syn Alfonsa (1901–1964) i Kazimierzy z domu Karasie-

wicz (1906–1964). Edukację szkolną rozpoczął w 1936 r., przerwana wybuchem II wojny światowej i latami hitlerowskiej okupacji. Po wojnie podjął naukę w Państwowej Szkole Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Liceum im. Ziemi Kujawskiej,

w której kształcił się przez rok. Następnie przeniósł się do Państwowego Koedukacyjnego Liceum Spółdzielczego im. Stefana Żeromskiego we Włocławku, zwanego popularnie „Handlówka”. W liceum tym uzyskał świadectwo dojrzałości w 1951 r. W latach szkolnych rozwijał zainteresowanie sportem, szczególnie lekkoatletyką w konkurencjach szybkościowych, w Robotniczym Klubie Sportowym „Orzeł” działającym przy Zakładzie Celulozowo-Papierniczym we Włocławku. 11 X 1946 r. został wicemistrzem miasta w biegu na dystansie 100 m, z czasem 11,2 s. Życiowy sukces odniósł w dniach 8–9 II 1947 r., zdobywając z kolegami z klubu, Stanisławem Ożminkowskim, Tadeuszem Dyżewskim i Tadeuszem Kwiatkowskim, srebrny medal w sztafecie 4 x 50 m w Halowych Zimowych Mistrzostwach Polski rozegranych w Olsztynie, z wynikiem 27,8 s. Specjalizował się także w skoku w dal i 5 II 1950 r. w czasie zawodów w Toruniu uzyskał wynik 6,32 m. Na przestrzeni lat 1951–1954 kształcił się na Wydziale Wychowania Fizycznego Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, którą ukończył z tytułem nauczyciela dyplomowanego. W 1967 r. uzyskał magisterium w Zakładzie Teorii Sportu wspomnianej uczelni, broniąc pracy z zakresu teoretycznych podstaw skoku w dal. W 1998 r. obronił rozprawę doktorską zatytułowaną *Kryteria oceny umiejętności technicznych początkującego koszykarza*, której promotorem był prof. dr hab. Tadeusz Bober. W latach studiów czynnie uczestniczył w życiu akademickim uczelni, pełnił funkcję starosty roku.

W latach 1945–1948 działał w Związku Walki Młodych. W okresie 1948–1962 był członkiem Związku Młodzieży Polskiej. W szeregi Harcerstwa Polskiego wstąpił w 1945 r., członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej został w 1955 r. Od września 1958 r. sprawował funkcję kontraktowego kierownika internatu Technikum Celulozowo-Papierniczego we Włocławku. Rok później podjął

pracę w Szkole Podstawowej nr 5 i Liceum Ogólnokształcącym nr 46/2 we Włocławku (obecnie II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika) w charakterze nauczyciela wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, którą zakończył w 1967 r. Praca w szkole pozbawionej sportowej bazy zmusiła Augsburga do wyszukiwania sportowych talentów i szkolenia ich w Miejskim Klubie Sportowym „Junak”. W ogólnopolskich zawodach o puchar tygodnika „Sportowiec” czołowe lokaty osiągał jego wychowankowie: Lech Targański (300 m), Karol Afeltowicz (rzut oszczepem) i Krzysztof Maciejewski (100 m). Ponadto Lech Targański zdobył srebrny medal w saneczkarstwie (dwójka mieszana) w Zimowej Ogólnopolskiej Spartakiadzie Młodzieży zorganizowanej w 1966 r. w Zakopanem. Augsburg dostrzegł również i rozwinął talent Barbary Janickiej, która w tym czasie uzyskała w biegu na dystansie 100 m wynik 12,8 s. Był trenerem Maryli Rodowicz, mistrzyni Polski północnej młodzieży w biegu płotkarskim na 80 m (12,9 s), który to tytuł uzyskała w 1962 r. w Olsztynie. Wynik ten klasyfikował zawodniczkę na III miejscu w Polsce w rankingu Polskiego Związku Lekkiej Atletyki. Po latach Maryla Rodowicz wspominała: „Z Włocławkiem mam dużo wspomnień np. łyżwy na stadionie Włocławianki, treningi lekkoatletyczne na stadionie Kujawiaka. Trenowałam w MKS-sie, który miał sukcesy. Mieliśmy świetnego trenera Wiesława Augsburga”. Doprowadził do srebrnego medalu Mistrzostw Polski Szkolnego Związku Sportowego Elżbietę Kucharską (Łuczak), Wandę Bogusiak, Mirosławę Lisiecką i Reginę Józwiak w sztafecie 4 x 100 m w 1963 r. w Skierniewicach. W pracy trenerskiej (od 1958 r. w MKS „Junak” Włocławek, a później w KS „Kujawiak”) wykazywał się także talentem organizatorskim. Stworzył kolektywy szkoleniowy i współpracował z Napoleonem Dzwonkowskim i Marianem Jakubasem, którzy doprowadzili do uzyskania przez obie sekcje lekkoatletyczne w latach 1965–1968 i w 1973 r. statusu II ligi państwowej. W sierpniu 1968 r. za osiągnięcia w pracy szkoleniowej uzyskał zawodowy tytuł trenera I klasy państwowej (legitymacja C1211). W pracy trenerskiej szkolił liczną grupę zawodników w różnych konkurencjach lekkoatletycznych. Do szczególnie wyróżniających się należy zaliczyć:

- trójskoczka Tadeusza Sobela, który w 1970 r. uzyskał wynik 15,24 m, co odpowiadało poziomowi I klasy sportowej;
- sprinterkę Elżbietę Pezdę, mistrzynię Polski juniorek w biegu na dystansie 400 m (55,5 s) w 1971 r., reprezentantkę Polski, laureatkę plebiscytu tygodnika „Życie Włocławka” tegoż roku na najlepszego sportowca regionu;
- Leszka Konefała, czwartego płotkarza Mistrzostw Polski seniorów na dystansie 110 m ppł. (14,1 s) w latach 1972–1974, późniejszego wicemistrza Polski seniorów na dystansie 400 m ppł. (50,72 s), jako zawodnika klubu MZKS „Włocławia” w 1977 r., zdobywcę I klasy sportowej;
- Pawła Lankiewicza, czwartego płotkarza kadry narodowej juniorów na dystansach 110 ppł. (14,8 s) i 400 m ppł. (53,8 s) Polskiego Związku Lekkiej Atletyki w 1973 r., od 1974 r. zawodnika MKS AZS Warszawa, medalistę mistrzostw Polski seniorów w sztafecie 4 x 400 m (1975, 1976, 1978), reprezentanta Polski (400 m ppł.), złotego i brązowego medalistę Klubowego Pucharu Europy w Rieti w 1976 r., uczestnika Uniwersjady w Sofii w 1977 r., zdobywcę I klasy sportowej PZLA.

Za szczególne wyniki w pracy szkoleniowej w 1984 r. otrzymał tytuł trenera klasy mistrzowskiej. Na przestrzeni lat 1968–1975 pełnił funkcję przewodniczącego Miejskiego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki we Włocławku. Ze względów osobistych od czerwca 1975 r. zamieszkał w Łodzi. W latach 1975–1976 pełnił obowiązki kierownika działu metodyczno-szkoleniowego klubu sportowego „Start” w Łodzi. W okresie od 1976 do 1983 r. sprawował funkcję kierownika wyszkolenia i trenera koordynatora w Łódzkim Klubie Sportowym. W 1984 r. został powołany na stanowisko szefa wyszkolenia Szkolnego Związku Sportowego w Łodzi, które pełnił do 1985 r. Od maja 1985 r. do kwietnia 1986 r. był dyrektorem Wydziału Kultury Fizycznej i Sportu Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku. W latach 1986–1990 kierował działem metodyczno-szkoleniowym Wojewódzkiej Federacji Sportu w Łodzi. W 1990 r. był założycielem i prezesem regionalnego Stowarzyszenia Trenerów i Instruktorów Sportu w Łodzi, które zakończyło działalność w 2003 r. W 2004 r. utworzył Centrum Sportu, Rehabilitacji i Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych w Łodzi, którym kierował do 2015 r.

Za zaangażowanie w pracy zawodowej i społecznej w 1983 r. został udekorowany srebrnym Krzyżem Zasługi, a także w różnych okresach aktywności zawodowej innymi odznaczeniami.

W 1955 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Górczyńską, długoletnią pracownicą administracji klubów „Kujawiak” we Włocławku oraz „Startu” w Łodzi. Małżeństwo wychowało: syna Marka (1956–2009), absolwenta LZK we Włocławku i AWF we Wrocławiu, mistrza Polski w grze podwójnej juniorów w tenisie stołowym w 1972 r.; w latach 1987–1988 trenera kadry narodowej tenisa ziemnego; syna Konrada (ur. 1964) absolwenta XXII Liceum Ogólnokształcącego w Łodzi, pracownika branży budowlanej.

Wiesław Augsburg zmarł 29 III 2015 r. w Łodzi. Pochowany został we Włocławku na Cmentarzu Komunalnym przy al. F. Chopina, sektor 52, rząd 2, nr grobu 69.

Kroniki szkolne Szkoły Podstawowej nr 5 i Liceum Ogólnokształcącego 46/2 (1959–1966); Kwestionariusze osobowe Wiesława Augsburga; Rodowicz M., *Niech żyje bał*, Warszawa 1992; Kurzyński H., *Polska lekkoatletyka w latach 1945–1960*, Warszawa 2014; Prywatne arch. autora; tabele lekkoatletyczne PZLA z lat 1970–1978; Jarzembowski R., *Włocławski sport*, Włocławek 1992.

Paweł Lankiewicz

BARANOWSKI WOJCIECH
(1548–1615), h. Jastrzębiec, bp przemyski, płocki, włocławski (kujawsko-pomorski), abp gnieźnieński i prymas Królestwa Polskiego.

Urodził się w roku 1548, prawdopodobnie w rodzinnym Baranowie nad Gopłem (parafia Polanowice), jako najstarszy z trzech synów Mikołaja Baranowskiego i Zofii z Gniazdowskich (h. Bogoria). O wykształceniu późniejszego biskupa nie wiadomo nic pewnego – poza tym, że w 1564 r. immatrykułował się na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Akademii Krakowskiej (jakkolwiek staropol-

ska historiografia przypisuje mu pobyt na studiach w Italii, Francji oraz w krajach Cesarstwa). Wcześniej natomiast dostał się (już jako kleryk niższych święceń) do kancelarii koronnej – w ostatnich latach panowania króla Zygmunta II Augusta. Znaczniejsza kariera stała się udziałem Baranowskiego dopiero za panowania Stefana Batorego (u jego boku przebywał m.in. podczas oblężenia przez siły polsko-litewskie Pskowa), a to głównie dzięki protekcji sprawującego od 1578 r. urząd kanclerza wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego. Przypadły mu wówczas kanonikaty: wpiery kruszwicki (1575) oraz łucki (1579), a następnie gnieźnieński (1580), wrocławski (1580) i poznański (1581). Już 2 I 1581 r. został instalowany na prałaturę kantora w kapitule metropolitalnej w Gnieźnie i w tym samym roku, 29 XI, król Stefan Batory powierzył mu wakujący – po awansie Hieronima Roz(d)rażewskiego na stolicę biskupią we Włocławku – urząd sekretarza wielkiego koronnego. Sprawował go przez trzy i pół roku, po czym 17 I 1585 r. przeszedł na podkanclerstwo (dotychczas pełnią tę funkcję objął z kolei Piotr Tylicki, także późniejszy biskup wrocławski), natomiast jeszcze w 1583 r. uzyskał scholasterię łączyczką.

W gronie episkopatu znalazł się w wieku 36 lat, desygnowany 7 VI 1584 r. przez polskiego monarchę na biskupa przemyskiego. Prowizję ze strony papieża Grzegorza XIII uzyskał 11 II 1585 r., natomiast uroczysty akt jego święceń biskupich dopełniony został w krakowskiej katedrze na Wawelu 23 IV tr.; głównym konsekratorem był miejscowy ordynariusz Piotr Myszkowski (współkonsekраторami biskup kamieniecki Marcin Białobrzęski i sufragan krakowski Jakub Milewski). Mimo wyniesienia do godności pasterskiej W. Baranowski nadal przebywał u boku króla, pozostając jednym z najbliższych współpracowników Stefana Batorego w ostatnim okresie jego panowania. Znaczącą rolę odegrał również w czasie bezkrólewia 1586–1587, niezmiennie pozostając w obozie politycznym kanclerza Jana Zamoyskiego, co przejęciowo naraziło go na konflikt z ówczesnym prymasem Stanisławem Karnkowskim. Mimo jednak tego, iż walnie przyczynił się do obioru na tron polski Zygmunta III Wazy, stosunki Baranowskiego z nowym władcą nie ułożyły się najlepiej. Wprawdzie w roku 1590 król awansował go na lepiej uposażone i wyżej postawione w *cursus honorum* diecezji Rzeczypospo-

litej Obojga Narodów biskupstwo płockie, wszakże poprzez ten krok zamierzał przede wszystkim zmusić duchownego do złożenia urzędu podkanclerskiego (ze względu na *incompatibilitas* obu tych dostojęństw). Jako nominat płocki Baranowski podejmował wprawdzie usilne starania, aby podkanclerstwo koronne nadal zachować, niemniej na sejmie u progu 1591 r. zmuszony został przez swoich przeciwników politycznych, wśród których znajdował się również prymas Karnkowski, do rezygnacji (4 I). W kilka tygodni później, 30 I 1591 r., papież Grzegorz XIV przychylił się do postulowanej translacji dotychczasowego ordynariusza przemyskiego na stolicę biskupią w Płocku.

Pasterzem diecezji płockiej Baranowski pozostał przez ponad piętnaście lat, w którym to czasie – zasadniczo odsunięty od wpływu na bieg spraw państwowych – poświęcił się przede wszystkim trosce o powierzony mu Kościół lokalny. M.in. w latach 1593, 1597 oraz 1603 przeprowadził kolejne synody diecezjalne, a równocześnie podjął wizytację poszczególnych dekanatów, na którym to fundamencie przesłał w latach 1595, 1598, 1602 i 1605 relacje dla Stolicy Apostolskiej o stanie biskupstwa. W roku 1596 założył w Pułtusku seminarium duchowne, jak też rozpoczął budowę rezydencji (pałaców) biskupich zarówno w samym Płocku, jak i w Bartodziejowicach, a także w znajdującej się w granicach diecezji poznańskiej Warszawie, która w tamtym czasie stała się siedzibą monarchy oraz dworu królewskiego. Pozostawało to w związku z faktem, że całkowicie nie poniechał kontaktów z najbliższym otoczeniem Zygmunta III Wazy (czego zresztą – jako senator Rzeczypospolitej – nie mógł uczynić) i z polecenia władcy odbył w latach 1595–1596 legację do Rzymu. Nie przestał przy tym myśleć o dalszych awansach, stąd w roku 1600 ubiegał się – jakkolwiek bezskutecznie – o stolicę biskupią w Krakowie (po kardynale Jerzym Radziwille), co posłużyło kanonikowi kaliskiemu Stanisławowi Grochowskiemu za kanwę dla satyrycznego w wy-mowie wiersza *Babie koło*. Dopiero rok 1606 zapisał się w biografii Baranowskiego uzyskaniem przez niego królewskiej nominacji na urząd pasterski w diecezji wrocławskiej, postrzeganej jako bezpośredni szczebel do osiągnięcia godności prymasowskiej.

Prekonizowany 14 V 1607 r. przez papieża Pawła V, na stolicy biskupiej we Włocławku, gdzie

wspomagał go sufragan Franciszek Łącki, zasiadał za ledwie przez rok (rządy tu przejął z rąk administrującego lokalnym Kościołem w okresie wakatu archidiacona pomorskiego Baltazara Miaskowskiego, którego mianował swym oficjałem), już bowiem 18 V 1608 r. król Zygmunt III Waza powierzył mu wakujące po śmierci kardynała Bernarda Maciejowskiego arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Stanowiło to dla Baranowskiego źródło satysfakcji w dwójnasób, jako że z niedawnej zamiany diecezji płockiej na wrocławską „wcale nie był zadowolony, zastawszy zamki i dobra biskupie spustoszone, gospodarstwo zaniedbane, dochody za ledwie w małej części wpływające, jak się pokazuje z listu jego, pisanego do następcy na biskupstwie płockim Marcina Szyszkowskiego. W czasie [swych krótkich] rządów dużo niemniej zrobił dobrego, lubo i tu, podobnie jak w diecezji płockiej, rządy jego więcej surowością niż miłością się odznaczały. W 1607 r. zwołał do Włocławka synod diecezjalny, na którym wiele zbawiennych wydał postanowień, odnoszących się głównie do przywrócenia dawnej karności duchowieństwa, [które to] ustawy synodu jeszcze w tym samym roku ogłosił drukiem w Krakowie u Andrzeja Piotrowczyka” (J. Korytkowski). Rzezony synod obradował we wrocławskiej katedrze 17 IX 1607 r., a jego świadectwem jest edycja *Constitutiones synodi dioecsanæ Vladislaviensis die XVII Septembris anno MDCVII Vladislaviae in ecclesia cathedrali celebratae ab illustrissimo et reverendissimo domino Alberto Baranowski, episcopo Vladislaviensi et Pomeraniae* (Cracoviae 1607). Jako ordynariusz wrocławski wziął także udział w obradującym od 8 do 12 X 1607 r. synodzie prowincjalnym prymasa Maciejowskiego w Piotrkowie (Trybunalskim).

Do awansu Baranowskiego na stolicę gnieźnieńską walnie przyczyniły się zmiany w układzie sceny politycznej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów po śmierci, 3 VI 1605 r., kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego, jako że zgodna przez długi czas współpraca dotychczasowego biskupa płockiego z owym mężem stanu stanowiła w oczach ówczesnego monarchy i jego najbliższego otoczenia przeszkodę dla postrzegania hierarchy jako człowieka, na którego lojalność mogli liczyć. Kiedy jednak ów porzucił pozabawione swego przywódcy stronnictwo Zamoyskiego i przeszedł do obozu królewskiego, wynagrodzony został wpierv wła-

śnie translacją na stolicę biskupią we Włocławku, a w kilkanaście miesięcy później powierzeniem mu godności prymasa Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (obrony przez kapitułę gnieźnieńską 9 VI 1608 r.). Papież Paweł V przychylił się do woli Zygmunta III Wazy i 28 VII 1608 r. przeniósł Wojciecha Baranowskiego z Włocławka do Gniezna, przyznając mu 28 VIII tr. paliusz metropolity. Rządy w archidiecezji gnieźnieńskiej sześćdziesięcioletni hierarcha objął 20 X 1608 r. przez ustanowionego pełnomocnikiem (delegatem) do tego aktu archidiacona pułtuskiego Piotra Grochowickiego, natomiast uroczysty ingres do świętowojeickowej archikatedry odbył 5 XII tr.

Prymasem Baranowski był w sumie siedem lat, przy czym najważniejszym wydarzeniem jego pontyfikatu okazał się odbyty 9 V 1612 r. w Łowiczu synod archidiecezjalny. Kiedy w rok później częściowemu zniszczeniu uległa w pożarze Gniezna prymasowska świątynia (27 IV 1613), przeznaczył znaczne środki na jej restaurację, żywo interesując się postęпами prac przy odbudowie. Ich zakończenia nie doczekał, gdyż zmarł w łowickiej rezydencji arcybiskupiej 23 IX 1615 r. Uroczystemu pogrzebowi Wojciecha Baranowskiego, który został pochowany w gnieźnieńskiej archikatedrze (do dziś dnia zachował się w niej wystawiony dla upamiętnienia hierarchy monument nagrobny), przewodniczył 19 X 1615 r. Wawrzyniec Gembicki, będący jego następcą na stolicy biskupiej we Włocławku, a w tamtym momencie desygnowany już przez króla na kolejnego prymasa Królestwa Polskiego.

Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 3, Poznań 1889, s. 593–635 [drugie wydanie: Korytkowski J., *Prymasi Polski, arcybiskupi gnieźnieńscy i metropolici polscy, od roku 1000 aż do dnia dzisiejszego*, t. 13, Poznań 2004, s. 93–160]; *Bibliografia polska*, t. 12 – *Stulecie XV–XVIII*, t. 1, wyd. Estreicher, K. Kraków 1891 [reprint: Warszawa 1977], s. 362–363; Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 48, 50; Sarna W., *Biskupi przemyscy obrzędu łacińskiego*, t. 1, Przemyśl 1902, s. 197–203; Strzelecki A., *Baranowski Wojciech (1548–1615), prymas*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 286–289; Kwiatkowski W., *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433–1938)*, Warszawa 1939, s. 551–555 (nr A5); Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 5 – *Synody archidiecezji gnieź-*

- nieńskiej i ich statuty, Warszawa 1950, s. 203–206 (nr 36); t. 6 – *Synody diecezji plockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 127–143 (nr 17); t. 8 – *Synody diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego i ich statuty*, Wrocław 1955, s. 72; Tomczak A., *Kancelaria biskupów wrocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964, s. 7, 156, 180, 233, 245, 262; W. Müller, *Baranowski Wojciech, arcybiskup*, w: EK, t. 2, Lublin 1976, kol. 11; Żebrowski T., *Zarys dziejów diecezji plockiej*, Płock 1976, s. 56 (nr 49); Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich* • Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761, Warszawa 1981, s. 113; Kieniewicz L., *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich*, w: *Spółeczeństwo staropolskie. Studia i szkice*, t. 4, pod red. A. Izydorczyk i A. Wycańskiego, Warszawa 1986, s. 62; Mrówczyński J., *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*, Wrocław 1987, s. 256 (nr 26); Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990, s. 135; *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 10 – *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992, s. 110 (nr 646), 146 (nr 935), 157; *Propozycje konsytorialne w XVI wieku. Omówienie – teksty polskie*, wyd. H. Fokciński, Rzym 1994, s. 96–98 (nr 29), 120–122 (nr 40); Kosman M., *Poczet prymasów Polski*, [Warszawa] 1997, s. 186–188; Hewner K., *Kolegiata św. Piotra i Pawła w Kruszwicy. Świadek dziewięciu stuleci*, Kruszwica 1998, s. 75–76; Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 387, 648; t. 2, Kraków 1999, s. 151–152; Kosman M., *Między ołtarzem a tronem. Poczet prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 147–149; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 18–19; Prokop K.R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 196–198; Kowalski T., Miodyński J., Szczepański J., *Wpisani w historię Pułtuska. Słownik biograficzny*, Pułtusk 2001, s. 18–19; Śmigiel K., *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 183–186; Bronarski M., Mrozowski P., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Polski*, Warszawa 2003, s. 136–137; Kujawski W., *Archiwum Diecezjalne we Wrocławiu. Przewodnik po zasobach*, „Studia Włocł.” 6 (2003), s. 513; Seredyka J., *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*, Poznań 2003, s. 173–184, 193 (nr 6), 259, 270/271 (nr 1); Kamler A., *Od szkoły do senatu. Wykształcenie senatorów w Koronie w latach 1501–1586. Studia*, Warszawa 2006, s. 129, 171–172, 271, 331; Pelka K., *Senatorowie płoccy w latach panowania Zygmunta III Wazy 1587–1632*, „Rocznik Mazowiecki” 31 (2009), s. 24–26; Prokop K.R., *Stan badań nad problematyką sakr biskupich XVI- i XVII-wiecznych metropolitów gnieźnieńskich (od Fryderyka Jagiellończyka do Michała Stefana Radziejowskiego)*, „Studia Gnesnensia” 23 (2009), s. 311–315, 319; tegoż, *Staropolskie diariusze z XVI stulecia jako źródło informacji do dziejów hierarchii kościelnej państwa polsko-litewskiego doby Złotego Wieku*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 60 (2010), s. 56; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 69, 149, 170, 209; Kosman M., *Interrex. Rola prymasów w kulturze politycznej dawnej i współczesnej Polski*, Poznań 2011, s. 87–88; tegoż, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 206–209; Szudrowicz, A. *Kapituła kruszwicka. W tysiąclecie powołania biskupstwa w Kruszwicy, Kruszwica–Bydgoszcz* 2013, s. 187 (nr 295); Kujawski W., *Parafie diecezji wrocławskiej. Archidiaconaty kruszwicki i wrocławski*, Włocławek 2014, s. 303, 342–343; Moskal T., *Bibliofilka działalność prymasa Wojciecha Baranowskiego (1548–1615)*, „Roczniki Teologiczne” 2014, t. 61, z. 4, s. 238–243; Prokop K.R., *Rzymskokatolicy biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach ruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej): Baków • Chełm (Krasnystaw) • Halicz • Kamieniec Podolski • Kijów • Lwów • Łuck • Przemysł • Żytomierz*, Warszawa–Drohiczyn 2014, s. 108–110; Grzybowski M.M., Zygner L., *Episkopat plocki w latach 1075–2015. 940 lat istnienia diecezji*, Płock 2015, s. 165–167; Librowski S., *Akta nominacji i instalacji prałatów i kanoników kapituły katedralnej we Włocławku*, wyd. i uzup. W. Kujawski (*Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, Dział II – Dokumenty w kopiarzuszach oraz innych księgach*, t. 12), Włocławek 2015, s. 18–19 (nr IV); *Polskie procesy informacyjne przed prowizjami biskupów i opatów w seriach «Processus Consistoriales» i «Processus Datariae» Archiwum Watykańskiego (1588–1906)*, oprac. W. Cichosz, H. Fokciński, U. Głowacka-Maksymiuk, M. Pukianiec, E. Reczek, K. Sadowska i T. Zdziech, Warszawa 2015, s. 23 (nr 4), 25 (nr 28 i 38); *Źródło i dziedzictwo. Bazylika prymasowska w Gnieźnie*, pod red. K. Woźniaka, J. Kasprowicza, J. Bogacza, M. Sołomieniuka, K. Tomczak, P. Kwiatkowskiego, M. Kulczyńskiego i J. Dębca, Gnieźno–Bydgoszcz 2016, s. 137; *Poczet prymasów Polski*, pod red. K. Woźniaka, M. Kulczyńskiego i P. Pokory, Gnieźno–Bydgoszcz 2017, s. 62–63; Wierzbicki L.A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku*, Warszawa 2017, s. 36; Bartoszak M., *Superekslibrysy prymasów Polski z XVI i XVII wieku znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, „Arch. Bibl. Muz.” 110 (2018), s. 45–55 (nr 10–18); Prokop K.R., *Vademecum chronologiczno-bibliograficzne do badań nad hierarchią Kościoła w Polsce i na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2018, s. 44 (nr 333), 188, 208, 220, 223, 231, 235, 250 (nr 24), 351, 454, 509; Śmigiel K., *Prymasostwo polskie: instytucja–prymasi–dokumenty*, Warszawa 2018, wg indeksu (zwl. s. 496–500).

Krzysztof R. Prokop

BARTOSZEK WŁODZIMIERZ TADEUSZ

(1948–2009), dr, nauczyciel akademicki,
działacz społeczny i samorządowy.

Włodzimierz Bartoszek urodził się 11 I 1948 r. w Lubaniu w powiecie włocławskim. Ojciec, Tadeusz Bartoszek, był rolnikiem. Ukończył Szkołę Podoficerską w Toruniu, służył w artylerii. Walczył w Bitwie nad Bzurą w 1939 r. i dostał się do niewoli. Matka,

Władysława z domu Wesołowska, pracowała w gospodarstwie rolnym. Miał dwie siostry: Zofię i Jadwigę.

Włodzimierz Bartoszek uzyskał maturę w 1967 r. w Technikum Mechanizacji Rolnictwa w Kwidzynie. W 1977 r. uzyskał dyplom magistra prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W latach 1980–1982 odbywał studia podyplomowe w Akademii Nauk Społecznych w Moskwie. W 1996 r. ukończył studium pedagogiczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu umożliwiające podjęcie zawodu nauczyciela. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii zdobył w 2004 r. w Akademii Pracy i Stosunków Społecznych w Moskwie. Był autorem wielu art. naukowych i popularnonaukowych w zakresie polityki społecznej Polski i innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W 2003 r. ukazała się publikacja pt.: *Problemy ochrony społecznej nauczycieli*, którą współtworzył.

Pracę zawodową rozpoczął w 1967 r. jako stażysta w Państwowym Ośrodku Maszynowym w Starogardzie Gdańskim. W latach 1968–1970 odbywał służbę wojskową. W 1970 r. był krótko pracownikiem Centrali Nasiennej w Aleksandrowie Kujawskim, skąd przeszedł do pracy w Komitecie Powiatowym PZPR. W latach 1975–1987 pracował w Komitecie Wojewódzkim PZPR we Włocławku, pełniąc m.in. funkcję zastępcy kierownika jednego z wydziałów. W 1987 r. został powołany na Naczelnika Gminy w Lubaniu, które to stanowisko obejmował do 1990 r.

W latach 1990–1991 był wiceprezesem Spółki „Omega” we Włocławku. W latach 1994–1997 pełnił funkcje zastępcy dyrektora ds. pedagogicznych i nauczyciela w Policealnym Studium Administra-

cji „Druk–Tur” we Włocławku. Od 1997 r. aż do śmierci był dyrektorem Sanatorium Uzdrawiskowego ZNP w Ciechocinku, w którym dokonał znacznej rozbudowy i modernizacji obiektów sanatoryjnych.

Doktor Bartoszek przyczynił się do utworzenia w 1979 r. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Wspólnie z Benedykiem Mordzakiem przygotowywał od 1978 r. niezbędną dokumentację utworzenia Stowarzyszenia m.in. projektu jego statutu, niezbędnych uchwał o powołaniu Towarzystwa, listy członków założycieli oraz programu Zjazdu Założycielskiego. Członkiem WTN był od 2003 r., pełniąc w nim m.in. funkcję członka zarządu w latach 2005–2009.

Od 2004 r. był adiunktem na Wydziale Administracji Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, obecnie Kujawska Szkoła Wyższa. Wykładał również w Akademii Bydgoskiej w Bydgoszczy.

Dr Bartoszek działał na rzecz wielu organizacji społecznych. Był członkiem zarządu Okręgu ZNP w Bydgoszczy, Prezesem Klubu Sportowego „Zdrój” w Ciechocinku, członkiem Naczelnej Rady Łowieckiej w Warszawie. Za swoją działalność społeczną otrzymał wiele odznaczeń państwowych i resortowych, m.in. Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Swój wolny czas poświęcał ulubionej pasji, jaką było myślistwo. Był inicjatorem wielu festiwali muzyki myśliwskiej w Ciechocinku oraz krajowych i międzynarodowych spotkań sygnalistów myśliwskich i sokolników.

Włodzimierz Bartoszek był żonaty z Krystyną, z domu Jabłońską, z zawodu pielęgniarką (zm. 2012 r.). Pozostawił dwoje dzieci: córkę – Magdalenę Joannę, mgra pedagogiki i psychologii, oraz syna – Macieja, mgra pedagogiki, działacza i trenera sportowego. Zmarł nagle, 23 października 2009 r., i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Ciechocinku.

Kunikowski S., *Włodzimierz Bartoszek (1948–2008. Doktor, nauczyciel akademicki, działacz społeczny i samorządowy)*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2009, t. 24, Włocławek 2009, s. 9–10; – Arch. Sanatorium ZNP w Ciechocinku; – Arch. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego; – Arch. Polskiego Związku Łowieckiego, – relacje syna Macieja; – wspomnienia własne autora biogramu.

Stanisław Kunikowski

BOJARSKA-SYREK JOANNA MARIA

(1950–2015), historyk sztuki, muzealnik, pedagog, wykładowca akademicki, dyrektor Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, córka pisarki Teresy Bojarskiej.

Urodziła się 24 XI 1950 r. w Warszawie. Była córką związaną przez wiele lat z Włocławkiem pisarki, Teresy Sułowskiej-Bojarskiej (1923–2013, autorki m.in. książek *Kontredans kujawski* i *Cierniowa mitra*), i również związanego z Włocławkiem lekarza, twórcy i ordynatora oddziału neurochirurgii

Szpitala Ziemi Kujawskiej, Zbigniewa Bojarskiego (1926–1999). Wychowała się w rodzinie o bogatych tradycjach patriotycznych i kulturalnych. Rodzice walczyli w Powstaniu Warszawskim, w działalność konspiracyjną było też zaangażowane rodzeństwo matki. Dom rodzinny, w którym pielęgnowano pamięć o poległych, zawsze pełny książek i zwierząt, troski o sprawy ludzi, ukształtował zręby jej osobowości, wrażliwość, zainteresowania.

Uczęszczała najpierw do szkoły podstawowej w Łodzi, a po przeprowadzce rodziców do Włocławka w 1963 r. do SP nr 9 w tym mieście. Szkołę średnią rozpoczęła we Włocławku (przez rok uczęszczała do Liceum Ziemi Kujawskiej), naukę kontynuowała w Liceum Sióstr Nazaretanek w Warszawie, w tej samej szkole, do której przed wojną i – konspiracyjnie – w czasie okupacji uczęszczała jej mama. Jeszcze jako maturzystka brała udział w wydarzeniach marcowych 1968 r. Młodzieńczy wyraz buntu przeciw komunistycznej władzy, „niewłaściwe” pochodzenie społeczne rodziców (ziemiańskie i inteligenckie), ich działalność w Armii Krajowej oraz matura katolickiej szkoły uniemożliwiły jej studiowanie na jakiegokolwiek liczącej się państwowej uczelni. Kochała teatr, już jako młoda dziewczętnastoletnia dziewczyna występowała w działającym we Włocławku Teatrze Związku Nauczycielstwa Polskiego – Teatrze Ludzi Upartych (w 1969 r. zagrała Basię w *Zaczarowanym kole* Lucjana Rydla); kontakt z włocławskim teatrem utrzymywała rów-

nież znacznie później (w 1980 roku zagrała Panią w *Matce* Jerzego Szaniawskiego). Chciała zostać aktorką, jednak czterokrotnie bez skutku zdawała do Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, dziś Akademii Teatralnej w Warszawie.

Wybrała historię sztuki i muzealnictwo. Warsztat muzealnika poznawała, pracując krótko w Muzeum Ziemi Kujawskiej we Włocławku (informacja od rodziny, w arch. muzeum brakuje odpowiedniego zapisu). Jediną uczelnią, która przyjęła ją na studia, był KUL. Początkowo studiowała tam teologię, wkrótce jednak, gdy tylko zaistniała taka możliwość, przeniosła się na historię sztuki. Szczególnie interesowała ją secesja, na temat pracy magisterskiej wybrała zagadnienie dotyczące twórczości Stanisława Wyspiańskiego. Dyplom magistra otrzymała w 1976 r. W czasie studiów nie tylko zgłębiała tajniki historii sztuki, działała też w teatrze akademickim (było ich na KUL-u kilka) – w „teatrze bezsłownej prawdy”, czyli Scenie Plastycznej Leszka Mądzika.

Po studiach podjęła pracę w Muzeum Sztuki w Łodzi (1976–1995), najpierw w dziale Nowoczesnej Grafiki i Rysunku, następnie jako kustosz i kierownik prac remontowych oraz aranżacji rezydencji Księża Młyn (wyróżnionych w 1990 r. Medalem „Europa Nostra”). Jednocześnie była wykładowcą historii sztuki i kostiumologii na Wydziale Aktorskim Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej w Łodzi; w latach 1993–1995 pełniła funkcję prodziekana ds. naukowych na tym wydziale. W uczelni tej prowadziła wykłady do końca życia, ostatnie w V 2015 r. Prowadziła też zajęcia na Uniwersytecie Łódzkim, na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, w Centrum Europy Wschodniej, w Plastycznym Studium Policealnym w Warszawie, w studium dla obcokrajowców w Łodzi (uczyła obcokrajowców podstaw historii sztuki). W latach 1992–1994 aranżowała wnętrza Muzeum Gorzelnictwa w Łańcucie. W 1995 r. została zatrudniona w Muzeum Zamku w Łańcucie na stanowisku wicedyrektora ds. merytorycznych.

W 2000 r. przeniosła się z powodów rodzinnych do Warszawy. W stolicy pracowała w Ośrodku Ochrony Zabytkowego Krajobrazu (2000–2002) jako kierownik działu edukacyjno-dydaktycznego. W 2002 r. współpracowała z Muzeum Narodowym w Kielcach, zajmowała się aranżacją wewnątrz pokoi w dawnym Pałacu Biskupim. W 2003 r. została

powołana do Zespołu Pełnomocnika Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy (prezydentem stolicy był wówczas Lech Kaczyński) ds. Budowy Muzeum Powstania Warszawskiego. Funkcja ta stała się dla niej, ze względu na wojenne doświadczenia rodziny, szczególnie wyzaniem. Była współautorką koncepcji i scenariusza ekspozycji muzealnej i kuratorem ekspozycji stałej; prowadziła też w tym muzeum cykl spotkań pt. *Sagi warszawskie*. Współpracowała z wieloma ośrodkami muzealnymi w Polsce. Miała znaczący udział w tworzeniu Muzeum Uniwersyteckiego KUL Jana Pawła II (dzięki niej w otwartym w 2008 r. muzeum kilkudziesięcioletnią historię tej katolickiej uczelni pokazano w sposób „zgodny z najnowszymi trendami wystawienniczymi”), Muzeum Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego (działa od 2010 r.) oraz Muzeum Jana Pawła II w Wadowicach (w latach 2011–2015 była członkiem Rady Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II). W 2004 r. została dyrektorem Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, kierowała tą placówką do 2012 r. W tym czasie m.in. reaktywowano i przekształcono w nowoczesny obiekt muzeum w Palmirach (oddział Muzeum Historycznego m. st. Warszawy).

Joanna Bojarska-Syrek jest autorką lub współautorką publikacji dotyczących historii sztuki, dziejów ojczystych, tradycji (m.in. *Wyspiański. Pastele; Witraże; Deo et Patriae – Bogu i Ojczyźnie. Tradycje duszpasterstwa wojskowego w Polsce*) oraz współautorką scenariuszy wielu filmów i spektakli teatralnych; była też koproducentką i konsultantką. Pracowała przy takich obrazach, jak: *Dziewczyny* (film dokumentalny, 2009, koproducent), *Człowiek* (film dokumentalno-fabularyzowany, 2011, koproducent), *Rzecz o wannach...i nie tylko...*, czyli przyczynek niewielki do historii higieny (film dokumentalny, 1988, współpraca), *Kwaterna bożych pomyślników* (spektakl teatralny, 2008, konsultacja historyczna), *Tryptyk z ziemi obiecanej* (film dokumentalny, współautorka scenariusza i konsultantka merytoryczna).

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2014), Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, Złotym Medalem za Ochronę Miejsc Pamięci, Złotą Odznaką „Zasłużony dla Ochrony Zabytków”, Krzyżem Komandorskim Zakonu Mal-

tańskiego; wyróżniona Nagrodą Prezydenta Miasta Łodzi za całokształt działalności.

Pozostała bardzo aktywna do końca życia, nawet wtedy, gdy walczyła z chorobą. Wiele osób wspomina ją nie tylko jako profesjonalistkę, wybitną muzealniczkę, znawczynię sztuki, oddaną bez reszty swej pracy, działającą w wielu dziedzinach i w wielu miejscach (nazywała siebie „kobietą w pociągu”), ale też osobę niezwykle otwartą, przyjacielską, serdeczną, opiekuńczą, lubiącą ludzi, kochającą życie (bardzo lubiła tańczyć). Zmarła w Warszawie 23 IX 2015 r., została pochowana 29 IX 2015 r. w grobie rodzinnym na Starych Powązkach.

W roku 1973 wyszła za mąż za Pawła Syrka (1950–2009), studenta polonistyki, którego poznała jeszcze w latach szkolnych (ślub odbył się 30 VI we wrocławskiej katedrze). Z tego związku miała dwóch synów: Huberta (ur. 1974, ukończył filozofię na KUL i historię na UKSW, pracuje w Stacji Muzeum w Warszawie) i Filipa (ur. w 1980 r., studiował dziennikarstwo, pracuje w Muzeum Literatury w Warszawie w dziale dokumentacji). Jej młodszą siostrą jest Anna Bojarska-Urbańska (ur. 1959), aktorka, pedagog, teatrolog, pieśniarka, animatorka kultury.

Bojarska-Syrek J., Macyszyn J., *Deo et Patriae – Bogu i Ojczyźnie. Tradycje duszpasterstwa wojskowego w Polsce*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2011; Buglewicz U., *W służbie prawdzie*, sunday.niedziela.pl [dostęp: 27.09.2015]; Manowski W., *Teatr zrodzony z pasji. Teatr Ludzi Upartych w latach 1952–1999*, Włocławek 2000, s. 55, 71, 128; neurologi.wyborcza.pl [dostęp: 27.09.2015]; *Żegnamy Joannę Bojarską*, www.1944.pl [dostęp: 27.09.2015]; *Odnaczenia w 70. rocznicę Powstania Warszawskiego*, prezydent.pl [dostęp: 27.09.2015]; www.filmpolski.pl [dostęp: 27.09.2015]; *Pożegnanie Pani Joanny Bojarskiej-Syrek*, www.muzeumzamoykich.pl; *Wspomnienie Anny Bojarskiej* (siostry), „Muzealnictwo” 2016 (16 IX); *Wspomnienie Wita Wojtowicza, Dyrektora Zamku w Łańcucie*, „Muzealnictwo” 2016 (16 IX); *Wyspiański. Pastele; Witraże*, oprac. Joanna Bojarska-Syrek, wyd. Arkady, Warszawa 1980; Relacja: Anna Bojarska-Urbańska (siostra).

Fotografia ze zbiorów rodziny Bojarskich.

Anna Bojarska-Urbańska, Henryk Wasilewski

BROCHOCKI FELIKS

(1845–1929), h. Ossoria, ziemianin, powstaniec styczniowy, prezes Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego we Włocławku.

Feliks Brochocki urodził się 23 II 1845 r. w Srebrnej (powiat łęczycki). Był synem Władysława Teodora Prokopa i Julianny Franciszki z Bielskich. Początkowo naukę pobierał w czteroklasowej szkole w Łodzi. Był jej uczniem przez sześć lat. Mieszkał wówczas

w wynajętym przez ojca lokalu wraz ze swoim rodzeństwem: Franciszkiem, Adaminą oraz Stanisławem. W tym czasie opiekę nad nimi sprawowała Pulcheria Brochocka, siostra Władysława. Po ukończeniu szkoły z nagrodą w 1859 r. Brochocki planował podjąć dalszą edukację. Jednakże nie chcąc być ciężarem dla swego ojca, w 1860 r. odbył roczną praktykę w majątku Zbijewo (pow. włocławski), który był własnością Stanisława Zaborowskiego. Feliks Brochocki i Stanisław Zaborowski byli braćmi stryjecznymi. Matką Stanisława była Teofila z Brochockich, rodzona siostra Władysława, ojca Feliksa. Po zakończeniu praktyki Feliks powrócił do rodzinnego majątku, po czym podjął pracę w placówce pocztowej w Pabianicach. Następnie przeniósł się do Piotrkowa Trybunalskiego, gdzie jego brat Franciszek był pracownikiem Urzędu Poczтового. Tam też został zatrudniony jako aplikant.

Wybuch powstania styczniowego zastał Brochockiego w Piotrkowie Trybunalskim. Nie bacząc na okoliczności, przyłączył się do wojsk powstańczych. 14 II 1863 r. wraz z grupą kolegów udał się Koleją Warszawsko-Wiedeńską do stacji Dąbrowa Górnicza, gdzie formował się oddział powstańczy, którym dowodził pułkownik Teodor Cieszkowski. Następnie walczył w oddziałach Mariana Antoniego Langiewicza (1827–1887), Antoniego Jeziorańskiego (1821–1882), Wincentego Raczkowskiego (1821–1911) oraz Edmunda Calliera (1833–1893). Na Kujawach brał udział w bitwach pod Kleczewem oraz Nową Wsią.

Po upadku powstania pracował jako zarządca majątków. Dobra Lekarzewice kupił od Henryka, Franciszka i Jana Bogusławskich herbu Prus II. W późniejszym czasie nabył Zagajewice oraz Konary. W pierwszej miejscowości wybudował dwór, który służył rodzinie Brochockich do czasu wzniesienia nowej siedziby w Zagajewicach w latach 1894–1895. Swoje majątki doprowadził do rozkwitu. Hodował w nich bydło, drób (od 5 do 7 VIII 1928 r. okazy z Zagajewic były prezentowane na wystawie drobiu we Włocławku, którą zorganizowało Koło Ziemianek Okręgu Kujawskiego), owce (stado w 1928 r. liczyło kilkaset sztuk), prowadził próby związane z wysiewem zbóż (1905–1906), z psłaską i redlinową uprawą buraków cukrowych (1906). Wyniki z przebiegu doświadczeń zostały wydrukowane przez „Gazetę Rolniczą” w 1906 r. (*Wyniki doświadczeń z psłaską i redlinową uprawą buraków wykonanych w dobrach Zagajewice, powiatu nieszawskiego przez Feliksa Brochockiego*, „Gazeta Rolnicza” 1906, nr 49, z 8 grudnia, s. 789; *Sprawozdanie z prób z pszenicą przeprowadzonych na folwarku w Zagajewicach w roku 1905/6*, „Gazeta Rolnicza” 1906, nr 52, z 29 grudnia, s. 839–840). O wielkim znaczeniu majątków Brochockiego może świadczyć fakt, że w 1912 r. Zagajewice zwiedziło 38 uczniów ze Szkoły Rolniczej w Mieczysławowie.

Brochocki brał udział w wydarzeniach 1905 r. Niestety nie wiadomo dokładnie, na czym polegała w tym czasie jego praca. Kolejny raz ofiarował swą pracę na rzecz Ojczyzny w 1916 r. Wówczas został członkiem Zarządu Rady Opiekuńczej Okręgu Kujawskiego na powiaty włocławski i nieszawski. Czynnie włączył się w działalność spółek i instytucji o charakterze rolniczym. W 1900 r. przystąpił do firmy pod nazwą „Mleczarnia parowa spółki obywateli w Osiecinach”. Dziesięć lat później został członkiem firmowym „Spółki ziemi kujawsko-dobrzyńskiej”.

Nie do przecenienia są zasługi Brochockiego, jakie położył na rzecz Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego we Włocławku, założonego w 1907 r. Obejmowało ono swoją działalnością powiaty nieszawski i włocławski. Członkiem tego towarzystwa został w chwili powołania go do życia. W latach 1908–1909 był jego prezesem. W czasie tej prezesury zorganizowano pokazy inwentarza żywego w Osiecinach (5 X 1908 r.), Radziejowie i Śmiłowicach oraz pokaz pługów w Falborzu. Po-

nadto odbyły się wycieczka do Wienia i Brzezia, majątków Leopolda Juliana barona Kronenberga (25 V 1908 r.), dziewięciodniowe kursy dla włościan (23 I–1 II 1908 r.) oraz jednodniowe pogadanki z zakresu ogrodnictwa. Ponadto od 17 do 18 II odbywał się jarmark nasienny. Po zerzeniu się prezesowania towarzystwu Brochocki pozostał członkiem Rady Towarzystwa (1910, 1912–1914) oraz prezesem Wydziału Kólek przy tej organizacji (1911–1912). Z jego ramienia w 1913 r. był jednym z czterech opiekunów wykładów rolniczych zorganizowanych w Brześciu Kujawskim. Trwały one miesiąc, począwszy od 20 XI. W 1927 r. jako członek Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego wpłacił 300 zł na rzecz Funduszu Jubileuszowego Centralnego Towarzystwa Rolniczego.

W uznaniu zasług położonych na rzecz rozwoju Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego, na uroczystym posiedzeniu 9 XI 1928 r., Brochoczekiemu został nadany honorowy dyplom członka towarzystwa. Uroczystość uświetniła obecność delegacji instytucji rolniczych z Warszawy i przedstawicieli władz państwowych. Oprócz przynależności do Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w 1917 r. został członkiem Włocławskiego Oddziału Związku Ziemiaków. Jego udział wynosił 250 rubli. 2 V 1902 r. otrzymał godność członka honorowego Osięcińskiej Straży Pożarnej, co wiązało się z wpłatą 25 rubli rocznie na jej rzecz.

Ostatnie lata życia Brochocki spędził w swym folwarku Zagajewice. Pozostałe dwa majątki stały się własnością dzieci. Konary otrzymał Tadeusz, które następnie przeszły w ręce córki – Wandy Szeligowej, natomiast Lekarzewice przypadły córce – Marii.

W latach 20. XX wieku za udział w powstaniu styczniowym został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari.

Feliks Brochocki zmarł 23 I 1929 r. w Zagajewicach. Uroczystości pogrzebowe odbyły się trzy dni później. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Kościelnej Wsi.

1 VI 1879 r. w Kościelnej Wsi poślubił Cecylię Irenę Dzierzbicką h. Topór (ur. 18 X 1860 r. w Osłonkach), córkę Tadeusza i Julii Jabłońskiej. Małżeństwo miało sześcioro dzieci: Tadeusza Stanisława (ur. 5 V 1880 r. w Lekarzewicach – zm. 21 IV 1949 r. w Braniewie), Bronisławę Zofię (ur. 22 X 1881 r. w Lekarzewicach – zm. 14 VI 1966 r. w Toruniu) żonę Romana Daszkowskiego, Marię Julię (ur.

30 XI 1883 r. w Lekarzewicach), Cecylię (ur. 1890 r. w Lekarzewicach – zm. 1892 r. w Lekarzewicach), Wandę Janinę (ur. 20 IV 1893 r. w Lekarzewicach – zm. w 1983 r. w Warszawie) żonę Franciszka Szeligi oraz Zygmunta (ur. 15 XII 1899 r. w Zagajewicach – zm. 19 V 1931 r. w Zagajewicach).

APW, Akta Gminy Osięciny powiat nieszawski 1886–1939, sygn. 8, k. 151v–153r; *Dla ratowania ziemi*, „Kurier Warszawski” 1910, nr 197, z 19 lipca, s. 2; „Dziennik Bydgoski” 1929, nr 26, z 31 stycznia, s. 4; „Gazeta Świąteczna” 1913, nr 1703, wrzesień, s. 2; „Kalendarz Centralnego Wydziału Kólek Rolniczych na Rok Pański 1912”, Warszawa [brak roku wydania], s. 244; „Kalendarz Rolniczy Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim na rok 1914”, pod red. J. Lutosławskiego, cz. II, Warszawa [brak roku wydania], s. 91; „Kujawianin” 1916, s. 23; tamże, 1920, s. 71; *Kujawskie Tow. rolnicze*, „Głos Warszawski” 1909, nr 25, z 25 stycznia, s. 2; *Kujawskie Tow. rolnicze*, „Głos Warszawski” 1912, nr 26, z 28 stycznia, s. 2; *Mleczarnia*, „Kurier Warszawski” 1900, nr 305, z 22 października/4 listopada, s. 7; *Nowe rady opiekuńcze*, „Kurier Warszawski” 1916, nr 53, z 22 lutego, wyd. wieczorne, s. 2; *Pan Prezydent Rzeczypospolitej wśród rolników, zrzeszonych w Centralnym Towarzystwie Rolniczym*, „Gazeta Rolnicza” 1928, nr 44–45, z 9 listopada, s. 1511; *Pogrzeb śp. Feliksa Brochockiego*, „ABC dla Włocławka i Kujaw” 1929, nr 31, z 31 stycznia, s. 8; *Pokaz drobiu*, „Życ. Włocł. Okol.” 1926, nr 3, grudzień, s. 19; *Śp. Feliks Brochocki*, „Gazeta Rolnicza” 1929, nr 7, z 15 lutego, s. 241; *Wycieczka uczniów z Mieczysławowa*, „Kurier Warszawski” 1912, nr 202, z 23 lipca, dodatek poranny, s. 3; „Ziemiaków. Organ Związku Ziemiaków” 1917, z. 3, lipiec, s. 30; Cybertowicz J., *Czas niewoli 1793–1918*, w: J. Cybertowicz, J. Kołtuniak, *Z dziejów Osięcin i okolic*, Osięciny–Włocławek 2006, s. 114; DREWICZ M., *Wylączenie gruntów folwarcznych spod przymusu parcelacyjnego w zachodnich powiatach b. Królestwa Kongresowego w latach 1926–1933*, cz. II, „Saeculum Christianum: Pismo Historyczno-Społeczne” 2008, t. 15, nr 2, s. 89; RACZKOWSKI M., *Feliks Brochocki h. Ossoria (1845–1929), ziemiaków, powstaniec styczniowy, działacz społeczny*, „Wiadomości Ziemiańskie. Silva Rerum” 2018, nr 74, s. 58–64; *Rocznik Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim za rok 1912*, t. V, Warszawa 1913, s. 363–364; *Sprawozdanie Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim za rok 1908*, t. I, Warszawa 1908, s. 107–108; *Sprawozdanie Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim za rok 1909*, t. II, Warszawa 1910, s. 217; rel. Alexandra Litwińskiego z Warszawy (18.02.2018 r.), w zbiorach autora; Andrzeja Brochockiego z Warszawy (12.01.2018 r.), w zbiorach autora. Fot. ze zbiorów Andrzeja Brochockiego z Warszawy.

Michał Raczkowski

BUSS KAZIMIERZ

(1885–1939), ks., prof. śpiewu w seminarium duchownym (1915–1918) i gimnazjum Długosza we Włocławku (1916/17), dyrektor chóru katedralnego, muzykolog; więzień i ofiara niemieckich represji w Polsce.

Urodził się 4 III 1885 r. w Kobieliach Wielkich, w powiecie radomskim, z ojca Michała i matki Marii z d. Skrobacz. Początkowo uczył się w gimnazjum Fabianiego w Radomsku, potem przeniósł się do Częstochowy. W 1902 r. został przyjęty na drugi kurs do seminarium duchownego we Włocławku, gdzie odbył pięcioletnie studia filozoficzno-teologiczne. Święcenia kapłańskie otrzymał 21 IX 1907 r. W seminarium uczył się śpiewu pod kierunkiem ks. Leona Moczyńskiego, znanego wówczas w Polsce muzykologa i entuzjasty śpiewu kościelnego, założyciela chórow katedralnych we Włocławku.

Jeszcze przed święceniami został mianowany wikariuszem parafii Lututów (1907), a następnie parafii Przyrów należącej do dekanatu Olsztyn archidiecezji częstochowskiej (VI/VII 1907). Święcenia kapłańskie otrzymał 21 IX 1907 r. z rąk ordynariusza kujawsko-kaliskiego, bp. Stanisława Zdzitowieckiego. Po święceniach był wikariuszem parafii: Russocice (do 11 VIII 1908), Goszczanów (IX 1908–1909), Drużbice z rezydencją przy kościele Narodzenia NMP w Pabianicach (26 IV 1909–1912).

Ze względu na swoje zdolności muzyczne 10 VI 1912 r. został wysłany za granicę na studia w zakresie muzyki kościelnej. Ponieważ z powodu postępującej od 1911 r. choroby ks. Leona Moczyńskiego diecezja włocławska potrzebowała szybko wykwalifikowanego muzyka i muzykologa, ks. Bussowi dano jedynie dwa lata na ukończenie studiów, które wykorzystał na studia śpiewu kościelnego w Regensburgu, gdzie przebywał do marca 1913 r., następnie odbył studia w Paryżu (1913), gdzie uczył się śpiewu gregoriańskiego, harmonii, kontrapunktu oraz

gry na organach. W Rzymie (1913–1914) studiował muzykę kościelną w Schola Cantorum i otrzymał licencjat ze śpiewu gregoriańskiego i harmonii.

Jesienią 1914 r. objął obowiązki dyrygenta chóru katedralnego, założonego w 1888 r. przez ks. Leona Moczyńskiego. Chór od 1911 r., z powodu ciężkiej choroby założyciela pozostawiony samemu sobie, odwykł od zdecydowanego kierownictwa. Doszło do rozłamu – jak podają opracowania oficjalne – na tle kontrowersji o jego repertuar (ks. Buss starał się utrzymać, zgodnie z myślą założyciela chóru ks. Leona Moczyńskiego i wymaganiami kapituły katedralnej, czysto kościelny charakter tego chóru, natomiast część zespołu chciała śpiewać także pieśni świeckie), ale prawdopodobnie przyczyniły się do tego względy ambicjonalne niektórych członków chóru. Większa część zespołu (ok. 15 mężczyzn) już w 1914 r. opuściła katedrę i związała się z Chrześcijańskim Towarzystwem Rzemieślników i Przemysłowców Polskich jako chór związkowy. Ks. Buss próbował odtworzyć chór katedralny złożony z kleryków seminarium duchownego, pozostałych kilku członów dorosłych oraz kilkunastu chłopców; w takim składzie występował on w 1915 r. Dalsze jego dzieje nie są znane.

Ks. Buss objął także obowiązki profesora śpiewu w seminarium włocławskim, ale wybuch I wojny światowej spowodował, że w roku 1914/15 w seminarium studiował tylko ostatni kurs, miał zatem mniej zajęć. Normalne nauczanie rozpoczął we wrześniu 1915 r. Jako wychowanek ks. Moczyńskiego w wykładach kontynuował zapewne program ustalony przez mistrza, który obejmował wykłady z teorii muzycznej i praktyki (psalmodia, śpiewy obrzędów pogrzebowych, śpiewy Wielkiego Tygodnia i Triduum Sacrum, śpiewy mszalne). Jako podstawowego podręcznika używał pierwszego wydania *Cantionale ecclesiasticum* ks. Józefa Surzyńskiego (Poznań 1892). Ponadto w seminarium uczył języka niemieckiego, a zastępczo także języka polskiego i literatury polskiej (1915/16). Jako profesor seminarium brał udział w pracach redakcyjnych „Ateneum Kapłańskiego”. W roku szkolnym 1916/17 był profesorem w gimnazjum im. ks. Jana Długosza we Włocławku, gdzie uczył języka niemieckiego i śpiewu. Jako źródło otrzymania otrzymał od władzy diecezjalnej etat wikariuszowski w Lubrańcu (1915–1918).

Prawdopodobnie z powodu niepowodzeń w pracy z chórem katedralnym w czerwcu 1918 r. ks. Buss zrezygnował z wszystkich funkcji we Włocławku i odszedł do pracy parafialnej, chociaż diecezja włocławska nie posiadała kandydatury innego przygotowanego muzykologa na jego miejsce. W czerwcu 1918 r. został proboszczem w Skęczniewie (w dekanacie uniejowskim), gdzie dokonał odnowienia kościoła i organów. W 1929 r. (20 IX) przeszedł na probostwo do Goszczanowa, gdzie także odnowił kościół, odrestaurował organy i założył orkiestrę parafialną. Latem 1939 r. został mianowany proboszczem w Służewie. Na tym stanowisku pracował do wkroczenia Niemców do Polski.

Po odejściu do pracy parafialnej ks. Buss nie porzucił całkowicie zainteresowań muzycznych. Przy najmniej tak pisał w 1923 r. do kurii diecezjalnej: „pracując nadal nad muzyką, pragnąłbym nawiązać bliższy kontakt ze światem naukowym muzycznym”. W swoim publikowanym dorobku ks. Buss ma tylko jedną poważniejszą pozycję z zakresu historii muzyki kościelnej – *Pius X a muzyka kościelna* („Ateneum Kapłańskie” 1914/15, t. 12, s. 89–116; toż w osobn. odb. Włocławek 1916). Istnieje, niepotwierdzony innymi źródłami, przekaz, że jego księgozbiór, zniszczony w czasie II wojny światowej w Służewie, liczył podobno ok. 5 tys. woluminów.

W 1939 r. (21 X) ks. Buss został aresztowany przez Niemców i osadzony najpierw w Aleksandrowie Kujawskim. Stamtąd wywieziony do obozu koncentracyjnego Fort VII w Toruniu. Następnie, 4 XI 1939 r., przetransportowany do aresztu albo b. ośrodka dla nerwowo chorych w Świeciu. Dwa dni później, 6 XI 1939 r., został przewieziony do klasztoru w Górnej Grupie k. Grudziądza. Stamtąd 18 XI 1939 r. został zawieszony na miejsce straceń i rozstrzelany przez Niemców.

ADW, Akta personalne ks. K. Bussa, sygn.: pers. 26 (33 k.); Schematyzmy diec. włocławskiej 1903–1939; – Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium*, Warszawa 1978, z. 4, s. 443; *Jednodniówka dla upamiętnienia 40-letniego jubileuszu Tow. b. Chórów Katedralnych „Lutnia”*, Włocławek 1928, s. 20; S. Librowski, *Ofiary*, s. 15; J. Nowak, 100-lecie Chórów Katedralnych we Włocławku, „Ład Boży”, 1988, nr 24, s. 8; *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, red. nauk. A. Mężyński, Warszawa 1994, s. 289; *Informator stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na teryto-*

riach polskich okupowanych w latach 1939–1945 (bez ziem wschodnich), red. nauk. B. Bieńkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2000, s. 261; Szygenda Z., *Wykładowcy muzyki i śpiewu, w: 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 125–126; – *Kronika miesięczna diecezjalna. Osobiste* [o studiach muzycznych ks. Bussa], „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1913, r. 7, s. 84; *Kronika miesięczna diecezjalna. Z Seminarium*, „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1914, r. 8, s. 231; *Rozpoczęcie roku szkolnego w Seminarium Duchownym*, „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1915, r. 9, s. 205; – Fot. ze zbiorów BWSd we Włocławku.

Józef Nowak

CENTT WAWRZYNIEC

(1823–1905), ks., wychowanek seminarium duchownego we Włocławku, powstaniec 1863 r., działacz emigracyjny, polityczny i społeczny.

Urodził się 5 VIII 1823 r. w Koźminku, w rodzinie Franciszka i Rozalii z d. Moszyńskiej. Podstawową edukację zdobył w domu rodzinnym. Uczył się następnie w szkołach zakonu bernardynów w Warcie, Kaliszu i Piotrkowie Trybunalskim. W latach 1843–1847 odbył studia filozoficzno-teologiczne w seminarium duchownym we Włocławku i po ich ukończeniu otrzymał święcenia kapłańskie w lutym 1847 r. Jako wikariusz pracował w parafiach: Widawa (1847–1849), Nieszawa (1849–1853); jako komendant w parafii Bogdanów (po sierpniu 1853 do 1859). W 1858 r. został dziekanem dekanatu piotrkowskiego. W l. 1859–1863 był proboszczem parafii Sulejów.

Podczas powstania styczniowego jako cywilny komisarz województwa kaliskiego organizował oddziały powstańcze; dowodzony przez niego oddział w nocy z 30 na 31 I 1863 r. zdobył broń w carskich magazynach rządowych w Zduńskiej Woli, a podobne akcje przeprowadził w Łodzi, Aleksandrowie Łódzkim i Zgierzu.

Po aresztowaniu zdołał uciec do Szwajcarii. W Lucernie, gdzie przebywał do maja 1865 r., zło-

żył pisemną rezygnację z probostwa w Sulejowie. Ze Szwajcarii udał się do Monachium i zaczął uczęszczać na wykłady uniwersyteckie. Po upływie ponad roku z powodu trudności materialnych wyemigrował do Francji. W Paryżu, w l. 1866–1870, pełnił posługę kapłańską w kościele św. Seweryna, a następnie przy parafii św. Pawła i Ludwika. Należał do Stowarzyszenia Kapłanów Polskich, pełniąc w pewnym okresie funkcję prezesa. W 1867 r. podjął polemikę z wydaną cztery lata wcześniej książką Ernesta Renana *La vie de Jésus (Życie Jezusa)*, kwestionując boskość Chrystusa. Brał udział w pracach Zjednoczenia Emigracji Polskiej, działał w jego Komisji Tymczasowej, konsolidującej emigrację. W sierpniu 1870 r. został kapelanem oddziału polskiego gen. Michała Heidenreicha (pseud. Kruk), przygotowującego się do walki po stronie Francuzów w niedalekiej wojnie francusko-pruskiej.

Po powrocie z emigracji (prawdopodobnie w połowie 1870 r.) osiadł w Galicji, gdzie podjął pracę duszpasterską i katechetyczną: Lwów 1870–1874, parafia Łąck (diec. tarnowska) 1874–1876, katecheta oraz wykładowca historii i literatury w średniej szkole rolniczej w Czernichowie 1876–1879, penitencjarz w kościele Mariackim w Krakowie, nauczyciel śpiewu gregoriańskiego w diecezjalnym seminarium duchownym. W 1880 r. został przyjęty do diecezji krakowskiej. Pracował w wielu szkołach klasztornych, m.in. w szkole żeńskiej klarysek przy kościele św. Andrzeja (1882–1894). Był wykładowcą seminarium duchownego, mistrzem nowicjatu pijarów. Od 1 X 1891 r. pełnił urząd dyrektora Domu Księży Emerytów przy kościele św. Marka w Krakowie, a w l. 1895–1905 był tam dyrektorem. Jednocześnie w l. 1894–1896 przeprowadził remont kościoła św. Marka, a w l. 1896–1897 remont przyległego budynku klasztorowego. Ożywił kult związanego z tym kościołem Michała Giedrojcia (ok. 1425–1485) i działalność istniejącego przy tym kościele od 1410 r. Bractwa św. Zofii. Uehonorowany został godnością kanonika kapituły podlaskiej (1857).

Zmarł w Krakowie 9 VIII 1905 r. i został pochowany na Cmentarzu Rakowickim. Krakowski „Czas”, informując o jego zgonie, napisał: „Gorliwy kapłan, czynny przyjaciel, dla rodziny anioł opiekuńczy, oddał ducha Bogu, pozostawiając po sobie pamięć dobroci, prawości i ofiarności bez granic”.

W kościele św. Marka w Krakowie znajduje się tablica pamiątkowa ku jego czci.

ADW, Wykazy tabelaryczne duchowieństwa w diecezji kujawsko-kaliskiej z roku 1855–1856–1857–1858–1859–1860–1861–1862–1863, sygn.: III 36–38; Arch. Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn.: Pers. A 91; Schematyzmy diec. włocławskiej 1844–1863; – Awejde O., *Zeznania śledcze i zapiski o powstaniu styczniowym*, Moskwa 1961, s. 474, 479, 528; Bender R., *Centt, Cent, Wawrzyniec ks.*, w: EK, t. 2, Lublin 1976, kol. 1423–1424 (bibliogr. przedmiotowa); tenże, *Centt, Cent, Wawrzyniec*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, [t. 1] A–J, Warszawa 1991, s. 70–71; Borejsza J. W., *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*, Warszawa 1966, s. 84, 384; Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983, s. 289; Kubicki P., *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 1, t. 1, Sandomierz 1933, s. 492; Majkowska R., *Zarys dziejów i zawartości archiwum kościoła św. Marka w Krakowie*, „*Nasza Przeszłość*”, 1989, t. 71, s. 138; też, *Kilka kart z życia ks. Wawrzyńca Centta (1823–1905)*, *zapomnianego rektora Domu Księży Emerytów przy kościele św. Marka w Krakowie*, „*Krakowski Rocznik Archiwalny*” 1998, r. 4, s. 82–92; Marszałek W., *Centt Wawrzyniec*, w: *Szkoła Kaliska. I Liceum Og. im. Asnyka. Nauczyciele i wychowankowie*, red. K. Walczak, Kalisz 1998, s. 40–41; tenże, *Ksiądz powstaniec Wawrzyniec Centt*, „*Na Sieradzkich Szlakach*” 1998, r. 13, nr 1, s. 18–19; Niebelski E., *Księża kapłani w powstaniu styczniowym*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek, Lublin 2004, s. 208; *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Galicja w powstaniu styczniowym*, red. S. Kieniewicz i J. Miller, Wrocław 1980, s. 19, 434; Seweryn J., *Udział duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej w powstaniu styczniowym*, Włocławek 2003, s. 80; Sokulski J., *Centt Wawrzyniec*, w: *PSB*, t. 3, Kraków 1937, s. 229 (bibliogr. przedmiotowa); *Spółczeństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, red. J. Stulczewski, Zduńska Wola 2018, s. 114; Szymański J., *Represje carskie wobec duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej po powstaniu styczniowym*, „*Arch. Bibl. Muz.*” 2016, t. 105, s. 310; D. Wańka, *Koźminek. Zarys dziejów*, wyd. 2, Koźminek 2010, s. 91–92; – Fot. z internetu: „*Nowości Illustrowane*” 1905, nr 34, s. 13 (<https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/129093> [1.06.2019]).

Antoni Pomiński

CHURSKI STEFAN (1931–2008), prezes Wojewódzkiego Związku Rolników Kółek i Organizacji Rolniczych we Włocławku.

Urodził się 26 II 1931 r. we wsi Piaski, gm. Sierpc, która należała w tym okresie do województwa warszawskiego. Jego ojciec, Waclaw, posiadał niewielkie gospodarstwo rolne, z którego utrzymywała się cała rodzina, zaś matka – Czesława z d. Przybyszewska – zajmowała się prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci.

Pracę zawodową rozpoczął w 1952 r. w Fabryce Maszyn Żniwnych w Płocku jako technik planowania. W tym samym roku został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej, którą ukończył w stopniu plutonowego i został przeniesiony do rezerwy. W latach 1954–1969 pracował jako nauczyciel w Technikum Mechanicznym w Sierpcu, kontynuując jednocześnie wyższe studia techniczne na Politechnice w Warszawie, które ukończył w 1969 r. z tytułem inżyniera mechanika. W latach 1969–1975 pracował, najpierw w Państwowym Ośrodku Maszynowym w Sierpcu jako zastępca dyrektora, a następnie na takim samym stanowisku w POM-ie w Łochocinie. Kolejne miejsce pracy stanowił POM w Rypinie, gdzie Churski objął stanowisko dyrektora naczelnego. Na zajmowanych stanowiskach pracy wykazywał się doskonałymi umiejętnościami organizatorskimi, inicjatywą i konsekwencją w wykonywaniu obowiązków.

Z chwilą utworzenia województwa włocławskiego, w 1975 r., został wybrany na stanowisko prezesa Zarządu Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych, gdzie nadzorował działalność Spółdzielni Kółek Rolniczych. Z jego inicjatywy wybudowano w czerwcu 1980 r. we Włocławku przy ul. Okrzei duży pawilon, w którym zlokalizowano sklepy i punkty usługowe. Właścicielem pawilonu był Wojewódzki Związek Kółek i Organizacji Rolniczych. W siedzibie WZKiOR w listopadzie 1981 r. „Solidarność” Rolników Indywidualnych Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej zorganizowała strajk okupacyjny,

domagając się poprawy warunków życia rolników i mieszkańców wsi. Protest trwał do 13 XII 1981 r. i został przerwany przez siły porządkowe w pierwszym dniu stanu wojennego w Polsce.

Churski legitymował się czterdziestoletnim stażem pracy zawodowej, z czego ponad 20 lat spędził w sektorze rolnictwa. Jako prezes zarządu WZR-KiOR dał się poznać jako dobry organizator pracy i zaangażowany w działalność społeczną w środowisku rolnictwa i wsi. Z jego inicjatywy podejmowano szeroką działalność na rzecz pełnego zagospodarowania ziemi, rozwoju budownictwa mieszkaniowego dla mieszkańców wsi, zwiększenia wydajności z 1 ha oraz rozwoju hodowli bydła i trzody chlewnej. Wiele pracy i osobistego zaangażowania wkładał w rozwijanie i umacnianie roli samorządu spółdzielczego, szczególnie kółek rolniczych w środowisku wiejskim. Cieszył się wysokim autorytetem u władz administracyjnych województwa, jak i wśród załogi oraz jednostek podległych. Dzięki jego zdolnościom kierowniczym organizacje kółkowe w województwie włocławskim osiągnęły wiele znaczących sukcesów w jakości świadczonych usług na rzecz rolnictwa, gospodarności i uzyskanych efektów ekonomiczno-finansowych.

Po przemianach demokratycznych w Polsce i zmianach strukturalnych w spółdzielczości rolniczej Churski pełnił społeczną funkcję prezesa zarządu Regionalnego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych we Włocławku. Wśród celów jego działalności należy wymienić: rozwój indywidualnych gospodarstw rolnych, wzrost ich produktywności i opłacalności produkcji rolniczej, poprawy materialnego i kulturalnego poziomu życia członków kółek rolniczych i innych zrzeszonych w nim organizacji, a także ogółu ludności rolniczej i mieszkańców wsi; pomoc zrzeszonym w nim organizacjom spółdzielczym i innym jednostkom gospodarczym, w tym kółkom rolniczym w usprawnieniu obsługi produkcyjnej rolnictwa indywidualnego; prowadzenie własnej działalności gospodarczej z odpowiednimi zakładami usługowo-gospodarczymi, produkcyjnymi i handlowymi, ośrodkami szkoleniowymi, socjalnymi i kulturalnymi.

W okresie transformacji ustrojowej był organizatorem wielu spotkań i szkoleń dla rolników. Za-

szczępił wśród mieszkańców wsi nowe rozwiązania umożliwiające prowadzenie działalności pozarolniczej, jak np. agroturystyka, mała przedsiębiorczość, zdobywanie nowych kwalifikacji pozarolniczych. Był organizatorem wielu imprez promujących twórczość ludową oraz kursów, konkursów i pokazów. Zaangażował się w promocję środowiska wiejskiego, twórców ludowych, zespołów folklorystycznych poprzez liczne kontakty z lokalnymi i regionalnymi mediami. W szczególnie sposób promował i podkreślał codzienną pracę kobiet wiejskich. Wspierał przez wiele lat działalność kół gospodyń wiejskich na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Z jego inicjatywy wielokrotnie organizowano w ciekawych miejscach Polski kolonie dla dzieci biednych i niepełnosprawnych ze wsi.

W 1948 r. wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej i pełnił w nim szereg funkcji z wyboru na szczeblu gminnym i powiatowym. W 1952 r. wstąpił do PZPR jeszcze jako uczeń Technikum Mechanicznego i był od początku jej aktywnym członkiem. Pełnił w tym okresie funkcję lektora KG i prowadził zajęcia z członkami w podstawowych ogniwach partii. Z chwilą powstania Frontu Jedności Narodu w 1956 r. został jego aktywnym działaczem. Po przejściu do pracy na szczeblu wojewódzkim nadal udzielał się w działalności politycznej. Był zastępcą członka i członkiem KW PZPR we Włocławku oraz członkiem Plenum Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu. Od 1985 r. aż do śmierci pozostał członkiem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Uczestniczył w pracach Wydziału Nauk Przyrodniczych, a następnie w Sekcji Nauk Technicznych i Rolniczych. Stefan Churski był niezwykle skromnym człowiekiem, oddany ludziom, Kujawom, Ojczyźnie i swojej pracy.

W uznaniu za dużą aktywność społeczno-polityczną i osiągnięcia w pracy zawodowej otrzymał wiele odznaczeń państwowych i wyróżnień resortowych. Posiadał m.in. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2002), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (29 VI 1983), Złoty Krzyż Zasługi (21 VIII 1976), Medal XXX-lecia PRL (1974), Medal 40-lecia PRL (1984). Ponadto został wyróżniony Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Medalem „Za Zasługi dla Kółek Rolniczych”, brązowym Medalem „Za zasługi dla Obronności Kraju” (1977), Medalem „Za zasługi dla Obrony Cywilnej”

(1987), Zasłużony Pracownik Rolnictwa (1978), Złotą Odznaką „Za Zasługi dla województwa włocławskiego” (1983), Odznaką „Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego” (1985), Zasłużony Rolnik Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1989).

Stefan Churski zawarł związek małżeński z Heleną z d. Kucińską. Małżonkowie mieli dwoje dzieci: syna Wojciecha i córkę Grażynę. Pracował społecznie nieprzerwanie aż do chwili śmierci 28 VII 2008 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym Pińczata we Włocławku.

Arch. Prezydenta RP, wnioski na odznaczenia państwowe dla Stefana Churskiego, materiały i informacje rodzinne otrzymane od żony Heleny Churskiej.

Władysław Kubiak

CIECHOMSKI JERZY EDMUND MARIAN

(1882–1955), h. Wąż, ziemianin, prezes Związku Ziemian we Włocławku.

Urodził się 15 XI 1882 r. w Pyszkowie (pow. włocławski). Był synem Henryka Filipa (1855–1936) i Marii Roman z Rutkowskich h. Póbob (1861–1925). W 1902 r. ukończył Gimnazjum w Siedlcach. W ostatnim roku nauki był jednym z tych uczniów, którzy wystąpili z żądaniem, aby nauczanie prowadzone było w języku polskim. Należał również do Kółka Samokształceniowego, jak i organizacji X, czyli Kółka, które powstało w Siedlcach, a skupiało młodzież kształcąca się w duchu narodowym. Naukę kontynuował na Wydziale Rolniczym Politechniki Ryskiej. Podjął tam studia rolnicze. Studiował w latach 1902–1909. W roku akademickim 1904/1905, ze względu na wojnę japońsko-rosyjską, studiował w Wyższej Szkole Rolniczej (Hochschule für Bodenkultur) w Wiedniu. W ostatnim roku studiów w Rydze (1908/1909) odbył praktyki rolnicze w maj. Szpital Górny (pow. włocławski) u kuzyna – Zdzisława Rutkowskiego. W czasie odbywania praktyki rolni-

czej przygotował pracę dyplomową, na podstawie której nadano mu w 1909 r. tytuł „uczzonego agronoma”. Będąc na pierwszym roku studiów wstąpił do Polskiej Korporacji Akademickiej Arkonia (nr ewidencyjny 761), której przez rok był prezesem, a później filistrem.

Po zakończeniu studiów jesienią 1909 r. zaczął gospodarować w maj. Rutkowice, który oficjalnie przejął w 1914 r. W Rutkowicach prowadzono hodowlę bydła, koni. Za tę pierwszą hodowlę na pokazie bydła, który urządzono w Lubieniu w 1927 r., obora w Rutkowicach została uhonorowana listem pochwalnym. Konie hodowane w Rutkowicach prezentowano podczas zawodów hippicznych. Jerzy Ciechomski był wybitnym jeźdźcem. Startował w licznych zawodach hippicznych (np. w VIII 1930 r. w Płocku). Był też cenionym sędzią tychże zawodów.

Jerzy Ciechomski należał do wielu organizacji rolniczych, w tym Kujawskiego Okręgowego Towarzystwa Rolniczego. W l. 1921–1939 pełnił funkcję prezesa Koła Porad Sąsiedzkich w Lubieniu Kujawskim. W 1921 r. został zastępcą członka zarządu Spółdzielni Związku Ziemiaków. W roku następnym wszedł w skład władz Związku Ziemiaków we Włocławku, będąc jego wiceprezesem, a następnie w l. 1931–1939 prezesem. W tym samym czasie zasiadał w Zarządzie Głównym Związku Ziemiaków w Warszawie. Następnie był członkiem Rady Nadzorczej tego Związku. Od 1924 r. działał w Komisji Pracy Związku Ziemiaków. Rok później został delegatem Związku Warszawskiego do Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich. W 1936 r. wybrano go prezesem Związku Ziemiaków w Warszawie. Oprócz działalności w tej organizacji, pracował także w Towarzystwie Kredytowym Ziemiakom. W l. 1929–1930 piastował funkcję radcy tego towarzystwa. Poza tym w l. 1928–1931 był radcą Izby Rolniczej Warszawskiej. Działał czynnie w Lubieńskim Kole Ziemiaków, któremu prezesował w l. 1920–1939. W 1921 został członkiem Komisji Apelacyjnej do spraw podatku od zysków wojennych przy Izbie Skarbowej Warszawskiej. 15 III 1926 r. odbyło się zebranie Delegatów Właścicieli Obór Mlecznych. W trakcie obrad ukonstytuował się Komitet Organizacyjny zrzeszenia, w skład którego wszedł również Jerzy Ciechomski. Ponadto w l. 1926–1939 był członkiem zarządu tego Zrzeszenia.

Wspierał również finansowo organizacje społeczne. Przykładowo – w 1917 r. ofiarował Komitetowi

Budowy Pomnika Tadeusza Kościuszki w Chodczu 30 marek. Natomiast 10 lat później na fundusz jubileuszowy Centralnego Towarzystwa Rolniczego wpłacił 30 zł. Ponadto 18 IX 1931 r. brał udział w sypaniu kopca w Płowcach z okazji 600. rocznicy bitwy.

Po wybuchu II wojny światowej i zajęciu Kujaw przez Niemców Ciechomski został aresztowany, 13 X 1939 r. Osadzono go w więzieniu we Włocławku, gdzie przebywał do 18 XII 1939 r. Tego dnia nieopalanymi wagonami więźniów wywieziono do Zamościa. Ciechomski przedostał się do Warszawy, gdzie przebywała już jego rodzina, którą wyrzucono z maj. Rutkowice. Wraz z bliskimi zamieszkał przy ul. Mokotowskiej 24. Majątek rodzinny został przejęty przez Niemca, barona Krüdenera, który zarządzanie Rutkowicami powierzył Henrykowi Święcickiemu h. Jastrzębiec (do 1939 r. był właścicielem maj. Zawada k. Kowala). Po upadku powstania warszawskiego Ciechomski przeszedł przez obóz w Pruszkowie. Następnie udał się do Odrzywółki, gdzie mieszkała jego siostra i gdzie doczekał wyzwolenia.

Po przejęciu majątku Rutkowice na rzecz skarbu państwa rodzina Ciechomskich zamieszkała we Włocławku. Jerzy Ciechomski znalazł zatrudnienie w cukrowni w Ostrowitem. Następnie podjął pracę w Państwowym Gospodarstwie Rolnym położonym w miejscowości Łobez. Tam został aresztowany i oskarżony o sabotaż gospodarczy. Osadzono go w więzieniu, gdzie przesiedział pół roku. Po wyjściu z więzienia przyjął posadę wicedyrektora w kompleksie stawów rybnych w Miliczu koło Wrocławia, które znajdowały się pod zarządem Państwowych Nieruchomości Ziemiaków i Dyrekcji Lasów Państwowych. Pracował tam do 1949 r. i następnie wraz z żoną przeniósł się do Oławy, skąd dojeżdżał do pracy do Wrocławia.

Jerzy Ciechomski zm. 11 II 1955 r. w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu w Oławie przy ul. Zwierzynieckiej (sektor III, rząd 9, grób nr 16).

17 X 1915 r. w Słonimie (Białoruś) poślubił Magdalenę Marię Mikulską h. Sas (1889–1952). Małżeństwo miało pięcioro dzieci: Aleksandrę (ur. 25 VIII 1916 r. w Rutkowicach – zm. w wieku 12 lat); Andrzeja Józefa Ludwika (ur. 12 IV 1918 r. w Rutkowicach – zm. 26 III 1978 r. w Buenos Aires, Argentyna); Tomasza Henryka (ur. 19 I 1920 r. w Rutkowicach); Jana Tade-

usza Józefa (ur. 16 IV 1923 r. w Rutkowicach – zm. 15 VI 2007 r. w Mallorca); Wojciecha.

APW, Akta miasta Chodcza powiat wrocławski 1850–1938, sygn. 2/1; tamże, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Chodczu, sygn. 169, akt urodzenia nr 240; tamże, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Lubieniu Kujawskim, sygn. 226, akt urodzenia nr 199; tamże, sygn. 229, akt urodzenia nr 142; APW, Komenda Policji Państwowej Powiatu Włocławskiego we Włocławku 1918–1938, sygn. 95, s. 3, 7; „Kujawianin” 1931, s. 42; „Kujawianin” 1939, k. nlb.; VI *Lista składek na fundusz jubileuszowy CTR*, „Gazeta Rolnicza” 1927, nr 23, z 10 czerwca, s. 705; *Hipika w Płocku*, „Stadion. Ilustrowany Tygodnik Sportowy” 1930, nr 33, z 14 sierpnia, s. 5; *Obwieszczenie*, „Gazeta Rolnicza” 1921, nr 43, z 28 października, s. 887; P. Jerzy Ciechowski, „Gazeta Rolnicza” 1936, nr 40, z 2 października, s. 1013; *Podatek od zysków wojennych*, „Przegląd Ziemiański” 1921, nr 31–32, z 2 października, s. 8; *Spółdzielnia Związku Ziemian dla popierania rolnictwa, przemysłu rolnego i handlu*, „Głos Lubelski. Pismo Codzienne” 1921, nr 154, z 11 czerwca, s. 3; *Walne Zebranie Zrzeszenia Producentów Mleka*, „Gazeta Rolnicza” 1932, nr 10, z 4 marca, s. 257–258; *Zebrania czerwcowe Związku Ziemian w Warszawie*, „Gazeta Rolnicza” 1939, nr 28, z 14 lipca, s. 661; Chelchowski E., *Stan inwentarza i hodowli oraz produkcja przetworów hodowlanych*, „Życie Włocławka i Okolicy” 1929, nr 2, II, s. 20; Prus-Wiśniewski S., *Zjazd producentów mleka*, „Dzień Polski” 1926, nr 61, z 16 marca, s. 7; Apanowicz K., *1889–1934 Historia Lubieńskiego Koła Ziemian*, Warszawa 1935, s. 3–4, 18–19; Celińska E., Gruszczyńska M., *Rutkowice – zespół dworski*, w: *Materiały*, t. 1, cz. 2, Włocławek 2001, s. 189; Czaplicki T., *Szlacheckie ostatki. Dwudziesto-wieczna opowieść polskiego ziemianina*, Warszawa 2000, s. 41–42; Janicki A., *Studenci polscy na Politechnice Ryskiej w latach 1862–1918*, t. 2: *Album Academicum Polonorum (Aneks)*, Gdańsk 2005, s. 233, lp. 1638; Kłoczowski E., *Organizacje ziemiańskie*, w: *Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej” 1861–1935. Księga wsi polskiej – źródła, dzieje i kierunek*, pod red. J. Lutosławskiego, t. 1, Warszawa 1938, s. 171, 176; *Księga pamiątkowa Siedlczan (1844–1905) wraz z pamiątkami zjazdów w r. 1920 i 1925*, nakładem Koła Siedlczan w Warszawie, Warszawa 1927, s. 367, 381, 499; Linowski Ł., *Obchody sześćsetnej rocznicy bitwy pod Płowcami w 1931 roku*, „Ziemia Kuj.” 2009, t. 22, s. 86; Mich W., *Przeciw pauperyzacji i wywłaszczeniu. Walka Związku Ziemian w Warszawie o opłacalność produkcji i zachowania własności folwarcznej w latach 1916–1926*, Lublin 2009, s. 59–60, tenże, *Wyzywawcze przeciw wywrotowcom. Walka Związku Ziemian w Warszawie ze Związkiem Zawodowym Robotników Rol-*

nych Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1926, Lublin 2008; s. 200; tenże, *Związek Ziemian w Warszawie (1916–1926). Organizacja i wpływ*, Lublin 2007, s. 81, 106, 214, 338; Mietz A., *Ciechowski Wojciech*, w: A. Mietz, J. Pakulski, M. Pawlak, *Wpisani w dzieje Chodcza*, Chodecz–Włocławek 1989, s. 95; Święcka W., *Odrowąż-Pieniążek J.*, Sztetyłło J., *Święcicki Henryk h. Wąż*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, red. J. Leskiewiczowa, cz. 6, Warszawa 2002, s. 181–183; *Zrzeszenie Producentów Mleka*, w: *Organizacje ziemiańskie na ziemiach polskich*, praca zbiorowa pod kierunkiem komitetu redakcyjnego [kom. red. J. Pleszczyński, J. Kijewski, S. Gorski, J. Janota Bzowski, W. Englicht], Warszawa 1929, s. 131; inf. Jorge Ciechomskiego z Argentyny; inf. Macieja Ciechomskiego z Warszawy; inf. Małgorzaty Kołodziejkiej z USC w Lubieniu Kujawskim. Fot. ze zbiorów autora.

Michał Raczkowski

CIEŚLAK FRANCISZEK

(1908–1975), ks., wychowanek Liceum Piusa X i Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, wikariusz i prefekt katedralny, katecheta Gimnazjum im. Ks. Jana Długosza, dyrektor i prezes „Caritas” diecezji włocławskiej, urzędnik w Kurii Diecezjalnej we Włocławku, proboszcz w Koninie, Aleksandrowie Kujawskim, Ciechocinku i Starym Mieście.

Urodził się 26 VIII 1908 r. w Galkach, pow. Opoczno, w województwie kieleckim, parafii Nieznamierowice, diecezja sandomierska. Jego ojcem był Antoni, natomiast w aktach personalnych nie zostało podane imię matki. Problemem jest też ustalenie rodzeństwa, gdyż dokumenty mówią o: Kazimierzu, Józefie i Marii Fornalczyk – zamieszkujących w Zadusznikach, pow. lipnowski. Natomiast w testamencie wymienieni są bracia: Stefan (mieszkający w Bydgoszczy) i Józef, a także siostra Helena.

Uczęszczał do szkoły średniej do Liceum Piusa X we Włocławku (1923–27), podjął studia w se-

minarium duchownym we Włocławku (1927–32), następnie studia na Uniwersytecie Warszawskim Józefa Piłsudskiego, Wydziale Humanistycznym (1936–1939), (nr albumu 48885, wypis z 8 XI 1935; dokument potwierdzający studia i tytuł Nr V.295/58), sekcja pedagogii, które ukończył 24 VI 1939 r. z tytułem mgr filozofii z zakresu pedagogiki.

Święcenia kapłańskie przyjął 12 VI 1932 r. we Włocławku od bp. K. Radońskiego. Kolejne egzaminy wikariuszowskie zdawał w 1933, 1935 i 1936 r. (choć najpierw egzamin ten ze względu na studia został odłożony, a sam ks. Cieślak twierdził, że go nie zdawał), egzamin proboszczowski – 27 XI 1947 r.

Po święceniach skierowany do pracy jako wikariusz i katecheta w katedrze włocławskiej, gdzie pracował od 1 VIII 1932 do 1 I 1935 r., katechizował w szkole podstawowej nr 2. Z początkiem 1935 r. powołany na prefekta w Gimnazjum ks. Długosza (prawdopodobnie również kierownik internatu, do 1936). 1 IX 1936 r. rozpoczął studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1937 był kapelanem ss. Dominikanek w Zielonce, a w 1938 r. posługiwał w zastępstwie wikariusza w Warszawie na Kole.

Po zakończeniu studiów otrzymał nominację na wikariusza w Słupcy (1 IX 1939 r.). Rozpoczęta wojna nie pozwoliła na kontynuowanie posługi. Po przewiezieniu kapłanów aresztowanych we Włocławku do Łądu pomagał im w trudnych okolicznościach przebywania w więzieniu. Kiedy jednak okazało się, że sam jest narażony na aresztowanie, opuścił Słupcę i udał się do Warszawy. Tam przebywał do 1945 r. i podjął pracę w PCK.

Po odejściu wojsk niemieckich ks. Cieślak wrócił do Włocławka i zgłosił się do ówczesnego administratora diecezji, ks. Antoniego Borowskiego, z prośbą o skierowanie do posługi duszpasterskiej. 18 II 1945 r. został mianowany administratorem parafii: Konin, Stare Miasto i Sławsk, a także dziekanem konińskim. W tym czasie uczył katechez w gimnazjum (16 godzin), był także spowiednikiem ss. Albertynek i ss. Służebnic NSJ (1946), nominacja na trzy lata. Posługę w Koninie pełnił do 15 V 1946 r.

25 V 1946 r. został mianowany dyrektorem Diecezjalnego Stowarzyszenia „Caritas”, funkcję tę pełnił do 1 XI 1949 r., kiedy to otrzymał mianowanie na prezesa Diecezjalnego Stowarzyszenia „Caritas”,

którym pozostał do 15 II 1950 r. Z racji kierowania „Caritas” diecezjalnym został skierowany jako delegat Kurii Diecezjalnej do Zarządu Powiatowego Komitetu Opieki Społecznej we Włocławku, funkcję tę pełnił od 3 IX 1947 do 30 IX 1948 r. Niósł wielką pomoc zubożałej i wyniszczonej materialnie ludności diecezji włocławskiej. Organizował kolonie letnie, kursy wychowawcze, kursy dekanalne, zbierał dary na funkcjonowanie „Caritasu”. We Włocławku opiekował się m.in. domem dziecka dla sierot wojennych i przedszkolem „Wiosna”, a także przedszkolem parafialnym „Caritas” (przy katedrze), domy te prowadziły ss. Franciszki Rodziny Maryi. W roku 1949 kard. Adam Sapieha próbował „wypożyczyć” od diecezji ks. F. Cieślaka do organizowania zakładu opieki nad dziećmi niepełnosprawnymi „Caritas” w Świebodzinie, ale ówczesny ordynariusz diecezji nie wyraził na to zgody.

1 IX 1948 r. został mianowany wizytatorem nauki religii dla powiatów: kaliskiego, kolskiego, konińskiego, sieradzkiego i tureckiego. Pełnił też funkcję referenta duszpasterstwa w Kurii Diecezjalnej (20 VIII 1949–29 III 1950 r.), a od 4 V 1959 do 15 XI 1960 r. był kierownikiem Wydziału Duszpasterskiego Kurii Włocławskiej. Natomiast od 10 X 1949 r. pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Diecezjalnej Komisji Muzyki. Ponadto od 27 X 1949 r. był Diecezjalnym Dyrektorem Apostolstwa Modlitwy. Zlecano mu również wiele zadań doraźnych, m.in. 23 I 1950 r. został jako delegat diecezji skierowany do rozmów z władzami w sprawie przejścia przez państwo drukarni diecezjalnej. 7 XII 1956 r. został mianowany delegatem do spraw wychowania w seminarium duchownym we Włocławku. Był mianowany także wizytatorem kurialnym parafii dziekańskich (6 IV 1959 r.), zaś od 7 VII 1960 r. egzaminatorem dla spraw dyscyplinarnych na dziesięć lat.

Ze względu na przedłużającą się chorobę ks. Władysława Mirskiego, ówczesnego proboszcza i dziekana w Koninie, 15 II 1950 r. ks. Cieślak został mianowany tymczasowym administratorem parafii Konin. Po śmierci poprzednika, 6 IV 1950 r., został mianowany proboszczem i dziekanem w Koninie. Posługując w tym mieście, był ponownie spowiednikiem zakonnic, tym razem Zgromadzenia Sióstr Opatrzności, decyzję otrzymał 18 III 1955 r. Wykładał w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim,

na co otrzymał zgodę 14 IX 1951 r. W Koninie pełnił też funkcję katechety, 28 XII 1956 r. otrzymał misję kanoniczną do nauki religii w Zasadniczej Szkole Metalowej. Miał również upoważnienie (11 III 1957 r.) do wizytowania lekcji religii w szkołach zawodowych w Dyrekcji Okręgowego Szkolnictwa Zawodowego w Poznaniu. Funkcję proboszcza i dziekana w Koninie pełnił do 28 V 1958 r., kiedy to został mianowany proboszczem w Aleksandrowie Kujawskim, a następnie wicedziekanem dekanatu niezawskiego (31 XII 1959 r.). Posługę tę pełnił zaledwie dwa lata.

26 IV 1960 r. mianowany proboszczem w Cieclocinku (parafię objął 2 VI 1960 r.) i dziekanem niezawskim (zwolniony z dziekanstwa 25 VIII 1970 r.). Posługę proboszcza pełnił do 12 VIII 1970 r., choć przez kilka ostatnich lat był tylko proboszczem tytularnym, ponieważ Kuria Diecezjalna na jego własną prośbę (27 III 1965 r.) mianowała dla parafii wikariusza pomocniczego (administratora) w osobie ks. Ryszarda Janeckiego (mianowany 1 IX 1965 r.), który faktycznie kierował parafią. W tym czasie m.in. dokonano przebudowy wnętrza świątyni, uporządkowano prezbiterium według nowych przepisów liturgicznych. Powstał prawdopodobnie pierwszy w diecezji stały ołtarz „zwrócony twarzą do ludu”, według zaleceń Soboru Watykańskiego II. Świątynia otrzymała również polichromię wykonaną przez J. Ł. Ożminów w latach 1965–66.

Należy wspomnieć o przyczynie częstych zmian kolejnych parafii. Ks. Franciszek Cieślak był ustawicznie szykanowany przez władze państwowe, co odbiło się na jego zdrowiu, gdyż w jego organizmie rozwijała się intensywna choroba wieńcowa w połączeniu z elementami nerwicowo-lękowymi. Dla przykładu, w 1961 r. Prokuratura Powiatowa w Toruniu prowadziła przeciwko niemu postępowanie w sprawie nielegalnego zamieszkania księży na plebani, które jednak z braku dowodów umorzono 5 V 1961 r. Gdy te formy represji nie przyniosły rezultatu, został wezwany do Wojewódzkiego Urzędu do Spraw Wyznań w Bydgoszczy, gdzie 6 VI 1961 r. zarzucono mu niewłaściwe treści w kazaniach, zapraszanie kuracjuszy do kościoła, przyjmowanie do zamieszkania na plebani księży kuracjuszy, sprawy związane z salkami katechetycznymi. Był karany przez sądy wysokimi mandatami 18 V 1965 r. i 20 VI 1968 r. za śpiewanie kolęd, wystawianie jasełek. Od-

mowa ich płacenia skutkowałą zajmowaniem przez władze mebli księdza na poczet niespłaconych kar finansowych (1968 r.). Swoistą zemstą Wydziału do Spraw Wyznań, tym razem w Poznaniu, była odmowa zgody na objęcie przez ks. Cieślaka parafii w Dobrzeczu k. Kalisza wydana 23 V 1969 r.

12 VIII 1970 r. został mianowany wikariuszem-ekonomem parafii Stare Miasto, a następnie od 12 I 1971 r. jej proboszczem. Stale pogarszający się stan zdrowia doprowadził go do złożenia rezygnacji z posługi w parafii 21 X 1974 r., ponieważ prośba nie odniosła skutku, ponowił ją 3 XII 1974 r. Na skutek rozmów z księdzem Cieślakiem skierowano do pomocy w Starym Mieście na okres świąteczny pochodzącego z parafii ks. Leonarda Fica (11 XII 1974 r.).

Ks. Cieślak zmarł w Starym Mieście 6 I 1975 r. ok. godziny 22.00. Pogrzeb odbył się w Starym Mieście 9 I 1975 r., uroczystościom przewodniczył bp K. Majdański, kazanie wygłosił ks. prał. J.P. Grajner, ks. Cieślak został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Odnaczony przez Ojca świętego Piusa XII 15 I 1950 r. tytułem szambelana papieskiego (prałata), tytuł potwierdzony przez pap. Pawła VI 20 XI 1964 r. W kościele parafialnym w Starym Mieście znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona ks. Cieślakowi (kruchta); zdjęcie (zakrystia); a na cmentarzu parafialnym grobowiec.

ADW, Akta personalne ks. Franciszek Cieślak sen., b. sygn.; Arch. Gen. Zgr. ss. Franciszkanek Rodziny Maryi, *Kronika Domu Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi we Włocławku*, sygn. AZ IV 89 Włocławek, s. 40; G[rajner] J. P., ks. *Franciszek Cieślak sen.*, „Kron. Diec. Włocł.” 1975, t. 58, s. 71–72; Frątczak W., *Geneza i dzieje parafii w Cieclocinku*, w: *Wiara i świadectwo Apostołów Piotra i Pawła*, pod red. J. Kędzińskiego, Cieclocinek 2000, s. 33; *Dzieje parafii Stare Miasto koło Konina*, pr. zbiorowa pod red. M. Dereszewskiego, J. Łojko, Konin 2016, s. 193. Poniński A., Mirski (Miemieć) Władysław, *WSiB*, t. 4 (2006), s. 102–103.

Henryk Witczak

COMHAIR (COMHAER) GOSWIN (OK. 1370/80–1447), bp skalholcki (Skaalholt), rzekomy sufragan włocławski.

Z pochodzenia Flamand (rodem z Geldrii) przyszedł na świat pomiędzy rokiem 1370 a 1380 w rodzinie trudniącej się od pokoleń złotnictwem i mincerstwem, stąd jego ród zaliczany był do zamożnych. Wcześniej przeznaczony do życia zakonnego, jeszcze przed 1398 r. wstąpił w Windeshem koło Zwolle do Braci Wspólnego Życia, skąd przeniósł się z kolei do Eemstein koło Geertruidensbergu. Ok. roku 1400 przeszedł do kartuzów i złożył profesję wieczystą w kartuzji Zelem (Zeelhem) koło Diestu, stąd w 1401 r. poświadczony jest w aktach papieskich jako „*monachus monasterii s. Iohannis Baptistae in Selem prope Dyest Ordinis Carthusiensis Leodiensis dioecesis*” (uzyskał wówczas dyspensę w związku z faktem, że zanim wstąpił do zakonu, brał czynny udział w lokalnych konfliktach zbrojnych na terenie Geldrii).

Już w roku 1408 Goswin Comhair był przeorem kartuzji w Zelem i urząd ten sprawował do 1415 r. (w jej dziejach zapisał się jako hojny dobroczyńca, przekazał bowiem klasztorowi część swego majątku dziedzicznego). Właśnie jako przeor kartuzji w Zelem G. Comhair wszedł w bliższe relacje z księciem brabanckim Antonim, który wysłał go w 1414 r. jako swego posła na sobór powszechny do Konstancji, gdzie rozpatrywany miał być spór o hrabstwo Luksemburga pomiędzy władcą Brabantu a królem rzymskim Zygmuntem Luksemburczykiem. Po powrocie z Konstancji i otrzymaniu wiadomości o śmierci ojca Comhair złożył urząd przeora, po czym udał się do Grande Chartreuse (Wielkiej Kartuzji) we Francji i z tamtejszą wspólnotą kartuzów postanowił związać się na stałe (złożył tam powtórnie profesję i wybrany został prokuratorem, a przez kapitułę generalną także definitorem). Odziedziczony po rodzicach majątek rozdzielił pomiędzy Wielką Kartuzję oraz klasztor w Zelem.

Być może właśnie w związku z koniecznością uregulowania kwestii spadkowych Goswin Comhair wyruszył do Danii, co rzekomo miało nastąpić jeszcze w roku 1417 lub 1418. Dzięki niegdysiejszej pozycji rodzica (i przez wzgląd na jego zasługi) miał ułatwiony wstęp na dwór monarszy, stąd

bez trudu dotarł do władającego państwami tzw. unii kalmarskiej króla Eryka Pomorskiego. Historiografia zakonna jego podróż do Danii wiąże z delegowaniem go przez kapitułę generalną dla przeprowadzenia zamierzonej fundacji pierwszej w granicach Skandynawii kartuzji, co znajduje poświadczenie również we współczesnych źródłach. Za pobytu na północy kontynentu w niedługim czasie zaskarbił sobie łaski króla Eryka Pomorskiego, który darzył go zaufaniem i powierzał mu odpowiedzialne zadania, a na koniec powziął zamiar wprowadzenia go na którąś ze stolic biskupich w swym państwie. Początkowo zamierzał promować go na urząd pasterski w diecezji Bergen, ostatecznie jednak Goswin Comhair został ordynariuszem należącej do metropolii lundzkiej diecezji Skalholt (Skalaholt) na wyspie Islandii (już w dokumencie z 8 XII 1436 r. flamandzki kartuz wzmiankowany jest jako „*episcopus Schalholdensis in Yslanden*”).

W maju 1437 r. poświadczona jest obecność biskupa Goswina (dowodnie posiadającego sakrę, którą nie wiadomo, gdzie i kiedy przyjął) w Gdańsku. Przebywał tu co najmniej kilka tygodni (wskazują na to dokumenty z 2, 18 i 22 V tr.), poświęcił kościół św. Jakuba i nadał stosowny odpustu, było to jednak jedynie kilkutygodniowe zatrzymanie w podróży, a nie długotrwały pobyt. Do dokonania wspomnianej konsekracji gdańskiej świętyni otrzymał też stosowne upoważnienie (wszakże o jednoznaczowym charakterze) ze strony archidiacona i oficjała pomorskiego Marcina (2 V 1437), natomiast nie istnieją jakiegokolwiek podstawy, by pasterza diecezji skalholckiej zaliczyć pomiędzy włocławskich sufraganów, jak to było dotychczas czynione w literaturze przedmiotu. Przypuszczać można, że zawiązał wówczas również do pobliskich Kartuz na Kaszubach, gdzie miał prawo skorzystać z gościny w tamtejszej kartuzji, skoro – jak poświadczają akta kapituły generalnej macierzystego zakonu z roku 1448 – „*habeat per totum Ordinem plenum cum psalteriis monachatum*”. Jego pobyt na Pomorzu Gdańskim rychło jednak musiał dobiec końca, już bowiem w sierpniu 1437 r. dowodnie przebywał na Islandii, w powierzonej mu diecezji (27 VIII tr. wystawił tam dokument). Zmarł w dziesięć lat później, 20 (19) VII 1447 r., w macierzystej kartuzji w Zelem, gdzie niewątpliwie został pochowany (według

historiografii zakonnej Comhair zakończył życie „cum ingeni opinione sanctitatis”). Podana przez P. Niteckiego informacja, jakoby Comhair „w latach 1445–1447 rezydował w Gdańsku [...] i pełnił tam funkcje biskupie”, opiera się na osobliwym niezrozumieniu widniejącej w pracy P. Czaplewskiego wzmianki, że biskup ten „w roku 1445 wrócił z Islandii do ojczyzny i umarł tamże w 1447 r.”.

Czaplewski P., *Tytularny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915, s. 122–124; De Grauwe J., Timmermans E., *Prosopographia Cartusiana Belgica renovata (1314–1796)*, cz. 1, Salzburg 1999, s. 348; cz. 2, Salzburg 1999, s. 554; *Hierarchia catholica*, t. 2: 1431–1503, coll. C. Eubel, Monasterii 1914, s. 166, 231; Huurdeman D., *Comhaer Gozewijn*, w: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, t. 2, Leiden 1912, kol. 310–311; Le Vasseur L., *Ephemerides Ordinis Cartusienensis*, t. 2, Monstrolii 1890, s. 508; *Monasticon Batavum*, t. 2: *De Augustijnsche Orden benevens de Broeders en Zusters van het Gemeene Leven*, oprac. zbior., Amsterdam 1941, s. 206–207; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 59 (również s. 37); Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, s. 80, 149, 179, 353–357; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 457, 607; Weijling J.F.A.N., *Bijdrage tot de geschiedenis van de wijbisschoppen van Utrecht tot 1580*, „Archiv voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht” 70 (1951), s. 266–267 (nr V).

Krzysztof R. Prokop

CYBULSKI ANTONI

(1937–2016), nauczyciel polonista, poeta, prezes Nauczycielskiego Klubu Literackiego.

Urodził się 11 VI 1937 r. w Jaworowie k. Sierpca (województwo mazowieckie). Był synem Mieczysława i Władysławy z d. Magdzińskiej. Szkołę podstawową ukończył w rodzinnym Jaworowie, a liceum ogólnokształcące w Sierpcu. Po ukończeniu szkoły średniej w 1959 r. wyjechał do Torunia,

gdzie rozpoczął naukę w Studium Nauczycielskim o kierunku polonistycznym. W roku 1960 dzięki wcześniej odbytemu kursowi z zakresu biblioteko-

znawstwa rozpoczął swoją pierwszą pracę w Bibliotece Studium Nauczycielskiego w Toruniu.

W l. 1961–1967 uczył języka polskiego w nowo wybudowanej szkole Pomnika Tysiąclecia w Płutowie na Pomorzu. W 1964 r. utworzył tam Klub Prasy i Książki „Ruch”, w którym zorganizował punkt biblioteczny. Książki do punktu wypożyczał z Publicznej Biblioteki Chełmna i dowoził do klubowej biblioteczki, a następnie udostępniał czytelnikom. Dzięki działalności Cybulskiego wśród mieszkańców Płutowa wzrosło zainteresowanie książką. Organizował konkursy czytelnicze, sesje, wieczory dyskusyjne wokół wybitnych dzieł, a także spotkania z pisarzami i aktorami toruńskiego teatru. Współpracował z Domem Kultury w Chełmnie, gdzie angażował się w pracę na rzecz uniwersytetu powszechnego. Następnie, Cybulski od września 1967 r. do sierpnia 1968 r. pełnił funkcję zastępcy komendanta w Komendzie Hufca Związku Harcerstwa Polskiego w Chełmnie. W l. 1967–1968 był wiceprezesem Towarzystwa Bibliofilów im. Józefa Blizińskiego we Włocławku. Natomiast, w l. 1968–1971 pracował jako nauczyciel w Szkole Podstawowej nr 8 we Włocławku. W 1968 r. wraz z nauczycielami, m.in. Jerzym Lesławem Ordanem, Jerzym Jurcewiczem, Mieczysławem Wojtasikiem, współtworzył Okręgowy Klub Literacki mieszczący się przy Zarządzie Związku Nauczycielstwa Polskiego w Bydgoszczy. W roku założenia Klubu Cybulski zadebiutował na łamach społeczno-kulturalnego dwutygodnika „Fakty i Myśli” wierszem *Pamięci Czechowicza*.

Od IX 1968 r. na stałe związał się z Włocławkiem, gdzie współpracował z założycielem tygodnika powiatowego „Życie Włocławka” – Jarosławem Mniszkiem oraz poetą i redaktorem tego czasopisma – Krzysztofem Różańskim. Cybulski zajmował się przede wszystkim promocją twórczości regionalnej. W XI 1968 r. przy redakcji „Życia Włocławka” odbyło się pierwsze spotkanie organizacyjne Włocławskiego Klubu Literackiego, który z czasem przeszedł pod skrzydła Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego. Patronat nad Klubem objęło Towarzystwo Miłośników Kultury we Włocławku. Następnie Włocławski Klub Literacki został połączony z Ośrodkiem Korespondencyjnego Klubu Młodych Pisarzy, w wyniku czego powstał Włoc-

ławski Klub Literacki „Kujawy”, którego członkiem był Cybulski.

W l. 1971–1979, piastował funkcję zastępcy dyrektora Szkoły Podstawowej nr 9 we Włocławku, a od IX 1979 r. do I 1980 r. uczył języka polskiego w tej placówce. W 1979 r. ukończył wyższe studia polonistyczne na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W V 1980 r. z inicjatywy Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego i Cybulskiego odbył się we Włocławku zjazd pisarzy kujawskich, po którym przez szereg lat organizowano konkurs literacki pod nazwą *Kujawskie impresje*.

Następnie Cybulski zrezygnował z pracy w szkole i od II 1980 r. do VIII 1986 r. pełnił funkcję zastępcy prezesa Włocławskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. W roku 1982 ukończył studium podyplomowe z zakresu organizacji i kierowania dla kadry kierowniczej Centralnego Związku Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego przy Uniwersytecie Warszawskim. Następnie od IX do X 1986 r. był st. specjalistą lustratorem w Centralnym Związku Spółdzielczości Budownictwa Mieszkaniowego w Bydgoszczy.

Cybulski od roku 1986 r. pełnił funkcję sekretarza, a następnie przewodniczącego zespołu redakcyjnego biuletynu informacyjnego dla nauczycieli „Inspiracje”. Jego ostatnim miejscem zatrudnienia była Wojewódzka Biblioteka Pedagogiczna we Włocławku, gdzie od XI 1986 r. do VIII 1992 r. był dyrektorem, a następnie kierownikiem czytelnicy. Praca w bibliotece zainspirowała dyrektora Cybulskiego do zorganizowania w V 1987 r. w Orlu na Kujawach spotkania, w którym uczestniczyli nauczyciele posiadający osiągnięcia literackie, przedstawiciele Kuratorium Oświaty i Wychowania we Włocławku, Urzędu Miejskiego i Zakładu Usług Socjalnych Resortu Oświaty we Włocławku oraz tutejszego Zarządu Okręgu ZNP, podczas którego zainicjował utworzenie Nauczycielskiego Klubu Literackiego. W jego skład weszli dawni członkowie Włocławskiego Klubu Literackiego „Kujawy”. Należy zaznaczyć, że Cybulski od początku pełnił funkcję prezesa NKL-u. W pierwszych latach działalności ogłosił trzy konkursy literackie, których pokłosiem był niewielki almanach poetycki wydany pod redakcją prof. Janusza Kryszaka *W drodze do tablicy* (1987).

W 1988 r. Cybulski uzyskał drugi stopień specjalizacji zawodowej z zakresu organizacji i zarządzania oświatą wystawiony przez Międzywojewódzką Komisję Kwalifikacyjną w Bydgoszczy. Następnie w 1993 r. w uznaniu zasług redakcja „Głosu Nauczycielskiego” przyznała mu nagrodę specjalną za całokształt działalności. Profesor Uniwersytetu Warszawskiego Wojciech Podgórski napisał w „Głosie Nauczycielskim”: „[...] cieszy ogromnie ustanowienie Nagrody Specjalnej dla Antoniego Cybulskiego, animatora twórczych poszukiwań artystycznych, przewodniczącego i edytora NKL-u we Włocławku, bowiem jemu podobnym zapaleńcom wielu początkujących poetów zawdzięcza start literacki regionalny, zanim przyjdzie pora na szlify ogólnopolskie”.

Od 1994 r. na antenie włocławskiego Radia „W” raz w miesiącu Cybulski przeprowadzał rozmowy z autorami, którzy należeli do Nauczycielskiego Klubu Literackiego.

Jego utwory znajdują się w antologiach i almanachach, jak np.: *Spojrzenia i refleksje* (Warszawa 1972), *W rytmie serca* (Warszawa 1973), *Głód języka* (Bydgoszcz 1974), *Tematy* (Bydgoszcz 1975), *Debiuty* (Warszawa 1987), *Penetracje* (Warszawa 1987), *Tamte drzewa* (Włocławek 1985), *Ścieżki naszej obecności* (Włocławek 1985) i inne. Wiersze prezentował również na antenie Polskiego Radia. Pod jego redakcją ukazała się antologia poezji o Włocławku i Kujawach *Tu jest mój dom* (NKL 1989), almanach poezji współczesnej *Strofy z kujawskich ogrodów* (NKL 1993), *Twórcy regionu: wybór wierszy zamieszczonych w „Gazecie Pomorskiej”* (red., 8 edycji w latach 1993–2009). Opracował i wydał książkę *Dzieje włocławskiej oświaty* (NKL 1991). W prasie kujawsko-pomorskiej i ogólnopolskiej opublikował setki art., recenzji i informacji, szczególnie o tematyce kulturalno-oświatowej. Od wielu lat opiekował się młodymi twórcami. Pod wianetą „Twórcy regionu” systematycznie zamieszczał w „Gazecie Kujawskiej” wiersze debiutantów i twórców doświadczonych.

Sam Cybulski wydał trzy autorskie tomiki wierszy: *W minione i przyszłe lata* (Włocławek, 1983 r.) wyd. przez DKTK, *W nadwiślańskim mieście* (Włocławek, 1988 r.) wyd. przez Zarząd Okręgu ZNP oraz *Nie będzie przestrzeni* (Włocławek, 1995 r.) wyd. NKL. Poezja Cybulskiego dotyczy miłości, samotności i radości. W jego wierszach obecna jest

także tęsknota za ładem i harmonią, jak również często przywoływany obraz Włocławka. Należy wspomnieć, że Cybulski był wyjątkowym wielbicielem Kujaw i wytrwałym orędownikiem służenia im pięknym słowem i pracą. Po wydaniu ostatniego tomiku w 1995 r. podjął decyzję o zakończeniu własnej twórczości, co umotywował słowami: „kocham ludzi, [...] chcę, aby zostały po nich ślady [...]. Tak poetów pokochałem, że z własnej twórczości zrezygnowałem”.

Rok 1997 był dla Nauczycielskiego Klubu Literackiego rokiem rekordowym, udało wydać się wówczas aż 14 książek. Cybulski osobiście zabiegał o pieniądze na wydawnictwa klubu, z powodzeniem pozyskiwał kolejnych sponsorów. Miał dar przekonywania, że poezja jest potrzebna, musi być drukowana, zamieszczana w prasie. Cenił sobie znaczący wkład pracy swojej żony – Marianny, która była korektorką wszystkich tomików. Podkreślał, że powierzając jej tę pracę, zawsze był pewien, że będzie wykonana solidnie i na czas.

Cybulski był również krytykiem literackim i publicystą związanym z kilkoma gazetami i czasopismami. Swoje utwory poetyckie zamieszczał nie tylko w prasie lokalnej, ale również ogólnopolskiej. Publikował między innymi w czasopismach: „Pomorze”, „Kujawy”, „Fakty”, „Warmia i Mazury”, „Nowy Wyraz”, „Głos Nauczycielski”, „Życie Włocławka”, „Kronika. Gazeta Radziejowska”, „Gazeta Kujawska”. Opublikował kilkadziesiąt dłuższych recenzji książek poetyckich i prozatorskich. Pisał również opowiadania: *Aga albo pojedynek z sobą*, *W czasie burzy*, *Grzybobranie*, *Droga*, *Zimowy wieczór*.

Ponadto był redaktorem kilkuset tomików oraz jurorem licznych konkursów poetyckich. Wypromował osiemdziesięciu poetów. Kochał poezję i ludzi, którzy ją tworzyli. Pod jego auspicjami ukazało się 125 zbiorów poetyckich członków NKL i nie tylko. Promował twórczość regionalnych literatów, którzy osiągnęli liczne sukcesy w postaci nagród i wyróżnień. Przez lata współpracował z „Gazetą Pomorską”, co srodcę dyżurował w redakcji. Przychodzili do niego początkujący, młodzi poeci, którzy pisali nie zawsze poprawnie, ale – jak mawiał – mieli piękne myśli. Wierzył, że wrażliwość, która tkwi w utalentowanej młodzieży, zaowocuje kiedyś pięknym słowem, piękną poezją. Twierdził, że

w naszym regionie jest więcej dobrych poetów niż tygodni w roku. Jako przykład wymieniał młodą poetkę z Dębianek k. Topólki, Małgorzatę Pietrzak, oraz wspaniałą poetkę, Marzennę Lewandowską z Kowala. W roku 2004 ukazał się tomik autorstwa Pietrzak *Świat taki piękny*, w którym autorka dedykowała Antoniemu Cybulskiemu wiersz pt. *Nauka nie poszła w las*.

*Uczyłeś mnie
jak z przeźroczytych słów
wyczarować wiersz
żeby uśmiech w nim był
i polne kwiaty*

*uczyłeś cierpliwie
jak z uchylonego nieba
wyrzeźbić piórem
gwiazdy szczęśliwe
o szumiących oczach*

*uczyłeś codziennie
jak pod wiatr przeciwności
unosić dzielnie głowę*

*w listach od Ciebie
poezja splata gwiazdy
w srebrne warkocze*

Marzenna Lewandowska, poetka zawdzięczająca Cybulskiemu bardzo wiele, powiedziała: „Pan Antoni jest jak Anioł, gdyby jego nie było, nie byłoby nas, nasze utwory zapełniałyby szuflady, być może, a raczej na pewno nigdy w takim wymiarze, jak ma to miejsce dziś, nie ujrzałyby światła dziennego [...], kiedy trzeba, potrafi jak prawdziwy belfer pociągnąć za ucho, wydobyć z nas to, co najlepsze, to, czego sami sobie nie uświadamialiśmy”.

W 2008 r. na stronie zatytułowanej „Witryna artystyczna” w czasopiśmie „Radziejowianin” poetka, Anna Cybulska, napisała: „[...] Pamiętam moje pierwsze spotkanie z p. A. Cybulskim, które zupełnie mnie odmieniło. Do gmachu »Gazety Kujawskiej«, gdzie p. Cybulski spotyka się często z twórcami, udałam się za namową Małgorzaty Pietrzak. Okazało się, że ten niezwykle szarmancki i pełen charyzmy człowiek zachwycił mnie pięknym słowem, którego nie sposób było zapomnieć. Zachwycił swoją

wiedzą i wartościami, jakimi zwykł się w życiu kierować. Powiedział: »pamiętaj, nie wystarczy mówić, trzeba mówić pięknie; nie wystarczy pisać, trzeba słowom nadawać sens«. Zapamiętałam. [...] »Jeszcze wczoraj nie było mnie« – pisze Antoni Cybulski w wierszu *Wzrastanie*. I mnie nie byłoby, gdyby nie on”.

Należy wspomnieć również o tym, że Cybulski był wieloletnim przyjacielem Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zdzisława Arentowicza we Włocławku. W VII 2009 r. był pierwszym gościem nowego cyklu spotkań czytelników z twórcami regionu „Pod parasolem z...”, który organizowała włocławska biblioteka.

Antoni Cybulski w uznaniu zasług i wkładu w rozwój nauki, wychowania i kultury otrzymał szereg medali, odznaczeń, wyróżnień, dyplomów i nagród, spośród których należy wymienić: Krzyż Za Zasługi dla ZHP (1970); Nagrodę Ministra Oświaty i Wychowania stopnia drugiego za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej (1973); Odznakę Zasłużony Działacz Kultury (1974); Nagrodę Kuratora Oświaty i Wychowania za szczególne osiągnięcia w dziedzinie pracy dydaktyczno-wychowawczej i organizacyjnej (1977); dyplomy Wojewody Włocławskiego: za osiągnięcia w pomnażaniu trwałego dorobku kulturalnego Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej (1981) i za pracę w Klubie Literackim „Kujawy” oraz popularyzującą działalność towarzystw kulturalnych na łamach prasy (1986); Złotą Odznakę za zasługi dla Województwa Włocławskiego (1983); Srebrny (1985) i Złoty Krzyż Zasługi (1990); Dyplom Kuratora Oświaty i Wychowania za wybitne zasługi w rozwoju postępu pedagogicznego (1987); Złotą Odznakę ZNP (1999); Medal za szczególne zasługi dla Związku Nauczycielstwa Polskiego (2005). W październiku 1988 r. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku w uznaniu zasług przyznało Cybulskiemu tytuł „zasłużony dla Miasta Włocławka”. W 2008 r. został uhonorowany Nagrodą Prezydenta Włocławka, która jest wręczana za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony kultury. W VI 2018 r. z inicjatywy poetki, Marzenny Lewandowskiej, delegacja poetów i bibliotekarzy zapaliła znicze i złożyła kwiaty na grobie Cybulskiego. Natomiast po południu w Sali Kameralnej Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zdzisława Arentowicza odbyło się spotkanie

Twórcy regionu – Panu Antoniemu poświęcone życiu i twórczości Antoniego Cybulskiego. Szczególnie miłym akcentem było uczestnictwo w wieczorze żony Cybulskiego – Marianny, która w niezwykle ciepły sposób wspominała swojego męża. Spotkaniu towarzyszyła prezentacja multimedialna.

Zmarł 25 IX 2016 r. we Włocławku i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym, żegnany między innymi przez poetów i współpracujących z nim bibliotekarzy. W 1961 r. ożenił się z Marianną z d. Szulc, nauczycielką. Z tego związku urodzili się: syn Krzysztof Sławomir, oficer Wojska Polskiego (zm. 24 IV 2009 r.) i córka Małgorzata, po mężu Pietrzak, z zawodu nauczycielka.

Arch. prywatne rodziny Cybulskich, Włocławek; – Chlewicka M., *Językowy obraz Kujaw w twórczości Antoniego Cybulskiego. Praca magisterska napisana w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii pod kierunkiem prof. Marii Pająkowskiej-Kensik*, Bydgoszcz 2005; Cybulski A., *Osobowość z „Życia Włocławka”*, rozm. przepr. A. Chmielewski, „Życ. Włocł.” 2005, nr 8, s. 12; Igielska B., *Literatem Ci ja*, „Głos Nauczycielski” 2002, nr 42, s. 13; *Kujawska droga na Parnas: 20-lecie Klubu Literackiego „Kujawy”*, Włocławek 1988; Matusiak K., *Nauczycielski Klub Literacki: (poradnik bibliograficzny)*, Włocławek 2006; Palińska-Kacprowicz I., *Sprawy kultury, książki i czytelnictwa w życiu Antoniego Cybulskiego. Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr Marii Majzner*, Łódź–Włocławek 2002; Podgórski W., *Skoczyć w niebo*, „Głos Nauczycielski” 1993, nr 46, s. 7; – Fot. z arch. prywatnego rodziny Cybulskich.

Elżbieta Zaborowska

DEMBOWSKI BRONISŁAW JAN MARIA

(1927–2019), filozof, prof. uniwersytecki, bp włocławski.

Urodził się 2 X 1927 r. w miejscowości Komorowo (pow. Ostrów Mazowiecka). Był najmłodszym z pięciorga rodzeństwa. Pochodził z rodziny inteligentnej, kultywującej tradycję pozytywistyczną. Jego

rodzicami byli: Włodzimierz i Henryka, z d. Sokołowska. W wieku dziesięciu lat został osierocony przez ojca. W czasie II wojny światowej matka włączyła się w działalność ruchu oporu. Wraz z córką, Małgorzatą, została aresztowana 15 V 1941 r., wywieziona do obozu w Ravensbrück, gdzie obie zostały rozstrzelane 25 IX 1942 r. Dembowski w czasie okupacji uczył się w podziemnej szkole średniej w Białobrzegach Radomskich i w Warszawie. Po złożeniu przysięgi w Armii Krajowej znalazł się w oddziale partyzanckim Armii Krajowej Ziemi Radomskiej. Po zakończeniu wojny zdał maturę w 1946 r. w Mościcach k. Tarnowa.

W latach 1946–1950 studiował filozofię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Jego profesorami m.in. byli: Tadeusz Kotarbiński, Władysław Tatarkiewicz i Izydora Dąmbska. W 1950 r. uzyskał tytuł magistra nauk humanistycznych. W tym samym roku wstąpił do seminarium duchownego w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał 23 VIII 1953 r. (z rąk kard. S. Wyszyńskiego). Po dwuletniej pracy duszpasterskiej jako wikariusz w Piastowie, w 1955 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL. Jego profesorami m.in. byli: o. Mieczysław Albert Krąpiec, Stefan Świeżawski i ks. Stanisław Kamiński. W 1961 r. uzyskał doktorat na podstawie rozprawy *Próba ustalenia treści bytowej pojęcia przyczynny celowej w filozofii bytu*, napisanej pod kierunkiem prof. M.A. Krąpca. W czasie studiów rezydował także w Izabelinie, gdzie proboszczem był wtedy ks. Aleksander Fedorowicz, który wywarł niewątpliwy wpływ jego na formację duszpasterską. 22 XII 1956 r. został mianowany rektorem kościoła św. Marcina w Warszawie, z którym związał się na ponad 35 lat. Był zarazem kapelanem ss. Franciszka-nek Służebnic Krzyża.

Pracę naukowo-dydaktyczną rozpoczął najpierw jako asystent przy Katedrze Historii Filozofii na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w 1962 r., następnie jako adiunkt (1963–1969), a w końcu jako docent (1970–1982), po habilitacji z dziedziny historii filozofii na tymże wydziale. Podjął również wykłady w warszawskim seminarium duchownym w roku 1970 oraz w Akademickim Studium Teologii Katolickiej (przekształconym w 1988 r. w Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie). Tamże został mianowany

profesorem nadzwyczajnym (1981) i zwyczajnym (1990). Wykładał przede wszystkim historię filozofii, a przez pewien czas filozofię bytu – metafizykę. W latach 1982–1992 pełnił także funkcję dziekana.

Opublikował w tym czasie szereg prac, zwłaszcza z dziedziny metafizyki i historii filozofii. W latach 1969–1970 oraz 1975–1976 przebywał na urlopie naukowym w USA, gdzie podejmował badania nad filozofią amerykańską. Badania te zaowocowały książką na ten temat, wydaną w 1989 r. W latach 1975–1980 był członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki. Od 1970 r. był członkiem Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, a od 1981 r. – członkiem Towarzystwa Popierania i Krzewienia Nauki.

Obok długoletniej działalności naukowo-dydaktycznej prowadził działalność ściśle naukowo-badawczą, która zaowocowała 117 publikacjami (książki i broszury – 16, art., sprawozdania, recenzje, wywiady – 101). Główne pozycje w jego dorobku naukowym to: *Józef Łęski i jego poglądy estetyczne*, „Studia Philosophiae Christianae” 1965, t. 1, nr 1, s. 159–174; *Spór o metafizykę. Główne poglądy na metafizykę w Polsce na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1969 (rozprawa habilitacyjna); *Zagadnienie stosunku filozofii Boga – teologii naturalnej – teodycei do filozofii bytu – metafizyki*, „Studia Philosophiae Christianae” 1973, t. 9, nr 1, s. 127–140; *Realizm tomistyczny*, w: *Studia z filozofii Boga*, t. 4, Warszawa 1977, s. 141–183; *Encyklika „Aeterni Patris” w Polsce*, w: *Studia z dziejów myśli św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 1978, s. 568–580; *Bóg i jego relacja do świata*, „Studia Philosophiae Christianae” 1982, t. 18, nr 1, s. 63–103; *O filozofii chrześcijańskiej w Ameryce Północnej*, Warszawa 1989; *Spór o metafizykę i inne studia z historii filozofii polskiej*, Włocławek 1997; *Encyklika „Fides et ratio” i problem dialogu*, „Studia Philosophiae Christianae” 2000, t. 36, nr 2, s. 53–66; *Obszary naszej niewiary*, „Studia Warmińskie” 2001, t. 38, s. 221–230.

Badania naukowo-filozoficzne Dembowskiego obejmowały trzy obszary: 1) historię filozofii w Polsce na przełomie XIX i XX wieku (ściślej lata 1864–1918); 2) metafizykę ze szczególnym uwzględnieniem filozoficznej problematyki Boga; 3) recepcję klasycznej filozofii bytu w amerykańskim współczesnym piśmiennictwie filozoficznym.

Badania naukowe nad historią filozofii w Polsce zainicjował już pracą magisterską napisaną w 1950 r. pod kierunkiem prof. W. Tatarkiewicza na temat: *Józef Łęski i jego teoria nauki i sztuki*. Dotyczyła ona poglądów filozoficznych J. Łęskiego (1760–1825), mało znanego polskiego uczonego, miłośnika nauki i sztuki, autora rozprawy o szkolnictwie zawierającej program wychowawczy i naukowy. Podana przez niego klasyfikacja nauk była pierwszą polską próbą klasyfikacji nauk, której kryterium stanowiły pragnienia ludzkie. Historii filozofii w Polsce ks. prof. Dembowski poświęcił również art.: *Niepublikowany rękopis Adama Mahrburga: „Wykłady etyki”, Warszawa 1890/91* oraz wspomnianą wyżej rozprawę habilitacyjną *Spór o metafizykę. Główne poglądy na metafizykę w Polsce na przełomie XIX i XX w.* (Warszawa 1969). W *Sporze o metafizykę* przeprowadził analizę trzech typów poglądów na tę gałąź wiedzy, dających się wyróżnić w polskich środowiskach filozoficznych na przełomie XIX i XX w. (a więc w czasie, gdy zarówno pod wpływem kantyzyzmu, jak i pozytywizmu żywe były także i w Polsce spory co do możliwości metafizyki jako nauki).

Niezmiernie ważnym kierunkiem twórczości filozoficznej Dembowskiego, który rozwijał się przez długie lata podejmowanych przez niego badań naukowych, była problematyka metafizyczna, akcentująca zwłaszcza miejsce i rolę, jaką w niej spełnia tzw. teologia naturalna, czyli filozofia Boga. Tej problematyce metafizycznej poświęcił również kilka kolejnych rozpraw, w których analizował: tomistyczne dowody na istnienie Boga (*Człowiek w poszukiwaniu Boga*, w: *W kierunku człowieka*, red. B. Bejze, Warszawa 1971, s. 133–152), stosunek filozofii Boga do filozofii bytu (*Zagadnienie stosunku filozofii Boga do filozofii bytu*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1973, t. 9, nr 1, s. 127–140), filozoficzne pojęcie Boga (*Poznanie Boga jako Absolutu i Osoby*, w: *O Bogu dziś*, red. B. Bejze, Warszawa 1974, s. 51–64) oraz możliwość egzystencjalnego punktu wyjścia w metafizyce (*Zagadnienie egzystencjalistycznego punktu wyjścia w metafizyce*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1974, t. 10, nr 1, s. 29–47).

Korzystając z dwukrotnego pobytu na urlopie naukowym w Ameryce, zebrał wiele materiałów dotyczących sytuacji panującej aktualnie w filozofii tomistycznej w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Stały się one podstawą do wydanej książki *O filozo-*

fii chrześcijańskiej w Ameryce Północnej (Warszawa 1989). W ten sposób dotychczasowy *Spór o metafizykę* został niejako uzupełniony drugim tomem o mało u nas znanym aspekcie amerykańskiej, współczesnej myśli filozoficznej, w której propozycją filozoficzną szczególnie interesującą autora był uprawiany i rozwijany w Ameryce realizm teistyczny. W przeprowadzonych analizach Dembowski starał się dotrzeć do koncepcji metafizyki leżących u podstaw różnych ujęć klasycznych zagadnień filozoficznych w pracach myślicieli amerykańskich oraz w ten sposób pragnął informować polskich czytelników o stanie tamtejszej filozofii. Publikacja ta jest nie tylko prezentacją stanowiska wybitnych tomistów amerykańskich, m.in. J. Owensa, J.D. Collinsa i innych, ale stanowi pogłębioną refleksję nad charakterem i wartością klasycznej filozofii bytu oraz jej aktualnością i skutecznością w rozwiązywaniu podstawowych problemów filozoficznych. Swoim zainteresowaniem objął także nowe nurty filozoficzne, m.in. filozofię procesu N. Whiteheada i jej recepcję przez filozofów katolickich, m.in. J. van der Vekena, oraz filozofię podmiotu w ujęciu B. Lonergana.

Uczestniczył aktywnie (głosząc referaty) w odbywających się w Polsce kongresach teologicznych i filozoficznych organizowanych przez czołowe katolickie ośrodki uniwersyteckie i wydziałowe oraz w wielu zjazdach i sympozjach naukowych. Jego zasługą, niezmiernie ważną dla filozofii w Polsce, jest długoletnia praca w redakcji wydziałowego czasopisma (półrocznika) „*Studia Philosophiae Christianae*” (wydawanego na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie). Od początku jego istnienia (1965) pełnił najpierw funkcję sekretarza redakcji, a od 1971 r. – zastępcy redaktora naczelnego.

Obok działalności naukowej prowadził także ożywioną pracę duszpasterską przy kościele św. Marcina na ulicy Piwnej w Warszawie, związanego z Zakładem w Laskach. Kościół ten stał się miejscem integrującym inteligencję katolicką Warszawy, tym bardziej, że od 1957 r. był także kapelanem Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie. Jego kazania i rekolekcje, wygłaszane w kościele św. Marcina, ściągaly licznych słuchaczy z całej Warszawy, nie tylko katolików i ludzi wierzących. Ta działalność spowodowała, że został on powołany w 1984 r. do Komisji Episkopatu Polski ds. Apostolatu Świeckich.

Był nie tylko rektorem tego kościoła, ale i kapelanem ss. Franciszkanek, których celem jest praca dla niewidomych. Zaangażował się również w duszpasterstwo niewidomych, wspierając kapelana Zakładu w Laskach, ks. Tadeusza Fedorowicza. W latach 1957–1967 był także duszpasterzem niewidomych archidiecezji warszawskiej. Uczynił również kościół św. Marcina miejscem ożywionych spotkań ekumenicznych i miejscem kontaktu ludzi wierzących i niewierzących. W latach 1980–1994 był członkiem Komisji Episkopatu ds. Dialogu z Niewierzącymi.

W czasie swego drugiego pobytu w Stanach Zjednoczonych (1975) zapoznał się z Ruchem Odnowy w Duchu Świętym. Po powrocie do kraju zaczął prowadzić grupę modlitewną przy kościele św. Marcina w Warszawie, a następnie przyczynił się do zjednoczenia już istniejących w Polsce grup charyzmatycznych, współpracując przy organizowaniu Krajowego Zespołu Koordynatorów Ruchu Odnowy w Duchu Świętym. W 1984 r. został duszpasterzem krajowym Odnowy w Duchu Świętym i jako przedstawiciel Polski brał udział w licznych spotkaniach światowych charyzmatyków. W 1991 r. został członkiem Międzynarodowej Rady Katolickiej Odnowy Charyzmatycznej.

Dzięki jego działalności w czasie stanu wojennego kościół św. Marcina stał się siedzibą „Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom”, powstałego 17 XII 1981 r. Koordynował on pomoc ludziom uwięzionym i represjonowanym, doczekał się nawet napadu MO, która włamawszy się do budynków klasztornych, poturbowała członków komitetu. W 1988 i 1989 r. z ramienia Kościoła był obserwatorem obrad Okrągłego Stołu.

Papież Jan Paweł II mianował go 25 III 1992 r. biskupem diecezjalnym we Włocławku. Ta niewątpliwie ważna nominacja papieska w dotychczasowej drodze życia nie przerwała jednak jego twórczej pracy naukowej na polu filozofii. Jako biskup wykładał w seminarium włocławskim na VI roku „Zagadnienia ateizmu”. Nowe obowiązki pasterza diecezji może jedynie ją nieco ograniczyły i inaczej ukierunkowały. Jako biskup był członkiem Rady Naukowej Episkopatu Polski, Rady ds. Ekumenizmu, ds. Apostolstwa Świeckich, ds. Dialogu Religijnego, przewodniczącym Zespołu ds. Dialogu z Kościołem Starokatolickim Mariawitów, człon-

kiem Międzynarodowej Rady Katolickiej Odnowy Charyzmatycznej, asystentem kościelnym Rady Ruchów Katolickich w Polsce.

Jako biskup włocławski utworzył 16 nowych parafii, reerygował kapitułę przy kolegiacie sieradzkiej (1993), dokończył przerwany przez śmierć bpa Jana Zaręby (1986) II Synod Diecezji Włocławskiej i promulgował jego dekrety (1994), utworzył trzy wikariaty duszpasterskie (1993) i dokonał nowej organizacji dekanatów (1994), erygował Radę Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich (1999), gościł w Licheńniu papieża Jana Pawła II (1999), przeprowadził nawiedzenie figury Matki Bożej Fatimskiej w diecezji (1996) i rozpoczął nawiedzenie parafii przez obraz Jezusa Miłosiernego (2001), złożył dwa razy sprawozdanie ze stanu diecezji Stolicy Apostolskiej podczas wizyt *ad limina* (1993, 1998), zamknął proces informacyjny 108 męczenników II wojny światowej (1996) oraz przewodniczył uroczystościom związanym z dziękczynieniem w diecezji za ich beatyfikację, a także wielu uroczystościom jubileuszowym, szczególnie z okazji Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. Nadzwyczaj gorliwie pełnił posługę kaznodziejską w diecezji i poza nią, a jego dorobek w tym zakresie liczy ok. 1 tys. pozycji.

Wielokrotnie był odznaczany za swą działalność. Z godności kościelnych otrzymał kapelanię papieską. Z odznaczeń świeckich m.in.: Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki, Złoty Krzyż – Oznakę (Kapelana Wojska Polskiego), Honorową Oznakę „Westerplatte 1939 – za zasługi”, Złotą Oznakę Honorową Związku Inwalidów Wojennych, Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski oraz Komandorską Misio Reconciliationis.

Zmarł 16 XI 2019 r. w szpitalu we Włocławku i 23 XI został pochowany w krypcie biskupów włocławskich w podziemiach bazyliki katedralnej we Włocławku. Bp Bronisław Dembowski miał czworo rodzeństwa: Katarzynę (1919–2002), franciszkanek Służebnic Krzyża z Lasek (s. Zofia); Małgorzatę (1922–1942), łączniczkę AK; Franciszka (1924–2015), inżyniera geologa; Piotra (ur. 1925), profesora mediewistyki romańskiej.

Bibliografia podmiotowa biskupa prof. dr. hab. Bronisława Dembowskiego, „Studia Włocł.” 2002, t. 5, s. 11–17; Biografia ks. biskupa prof. dr. hab. Bronisława Dembowskiego, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1996, t. 9, s. 7–14;

Dembowski Bronisław (autobiogram), „Ruch Filozoficzny” 1984, t. 41, z. 2–3, s. 236–238; Pawlak Z., *Dembowski Bronisław*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, Lublin 2018, s. 153–154; Pawlak Z., *Filozoficzna droga bp. prof. dr. hab. Bronisława Dembowskiego*, w: *tenże, Z dziejów nauczania filozofii w seminarium duchownym we Włocławku*, Włocławek 2019, s. 237–254; Polak G., *Kto jest kim w Kościele. Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce*, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 61–62; *Prawda i miłość. Księga pamiątkowa ku czci biskupa Bronisława Dembowskiego na złoty jubileusz kapłaństwa*, Włocławek 2003; Szymaniak A., *Dembowski Bronisław*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 10, Lublin 2009, s. 132–134; *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, t. 1, Warszawa 1998, s. 297–298; Ziemiński P., *Bronisław Dembowski, Spór o metafizykę i inne pisma z historii filozofii polskiej* (recenzja), „Przegląd Filozoficzny” 1998, t. 7, z. 3, s. 249–251; *Życiorys biskupa prof. dr. hab. Bronisława Dembowskiego*, „Studia Włocł.” 2002, t. 5, s. s. 7–10; – Fot. z dokumentacji KDW.

Zdzisław Pawlak

DOBIJA EDWARD

(1929–2018), wojewoda włocławski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych.

Edward Dobija przyszedł na świat 25 VII 1929 r. w Buczkowicach, pow. Bielsko-Biała, w rodzinie Wilhelma i Wiktorii z d. Węgłarz. Miał 3 siostry oraz 2 braci. Jego brat Józef był żołnierzem Armii Krajowej i zginął

w walce z niemieckim okupantem w Mogielnicy. Cała rodzina odebrała wychowanie w głęboko patriotycznej atmosferze.

Ojciec Edwarda był uczestnikiem powstań śląskich i został za wykazane męstwo odznaczony Srebrnym Krzyżem. Później pracował jako robotnik w bielskich zakładach pracy. Zmarł nagle na zawał serca w 1936 r. Matka pracowała w charakterze krawcowej w fabryce „Lenko” w Bielsku, utrzymując i wychowując jednocześnie sześcioro dzieci. Edward rozpoczął naukę w rodzinnej miejscowości i do 1939 r. ukończył cztery klasy szkoły powszechnej. W czasie okupacji hitlerowskiej jako dwunasto-

letni chłopiec zmuszony został do pracy fizycznej w firmie malarzy pokojowych, a następnie w latach 1942–1945 pracował w fabryce włókienniczej „Lenko” w Bielsku.

Po zakończeniu wojny, w 1945 r. wyjechał do Olsztyna, gdzie pracował jako pomocnik w sklepie spożywczym oraz uczęszczał do wieczorowego gimnazjum, kontynuując naukę. W latach 1948–1951 był uczniem Liceum Mechaniczno-Lotniczego w Bielsku-Białej, które ukończył z wyróżnieniem. Od 1951 r. studiował na Wydziale Budownictwa Politechniki Warszawskiej i w 1957 r. uzyskał dyplom magistra inżyniera budownictwa lądowego z wynikiem 4,4 w skali pięciopunktowej.

W latach 1952–1955 pracował w charakterze asystenta w Katedrze Podstaw Marksizmu-Leninizmu Politechniki Warszawskiej. Od 1954 do 1956 r. był zatrudniony jako starszy asystent projektanta w Biurze Projektów Przemysłu Chemicznego „Organika” w Warszawie. W latach 1956–1959 pracował w przedsiębiorstwie Budowy Huty Warszawa na stanowisku kierownika budowy Wydziału Obróbki Ciepłej i Ciągarni i szeregu obiektów administracyjnych. W tym okresie był też sekretarzem ekonomicznym w Komitecie Zakładowym Huty Warszawa. W 1959 r. podjął pracę w Komitecie Warszawskim PZPR, gdzie nadzorował całe budownictwo miejskie w stolicy kraju. Pracował w nim kolejno na stanowiskach instruktora, zastępcy kierownika wydziału i od 1962 r. kierownika Wydziału Budownictwa i Gospodarki Komunalnej.

W Komitecie Warszawskim PZPR powołano Komisję do Spraw Budownictwa, w której pracowali najważniejsi ludzie posiadający wiedzę i wpływ na odbudowę Warszawy (wiceministrowie resortów budownictwa, gospodarki komunalnej) władze miasta, urbaniści, architekci i dyrektorzy najważniejszych przedsiębiorstw budowlanych. Komisja przygotowywała materiały do uchwał władz miasta i sprawowała nieformalny nadzór nad kierunkami rozwoju budownictwa warszawskiego. Dobija pełnił w niej funkcję sekretarza. Po kilku latach zaniechano jej prac, gdy odpowiednie kompetencje organizacyjne ukształtowały inny model funkcjonowania instytucjonalnego.

Pracując w komisji, Dobija przyczynił się do znacznego rozwoju budownictwa przemysłowego w Warszawie, kładąc szczególny nacisk na unowo-

czeństwie technologii elementów budowlanych. Wykazał również wiele inicjatywy w rozwiązywaniu problemów skomunikowania poszczególnych dzielnic stolicy przez połączenie ich nowymi trasami autobusowymi i tramwajowymi, wprowadzając nowoczesny tabor w postaci pojazdów przegubowych (zarówno autobusów, jak i tramwajów).

W VI 1965 r. został wybrany na stanowisko zastępcy przewodniczącego Prezydium Stołecznej Rady Narodowej, gdzie pracował do VI 1972 r. Jako specjalista od budownictwa przemysłowego nadzorował i koordynował działalność stołecznych zarządów zjednoczeń i przedsiębiorstw zajmujących się budownictwem i komunikacją na terenie Warszawy. Był odpowiedzialny za przygotowanie materiałów do uchwał władz oraz nadzór nad działalnością i wykonawstwem w dziedzinach: kierunki rozwoju Warszawy i poszczególnych dzielnic oraz otoczenie, czyli Warszawskiego Zespołu Miejskiego, inwestycje i budownictwo, w tym najbardziej budownictwo mieszkaniowe, gospodarka miejska, rozbudowa i funkcjonowanie komunikacji, wodociągi i kanalizacje, energetyka i ciepłownictwo, ochrona środowiska, budowa obiektów służby zdrowia, szkolnictwa, kultury, handlu, usług, rekreacji oraz obrona cywilna.

Dobija stawił na najwyższym miejscu budownictwo mieszkaniowe, nadzór nad którym leżał w jego gestii. Odpowiedzialny za rozwój dróg wyłotowych przyczynił się do znacznego wzrostu rozbudowy dróg w Warszawie. Odpowiadał za ochronę środowiska, oczyszczając Warszawę ze starych palarni i wprowadzając rozwiązania likwidujące zanieczyszczenie Warszawy. Patronował budowie elektrowni północnej oraz południowej Warszawy i na Woli. Przyczynił się wtedy do rozpoczęcia prac nad budową metra warszawskiego, prowadził nadzór nad budową trasy łażenkowskiej, dworca i lotniska warszawskiego. Pracował nad modernizacją wodociągów. Odpowiadał za prowadzenie prac nad planami, lokalizacją, projektami i budowaniem. Był osobą, która pośredniczyła w kontaktach pomiędzy władzą miasta i stowarzyszeniami, architektami, urbanistami, wykonawcami. Przyczynił się w znacznym stopniu do odbudowy Starego Miasta Warszawy w tym Zamku Królewskiego, Teatru Wielkiego i klubu Stodoły, był zastępcą prezesa Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, gdzie pracował z prof. dr. Sta-

niławem Lorenzem m.in. nad rekonstrukcją Zamku i Teatru Wielkiego (1968–1972).

W VI 1972 r. został powołany na stanowisko podsekretarza stanu w Ministerstwie Budownictwa i Produkcji Materiałów Budowlanych. Powierzono mu nadzór nad budownictwem mieszkaniowym, czemu poświęcił się z wielkim zapałem. W 1972 r. resort oddał do użytku 140 tysięcy mieszkań, w 1976 r. wybudowano 200 tys. mieszkań, wzrost o 60 tysięcy. Przy czym powierzchnia mieszkania wzrosła z 38,2 m. kw. do 45,8 m. kw. w latach 1972–1976. Dobija miał także olbrzymie zasługi dla rozwoju bazy leczniczej w Warszawie i na terenie całego kraju, nadzorował budowę m.in. Szpitala Bródnowskiego, Szpitala Bielańskiego, Centrum Zdrowia Dziecka, Lecznicy Kardiologii w Aninie, Centrum Onkologii, Szpitala Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji na ul. Wołoskiej, Instytutu Reumatologii na ul. Spartańskiej, Centrum Matki Polki w Łodzi i Akademii Medycznej w Łodzi.

W okresie od 27 VII 1977 r. do 20 XI 1980 r. był wojewodą wrocławskim, drugim po Pawle Majewskim. Podobnie jak w czasie, gdy pełnił funkcję wiceprezydenta i wiceministra, zaangażował się w realizację ważnych dla Kujaw i ziemi dobrzyńskiej inwestycji mających służyć poprawie warunków życia mieszkańców. Podczas piastowania tego stanowiska przez Dobiję zakończono budowę osiedla mieszkaniowego Kazimierza Wielkiego, trwała zaś budowa osiedla Południe na których wybudowano bloki z wielkiej płyty dla ok. 50 tys. mieszkańców. Ażeby zwiększyć tempo budowanych i oddawanych mieszkań, wybudowano we Włocławku w 1979 r. wytwarzającą prefabrykaty Fabrykę Domów. Wobec zakończenia budowy dotychczasowych osiedli mieszkalnych opracowano budowę nowego osiedla Leśna Polana, w wypadku którego inwestorem miał być wrocławski Inwestprojekt.

Dobija szczególną troską otaczał ochroną zdrowia, czego wyrazem było oddanie do użytku nowoczesnego szpitala w Lipnie oraz opracowanie projektu budowy szpitala w Michelinie we Włocławku, który nie został jednak zrealizowany z braku środków. Uwagę przywiązywał do modernizacji i budowy nowych zakładów przemysłowych, w rezultacie których trwała budowa II etapu Zakładów Azotowych we Włocławku, budowa w dzielnicy Wschód

zakładów Ursus oraz Zakładu Fajansu przy ul. Płockiej we Włocławku. W lipcu 1978 r. oddano do użytku miejski odcinek trasy drogowej E-16 (obecnie DK 91) przez centrum Włocławka. W 1978 r. zrodził się nowy program rozbudowy i modernizacji centrum Włocławka zwany programem rewitalizacji, który ze względu na ograniczone środki był realizowany bardzo wolno i praktycznie nigdy nie został zakończony.

W celu ożywienia życia intelektualnego mieszkańców Kujaw w 1977 r. we Włocławku został utworzony Oddział Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, zaś w 1979 r., powstało Włocławskie Towarzystwo Naukowe, które z powodzeniem działa do chwili obecnej. W okresie, gdy Dobija pełnił funkcję wojewody włocławskiego, zbudowano wysypisko śmieci w Machnacu na terenie gminy Brześć Kujawski. Na fali przemian po wydarzeniach sierpniowych w Polsce w 1980 r. domagano się zmian w administracji państwowej. Przychylając się do tych postulatów, premier rządu odwołał Dobiją ze stanowiska wojewody włocławskiego 20 XI 1980 r. W kolejnych latach ze względu na stan zdrowia Dobija przebywał na rencie ZUS.

Po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce 13 XII 1981 r. Dobija został internowany w Ośrodku Odosobnienia w Głębokiem pod zarzutem sprzeniewierzenia mienia w okresie pracy we Włocławku poprzez podjęcie decyzji o budowie ośrodka w Wąkolu. W Ośrodku Odosobnienia przebywał do 27 I 1982 r. Prokuratura odstąpiła od postawienia jakichkolwiek zarzutów i postępowanie umorzyła. W latach 1983–1984 pracował na stanowisku doradcy Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa, zaś w latach 1984–1988 był zatrudniony w Ambasadzie Polskiej w Bagdadzie przy Biurze Radcy Handlowego. Był radcą do spraw budownictwa i odpowiadał za inwestycje zagraniczne budownictwa.

W 1949 r. wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej i był jego członkiem do 1953 r. Od 1947 r. należał do PPR, a po zjednoczeniu z PPS w 1948 r. pozostał nieprzerwanie do 1990 r. członkiem PZPR. Podczas pracy we Włocławku pełnił funkcję członka Komitetu Wojewódzkiego od 26 IX 1977 r. i członka Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR do 24 XI 1980 r. Posiadał stopień podporucznika rezerwy Wojska Polskiego.

Edward Dobija był niezwykle skromnym człowiekiem, oddany ludziom, Warszawie, Ojczyźnie i swojej pracy. W uznaniu za swoją pracę zawodową i działalność społeczną został uhonorowany licznymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi, m.in.: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotą Odznaką Honorową M. St. Warszawy, Brązowym Medalem Zasługi dla Obronności Kraju, Srebrnym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, Złotą Odznaką za Zasługi w pracy Związkowej i Zawodowej Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Budowlanego, Złotą Odznaką Zasłużony dla ZSB. Wołomin, złotym medalem za zasługi dla województwa warszawskiego, za zasługi dla oświaty i wychowania – Medalem Komisji Edukacji Narodowej; zasłużony pracownik gliwickich zakładów mechanizacji budownictwa ZREMB; Złoty medal za Zasługi dla Obronności Kraju, Odznaką honorową Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Materiałów Budowlanych; Złotą Odznaką Zasłużony Pacownik Przemysłu Spożywczego i Skupu, Zasłużony dla Wojsk Inżynieryjnych; Złotą Odznaką Zasłużony Działacz Ligi Obrony Kraju; Złotą Odznaką dla Zespołu Opieki Zdrowotnej; za szczególny wkład w rozwój i działalność Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego; Złotą Odznaką Zasłużony dla Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych; Złotą Odznaką za Zasługi w Pracy Społecznej i Związkowej.

Edward Dobija zawarł związek małżeński z Anną Stefanią Wolniewicz (ur. 1941) 17 IX 1966 r. w Warszawie. Małżonkowie mieli dwóch synów: Marcina Edwarda (ur. 25 XI 1968 r.) i Jakuba Dominika (ur. 2 IV 1972 r.). Zmarł 4 XI 2018 r. w wieku 89 lat i został pochowany na cmentarzu na Powązkach Wojskowych w Warszawie.

Arch. Prezydenta RP, sygn. 1061/26, 1064/89; AIPN By, IPN By 074/21, t. 3; AP Toruń o. Włocławek, 668/96, k. 26; 668/108, k. 73; Tamże, 668/115, k. 2; Tamże, 668/306, k. 5; Tamże, 668/307, k. 6; Informacje uzyskane od syna – Jakuba Dobiji; *Wiceprezydent Warszawy za czasów Gomułki: „My też walczyliśmy ze smogiem i zapewnialiśmy przepustowość”*, „Gazeta Wyborcza”, 12 listopada 2017 [dostęp: 12.11.2017 r.].

Władysław Kubiak

DOMINIK DE FIRMO

(XIV w.), bp skarpatencki (Scarpato), rze-
komy sufragan włocławski.

O życiu i działalności tego hierarchy w praktyce nic nie wiadomo. Według budzącej wątpliwości informacji 6 (10) IV 1373 r. miał uzyskać pro wizję od papieża Grzegorza XI na biskupstwo Scarpatho (Scarpato) *vel* Carpathus w metropolii Rodos, stanowiącej wyspiarską diecezję na Morzu Egejskim; przy tej okazji wzmiankowany jest jako członek Zakonu Eremitów św. Augustyna. Historiografia augustiańska nie zna jednak tego imienia biskupa, a jedynie żyjących w tym samym czasie Andrzeja *de Firmo* i Ludwika *de Firmo*, z których pierwszy był od roku 1369 biskupem Arkadii (Archadia) na Krecie, znajdującą się wówczas pod panowaniem weneckim, a z kolei Ludwik *de Firmo* poświadczony jest w roku 1385 jako „episcopus Castoriensis in Graecia”. Może z nim właśnie należałoby utożsamić Dominika *de Firmo*, którego imienia nie sposób jednak zakwestionować, gdyż na zachowanej do dziś dnia jego pieczęci biskupiej widnieje napis: *S•FRIS•DOMINICI•DEI•GRA•EPI•SCARPATEN*. Brak natomiast wystarczających podstaw do uznania tego hierarchy za sufragana włocławskiego, bowiem nadany przez niego odpust dla kościoła Najśw. Maryi Panny w Gdańsku (zachowany w stanie uniemożliwiającym odczytanie tekstu) jest jedynym świadectwem, które ma uzasadniać to przypuszczenie. Opinia P. Czaplewskiego, że akt ów musiał być wystawiony w Gdańsku, a nie gdziekolwiek indziej, nie jest dostatecznie uzasadniona. Przeciwnie, więcej przemawiałoby za tym, iż rzeczony nadanie odpustowe uzyskane zostało przez kogoś związanego z gdańską świątynią mariacką od bawiącego czy to na dworze papieskim czy też w jakimś znacznym ośrodku życia kościelnego (pielgrzymkowym?) augustiańskiego biskupa. Dominik *de Firmo* na Pomorzu najpewniej nigdy nie przebywał, nic też nie poświadcza przypisywanego mu dotychczas w historiografii urzędowania w diecezji włocławskiej w charakterze sufragana.

Czaplewski P., *Tytułarny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915, s. 108–109; *Hierarchia catholica*, t. 1: 1198–1431, coll. C. Eubel, Monasterii 1913, s. 102, 172, 439; R. Lazzano, *Episcopologio Agustiniano. Vida, obras, escritos, retrados, escudos episcopales, fuentes, bibliografía y webgrafía de cardenales, patriarcas, nuncios, primados, arzobispos, obispos, sacritas pontificios, preladados, vicarios y prefectos apostólicos de la Familia Agustiniana (Agustinos, Agustinos Recolectos, Agustinos Descalzos de Portugal, Agustinos Descalzos de Italia, y Agustinos Asuncionistas) desde Inocencio IV a Benedicto XVI*, t. 2, Guadarrama (Madrid) 2014, s. 1187–1188 [jako data zgonu Dominika *de Firmo* widnieje tu rok 1399]; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 81, s. 37; Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, s. 149, 352; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 438, 607; Uth G., *Szkieł historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930, s. 94–96.

Krzysztof R. Prokop

DRZEWIECKA-MAJCZYŃSKA HELENA*

(1895–1979), farmaceutka, właścicielka apteki w Kowalu.

Urodziła się 27 IV 1895 r. w Penzie, guberni riazańskiej (Rosja), jako córka Waleriana Majczyńskiego, naczelnego dyrektora kolei tej guberni, i Anny z d. Dworzańczyk. Tam także otrzymała świadectwo dojrzałości. Po podpisaniu w 1921 r. przez Polskę z ZSRR układu pokojowego w Rydze mogła przenieść się do kraju przodków. Zamieszkała we Włocławku, gdzie od 1911 r. praktykowała jej siostra lekarz stomatolog, Julia Majczyńska (1884–1978). Dyplom magistra farmacji uzyskała 10 X 1927 r. na Uniwersytecie Poznańskim. Po ukończeniu studiów powróciła do Włocławka. Początkowo pracowała w aptece J. Ulanowskiej przy Starym Rynku 12. Od 1936 r. do 1938 r. kierowała apteką Ambulatorium Miejskiego przy al. Chopina 50. W 1938 r. przeprowadziła się do Kowala, gdzie prowadziła aptekę Marii Jarzębskiej.

* Przedruk: Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny, kalendarium, pod red. Z.J. Zasady, Włocławek–Kowal 2006, s. 70–71.

W czasie okupacji hitlerowskiej aptekę przejął zarządca niemiecki, a ona została w niej pracowniczką. W latach 1940–1944 współpracowała z ZWZ-AK (prawdopodobnie była członkiem WSK Obwodu AK Włocławek) i dostarczała do punktów sanitarnych środki opatrunkowe oraz lekarstwa. W Kowalu i obwodzie kowalskim współpracowała w tym zakresie m.in. z O. Piprem, W. Siekierą, H. Świącickim i S. Świącickim. Z tego powodu w ostatnim roku wojny była pod stałą inwigilacją konfidentów Gestapo i zmuszona została do wycofania się z działalności konspiracyjnej.

Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w 1945 r. wykupiła aptekę od jej dotychczasowego właściciela, czyli od rodziny Jarzębskich, i wraz z mężem prowizorem farmacji, Wiktorem Drzewieckim, prowadziła ją aż do jej upaństwowienia w 1951 r. Wówczas została jej kierowniczką i pracowała na tym stanowisku do przejścia w 1965 r. na emeryturę, po czym wróciła do Włocławka.

Helena Drzewiecka-Majczyńska zmarła w 1979 r. i została pochowana na cmentarzu komunalnym we Włocławku. 28 III 1936 r. wyszła za mąż za Wiktora Drzewieckiego (1903–1968). Z tego związku mieli córkę Jadwigę (ur. 1945), po mężu Nowakowska, która jest emerytowanym technikiem farmacji.

Herold F. *Kalendarz farmaceutyczny na rok 1931*, s. 350; Konopka S. *Rocznik lekarski Rzeczypospolitej Polski*, Warszawa 1936, s. 1533; *Polski almanach medyczny na 1956 r.*, Warszawa 1957, s. 648; Rejmanowski T., *Farmaceuci i apteki dawnego Włocławka (1545–1951)*, „Ziemia Kuj.” 2003, t. 16, s. 213; tenże, *Majczyńska Helena*, w: WSB, t. 1, s. 102–103; Ziółkowski B., *Majczyński Stanisław Andrzej*, w: WSB, t. 2, s. 115–116; – Świącicka Anna – relacja (w zbiorach B. Ziółkowskiego); Wywiady z B. J. Majczyńskim, bratankiem H. Majczyńskiej oraz J. Nowakowską, córką H. Drzewieckiej (w zbiorach T. Rejmanowskiego); – Fot. z archiw. J. Nowakowskiej.

Tadeusz Rejmanowski, Bogdan Ziółkowski

DROSZYŃSKA JOLANTA Z D. ARENTOWICZ

(1928–2017), lekkoatletka, pedagog, rehabilitantka, działaczka społeczna.

Urodziła się 1 IV 1928 r. we Włocławku, była córką Józefa Arentowicza (1893–1972), urzędnika, metrologa, historyka, a także działacza społecznego, i Zofii z d. Pinko (1892–1972), urzędniczki Poczty Polskiej we Włocławku. W latach 1935–1939 uczęszczała do Szkoły Podstawowej nr 7 we Włocławku. W czasie II wojny światowej kontynuowała naukę na tajnych kompletach. Od 15 X 1942 r. do 1 I 1943 r. była zatrudniona w charakterze pomocy kuchennej w niemieckiej rodzinie. Za dokonanie patriotycznego czynu w obronie godności osobistej została aresztowana i od 2 I 1943 r. do 31 XII 1944 r. przebywała w obozie karnym w Poznaniu-Golecinie. Z powodu nabytej choroby zakaźnej i z tym związanego zagrożenia dla innych współwięźniów oraz załogi obozu została zwolniona warunkowo z odbywania kary. Od 1 I do 31 XII 1945 r. wykonywała przymusową pracę pomocy kuchennej w Fabryce Fajansu we Włocławku.

Po wyzwoleniu w latach 1948–1950 kształciła się w Państwowym Koedukacyjnym Liceum Spółdzielczym im. Stefana Żeromskiego we Włocławku, popularnie zwanego „Handlówką”, które ukończyła, zdając egzamin maturalny. W okresie nauki rozwijała pasję sportową w sekcji lekkoatletycznej klubu Unia we Włocławku. W VIII 1948 r. startowała w Ogólnopolskich Igrzyskach Sportowych Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Chemicznego zorganizowanych w Sosnowcu, w czasie których uzyskała II miejsce w skoku wzwyż, a także w biegach na dystansie 60 m i 200 m. Ponadto zwyciężyła w biegu na dystansie 100 m i skoku w dal, a w rzucie oszczepem zajęła III lokatę. W Zawodach 6 Miast zorganizowanych przez Pomorski Okręgowy Związek Lekkoatletyczny w Bydgoszczy 19 VI 1949 r. wygrała bieg na dystansie 80 m przez płotki (wynikiem 16,6 s) oraz zajęła III lokatę w konkursie skoku w dal wynikiem 4,18 m. W 1950 r. w kategorii 19–25 lat zwyciężyła w bardzo popularnym w tym okresie Biegu Narodowym na dystansie 500 m z wynikiem 1,32 min.

W latach 1950–1953 studiowała na wydziale wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Naukę ukończyła

z tytułem dyplomowanego nauczyciela wychowania fizycznego. W 1954 r. na wspomnianej uczelni uzyskała magisterium (dyplom nr 259). Była jedną z pierwszych wrocławskich sportsmenek z pełnym wyższym wykształceniem sportowym. W trakcie trwania studiów rozwijała pasję w klubie AZS Wrocław. W 1950 r. w biegu na dystansie 80 m przez płotki osiągnęła rekord życiowy wynikiem 14,6 s i została sklasyfikowana na 14. miejscu w ogólnopolskim rankingu Polskiego Związku Lekkiej Atletyki. W 1953 r. w akademickich zawodach lekkoatletycznych zorganizowanych w Krakowie uzyskała wynik 5 m w skoku w dal, a w biegu sprinterskim na dystansie 60 m osiągnęła czas 8,5 s. Dystans 100 m pokonała w czasie 13,3 s, w skoku wzwyż uzyskała II klasę sportową rezultatem 130 cm. Wynikiem 4,63 m w skoku w dal zajęła VI miejsce w III Akademickich Mistrzostwach Polski rozgrywanych w Krakowie w 1953 r. Także w tym roku rozpoczęła pracę zawodową w Szkole Podstawowej i V Liceum Ogólnokształcącym we Wrocławiu.

W 1955 r. powróciła do Włocławka i uczyła w Technikum Celulozowo-Papierniczym. Ze względów rodzinnych opuściła gród nad Wisłą i w okresie 1956–1957 była zatrudniona w Technikum Handlowym w Zielonej Górze. Kolejny powrót do Włocławka w 1957 r. wiązał się z objęciem funkcji wychowawczynie w internacie Państwowego Liceum Pedagogicznego. Od 1959 do 1961 r. kształciła uczniów w Szkole Podstawowej nr 10, z której z końcem roku szkolnego przeniosła się do Liceum Ogólnokształcącego nr 46/2, później nazwanym II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika, gdzie realizowała pasję nauczycielki do 1977 r. W tym okresie praca zawodowa obfitowała w sukcesy sportowe wychowanków. W 1964 r. lekkoatletki liceum zdobyły Puchar „Gazety Kujawskiej”. W listopadzie tegoż roku koszykarki zajęły IV miejsce w półfinałach Mistrzostw Polski Szkół rozegranych w Olsztynie. W X 1965 r. w Warszawie z żeńską reprezentacją szkoły zdobyła brązowy medal Ogólnopolskich Międzyszkolnych Mistrzostw Polski junierek w wieloboju lekkoatletycznym. Na przełomie maja i czerwca tegoż roku dziewczęta liceum zdobyły Puchar Przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej i Wydziału Oświaty we Włocławku w lekkiej atletyce. Za sportowe i pedagogiczne osiągnięcia w pracy z młodzieżą została uhonorowana dyploma-

mem uznania za wybitne starania w wychowaniu młodzieży. W uzasadnieniu przyznania wyróżnienia „Gazeta Kujawska” podała: „Od 10 lat po ukończeniu WSWF we Wrocławiu krzewi kulturę fizyczną wśród młodzieży i umie wszczepić w umysły wychowanek zamiłowanie do sportu i ćwiczeń fizycznych”.

Już w latach 60. uzupełniała wykształcenie w zakresie rehabilitacji ruchowej i do 1977 r. łączyła pracę w szkole z zatrudnieniem w szpitalu miejskim we Włocławku. Wraz z ordynatorem oddziału reumatologii, dr. Mieczysławem Szczesniewskim, od 1966 r. tworzyła podwaliny struktur rehabilitacji ruchowej pacjentów. Od 1981 do 1987 r. nadzorowała pracę techników fizjoterapii we wrocławskiej lecznicy. W tym okresie pełniła także funkcję zastępcy a później kierownika działu rehabilitacji. Realizowała się również jako wykładowca kursów szkoleniowych doskonalenia kadr medycznych w zakresie rehabilitacji pacjentów. Od 1978 do 1979 r. pełniła funkcję dyrektora Bursy Szkolnictwa Zawodowego we Włocławku (legitymacja służbowa nr 14/70).

Aktywnie uczestniczyła także w społecznym życiu miasta. W latach 1977–1983 sprawowała obowiązki prezesa Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami. Była członkiem zarządu związku Zawodowego „Sierpień 80” we wrocławskim szpitalu. Od 2008 r. działała w zarządzie Stowarzyszenia Absolwentów Zespołu Szkół Ekonomicznych we Włocławku.

Za zasługi dla edukacji, sportu szkolnego i służby zdrowia, a także pracy na rzecz społeczeństwa Włocławka została nagrodzona:

- w 1975 r. – Złotym Krzyżem Zasługi;
- w 1978 r. – Medalem 25-ciolecia Szkolnego Związku Sportowego;
- w 1985 r. – Złotą Odznaką Towarzystwa Walki z Kalectwem;
- w 1986 r. – Srebrną Odznaką za Zasługi dla województwa wrocławskiego;
- w 1989 r. – Złotą Odznaką za Zasługi dla Rozwoju Miasta Włocławka;
- w 1990 r. – Honorową Odznaką za Wzorową Pracę w Służbie zdrowia.

3 kwietnia 1957 r. poślubiła Eugeniusza Droszyńskiego (1928–2005) magistra inżyniera zootechnika, „domowego archiwistę” dokumentów i pamiątek rodzinnych. Małżeństwo wychowało dwóch synów: Tomasza (1959) z zawodu fotografa oraz Pawła (1965) magistra fizjoterapii.

Jolanta Droszyńska zmarła 20 X 2017 r. we Włocławku. Spoczęła w miejskiej nekropolii przy al. F. Chopina, w sektorze 83Z, nr rzędu 16, nr grobu 318.

Arch. rodzin Arentowiczów i Droszyńskich, dokumenty w posiadaniu Pawła Droszyńskiego; Kroniki szkolne II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika we Włocławku; *Polska lekkoatletyka w latach 1945–1960. Tabele*, Warszawa 2014, s. 316, 325, 352; Jarzebowski R., *Włocławski sport*, Włocławek 1992, s. 157.

Paweł Lankiewicz, Paweł Droszyński

DZWONKOWSKI NAPOLEON

(1924–2001), sportowiec.

Urodził się 14 VI 1924 r. w Chudzewie (gmina Dobrzyń nad Wisłą) z ojca Czesława i matki Zofii z d. Kowalskiej. Rodzice prowadzili niewielki sklepik w rodzinnej miejscowości. W 1929 r. ojciec wyjechał do Francji w poszukiwaniu pracy. Niestety wyprawa zakończyła się nie-

powodzeniem, a ponieważ rodzinny sklepik upadł, Dzwonkowsy przeprowadzili się do Włocławka. Zamieszkali przy ul. Płockiej, senior rodu został listonoszem, a Napoleon rozpoczął naukę w Szkole Powszechnej nr 5, którą ukończył w 1939 r.

Pierwszy start zanotował jako reprezentant włocławskiego harcerstwa w biegu towarzyszącym otwarciu mostu stalowego przez Wisłę 25 IX 1937 r. W gronie 100 biegaczy, w obecności m.in. Marszałka Polski, Edwarda Rydza-Śmigłego, i Prezydenta miasta, Witolda Mystkowskiego, zajął 12. miejsce. Zwyciężył pochodzący z Brześcia Kujawskiego znany w kraju długodystansowiec, Czesław Wasilewski. Dalszemu rozwojowi kariery przeszkodził wybuch II wojny światowej, w czasie której Dzwonkowski został wywieziony „na roboty” do Nowogardu (zachodniopomorskie), gdzie pracował jako robotnik rolny. Spędził tam cały okres okupacji.

W 1945 r. powrócił do Włocławka i rozpoczął treningi lekkoatletyczne, tworząc wraz z Jerzym Grzmielewskim pierwszą sekcję lekkiej atletyki

pod finansową opieką Zakładów Bohma (obecnie Bakalland). W dniach 2–3 V 1945 r. w pierwszych po wojnie miejskich zawodach w biegu ulicznym na dystansie 2500 metrów minimalnie uległ Czesławowi Wasilewskiemu. 25 XI 1945 r. w Bydgoszczy triumfował w biegu organizowanym przez „Ilustrowany Kurier Polski” nazwanym Małym Memoriałem Janusza Kusocińskiego. Jesienią 1945 r. został mistrzem województwa bydgoskiego w biegu na 3 tys. metrów na stadionie „Polonii” w Bydgoszczy. W 1946 r. w Inowrocławiu zajął trzecie miejsce w eliminacjach Biegów Narodowych, uzyskując kwalifikacje do finałów centralnych. 1 V 1946 r. zwyciężył w odbywającym się w Warszawie finale Narodowych Biegów Przełajowych. Został zapisany do Związku Walki Młodych, a w lipcu na Centralnym Zlocie Młodzieży wygrał bieg na 5 tys. metrów.

Sukcesy zaowocowały powołaniem do kadry narodowej, w której trenował pod kierunkiem Jana Mulaka. W VIII 1946 r. wystąpił w biegu na 5 tys. metrów na Mistrzostwach Europy w Oslo (nie ukończył). W tym samym roku w Krakowie zdobył srebrny medal Mistrzostw Polski w biegu na 5 tys. metrów (16:11,0 s). W 1947 r. w Łodzi został Mistrzem Polski w biegu przełajowym na 8 tys. metrów. W lipcu tego roku na Festiwalu Młodzieży i Studentów (Akademickie Mistrzostwa Świata) w Pradze zajął trzecie miejsce w biegu na 5 tys. metrów (16:18,4). W 1947 r. w Krakowie zdobył tytuł wicemistrza Polski w biegu przełajowym. Wywalczył również halowe wicemistrzostwo Polski w biegu na 3 tys. metrów (9:47,0 s) w 1947 r. oraz brązowy medal w tej konkurencji w 1948 r. (obydwa medale na zawodach odbywających się w Olsztynie). 9 V 1948 r. w Lublinie zdobył srebrny medal Mistrzostw Polski w biegu przełajowym na dystansie 7 tys. metrów (27:19,2). W 1956 r. w Ostrowie Wielkopolskim zdobył brązowy medal mistrzostw Polski w biegu maratońskim (2:43:36,6). W 1948 r. został powołany do kadry olimpijskiej PZLA na Igrzyska w Londynie, w których nie wziął udziału z powodu kontuzji. W 1952 r. otrzymał ponowne powołanie do kadry na Igrzyska Olimpijskie w Helsinkach, ale nie udało się uzyskać wymaganego minimum.

Rekordy życiowe Napoleona Dzwonkowskiego (zwanego przez przyjaciół Bolkiem): 3 tys. m – 8:56, 8 s (1953 r., Warszawa); 5 tys. m – 15:34,5 s (1947 r., Gdańsk); 10 tys. m – 32:07,8 s (1957 r., Wałcz);

20 tys. m – 1:10:13 s (1956 r., Bydgoszcz); maraton – 2:43:36 s. (1956 r., Ostrów Wielkopolski); bieg gozdzinny – 18 092, 85 m (1957 r., Gdańsk).

W czasie kariery sportowej reprezentował ZWM Bydgoszcz (1945), Zryw Włocławek (1946–1948), Spójnię Grudziądz (1949–1951 i 1954), Spójnię Włocławek (1952–1953), Spartę Bydgoszcz (1955), Spartę Włocławek (1956) i Kujawiaka Włocławek (1957–1961). Działalność sportową zakończył w 1962 r. W tym okresie także otrzymał stopień podporucznika LWP rozkazem personalnym nr 0149 z 24 kwietnia 1962 r. Sportową pracę szkoleniową jako instruktor rozpoczął w 1955 r. w klubie KS ZMS Kujawiak Włocławek, gdzie szkolił m.in. Leszka Świątkowskiego, Jana Kostańskiego, Mariana Małeckiego, Janusza Olszanowskiego. Jego wychowankiem był m.in. Ryszard Marczak, którego doprowadził do mistrzostwa Polski juniorów w biegach przełajowych (1965), późniejszy czołowy maratończyk Europy lat osiemdziesiątych, w barwach WKS Zawisza Bydgoszcz, reprezentant Polski na Igrzyskach Olimpijskich w Moskwie (1980). Kolejni wychowankowie to: Grzegorz Michalski, wicemistrz Polski juniorów w biegu na 800 metrów; Stefan Kamiński – czołowy średniodystansowiec województwa bydgoskiego, reprezentujący później WKS Wawel Kraków, mistrz LWP w biegu na 1000 m (2:28,7) w 1975 r.; Tadeusz Wojtasik mistrz Polski juniorów LZS w biegu na dystansie 800 metrów (1:55,48) w Białymstoku w 1981 r. i brązowy medalista drużynowych Mistrzostw Polski LZS w biegach przełajowych (Łomża, 1981 r.). Napoleon Dzwonkowski do końca życia pełnił funkcję sędziego i działacza lekkiej atletyki.

W życiu zawodowym pracował od 1945 r. jako listonosz, a od 1946 r. w charakterze pomocy magazyniera w fabryce Bohma. W 1948 r. został inspektorem plantacji cykorii. W 1949 r. ukończył Liceum Zawodowe we Włocławku. W 1951 r. pełnił funkcję magazyniera w Rejonowym Kierownictwie Robót Wodno-Melioracyjnych i po 3 miesiącach został przeniesiony na stanowisko Przewodniczącego Powiatowego Komitetu Kultury Fizycznej. Od 1957 r. (do emerytury), po ukończeniu kursu mistrzów wędliniarskich, pracował w Zakładach Mięsnych w Czerniewicach. Był m.in. Przewodniczącym Rady Zakładowej (1957–1977), kierownikiem magazynu wędlin (1965–1971), kontrolerem jakości wyrobów (1971–1972), Komendantem Straży Przemysłowej,

Przewodniczącym Branżowych Niezależnych Związków Zawodowych Pracowników Przemysłu Spożywczego (1981–1983), a także instruktorem kulturalno-oświatowym (1987–1989). W 1989 r. odszedł na emeryturę.

Należał do organizacji: Związek Walki Młodych (1945–1946). Polska Partia Robotnicza (1946–1948), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (1948–1977). W dowód uznania za wysokie osobiste osiągnięcia został odznaczony: Brązowym Krzyżem Zasługi (1946), Medalem X-lecia PRL (1955), Srebrną Odznaką Federacji Sparta w 1959 r. za zasługi położone w rozwoju sportu i wychowania fizycznego, Medalem Centralnej Rady Związków Zawodowych (1977), Honorowym Medalem za Zasługi Polskiego Ruchu Olimpijskiego (1979), Złotą Odznaką za zasługi dla woj. włocławskiego (1985), Medalem za zasługi wojewody włocławskiego (1997), a także wieloma dyplomami i listami gratulacyjnymi.

10 IV 1950 r. zawarł związek małżeński z Krystyną z d. Jankowską, z którą miał trzech synów – Ryszarda, Janusza i Zbigniewa. Zmarł 1 IX 2001 r. we Włocławku i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym.

Grinberg D., Jonik Z., Kurzyński H., Luftman L., Pietkiewicz S., Rozum J., Rychwalski M., Socha A., Szymański W., *Historia polskiej lekkoatletyki halowej 1924–2014*, Komisja Statystyczna PZLA, Warszawa–Sopot 2014, s. 60; Jarzembowski R., *Włocławski sport*, WTN, Włocławek 1992; Księga parafialna parafii Mokowo 1922–1945; Kurzyński H., Pietkiewicz S., Rozum J., Wołejko T., *Historia finałów lekkoatletycznych mistrzostw Polski 1920–2007. Konkurencje męskie*, Komisja Statystyczna PZLA, Szczecin–Warszawa 2008, s. 60, 86, 278; Kurzyński H., *Polska lekkoatletyka w latach 1945–1960*, t. 1, Komisja Statystyczna PZLA, Warszawa 2014, s. 231–232; *World Students Games (UIE), GBRAthletics Statistics Handbook, European Athletics*, Zürich 2014, s. 368; Żurowski M., *Sztafeta bez mety*, Bydgoszcz 1989, s. 28–36; informacje rodzinny – syna Zbigniewa i wnuczki – Małgorzaty oraz zawodnika – Tadeusza Wojtasika.

Paweł Lankiewicz, Marek Wódecki

FAJANS MAURYCY

(1827–1897), polski przedsiębiorca pochodzenia żydowskiego, związany z eksploatacją statków wiślanych w XIX w.

Urodził się 20 VIII 1827 r. jako drugie spośród czterech dzieci, z ojca Hermana i pierwszej jego żony Leontyny Kon. Żydowska rodzina Fajansów przez kilka pokoleń mieszkała w Sieradzu, gdzie należała do najzamożniejszych. W 1815 r. Izrael Fajans (pradziadek Maurycego), jako

pierwszy Żyd, zakupił kamienicę w rynku. Według danych z 1874 r. wśród ośmiu najzamożniejszych mieszkańców Sieradza było trzech Żydów, a wśród nich Abram Fajans (dziadek Maurycego, 1794–1881).

O wczesnomłodzieńczych latach Maurycego Fajansa wiadomo niewiele. Zapewne podstawowe wykształcenie zdobył w rodzinnym Sieradzu. Natomiast dalsze nauki mógł pobierać w Warszawie, tak jak i inni potomkowie rodziny, o których wykształcenie bardzo zabiegali rodzice. Tam też zainteresował się żeglugą wiślaną, która od 27 IV 1848 r. zaczęła się rozwijać dzięki przejętej od Eduarda Guibertena przez hr. Andrzeja Zamoyskiego Spółki Żeglugi Parowej na Rzekach Spławnych Królestwa, Hrabia Zamoyski et Compania. Od 1850 r. pływały po Wiśle cztery jego statki, w tym od 1851 r. w dół Wisły do Ciechocinka pasażerskie parowce „Włocławek” i „Płock” (od 1852). 11 XII 1852 r. spółka otworzyła swoje stałe przedstawicielstwa w Płocku i Włocławku oraz agentury w Nieszawie i Toruniu. Jednym ze stałych przedstawicieli A. Zamoyskiego we Włocławku został zaledwie 25-letni Fajans, a w wieku 36 lat stał się jej dyrektorem. Bardzo szybki awans był zapewne wynikiem jego zdolności, ale przede wszystkim miał związek z posiadanymi znacznymi finansami, które jako aport wniósł do biznesowego przedsięwzięcia.

Po upadku spółki Zamoyskiego w 1871 r. Fajans nabył w Warszawie Warsztaty Żeglugi Parowej na Solcu z częścią statków w starorzeczu Wisły wzdłuż ulic Solec i Czerniakowskiej. Po remoncie, wyposażeniu i adaptacji portu oraz przyległych do niego budynków w 1875 r. rozpoczęła działalność firma Żegluga Parowa Maurycego Fajansa. Wzbogacając potencjał firmy, M. Fajans nabył kilka statków za granicą, które remontował w warsztatach własnej stoczni. Od tego momentu nastąpił gwałtowny

rozwój żeglugi parowej na Wiśle, a przedsiębiorstwo Fajansa było najważniejszym przewoźnikiem w Królestwie Polskim, eksploatując nowoczesne, płaskodenne parowce: „Kraków” i „Wawel” z krytymi pokładami i oświetleniem elektrycznym.

W 1882 r. Fajans przestał być jedynym przewoźnikiem rzeczonym dysponującym parowcami na środkowej Wiśle. Poza jego statkami na rzece działały też inni armatorzy, jak Towarzystwo Akcyjne Fabryki Cukru i Rafinerji „Leonów” oraz przedsiębiorstwo braci Ciechanowskich pod nazwą „Spółka Włocławska” świadczące regularne rejsy z Włocławka do Płocka i Torunia parowcami „Włocławek”, „Kujawiak” i „Ciechocinek”. W 1903 r. po środkowej Wiśle pływały 44 parowce, z tego 7 pasażerskich („Płock”, „Warszawa”, „Wisła”, „Kopernik”, „Maurycy Warta”, „Konstanty” i „Sandomierz”) i 3 towarowe należące do największego przedsiębiorstwa przewozowego Fajansów. W trzy lata później dużą jednostką był 70 metrowy statek (zabierał 300 pasażerów) „Pan Tadeusz” należący do Fajansów. Po środkowej Wiśle kursowały także jednostki wycieczkowe Braci Górnickich i Chaima Rogozika z Płocka, Braci Ciechanowskich z Włocławka, Warszawskiego Akcyjnego Towarzystwa Handlu i Żeglugi, a także statek „Kolos”, założonego w 1910 r. Towarzystwa Żeglugi Parowej „Krater” z Włocławka.

Po śmierci Fajansa w 1897 r. nadzór nad firmą przejęli jego synowie: Hieronim, Edward i Jan. Spółka braci Fajansów utrzymywała prymat wśród przewoźników na rzekach Królestwa Polskiego aż do 1912 r., kiedy to powołano Warszawskie Towarzystwo Akcyjne Handlu i Żeglugi.

Fajans był od 1875 r. sędzią handlowym oraz członkiem zarządu warszawskiej Gminy Starozakonnych, zaś w czerwcu 1873 r. na zebraniu ogólnym został członkiem Komitetu Warszawskiej Giełdy, w której zasiadali przedstawiciele arystokracji oraz majątni właściciele dóbr ziemskich i finansowych.

Maurycy Fajans zmarł 26 V 1897 r. i został pochowany na cmentarzu żydowskim przy ulicy Okopowej w Warszawie (sektor 40, rząd 11, nr 31).

Był żonaty z Marią Dawidson (ur. 24 XII 1836 r., zm. 21 XI 1908 r.), z którą miał sześcioro dzieci: Leontynę (1860–1927, żonę Gustawa Bergsona), Helenę (1861–1939, żonę dr. Juliana Kramsztyka), Stefanę (ur. 1863 r., żonę inż. Adolfa Welsblata), Hieronima (1864–1934, współwłaściciela Spółki Że-

glugi Parowej na Wiśle i sędziego handlowego), Edwarda (1868–1930, inżyniera, współwłaściciela Spółki Żegluga Parowej na Wiśle, filistra Korporacji Akademickiej „Walencja”) i Jana (ur. 1871 r., współwłaściciela Spółki Żegluga Parowej na Wiśle).

Arkuszewski W., *Wiślane statki pasażerskie XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Ossolineum Gdańsk 1973, s. 81–85; Bitner Z., *Wiśła pod Płockiem w notatkach gazety „Echa Płockie i Łomżyńskie”*, t. 1: *Lata 1898–1901*, Płock 2015; *Cmentarze m. st. Warszawy. Cmentarze żydowskie*, Rorkart, Warszawa 2003; Hurwic J., *Do biografii Kazimierza Fajansa*, „Kwartalnik Historii i Techniki” 1988, nr 33/2, s. 381–404; Jezierski A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 2003, s. 159; Maurycy Fajans, „Tygodnik Ilustrowany” 1908, nr 26, s. 525–526; Reychman K., *Szkice genealogiczne*, s. 1, Warszawa 1936, s. 61–67; Ruskowski A., *Litografie Maksymiliana Fajansa*, „Na Sieradzkich Szlakach”, Nr /120/2015/XXX, s. 30; Śliwiński P. T., *Krótką historią żegluga parowej na Wiśle*, „Notatki Płockie” 56/4 (229) 3–7, Płock 2011; *Żegluga parowa na Wiśle*, „Tygodnik Ilustrowany” 1873, nr 280; Gazeta.pl, Fotoforum, <http://fotoforum.gazeta.pl/72,2,1110,138374123,143829839.html>; *Grób Maurycego Fajansa w bazie danych Cmentarza Żydowskiego przy ul. Okopowej w Warszawie*, http://cemetery.jewish.org.pl/id_12737/info/_Maurycy_Fajans.html; http://www.muzeumkonstancina.pl/254_fajansowie; https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Fajans; *Ja Wiśła, Herbatka na stoczni Maurycego Fajansa*, <http://www.jawisla.pl/index.php/47-dziedzictwo/port-czeraniakowski/844-herbatka-na-stoczni-maurycego-fajansa>; Plakat, *Żegluga parowa Maurycego Fajansa*, litografia barwna, http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=12995&show_nav=true; Wyborcza.pl; *Port Czerniakowski. Archeolodzy przebadają starą pochylnię*, [http://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/maurycego+fajansa](http://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/maurycego+fajansahttp://info.wyborcza.pl/temat/wyborcza/maurycego+fajansa); Zarząd Transportu Miejskiego w Warszawie, *Jak to na Wiśle bywało, czyli śledzie w beczce i piękne parowce*, <http://www.ztm.waw.pl/informacje.php?c=98&i=1322&l=1>; *Zdrój Ciechociński. Przyjemne kołysanie wśród fal. Kiedy na Wiśle było tłoczno*, <http://zdroj.ciechocinek.pl/2017/10/06/przyjemne-kołysanie-wsrod-fal-kiedy-na-wisle-bylo-tloczno/>; Żegluga.pl, *Maurycy Fajans – jeden z pionierów żegluga parowej na Wiśle*, https://www.zegluga-rzeczna.pl/articles.php?article_id=197; Żegluga.pl, *Wiśła pasażerska od Płocka do Tczewa*, https://www.zeglugarzeczna.pl/articles.php?article_id=509 – Fot. Fajans F. „Tygodnik Ilustrowany” 1908, nr 26, s. 525.

Zdzisław Jan Zasada

FELICKI STANISŁAW

(1892–1940), nauczyciel, żołnierz I wojny światowej oraz wojny obronnej z 1920. Kierownik Szkoły Powszechnej nr 3 we Włocławku. Od 20 VIII 1939 r. komendant obrony przeciwlotniczej miasta Włocławka oraz zastępca komendanta garnizonu miasta Włocławka. Jeniec obozu w Kozielsku. Zamordowany w Katyniu w 1940 r.

Urodzony 9 IV 1892 r. w Koźminku, koło Kalisza, zm. zamordowany w Katyniu 09 IV 1940 r. Syn Stanisława Felickiego i Marceli z Kujawskich. Od 1899 r. do 1902 r. mieszkał wraz z rodzicami w Łodzi, gdzie ukończył szkołę podstawową. Gimnazjum ukończył w Warszawie. W 1910 r. zdał eksternistycznie matu-

rę w Kazaniu przy Kazańskim Okręgu Naukowym. Po maturze wyjechał w podróż po Europie, podczas której zarabiał pracą fizyczną. Pracował przejściowo w Berlinie – w cegielni, w Westfalii – w kopalni, w Dreźnie – jako ogrodnik. Odwiedził Szwajcarię, gdzie w pobliżu Lucerny pracował w tartaku.

Nawiązywał kontakty z nauczycielami szkół powszechnych, starał się poznać stan szkolnictwa oraz różne sposoby nauczania. Zwiedził Meklemburgię, Bawarię, Schwerin, Saksonię, Czechy, Włochy, Belgię i Francję. Na przełomie lat 1911–1912 wrócił na ziemię polskie, gdzie zamieszkał u kolegi w Warszawie. Następnie wrócił do nauki, 1 IV 1913 r. zdał egzamin nauczycielski, uzyskując mianowanie na nauczyciela szkoły powszechnej, rozpoczął jednocześnie studia matematyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Z kolei pracę w charakterze nauczyciela rozpoczął w Tokarowie gm. Wiązowna w pobliżu Warszawy w X 1913 r.

Po 4 tygodniach pracy nauczycielskiej pod koniec X 1913 r. otrzymał powołanie do wojska. Jako rekrut w batalionie saperów trafił do Moskwy. Po trzech tygodniach pobytu w wojsku polecono mu zająć się edukacją analfabetów. W IV 1914 r. złożył przysięgę wojskową. Następnie trafił w okolice

miejsowości Kaługa nad rzeką Oka, gdzie jako podoficer uczył się budowy umocnień polowych, stosując w praktyce umiejętności z zakresu wiedzy geometrycznej zdobytej w trakcie studiów. Wybuch I wojny światowej zastał go w drodze do Moskwy, gdzie ogłoszono powszechną mobilizację. Tam też w wyniku pożaru został ranny wraz z czwórką żołnierzy, spośród których przeżył jako jedyny, przechodząc kilkutygodniową walkę o życie. Groziła mu ślepotą oraz amputacja ręki, która najbardziej ucierpiała w pożarze, gdyż wdała się gangrena. Po rekonwalescencji okazało się, że batalion, w którym służył, został przegrupowany w kierunku Zamościa. Felicki uzyskał zgodę na zwolnienie ze służby i powrót do Warszawy.

Podczas podróży trafił na swój batalion grenadierów w odwrocie znad Sanu. Po zameldowaniu się, dołączył do kolegów. Wigilię 1914 r. spędził przy budowie okopów w okolicach Radoszyc. Na początku 1915 r. walczył na froncie wschodnim. Jesienią 1915 r. otrzymał rozkaz z dowództwa nakazujący mu wraz z innymi z żołnierzami posiadającymi podobne wykształcenie, rozpocząć naukę w szkole wojskowej.

Początkowo kształcił się w szkole wojskowej w Wilnie, później w Oranienburgu. Jako chorąży trafił do Niżnego Grodu. Następnie trafił do Odessy, do 41 Dywizji, skąd został wysłany na front południowo-wschodni do Galicji Wschodniej. W czerwcu podczas ofensywy Brusilowa już jako dowódca kompanii został ranny, trafił do szpitala w Kijowie, następnie do Rostowa nad Donem. Po powrocie do zdrowia został przeniesiony do pułku stacjonującego w okolicach pomiędzy Stanisławowem a Nadworną pod Sołotwiną. Wkrótce otrzymał możliwość przejścia do 1 Dywizji Strzelców Polskich w Rosji, którzy mieli stanowić trzon przyszłej kadry armii polskiej walczącej jako armia sojusznicza po stronie ententy. Po Bożym Narodzeniu 1916 r. trafił do 2 Pułku Strzelców Polskich.

Poza służbą żołnierze organizowali wieczory literackie, na które zapraszali prelegentów z polonii kijowskiej, tworzyli zaczątki biblioteki, w której zgromadzili ok. 400 woluminów. Felicki przygotował projekt uzupełnienia biblioteki przez zakup książek w domach prywatnych, który został zaakceptowany przez pułkownika. Na jego realizację otrzymał trzytygodniowy urlop i 500 rubli. Książki kupował na Podolu od nauczycieli i księży.

Jesienią 1916 r. trafił do 43 Rezerwowego Pułku kwaterującego w okolicach Baru. W XII 1917 r. znalazł się w niewoli niemieckiej. Osadzony został w pobliżu Neu-Brandenburga w prowincji Meklemburg-Sterlitz, gdzie przebywał z oficerami włoskimi. 16 XI 1918 r. na wieść o kapitulacji Austrii i Niemiec zostali zwolnieni z niewoli, otrzymali bilety, żywność i skierowanie do Berlina, z którego trafił do Torunia. Stamtąd piechotą przez Aleksandrów dotarł do Warszawy.

Następnie złożył dokumenty do Inspektora Szkolnego w Mińsku Mazowieckim w celu otrzymania posady nauczyciela. Rozpoczął pracę w Jędrzejowie (gmina Jakóbów) 1 XII 1918 r. Poznał tam swoją przyszlą żonę, z którą wziął ślub w VIII 1919 r. W lipcu tego roku został przeniesiony do szkoły w Kałuszynie. Pracę w szkole zakłóciła wojna polsko-bolszewicka, na którą zgłosił się jako ochotnik, przydzielony do 5 Pułku Piechoty Legionów Józefa Piłsudskiego. Na froncie odnowił się reumatyzm nabyty podczas walk w I wojnie św. Felicki został na czas leczenia odesłany do domu. Pracę w szkole wznowił na początku 1921 r. W 1920 r. został przeniesiony do Sitnego (gmina Jadów, powiat Radzymin). W 1925 r. zdał eksternistyczny egzamin magisterski w Warszawie w grupie przedmiotów matematyczno-fizycznych. W lutym 1926 r. przeniesiony został do 7-klasowej szkoły powszechnej w Radzyminie, w 1927 r. otrzymał nominację na kierownika i przeniesienie do szkoły powszechnej w Strzegowie (powiat Mława).

Po intensywnych staraniach 1 II 1932 r. uzyskał przeniesienie do Włocławka. Pracował w Szkole Powszechnej nr 2 w pobliżu szpitala (kierownikiem szkoły była pani Krzywicka). Zamieszkał wraz z rodziną przy ul. Szpitalnej 11 w domu pana Rudzińskiego (właściciela sklepu żelaznego przy ul. Żabiej). Dom stoi na wysokim brzegu Zgłowiączki, mieszkanie znajdowało się na drugim piętrze, z dużym tarasem, z którego rozciągał się piękny widok na rzekę i park. W 1936 r. Felicki wygrał konkurs na kierownika Szkoły Powszechnej nr 3 na placu Staszica we Włocławku, gdzie pełnił swoją funkcję do wybuchu wojny. Rodzina Felickich zamieszkała na ulicy Stodólnej 56 w oficynie na pierwszym piętrze.

W ramach przygotowań do wojny Felicki jako oficer rezerwy był desygnowany na zastępcę komendanta garnizonu miasta Włocławka oraz ko-

mentanta obrony przeciwlotniczej miasta. Przez trzy lata poprzedzające wojnę przechodził odpowiednie szkolenia i instruktarze. Ok. 20 VIII 1939 r. otrzymał powołanie do wojska. Rozpoczął służbę w dowództwie garnizonu, której poświęcał się bez reszty, spędzając całe dnie w komendzie, a do domu wracając jedynie na noc. W odróżnieniu od większości oficerów rezerwy nie miał prywatnego munduru oficerskiego. Wynikało to głównie z jego niechęci do wszelkiego rygoru, a w szczególności do rygoru wojskowego. W związku z tym w pierwszych dniach służby chodził ubrany po cywilnemu, po kilku dniach na wyraźne życzenie komendanta garnizonu otrzymał połowy mundur oficerski.

W związku z rozwojem sytuacji na frontach dowództwo zdecydowało o konieczności budowy umocnień od strony Szpetala Górnego (w przypadku zagrożenia przez atak z kierunku Prus Wschodnich). Felicki jako doświadczony saper z okresu I wojny światowej został skierowany do tych prac. 27 VIII 1939 r. została ogłoszona mobilizacja we Włocławku, miasto ogarnęła gorączka. Rozpoczęto kopanie rowów, które miały służyć jako schrony dla ludności w przypadku nalotów lotniczych. Nie było jednak oznak paniki. W związku z zaangażowaniem Felickiego w działania wojenne żona Zofia w zaawansowanej ciąży wraz z czworgiem dzieci 4 IX 1939 r. opuściła Włocławek, udając się pieszo do miejscowości Plantowszczyzna, 11 km od Włocławka w okolicach Jeziora Wikaryjskiego. Z informacji sąsiadów wynikało, że Felicki ostatni raz był widziany w domu ok. 10 IX 1939 r., innych wiadomości nie było.

W niewyjaśnionych okolicznościach trafił do niewoli sowieckiej we wrześniu 1939 r. Przebywał w obozie jenieckim w Kozielsku. W styczniu 1940 r. przyszedł jedyny list do Włocławka adresowany na ul. Stodólną 56 od Stanisława Felickiego z Kozielska. Wiosną 1943 r. propaganda niemiecka podała wiadomość o grobach odkrytych w Katyniu. W IV 1940 r. administracja obozu w Kozielsku codziennie otrzymywała listę jeńców (zawsze ok. stu nazwisk), których należy przekazać do dyspozycji NKGB w Smoleńsku. Nazwisko Felickiego znalazło się na liście datowanej 9 IV 1940 r., następnie pojawiła się informacja o zidentyfikowaniu jego zwłok.

Stanisław Felicki był żonaty z Zofią z Zielników Felicką (ur. 12 V 1898 r., zm. 2 III 1978 r.), ślub

zawarto w kościele św. Aleksandra w Warszawie w VIII 1919 r., a także ojcem pięciorga dzieci: Aleksandry (ur. 1920 r.), Stanisława (ur. 1922 r.), Zofii (ur. 1923 r.), Jana (ur. 1927 r.) i Jacka (1939 r.).

W 2010 r. w ramach ogólnopolskiego projektu *Katyni, ocalić od zapomnienia...* dzięki zaangażowaniu nauczyciela historii Zespołu Szkół Elektrycznych we Włocławku, Agnieszki Chmielewskiej, na terenie tejże szkoły został zasadzony „Dąb pamięci” poświęcony Stanisławowi Felickiemu. Rozpoczął się koordynowany przez nią, trwający do dzisiaj, cykl spotkań, wykładów, konkursów upamiętniających Felickiego oraz inne ofiary zbrodni katyńskiej 1940 r.

APW, Arch. Uniwersytetu Warszawskiego, Katyńska Księga Cmentarna CAW, Arch. Państwowe 1658; MiD WIH, L.W. 025/2 z 9 IV 1940; AM 1316. Arch. Państwowe w Bydgoszczy, Arch. Państwowe we Włocławku. Pamiętnik Stanisława Felickiego, który napisał na konkurs zorganizowany przez Ministerstwo Oświaty w 1937 r.; wywiad z synem Stanisława Felickiego – Janem Felickim; Cybulski A., *Dzieje włocławskiej oświaty*, Włocławek 1991, s. 37–38; Krajewski M., *Walka i martyrologia nauczycieli Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w latach II wojny św. (1939–1945)*, Włocławek 1985, s. 61; Kubiak W., Karpus Z., *Kujawsko-dobrzyńska lista katyńska*, Włocławek 2010, s. 63.

Agnieszka Chmielewska

FORBERT ZYGMUNT

(1894–1957), inżynier elektryk, dyrektor Elektrowni Miejskiej w Brześciu nad Bugiem oraz Kujawskiej Elektrowni Okręgowej we Włocławku, publicysta, społecznik, porucznik Wojska Polskiego, powstaniec warszawski 1944 r. (pseud. „Szpakowaty”).

Urodził się 8 II 1894 r. w Płocku w zasymilowanej żydowskiej rodzinie. Był synem Maurycego i Zofii z d. Erenreich, małżonków Forbertów, należących do wielkiej płockiej rodziny o tym nazwisku, z której wywodzili się znani fotografowie i reży-

serzy filmowi na czele z Leo Forbertem. W mieście tym ukończył szkołę powszechną, a następnie gimnazjum. Po powrocie z frontu pierwszej wojny światowej, gdzie brał czynny udział w walkach, dokończył naukę na Politechnice Warszawskiej, uzyskując w 1923 r. dyplom inżyniera elektryka. Po studiach pracował w „Przemysle Chemicznym” w Zgierzu jako inżynier konstruktor. Następnie podjął pracę w biurze technicznym Polskich Zakładów „Siemens” w Warszawie. Tam projektował i nadzorował budowę instalacji elektrycznych. W 1925 r. objął stanowisko dyrektora Elektrowni Miejskiej w Brześciu nad Bugiem, którą sam zaprojektował. Wkrótce zakład ten stał się jedną z wzorowych elektrowni miejskich średniej mocy. Była to zasługa Forberta, który został zapamiętany jako sprawny i energiczny zarządca. Ok. 1929 r. został pracownikiem Spółki Akcyjnej W. A. Harriman w Warszawie. 30 XI 1934 r. na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy spółki Polskie Towarzystwo Elektryczne ASEA Spółka Akcyjna wszedł wraz z inżynierami – Hardy Bagerem, Hildingiem Molanderem, Wojciechem Wachlowskim i Ture Berggrenem do składu komisji rewizyjnej spółki.

Kolejnym miejscem jego pracy był Włocławek, w którym 25 X 1930 r. objął funkcję dyrektora Kujawskiej Elektrowni Okręgowej (od 1928 r., wcześniej była to elektrownia miejska), zmodyfikowanej za urzędowania prezydenta Stefana Pachnowskiego. Zastąpił na tym stanowisku inż. Zenona Kozaneckiego ze Zgierza (kierownika budowy elektrowni i pierwszego jej dyrektora). Jego zastępcami byli: inż. Teofil Hajdo, który tę funkcję piastował od 1928 r. (zrezygnował w 1933 r., a następnie został wybrany na wiceprezydenta miasta) oraz Z. Kozanecki (do 31 I 1931 r.). Pod koniec 1930 r. wynagrodzenie miesięczne Forberta równe było 1400 zł. Z ramienia elektrowni i szwedzko-polskiej firmy Polskie Towarzystwo Elektryczne ASEA Spółka Akcyjna, która wydzierżawiła zakład, 30 X 1930 r. Forbert został członkiem trzyposobowego zarządu, którego prezesem był Sven Norrman, jego zwierzchnik i przyjaciel. Zasiadał również w komisji zdawczo-odbiorczej w chwili przejmowania elektrowni przez oddział szwedzkiego koncernu. Przez prawie dziewięć lat pełnienia funkcji dyrektora elektrowni kujawskiej, dzięki prowadzonej dalekowzrocznej polityce, a także umiejętnościom

propagandowym, organizowaniu kursów, szkoleń, pokazów, zwiększyła się liczba użytkowników korzystających z energii elektrycznej w przemyśle, w gospodarstwach domowych i rolnych – nie tylko na terenie powiatu włocławskiego, ale też nieszwaskiego, lipnowskiego, kolskiego, kutnowskiego i gostyńskiego.

Do obowiązków dyrektora Forberta należało zarządzanie nieruchomościami, wytwórnią składającą się z kotłowni, turbinowni i rozdzielni (6 kV i 30 kV) wraz z pomocniczymi sieciami. Ponadto trzymał pieczę nad sieciami elektrycznymi (30 kV, 6 kV i 380/220V) – ich rozbudowę i konserwację, zakupem i sprzedażą energii elektrycznej. Uczestniczył w zatrudnianiu i zwalnianiu pracowników fizycznych i umysłowych oraz zatwierdzaniu i wykonywaniu wypłat w zakładzie. Za jego kadencji m.in. rozbudowywano lub uzupełniano sieć niskiego napięcia, sieć dalekonośną, oświetlenie ulic i sieć kablową w mieście, wybudowano nowe podstacje, wykonano szereg nowych przyłączy domowych, odnowiono uszczelnienia i wyremontowano kotły i rurociągi przy turbinach. W 1935 r. miesięczne uposażenie Forberta wynosiło 1200 zł (kierownicy: centrali, wzorcowni, sieci – kolejno: Tadeusz Steffen, Witold Statkiewicz i Władysław Miciński, zarabiali wówczas 730 zł, 650 zł i 675 zł miesięcznie), natomiast w 1938 r. – 1260 zł. Kujawska Elektrownia Okręgowa we Włocławku w latach 30. XX w. należała do największych podmiotów energetycznych w Polsce. Między 7 a 9 II 1937 r. Forbert i Norrman uczestniczyli w Ogólnokrajowym Zjeździe Elektrowni we Lwowie. W tym samym miesiącu i roku Forbert padł ofiarą drobnej kradzieży we Włocławku, o czym doniósł na swoich łamach „Express Kujawski”.

W X 1939 r. rodzina Forberta została wypędzona z Włocławka przez Niemców. Sam Forbert wrócił do Warszawy, gdzie pracował w ASEA u boku Norrmana. Niewykluczone, że to on skontaktował Żydów z warszawskiego getta z Norrmanem – kurierem Polskiego Państwa Podziemnego oraz wprowadził go na teren getta, gdzie zaopatrzone Norrmana w tzw. drugi list Bundu, ważny element jego poczty kurierskiej (z 21 V 1942 r.), do rządu polskiego w Londynie. Dzięki pomocy Norrmana przebywał po tzw. aryjskiej stronie z fałszywymi dokumentami tożsamości. Po lipcu 1942 r., kie-

dy to aresztowano szwedzkich i polskich kurierów Polskiego Państwa Podziemnego, Forbert rozpoczął pracę w Biurze Instalacji Elektrycznych Społecznego Przedsiębiorstwa Budowlanego. Podczas całej wojny wykonywał i przekazywał Szwedom zdjęcia z okupowanej Polski.

Wybuch powstania warszawskiego (1944 r.) przekreślił dotychczasową karierę zawodową Forberta u warszawskich Szwedów. Jako żołnierz rezerwista w stopniu porucznika zgłosił się, by podjąć w powstaniu walkę z nieprzyjacielem o wolność miasta i kraju. W szeregach Armii Krajowej (I Obwód „Radwan” – Podobwód „Sławbor” – Batalion „Iwo” – 1 Kompania Saperów) przybrał pseudonim „Szpakowaty”. Walczył w Śródmieściu. Po stłumionym powstaniu dostał się 30 X 1944 r. do jenieckiej niewoli. Był więźniem Stalagu X-B w Sandbostel (barak oficerski nr 40, sala 7). Po wyjściu na wolność wrócił do Warszawy, ale wpraw szukał kontraktu z niejaką Zofią Demel z Krakowa, zamieszkałą przy ul. Lubicz 34 (niewykluczone, że było to przybrane nazwisko jego żony). Pomagał powstańcom w uwalnianiu ich z niemieckich obozów w ramach akcji Szwedzkiego Czerwonego Krzyża.

Po wojnie ponownie znalazł zatrudnienie w koncernie ASEA, z początku w okresie od 22 VI 1947 do 15 XII 1947 r. Niewykluczone, że jako pracownik uczestniczył w sporze między ASEA a Miejską Radą Narodową we Włocławku o zwrot kredytu zaciągniętego pożyczkami z 1930 r. i ich późniejszymi warunkami spłaty z 1935 r., który miał swoją genezę w połowie 1947 r. (spór ostatecznie zakończono w 1948 r.). Przez ten krótki czas w ASEA werbował do zakładów koncernu ludność polskiego pochodzenia. Później zajmował się głównie elektryfikacją kolei. W 1955 r. Forbert przeszedł na emeryturę.

Podjmując zatrudnienie w Kujawskiej Elektrowni Okręgowej, był porucznikiem rezerwy (dane z 26 X 1935 r. – z wykazu pracowników włocławskiej elektrowni; podał też tam, że jest wyznania katolickiego). Niemal przez cały okres swej kariery zawodowej udzielał się na niwie społecznikowskiej. Należał do warszawskiego oddziału Stowarzyszenia Elektryków Polskich (SEP). Od 1929 r. – jako reprezentant członka zbiorowego SEP, tj. elektrowni w Brześciu nad Bugiem, a od 1931 r. jako przedstawiciel Zarządu Kujawskiej Elektrowni Okręgowej we Włocławku, członka zbiorowego SEP (delego-

wany był na walne zgromadzenie z T. Hajdo). Był członkiem Komisji Przepięć i Zakłóceń Siatkiowych (1935–1939) oraz Komisji Gospodarki Elektrycznej przy Polskim Komitecie Energetycznym, członkiem rady i komisji rewizyjnej przy Związku Elektryków Polskich. W tym ostatnim towarzystwie dał się poznać jako znakomity organizator pracy, sekretarz obsługujący posiedzenia walnych zgromadzeń związku oraz autor odczytów i referatów (np. w 1928 r. wygłosił entuzjastycznie przyjęty referat o wzorze deklaracji na przyłączenie przeciętnego odbiorcy do sieci; inny referat – o taryfach dla światła i celach gospodarstwa domowego – ukazał się cztery lata później drukiem w broszurze *Nowoczesne kierunki sprzedaży energii elektrycznej*). Jego pasją było łoświectwo. W 1928 r., będąc dyrektorem elektrowni miejskiej w Brześciu nad Bugiem, należał do Brzeskiego Koła Łowieckiego.

Forbert zmarł nagle 2 IX 1957 r. w Warszawie. Po nabożeństwie żałobnym w Laskach (9 IX) został pochowany na tamtejszym cmentarzu obok swej żony, Wandy Anny z d. Szwalbe (ur. 28 VIII 1895 r., zm. 28 II 1944 r.), c. Henryka i Mani (obecnie: teren Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Nieświadomych im. Róży Czackiej). Wanda Anna również była z wykształcenia inżynierem elektrykiem. Ukończyła Politechnikę Warszawską w tym samym roku co Zygmunt (1923 r.). Po ślubie zamieszkała w Warszawie przy ul. Wspólnej 35, m. 7. Przez lata pełniła funkcję sekretarki Komisji Gospodarki Elektrycznej Polskiego Komitetu Energetycznego oraz redakcji „Przeglądu Elektrotechnicznego”. Była wykładowczynią w Zakładzie dla Ociemniałych w Laskach. Miała braci Lucjana i Stanisława. Aresztowana 3 II 1944 r. i przetrzymywana w więzieniu na Pawiaku, gdzie zmarła dwadzieścia pięć dni później. Córka Forbertów – Halina Anna Brzezińska z Forbertów (ur. 29 II 1922 r. w Warszawie, zm. 14 IV 2009 r. w Nacka, w Szwecji). W czasie powstania warszawskiego była sanitariuszką w stopniu strzelca (pseud. „Żuraw”) w Śródmieściu Południ. Należała do Oddziału „Bakcył” (Sanitariat Okręgu Warszawskiego AK) i Batalionu „Miłosz”. Obstawiała punkt sanitarny w Instytucie u Głuchoniemych na pl. Trzech Krzyży 4/6. Ranna – postrzał w rękę – 10 VIII 1944 r., przebywała w szpitalu na ul. Mokotowskiej. Po powstaniu trafiła do niewoli niemieckiej – najpierw do Stalagu X-B Sandbostel,

gdzie miała kontakt z ojcem, potem do Stalagu VI C Oberlangen. Po wojnie wyszła za mąż za Józefa Brzezińskiego i wyemigrowała do Szwecji. Miała z nim dzieci, w tym syna Pera.

Arch. Emigracji przy Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Spuścizna po Józefie Lewandowskim (kolekcja archiwalna, niezinventaryzowana – cztery pudła podpisane: „NORRMAN”; kwerenda: 2013 r.); APW, AmW, Zarząd Miejski we Włocławku lata 1918–1939, sygn. 1143, 1154, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1166, 1167, 1168, 1170, 1171, 1326, 1645, 1647, 1648, 1651, 1652, 1653, 2539, 2540, 2541, 2566, 2577; APW, Akta notariusza Eugeniusza Kaczmarekowskiego z Włocławka, sygn. 6, k. 66–115; Daniewski Ł., *Samorząd włocławski w latach 1945–1947. Ocena krytyczna*, maszyn. pr. dypl. napisanej pod kier. dr. A. Mietza, Włocławek 2003; „Monitor Polski” nr 289, z 17 XII 1934; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1936, r. 5; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1938, r. 6; Korespondencja z Danutą Szatek (2014–2016); zbiory fotograficzne Kornela Wojaśńskiego; „Tygodnik Handlowy” 1922, nr 17–18; „Polska Gospodarcza” 1934, nr 51; „Przegląd Elektrotechniczny” z. 8, z 15 IV 1928; „Przegląd Elektrotechniczny” z. 10, z 15 V 1929; „Przegląd Elektrotechniczny” z. 18, z 15 IX 1931; „Przegląd Elektrotechniczny” z. 14, z 15 VII 1933; „Przegląd Elektrotechniczny” z. 10, z 15 V 1934; Artzt B., *O „sprawie szwedzkiej”*, w: *Milanówek. Mały Londyn*, red. A. Pettyn, Milanówek 2004, s. 136; *Budowa Kujawskiej Okręgowej Elektrowni we Włocławku*, oprac. J. Kłodawski przy współudziale Z. Kozaneckiego i M. Churskiego, Włocławek 1928, *passim*; Daniewski Ł., *Hajdo Teofil*, w: *WSB*, t. 3, s. 69; *Forbert Halina Anna* (biogram) (<https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/halina-forbert,10268.html>); *Forbert Zygmunt* (biogram) (<https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zygmunt-forbert,10269.html>); Gettling -Szwabie W., *Pierwszy etap męki*, w: *Pawiak był etapem. Wspomnienia z lat 1939–1944*, oprac. R. Domańska, Warszawa 1987, s. 382; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1914–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, s. 119; Gruszczyńska M., *Pachnowski Stefan*, w: *WSB*, t. 3, s. 128; Kłoczynski A., *My w Szwecji nie porastamy mchem... Emigranci z Polski w Szwecji w latach 1945–1980*, Gdańsk 2012, s. 183; Kobylarz W. S., *Organizacje łowieckie w Brześciu n/Bugiem w latach 1921–1939*, „Echa Polesia” z 7 I 2013 (<http://polesie.org/2282/organizacje-lowieckie-w-brzesciu-nbugiem-w-latach-1921-1939/>); Kubiawski J., *Inż. Zygmunt Forbert (1894–1957)*, „Energetyka” 1971, nr 1, s. 33; Lewandowski J., *Węzeł stockholmski. Szwedzkie koneksje polskiego podziemia, IX 1939–VII 1942*, Uppsala 1999, s. 33, 137; Lewandowski J., *Jak to było w rzeczywistości. Informacje o Zagładzie w listach Bundu*, „Biuletyn

Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 2000, nr 2 (194), s. 237–247; Lewandowski J., *Przełamanie blokady informacyjnej. Pierwsze informacje o Zagładzie*, w: *Śladami Polin. Studia i dziejów Żydów w Polsce*, red. naukowa J. Tomaszewski, Warszawa 2002, s. 94–123; Lewandowski J., *Knutpunkt Stockholm. Den polska motståndsrörelsens svenska förbindelse från september 1939 till juli 1942*, Stockholm 2006, s. 80, 242; Michalski T., *Powiat włocławski w latach międzywojennych (1918–1939)*, w: *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. K. Mikulskiego i T. Dzikiego, Włocławek 2018, s. 331; Młodecka J., *Kryminalne zagadki Włocławka i okolic, czyli jak pan K. kupował garnitur w bramie i jak został bez grosza na powrót do domu*, „Gaz. Pom.” z 20 V 2018 (<https://pomorska.pl/kryminalne-zagadki-wloclawka-i-okolic-czyli-jak-pan-k-kupowal-garnitur-w-bramie-i-jak-zostal-bez-grosza-na-powrot-do-domu/ar/13191094>); Piłatowicz J., *Elektryfikacja Polski w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. 6: *Przemysł w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 255–256; *Spis Inżynierów Elektryków Polskich*, Warszawa 1936, s. 14; Starzyński I., *Nowa elektrownia miejska we Włocławku (dokończenie)*, „Życie Włocł. Okol.” nr 4, kwiecień 1927, s. 4–6; Strok M., *Bataliony Iwo i Ostoja*, Warszawa 2006, s. 341, 476; Thorsell S., *Warszawawenskarna – De som lät världen veta*, Stockholm 2014, s. 16, 27, 44, 46, 47, 62, 160, 214, 215, 264, 284; Wróblewski W., *Ludność i gospodarka lokalna Włocławka w latach 1918–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, s. 263, 264; „Życie Warszawy” nr 213, z 7 IX 1957 (nekrolog Z. Forberta); – Fot.: Kubiawski J., *Inż. Zygmunt Forbert...*

Przemysław Nowicki

GIĘLDZIŃSKI LESSER

(1830–1910), kupiec zbożowy, marszand, kolekcjoner dawnej sztuki i rzemiosła artystycznego, filantrop, wybitny gdańszczanin.

Urodził się 10 I 1830 r. we Włocławku w tradycyjnej żydowskiej rodzinie. Był synem zamożnego kupca zbożowego z Włocławka, Michała Gięldzińskiego (s. Wolfa i Gołdy z domu Lejzer; ur. 17 VIII 1800 r. w Służewie) oraz Łaji (Lei) z domu Thorner (c. Icka i Ryfki

z domu Pulwermacher, ur. 6 VII 1805 r. w Służewie). Ojciec Lessera należał do żydowskich podatników zakwalifikowanych do najwyższej, bo pierwszej klasy w mieście. W 1853 r. na rzecz gminy wyznaniowej opłacał 15 rbs tytułem rocznej składki, w 1860 r. – 30 rbs, w 1861 r. – 33 rbs, w 1863 r. – 35 rbs, a w 1866 r. – 25 rbs. Wszystkie te kwoty, przy poszczególnych rozpiskach, należały do największych opłat członkowskich we wrocławskiej gminie. W 1855 r. Michał wraz z Izydorem Dobrzyńskim oraz Nachmanem Amsterdamem (Amszterdamem) został wybrany na członka dozoru bóżniczego we Włocławku, ale z tej zaszczytnej funkcji szybko zrezygnował. Brał też często udział w licytacjach ogłaszanych przez prezydenta miasta, mających zapewnić dochód gminie wyznaniowej – np. „na wydzierżawienie Rodałowego”. Pod koniec 1859 r. wziął udział w wyborach kandydatów na rabina Włocławka. Zwyciężył rabin z Wieruszowa, Jakub Maier Lewi (jego kandydatem był jednak rabin z Fordonu, Józef Karo). W 1864 r. podczas wyborów do dozoru bóżniczego we Włocławku należał do „wszystkich Starozakonnych Składkę Religijną w pierwszych 4-ch Klassach opłacających” i wybierał trzech spośród dziewięciu kandydatów na członków organu wykonawczego gminy wyznaniowej. Jego kandydatami byli: Dawid Henryk Bock, Ludwik Dobrzyński, Michał Bermański. W ostateczności z tej trójki w skład dozoru wszedł Bock (przyszły „prezydenty” dozoru). Parę lat później (1866 r.) znalazł się w grupie 122 wyborców, którzy mieli wyłonić skład dozoru na lata 1867–1869. Nie przybył jednak na głosowanie z powodu choroby.

Wolf Aron, dziadek Lessera, a ojciec Michała, ok. 1825 r. posiadał we Włocławku nieruchomość przy ulicy Rynek 3. Należał do grupy zamożnych, wykształconych, wkładających paroma językami Żydów, którzy zasiedlili miasto. Rodziny Giełdzińskich oraz Rypińskich miały wielki wpływ na rozwijający się żydowski handel Włocławka. Często też były ze sobą skonfliktowane – chodziło m.in. o dominację w dozorze bóżniczym. W nieruchomości Giełdzińskich przy Rynku mieszkał również Michał, który już w tym czasie posiadał rodzinę. Ich dom był poza obszarem wydzielonego rewiru żydowskiego, utworzonego w 1823 r. Rodzina Giełdzińskich pozostała na miejscu nawet po akcjach przesiedleńczych w latach 1825–1826, zorganizowanych

przez władze miejskie. 5 XII 1827 r. otrzymała od Komisji Województwa Mazowieckiego oficjalne zezwolenie na zamieszkiwanie przy Rynku. Michał Giełdziński posiadał własny dom oraz spełniał warunki rozporządzenia w sprawie utworzenia rewiru (w domu czytano i pisano po polsku i francusku, dzieci chodziły do szkół publicznych, członkowie rodziny „nie używali żadnych znaków powierzchwnych, które dotąd lud starozakonnych od innych mieszkańców odróżniają” i in.). Pozwolenie na zamieszkiwanie poza rewirem posiadał do 1837 r., a później w związku z zagęszczeniem osób pochodzenia żydowskiego w wyznaczonych prawem ulicach do zamieszkania, pozyskał już pozwolenie na stałe (1841 r.). Rodzina Michała liczyła wówczas osiem osób. Starszy syn, Adolf (ur. 1824 r., zm. 5 IX 1888 r. w Toruniu), jako pierwszy z rodziny opuścił granice Królestwa Kongresowego. Wkrótce znalazł się w grupie najbardziej zamożnych kupców w Toruniu, gdzie sprawował też funkcję rajcy.

Majątność, wykształcenie i nowoczesność doprowadziły do tego, że Lesser w wieku trzydziestu lat (1860 r.) opuścił Włocławek oraz granice zaboru rosyjskiego na zawsze. Szybko, jako przedstawiciel „Ostjuden”, musiał przejść asymilację i akulturację na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Od początku lipca 1862 r. z kupcem Jacobem Lövinsohmem prowadził spółkę zbożową. Bardzo wcześnie znalazł się w elicie żydowskiej finansjery Gdańska. Od 1862 r. należał do Korporacji Kupców Gdańskich (Zarządu Kupiectwa), organizacji założonej w 1822 r., a ponadto był członkiem jej zarządu. Na początku lat 60. XIX w. mieszkał i prowadził działalność przy Hundegasse 53 (ul. Ogarna). Ok. 1866 r. rozpoczął działalność na własny rachunek. Do 1900 r. prowadził firmę Getreide Comiss. Geschäft (Zbożowy Handel Komisowy), która w latach 70. miała siedziby przy Langer Markt 10 (Długi Targ) i Langegasse 43 (ul. Długa). Ok. 1885 r. zamieszkał przy Langer Markt 18, gdzie prowadził kantor. Stronił od polityki. W latach 1884–1910 był członkiem zarządu Gminy Synagoidalnej w Gdańsku, a w latach 1886–1889 – Rady Reprezentantów przy zarządzie gminy. Na polu działalności zawodowej i społecznej zapamiętano go jako osobę prawą, uprzejmą, z obyciem towarzyskim i poczuciem humoru. Był prezesem Fundacji Aschenheima, która prowadziła żydowski dom starców.

Wysokie dochody z prowadzonej firmy oraz zainteresowania kolekcjonerskie pozwoliły, aby od 1880 r. (po śmierci ojca Michała we Włocławku) zaczął gromadzić zbiór sztuki dawnej i rzemiosła artystycznego („starożytności i rzeczy kształtnych”), w tym przedmioty pochodzące z gdańskich warsztatów i domów. Początkowo wśród judaików znalazły się rzeczy jego ojca, religijne, później zabiegał już o przedmioty rozsiane po prywatnych domach w Wolnym Mieście Gdańsku i całej Europie. W zbiorach Gieldzińskiego znalazły się m.in. obrazy Wilhelma Strykowskiego, biżuteria, ceramika, książki, ryciny, mapy, rzeźby i zegary. Od 1886 r. wystawiał je w swoim mieszkaniu i siedzibie firmy przy Langer Markt 18, a od ok. 1900 r. w nowym, wynajętym lokalu mieszkalnym przy Langegasse 29. Część ich od 1901 r. wystawiana była na obszernym holu, na parterze Sieni Gdańskiej (Długi Targ 43). W maju 1895 r. w Królewcu, w Domu Rzemiosła, zorganizował wystawę pn. „Danziger Zimmer” („Gdański pokój”). Po ukończeniu siedemdziesiątego roku życia Gieldziński swoje gdańszczana przekazał w testamencie na rzecz miasta (podał np. zabytkową, barokową Sień Gdańską, wyposażoną m.in. w kręcone schody). Odtąd znalazły się one w siedzibie Korporacji Kupców Gdańskich w tzw. Nowym Domu Ławy (usunęli je Niemcy nazistwi w 1938 r.). Jeszcze pod koniec XIX w. fragment kolekcji zakupiło Muzeum Rzemiosła Artystycznego. W 1904 r. zgromadzone judaika (m.in. 51 zwojów Tory, 16 świec chanukowych, 8 kielichów kiduszowych, 5 naczyń na etrog, 4 szofary) przekazał – jako „Dar Gieldzińskiego” – na rzecz gminy wyznaniowej żydowskiej (jego fragment liczący 342 eksponaty, spakowany w dziesięć wielkich skrzyń, wywieziony z synagogi pod nadzorem policji jeszcze przed wybuchem wojny, dzięki żydowskiej organizacji pomocowej – Joint, znajduje się dziś w Jewish Museum w Nowym Jorku). W budynku Wielkiej Synagogi wyodrębniono nawet pomieszczenie muzealne („Gieldziński-Zimmer”), w którym wyeksponowano tę kolekcję (darowiznę). Ponadto ofiarował odrestaurowanemu w latach 1899–1901 Dworowi Artusa zabytkową szafę z wizerunkami Marcina Lutra i jego żony Katarzyny von Bora, a Muzeum Miejskiemu i zamkowi w Malborku przekazał tkaniny oraz przedmioty rzemiosła artystycznego.

Po śmierci Lessera jego synowie zaproponowali gdańskim władzom zakup kolekcji za 2 mln marek (1911 r.). Niestety, miasto na początku 1912 r. zamknęło ekspozycję, a kolekcję wywiozło do Berlina. Większość zbiorów spadkobiercy Gieldzińskiego sprzedali w grudniu 1912 r. na wielkiej aukcji w Berlinie, którą przeprowadziła firma „Adolph Lepke Kunst Auctions Haus” (katalog obejmował 2381 przedmiotów z kolekcji – z tego Muzeum Narodowe w Krakowie i Miejskie Muzeum Przemysłowe w Lwowie zakupiły tylko 45 sztuk). Pod młotek poszły m.in. gedanika: szafa z XVII w., lustro ścienne z XVII w., komoda z XVIII w., stół z 1612 r., łożo z wyobrażeniem puttów symbolizujących noc i poranek, zegar wykonany na zlecenie rodziny Schumanów, nawijacz do przędzy z 1760 r., zegar z drewna orzechowego, kufel z 1695 r., żelazna kołatka do drzwi w formie jaszczurki z chrząszczem z XVII w., patery słynnych gdańskich złotników, znak cechu piekarzy (srebrny precel). Katalog przedmiotów zgromadzonych przez Gieldzińskiego znalazł się jako dodatek do siódmego numeru czasopisma „Jüdisches Gemeindeblatt” z marca 1933 r. Była to nowa wersja katalogu wydanego w 1904 r. Fragmenty z jego kolekcji – jako fotografie – ukazywały się na łamach różnych wydawnictw, czasopism i gazet (np. w 1894 r. w „Ilustrowanym Przewodniku Gdańskim”, w 1901 r. – w „Danziger Zeitung”, w szesnastym numerze „Jüdisches Gemeindeblatt” z kwietnia 1935 r. oraz w „The New York Times”).

W 1900 r. Gieldziński opuścił dotychczasowe mieszkanie. Kamienicę, w której zamieszkiwał, przejął Bank Wschodnio-Niemiecki. On sam przeszedł na emeryturę. Jego zbiory w 1898, 1903, 1905 i 1907 r. podziwiała żona cesarza Wilhelma II, Augusta Wiktorii. 30 VIII 1905 r. Sień Gdańską i inne zbiory sztuki Gieldzińskiego obejrzał również Wilhelm II. Z cesarzem Lesser spotkał się jeszcze parokrotnie – w V i X 1907 r. oraz V 1908 r. Za zasługi dla Królestwa Prus Wilhelm II przyznał mu wysokie odznaczenia państwowe: Königlicher Kronen-Orden II klasy (Order Królewski Korony) oraz Roter Adler-Orden IV klasy (Order Orła Czerwonego).

Gieldziński zmarł nagle 25 V 1910 r. w Alpach włoskich (Południowym Tyrolu), w Gries San Quiri niedaleko Bolzano, w trakcie kuracji w kurorcie. Pochowany został 1 VI 1910 r. z udziałem władz prowincji i miasta na cmentarzu żydowskim

na Chełmie (niem. Stolzenberg – dzielnica Gdańska). Jego portret zawisł w domu przedpogrzebowym obok wizerunków najznamienitszych rabinów Gdańska. Grób nie przetrwał do dzisiejszych czasów – prawdopodobnie zniszczony został przez nazistów w latach drugiej wojny światowej.

Giełdziński od ok. 1865 r. żonaty był z Julią Unger (ur. 9 V 1847 r. w Brodach, zm. 5 VIII 1889 r. w Sopocie), pochodzącą z Wiednia córką kupca Joachima Ungera. Z tego małżeństwa miał dwóch synów: Eduarda (ur. 20 VIII 1867 r. w Gdańsku, zm. 3 IV 1932 r. w Wiedniu) i Waltera (ur. 4 V 1870 r. w Wiedniu, zm. w 1931 r.), który zamieszkiwał w Güstrow, w Meklemburgii.

Giełdziński posiadał hobby – zbierał wycinki z gazet ze śmiesznymi ogłoszeniami, które czytał podczas wizyt, spotkań towarzyskich, jak i służbowych. Po 1870 r. żona i synowie Lessera mieszkali przeważnie w Wiedniu. Po śmierci Julii Lesser czynił liczne darowizny eksponatów dla gdańskich muzeów i instytucji. W 1910 r. ich synowie byli właścicielami fabryk – Eduard w Wiedniu, a Walter w Berlinie. Postać Lessera Giełdzińskiego jest współcześnie patronem tramwaju Pesa Jazz Duo nr 1054 w Gdańsku. Jego imię nosi też jeden z dzwońców carillonu w Ratuszu Głównego Miasta w Gdańsku. W odtworzonej we fragmencie przez Muzeum Gdańska dawnej Sieni Gdańskiej wisi tablica pamiątkowa informująca o zbiorach sztuki Giełdzińskiego.

AGAD, KRSW, sygn. 2018, k. 86–89, 120–122; sygn. 2019, k. 73, 74–76, 131–132, 254–255, 334–338; sygn. 2020, k. 38–48; AGAD, CWW, sygn. 1734, k. 402–413, 468–503; APW, NPW, sygn. 319, k.nlb, sygn. 438, k. 178–186; tamże, AmW, sygn. 320, k.nlb; sygn. 618, k.nlb; Rubinstein B., *Włocławek. Mieszkańcy żydowscy na podstawie ksiąg meldunkowych*, cz. 1–3 (pliki z zestawieniami w formacie XLS pozyskane dzięki uprzejmości Wiesława Tomczaka z Warszawy); Rudolph Lepke's Kunst Auctions Haus, Sammlung Giełdzinski Danzig: Ausstellung: 30. November–2. Dezember 1912; Versteigerung: 3. Dezember bis 7. Dezember 1912, 9. Dezember 1912 (Katalog Nr. 1662), Berlin 1912 (https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/lepke1912_12_03); Berendt G., *Postawa gdańskich Żydów wobec narodowosocjalistycznego reżimu (1930–1940)*, w: *Antyhitlerowska opozycja 1933–1939. Wolne Miasto Gdańsk, Prusy Wschodnie, Śląsk, Łódź*, pod red. M. Andrzejewskiego, Warszawa 1996, s. 49–62; Berendt G., *Żydzi na terenie*

Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920–1945. (Działalność kulturalna, polityczna i socjalna), Gdańsk 1997, s. 25; Cats E., *Lesser Giełdzinski (1830–1910)*, w: *Danzig 1939: Treasures of a Destroyed Community*, pr. zbior., New York 1980, s. 43; Domańska H., Lifsches L., *Żydzi znad Gdańskiej Zatoki*, wyd. drugie, Gdańsk 2000, s. 53–55, 287; Dziki T., *Przemysł włocławski w latach 1870–1918. Gospodarcze i społeczne aspekty industrializacji*, Toruń 2004, s. 30–35; Echt S., *Dzieje Żydów gdańskich*, przekł. W. Łygaś, Gdańsk 2012, s. 58, 59, 151, 191, 270, 399, 400, 401, 402, 404, 488, 489, 490; Gliński M., *Lesser Giełdziński*, *Gedanopedia (Encyklopedia Gdańska)* [https://www.gedanopedia.pl/?title=GIEŁDZIŃSKI_LESSER]; Gruszczynska M., *Początki osadnictwa żydowskiego we Włocławku (cz. 1)*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 1999, t. 13, s. 317–342; Gruszczynska M., *Początki osadnictwa żydowskiego we Włocławku (1800–1845)*, w: *Byli wśród nas. Żydzi we Włocławku oraz na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*, pod red. M. Krajewskiego, Włocławek 2001, s. 12–36; *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich. Zbiory Maksymiliana Goldsteina z przedmową Prof. Dr. Majera Bałabana*, Lwów 1935 (reprint: Kraków 2009); Nowak Z. H., *Żydzi w krajach regionu bałtyckiego do czasów emancypacji. Charakterystyka*, w: *Studia i szkice z dziejów Żydów w regionie Bałtyku*, pod red. Z. H. Nowaka przy współpracy Z. Karpusa, Toruń 1998, s. 11–22; *Pamiętki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce*, zebrał, oprac. i wstępem opatrzył P. Burchard, Warszawa 1990, s. 40–41; Piątkowska R., *Giełdziński Lesser*, w: *Polski Słownik Judaistyczny. Dzieje–Kultura–Religia–Ludzie*, t. 1, oprac. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, Warszawa 2003, s. 479; Piątkowska R., *Giełdziński Lesser* (http://www.jhi.pl/psj/Giełdzinski_Lesser); Rejduch-Samkowa I., *Lesser Giełdziński – kolekcjoner judaików i prekursor żydowskich muzeów w Polsce*, „Porta Aurea. Rocznik Zakładu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego”, t. 3, Gdańsk 1994, s. 161–187; Wicherkiewiczowa M., *Opowieść o moim Gdańsku (1894–1897)*, w: *Trzy pamiętniki pomorskie. Aniela z Dembińskich Borne, Katarzyna Śląska, Maria Wicherkiewiczowa*, zebrał, oprac. do druku, wstępem i przyp. opatrzył J. Borzyszkowski, Gdańsk 1982, *passim*; Wodziński M., *State Policy and Hasidic Expansion: The Case of Włocławek*, „Jewish Studies at the Central European University” 2006–2007, t. 5, s. 173; Wodziński M., *Władze Królestwa Polskiego wobec chasydyzmu. Z dziejów stosunków politycznych*, Wrocław 2008, s. 147; Wodziński M., *Włocławek*, w: *Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, red. G. Hundert, New Haven-Londyn 2008, s. 2028–2029; – Fot.: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/lepke1912_12_03.

Przemysław Nowicki

GÓRKA ŁUKASZ

(1482–1542), h. Łódzia, wojewoda poznański, potem bp kujawski.

Urodził się w 1482 r. jako syn Mikołaja, kasztelana gnieźnieńskiego i Barbary Petroneli z Kutna, która po śmierci Mikołaja wyszła za mąż za kasztelana rozpierskiego Piotra Myszkowskiego. Wychowaniem Łukasza zajął się jego stryj, Uriel Górka, wówczas bp poznański. Mając 17 lat, został dzierżawcą dóbr pobiedziskich, a w 1499 r. kasztelanem spicymierskim. Wtedy też wyjechał za granicę, a po powrocie zawarł związek małżeński z Katarzyną, córką wojewody poznańskiego, Andrzeja z Szamotuł, z którą miał syna, Jędrzeja (Andrzeja) i dwie córki – Annę i Katarzynę. W roku 1503 z polecenia królewskiego sprawował nadzór wraz z teściem nad biciem srebrnej monety, a także pożyczył skarbowi 200 grzywien, za co tytułem zastawu trzymał w swoim ręku zamki w Wałczu i Drahimiu (Stare Drawsko, gm. Czaplinek). W 1506 r. odkupił od Spytka z Jarosławia miasteczko Kościan. W czasie elekcji po śmierci Aleksandra Jagiellończyka opowiedział się za wyborem na króla Zygmunta I, od którego otrzymał 15 III 1507 r. kasztelanię łądzką, a rok potem starostwo generalne wielkopolskie. Będąc na sejmie piotrkowskim w 1509 r., otrzymał zezwolenie na wykup Skwierzyny i Międzyrzecza od Kretkowskich, po sfinalizowaniu czego skupił w swoich rękach bardzo ważne zamki pograniczne. Mając pod swoją pieczęcią straż nadgraniczną, Górka był odpowiedzialny za bezpieczeństwo granic polskich, narażonych na ciągłe napady ze strony grasujących band ze Śląska i Marchii. W VII 1510 r., już jako starosta generalny wielkopolski, prowadził rozmowy z Krzyżakami w Poznaniu, ale bez skutku. W tym też czasie wdał się w prywatny zatarg z Janem Zarembą z Kalinowy, którego wcześniej, bo 24 III 1508 r., miał zastąpić na kasztelanii poznańskiej. Stanowiska tego wówczas nie objął, a gdy teraz tenże Zaremba usiłował porwać jego krewną, Burnetę Kościelecką, Górka wraz z teściem z wielką zawziętością zaczął go ścigać. Sprawa zażegnana została w II 1511 r., gdy

sejm piotrkowski wyznaczył Zarembę na wojewodę łęczyckiego, a wakującą kasztelanię poznańską powierzył 13 II Górcę.

Jako kasztelan poznański Górka był zobowiązany przez króla do egzekwowania zakazu, by kupcy polscy nie korzystali z dróg przez Wrocław i Frankfurt, gdyż bezwzględne prawo składu ustanowione przez te miasta na polskie towary miało niekorzystny wpływ na wymianę handlową. Z tego zadania wywiązał się kasztelan rzetelnie tylko w odniesieniu do Wrocławia, natomiast trakt na Frankfurt – bardzo dogodny dla kupców poznańskich – był przez niego niezbyt pilnie strzeżony. Próbował w ten sposób ochraniać interesy lokalnego kupiectwa. Z tych samych pobudek wziął w opiekę skład w Kaliszu i wymuszał na kupcach śląskich, i nie tylko, przejazd przez to miasto.

Na początku 1512 r. w imieniu króla Zygmunta I prowadził wraz z biskupem Janem Lubrańskim i Krzysztofem Szydłowieckim rozmowy w Tren czynie w sprawie małżeństwa królewskiego z córką wojewody siedmiogrodzkiego, Stefana Zapoly – Barbarą. Po podpisaniu traktatu z matką i braćmi Barbary towarzyszył jej 15 II tego roku w uroczystym wjeździe do Krakowa. W roku następnym (czerwiec 1513 r.) Górka jako poseł królewski był na ślubie syna księcia pomorskiego, Bogusława X. Prowadził rozmowy dyplomatyczne z księciem, który wyraził chęć zacieśnienia wzajemnych stosunków Pomorza z Koroną. Gdy po odebraniu Polsce Smoleńska w 1514 r. została wznowiona wojna z Księstwem Moskiewskim, Łukasz Górka nie brał udziału w wyprawie wojennej, chociaż deklarował chęć udania się na tę wyprawę. Pozostając w kraju, próbował zorganizować zasadzkę – niestety nieudaną – aby pojmać posłów moskiewskich wracających z pertraktacji z cesarzem Maksymilianem Habsburgiem. Na sejmie krakowskim w III 1515 r. Górka przyczynił się do oddania podkanclerstwa biskupowi, Piotrowi Tomickiemu, krewnemu ze strony żony. Od tego czasu Tomicki był dla Górki wiernym przyjacielem, a nawet jego protektorem na dworze królewskim.

W tym samym 1515 r. Górka wraz z królem i innymi dygnitarzami koronnymi brał udział w zjeździe z panami węgierskimi w Preszburgu, z którego posłował w imieniu królów Zygmunta I i Władysława do Wiednia, gdzie przybył cesarz Maksymilian.

Nie wykazywał jednak większej samodzielności politycznej, polegał bardziej na radach zaufanego Tomickiego, w wyniku których nie dał się wciągnąć w krąg polityki Łaskich. Odmówił ręki swej córki Hieronimowi Łaskiemu, nie zgodził się też, aby syn, Andrzej, poślubił Annę Kurozwęcką – protegowaną prymasa Łaskiego. We wrześniu 1517 r. uczestniczył w zwołanym przez prymasa zjeździe senatorów wielkopolskich. Był w wąskim gronie senatorów, kiedy omawiano m.in. sprawę układów z księciem pomorskim Bogusławem i poparł sugestie Łaskiego, domagając się, by powiadomiono o tym króla i Szydłowieckiego. Na początku 1518 r. w Ołomuńcu witał z innymi posłami Bonę i 18 IV jako jeden z 4 senatorów czuwał nad przebiegiem ceremonii koronacyjnej.

Górka dwukrotnie miał kłopoty z mieszczanami wielkopolskiego Kościana, w 1519 r. zmuszony był złamać ich niesubordynację wobec władzy królewskiej, a w 1523 r. rozstrzygnąć spór między miastem a dzierżawcą ceł wielkopolskich, Piotrem Opalińskim. Wraz ze wszczęciem w 1520 r. działań wojennych przeciwko Prusom i zastrzeżeniem zakazu eksportu polskiego przez Marchię wytyczył nowe szlaki handlowe do Drezdenka i Stargardu, a także ubezpieczał granice Wielkopolski przed zaciężnymi wojskami idącymi na pomoc Krzyżakom. Dysponując skromnymi siłami, nie mógł przeciwstawić się Niemcom, którzy w X 1520 r. przekroczyli granice państwa i zajęli Międzyrzecz, mógł jedynie opóźnić ich marsz. W XII 1520 r. na burzliwym sejmie bydgoskim nie udało mu się wymóc wzmocnienia swoich oddziałów, oskarżano go nawet o opieszałość w obronie południowo-wschodnich granic Rzeczypospolitej. W IV 1521 r., brał udział w rokowaniach toruńskich z Zakonem, zakończonych podpisaniem niekorzystnego dla Polski rozejmu.

Jesienią 1521 r. na sejmiku w Środzie Wielkopolskiej bronił prawa magnatów do wyznaczania części posłów, co doprowadziło do poważnych rozdziewików między szlachtą a panami. 23 XI wzburzona szlachta rzuciła się z dobytymi szablami na Górkę, który z opresji ratował się ucieczką do zakrystii. Wydarzenia jesieni 1521 r., o których dokładnie poinformowano króla, nie podnosiły prestiżu starosty generalnego wielkopolskiego na dworze królewskim. Na dodatek, pod pozorem obrony granic z Brandenburgią i Śląskiem, ukijał

zaangażowania w obronę ciągle płonących granic południowo-wschodniej Polski, co wywoływało wielkie wzburzenie. Starał się je załagodzić przychylny Górcę podkanclerzy Tomicki. Gdy nowinki reformatorskie zaczęły docierać do Wielkopolski, król ponaglał Górkę do podjęcia zdecydowanego przeciwdziałania. Zachęcany również przez Tomickiego zmusił w końcu Radę Miejską Poznania do spalenia ksiąg luterskich, a i w latach następnych nie ustawał w tych działaniach. Włączenie się do walki z reformacją oraz doprowadzenie do pomyślnego zakończenia sejmiku w Środzie przed grudniowym sejmem piotrkowskim w 1524 r. (mimo podziału szlachty na dwa obozy doprowadził Górka do wyboru posłów na sejm) uspokoiło nieco atmosferę na dworze królewskim wokół jego osoby. Nie był w Krakowie 8 IV 1525 r., gdy hołd lenny składał Albrecht Hohenzollern, ale w następnym roku towarzyszył Zygmuntovi I, gdy ten udawał się do Prus, a potem do Gdańska.

Przebywając w Gdańsku, Górka nawiązał osobisty kontakt z księciem Albrechtem, przy czym – jak można sądzić – nie było to zwykłe spotkanie możliwych, bowiem na znak zadzierzgniętej przyjaźni książe obdarował Górkę pierścieniem. W czasie walki o sukcesję tronu węgierskiego między Ferdynandem I a Janem Zapolyi, gdy w Polsce kształtowały się dwie przeciwstawne orientacje, Górka znalazł się we frakcji prohabsburskiej. Nie godził się na udzielenie pomocy Zapolyi, z polecenia królewskiego miał nie dopuścić do formowania się w Wielkopolsce oddziałów, które miały pomóc Janowi Zapolyi. Od I 1528 r. przez wiele miesięcy Górka uczestniczył w spotkaniach posłów polskich, saskich i węgierskich w kwestiach granicznych.

W X 1530 r. nastąpiły istotne zmiany w życiu prywatnym Łukasza Górki, zmarła jego żona, Katarzyna, ale też doczekał się urodzin pierworodnej wnuczki – Katarzyny, córki Andrzeja, a także wydał za mąż córkę – również Katarzynę – za Stanisława Odrowąża. Opowiadając się po stronie Habsburgów, Górka postawił się w rzędzie politycznych przeciwników królowej Bony, która wraz z Janem Łaskim przewodziła stronnictwu antyhabsburskiemu, zbliżał się politycznie do księcia Albrechta i cesarza Karola. Nadal wiele uwagi poświęcał utrzymaniu pokoju na granicy wielkopolsko-śląskiej, próbując powstrzymać grasujące bandy.

W 1534 r. otrzymał od cesarza tytuł hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego, a 29 VIII 1535 r. został mianowany wojewodą poznańskim, zrzekając się piastowanego przez 27 lat generalstwa wielkopolskiego, które przekazał synowi, Andrzejowi. Pierwszą i – jak się okazało – ostatnią misją, którą wypełniał dla dworu jako wojewoda poznański, był udział w sejmiku pruskim w Toruniu w V 1537 r. Górka prowadził tam dwuznaczne rozmowy z przedstawicielami miast pruskich. Po śmierci bpa kujawskiego Jana Karnkowskiego (11 XII 1537 r.) wojewoda poznański, Górka, postanowił zrzec się tej godności i rozpoczął starania o rządy nad niezwykle ważną diecezją kujawską. Bez przygotowania do stanu duchownego, bez żadnych święceń, w początku 1538 r. Górka – ku zaskoczeniu wszystkich – otrzymał od króla Zygmunta I nominację na to biskupstwo. Czekać na papieską prowizję, Górka wykonał kolejne zmiany swojej decyzji, nosił się z zamiarem rezygnacji z biskupstwa kujawskiego na rzecz biskupstwa poznańskiego, potem chciał objąć biskupstwo krakowskie, ale to objął Gamrat. Plany te spaliły na panewce i ostatecznie 25 VI 1538 r. Górka otrzymał papieską prowizję, a w VIII tego roku w Poznaniu, w ciągu jednego tylko dnia, otrzymał wszystkie święcenia. Nieskuteczna walka o kolejne stolice biskupie mocno uraziła dumnego magnata, który w sposób jawny demonstrował swoje niezadowolone wobec dworu królewskiego. Zrezygnował z udziału w poselstwie do Ferdynanda, a na sejmiku wielkopolskim w Kole doprowadził do uchwalenia samowolnego zjazdu szlachty w Piotrkowie wbrew woli króla.

Dwór królewski zareagował ostro i Górka otrzymał reprimendę od króla oraz bardzo karcący jego postępowanie list od Bony. W VI 1540 r. posłował do Berlina, a w VIII – po śmierci prymasa – ubiegał się o tę najwyższą w Polsce godność kościelną, jednak przegrał, gdyż prymasem został Gamrat. Jako duchowny stracił bardzo dużo na znaczeniu, wyciszył swą działalność polityczną, a i dokonania w lokalnym kościele nie były imponujące. Swoją diecezję kujawską odwiedził tylko raz, bowiem stale przebywał w Szamotułach i Poznaniu. W Poznaniu zaangażował się w rozstrzygnięcie sporu między miastem a Kapitułą i dążył do zdjęcia ekskomuniki nałożonej na to miasto. Jego zabiegi poparł sejm piotrkowski w marcu 1542 r. wyznaczając go

jednym z sędziów rozstrzygających ten spór. Brak bliższych informacji o działalności pasterskiej biskupa w diecezji kujawskiej, a szczególnie o przeciwdziałaniu reformacji szerzącej się na Pomorzu Gdańskim. Gdy wyruszył do Gdańska, by zażegnać aktywność heretyków, w drodze, na pierwszym postoju we Wronkach, ciężko zachorował. Przewieziono go do Szamotuł, gdzie zmarł 14 X 1542 r. Został pochowany w kaplicy katedry wrocławskiej, którą sam ufundował i wyposażał.

Był przedstawicielem możnego wielkopolskiego rodu magnackiego, posiadał ogromną fortunę, której znaczną część odziedziczył po ojcu i stryju, biskupie Urielu. Sam dołożył wielu starań, aby odziedziczony majątek znacznie powiększyć, a gromadził go różnymi sposobami: biorąc zastawy, odszkodowania, pensje a nawet zdobywając niektóre dobra „*iure caduce*” (prawem kaduka), często nie wykazując w tym procedurze umiaru. Nic też dziwnego, że już przez współczesnych uważany był za zachłannego i na dodatek jeszcze lichwiarza, gdyż – jak mówiono – udzielał lichwiarskich pożyczek Żydom. Czerpał również korzyści majątkowe z dzierżawy poradnego w województwie kaliskim i czopowego w obu województwach wielkopolskich. Mimo ogromnego majątku nie był szczodry w fundacjach i darowiznach z wyjątkiem wspomnianej kaplicy w katedrze wrocławskiej, w której go pochowano. Jednak jego to kosztem gruntownie przebudowano kościół w Szamotułach, podwyższono prezbiterium, przebudowano kaplice przy prezbiterium.

Duczmal M., *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996, s. 138, 165, 300, 497; Dworzaczek W., *Lukasz Górka*, PSB t. 8/3 z. 38, s. 409–412; Fijałek J., *Ustalenie chronologii biskupów wrocławskich*, Kraków 1894; Jurek T., *Lukasz Górka – magnat i mecenas*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2015; *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Wrocław i okolice*, t. 11, z. 18, Warszawa 1988; Kolankowski L., *Polska Jagiellonów*, Olsztyn 1991, s. 170; Morawski M., *Monografia Wrocławka*, Wrocław 1933; Mitz A., Pakulski J., *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 4: *Woj. wrocławskie*, z. 1: *Kujawy brzeskie*, Wrocław 1985; Niesiecki K., *Herbarz; Wrocław*, s. 221, 228, 229, 264, 295, 296, 304, 322; *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa 1983, s. 219–220. Zdjęcie: internet. Fragment renesansowego nagrobka rodziny Górków w kaplicy Najświętszego Sakramentu w katedrze w Poznaniu.

Andrzej Szczepański

HAACK IRENA ANIELA Z D. BOJAŃCZYK

(1882–1965), prezeska spółki akcyjnej „Browar i Słodownia S.A. we Włocławku”, działaczka społeczna, ziemianka.

Irena Aniela Haack z d. Bojańczyk urodziła się we Włocławku 2 X 1882 r. Była córką Wincentego Bojańczyka, włocławskiego przemysłowca i działacza społecznego, właściciela browaru, i jego żony Heleny z d. Kocent-Zielińskiej. Włocławskimi prze-

mysłowcami i przedsiębiorcami byli też jej dziadek – Rafał Bojańczyk i pradziadek – Kazimierz Bojańczyk, założyciel browaru. Miała dwóch braci, Jerzego i Michała, oraz dwie siostry, Łucję i Marię.

Po ukończeniu gimnazjum zapisała się na kurs gospodarczy w Chyliczkach, gdzie poznała też uczestniczącą w nim Jadwigę Dziubińską, organizatorkę szkoły rolniczej dla młodzieży męskiej w Pszczelinie, która opracowywała projekt nowoczesnej szkoły gospodarczej dla dziewcząt wiejskich. Pełna uznania dla tej idei pozyskała dla niej swojego męża, który zdecydował się oddać bezpłatnie na 15 lat na potrzeby szkoły 20-pokojowy dwór w Kruszynie wraz z budynkami gospodarczymi i ogrodem o powierzchni 5 mórg. Ponadto każdego roku zaopatrywał szkołę w zboże, słomę, mleko, pokrywał braki finansowe, a na jej zagospodarowanie przeznaczył kilka krów i parę koni z bryczką. Szkoła funkcjonowała do I wojny światowej.

Irena Haack była zwolenniczką Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie” i patronowała mu; odbywały się u niej zebrania jego sympatyków. Ponadto zajmowała się kolportażem pism tego stronnictwa. W 1907 r., wraz ze swym mężem Arturem, należała do grona członków założycieli Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego w Królestwie Polskim.

Po zakończeniu wojny i odzyskaniu przez Polskę niepodległości Irena Haack aktywnie włączyła się w pomoc dla odradzającego się Wojska Polskiego. Była członkinią zarządu Pogotowia Wojennego Ziemi Kujawskiej (zostało zorganizowane 8 XI 1918 r.),

organizacji, na bazie której powstał w 1921 r. Włocławski Oddział Czerwonego Krzyża. W pierwszych latach działalności Pogotowia pełniła funkcję jego skarbniczki.

Pogotowie Wojenne Ziemi Kujawskiej, w którym istotną rolę odgrywały kobiety, zajmowało się organizowaniem wszechstronnej pomocy dla wojska: służba sanitarna, zaopatrzenie w żywność, ubrania, pościel, drobny sprzęt ale także dostarczanie koni i uprzęży. Utworzono szpital i prowadzono kuchnię; werbowano także ochotników do ich obsługi. Celem prowadzenia kuchni było odciążenie dowództwa pułku, które miało poważne problemy z aprowizacją, jako że wówczas w Polsce, zwłaszcza w miastach panował głód.

We Włocławku stacjonował wtedy 31 Włocławski Pułk Piechoty (późniejszy 31 Pułk Strzelców Kaniowskich) oraz 4 Szwadron 4 Pułku Ułanów Zaniemeńskich, zwany również szwadronem „Dzieci Kujawskich” i „Ułanami Byszewskiego”. Obydwie te jednostki otrzymały od Pogotowia Wojennego sztandary. Główną inicjatorką fundacji sztandarów była Irena Haack.

Osobnym zadaniem Pogotowia Wojennego, w którym czynnie uczestniczyła Irena Haack, było zorganizowanie – na prośbę Departament Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych – tzw. czołówki, czyli ruchomego szpitala polowego. Pogotowie starało się też zaopatrywać w żywność oddziały wysłane na front. Wiosną 1919 r. Irena Haack, wraz z mężem, pojechała do Włodzimierza Wołyńskiego z transportem żywności oraz na inspekcję koszar i szpitala. Po stwierdzeniu dużych braków w zaopatrzeniu zorganizowano szybką dostawę odzieży, koców i lekarstw. Z czasem zorganizowano też tkalnię koców dla wojska, której Irena Haack przekazała warsztaty tkackie ze szkoły gospodarczej w Kruszynie. Dzięki zaangażowaniu członkiń Pogotowia Wojennego, w tym Ireny Haack, pomoc, oprócz 31 Pułku Piechoty i 4 Szwadronu, uzyskały też 42 Pułk Strzelców Kresowych, Straż Graniczna i Zarząd Kwaterunkowy P.K.U.

Po śmierci męża w 1919 r., do czasu osiągnięcia przez dzieci pełnoletniości, Irena Haack sama prowadziła majątek ziemski. Zajmowała się również rodzinnym browarem, przekształconym w 1921 r. w spółkę akcyjną „Browar i Słodownia we Włocławku S.A.”, będąc w nim jednym z głównych akcjonari-

riuszy i pełniąc funkcję prezesa zarządu. Borykała się z wieloma przeciwnościami, które szczególnie dały o sobie znać w dobie kryzysu gospodarczego w latach 1929–1933 i spowodowały gwałtowne pogorszenie się kondycji przedsiębiorstwa. Próbowала je ratować, udzielając mu pożyczek z własnych zasobów. Niestety nie uchroniło to spółki przed koniecznością ogłoszenia upadłości na początku roku 1937.

Należała do Zjednoczonego Koła Ziemianek i do Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku. Brała udział w wystawach rolniczych, m.in. w I Kujawskiej Wystawie Rolniczo-Przemysłowej we Włocławku (15–19 VIII 1923 r.). Angażowała się w różnego rodzaju prace społeczne; poza pomocą dla powstającego po odzyskaniu niepodległości Wojska Polskiego, również w pomoc dla uciekinierów ze Wschodu oraz organizowanie wycieczek letniego dla dzieci z niezamożnych rodzin robotniczych. Wspomagała finansowo włocławskie harcerstwo; przyczyniła się też do wzbogacenia zbiorów Muzeum Kujawskiego we Włocławku.

Irena Haack w swoim majątku Dębice organizowała zawody sportowe. Brała także czynny udział w propagowaniu nowych dyscyplin sportowych, np. polo. Jeden z mitingów polo, będący inicjatywą gen. bryg. Stanisława Sochaczewskiego, zorganizowała w Dębicach 18 X 1928 r.

Po wkroczeniu Niemców na Kujawy (IX 1939 r.) Irena Haack została wysiedlona z majątku Dębice. Musiała go opuścić w ciągu 24 godzin z dwiema walizkami. Mogła tego uniknąć, podpisując volkslistę, na co namawiali ją Niemcy, gdyż po mężu przyjęła niemieckie nazwisko, ale oczywiście odmówiła. Jej syn Włodzimierz, podporucznik rezerwy kawalerii, ranny w bitwie nad Bzurą, po przegranej wojnie obronnej został wzięty do niewoli i zesłany do Oflagu VII A w Murnau w Bawarii, który został wyzwolony dopiero 29 IV 1945 r. Zamieszkała w Warszawie w mieszkaniu znajomych na Starym Mieście, które mieściło się przy ulicy Brzozowej 35. Przeżyła w nim powstanie warszawskie. Po kapitulacji wyszła w pochodzie powstańców i ludności cywilnej do obozu w Pruszkowie.

Po wojnie zamieszkała we Włocławku w domu swojego brata Michała Bojańczyka. Pełniła funkcję kuratora rodzinnego browaru, wówczas spółki

w stanie upadłości. W latach 1946–1948 przebywała we Francji u swojej siostry Marii Rajchman. Od roku 1960 mieszkała w Warszawie z córką Marią i jej rodziną.

Za zasługi położone podczas formowania szwadronu „Dzieci Kujawskich” 24 I 1929 r. została odznaczona odznaką oficera 4 Pułku Ułanów Zanie-meńskich. Ponadto otrzymała odznaki honorowe 31 Pułku Strzelców Kaniowskich oraz 26 Pułku Artylerii Polowej.

Irena Haack zm. 30 I 1965 r. w Warszawie. Została pochowana na cmentarzu parafialnym w Kruszynie obok męża, Artura Haacka.

Artur Haack (1880–1919), którego poślubiła w Warszawie 2 I 1904 r., był synem włocławskiego przemysłowca Hugona Haacka (1849–1900) i właścicielem majątków Dębice, Poddębice, Kruszyn i Kruszynek w powiecie włocławskim. Małżeństwo miało dwoje dzieci: syna – Włodzimierza Hugona (1904–1991), który po wojnie został literatem i nauczycielem języków obcych, oraz córkę Marię – (1912–1987) zamężną Sulimierską, która prowadziła gospodarstwo nasienniczo-szkółkarskie.

APW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Kruszynie, sygn. 210, akt urodzenia nr 1; tamże, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej we Włocławku, sygn. 154, akt urodzenia nr 448; tamże, Księgi metrykalne Parafii Ewangelicko-Augsburskiej we Włocławku, sygn. 103, akt urodzenia nr 133; tamże, Sąd Okręgowy we Włocławku i Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku 1921–1937, sygn. 2434; Arch. Państwowe M. St. Warszawy, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Jana Chrzciciela w Warszawie, sygn. 185, akt małżeństwa nr 1; „Kujawianin” 1921, s. 57; „Przegląd Kawaleryjski” 1928, 11–12 (37–38), listopad–grudzień, s. 466–467; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1936, r. 5, nr wpisu 6226; „Sport. Tygodnik Ilustrowany” 1904, nr 2, z 27 grudnia (9 stycznia), s. 5; „Ziemia” 1914, nr 15, z 11 kwietnia, s. 18; tamże, 1939, nr 5–6, maj–czerwiec, s. 168; Celińska E., Gruszczyńska M., *Dębice – zespół dworski*, w: *Materiały*, t. 1, cz. 2, Włocławek 2001, s. 68–85; *Dziesięciolecie Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża 1918–1928*, Włocławek 1928, s. 8–9, 12, Dziki T., *Haack Hugo (1849–1900), przemysłowiec, członek Zarządu Gminy Ewangelicko-Augsburskiej we Włocławku*, w: WSB, t. 1, Włocławek 2004, s. 62–63; tenże, *Bojańczyk Wincenty Albrecht (1850–1926), przemysłowiec, działacz społeczny*, w: WSB, t. 2, Włocławek 2005, s. 24–26; tenże, *Dzieje browaru Bojańczyków we Włocławku (około 1842–1937)*, „Ziemia

Kuj.” 2006, t. 19, s. 33–50; Dziki T., Wasilewski M., *Od Browaru Bojańczyków do Centrum Kultury „Browar B”. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*, wyd. 1, Włocławek 2014, *passim*, wyd. 2, zmienione i uzupełnione, Włocławek 2015; Grodzicka M., *Wśród polskich pól przed laty. Wspomnienia*, Włocławek 2000, s. 166–167; Gruszczyńska M., Kowalewska E. R., *Kruszynek – zespół dworski*, w: *Materiały*, t. 1, cz. 5, Włocławek 2011, s. 145–186; Haackowa T., Epsztejn T., *Haack Włodzimierz Hugo*, w: *Ziemiańskie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, red. J. Leskiewiczowa, cz. 3, Warszawa 1996, s. 67–68; Kossecka E., Raczkowski M., *Gdy na Kujawach odradzała się Polska. Ze wspomnień Ireny z Bojańczyków Haack*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2018, t. 33:, s. 159–170; Koszrzewska E., *Ruch organizacyjny ziemianek w Królestwie Polskim na początku XX wieku. Zarys dziejów w świetle prasy*, Łódź 2007, s. 179, *Księga Pamiątkowa 4 Szw.[adronu] 4 P[ułku] U.[lanów] Zaniemeńskich „Dzieci Kujawskich”*, [kom red. M. Nowicki, L. Lissowski, T. Gliński, A. Gruchalski], Włocławek 1929, s. 23, 25, 44, 254, 347, 356; Libert F., *Zarys historii wojennej 31-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 9–18; Mysiakowski M. M., *Towarzystwo czy CEPELIA. Początki przemysłu ludowego w Królestwie Polskim (1907–1914)*, w: *Działalność społeczno-gospodarcza mazowieckich ziemian w okresie od XVII do XX wieku*, red. B. Umińska, Ciechanów 2014, s. 132; *Pamięć boru. Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej i wybór Jej przemówień, artykułów, listów*, pr. zb. pod red. Z. Mazurowej i L. Wyszomirskiej, Warszawa 1968, s. 24; Piskorska H., *Z dziejów P.C.K. na Pomorzu: 1918–1938*, w: *Z dziejów Polskiego Czerwonego Krzyża na Pomorzu 1918–1938 i sprawozdanie z działalności Okręgu Pomorskiego za rok 1937*, Toruń 1938, s. 131; *Przewodnik po I Kujawskiej Wystawie Rolniczo-Przemysłowej we Włocławku od dnia 15. do dnia 19. sierpnia 1923 r.*, Włocławek 1923, s. 8–9, 13, 16; Skotnicki W.J., *Harcerstwo męskie we Włocławku w latach 1911–1945*, Toruń 2002, s. 202–203, 214; Zasada Z.J., *Bojańczyk Jerzy Zygmunt (1881–1947), przemysłowiec, prezydent Włocławka, działacz samorządowy, polityczny, sportowy oraz pożarniczy*, w: WSB, t. 2, Włocławek 2005, s. 21–24.

Elżbieta Kossecka, Michał Raczkowski

JUNG RYSZARD ALEKSANDER (1935–2009), sportowiec.

Urodził się 9 VIII 1935 r. na Wołyniu, w miejscowości Anatolia, powiat Łuck (Ukraina), gdzie wraz z rodzicami (Marianną i Władysławem) oraz

dwiema siostrami mieszkał do 1943 r. Wtedy rodzina Jungów dla bezpieczeństwa przeniosła się do Łucka (do dziadków Anny i Fabiana Jungów), gdzie przebywała do ewakuacji ludności polskiej z terenów kresów wschodnich Rzeczypospolitej. Ich

transport wyruszył 30 XII 1944 r. Po kilku miesiącach tułaczki wraz z częścią bliższej i dalszej rodziny (głównie kobiet i dzieci) zostali przez Państwowy Urząd Repatriacyjny w maju 1945 r. osiedleni w gospodarstwie rolnym w miejscowości Wiktorowo (gmina Lubraniec).

Po ukończeniu Szkoły Powszechnej w Siemnowku Jung wyjechał do Technikum Mechanicznego w Białogardzie, które ukończył w 1955 r. Podczas nauki zaczął uprawiać sport: grał w koszykówkę i w klubie „Zryw” Białogard rozpoczął trening lekkoatletyczny: biegi na 800 oraz 1 tys. metrów. Po ukończeniu technikum w 1955 r. rozpoczął studia na Wydziale Mechaniczno-Technologicznym Politechniki Warszawskiej. Jednak po kilku miesiącach zrezygnował, by realizować się w sportowej pasji i studiować na uczelni o takim nachyleniu. Po pomyślnym zdaniu egzaminów w X 1956 r. rozpoczął studia w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Wybrana specjalizacja na studiach to piłka ręczna i wioślarstwo. Studia ukończył w roku 1960, po czym wrócił na Kujawy (gdzie nadal mieszkali rodzice) i starał się o pracę w Kuratorium Oświaty w Toruniu. Wybrał Włocławek, rozpoczął pracę w Zespole Szkół Elektrycznych i szkoleniową w Zespole MKS „Junak”. Grał w koszykówkę w zespole „Unii” Włocławek w lidze wojewódzkiej. W 1961 r. wspólnie z Waldemarem Kukielczyńskim zainicjował utworzenie sekcji piłki ręcznej seniorów we „Włocławiance”. Występował w niej przez kilka sezonów jako zawodnik, grając m.in. w 1964 r. w barażu o I ligę.

Jego praca w sekcji piłki ręcznej dziewcząt początkowo miała przede wszystkim charakter szkoleniowy. Pierwszy sukces zespół odniósł w roku 1961, pokonując bardzo silny wówczas MKS Bydgoszcz 6:1, była to zapowiedź dalszych dobrych wyników. Największe sukcesy drużyn piłki ręcznej

dziewcząt przypadają na lata 1970–1986. W 1972 r. jego drużyna jako pierwszy zespół kobiecy w historii Włocławka uzyskała awans do II ligi i grała tam z przerwami przez pięć sezonów. W 1972 r. prowadzone przez niego zawodniczki, występując jako Bydgoszcz, zajęły pierwsze miejsce w Pucharze Miast, pokonując w finale takie potęgi jak Katowice, Kraków i Wrocław. Trenowane przez Junga zespoły wielokrotnie startowały w finałach Mistrzostw Polski i Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży. Wychował dwie reprezentantki Polski senierek – Krystynę Rogińską i Stefanę Tobiasz – oraz jedenaście reprezentantek Polski junierek. Wywalczył z zawodniczkami siedem finałów mistrzostw Polski w kategoriach młodzieżowych. Przez wiele lat sędziował również zawody lekkoatletyczne.

Sportem, a szczególnie piłką ręczną, „zaraził” swoją rodzinę. Żona, Jadwiga z d. Komorowska, przez wiele lat pełniła obowiązki kierownika sekcji, a córki, Kinga i Martinella, były czołowymi zawodniczkami prowadzonych przez niego zespołów. Zmarł 11 XI 2009 r., pochowany na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku.

Jarzembowski R., *Włocławski sport*, WTN, Włocławek 1992.

Relacja wnuka Bernarda Różańskiego.

Marek Wódecki

KALISKI FABIAN*

(1840–1925), uczestnik powstania styczniowego, rzemieślnik.

Urodził się w 1840 r. w Kowalu, w żydowskiej rodzinie Nuchena i Ryfki Kaliskich. Ojciec był rzemieślnikiem – krawcem, a następnie kupcem w Kowalu (właścicielem domu w miasteczku). Lata dzieciństwa i młodości Fabiana Kaliskiego nie są znane. Ustalono tylko, że krawiectwa uczył się u ojca.

W okresie powstania styczniowego (1863–1864) rodzina Kaliskich zaangażowała się w działalność niepodległościową. W piwnicach ich domu odbywały się narady partii powstańczej – Lucjana Orpiszewskiego – właściciela Kłóbki, a sam Fabian Kaliski został łącznikiem pomiędzy oddziałami Orpiszewskiego i por. Macieja Artura Konstantego Sokołowskiego (dziedzic dóbr Kępka Szlachecka i Żegocina) oraz między nimi a oddziałem Józefa Alojzego Seyffrieda. W okresie walk (lipiec–sierpień 1863 r.) w okolicach Koła i Sompolna, potyczek na terenie powiatu, Kaliski przewoził rozkazy między poszczególnymi oddziałami i do sztabu płk. Edmunda Calliera. Szczególną aktywność w tym zakresie przejawiał po mianowaniu Sokołowskiego dowódcą kawalerii powstańczej w powiecie włocławskim (kawaleryjskiej ruchomej kolumnie).

W końcu września 1863 r., przewoząc rozkazy o koncentracji kawalerii powstańczej i informacje o ruchach wojsk rosyjskich, dostał się w ręce żandarmerii rosyjskiej. Zatrzymanie było prawdopodobnie wynikiem zdrady, ponieważ żandarmi urządzili zasadzkę, znając także miejsca zaszycia w ubraniu rozkazów. Z Kowala przewieziono Kaliskiego do Włocławka, gdzie osadzono go w zamienionych na więzienie piwnicach kolegium wikariuszy. Przesłuchiwany był przez mjr. barona Schwartza, z pochodzenia Niemca, zastępcę Naczelnika Wojennego Oddziału Kolei Warszawsko-Bydgoskiej i gen. mjr. księcia Emila de Seyen Wittgenstein-Berlburga. Schwartz, który zasłynął z okrucieństwa w stosunku do powstańców i ludności ich wspierającej, chciał zmusić Kaliskiego do złożenia zeznań, zwłaszcza obciążających okolicznych ziemian. Początkowo obiecano mu znaczną nagrodę finansową za przekazanie informacji. Kaliski, który od początku śledztwa konsekwentnie twierdził, że nie brał udziału w powstaniu, a rozkazy przynosił za opłatą pieniężną, nie znając ich treści, odmówił składania zeznań. Chcąc je wymusić, Schwartz nakazał wymierzenie kary chłosty (sto uderzeń nahajką). W jej wyniku Kaliski trafił na sześć tygodni do szpitala św. Antoniego we Włocławku, gdzie leczony był przez lekarza Michała Nowackiego (uczestnika powstania), a opiekowała się nim „siostra Maria” – Emilia Bock z włocławskiej komórki Rady opiekuńczej, na czele której stała w mieście Izabela Zbiegniewska.

* Przedruk: *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod redakcją Z.J. Zasady, Włocławek–Kowal 2006, s. 93–94.

Po wyleczeniu z ran Kaliski został osądzony przez sąd wojskowy we Włocławku (koniec 1863 r.) i skazany za udział w powstaniu na cztery i pół roku katorgi na Syberii. Odbywanie kary rozpoczął w połowie 1864 r., ponieważ znaczną część trasy na zsyłkę, z innymi skazanymi z Włocławka i powiatu, odbył pieszo. Z Syberii powrócił ok. 1869 r.

W końcu lat 80. XIX w. przeprowadził się z rodziną do Włocławka, gdzie założył i prowadził zakład krawiecki. Aktywnie działał w żydowskich organizacjach społecznych. W okresie pierwszej wojny światowej czynnie wspierał inicjatywę budowy pomnika upamiętniającego poległych powstańców.

W uznaniu jego zasług 22 VII 1921 r. został awansowany na stopień podporucznika i uznany za weterana powstania styczniowego (pismo nr 8703/VIII/64 Sekcji Opieki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych).

Fabian Kaliski zmarł w 1926 r. we Włocławku i został pochowany z honorami wojskowymi na miejscowym cmentarzu żydowskim.

Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną, Dwojrą Szmulewicz, miał troje dzieci: Herszta (ur. 1862 r.), Szmula (ur. 1879 r.) i Annę (ur. 1886 r.), a z drugiego małżeństwa, z Feigą Zielińską, miał dwóch synów: Jakuba (ur. 1896) i Moryca (ur. 1899 r.).

Arch. Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku, Komitet Budowy Pomnika Powstańców 1863 r., bez sygn.; APW, Akta m. Włocławka lata 1787–1918, sygn.288 k. 408, 590; tamże, Zarząd Miejski we Włocławku 1918–1939, sygn. 2248, k. 353–355; – *Kaliski Fabian, w: Żydzi polscy w służbie Rzeczypospolitej*, pod red. A. K. Kunerta, A. Przewoźnika, t. 1, 1918–1939 *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski*, Warszawa 2002, s. 237; *Z dziejów powstania styczniowego na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej*, pod red. S. Kalemki, Warszawa 1989, s. 62–66, 163; *Wspomnienia Zbiegniewskiej o Bechim 1863*, wyd. P. Czarniecki, Włocławek 1938, s. 35; Żaliński H., *Sokołowski Maciej Artur Konstancy (1834–1893.)*, w: *PSB*, t. 40, s. 153–154; – Fot. z archiw. B. Ziółkowskiego.

Ryszard Sobczak, Bogdan Ziółkowski

KALOTA-SZYMAŃSKA MARIA (1926–2011), poetka, krytyczka, publicystka, członkini-założycielka Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, członkini Polskiego PEN Clubu.

Urodziła się 8 X 1926 r. w osadzie cukrowniczej Marysinek na Kujawach (obecnie jest to część miejscowości Chocień). Jej ojcem był Stefan Kalota (12 IV 1894–5 XII 1939), były legionista i urzędnik Kasy Chorych w Choceniu, a później we Włocławku. Matka, Maria Barbara z domu Kułakowska (27 XI 1899–17 I 1951), była córką Józefa, pracownika umysłowego tamtejszej cukrowni. Rodzice Kaloty wzięli ślub 5 II 1921 r. w kościele św. Idziego w Choceniu. Na chrzcie dano jej imiona Maria Jadwiga. Chrzestnymi byli: Helena Kwiecińska i Józef Keczmer – felczer zatrudniony w cukrowni. Miała starszego brata Jerzego, ur. 1 XI 1921 w Piotrkowie Kuj., zm. 24 II 2000 w Gdyni, gdzie mieszkał od 1945 r., pracując m.in. w Zarządzie Portu.

Zimą 1928 r. rodzina Kalotów przeniosła się z osiedla przy cukrowni Chocień do Włocławka, zaś dziadkowie Kułakowscy w końcu lat 20. XX w. przeprowadzili się do Czerniewic. Kalota jako dziecko chętnie tam przyjeżdżała na różne uroczystości rodzinne i wakacje. Czas spędzony w Czerniewicach zapisał się w jej pamięci jako okres pełen szczęścia i beztróski.

Od 1933 r. uczęszczała do Publicznej Szkoły Powszechnej nr 8 we Włocławku, kierowanej przez Jana Mietza, a uchodzącej za jedną z najlepszych w mieście. W 1936 r. zachorowała na szkarlatynę i później przebywała w dziecięcych sanatoriach w Kiekrzu pod Poznaniem i Rokocinach k. Rabki. Wtedy też po raz pierwszy udała się na wycieczkę w Tatry, którymi zachwycała się przez całe życie. Stanowić one będą często podejmowany temat jej twórczości poetyckiej. Szkołę powszechną ukończyła w 1939 r., ale kontynuację nauki przerwał wybuch II wojny światowej. We wrześniu wraz z rodziną uciekła z Włocławka i po krótkiej tułaczce

doń wróciła. Jej ojciec wtedy podupał na zdrowiu i zmarł 5 XII 1939 r.

Wkrótce Kalotowie zostali wyrzuceni przez Niemców z mieszkania przy Starodębskiej 19, początkowo na ul. Wolność, później na Plac Wolności 15. Maria uczyła się potajemnie u mgr historii – Maryli Zaleskiej, a języka niemieckiego u pani Liedcke. Sama też udzielała korepetycji młodszym dzieciom. Miała kontakt z młodzieżą, skupioną w organizacjach konspiracyjnych, przeszła szkolenie pielęgniarńskie. Formalnie jednak nie wstąpiła do żadnej z nich, ani tej, w której działał brat Jerzy, ani podziemnego harcerstwa, w którym ważną rolę odgrywał jej kolega, Czesław Sidor. Pod koniec wojny, aby uniknąć wyjazdu na przymusowe roboty do Niemiec, podjęła pracę w biurze wrocławskich wodociągów, gdzie była zatrudniona przez 9 miesięcy.

W 1945 r. zaangażowała się w działalność harcerską. Była jedną z organizatorek obozu dla ponad stu harcerek w przejętym przez ludowe państwo pałacu Grodzickich w Lubrańcu. W sierpniu tr. wraz z młodzieżą GZK udała się do Warszawy, by wziąć udział w akcji „Cały naród buduje Stolicę”, gdzie zobaczyła ogromniszczeń i wielkość ofiar powstania warszawskiego. W tej hekatombie zginęło także wielu członków jej rodziny. W latach powojennych zafascynowała się teatrem, uczęszczała na wystawiane gościnnie we Wrocławku sztuki sceniczne oraz te, reżyserowane przez miejscowego polonistę – Włodzimierza Gniazdowskiego. Sama również występowała w akademiach i przedstawieniach. Miała wówczas kontakty z rektorem wrocławskiego Seminarium Duchownego, ks. Bolesławem Kunką oraz jego uczniem, późniejszym prymasem, ks. Stefanem Wyszyńskim.

Wielkim przeżyciem było dla niej uczestnictwo w pochodzie zorganizowanym we Wrocławku z okazji Święta Konstytucji 3 Maja w 1946 r. Po nocnych aresztowaniach, zgromadzony tłum domagał się uwolnienia zatrzymanych, doszło do strzelaniny, w wyniku której zabity został 11-letni chłopiec i ranne trzy inne osoby. Według Kaloty wówczas władza komunistyczna pokazała swoje prawdziwe oblicze. Te tragiczne wydarzenia miały się stać istotnym elementem fabuły powieści, której kilka rozdziałów napisała później i ogłosiła drukiem.

W latach 1945–1948 uczęszczała do Liceum Marii Konopnickiej. Przez rok miała zajęcia z przed-

wojenną dyrektorką – Zofią Degen-Ślósarską, która przyjaźniła się z Gustawem Morcinkiem i organizowała z nim spotkania dla uczniów liceum. Z tym pisarzem wiąże się debiut prasowy Kaloty. Ogłosiła bowiem w krakowskim tygodniku „Młoda Rzeczpospolita” (1947, nr 1) art. *Po lekturze „Listów spod morwy”* odnoszący się do książki właśnie tego śląskiego twórcy. Od 1946 r. do matury uczyła się w jednej klasie z późniejszym mężem, Wojciechem Szymańskim, a także z Teresą Skubalanką (1928–2016, później prof. zajmującą się stylistyką lingwistyczną), serdeczną koleżanką, z którą studiować będzie filologię polską na UMK i mieszkać na wspólnej stacji. W latach 1950–1951 obie pełniły funkcję zastępcy asystenta w Katedrze Historii Literatury Polskiej.

W czasie studiów Kalota uczestniczyła m.in. w seminarium z historii sztuki, a także z filozofii. Te ostatnie prowadził Henryk Elzenberg (1887–1967), który ze studentami zajmował się wówczas zagadnieniami związanymi z etyką i estetyką. Profesora poznała wcześniej we Wrocławku podczas odczytu o Mahatmie Gandhim. W trakcie zajęć seminaryjnych u Elzenberga poznała też Zbigniewa Herberta, z którym pozostawała później w relacjach koleżeńskich. Studia ukończyła w 1952 r. W ich trakcie brała udział w działalności Koła Młodych przy Oddziale Bydgoskim ZLP oraz uczestniczyła w występach Zespołu Recytatorskiego ZSP.

Po urodzeniu w Toruniu córki Krystyny, w styczniu 1953 r., wróciła do mieszkania swoich rodziców przy ul. Starodębskiej we Wrocławku i przez kilka miesięcy pracowała jako kierowniczką świetlicy w Spółdzielni Spożywców. Ostatecznie mieszkanie to zostało jej zabrane i w lutym 1954 r. przenieśli się do Torunia, do wynajmowanego z mężem pokoju na ul. Słowackiego. Po urodzeniu się drugiej córki, jej rodzinie przyznano lokum na ul. Rybaki. Pod koniec lat 50. XX w. zamieszkali w samodzielnym mieszkaniu uniwersyteckim na ul. Kraszewskiego, a w 1966 r. przeprowadzili się na ul. Krasieńskiego, gdzie mieszkała do końca życia.

Jako poetka zadebiutowała, publikując fragmenty poematu *Jan Sebastian Bach* w tygodniku „Pomorze” (1955, V–VI). Od 1955 r. była zatrudniona w charakterze starszego asystenta w toruńskim zespole redakcyjnym *Słownika języka Adama Mickiewicza*, wydawanego przez Instytut Badań Literac-

kich. Jesienią 1962 r. zrezygnowała z tego zajęcia, skupiła się na własnej twórczości, była też recenzentką spektakli teatralnych i wystaw artystycznych, publikując głównie w „Pomorzu”. W tym czasie odbyła podróże do Francji i Jugosławii. W 1967 r. miała nadzieję otrzymania asystentury na teatrologii u Edwarda Csató na UMK, do czego w końcu jednak nie doszło z powodu jego przedwczesnej śmierci. Od momentu powstania (1967 r.) do pocz. lat 70. XX w. pracowała w redakcji toruńskich „Nowości” jako dziennikarka zajmująca się kulturą. Następnie była redaktorem w Wydawnictwie Morskim. Pracę tę wykonywała do przejścia na emeryturę.

Od 1962 r. była członkinią Związku Literatów Polskich, w latach 1976–83 wiceprzewodniczącą Oddziału Toruńskiego. Od lat 50. XX w. łączyły ją bliskie więzi ze środowiskiem toruńskich artystów skupionych wokół Wydziału Sztuk Pięknych UMK. Prace malarzy i grafików, członków głośniejszej w kraju Grupy Toruńskiej (T. Jakubowskiej, I. Kotlarczyk, G. Kijańskiej), wielokrotnie zamieszczane były jako ilustracje do jej tomików wierszy. W swojej domowej kolekcji posiadała obrazy i grafiki Izoldy, Józefa i Zygmunta Kotlarczyków, Barbary Steyer, Szymona Szumińskiego. Uczestniczyła również w życiu artystycznym Torunia, imprezach organizowanych w powstałym w 1967 r. Klubie Związków Twórczych „Azyl”, gdzie bywali miejscowi i przyjezdni artyści. W 1962 r. została sekretarzem, a w 1966 r. wiceprzewodniczącą Klubu „Pomorze” oraz delegatką Oddziału Bydgoskiego ZLP do współpracy ze związkami zawodowymi.

Od 1982 r. zaangażowała się w działalność niezależnego nurtu życia literackiego. Była wówczas rozpracowywana przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (kryptonim zachowanych dokumentów: „Pisarka”). Kiedy nastąpił rozłam w organizacji zrzeszającej polskich literatów, opowiedziała się po stronie dawnych opozycjonistów, którzy założyli w 1989 r. Stowarzyszenie Pisarzy Polskich. Była członkinią-założycielką tej organizacji, a w 1993 r. została wiceprezesem Oddziału Bydgosko-Toruńskiego. Od 1991 r. należała też do Polskiego PEN Clubu. Przyjaźniła się z Wisławą Szymborską, która przed II wojną światową przez krótki okres mieszkała w Toruniu. Prowadziła z nią korespondencję (zachowały się adresowane do niej dowcipne wycinki-kolaże noblistki), gościła ją podczas pobytów

w Toruniu. Często razem spędzali początek jesieni w pensjonatach „Halama” czy „Astoria” w Zakopanem.

Jej debiutem był tomik prozy poetyckiej pt. *Miniatury zwierzęce* (1957), później opublikowała następujące zbiory wierszy: *Koleiny* (1960), *Sezon w Tatrach i inne wiersze* (1964), *Otwieranie granic* (1968), *Treny na śmierć miłości* (1972), *Miastu przypisana* (1979), *Sezon w Tatrach i po sezonie* (1981), *Białe przeciągi* (1988), *Pielgrzymka w ciemnościach* (1989), *Poemat o narodzinach* (1992), *Tatrzańskie postscriptum* (1993), *Album toruńskie: czternaście wierszy o Toruniu* (1994), *Odchodzenie* (1995), *Ta co z ciała uleciała oraz inne wiersze* (2004), *Moje góry* (2007). Jej liryki (np. zbiór *Powidoki*, 1985, *Manie kolekcjonerskie tudzież inne potrzeby ciała i ducha. W dwunastu miedziorytach Daniela Chodowieckiego (1726–1801). Z nowymi tekstami...*, 1985 r.), art. krytyczne (np. posłowie do: Sujkowski Bogusław, *Drwiny szatańskie*, 1973; wstęp do: Szymon Szumiński, *malarstwo*, 1974; oprac. do: Alojzy Liegmann, *Więzień Toruńskiego Fortu VIII*, 1983; *Ostatnia książka Filipowicza*, 1996; *Ostatnia książka Zdzisława Broncla czyli »Amen polskiego pacierza«*, 1999), utwory dramatyczne (*Tryptyk antymityczny*, 1965 r.) i sceniczne (*Kim byłeś Koperniku?*, 1971) oraz prozatorskie (cykl *Sny, Z notatnika animatora sztuk plastycznych, Wiosenne spleeny* – fr. powieści 1979; *Gdzieś w Afryce...* – opowiadanie, 2006 r.) ukazywały się w drukach zwartych, almanachach, zbiorach wierszy (zwłaszcza poświęconych górom) i na łamach prasy oraz na antenie Polskiego Radia (w tym jeden, w przekładzie na serbsko-chorwacki, na antenie Radia Zagrzeb), zaś proza była tłumaczona na język niemiecki. Pod pseudonimem Rafał Jeruta napisała dwie powieści sensacyjne, tj.: *Co lubią tygrysy?* (1975) oraz *Ciotunia, jej pekińczyk i dolary* (1981).

Poetka wyrażała w swej twórczości apoteozę natury i akcenty antyurbanistyczne, sprzeciw wobec narastającej reifikacji i odhumanizowania przestrzeni, w której funkcjonuje obecnie człowiek, walkę o zachowanie integralności jednostki z coraz brutalniejszą uniformizacją, dramat zranionej miłości, bezradność wynikającą ze zderzenia obojętności na cierpienie we współczesnym „szpitalu-lazarecie”, radość narodzin i świadomość konieczności odejścia. Nie wszyscy krytycy wysoko oceniali jej

twórczość. Większość nie szczędziła jej pochwał za wiersze poświęcone tematyce tatrzańskiej. Zawarte jest w nich nie tylko ogromne przywiązanie do tego pięknego krajobrazu, ale także próba poszukiwania wartości istotnych, na których można trwale oprzeć swoje głęboko rozumiane człowieczeństwo, zestawione z przemijaniem oraz niezmiennością, majestatem, niezniszczalnością, ale i też z doskonałą obojętnością gór.

Za swoją twórczość została uhonorowana: Nagrodą Literacką im. W. Krygowskiego, przyznaną przez Zarząd Główny PTTK (2008) oraz Odznaczeniem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2009).

Kalota wyszła za mąż za Wojciecha Jana Szymańskiego (ur. 26 VI 1928 we Włocławku, zm. 27 III 2010 w Bydgoszczy), późniejszego prof. na UMK w Toruniu, specjalizującego się w chemii fizycznej, jądrowej oraz radiacyjnej, taternika i himalaistę, jednego z założycieli Koła Pomorsko-Poznańskiego Klubu Wysokogórskiego, prezesa Koła Klubu Wysokogórskiego w Toruniu w latach 1964–67, członka honorowego Polskiego Związku Alpinizmu. Ślub cywilny odbył się 3 V 1952 r., kościelny dzień później w parafii św. Stanisława we Włocławku. Z tego związku urodziły się córki: 1. Krystyna Maria Barbara (ur. 26 XII 1952 r. w Toruniu), ukończyła filologię polską na UG, zamężna (1977 r.) za Włodzimierza Zaleskiego, biologa; 2. Agnieszka Małgorzata (ur. 21 IV 1955 r. we Włocławku), studiowała fizykę i ekonomię na UMK, zamężna (1978 r.) za Wojciecha Borkowskiego, prawnika. Małżonkowie M. Kalota i W. Szymański rozstali się w 1971 r., a formalny rozwód nastąpił 30 X 1981 r. Do śmierci pozostawali w relacjach przyjacielskich.

Maria Kalota-Szymańska zmarła 23 VII 2011 r. w Toruniu. Urna zawierająca jej prochy, zgodnie z wolą poetki, została pochowana w grobie jej ojca na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku przy ulicy Chopina, sektor 55, rząd 1, nr grobu 17.

Arch. Zakładowe Urzędu Stanu Cywilnego w Choceniu (AZ USC Chocień), księga metrykalna za rok 1921, akt ślubu nr 10; AZ USC Chocień, Księga metrykalna za rok 1926, nr aktu 89, s. 23; Arch. Delegatury IPN-KŚZpNP w Bydgoszczy, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Toruniu [1975] 1983–1990, sygn. IPN By 081/1380; [As], Rec. *Białe przeciągi*, „Poezja” 1990, nr 7/9, s. 63; Bartelski L. M., *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995, s. 166–167; Bednarski T. Z., *Barwy Tatr*,

„Dziennik Polski” (wyd. nowosądeckie), nr 143, z 25 VI 1993; Bukowska M., *Treńy o przemijaniu*, „Literary” 1973, nr 4, s. 34; B. M. [Marzęcka B.], *Kalota-Szymańska Maria, w: Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, pod red. J. Czachowskiej i A. Szalagan, Warszawa 1995, t. 4, s. 24–25; Ciechalski A., *Ludzie sztuki naszego regionu. Maria Kalota-Szymańska (1926–2011)*, „Tu i Teraz” 2019 (gazeta Włocławka...), nr 118, s. 20; Friedelówna T., *W przymierzu z naturą*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 1995, nr 9 s. 15–16; Grzegorzewska S., *Perspektywa betonowej klatki*, „Fakty” 1980, nr 23; H. B. [Borawska H.], *Kalota-Szymańska Maria*, w: *Bydgoski leksykon literacki*, red. Z. Pruss. Bydgoszcz 2015, s. 112–113; Hutnikiewicz A., *Smutek przemijania*, „Pomorze” 1961, nr 4, s. 4; Kalota-Szymańska M., *Mistrz i uczennica*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 1995, nr 1–2, s. 19–21; też, *Moja przedwojenna szkoła*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 1999, nr 1–2 s. 2–10; też, *Niepokoje przedwiośnia*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 2000, nr 5, s. 169–173; też, *Postawa krytyczna Henryka Elzenberga*, „Znak” 1996, nr 1 s. 131–137; też, *O nienapisanej powieści czyli tajemnice pisarskiej alkowy*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 2000, nr 5, s. 161–169; też, *Profesor Henryk Elzenberg. Słowo o życiu i śmierci*, „Nowości”, 13 IV 1967; też, *Spotkania z Herbertem*, „Kwartalnik Artystyczny” 2008, nr 2, dod. s. 33–35; też, *Z kart historii UMK: wspomnienie o prof. Tadeuszu Makowieckim*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 1998, nr 7–8 s. 97–100; Kolbuszewski J., *Sezon w Tatrach i po sezonie*, „Taternik” 1983, nr 1 (254), s. 28–29; tenże, *Z samego dna pamięci*, w: Kalota-Szymańska M., *Tatrzańskie postscriptum*, Kraków 1993, s. 59–66; Kuleczka P., „Stara ciupaga” i „Tatrzańskie postscriptum”, „Hale i Dziedziny” 1994, nr 1–2, s. 13; Kuncewicz P., *Leksykon polskich pisarzy współczesnych*, Warszawa 1995, t. 1, s. 406; Milczewski-Bruno R., *Cóż z tego że umiera miłość*, „Tygodnik Kulturalny” 1974, nr 24, s. 4; Nowicki K., *Sezon poezji*, „Fakty” 1982, nr 10, s. 9, 15; Pawlak M., *Drugi włocławski strajk szkolny w dniach 3–6 maja 1946 r.*, w: *Księga Pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydana z okazji Jubileuszu 90-lecia*, red. M. Pawlak, Włocławek 1992, s. 66–69; Poliński K., *Jan Łukomski przypomniał, dlaczego 4 maja 1946 r. bezpieka zastrzeliła 11-letniego włocławianina*, „Gaz. Pom.”, z 27 IV 1917; Słomski M., *Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945–1979*, „Zap. Kuj. Dobrz.”, seria C, Włocławek 1980, s. 251; Stetkiewicz L., *O drodze pisarza cz. 1*, „Przegląd Artystyczno-Literacki” 2001, nr 6, s. 3–9 i cz. 2. „Przegląd Artystyczno-Literacki” 2001 nr 7–9 s. 15–22; Waśkiewicz A., *Otwieranie granic czyli kłopoty antologisty*, „Pomorze” 1969, nr 4, s. 13; Woźniak A., „Miejski zaulek poezji”, „Nowe Książki” 1980, nr 23, s. 44–45; Zakrzewski T., „Album toruńskie” w wierszach i obrazach Marii Kaloty-Szymańskiej i Janiny Gardzielewskiej, w: Kalota-Szymańska

M., *Album toruńskie*, Toruń 1994, s. bez nr.; ZSt [Stachowa Z.], *PS*, „Hale i Dziedziny”, nr 1–2, 1994, s. 13; Żak M., *Grupa Toruńska w czterdziści lat od założenia*, „Rocz. Tor.” 1999, 26, s. 163–187; Kalota-Szymańska M., *Opowieści rodzinne*, mpis; Zaleska K., *Zapiski genealogiczne* – oba pisy udostępnione autorowi przez Krystynę Zaleską z Torunia. Z jej arch. pochodzi też fotografia poetki, wykonana przez Janinę Gardzielewską w latach 80. XX w.

Arkadiusz Ciechalski

KOCHANOWICZ JAN

(1879–1969), aktor i reżyser teatralny, działacz społeczny i teoretyk sztuki aktorskiej.

Urodził się 23 VI 1879 r. we Włocławku. Był synem Michała, kupca II gildii z Włocławka i Emilii z d. Lesińskiej, która pochodziła z Kujaw. Jego ojciec, Michał (1837–1914), prowadził rozległe interesy w różnych branżach, od towarów kolonialnych, farb, porcelany

i szkła przez handel detaliczny po produkcję smarów powozowych. Jan miał sześcioro rodzeństwa: Stanisława Zachariasza (1867–1917) – lekarza medycyny, Marię (1869–1918), Kwiryna (1872–1853) – inżyniera technologa, Józefa (1875–1957) – przemysłowca, współwłaściciela fabryki „Nobiles” we Włocławku, Franciszka (1877–1884) i Cecylię, z męża Frąckiewicz, (1881–1942). Pochodził z rodziny szlacheckiej. Związki rodu z Włocławkiem sięgają początku XIX w. Kochanowiczowie zajmowali się rzemiosłem, przemysłem i handlem, byli przedsiębiorcami, aktywni społecznie.

Uczęszczał do gimnazjum realnego we Włocławku, następnie w Kaliszu (w 1893 r. władze rosyjskie przeniosły szkołę do Kalisza, tym samym Włocławek został pozbawiony gimnazjum) i od 1894 r. w Kałudze w Rosji, gdzie w 1898 r. w Szkole Realnej zdał maturę. Następnie wstąpił do Instytutu Politechnicznego im. Mikołaja II w Warszawie. Po dwóch latach studiów zrezygnował i podjął służbę służbę wojskową jako tzw. jednoroczny ochotnik

(w armii rosyjskiej osoba, mająca wykształcenie średnie, która zgłosiła się samodzielnie do rocznej służby wojskowej) i po zdaniu egzaminu awansował na praporszczyka (odpowiednik chorążego) rezerwy kawalerii Armii Imperium Rosyjskiego. W latach 1902–1904 studiował nauki społeczne na Uniwersytecie Lipskim w Niemczech i działał w „Towarzystwie Naukowym Akademików Polaków w Lipsku”. Wrócił do kraju, gdzie wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), przyjmując pseudonim „Kujawiak”. Od początku aktywnie uczestniczył w ruchu socjalistycznym. Jesienią 1907 r. pomagał w odbiciu z aresztu we Włocławku Władysława Włoskowicza, bojowca PPS (Władysław Włoskowicz był jednym z głównych organizatorów zamachów na żandarmów carskich w guberni radomskiej oraz na pocztę w Osiecinach i w Kowalu). W obawie przed aresztowaniem przez władze carskie musiał uchodzić za granicę. Wydano za nim list gończy. Przez krótki czas działał w kołach socjalistów w Paryżu.

W 1907 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych i osiedlił się w Chicago. Działał aktywnie wśród Polonii, był współredaktorem „Dziennika Ludowego” o zabarwieniu socjalistycznym. W 1908 r. współtworzył Polski Uniwersytet Ludowy w Chicago i jeździł na liczne spotkania jako prelegent tej uczelni oraz organizował amatorskie przedstawienia teatralne w ośrodkach polonijnych i występował w nich w charakterze aktora. Przebywając na emigracji, tęsknił do kraju i swoich bliskich. W 1911 r. drogą przez Hamburg przybył do Lwowa pod zaborem austriackim z siedemdziesięcioma dolarami w kieszeni. Postanowił zamienić swą amatorszczyznę na aktorstwo zawodowe i w tym kierunku uczęszczał na Studia Dramatyczne Józefa Chmielińskiego we Lwowie. W V 1913 r. debiutował na deskach teatru w Przemyślu. Rok później występował w Teatrze im. Słowackiego w Krakowie. Po wybuchu I wojny światowej przerwał występy w teatrze i zaangażował się w działalność niepodległościową. Został mianowany komisarzem powiatu włocławskiego z ramienia Legionów Piłsudskiego i po przybyciu do Włocławka organizował Komisariat Wojsk Polskich i biuro werbunkowe. We IX 1914 r. wraz z komisarzem werbunkowym Zygmuntem Ładą (Zygmunt Łada był członkiem Organizacji Bojowej PPS i brał udział w akcji bojowej pod Bezdanami 26 IX 1908 r.), zorganizował we Włocławku pierw-

szy oddział liczący 19 osób, który został przydzielony do 4 Batalionu (późniejszy 5 Pułk).

Na scenę krakowską wrócił w 1915 r. Potem pracował w Lublinie, gdzie debiutował jesienią 1916 r. jako reżyser w dramacie *Horsztyński* w Teatrze Wielkim. Następnie występował w teatrach warszawskich: Małym, Polskim i Rozmaitości. Wkrótce po odzyskaniu niepodległości był współinicjatorem powołania organizacji Związku Artystów Scen Polskich (ZASP) i był aktywnym jego członkiem, przez wiele kadencji wchodził w skład Zarządu Głównego i Naczelnej Rady Artystycznej. W 1919 r. był inicjatorem powstania pierwszego ogólnopolskiego czasopisma teatralnego „Scena Polska” i został też jego redaktorem. Od 1919 r. związał się z Teatrem Reduta w Warszawie, gdzie odnosił sukcesy i był jednym z asów tej placówki. W 1922 r. w Katowicach uczestniczył w uroczystościach zjednoczenia Górnego Śląska z Polską i wystąpił w spektaklu *Fircyk w zalotach*. W 1924 r. skonfliktował się z Juliuszem Osterwą, dyrektorem teatru Reduta, któremu zarzucał dyktatorstwo artystyczne i moralne z powodu metod pracy. Jan Kochanowicz był zwolennikiem liberalnej demokracji i taką chciał widzieć w zespole teatralnym. Odszedł z Reduty i w następnych sezonach grał i reżyserował w Łodzi, Lublinie, Poznaniu, Toruniu i Katowicach. W 1929 r. reżyserował gościnnie *Śluby panięskie* w teatrze miejskim w rodzinnym Włocławku. Od 1932 r. przez 3 sezony pełnił funkcję głównego reżysera w Teatrze Polskim w Katowicach i występował gościnnie w prowincjonalnych teatrach. Od 1931 r. występował sporadycznie w filmie. W roli obrońcy zagrał w *Uwięzionej* w reż. Michała Waszyńskiego (1931 r.).

Aktywnie działał na polu społeczno-zawodowym. Szczególnie wysiłki poświęcił walce o czystość mowy scenicznej. Wydał podręczniki z zakresu wiedzy o teatrze: *Wstęp do nauki o teatrze* (1929), *Zarys nauki żywego słowa* (1936), *Reżyseria w teatrze ludowym* (1939). Zajmował się również działalnością pedagogiczną. Wykładał w Szkole Dramatycznej H. J. Hryniewieckiej w latach 1921/22 i 1929/30 oraz w Oddziale Dramatycznym przy Warszawskim Konserwatorium Muzycznym w latach 1921–24 i 1931/32. Mieszkał w willi na ulicy Goraszewskiej w Warszawie, której był właścicielem. Przed wybuchem wojny grał i reżyserował w Łodzi, Sosnowcu i Warszawie. Jego przedwojenne role to Kordian,

Sułkowski, *Szczęśny w Horsztyńskim*, *Artysta w Fircyku w zalotach*, *Eumenes w Tragedii Eumenesa*, *Chlestakow w Rewizorze*, *Mecenas w Adwokacie i różach*, *Pankracy w Nie-boskiej komedii*, *ksiądz Piotr w Dziadach drezdeńskich*, *Chrystus w Golgocie* i *Koriolan*.

W 1939 r. wybuch wojny przerwał brutalnie karierę zawodową Kochanowicza. Niemcy zamknęli wszystkie teatry, a gmachy przejęli. W 1940 r. zbrojokotował nakaz rejestracji i nie występował na scenie teatralnej. W warunkach okupacyjnych zagłębiała mu w oczy bieda, dokuczająca beczynnością i niepewnością jutra. Jedyным ratunkiem, szansą na przetrwanie stał się handel. Kochanowicz zarabiał na życie, handlując art. malarskimi.

Do teatru wrócił w marcu 1945 r. Zorganizował z aktorem Henrykiem Szleptyńskim Studio Dramatyczne przy Teatrze Miejskim w Łodzi i jednocześnie występował w łódzkim Teatrze Kameralnym Domu Żołnierza. W 1946 r. uzyskał tytuł członka zasłużonego ZASP-u. Od 1946 r. kontynuował karierę teatralną w Warszawie, gdzie pracował w Miejskich Teatrach Dramatycznych u dyrektora Eugeniusza Poredy. Należał do komisji ZASP weryfikującej postawę aktorów w Generalnym Gubernatorstwie podczas wojny. W 1949 r. obchodził jubileusz czterdziestolecia pracy artystycznej jako Sartoriusz w *Szczygłim zaułku* w Miejskim Teatrze Dramatycznym w Warszawie. Po podziale scen po 1949 r. grał i reżyserował w Teatrze Powszechnym. W Warszawie reżyserował w pierwszym okresie po II wojnie światowej *Szklaną menażerię*, *Szczygli zaulek*, *RH – Inżyniera* i *Żabusię*.

W 1959 r. przeszedł na emeryturę i został wybrany na honorowego prezesa SPATIF-u – ZASP-u. W tym samym roku za wybitne osiągnięcia w dziedzinie teatru otrzymał Nagrodę m. st. Warszawy oraz został odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. Wspólnie z H. Szleptyńskim i B. Wiercorkiewiczem wydał podręcznik *Podstawy recytacji i mowy scenicznej* (1959). Po raz ostatni wystąpił w Teatrze Współczesnym w 1962 r. w niewielkiej roli obrońcy w *Karierze Artura Ui*. Otoczony był wielkim szacunkiem i cieszył się ogólną sympatią środowiska teatralnego oraz opinią społecznika i patrioty. Jan Kochanowicz zmarł 3 X 1969 r. w Warszawie, pochowany został na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach (kwatery A 32).

14 V 1925 r. w parafii św. Krzyża w Warszawie Jan Kochanowicz zawarł związek małżeński z Wandą z d. Eibl (1905–1981), córką Kazimierza Eibla, artysty baletu Teatrów Rządowych w Warszawie, założyciela i właściciela Szkoły Tańców (szkoła mieściła się przy ul. Miodowej, od 1918 r. przy ul. Chmielnej w Warszawie) i Marty z Gozdków. Żona Wanda Kochanowicz była aktorką teatralną. Małżonkowie mieli syna Wojciecha (ur. 1926) – uczestnik powstania warszawskiego, mgr inż. chemii i autor kilku patentów z tej dziedziny, żonaty z architektką Marią Poznańską (1927–2017).

APW, Akta Stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Włocławek z lat 1826–1911, sygn. 144; APW, AmW, Księga ludności stałej m. Włocławka, tom 3, 1903, sygn. 8306; Nikulcew P. F., *Tridcatiletie Kałużskiego realnogo ucziliszczca (1875–1905 g.)*, Kaługa 1905, s. 76–112; Arentowicz Z., *Z dawnego Włocławka*, Włocławek 1937, s. 66; Ergetowski R., *Studenckie organizacje Polaków w Uniwersytecie Lipskim w latach 1872–1919*, Wrocław 1982, s. 134; Byrski T., *Teatr–radio: wspomnienia*, Warszawa 1976, s. 92–93, 127; Ciesierski J., *Zwyczajne życie aktora*, Kraków 1989, s. 93, 95–96, 101–104; Kochanowicz W., *Kochanowiczowie herbu Rawa*, Włocławek 2011, s. 83–85; Kwaskowski S., *Teatr w Toruniu*, Gdańsk–Bydgoszcz 1975, s. 49–50, 53–54, 106–107; Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 347; *Cmentarz Komunalny Powązki: dawny Wojskowy w Warszawie*, red. Malczewski J., Warszawa 1989, s. 187; Małkowska H., *Teatr mojego życia*, Łódź 1976, s. 145–146, 191; Nawrat E., *Teatr Polski w Katowicach: o artystycznej działalności sceny dramatycznej w latach 1922–1939*, Wrocław 1981, s. 139; Szletyński H., *100-lecie urodzin Jana Kochanowicza. Aktor i działacz społeczny*, „Życie Warszawy” 1979, nr 144 z 22 VI, s. 7; *Słownik biograficzny Teatru Polskiego 1900–1980*, t. 2, Warszawa 1994, s. 318; Sadowy W., *Wspomnienie. W 30 rocznicę śmierci – Jan Kochanowicz*, „Gazeta Wyborcza – Stołeczna” 1999, nr 240, s. 17; „Teatr” 1959, s. 23, 24; „Express Wieczorny Ilustrowany” 1929, nr 92 z 3 IV, s. 4; „Almanach Sceny Polskiej” 1980/81, t. 22, Warszawa 1984, s. 232; „Kurjer Warszawski” 1907, nr 296 z 26 X, s. 5.

Witold Kochanowicz

KOCHANOWICZ JÓZEF

(1875–1957), inż. chemik, przemysłowiec, działacz społeczny, współwłaściciel fabryki „Nobiles”.

Urodził się 14 II 1875 r. we Włocławku. Był synem Michała, kupca drugiej gildii z Włocławka i Emilii z d. Lesińskiej, która pochodziła z Kujaw. Jego ojciec, Michał (1837–1914), prowadził rozległe interesy w różnych branżach, od towarów kolonialnych, farb, porcelany

i szkła przez handel detaliczny po produkcję smarów powozowych. Józef miał sześcioro rodzeństwa: Stanisław Zachariasz (1867–1917) – lekarz medycyny, Maria (1869–1918), Kwiryn (1872–1853) – inżynier technolog, Franciszka (1877–1884), Jan (1879–1969) – aktor i reżyser teatralny i Cecylia z męża Frąckiewicz (1881–1942). Pochodził z rodziny szlacheckiej. Związki rodu z Włocławkiem sięgają początku XIX w. Kochanowiczowie zajmowali się rzemiosłem, przemysłem i handlem, byli aktywnymi społecznie przedsiębiorcami.

Nauki pobierał w sześcioklasowej Szkole Realnej we Włocławku. W 1893 r. zgłosił się do służby wojskowej jako tzw. jednoroczny ochotnik (w armii rosyjskiej osoba mająca wykształcenie średnie, która zgłosiła się samodzielnie do rocznej służby wojskowej) i służył w 41 Jamburskim Pułku Dragonów, awansując do stopnia unteroficera (podoficer w armii rosyjskiej). Interesował się chemią i w tym kierunku wstąpił na studia inżynierskie na Politechnice Ryskiej. Po otrzymaniu spadku w wysokości 5 tys. rubli postanowił założyć fabrykę lakierów. Kapitał nie był jednak wystarczający, w związku z czym związał spółkę z kapitałem zakładowym 10 tys. rubli srebrnych, do której przystąpili ojciec, Michał Kochanowicz, i inni wspólnicy: Mieczysław Sachnowski, Karol Kotarski i Teodor Cieslikowski.

W 1897 r. powstała „Fabryka lakierów Nobiles M. Kochanowicz i Sp.”, która mieściła się początkowo w garażu przy ul. Łęskiej we Włocławku. Od chwili jej założenia Józef Kochanowicz piastował stanowi-

sko naczelnego kierownika. W I 1899 r. nastąpiła zmiana struktury właścicieli spółki, wystąpili ze spółki Kotarski i Cieslikowski, a udziały ich nabyli Józef Kochanowicz, ojciec, Michał Kochanowicz, Mieczysław Sachnowski, Władysław i Stanisława Sachnowscy. Wszyscy posiadali udziały w wysokości 5 tys. rubli. Tym samym nastąpiła zmiana nazwy na „Towarzystwo Nobiles – Kochanowicz, Sachnowski i Sp”. Na początku specjalizowało się w lakierach bezbarwnych powozowych i wagonowych, do produkcji których używano preparowanych olejów roślinnych i żywic naturalnych. W pierwszych latach istnienia wyroby spotykały się z silną konkurencją na rynku zdominowanym przez Rosjan. Aby przezwyciężyć trudności w uzyskaniu rynków zbytu, Kochanowicz dokładał wszelkich starań, aby jego produkty były najwyższej jakości. Wysiłki zostały zwieńczone sukcesem, jego lakiery zyskiwały coraz więcej nabywców zarówno w kraju, jak i za granicą, głównie w Rosji. Do grupy wyrobów lakierowych z czasem dołączono produkcję tzw. lakierów japońskich produkowanych na naturalnym asfalcie, stosowanych do lakierowania powozów. Wzmocniło to pozycję rynkową firmy. Józef Kochanowicz był pionierem technologii farb, ciągle udoskonalał produkcję i unowocześniał swój zakład oraz zwiększał asortyment produkcji: lakiery powozowe, wagonowe, lakiery do mebli żelaznych, farby olejne i emaliowe. Jego fabryka zwiększała produkcję i rozrastała się przez wykup sąsiednich parceli. W 1904 r. zatrudnił już 15 robotników. Popyt na wyroby wzrastał z roku na rok – marka „Nobiles” pozyskała najlepszą opinię na rynku, a specjalność fabryki, lakiery wagonowe i powozowe zostały wyróżnione spośród innych. W 1908 r. kapitał zakładowy wynosił 40 tys. rubli i osiągnął obrót roczny 60 tys. rubli.

Józef Kochanowicz poza działalnością zawodową wiele czasu i zaangażowania poświęcił pracy społeczno-kulturalnej. W 1906 r. wraz z żoną, Adelą z d. Kornacewicz, należał do grona założycieli Biblioteki im. Adama Mickiewicza we Włocławku i przez pewien czas pełnił funkcję jej sekretarza. Był także czynnym członkiem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

W I 1910 r. firma została przekształcona w spółkę komandytową pod nazwą Fabryka Angielskich Lakierów i Farb, Towarzystwo „Nobiles” Kocha-

nowicz, Sachnowski i S-ka, w skład której weszli bracia: Józef Kochanowicz (większościowy współudziałowiec), inżynier Kwiryn Kochanowicz, lekarz medycyny Stanisław Kochanowicz z Warszawy oraz Michał Kochanowicz – kupiec z Włocławka, Władysław Sachnowski – właściciel ziemski spod Warszawy, a także Mieczysław Sachnowski, który zarządzał składem fabrycznym w Warszawie. Dzięki stałemu udoskonalaniu produkcji i technologii, fabryka rozwijała się dynamicznie, osiągając w ciągu pierwszych kilkunastu lat istnienia kilkakrotny wzrost kapitału zakładowego i zwiększając wielkość i asortyment produkcji o farby olejne i emaliowe. W 1911 r. osiągnięto obrót roczny na poziomie 75 tys. rubli i zatrudniano 20 robotników, a w 1913 r. obroty fabryki „Nobiles” wynosiły 120 tys. rubli, co w produkcji wyłącznie lakierowej zapewniało dość znaczną pozycję.

Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r. fabryka była unieruchomiona przez pierwsze 14 miesięcy na skutek konfiskaty części urządzeń i niemal wszystkich surowców przez okupanta. Firma wznowiła w sposób ograniczony działalność produkcyjną 1 X 1915 r. W okresie powojennym fabryka pracowała w trudnych warunkach, bez dostatecznego kapitału obrotowego, osiągając jednak wyniki powyżej oczekiwań. W 1919 r. zatrudnienie wynosiło 11 robotników. Trudności jednak pokonano i na początku lat 20. „Nobiles” odzyskała swoją świetność i markę. Pod kierunkiem Kochanowicza fabryka „Nobiles” została zmodernizowana i rozbudowana. W latach 1919–1923 w ramach działań socjalnych zbudowano domy mieszkalne dla robotników, magazyny, kotłownię, zainstalowano nowe urządzenia (m.in. motor Diesla z dynamem do oświetlenia zakładu), powierzchnia fabryki została podwojona przez wykup sąsiednich działek.

Będąc aktywnym przemysłowcem, Kochanowicz jednocześnie zajmował się także sprawami społecznymi miasta. W III 1919 r. został wybrany na radnego do pierwszej Rady Miejskiej Włocławka. Pełnił tę funkcję także w drugiej kadencji. W radzie miejskiej wchodził w skład Komisji Regulaminowo-Prawnej. Był współzałożycielem Kujawskiego Oddziału Stowarzyszenia Kupców Polskich utworzonego w 1919 r. w siedzibie Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego.

W celu zwiększenia kapitału i inwestycji spółka została przekształcona w spółkę akcyjną. Rozpoczęła czynności na początku 1923 r. pod nazwą: Fabryka Lakierów i Farb, Towarzystwo „Nobiles” Kochanowicz, Sachnowski i Co, Spółka Akcyjna, z siedzibą we Włocławku przy ulicy Łęskiej 23/25. Założycielami spółki byli: Józef Kochanowicz, Kwiryn Kochanowicz i Mieczysław Sachnowski. Kapitał zakładowy wyniósł 50 mln marek polskich. Józef Kochanowicz dalej pełnił funkcję dyrektora fabryki. Zmiana charakteru spółki „Nobiles” pozwoliła zdobyć środki finansowe na zwiększenie produkcji i modernizację fabryki, zwłaszcza na wyposażenie w maszyny i urządzenia. Dokupiono sąsiednie parcele o pow. 500 m² i pobudowano nowe budynki fabryczne. Unowocześniono produkcję asortymentu wyrobów. Rozpoczęto produkcję emalii nitrocelulozowych do malowania samochodów i autobusów oraz rozszerzono produkcję o farby antykorozyjne do malowania statków i lakiery do malowania samolotów i pocisków dla Wojska Polskiego. Produkcję dla wojska powiększono w 1926 r. o farby do malowania taboru, hangarów.

Z małej wytwórni farb firma pod kierunkiem Józefa Kochanowicza rozwinęła się w szeroko znaną fabrykę farb i lakierów. Jako jedyna w Polsce rozpoczęła na początku lat 30. produkcję emalii i lakierów nitrocelulozowych, które były stosowane do lakierowania montowanych w Polsce w zakładach Lilpoppa samochodów marki Chevrolet i Fiat 508. Produkty „Nobiles” cieszyły się wielkim uznaniem wśród odbiorców, cechowała je bardzo wysoka jakość, co w efekcie pozwoliło na niemal całkowite wyeliminowanie z rynku wyrobów zagranicznych. Podstawową produkcją stanowiły lakier nitrocelulozowy i olejny, emalie oraz farby i pokosty malarskie. W tym okresie lakiery eksportowano nawet do Palestyny. W 1934 r. obrót wyniósł 1 300 tys. zł przy zatrudnieniu 32 robotników, 3 osób z personelu technicznego i 14 urzędników, a czysty zysk wyniósł prawie 37 tys. zł. W latach 1923–1938 produkcja wzrosła, zwiększając się z 98 ton rocznie w 1923 r. do 648 ton w 1938 r. Rozszerzono produkcję o lakiery dla kolejnictwa i przemysłu elektrotechnicznego oraz wprowadzono 30 rodzajów lakierów samochodowych. W 1938 r. czysty zysk wyniósł ponad 153 tys. zł i wyprodukowano 659 253 kg lakierów, emalii i farb.

30 XII 1933 r. Kochanowicz zrezygnował ze stanowiska dyrektora zarządzającego fabryką i na jego

miejsce powołano inż. Józefa Stefanowicza (mąż Julii, córki Józefa Kochanowicza). Józef Kochanowicz skupił się na pracy w laboratorium zakładowym, co przyniosło efekty w dopracowaniu receptur i polepszeniu jakości farb i lakierów. Za swoją pracę w zakresie ulepszania produkcji został odznaczony „Złotym Krzyżem Zasługi” w 1937 r. Był członkiem i prezesem Towarzystwa Przemysłowców Okręgu Włocławskiego. Mieszkał w kamienicy przy ul. Bulwary 11 we Włocławku, której był właścicielem.

Na początku okupacji niemieckiej w 1939 r. fabryka „Nobiles” została zawłaszczona przez Niemców i pod zarządem niemieckim zajmowała się produkcją głównie wyrobów maskujących na potrzeby armii niemieckiej. W tym czasie Kochanowicz wraz z rodziną został przesiedlony do Generalnej Guberni i zamieszkał w Warszawie. W 1942 r. założył sklep „Dom Handlowy Józef Kochanowicz i S-ka” przy ul. Szpitalnej 5 w Warszawie zajmujący się wyprzedazą przedwojennej produkcji z fabryki „Nobiles”. Pod koniec wojny Niemcy wywieźli niemal wszystkie surowce, część urządzeń produkcyjnych i aparaturę pomiarową z fabryki. Zdołano odzyskać zaledwie część zagrabionego mienia. Udało się również uratować pozostałe urządzenia fabryczne przed wywiezieniem w charakterze zdobyczy wojennej przez Armię Czerwoną.

Po zakończeniu działań wojennych Kochanowicz z rodziną wrócił do Włocławka. Już w marcu 1945 r. fabryka wznowiła produkcję farb i lakierów, bazując na surowcach pozostawionych przez okupanta. Przez krótki okres Kochanowicz był dyrektorem fabryki „Nobiles”, która była już pod nadzorem państwowym. W 1946 r. władze komunistyczne zabroniły mu pracować we Włocławku i został zatrudniony w Fabryce Farb i Lakierów w Gliwicach na stanowisku głównego inspektora technicznego. W 1947 r. Fabryka Lakierów i Farb „Nobiles” Kochanowicz, Sachnowski S.A. została oficjalnie przejęta na własność państwa i weszła w skład Zjednoczenia Polifarbu Przedsiębiorstwa Farb i Lakierów w Gliwicach. W 1951 r. fabryka uzyskała samodzielność i status Przedsiębiorstwa Państwowego o nazwie Włocławska Fabryka Farb i Lakierów. W tym czasie produkcja fabryki przekroczyła poziom przedwojenny. W 1954 r. Kochanowicz został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi za zasługi w pracy zawodowej w dziedzinie przemysłu chemicznego.

Józef Kochanowicz zmarł 5 VII 1957 r. w Glicicach. Córnka, Julia, sprowadziła prochy ojca do Włocławka, gdzie został pochowany na cmentarzu komunalnym (sektor 30, rząd 1, nr grobu 11). W rodzinnym grobie spoczywają także: Michał Kochanowicz i Emilia Kochanowicz (rodzice), Adela Kochanowicz (żona).

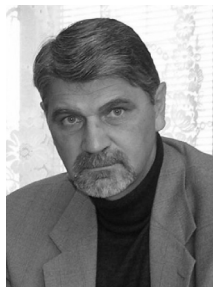
Józef Kochanowicz zawarł związek małżeński z Adelą z d. Kornacewicz (1878–1961), córką Szymona, geodety i Julii z Terpiłowskich 5 XII 1900 r. we Włocławku. Małżonkowie mieli córkę, Julię (1901–1991), która wyszła za mąż za Józefa Stefanowicza (1888–1944), inżyniera i dyr. zarz. Fabryki „Nobiles” we Włocławku.

APW, Akta Stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Włocławek z lat 1826–1911, sygn. 140; APW, AmW, *Księga ludności stalej m. Włocławka*, t. 3, 1903, sygn. 8306; APW, Sąd Okręgowy we Włocławku i Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku, „Nobiles” Kochanowicz, Sachnowski i S-ka Włocławek, 1922–1923, sygn. 874; AP Włocławek, Sąd Okręgowy we Włocławku i Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku, Fabryka Lakierów i Farb – Towarzystwo „Nobiles” Kochanowicz, Sachnowski i Co. Spółka Akcyjna we Włocławku, 1923–1931 sygn. 2429; 1931–1938 sygn. 2430; 1939–1951, sygn. 2431; Dziki T., *Przemysł włocławski w latach 1870–1918*, Włocławek 2004, s. 168, s. 258; *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim na rok 1904*, wyd. Jeziorański L., Warszawa 1904, nr 1264; *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem*, opr. Jeziorański L. Warszawa 1908, poz. 1549; Koprowicz A., *Kujawska Fabryka Farb i Lakierów we Włocławku*, „Biuletyn Przewodnicki” 1988, nr 57, Włocławek, s. 9; *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem*, opr. Sroka A. R., Warszawa 1911, poz. 4046; *Księga adresowa Przemysłu, Handlu i Finansów*, opr. Sroka A. R., Warszawa 1922, poz. nr 7601; Szeliga F., *Przemysł*, s. 55; *Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce Odrodzonej*, red. S. Krzewski, Włocławek 1926, s. 113; Młodecka J., *Biografie niepospolite: Józef Kochanowicz*, „Gaz. Pom.” 2010, nr 41 z 19 II, s. 8; Nikonowicz O., *Józef Kochanowicz*, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX w.)*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991, s. 86–87; Kochanowicz W., *Kochanowiczowie herbu Rawa*, Włocławek 2011, s. 80–83, 94–98; Towarzystwo Biblioteki i Czytelni im. Adama Mickiewicza we Włocławku, „Życ. Włocł. Okol.” 1930, nr 6, r. 5, Włocławek 1930, s. 10; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1936, nr 4518, Warszawa; „Rocznik Informacyjny o Spółkach Akcyjnych w Polsce” 1930, r. 2, poz. nr 501; „Gazeta Handlowa” 1930, nr 129, r. 5, s. 5; „Gazeta Handlowa” 1899, nr 30 z 7 II,

s. 4; „Gazeta Handlowa” 1930, nr 69, r. 5, s. 5; „Gazeta Bankowa: Tygodnik Ekonomiczny” 1923, nr 5 z 10 III, s. 24; „Kurjer Warszawski” 1897, nr 338 z 7 XII, s. 9–10; „Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” 1923, nr 34 z 12 II, poz. 125.

Witold Kochanowicz

KOCIOŁOWICZ ALEKSANDER (1945–2016), działacz społeczny, animator kultury, dyrektor wielu instytucji kultury we Włocławku.

Aleksander Kociołowicz urodził się 1 II 1945 r. we Włocławku. Ojciec, Władysław, był z zawodu fryzjerem, matka, Franciszka z domu Skrzeczkowska, gospodynią domową. Miał troje rodzeństwa: Krystynę, ur. 1937 r. (zm. 2010 r.), Jerzego, ur. 1940 r., Wojciecha, ur. 1950 r. (zm.

1999 r.). Szkołę Podstawową we Włocławku ukończył w 1960 r. W latach 1960–1964 uczęszczał do I Liceum Ogólnokształcącego im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku. W czasie nauki w szkole średniej występował w szkolnym „Podwieczorku przy Mikrofonie”, wspólnie m.in. z Marylą Rodowicz, Danutą Waniek, Jackiem Dąbrzalskim, Jerzym Kropiwickim. Po uzyskaniu matury zdawał bezskutecznie na studia aktorskie w Warszawie oraz na architekturę na Politechnice Gdańskiej.

W 1964 r. rozpoczął studia wyższe na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wówczas interesował się sportem, a szczególnie, ze względu na swój wzrost (ponad 190 cm), koszykówką. Trenował i grał w słynnych „Twardych Piernikach” m.in. z Ryszardem Olszewskim (późniejszym olimpijczykiem) oraz Szczepanem Waczyńskim, późniejszym trenerem „Nobilesu” we Włocławku. Studia wyższe ukończył w 1969 r., uzyskując tytuł magistra historii, po przedstawieniu i obronie pracy pt.: *Wojna domowa w Hiszpanii 1936–1939 w świetle prasy i publicystyki prawnicy*

polskiej tego okresu. W 1998 r. ukończył także Studium Podyplomowe Administracji i Zarządzania w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy (obecnie Uniwersytet Kazimierza Wielkiego).

Pracę zawodową po ukończeniu studiów wyższych podjął 1 III 1970 r. w Zespole Szkół Ekonomicznych we Włocławku, w którym pracował na stanowisku bibliotekarza szkolnego do 30 IV 1970 r. 1 V 1970 r. został zatrudniony jako nauczyciel historii w Technikum Elektrycznym we Włocławku (przekształconym w 1974 r. w Zespół Szkół Elektrycznych), w którym dał się poznać jako pasjonat historii Włocławka oraz wojskowości. Sprawował także funkcję opiekuna organizacji młodzieżowej w szkole. Od 1 VII 1975 r. na okres dwóch miesięcy został zatrudniony w Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej w Plebance jako instruktor jazdy konnej. Przez całe życie interesował się jeździectwem, które stało się jego pasją. Był jednym z twórców klubów jeździeckich m.in. „Amazonka” w Ciechocinku oraz Klubu Jeździeckiego w Dębicach pod Włocławkiem.

Aleksander Kociołowicz od 1 IX 1975 r. do 31 I 1976 r. pracował w charakterze starszego instruktora w Wojewódzkiej Radzie Związków Zawodowych we Włocławku. Ze środowiskiem kultury na stałe związał się 29 I 1976 r., kiedy objął stanowisko dyrektora Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. Podczas Jego dyrektorstwa muzeum we Włocławku rozwinęło swoją działalność na niespotykaną dotychczas skalę. Jako instytucja o charakterze wojewódzkim znacznie zaczęła wzbogacać swoje zbiory o nowe obiekty muzealne. W 1977 r. utworzono Dział Metrologii Historycznej w oparciu o przejętą od rodziny Józefa Arentowicza kolekcję miar. Wzbogacano zbiory fajansu włocławskiego, który w latach 70. ubiegłego wieku stał się najbardziej pożądanym towarem użytkowym i wystawowym nie tylko we Włocławku, ale i w całej Polsce. Stąd popularne wystawy fajansu w ramach organizowanych w Muzeum co dwa lata *biennale* fajansu przygotowywanego przez profesjonalne malarki zatrudnione w Fabryce Fajansu we Włocławku. Wystawy fajansu, dzięki dużemu zaangażowaniu dyrektora Kociołowicza w Ministerstwie Kultury i Sztuki, były organizowane w wielu krajach Europy Zachodniej i Wschodniej.

Po odejściu w 1980 r. ze stanowiska dyrektora muzeum został zatrudniony w Biurze Badań i Do-

kumentacji Zabytków we Włocławku na stanowisku adiunkta. W 1983 r. Kociołowicz został powołany przez Wojewodę Włocławskiego na stanowisko dyrektora Wojewódzkiego Domu Kultury we Włocławku. Przyczynił się w tym okresie do powołania we Włocławku Zespołu Pieśni i Tańca „Kujawy”, a także uczestniczył w przygotowaniach do odbytych w 1984 r. Dożynek Centralnych w Radziejowie.

W wyniku dokonujących się zmian personalnych w instytucjach kultury w 1990 r. Kociołowicz zrezygnował ze stanowiska dyrektora Wojewódzkiego Domu Kultury i podjął się pracy w różnych przedsiębiorstwach prywatnych we Włocławku, m.in. w firmie IMPEX, Przedsiębiorstwie Handlowo-Zapotrzeniowym „Provide”, Przedsiębiorstwie Produkcyjno-Handlowo-Uslugowym „Expans”, Przedsiębiorstwie Handlu Zagranicznego „Baltona”. W dalszym ciągu nie rezygnował ze swoich zainteresowań związanych ze sportem, upowszechnianiem kultury, a także jeździectwem. Brał m.in. udział w delegacji działaczy sportowych Włocławka na Białorusi, podczas której dokonano sfinalizowania kontraktu z Igozem Griszczukiem, jednym z najwybitniejszych koszykarzy „Nobilesu” Włocławek, późniejszego „Anwilu”.

Doceniając niezwykle umiejętności organizacyjne, a także znajomość problematyki związanej z upowszechnianiem kultury, Wojewoda Włocławski 15 VI 1994 r. powołał Kociołowicza na stanowisko Dyrektora Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku. Był inicjatorem udziału województwa włocławskiego na targach turystycznych w Polsce i w Europie. Dążył do integracji różnych środowisk kultury i sztuki zarówno we Włocławku, jak i w województwie włocławskim.

Z chwilą likwidacji województwa włocławskiego, 7 X 1998 r. Kociołowicz podjął pracę na stanowisku dyrektora Włocławskiego Centrum Kultury, którą to funkcję sprawował do końca III 2000 r. Na mocy porozumienia stron 1 IV 2000 r. przeszedł do pracy w Urzędzie Miasta Włocławka na stanowisko Naczelnika Wydziału Kultury i Sportu. Nadzorował m.in. realizację projektu budowy Hali Mistrzów we Włocławku.

Od 3 II 2003 r. aż do przejścia na emeryturę w 2010 r. pracował we Włocławskim Centrum Kultury na stanowisku Kierownika Animacji Kultury i Pozyskiwania Środków Pozabudżetowych. Brał

udział w opracowaniu starych kronik filmowych dotyczących Włocławka i województwa włocławskiego. Przyczynił się do spopularyzowania wśród młodzieży szkolnej i mieszkańców Włocławka wojny polsko-bolszewickiej we Włocławku w 1920 roku. W 2006 r. z Jego inicjatywy na Bulwarach we Włocławku odbyła się rekonstrukcja bitwy z 1920 r. utrwalona w formie filmu i rozpowszechniana wśród mieszkańców Włocławka oraz w szkołach i instytucjach kultury.

Po przejściu na emeryturę w dalszym ciągu uczestniczył w życiu kulturalnym i sportowym Włocławka. Pomimo ciężkiej choroby starał się pozostać niezwykle aktywnym, tak jak był aktywny przez całe swoje życie.

Aleksander Kociolowicz ożenił się w 1968 r. z Ingrid, z domu Szulc, działaczką Ligi Ochrony Przyrody, z którego to małżeństwa miał córkę – Aleksandrę, ur. w 1970 r.

Zmarł 10 III 2016 r. w wieku 71 lat. Został pochowany we Włocławku na cmentarzu komunalnym przy ul. Chopina.

Nowakowski P., *Aleksander Kociolowicz (1945–2016)*, „Rocznik Muzealny” 2016, t. 16, Włocławek 2016, s. 203–205; Nowakowski W., *Wspomnienia licealisty po pół wieku*, Włocławek 2011, s. 9; – Arch. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku; – Arch. Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku; – Arch. Urzędu Miasta Włocławka; – Kwestionariusz osobowy z 1 II 2003 r.; – świadectwa pracy; – relacje brata, Jerzego Kociolowicza; relacje: Władysława Kubiaka, Stanisława Wawrzonkoskiego; – wspomnienia własne autora biogramu.

Stanisław Kunikowski

KOŁODZIEJ BARTŁOMIEJ ANTONI

(1954–2011), architekt, senator I kadencji, poseł I kadencji, radny sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego I kadencji, radny Rady Miasta Włocławka, wykładowca akademicki, inicjator wielu akcji społecznych m.in. odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. na szpetalskim wzgórzu.

Urodził się 12 X 1954 r. o godzinie 11.30 we Włocławku jako syn Kazimierza Michała (18 IX 1924 r. –29 VI 2018 r.), inżyniera chemika, wynalazcy, i Barbary Antoniny z d. Wojciechowskiej (8 VI 1927 r. – 9 IV 2018 r.), ekonomistki – wieloletnich pracowników Kujawskiej Fabryki Farb i Lakierów „Nobiles” we Włocławku.

Do 1960 r. uczęszczał do przedszkola „merytorycznie” prowadzonego przez siostry zakonne ze Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi, które istniało przy ul. Łaziennej 7 we Włocławku (prawnie w tym czasie placówka należała do państwowego „Caritas”). W 1969 r. ukończył Szkołę Podstawową nr 6 we Włocławku (Plac Staszica). W 1973 r. z wyróżnieniem zdał maturę w Liceum im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości podjął studia na Politechnice Gdańskiej. W 1980 r. z wyróżnieniem obronił pracę magisterską na Wydziale Architektury tej uczelni. Zdobył nagrodę pierwszego stopnia ówczesnego wojewody gdańskiego prof. Jerzego Kołodziejskiego (1933–2001) za najlepszą pracę dotyczącą województwa gdańskiego w zakresie architektury i planowania przestrzennego. W roku akademickim 1979/1980 był wolnym słuchaczem Wydziału Malarstwa Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku (obecnie ASP w Gdańsku). Jednocześnie odbył roczną służbę wojskową w Toruniu i Gdańsku. W Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii im gen. J. Bema w Toruniu uzyskał stopień ppor. rezerwy. W 1986 r. ukończył z wyróżnieniem studia podyplomowe w zakresie mieszkalnictwa na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W 1987 r. uzyskał uprawnienia budowlane.

Aktywność zawodową rozpoczął już w czasie studiów. W latach 1980–1982 współpracował ze Studenczką Spółdzielnią Pracy „Techno-Service” w Gdańsku (obecnie SSP „Techno-Service”). 1 II 1982 r. został pracownikiem akademickim, najpierw prowadził samodzielnie ćwiczenia ze studentami w Katedrze Historii i Teorii Architektury Politechniki Gdańskiej, w 1983 r. został wykładowcą Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk

Plastycznych w Gdańsku, prowadził zajęcia z zakresu historii architektury europejskiej na Wydziale Architektury Wnętrz i Projektowania Form Przestrzennych.

W 1984 r. przyjechał z rodziną do Włocławka. W tym roku podjął pracę w wyuczonym zawodzie, początkowo jako asystent, następnie projektant i starszy projektant pracował w Centralnym Ośrodku Studialno-Projektowym Budownictwa Mieszkalnego „Inwestprojekt” w Warszawie Oddział we Włocławku (do 1988 r.), a w latach 1988–1989 w Przedsiębiorstwie Usług Inwestycyjno-Projektowych w Budownictwie „Alternatywa” Sp. z o.o. we Włocławku, które założył wraz z przyjaciółmi. W tym okresie opracował szereg projektów budowlanych, m.in. budynku mieszkalnego istniejącego na rogu ul. 3-Maja i Przedmiejskiej we Włocławku, kościoła parafialnego w Wielgim w powiecie lipnowskim, który zaprojektował wraz z architektem Zbigniewem Kaweckim (początek budowy 1989 r.). Po krótkim okresie działalności firma upadła. W 1989 r. – po wygranych wyborach parlamentarnych – przerwał działalność zawodową na rzecz polityki.

Po przegranych wyborach do parlamentu w 1993 r. pozostawał bez stałej pracy. Prowadził samodzielną działalność jako projektant. W tym czasie opracował wiele projektów architektoniczno-budowlanych, m.in. kościoła parafialnego w Topólcu, powiat radziejowski, (początek budowy – 1994 r.), kościoła parafialnego w Dąbju Kujawskim, gmina Lubraniec, (początek budowy 1997 r.), czy kaplic na cmentarzach w Nieszawie i Bytoniu. W 1994 r. został zatrudniony na stanowisku wykładowcy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Początkowo prowadził blok zajęć w Zakładzie Planowania Przestrzennego Instytutu Geografii, następnie od 1 X 1995 r. został zatrudniony na ww. uczelni w pełnym wymiarze czasu pracy. 1 II 1996 r. podpisał umowę o pracę na czas nieokreślony, pracował wówczas w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Planowania Przestrzennego UAM. Z poznańską uczelnią zawodowo związany był do końca życia. Okresowo prowadził zajęcia z zakresu m.in.: architektury, urbanistyki i architektury cywilizacji pozaeuropejskich, planowania i projektowania urbanistycznego i architektonicznego, planowania miast i obszarów wiejskich, architektury Polski, ochrony i rewaloryzacja zabytkowych zespołów urbanistycznych czy metody planowania

przestrzennego. Niezwykle cenił sobie pracę ze studentami, z którymi brał udział w licznych wycieczkach, także zagranicznych. Przez lata był opiekunem studenckiego Akademickiego Koła Naukowego Gospodarki Przestrzennej działającego przy UAM w Poznaniu. W 2006 r. dodatkowo jakiś czas współpracował z Wyższą Szkołą Humanistyczno-Ekonomiczną we Włocławku. Ze studentami ówczesnego Wydziału Ochrony Środowiska prowadził zajęcia z zakresu historii architektury i urbanistyki.

Szeroko rozumianymi sprawami społecznymi interesował się od lat młodości. W czasie studiów spontanicznie nawiązał kontakt ze strukturami gdańskiego podziemia politycznego. W końcu 1981 r. wziął czynny udział w głośnym strajku okupacyjnym zorganizowanym przez Niezależne Zrzeszenie Studentów Politechniki Gdańskiej. W trudnym okresie politycznym (stan wojenny) organizował w Gdańsku sieć kolportażu wydawnictw niezależnych. Był autorem treści listu protestacyjnego z V 1982 r. do sejmu PRL, w którym domagano się uwolnienia osób aresztowanych i internowanych po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego. List podpisały 1 072 osoby – w większości pracownicy naukowcy obu gdańskich uczelni technicznych.

Po przeniesieniu się do Włocławka stopniowo angażował się w jego życie publiczne. W 1988 r. podjął dwie ważne dla historii Włocławka inicjatywy. Efektem jednej z nich było utworzenie Komitetu ds. Odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. Pomnik wybudowany w 1922 r. został zniszczony przez Niemców na początku II wojny światowej, następnie po 1945 r. nie mógł być odbudowany ze względów politycznych, ponieważ stanowił symbol bohaterskiej obrony miasta i Polski przed Armią Czerwoną. Narażając się lokalnym władzom i służbom specjalnym PRL-u udało mu się zgromadzić wokół siebie i pomysłu wielu ludzi i szereg instytucji. Sam stanął na czele komitetu. Dzięki jego aktywności osobistej i inspirowanej przez niego ofiarności społeczeństwa pomnik odbudowano. Uroczyste odsłonięcie nastąpiło 18 VIII 1990 r.

Będąc senatorem, wsparł powstanie ustawy o Krzyżu za Udział w Wojnie 1918–1921, którą uchwalono 21 VII 1990 r. W tym czasie przeprowadził akcję poszukiwania żyjących uczestników wojny z terenu ówczesnego województwa włocławskiego. Dzięki temu projektowi wielu z nich – do

tamtego momentu zapomnianych polskich bohaterów – mogło odebrać odznaczenia i zostać przypominanymi Polakom. Niektórzy odebrali je w trakcie wspomnianych uroczystości 18 VIII 1990 r. z rąk ówczesnego marszałka Senatu RP prof. Andrzeja Stelmachowskiego.

Drugim przedsięwzięciem ważnym dla Włocławka i jego historii, które zainicjował w 1988 r., była akcja przywracania historycznych nazw włocławskim ulicom. Dzięki szerokiej kampanii informacyjnej, zaangażowaniu w sprawę wielu ludzi udało mu się ostatecznie doprowadzić do dekomunizacji nazw ulic w centrum miasta. Nie ma wątpliwości, że był to – jeżeli nie pierwszy – to jeden z pierwszych tego typu projektów w całej Polsce. Przywrócono historyczne nazwy ulic m.in.: Cyganka (z Bojowników Proletariatu), Żabia (z Bohaterów Strajku), Królewiecka (z Obrońców Stalingradu), Brzeska (z Ludwika Waryńskiego), Świętego Antoniego (z Juliana Marchlewskiego), Stodólna (z Armii Czerwonej), Wiejska (z Feliksa Dzierżyńskiego), Złota (z Bohaterów Getta Warszawskiego), Orla (z Mariana Buczka) czy ważną nazwę z okresu międzywojennego Bulwary im. Marszałka Józefa Piłsudskiego (wcześniej Zjednoczonej Klasy Robotniczej). Pierwszą uchwałę w tym zakresie Miejska Rada Narodowa we Włocławku podjęła 8 V 1989 r., następną 22 I 1990 r.

Nie ma wątpliwości, że dzięki swoim korelacjom z NSZZ „Solidarność”, a przede wszystkim wspomnianym inicjatywom społecznym zyskał dużą popularność i zaufanie społeczne. Zaangażował się w organizację częściowo wolnych wyborów parlamentarnych w 1989 r., pracował przy tworzeniu komitetów obywatelskich na terenie województwa włocławskiego. W konsekwencji został kandydatem NSZZ „Solidarność” do Senatu PRL. Nie dopuścił do wystawienia na pierwszych miejscach lokalnej listy wyborczej osób niezwiązanych z Włocławkiem i regionem (proponowano prof. Bronisława Gremka, wybitnego historyka, następnie Janusza Reitera w latach 1990–1995 ambasadora Polski w Niemczech, a w latach 2005–2007 ambasadora Polski w USA). 4 VI 1989 r. w wyniku przeprowadzonych w Polsce wyborów został senatorem I kadencji. W głosowaniu uzyskał 95 203 głosów, co stanowiło prawie 62% wszystkich ważnie oddanych głosów. Formalnie kadencja Senatu PRL trwała od 18 VI 1989 r. do 25 XI 1991 r. Od lipca 1989 r. pra-

cował w komisjach senackich: Gospodarki Narodowej, Samorządu Terytorialnego i do Spraw Emigracji i Polaków za Granicą. Szczególnie ważną była praca w Komisji Samorządu Terytorialnego, gdyż w efekcie jej działalności powstało w Polsce prawo o samorządzie terytorialnym, który stał się głównym filarem polskiej demokracji. Od 26 IX t.r. pełnił funkcję jednego z sekretarzy Prezydium Senatu. Politycznie w Senacie PRL był członkiem Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, który liczył 67 członków, a także działał w strukturach Naczelnej Rady Politycznej i Zarządu Porozumienia Centrum. W trakcie kadencji odbył ponad 200 różnego typu merytorycznych spotkań z mieszkańcami regionu.

15 I 1991 r. z senatorami Antonim Tokarczukiem, Alicją Grześkowiak i Piotrem Andrzejewskim (advokat i sędzia) wyjechał polonezem na zagrożoną sowiecką inwazją Litwę. Oficjalnie towarzyszyli konwojowi z pomocą humanitarną zorganizowanemu przez Komitet Pomocy Litwie w Warszawie. Ryzykując, wziął udział we wsparciu przez polskich parlamentarzystów działań niepodległościowych Litwy. Niebezpieczeństwo ze strony służby ZSRR było wówczas tak duże, że marszałek Senatu RP, prof. A. Stelmachowski, zwrócił się z zgodą na wydanie im paszportów dyplomatycznych. W trakcie pobytu w Wilnie był współautorem apelu z 17 I do parlamentarzystów całego świata o ciągłe monitorowanie i wspieranie walki narodu litewskiego o niezależność i suwerenność. Apel podpisał wraz z dwójgim senatorów Porozumienia Centrum (A. Tokarczuk i A. Grześkowiak). Sugerowali w nim rotacyjne przyjazdy do Wilna przedstawicieli parlamentów różnych państw demokratycznych. Przewiół również przez granicę nielegalnie materiały dziennikarskie do Polski, żeby międzynarodowa opinia publiczna dowiedziała się, co tak naprawdę działo się w tym czasie w Wilnie. Już na drugi dzień po ich przyjeździe do Warszawy polskie media transmitowały przemycane relacje.

W wyborach parlamentarnych zorganizowanych w 1991 r. został kandydatem do Sejmu RP z listy Porozumienia Obywatelskiego Centrum, którego struktury w województwie włocławskim już wcześniej tworzył i którymi kierował. Startował z pierwszego miejsca na liście. Wybory odbyły się 27 X, uzyskał 9 175 głosów. Posłem był do 31 V 1993 r., w wyniku rozwiązania Sejmu RP przez prezydenta

Lecha Wałęsę nie dotrwał do końca planowanej kadencji. W trakcie pełnienia funkcji posła pracował w stałej Komisji Polityki Przestrzennej, Budowlanej i Mieszkaniowej (od początku do odwołania – 26 V 1993 r.), a od 31 I 1992 r. także w Komisji Łączności z Polakami za Granicą. Ponadto był członkiem Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu ustawy *Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* (pracował w niej od 29 XII 1992 do 28 V 1993 r.). Pracował także w Podkomisji ds. Prawodawstwa i Podkomisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Rządowego Projektu Ustawy – *Prawo budowlane*. Był członkiem parlamentarnego Klubu Porozumienia Obywatelskiego Centrum, który w październiku t.r. liczył łącznie 44 posłów, pełnił w nim funkcję wiceprzewodniczącego. W czasie kadencji poselskiej wygłosił w sumie 23 wystąpienia plenarne.

W przedterminowych wyborach, które odbyły się 19 IX 1993 r., był kandydatem do Senatu RP. Startował z listy koalicji politycznej pn. Komitet Wyborczy „Zjednoczenie Polskie”. Nie uzyskał mandatu, zdobył 16 564 głosów. Zajął 6 miejsce na 14 kandydatów. Pomimo przegranej nie rozstał się z polityką. Działal i tworzył struktury regionalne takich ugrupowań politycznych jak: Ruch Stu, Ruch Społeczny „Akcja Wyborcza Solidarność” (od 2002 r. Ruch Społeczny), czy Partia Centrum, której jednym z inicjatorów i liderem w 2004 r. został znany kardiochirurg, prof. Zbigniew Religa. Z ramienia tej partii w wyborach parlamentarnych w 2005 r. ponownie bez skutku ubiegał się o mandat Senatora RP.

Działając od 1993 r. w różnych partiach politycznych, zaangażował się w pracę samorządową. W pierwszych wyborach do rad sejmików wojewódzkich po wprowadzeniu reformy administracyjnej w kraju został radnym sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego I kadencji (1998–2002). W radzie przewodniczył opozycyjnemu klubowi radnych Akcji Wyborczej Solidarność. Pełnił też funkcję przewodniczącego Ruchu Społecznego AWS w regionie kujawsko-pomorskim. Rywalizację o tę funkcję wygrał z Janem Rulewskim z Bydgoszczy, wieloletnim posłem i senatorem RP. Będąc radnym wojewódzkim, m.in. pełnił funkcję członka Rady Społecznej Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku, zainicjował projekt utworzenia we Włocławku Schroniska dla Zwierząt, które powstało przy ul. Przemysławowej (w kronice schroniska odnotowano,

że był autorem projektu). W 1999 r. energicznie i skutecznie wsparł pomysł utworzenia we Włocławku Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej. W wyborach samorządowych zorganizowanych w 2002 r. został wybrany do Rady Miejskiej Miasta Włocławek z listy Komitetu Wyborczego Włocławskiej Wspólnoty Samorządowej. W radzie pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej RM Włocławek. W 2005 r. zainicjował wraz z Tomaszem Dzikim projekt pozbawienia tytułu Honorowego Obywatela Miasta Włocławek Marszałka PRL Michała Roli-Żymierskiego, który nadano mu 25 IX 1947 r. Ostatecznie Rada Miasta Włocławek podjęła uchwałę w tym zakresie 5 VI 2006 r. (uchwała nr 56/XLIX/2006). W wyborach samorządowych w 2006 r. Komitet Wyborczy Forum Samorządowe „Dla Włocławka” zgłosił jego kandydaturę na stanowisko Prezydenta Miasta Włocławka. Niestety gwałtowne pogorszenie stanu zdrowia spowodowało, że kandydaturę wycofano, zarówno na stanowisko prezydenta, jak i funkcję radnego miejskiego. Do Rady Miejskiej Miasta Włocławka powrócił w 2010 r. w wyniku wygranych wyborów w okręgu wyborczym Śródmieście. Startował z listy Komitetu Wyborczego Prawa i Sprawiedliwości. Radnym pozostał do końca życia.

Za swoją działalność społeczną był wyróżniany. Do najważniejszych odznaczeń należy zaliczyć: Medal za Zasługi dla Diecezji Włocławskiej, który otrzymał na początku 1992 r. z rąk ówczesnego biskupa diecezjalnego włocławskiego, Henryka Muszyńskiego (w latach 2009–2010 prymasa Polski, od 1992 r. honorowego obywatela miasta Włocławka), litewski Medal Pamiątkowy „13 Stycznia” za udział w walce o niepodległość Litwy (lit.: *Sausio 13-osios atminimo medalis*), który otrzymał w 9 I 1996 r., w piątą rocznicę wydarzeń styczniowych na Litwie z 1991 r., i Medal Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego „Unitas Durat Palatinatus Cuiaviano-Pomeraniensis”, który otrzymał w 2009 r., w 20. rocznicę wyborów czerwcowych z 1989 r.

Zmarł 11 X 2011 r. we własnym mieszkaniu we Włocławku. Został pochowany na włocławskim Cmentarzu Komunalnym przy al. Chopina (lokalizacja grobu: sektor 21, nr rzędu 1, nr grobu 8A). Z żoną Dorotą (ur. 4 XII 1959 r. w Bydgoszczy) z zawodu architektem miał dwoje dzieci: córkę – Weronikę (ur. 2 I 1984 r. w Gdańsku), z wykształcenia

mgr socjologii, i syna – Jana (ur. 19 XII 1986 r. we Włocławku) z wykształcenia architekta.

Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku (APTOW), Akta Bartłomieja Kołodzieja – senatora i posła III RP, samorządowca z Włocławka z lat 1980–2011, sygn. 1, 2, 149; APTOW, Akta z wyborów do Sejmu i Senatu PRL przeprowadzonych 04.06.1989 r. i 18.06.1989 r. na terenie województwa włocławskiego z 1989 r., sygn. 32; APTOW, Akta z wyborów do Sejmu i Senatu z terenu województwa włocławskiego przeprowadzonych 27.10.1991 r. z 1991 r., poz. spisu 3; APTOW, Akta z wyborów do Sejmu i Senatu z terenu województwa włocławskiego przeprowadzonych 19.09.1993 r., poz. spisu 10; APTOW, Wojewódzka Rada Narodowa we Włocławku z lat 1975–1990, sygn. 4, s. 4–5; APTOW, Miejska Rada Narodowa we Włocławku z lat 1973–1990, sygn. 67, k. 143–144; sygn. 68, k. 27; Monitor Polski 1991, nr 41, poz. 288, s. 458; Zbiory własne Autora; Zbiory Schroniska dla Zwierząt we Włocławku (kronika); *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 159, 417, 572; Tokarczuk A., *Mój czas. Flirty z historią*, Warszawa 2017, s. 289; Oficjalna sejmowa strona internetowa: Arch. danych o posłach: <http://orka.sejm.gov.pl/ArchAll2.nsf/1RP/166>.

Tomasz Dziki

KOPCZYŃSKI EDWARD

(1874–1930), ks., wychowanek seminarium duchownego we Włocławku, dyrektor Drukarni Diecezjalnej i Księgarni Powszechnej, red. czasopism włocławskich.

Urodził się 24 VIII 1874 r. w Moszczenicy, k. Piotrkowa Trybunalskiego, jako syn Pawła i Karoliny z d. Urban. Początkowo uczył się w Grójcu, wykształcenie średnie zdobył w Częstochowie, a przez dwa lata prywatnie uczył się języków niemieckiego i francuskiego. Pięcioletnie studia

filozoficzno-teologiczne odbył w latach 1892–1897 w seminarium duchownym we Włocławku. Święcenia kapłańskie otrzymał w katedrze włocławskiej 19 IX 1897 r.

Po święceniach kapłańskich został formalnie mianowany wikariuszem w parafii Mikołajewice, ale faktycznie zamieszkiwał i pracował w Rzgowie k. Łodzi (XI 1897–III 1898). Następnie pracował jako wikariusz w parafiach: Goszczanów (IV–VIII 1898), Kraszewice (VIII 1898–XI 1899), Cieszęcin (XI 1899–III 1900), Konin (III–VI 1900). W parafiach, którymi kierował jako administrator: Chocz (VI 1900–XI 1902), Ostrowąż (1902–1907), Koźminek (VIII/IX 1907–IX 1918), dał się poznać jako działacz społeczny oraz rzutki i nadzwyczaj skuteczny organizator imponujących przedsięwzięć gospodarczych. Pisywał też czasem reportaże, np. w 1900 r. do „Gazety Kaliskiej”.

Pewnie dlatego w VIII 1916 r., pozostając formalnie proboszczem w Koźminku, został mianowany dyrektorem Drukarni Diecezjalnej i Księgarni Powszechnej (nazywanych także Zakładami Diecezjalnymi), które doprowadzone do rozkwitu przez ks. Jana Stanisława Żaka po wywiezieniu go przez Niemców w sierpniu 1915 r. do obozu jenieckiego, zaczęły podupadać. Ks. Józefowi Kruszyńskiemu, który przejął po ks. Żaku fotel dyrektora, widocznie funkcja ta nie odpowiadała, bowiem już po kilku miesiącach na własną prośbę został z niej zwolniony. Następnym dyrektorem, ks. Włodzimierz Jakowski, wytrwał na stanowisku też tylko kilka pierwszych miesięcy 1916 r. W takich okolicznościach czteroletnia kadencja ks. Edwarda Kopczyńskiego (1916–1920) świadczy zapewne o jego predyspozycjach do działalności w tej dziedzinie.

Utrzymanie drukarni na właściwym poziomie było m.in. wynikiem powierzenia przez ks. Kopczyńskiego w 1916 r. kierownictwa technicznego drukarni Wacławowi Tomaszewskiemu, znanemu drukarzowi włocławskiemu, który próbował też z niezłym rezultatem graficznego opracowywania druków. Dyrektor Kopczyński doceniał widocznie jego wiedzę i talent, skoro wychodzące wtedy druki sygnowano: „Drukarnia Diecezjalna pod zarządem W. Tomaszewskiego” (w żadnym innym przypadku nie uwidaczniano ani dyrektora, ani kierownika zakładów).

W tym czasie drukarnia przede wszystkim zajmowała się drukowaniem czasopism i druków akcydensowych. Samoistnych druków zwartych wykonywano niewiele, przeciętnie 12 pozycji rocznie, w większości niewielkich broszur. Poważniejsze

publikacje, jakie wydrukowano w tym czasie, to: A. Szymańskiego *Zagadnienie społeczne* (Włocławek 1916), C. Meynckensa *Praktyczny przewodnik dla osób dążących do doskonałości i kierowników duchownych* (Włocławek 1916), J. Kruszyńskiego *Historia święta Nowego Testamentu do użytku szkolnego* oraz *Historia święta Starego Testamentu do użytku szkolnego* (Włocławek 1917, 1920), A. Borowskiego *Sakramentologia w świetle nowego prawa kościelnego* (Włocławek 1918), P. Czapl *Ogólne zasady duszpasterstwa* (Włocławek 1919).

Ks. Kopczyński jako dyrektor Zakładów Diecezjalnych musiał borykać się z różnymi trudnościami, m.in. ze strajkami drukarzy. W 1919 r. pracownicy drukarni strajkowali wraz ze wszystkimi robotnikami drukarskimi Włocławka przez miesiąc (od połowy października do połowy listopada). Wynikiem tego był m.in. upadek tygodnika diecezji włocławskiej wydawanego przez Księgarnię Powszechną – „Głosu Wiary”. Z powodów finansowych upadły też inne czasopisma drukowane przez Drukarnię Diecezjalną, m.in. w 1918 r. „Ateneum Kapłańskie”, czasopismo teologiczne wydawane od dziesięciu lat przez Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku.

Odnotowano jednak wtedy także pewne osiągnięcia. Drukarnia Diecezjalna w 1917 r. zaczęła drukować „Głos Franciszka Serafickiego”, a w 1918 r. czasopismo alumnów seminarium włocławskiego „Przedświt”, który wkrótce stał się ogólnopolskim organem seminariów polskich. Sporym sukcesem było rozpoczęcie wydawania gazety codziennej „Słowo Polskie” 1 III 1918 r., które po listopadzie tr. musiało zmienić nazwę na „Słowo Kujawskie” (utrzymało się do 1929 r.). Księgarnia Powszechna wydawała „Gazetę Niedzielną” (1916–1919), co prawda nieostojącą na odpowiednim poziomie, drukowaną w nakładzie ok. 4,5 tys. egzemplarzy, a rozprowadzaną w ok. 4 tys. egz.

Ks. Kopczyński figuruje jako redaktor w „Gazecie Niedzielnej” oraz w „Słowie Kujawskim”, ale była to zapewne funkcja tzw. redaktora odpowiedzialnego, a nie redaktora merytorycznego. W „Słowie Kujawskim” w tym czasie kierownikiem literackim, czyli faktycznym redaktorem, był znany pisarz i publicysta Antoni Skrzynecki („Werytus”).

Jeszcze w czasie kadencji dyrektora Zakładów Diecezjalnych ks. Kopczyński otrzymał parafię

Krzywosądz (25 IX 1918–1925). 4 III 1925 r. został proboszczem i dziekanem w Łasku. Po kilku miesiącach, w wyniku nowego podziału diecezji, znalazł się w diecezji łódzkiej. Jako zasłużony kapłan został odznaczony godnością kanonika honorowego kapituły katedralnej w Łodzi (21 XII 1927). Zmarł 28 VII 1930 r. w sanatorium w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu w Łasku.

Arch. Archidiec. Łódzkiej, Akta personalne ks. E. Kopczyńskiego, sygn.: 34, k. nlb.; *Schematyzmy... 1893–1925; Schematyzmy diec. łódzkiej 1926–1930*; — Grad S., Różański M., *Kapituła katedralna łódzka*, Łódź 2007, s. 485 (fot.); [Kossowski R.], *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej. Ostrowąż*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1910, r. 4, s. 312; tenże, *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej. Koźminek*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1911, r. 5, s. 229; Rulka K., *Przegląd czasopism kościelnych w diecezji włocławskiej (do 1939 r.)*, w: *Sprawiedliwość, pokój i radość w posługiwaniu biskupim*, red. A. Niemira [i in.], Włocławek 2010, s. 220, 223–224; Wańka D., *Koźminek – zarys dziejów*, wyd. 2, Koźminek 2010, s. 44, 47, 50, 58, 60, 66, 68; też: *Ochotnicza straż pożarna w Koźminku w setną rocznicę istnienia*, Koźminek 2000, s. 6. — Fot. z: Grad S., Różański M., *Kapituła katedralna łódzka*, Łódź 2007.

Kazimierz Rulka

KOSTRZEWSKI LEON

(1902–1988), działacz polskiego ruchu robotniczego, ps. „Krótki”, „Maks”, „Paul”.

Leon Kostrzewski urodził się 20 II 1902 r. we Włocławku, w rodzinie Józefa i Katarzyny, z d. Klonowskiej. Jego rodzice byli robotnikami, ojciec pracował w zakładach młynarskich we Włocławku. Józef miał trzy siostry i dwóch braci. Rodzina mieszkała w domu na Bularce (Bularka – historyczna nazwa osiedla położonego na południowy zachód od włocławskiego dworca kolejowego), składającym się z jednej izby, która spełniała rolę kuchni, sypialni i salonu.

W rodzinnym mieście ukończył 5 klas w szkole miejskiej, ale już wtedy, starając się pomóc całej rodzinie, pracował dorywczo w cegielni Bojańczyka. Gdy ukończył czternaście lat, w 1914 r., został zmuszony do przzerwania nauki i podjęcia pracy, aby po-

móc matce w utrzymaniu rodziny, gdyż ojciec został zmobilizowany do armii carskiej. W 1917 r. został wywieziony do Niemiec (Prusy Wschodnie), gdzie pracował jako robotnik rolny.

Po zakończeniu I wojny światowej powrócił do Włocławka i rozpoczął praktykę w młynie Sterna (Włocławski Młyn Parowy L. Stern i Synowie Spółka Akcyjna), a od 1921 r. był tam robotnikiem. Pracował w tej firmie do 1923 r., tj. do chwili powołania do odbycia czynnej służby wojskowej w I Pułku Lotniczym stacjonującym na lotnisku na Mokotowie w Warszawie. Został przydzielony do 12 eskadry (wywiadowniczej), gdzie służył jako pomocnik mechanika i brał udział w przygotowywaniu maszyn do lotów. W trakcie służby wojskowej odbył kilkakrotnie karę aresztu w Cytadeli Warszawskiej za posiadanie i udostępnianie innym żołnierzom nielegalnych ulotek lewicowych.

W 1925 r. po zakończeniu służby wojskowej powrócił do Włocławka i zaczął poszukiwania stałej pracy i znalazł ją w fabryce maszyn i odlewni żelaza Hugona Mühsam. W trakcie tej pracy wyuczył się zawodu gisera. W latach 1927–1930 pracował w fabryce „Liwinit” we Włocławku, która była odlewnią tzw. sztucznego marmuru.

W 1925 r. wstąpił do KPP, w której był aktywnym działaczem. Był tzw. technikiem (drukarkiem drukującym materiały na powielaczu) Komitetu Dzielnicowego (KD) KPP we Włocławku, później został technikiem Komitetu Okręgowego (KO) Kutno–Włocławek. W ramach swoich obowiązków partyjnych zajmował się też tzw. przyjazdówką, czyli opieką nad osobami funkcyjnymi przyjeżdżającymi do Włocławka.

W 1932 r. wskutek wspy w strukturach partyjnych na polecenie KPP wyjechał do Warszawy, a następnie do Moskwy, gdzie odbył szkolenie na kursach Wojskowej Szkoły Politycznej. Po powrocie do Polski w 1933 r. został skierowany do Centralnego Wydziału Wojskowego KPP, pełnił też nadal funkcję technika KO KPP Kutno–Włocławek. 20 VIII 1933 r. został aresztowany przez policję w Warszawie za kolportaż ulotek partyjnych i działalność konspiracyjną i przekazany policji we Włocławku, gdzie sąd skazał go na 4 lata więzienia i utratę praw obywatelskich na 5 lat. Po odbyciu kary w więzieniach we Włocławku i Płocku, został zwolniony

z więzienia na mocy amnestii w 1936 r. Po wyjściu na wolność pozostał we Włocławku i znajdował okresowe zatrudnienie w pracach organizowanych przez władze miejskie. W dalszym ciągu nie mógł znaleźć stałego zatrudnienia w żadnej z miejscowych fabryk.

W 1937 r. Kostrzewski próbował zorganizować strajk na magistrackich robotach kanalizacyjnych we Włocławku, za co został pobity podczas interwencji specjalnych oddziałów policji z Warszawy, a następnie bez wyroku sądowego, jedynie na podstawie decyzji administracyjnej, osadzony na 3 miesiące w obozie odosobnienia w Berezie Kartuskiej, zorganizowanym i prowadzonym przez władze II Rzeczypospolitej w ówczesnym powiecie prużańskim, istniejący w latach 1934–1939. Do obozu osadzeni trafiali na podstawie decyzji administracyjnej (bez sankcji sądowej), bez możliwości korzystania ze środka odwoławczego. Stałym elementem traktowania więźniów było stosowanie tortur. Kostrzewski po powrocie do Włocławka nie mógł w dalszym ciągu znaleźć stałego zatrudnienia, gdyż był nieustannie inwigilowany przez policję i pracował tylko na sezonowych robotach magistrackich.

Po wybuchu II wojny światowej próbował uciec przed Niemcami do ZSRR, ale nie udało się tam dotrzeć. Dopiero jesienią 1939 r. wspólnie z Jozefem Jachimowiczem przedostał się przez granicę na Bugu w okolicy Lwowa i tam pracował jako robotnik, ale na przełomie II i III 1940 r. wraz z grupą innych Polaków powrócił do Warszawy, aby włączyć się w działalność konspiracyjną. W 1940 r., gdy znów mieszkał we Włocławku, Niemcy urządzili niespodziewaną obławę i po aresztowaniu został wywieziony „na roboty” przymusowe do Niemiec w rejon Essen (Kettig Ruhr). W 1943 r. próbował uciec do Polski, ale został schwytany w Pile (Schneidemühl) i za karę skazany na pobyt w obozie karnym we Frankfurcie nad Odrą. Po sześciu miesiącach został przetransportowany do więzienia w Magdeburgu, a stamtąd przesłany do Düsseldorfu, następnie znów do Essen. W kolejnych miesiącach został skierowany do pracy w firmie Repko, gdzie wykonywał różne roboty przy budowie betonowych schronów i mostów drogowych. Wobec zbliżającego się frontu został wysłany w głąb II Rzeszy do pracy w fabryce samolotów w Meschede (miasto powiatowe

w Niemczech, w kraju związkowym Nadrenia Północna–Westfalia, w rejencji Arnsberg), gdzie budował olbrzymie schrony betonowe. Fabryka została wkrótce całkowicie zniszczona w wyniku bombardowania aliantów, a robotnicy pozbawieni dachu nad głową. Kostrzewski w chwili wyzwolenia przez wojska amerykańskie przebywał w okolicach Wawelsburgu (położony niedaleko Paderborn w Nadrenii Północnej–Westfalii) i tam stworzono obóz dla Polaków. Przebywał w nim od kwietnia do listopada 1945 r., ale wkrótce wybuchł w nim bunt, gdyż Polacy chcieli jak najszybciej wracać do kraju. Obóz natychmiast zlikwidowano, a Polaków rozesłano do innych ośrodków pod pretekstem, że stamtąd zostaną wysłani do Polski. Kostrzewski tym sposobem dostał się do obozu w Paderborn, gdzie oczekiwał na wyjazd aż do IV 1946 r. W V 1946 r. powrócił do Włocławka i czynnie włączył się w odbudowę kraju ze zniszczeń wojennych.

W V 1946 r. wstąpił do PPR, pełnił funkcję II i później I sekretarza Komitetu Powiatowego (KP) PPR we Włocławku. W grudniu 1948 r. był delegatem na Kongres Zjednoczeniowy PPR i PPS, od III 1949 pracował w Komitecie Wojewódzkim (KW) PZPR w Bydgoszczy i w Wojewódzkim Komitecie Kontroli Partyjnej (WKKP).

W 1953 r. Kostrzewski został wybrany przewodniczącym Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej przy KW PZPR w Bydgoszczy, gdzie pracował aż do chwili przejścia na emeryturę. Ze względu na zły stan zdrowia przebywał od 1964 r. na rencie dla zasłużonych. Mimo to nadal pozostawał aktywny w działalności społecznej. Przez szereg lat pełnił funkcję prezesa Zarządu Okręgu ZBoWiD w Bydgoszczy, aktywnie pracował w Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Od 1956 r. do 1986 r. był członkiem prezydium, a także wiceprzewodniczącym Wojewódzkiej Komisji do spraw Działaczy Ruchu Robotniczego przy KW PZPR w Bydgoszczy.

Na emeryturze nie zaprzestał aktywności społecznej. Był przez wiele lat działaczem Rady Nadzorczej ZUS w Bydgoszczy oraz przez kilka kadencji ławnikiem Sądu Powiatowego w Bydgoszczy. W 1964 r. został wybrany delegatem na IV Zjazd PZPR, a w 1971 r. na VI Zjazd PZPR.

Posiadał odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Order Sztandaru Pracy I klasy, Order Sztandaru Pracy II klasy i inne.

Leon Kostrzewski był żonaty dwukrotnie. Pierwsze małżeństwo zawarł 20 V 1923 r. w parafii św. Stanisława we Włocławku z Zofią, z d. Kamińską (lat 21). Kamińska (w akcie zgonu zostało wpisane w 1984 nazwisko rodowe w brzmieniu Kamińska) była córką Walentego i Marii, z domu Bojarkowskiej, robotnicą, tak jak i jej rodzice, urodzoną i zamieszkałą we Włocławku. Świadcami na ślubie byli Michał Bojakowski, kolejarz i Michał Jaskulski, robotnik. Małżeństwo to zostało rozwiązane przez rozwód 30 IV 1947 r. Małżonkowie mieli córkę, Genowefę Aleksandrę, urodzoną 21 VI 1926 r. we Włocławku. Zofia Kostrzewska zmarła 2 listopada 1984 r. we Włocławku.

Drugie małżeństwo Kostrzewski zawarł 8 III 1949 r. we Włocławku z Anielą Bronisławą Dorywalską, ur. 7 I 1908 r. w miejscowości Ruda k. Żyrardowa. W chwili ślubu oboje byli urzędnikami. Małżonkowie nie mieli dzieci z tego związku.

Leon Kostrzewski zmarł 6 XII 1988 r. w Bydgoszczy i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

AAN, KC PZPR, 3003, Akta osobowe; AP Bydgoszcz KW PZPR, K/79/V, Akta i wspomnienia działaczy ruchu robotniczego; *Wspomnienia Leona Kostrzewskiego*, sygn. 1935/3263; AAN, KC PZPR, 3003, Akta osobowe; AP Bydgoszcz KW PZPR, K/79/V, Akta i wspomnienia działaczy ruchu robotniczego; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, Warszawa 1992, s. 315; Augustyn J., Chrośniakowa A., Perlińska A., *Działalność KPP na terenie województwa pomorskiego*, Bydgoszcz 1959, s. 90; *Bereziacy*, Warszawa 1965, s. 479; Perlikowski Cz., Kozłowski Cz., Kaplan B., *Z rewolucyjnych tradycji Włocławka*, Bydgoszcz 1965, s. 204; „Gaz. Pom.” 1988, nr 284 z 7 XII (nekrolog).

Władysław Kubiak

KOWALEWSKA AGNIESZKA

(1940–2019), historyk, dyrektor Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku.

Urodziła się 1 I 1940 r. we Włocławku. Była córką Władysława i Zofii z d. Matuszkiewicz. W 1957 r. ukończyła Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej we Włocławku. W I.

1959–1960 pracowała jako nauczycielka, najpierw w Szkole Podstawowej w Cypriance, następnie w Szkole Podstawowej w Smólniku. W 1960 r. rozpoczęła studia na kierunku historia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu (I rok), które kontynuowała w l. 1961–1965 na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując dyplom magistra historii. Po zakończeniu studiów podjęła pracę w Wydziale Kultury Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku, a od 1 I 1966 r. w Muzeum Kujawskim we Włocławku (w 1975 r. przemianowanym na Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku). Początkowo była zatrudniona na stanowisku asystenta muzealnego, obejmując prowadzenie Działu Historycznego, a od 1972 r. na stanowisku kustosa. W 1975 r. uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W l. 1975–1979 pracowała jako Starszy Inspektor Wojewódzki w Wydziale Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku. W l. 1980–1991 była Kierownikiem Muzeum Historii Włocławka, a od 1 VII 1991 r. do 31 III 2008 r. Dyrektorem Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku.

W pierwszym okresie pracy w muzeum była autorką wystaw czasowych poświęconych historii ruchu robotniczego i ludowego na terenie Włocławka i powiatu włocławskiego, którym towarzyszyły publikacje katalogowe i informatory jej autorstwa: *Ruch ludowy w powiecie włocławskim w latach 1905–1945* (1966); *Rewolucja 1905–1907 na terenie Włocławka i powiatu włocławskiego* (1967); *Komunistyczna Partia Polski w latach 1918–1938 na terenie Włocławka* (1968). Ponadto była autorką katalogów zbiorów muzealnych *Krótki katalog zbiorów numizmatycznych Muzeum Kujawskiego* (1971) oraz *Militaria w zbiorach Muzeum Kujawskiego* (1974).

Od 1979 r. zwróciła swoje zainteresowania w kierunku architektury dawnego Włocławka, przygotowując wystawy *Detal architektoniczny starego Włocławka* (1979 r.) oraz *Włocławek w starych sztychach, rysunkach i fotografii oraz jego odnowa*

(1980 r.). Do najważniejszych jej inicjatyw należało zapoczątkowanie dyskusji o rewitalizacji i zagospodarowaniu śródmieścia. W tej kwestii przez wiele lat blisko współpracowała ze środowiskiem architektów, organizując sympozja, spotkania i wystawy poświęcone urbanistyce i architekturze. Z jej inicjatywy MZKiD zorganizowało w 1980 r. sympozjum *Rewaloryzacja śródmieścia Włocławka*, na którym wygłosiła referat *Generalne założenia rewaloryzacji śródmieścia Włocławka*. W okresie transformacji ustrojowej nadawała ton inicjatywie przywrócenia dawnych nazw ulicom Włocławka. W 1989 r. przygotowała wystawę *Włocławek w starej fotografii* oraz opracowała publikację *Ulice starego Włocławka* (1989).

W latach 1980–1987 publikowała swoje art. w „Biuletynie Przewodnickim” wydawanym przez Oddział Kujawski PTTK dla przewodników i krajoznawców województwa włocławskiego (*Rozwój przestrzenny i urbanizacyjny Włocławka na tle historii miasta*, nr 6/1980; *Włocławek w średniowieczu*, nr 24/1984; *Czynniki miastotwórcze Włocławka do XVII w.*, nr 34/1985; *Rozwój przestrzenny i urbanistyczny Włocławka na tle historii miasta*, nr 39/1986; *Walki narodowyzwoleńcze na Kujawach (XVIII–XIX w.)*, nr 42/1986; *Włocławek w okresie II wojny światowej*, nr 43/1987).

W 1988 r. wspólnie z Bartłomiejem Kołodziejem była jednym z inicjatorów odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. To m.in. dzięki jej zaangażowaniu inicjatywa ta została zrealizowana w bardzo szybkim czasie. Była autorką publikacji *Pomnik Poległych Obrońców Wisły 1920 roku we Włocławku. Informator Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r.*, (1990) oraz art. *Odbudowa Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 we Włocławku*, w: *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920. Materiały z konferencji naukowej 30 XI–1 XII 1995 r. i uroczystości w dniu 20 sierpnia 1995 r. pod Pomnikiem Poległych Obrońców Wisły 1920 roku* (1997).

Pełniąc funkcję kierownika Muzeum Historii Włocławka, zorganizowała w jego przestrzeni dwie wystawy stałe: *Dawna apteka z XIX/XX w.* (1990) oraz *Pracownia fotograficzna z XIX/XX w.* (1991). W tym czasie opracowała publikacje katalogowe: *Pracownia fotograficzna z przełomu XIX i XX w. ze zbiorów Zakładu Fotograficznego „K. Szatwiński”*

(1991), *Militaria w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Katalog zbiorów* (1991).

Po objęciu stanowiska dyrektora MZKiD w 1991 r. była autorką wystaw czasowych: *20 lat działalności Muzeum Historii Włocławka* (1992), *Stara broń z XVI-XIX wieku* (1994) oraz współautorką wystawy *Portret szlachty Kujaw i ziemi dobrzyńskiej XVII-XVIII w.* (1995). W latach 1994–2008 kierowała redakcją „Rocznika Muzealnego”, periodyku naukowego MZKiD. Także pod jej redakcją zostały wydane w 1997 r. publikacje: *Muzeum Historii Włocławka. Przewodnik* oraz *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. Informator o ekspozycjach stałych*. Ponadto była autorką art. o historii MZKiD: *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*, w: *Muzea Pomorza Nadwiślańskiego. Tradycja i współczesność*, pod red. M. Woźniaka (Toruń, 1996), *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku w latach 1909–2009*, w: „Rocz. Muz.” (2008) oraz współautorką publikacji (razem z Olgą Krut-Horonziak) *Ulice i pomniki starego Włocławka* (2004).

Za jej kadencji na stanowisku dyrektora MZKiD w 1993 r. został otwarty Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce, gm. Lubień Kujawski. Przez kolejne lata kontynuowała jego rozbudowę, realizując translokacje dziewięciu i rekonstrukcje trzech obiektów architektury wiejskiej. W pracy muzealnej najważniejsze były dla niej zabytki, dlatego też stworzyła wiodące w kraju kolekcje portretu polskiego oraz kolekcje wyrobów konwisarskich. Praca naukowo-badawcza kierowanego przez nią zespołu pracowników MZKiD zaowocowała nagrodami i wyróżnieniami w Ogólnopolskim Konkursie *Wydarzenie Muzealne Roku*: III nagroda za przygotowanie i udostępnienie ekspozycji Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce (1993), wyróżnienie za wystawę czasową *Portret szlachty Kujaw i ziemi dobrzyńskiej XVII-XVIII w.* (1995), wyróżnienie za przygotowanie ekspozycji czasowej *Historia ziemi wydzierana – 20 lat później* (1996) oraz wyróżnienie za wystawę czasową *Rzeźba gotycka na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej* (1998).

Dr Agnieszka Kowalewska była wielokrotnie nagradzana za swoją pracę zawodową i społeczną: w 1974 odznaką „Zasłużony Działacz Kultury”, w 1981 r. srebrną odznaką „Zasłużony dla Wojewódz-

stwa Włocławskiego”, w 1986 r. złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, w 1988 r. „Złotym Krzyżem Zasługi”, w 1990 nagrodą Wojewody Włocławskiego za udział w pracach społecznych na rzecz miasta i województwa (za zaangażowanie w odbudowę pomnika „Poległych Obrońców Wisły”), w 1999 r. „Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski” i w 2008 r. Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze – Gloria Artis”.

Zmarła we Włocławku 22 IX 2019 r. Została pochowana 28 IX na Cmentarzu Komunalnym przy al. Chopina we Włocławku. Miała dwóch braci: starszego Tomasza i młodszego Łukasza.

Arch. MZKiD, akta osobowe: Kowalewska Agnieszka; *autobiografia*, w: Kowalewska A., *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku w l. 1909–2009*, „Rocz. Muz.” 2008, t. 12, s. 20–21; *Muzeum Kujawskie 1945–1974*, tamże 2010, s. 44–54; *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej 1975–2009*, tamże 2010, s. 65–165; *Bibliografia Muzeum*, tamże 2010, s. 179–188.

Piotr Nowakowski

KOZIŃSKA ANNA

(1902–1991), nauczycielka i harcerka.

Anna Kozińska, z d. Lasecka, ur. się 19 VII 1902 r. w Ozorkowie, pow. Łęczyca, woj. łódzkie, jako córka Feliksa Laseckiego i Antoniny Laseckiej, z d. Jeżaków. Mieszkała w Ozorkowie przy ul. M. Konopnickiej 6. Rodzice posiadali duże gospodarstwo rolne na peryferiach miasta, dom piętrowy w kształcie dworku i budynki gospodarcze murowane. Anna miała trzy siostry i trzech braci.

Po ukończeniu V oddziałów szkoły powszechnej w Ozorkowie i po zdaniu egzaminu wstępnego została uczennicą Państwowego Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego im. E. Orzeszkowej w Warszawie przy ul. Nowolipie. W latach 1918–1923,

kiedy rodziła się niepodległa Polska, Kozińska uczyła się i mieszkała w stolicy. Klimat tamtych czasów wywarł ogromny wpływ na ukształtowanie się osobowości młodej dziewczyny w duchu umiłowania ojczyzny. 22 VI 1923 r. otrzymała świadectwo ukończenia seminarium i uzyskała kwalifikacje nauczyciela szkół powszechnych. 1 IX 1923 r. na własną prośbę i za zgodą Inspektora Szkolnego w Łęczycy podjęła pracę na stanowisku nauczycielki szkoły powszechnej nr 4 w Ozorkowie. Po zawarciu związku małżeńskiego z Józefem Kozińskim, oficerem 14 Pułku Piechoty, poprosiła o przeniesienie do Włocławka i 1 VIII 1931 r. podjęła obowiązki nauczycielki w szkole powszechnej nr 7, w której pracowała do wybuchu II wojny światowej. W latach 30. małżonkowie zakupili dużą działkę w Michelinie z zamiarem pobudowania domu. Do wojny wynajmowali trzypokojowe mieszkanie w nowej kamienicy przy ul. Św. Antoniego 23. Ostatnie letnie wakacje przed wojną spędzili we Włoszech, zwiedzając Wenecję, Padwę, Florencję, Rzym, Watykan, Neapol i Capri, natomiast w I 1939 r. byli na nartach w Zakopanem. Przed wojną nauczyciel zarabiał jak oficer.

W X 1939 r. Kozińska z dziećmi została wysiedlona z Włocławka i całą okupację spędziła we wsi Pustki Chocieńskie koło Czerniewic. Mąż, kapitan J. Koziński, po przegranej kampanii polskiej 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej, w której przebywał do 3 V 1945 r. W czasie okupacji Kozińska prowadziła tajne nauczanie oraz dorywczo pracowała, żeby utrzymać siebie i dwóch synów oraz pomóc mężowi w niewoli. Tajnym nauczaniem objęła własnych synów i okoliczne dzieci, ucząc języka polskiego, historii, matematyki i geografii. 20 I 1945 r. Kozińska z synami wróciła do Włocławka i zamieszkała w przedwojennym mieszkaniu. Po wojnie pracowała jako nauczycielka w szkole podstawowej przy Placu Staszica, w SP nr 10 przy ul. Starodębskiej. Natomiast ostatnie lata przed emeryturą pracowała jako bibliotekarka w SP nr 2 przy ul. Nowomiejskiej (obecnie KPCEŃ). W okresie wakacji pracowała jako wychowawczyni na koloniach i obozach. Ukończyła kurs bibliotekarski II stopnia. Na emeryturę odeszła w 1971 r. Jako nauczycielka pracowała 42 lata, a jeżeli dodać 6 lat tajnego nauczania, można stwierdzić, że przez prawie pół wieku pracowała, ucząc.

Kozińska należała do kilku organizacji. Do ZHP – od 1916 r. Podczas nauki w seminarium w Warszawie razem z koleżankami aktywnie uczestniczyła w pracy harcerskiej. W 1920 r. włączyła się w nurt pracy w ramach Pogotowia Wojennego Harcerek w służbach pomocniczych. Ucząc w szkole w Ozorkowie, prowadziła drużynę harcerską. Mieszkając we Włocławku, razem z mężem, Komendantem Hufca Harcerzy, uczestniczyła w pracy harcerskiej. W latach 1932–1934 pełniła funkcję sekretarza Koła Przyjaciół Harcerzy. Do PCK należała od 1919 r., natomiast do ZNP od 1923 r. Będąc żoną oficera WP, 14 Pułku Piechoty, należała do organizacji Przy sposobienia Wojskowego Kobiet i Koła Rodzin Wojskowych przy 14 Pułku Piechoty. Organizacja kobieca Rodziny Wojskowej powstała w 1925 r. w Warszawie. Koło stowarzyszenia przy 14 PP rozpoczęło swą działalność dopiero w 1930 r. Życzeniem dowódcy 14 PP, pułkownika I. Misiąga, było zapisanie się jak największej liczby rodzin do stowarzyszenia. Należała do Społecznego Komitetu Radiofonizacji Kraju Oddział Miejski we Włocławku, który działał w latach 1945–1953. Została odznaczona brązową odznaką S.K.R.K. w 1952 r. Odznaczona Medalem KEN (1980) i Złotą Odznaką ZNP (1974).

Anna Kozińska zmarła 13 III 1991 r. i została pochowana w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku przy al. Chopina.

27 VII 1929 r. wyszła za mąż za Józefa Kozińskiego (1902–1979) podporucznika 14 Pułku Piechoty, działacza ZHP, kawalera KW. Mieli dwóch synów: Jerzego, (1932–1978) absolwenta GZK, studenta UW, absolwenta Oficerskiej Szkoły Pożarnictwa w Warszawie (1966), kapitana pożarnictwa, zastępcę komendanta MSP w Toruniu, następnie starszego inspektora ppoż. UMK, odnanzonego Brązowym Krzyżem Zasługi (1973) i Brązowym Medalem „Za Zasługi dla Pożarnictwa” (1978), oraz Janusza (1935–2011) absolwenta Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego, magistra prawa, podpułkownika MO/Policji Państwowej, naczelnika Wydziału Kryminalnego, następnie naczelnika Wydziału Kryminalistyki we Włocławku, odnanzonego Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982), Złotym (1976) i Srebrnym (1971) Krzyżem Zasługi.

Arch. rodzinne (pamiętniki i wspomnienia, dokumenty, zdjęcia), Ciesielski Z., *Dzieje 14 Pułku Piechoty w latach*

1918–1939, Toruń 2008, s. 153–154; Koziński D., *Józef Koziński*, w: WSB, t. 1, s. 80–83; Skotnicki W.J., *Harcerstwo męskie we Włocławku w latach 1911–1945*, Toruń 2002, s. 189 i 200; Ziółkowski B., *Tajne nauczanie i konspiracyjna działalność kulturalna na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1939–1945*, Włocławek 2005, s. 110.

Dariusz Koziński

KOZIŃSKI JANUSZ

(1935–2011), prawnik, oficer policji, działacz społeczny.

Urodził się 11 VIII 1935 r. we Włocławku. Był synem Józefa (1902–1979) i Anny, z d. Lascekiej (1902–1991). Ojciec był kpt. 14 Pułku Piechoty, podpułkownikiem pożarnictwa i wybitnym działaczem społecznym, matka nauczycielką i harcerką. Miał starszego brata Jerze-

go (1932–1978), kpt. poż. W X 1939 r. został z matką i bratem wysiedlony z Włocławka (Leslau) do Czerniewic (Pustki Choczeńskie), natomiast ojciec po przegranej kampanii polskiej 1939 r. znalazł się w niewoli niemieckiej. Podczas okupacji hitlerowskiej matka, Anna Kozińska, prowadziła w Czerniewicach tajne nauczanie, ucząc synów i okoliczne dzieci języka polskiego i historii. 20 I 1945 r. Janusz z matką i bratem wrócili do Włocławka i zamieszkali przy ul. Św. Antoniego 23, w mieszkaniu, które wynajmowali przed wojną. Po ukończeniu siedmioletniej szkoły powszechnej przy Placu Staszica w latach 1945–1949, dwa lata uczęszczał do GZK do klasy ósmej i dziewiątej. W latach 1951–1956 Koziński uczył się w 5-letnim Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym we Włocławku przy ul. Ogniowej. Szkoła posiadała rozbudowane, wielokierunkowe warsztaty. Uczniowie odbywali praktyki w zakładach pracy. Koziński w sierpniu 1954 r. odbył praktykę w Chorzowskich Zakładach Konstrukcji Stalowych, natomiast w sierpniu 1955 r. w Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni. W ra-

mach technikum odbył także praktykę pedagogiczną, m.in. w Płocku. 23 VI 1956 r. otrzymał świadectwo dojrzałości, uzyskał prawo używania tytułu technik technolog oraz kwalifikacje nauczyciela do praktycznego nauczania zawodu tokarskiego.

Podczas nauki w technikum należał do ZMP, harcerstwa i uczestniczył w trzech Brygadach „Służbie Polsce” w czasie wakacji 1952, 1953 i 1954 r. Był przewodniczącym klasowego ZMP oraz członkiem szkolnego zarządu ZMP. Po zdaniu matury Koziński miał w perspektywie do odbycia dwuletnią zasadniczą służbę wojskową. Chciał się szybko usamodzielnic. W roku 1956 polityka „odwilży” wkraczała w etap rozstrzygający dla przyszłości kraju. Do szkoły przyjechali kadrowcy z KWMO z Bydgoszczy i zachęcali do pracy w milicji – namawiali młodzież, by po maturze zapisywała się do szkoły eksperckiej. Gdy okazało się podczas rozmowy, że kwestie biograficzne (ojciec sanacyjnym oficerem i rodzina we Francji) nie stanowił już przeszkody, Koziński złożył podanie i został przyjęty do pracy w milicji we Włocławku. W sierpniu 1956 r. został skierowany do Oficerskiej Szkoły MO w Szczytnie, którą ukończył w 1957 r. i otrzymał awans na stopień chorążego. W ramach szkoły Koziński jako podchorąży uczestniczył w wydarzeniach październikowych 1956 r. w Warszawie. W latach 1969–1972 odbył studia wyższe zawodowe na Wydziale Prawa i Administracji w zakresie administracji na UMK. Studia magisterskie odbył w latach 1976–1978 w Akademii Spraw Wewnętrznych w Warszawie, którą ukończył z wynikiem bardzo dobrym. W trakcie służby zaliczył kursy i szkolenia, na przykład kurs kadry kierowniczej w Ośrodku Doskonalenia Kadr Kierowniczych w Łodzi w 1975 r., kurs w zakresie nowej ewidencji kryminalnej w Olecku, uczestniczył w naradach, konferencjach i sympozjach, należał do Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, w latach 1972–1984 był przewodniczącym Koła Włocławskiego.

Całe życie zawodowe, służąc w Milicji Obywatelskiej i Policji Państwowej, był związany z Włocławkiem. Piastował stanowiska: młodszego referenta, referenta, starszego referenta, kierownika sekcji, naczelnika wydziału Komendy Miejskiej i Powiatowej MO, naczelnika wydziału KWMO – wszystkie w pionie kryminalnym, a następnie naczelnika wydziału kryminalistyki KWMO – WUSW. Z uwagi

na swoje pochodzenie społeczne, mimo że posiadał wykształcenie i kwalifikacje, nie mógł awansować na wyższe stanowiska kierownicze w resorcie. Proponowano mu pracę wykładowcy w Oficerskiej Szkole MO w Słupsku. Z dniem likwidacji stopnia chorążego został w 1958 r. automatycznie podporucznikiem, w 1962 awansował na porucznika, w 1966 r. został kapitanem, w 1971 r. awansował na majora, a w 1975 r. uzyskał stopień podpułkownika. Był często zapraszany do udziału w kursach i szkoleniach w charakterze wykładowcy jako ceniony teoretyk, a przede wszystkim praktyk w zakresie zwalczania przestępczości kryminalnej. Brał udział w procesie szkolenia i doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy MO. Wydział kryminalny pod jego kierunkiem notował bardzo dobre wyniki w zwalczaniu przestępczości. Koziński był bardzo dobrym oficerem i stał na straży praworządności bez przymiotników.

W X 1984 r. Koziński został zwolniony ze służby z przyczyn politycznych. Miał wówczas 49 lat, w tym 28 lat służby. Na podstawie decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych, gen. Kiszczaka, z 23 IX 1983 r. Koziński został zwolniony z uwagi na utrzymywanie kontaktów korespondencyjnych z rodziną we Francji. Warto przytoczyć wspomnienia Kozińskiego dotyczące rozmowy z komendantem wojewódzkim w sprawie zwolnienia z pracy: „Oświadczył mi, że jestem bardzo dobrym pracownikiem, mam bardzo dobre wyniki, ale wygraliśmy wojnę – miał na myśli stan wojenny – i przyszedł czas oczyścić szeregi MO z elementów niepewnych politycznie, a ty jesteś takim elementem z uwagi na rodzinę we Francji, z którą utrzymujesz kontakty i dlatego nie możesz pracować w milicji”. Koziński został zmuszony do przejścia na rentę. Lata 80. to prawie neostalinizm, jeżeli chodzi o poziom myślenia i metody działania kierownictwa MSW.

W ramach przemian ustrojowych Koziński wystąpił na mocy *Ustawy z dnia 24 maja 1989 r.* o przywrócenie praw pracowniczych osobom pozbawionym zatrudnienia za działalność związkową, samorządową, przekonania polityczne i religijne do Komendy Wojewódzkiej Policji we Włocławku w sprawie ponownego przyjęcia do służby. Koziński napotkał ogromny opór ze strony kierownictwa Komendy Wojewódzkiej we Włocławku, a nawet ówczesnych związków zawodowych funkcjonariuszy. W zwią-

ku z powyższym zwrócił się do Społecznej Komisji Pojednawczej powołanej przez ówczesnego ministra Pracy i Spraw Socjalnych, Jacka Kuronia, działającej w Warszawie i zajmującej się tego typu sprawami. Wówczas Komenda Wojewódzka Policji we Włocławku, chcąc uniknąć rozprawy i wyroku, zaproponowała Kozińskiemu ugodę. Na mocy ugody Koziński został przywrócony do pracy w VII 1990 r. i uzyskał w ten sposób częściową satysfakcję moralną i rekompensatę finansową. Zaraz też zwolnił się ze służby. Komenda Wojewódzka, przyjmując Kozińskiego do pracy i przeliczając na nowo jego uposażenie emerytalne, wprowadziła go w błąd i batalia sądowa trwała do 1997 r. O swojej służbie i „przemianach” MO i SB w Policję w okresie transformacji ustrojowej pisał m.in. w liście do Dyrektora Instytutu Kształcenia Kadr Kierowniczych i Zarządzania Jakością w Policji Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie insp. dra hab. Andrzeja Misiuka w związku z publikacją *85 lat polskiej policji* oraz w liście do Rady Redakcyjnej „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich” w związku z art. Bolesława Sprengela *Policja we włocławskim w okresie przemian ustrojowych III Rzeczypospolitej* zamieszczonym w 21 tomie.

W latach 1996–2004 Koziński pracował w Przedsiębiorstwie Wielobranżowym „Emir”. Firma zajmowała się m.in. ochroną ludzi i mienia, konwojowaniem pieniędzy. Koziński posiadał licencję II stopnia i został Szefem Ochrony. 30 VI 2003 r. w imieniu Dyrekcji Elitarnego Studium Służb Ochrony Mienia „Delta” oraz Rady Pedagogicznej Koziński został zaproszony na uroczystość wręczenia dyplomów technika ochrony fizycznej osób i mienia dla absolwentów studium.

Należał do ponad 30 organizacji i stowarzyszeń. Do ZHP należał od 1946 r. Uczestniczył w Zlocie Harcerzy Pomorza i obozie harcerskim w Kazimierzu Biskupim w 1947 r. W okresie szkolnym działał w harcerstwie. Kolejny okres wzmoczonej aktywności harcerskiej to lata 80. i praca w Kręgu Instruktorskim im. Andrzeja Małkowskiego, którego komendantem był harcmistrz Jerzy Pawłowski. Od 1972 r. posiadał stopień instruktorski podharcmistrza, propagował ruch harcerski m.in. na łamach prasy, publikując liczne art. o harcerstwie włocławskim. W 1996 r. otrzymał „Honorową Odznakę Przyjaciół Harcerstwa”, a rok później został wyróżniony odznaką „Zasłużony Instruktor Włocławskiej

Chorałwi ZHP". Był aktywnym członkiem Komisji Historii Ruchu Młodzieżowego przy ZW ZSMP, przygotował trzy wystawy, pisał wspomnienia m.in. o ZMP i Brygadach „Służbie Polsce”, uczestniczył w konferencjach i spotkaniach. W dowód uznania otrzymał liczne odznaczenia i dyplomy m.in. Srebrną (1969) i Złotą (1978) „Oznakę Janka Krasickiego” oraz odznakę „Za Zasługi dla ZSMP” (1985). Do PZPR należał od 1959 r., pełniąc różne funkcje w strukturach partii. Z ramienia tej organizacji brał udział w wyborach na radnego do MRN we Włocławku w 1988 r. Uczestniczył w tworzeniu i rozbudowie Ochotniczych Hufców Pracy na terenie miasta, które odegrały ważną rolę w kształceniu i wychowaniu młodzieży. Za swoje zaangażowanie otrzymał m.in. złotą odznakę OHP (1978) i złotą odznakę „Za zasługi dla OHP” (1987). Od 1970 r. należał do Polskiego Związku Działkowców. Posiadał działkę „na Świechu”, a od 1978 r. „na Rybnicy”. Był członkiem Zarządu Wojewódzkiego PZD i Zarządu POD „Rybnica”, a w latach 1987–1989 prezesem ogrodu. W tworzeniu POD „Rybnica” uczestniczył od samego początku, kiedy ogród powstał na terenie wykupionym od rolnika przy jeziorze Rybnica wraz z całą niezbędną infrastrukturą, mediami. Kosiński opracował kronikę ogrodu. Za swoją pracę i zaangażowanie otrzymał brązową, srebrną i w 2003 r. złotą odznakę „Zasłużony Działkowiec PZD” oraz liczne dyplomy.

Popierał inicjatywy związane z historią i patriotyzmem. Wspierał je finansowo i organizacyjnie. Dokonywał wpłat na konta komitetów budowy pomników, muzeów (tzw. cegielki) m.in. na Społeczny Komitet Rozbudowy Muzeum Bitwy n/Bzurą w Kutnie, Społeczny Komitet Budowy Pomnika Bohaterów Powstania Warszawskiego 1944, Obywatelski Komitet Odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. we Włocławku, Komitet Budowy Krzyża ks. Jerzego Popiełuszki we Włocławku, budowę Pomnika Żołnierzy AK we Włocławku. Wspomógł także Społeczny Komitet Reaktywowania Pomnika Józefa Piłsudskiego w Nieszawie w 1990 r., przekazując czasowo pamiątki po swoim ojcu do Muzeum S. Noakowskiego na wystawę poświęconą Marszałkowi Piłsudskiemu. Otrzymał liczne podziękowania i zaproszenia na uroczystości związane z odsłonięciem tych pomników lub otwarciem wystaw. W VI 1990 r. przekazał do MZKiD przedwojenny numer

„Życia Włocławka i Okolic” z II 1930 r., na którego okładce widnieje zdjęcie Pomnika Obrońców Wisły 1920 r. w Szpitalu Dolnym oraz zdjęcia. Natomiast w VIII 1990 r. przekazał do Izby Tradycji Koła Wychowanków GZK/LZK pamiątki po bracie, absolwencie z 1950 r., i synu Sławomirze, absolwencie z 1978 r., oraz wpłacił „cegielkę” na monografię szkoły.

Opublikował kilkanaście art. dotyczących historii miasta, włocławskiego harcerstwa, 14 Pułku Piechoty, POD „Rybnica”. W latach 1990–1992 w czasopiśmie „Włocławski Tydzień” publikował w odcinkach cykl art. zatytułowanych *Mój rok 1920* (4 odcinki), *Harcerska epopeja* (5 odcinków), *14 Pułk Piechoty* (2 odcinki), w rubryce *Było, minęło zostało...* (3 odcinki) oraz *Żołnierski pierścień, Pułkownik Ignacy Misiąg i jego pułk, Tajemnice włocławskiego więzienia*. Publikował także w „Żołnierzu Polskim” (*Opowieść o moim ojcu i jego pułku*) oraz w „Działkowcu” (*Dni działkowca w POD „Rybnica” we Włocławku*).

Janusz Kosiński zmarł 6 XII 2011 r. we Włocławku, pochowany został w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku przy al. Chopina. Posiadał następujące odznaczenia państwowe i resortowe: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1982), Złoty Krzyż Zasługi (1976), Srebrny Krzyż Zasługi (1971), Medal 40-lecia Polski Ludowej (1984), Złotą (1984), Srebrną (1975), Brązową (1973) Odznakę „Za Zasługi w Ochronie Porządku Publicznego”, Odznakę „10 lat w Służbie Narodu” (1966), Srebrną Odznakę „W Służbie Narodu” (1975), Medal Pamiątkowy wybitny z okazji 40. rocznicy powołania MO i SB (1984), Srebrny Medal „Za Zasługi dla Pożarnictwa” (1974) oraz tytuł „Zasłużony dla Miasta Włocławka” wraz z wpisem do Księgi „Zasłużony dla Miasta Włocławka” (1987), Srebrną (1981) i Złotą (1985) Odznakę „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego”. Otrzymał także liczne dyplomy uznania za pracę zawodową i społeczną.

Janusz Kosiński zawarł związek małżeński 7 XII 1957 r. z Leokadią Fusiarz (ur. 28 X 1936 r.). Mieli dwóch synów: Sławomira (ur. 5 I 1959 r.), absolwenta LZK, magistrą intendentury okrętowej, mieszka w Kanadzie, i Dariusza (ur. 9 IV 1962 r.) absolwenta LMK, magistrą historii, nauczyciela dyplomowanego Zespołu Szkół Samochodowych we Włocławku,

odznaczonego Brązowym Krzyżem Zasługi (2013) i Medalem KEN (2018).

Arch. rodzinne (pamiętniki i wspomnienia Janusza Koziańskiego, dokumenty, korespondencja, zdjęcia), Koziański D., *Józef Koziański*, w: WSB, t. 1, s. 80–83; Ziółkowski B. *Tajne nauczanie i konspiracyjna działalność kulturalna na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1939–1945*, Włocławek 2005, s. 110; „Działkowiec” 1988, nr 11; „Włocł. Tydz.” 1990, nr 21, 22, 23, 24, 1991, nr 11, 14, 16, 17, 18, 35, 36, 1992, nr 12, 26, 28, 29, 30; „Żołnierz Polski” 1989, nr 49–50.

Dariusz Koziański

KRASIŃSKA CZESŁAWA

(1915–2011), przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, kierowała Zgromadzeniem w czasach dyskryminacji komunistycznych w stosunku do Kościoła katolickiego, założycielka wielu domów zgromadzenia i placówek opiekuńczych.

Urodziła się 28 IV 1915 r. we wsi Wilkowiczki (pow. włocławski), z rodziców Michała i Józefy, z d. Wysockiej. Ojciec był rządcą w majątku ziemskim w Wilkowiczkach, matka zajmowała się domem. Czesława miała czworo rodzeństwa: siostry – Janinę, Alinę i Marię oraz brata Jana. Ukończyła siedmioklasową Publiczną Szkołę Powszechną w Choceniu.

Do Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi wstąpiła we Włocławku 14 I 1931 r. Nowicjat rozpoczęła 8 IX 1931 r. Pierwsze przyrzeczenia złożyła 8 IX 1932 r., śluby wieczyste 8 IX 1935 r., na ręce przełożonej generalnej m. Jadwigi Walter, w obecności biskupa Wojciecha Owczarka – współzałożyciela Zgromadzenia. W pierwszych latach życia we wspólnocie mieszkała w domu generalnym we Włocławku. Pomagała w interna-

cie, hafciarni i refektarzu (jadalni). W l. 1934–1937 przebywała w Poznaniu jako uczennica Prywatnego Katolickiego Seminarium Ochroniarskiego, przygotowując się do pracy w przedszkolu. Mieszkała wówczas w internacie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Od 1937 r. pracowała jako kierowniczka przedszkola (dla ok. 70 dzieci) w nowo powstałej placówce Zgromadzenia przy ul. Tomickiego 3 w Poznaniu.

Ponieważ w czasie II wojny światowej dom w Poznaniu został zajęty przez Niemców, w latach 1943–1945 była zatrudniona jako pomoc domowa u rodziny niemieckiej w Poznaniu. Po roku 1945 przyczyniła się do wznowienia działalności powstałego przed wojną przedszkola. We X 1945 r. przyjechała do Włocławka, gdzie prowadziła działalność przez niemal 40 lat (1945–1972, 1980–1992). Najpierw objęła kierownictwo nad przedszkolem i domem dziecka przy ul. Leśnej 2. W 1946 r. została mistrzynią nowicjatu i pełniła tę funkcję do 1951 r.

W czasie V Kapituły Generalnej, 1 IV 1951 r., została wybrana na urząd wikarii generalnej. Często zastępowała w rządach przełożoną generalną, m. Stanisławę Ambroziak, z powodu jej choroby. W 1953 r. interweniowała w sprawie zwolnienia sióstr (m. Marii Tucholskiej, s. Józefy Ambroziak i s. Alojzy Kapuścińskiej) bezprawnie przetrzymywanych przez władze komunistyczne w areszcie.

Podczas VI Kapituły Generalnej w X 1954 r., zwołanej z powodu śmierci m. Stanisławy Ambroziak, została wybrana na przełożoną generalną zgromadzenia. Pełniła ten urząd przez trzy kolejne sześcioletnie kadencje, do 1972 r. Urzędowanie m. Czesławy Krasińskiej przypadło na najtrudniejszy dla zgromadzeń zakonnych w Polsce Ludowej okres. Spotęgowane represje i utrudnienia ze strony władz państwowych wymagały od niej wiele roztropności w podejmowaniu decyzji. Zgromadzenie doświadczało m.in. aresztowań i więzienia sióstr, zwalniania z pracy, pozbawiania ubezpieczeń, nakładania ogromnych podatków, zagrożeń wejścia na hipotekę placówek, zamykania dzieł oświatowych i wychowawczych (przedszkoli, internatów), nieudzielania koncesji na prowadzenie działalności rzemieślniczej, takiej jak trykotarstwo, krawiectwo, oraz pensjonatów. 13 VIII 1958 r. władze komunistyczne wstrzymały decyzję rozpoczęcia budowy nowego domu zakonnego przy ul. Wojska Polskie-

go. Ponadto przejęły materiały budowlane oraz zleciły oszacowanie gruntów i części fundamentów celem przekazania na rzecz państwa za zaległości podatkowe.

Za rządów m. Czesławy powstawały nowe placówki: w Zgierzu, Babiaku, Białotarsku, Zakopanem. Pobudowano nowe domy: w Kłodawie i Inowłodzu. W 1970 r. m. Czesława skierowała trzy siostry do pracy w Anglii – w domu Spokojnej Starości dla Polonii w Laxton Hall, gdzie utworzyły nową placówkę dla opieki nad polskimi emigrantami.

Po zagarnięciu przez władze komunistyczne budynków Seminarium Księży Marianów na Bielanych w Warszawie w 1954 r. przyjęła kleryków mariańskich do domu generalnego zgromadzenia, aby mogli przygotowywać się do posługi kapłańskiej we wrocławskim Wyższym Seminarium Duchownym. Korzystali z wydzielonych pomieszczeń domu i posługi sióstr przez 13 lat. Pod osłoną prowadzonego pensjonatu przy ul. Orlej zorganizowała pomoc samotnym matkom w okresie okołoporodowym w osiągnięciu stabilizacji życiowej i rozpoczęciu nowego etapu życia.

Matka Czesława wspierała instytucje kościelne, posyłając podległe jej siostry do pracy w nich. Oprócz prowadzenia katechizacji w różnych parafiach w Polsce członkinie zgromadzenia podjęły w tym czasie m.in. pracę we wrocławskich instytucjach kościelnych: w Kurii Diecezjalnej Wrocławskiej, redakcji i administracji czasopisma „Ateneum Kapłańskie”, Niższym Seminarium Duchownym, bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego.

Po ukończeniu trzeciej kadencji przełożonej generalnej, w 1972 r. została skierowana na placówkę do Sompolna, gdzie przez 6 lat pełniła posługę przełożonej domu i wspierała siostry w prowadzeniu ochronki dla dzieci. Podczas X Kapituły Generalnej w VIII 1979 r. została wybrana na drugą radną generalną. W latach 1979–1980 przebywała na placówce w Zgierzu. Od roku 1980 sprawowała urząd przełożonej domu nowicjackiego: najpierw we Włocławku przy ul. Leśnej 2, a następnie – po przeniesieniu nowicjatu w 1982 r. – we Włocławku–Michelinie przy ul. Parkowej 46. Od lipca do grudnia 1992 r. przebywała w Zakopanem. Następnie skierowana została na placówkę do Poznania, gdzie mieszkała do końca życia.

Matka Czesława Krasieńska odznaczała się inteligencją, kulturą bycia, gościnnością, stanowczością. Posiadała niekwestionowany autorytet wśród sióstr

i otoczenia. Nade wszystko była wierna zasadom i przepisom zakonnym. Szanowała i wspierała duchowo kapłanów. Nawet będąc w podeszłym już wieku, interesowała się Zgromadzeniem i dziełami przez nie prowadzonymi.

Zmarła 11 VII 2011 r. w Poznaniu, a pochowana została 14 VII 2011 r. na cmentarzu komunalnym przy al. Chopina we Włocławku, w kwaterze Zgromadzenia.

Arch. ZSWPNM, Akta pers. s. Czesławy Krasieńskiej, sygn. C 10a; Spis sióstr Zgromadzenia Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi z l. 1895–1938, sygn. E-1; Alfabetyczny spis sióstr Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi z l. 1895–1973, sygn. E-2; Korespondencja wychodząca ogólna 1955–1984, sygn. I-13a; Korespondencja z władzami świeckimi 1946–1957, sygn. I-1; Korespondencja z władzami świeckimi 1959–1973, sygn. I-5; Korespondencja przychodząca z władzami świeckimi 1957–1999, sygn. I-15a; Protokoły z Kapituły Generalnej 1954–1991, sygn. H-10; Protokoły z posiedzenia Rady Generalnej 1954–1965, sygn. H-9; Protokoły z posiedzenia Rady Generalnej 1965–1970, sygn. H-12; Protokoły z posiedzenia Zarządu Zgromadzenia 1970–1975, sygn. H-19; Protokoły z zebrań Zarządu Generalnego 1975–1983, sygn. H-21;— Bagrowicz J., *Homilia na pogrzebie Matki Generalnej Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi śp. Czesławy Krasieńskiej (14.07.2011, Włocławek, kaplica Domu Generalnego, Orla 9)*, „Kron. Diec. Włoc.” 2011, t. 94, nr 9, s. 947–952; Gołębiowska J., *Matka Czesława Krasieńska (1915–2011)*, „W Służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2011, r. 44, nr 3, s. 73–75; Grzesiak K., *Relacje państwo–Kościół na terenie diecezji wrocławskiej w latach 1945–1989*, Toruń 2009. s. 339–340; 369–370; 391–392; 440–441; 446; Jędrzejczak L., *Matka Czesława Krasieńska – przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach 1954–1972*, „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2014, r. 47, nr 2, s. 40–55; *taż*, *Represje w PRL wobec Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi*, „Aten Kapł” 2005, t. 144, z. 1 (575), s. 58–75; *taż*, *Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach 1939–1945*, „Arch. Bibl. Muz.” 1982, t. 44, s. 175, 197, 285, 297, 303, 314, 317; — Fot. z Arch. ZSWPNM.

Bernadeta Żabierek

KRZYSZTOFEK KONRAD JERZY (1923–1996), pseudonimy: „Jurek”, „Kryzys”, instruktor harcerski, członek Szarych Szeregów, działacz turystyczny.

Urodził się 19 II 1923 r. we Włocławku, jako syn Jana i Stanisławy, z d. Mroczkowskiej. Matka zmarła w 1935 r. i ojciec, mistrz w Zakładach Celulozowo-Papierniczych we Włocławku, wychowywał samotnie jego i młodszą o 8 lat siostrę. Przed II wojną światową ukończył Szkołę

Powszechną im. J. Słowackiego we Włocławku oraz dwie klasy Państwowego Gimnazjum Mechanicznego we Włocławku.

Od najmłodszych lat Konrad Krzysztofek związany był z włocławskim harcerstwem. Od 1 IX 1933 r. należał do 144 Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej im. Księcia Józefa Poniatowskiego przy Szkole Powszechnej nr 8 we Włocławku im. Juliusza Słowackiego. W następnym roku szkolnym pełnił funkcję szóstkowego Gromady Zuchów „Indian”, której drużynowym był p.hm. Jan Bojanowski. Od 1 IX 1935 r. pełnił funkcję wodza Drużyny Zuchów „Indian”, a 1 XI 1936 r. został mianowany zastępowym „Żubrów”. 9 V 1937 r. ukończył kurs instruktorów harcerskich i 3 IX 1937 r. został przybocznym 144 MDH, która, w związku z przyłączeniem powiatu włocławskiego do Wielkiego Pomorza 1 IX 1938 r. została przemianowana na 18 Włocławską Drużynę Harcerską. Jednocześnie w latach 1938–39 pełnił funkcję drużynowego 21 Drużyny Harcerzy przy Państwowym Gimnazjum Mechanicznym we Włocławku.

27 VIII 1939 r. na teren obozu Łuba II k/Włocławka przybył ówczesny komendant Hufca hm. Józef Koziński (jednocześnie kapitan i adiutant dowódcy 14 Pułku Pichoty) z ppłk. Włodzimierzem Brayczewskim (dowódca 14 PP) i wygłosili apel do harcerzy od 16 r.ż. o zgłaszanie się na ochotnika do służb pomocniczych przy 14 PP. Na skutek tego apelu obóz zlikwidowano i wrócono do Włocławka. Od 28 VIII 1939 r. do 11 XI 1939 r. w ramach Harcerskiego Pogotowia Wojennego był dowódcą

drużyny obserwacyjno-meldunkowej 14 Pułku Piechoty we Włocławku, której zadanie polegało na obserwacji kursów nieprzyjacielskich samolotów oraz meldowaniu o działalności dywersyjnej i sabotażowej tzw. V Kolumny na podległym terenie. Ich pierwszym posterunkiem było wzgórze koda 113 w Szpetalu Górnym. W nocy z 7 na 8 IX drużyna została przeniesiona do Płocka, skąd harcerze parostatkiem przeprawili się do Radziwia, skąd następnie mieli rozkaz przemarszu przez Gąbin do Sochaczewa, gdzie zarządzono koncentrację wojsk. Na odcinku Łowicz–Arkadia–Nieborów założyli linię telefoniczną, przez którą oddziały stacjonujące nad Bzurą mogły nawiązać łączność z dowództwem Armii „Poznań” i Armii „Pomorze”. Do końca, tj. 17 IX, drużyna pełniła funkcję łącznościowców oraz często sanitariuszy przy tych oddziałach w czasie bitwy nad Bzurą.

Po kapitulacji wrócił pieszo do Włocławka, gdzie wraz z Lucjanem Lewandowskim i Antonim Kędzierskim podjął działalność konspiracyjną w Harcerskim Pogotowiu Wojennym jako organizator i drużynowy drużyny Pszczoły Rejon „Stare Miasto” we Włocławku (aktualizowanie sieci alarmowej w harcerstwie, zabezpieczanie broni z grobów wojennych z pola bitwy na Dziadowie, śledzenie lokalizacji jednostek niemieckich, szpitali, magazynów itp.). Był również łącznikiem Polskiego Komitetu Pomocy Zimowej Polakom. Brał udział w pomocy pracownikom b. rozgłośni Polskiego Radia w Raszynie poprzez kontakt z Jerzym Gębczyńskim, przedwojennym harcerzem i technikiem tej rozgłośni, który przyjeżdżał do Włocławka po żywność, a przy okazji zabierał zorganizowaną broń do Warszawy. 11 XI 1939 r. złożył przysięgę w nowo powstałym w konspiracji Roju Szarych Szeregów im. R. Traugutta na ręce komendanta hm. Teofila Woźnickiego. W kontaktach z podwładnymi używał pseudonimu „Jurek”, a w kontaktach z Komentdą – „Kryzys”. Jego drużyna zajmowała się łącznością i informacją. Punkt kontaktowy znajdował się w domu ich instruktora, elektryka Rybickiego, przy ul. Karnkowskiego 3.

Od 22 IX 1939 r. do 27 IV 1940 r. był członkiem Szarych Szeregów im. Romualda Traugutta we Włocławku. Pełnił funkcję drużynowego 18 Włocławka.

clawskiej Drużyny Harcerskiej im. Księcia Józefa Poniatowskiego (dawniej 144 Drużyna Harcerska – Mazowiecka).

27 IV 1940 r. o godz. 10.00 stawił się u władz niemieckich w związku z nakazem pracy i wysłany został na przymusowe roboty do Niemiec (62 miesiące pracy przymusowej na roli). Uciekł w VII 1941 r. i został złapany na dworcu w Pile. Przez 3 miesiące był uwięziony w piwnicach Gestapo w Szczecinie, a następnie ponownie wysłany do Niemiec (okolice Rostock) do pracy na wsi. Do kraju wrócił 13 VI 1945 r.

Po wyzwoleniu kontynuował działalność harcerską, współorganizując Hufiec Powiatowy ZHP we Włocławku, którego został komendantem. Pełnił tę funkcję do 3 V 1946 r. 3 V 1946 r. został aresztowany przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Włocławku za rzekome wznoszenie w czasie nielegalnej demonstracji okrzyku „Precz z Rosją Sowiecką” i przetransportowany do Bydgoszczy. Skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Bydgoszczy na 1 rok więzienia i utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 2 lata z art. 102 § 2 KKWP (publiczne nawoływanie do czynów przeciwko jedności sojuszniczej Państwa Polskiego z państwem z nim sprzymierzonym – ZSRR). Wyrok uprawomocnił się 30 IX 1946 r. (akta sprawy 5r. 328/46). Zwolniony warunkowo z więzienia we Wronkach 2 I 1947 r. 1 I 1959 r. Sąd Wojskowy w Bydgoszczy uznał to skazanie za niebyłe (zatarł) na mocy art. 111 § 1 KK. W 1993 r. Konrad Krzysztofek złożył wniosek do Wydziału Karnego Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy o uznanie za nieważne tego wyroku na podstawie *Ustawy z 23 lutego 1991 roku „O uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego”*. Wniosek został rozpatrzony pozytywnie.

Był również skazany wyrokiem Sądu Powiatowego w Gdyni (sprawa IV.Kp.130/54) na 2 lata i 8 miesięcy więzienia za przestępstwo z art. 1 § 3 dekretu z 4 III 1953 r. poz. 68. 20 VIII 1973 r. Sąd Wojskowy w Bydgoszczy postanowił zatrzeć obydwa wyroki z powodu upływu 10 lat od zwolnienia z więzienia.

Po powrocie z więzienia kontynuował naukę przerwana przez wojnę. Zdał maturę w Technikum Ekonomicznym we Włocławku oraz ukończył studia ekonomiczno-prawne w Szczecinie, gdzie po

zakończeniu nauki krótko pracował w Zakładzie Doskonalenia Rzemiosła. Następnie wrócił do Włocławka, gdzie pracował jako inspektor ekonomiczny, kierownik sklepu i księgarni, kierownik działu w różnych włocławskich instytucjach i przedsiębiorstwach (Towarzystwo Miłośników Sztuki i Muzyki, Spółdzielnia Odzieżowa, Specjalistyczne Przedsiębiorstwo Robót Antykorozyjnych „KORCHEM” i in.).

Po Zjeździe Łódzkim ZHP w 1956 r. wrócił do pracy harcerskiej, reaktywując ZHP w mieście i powiecie. Przez wiele lat był Komendantem Ośrodka ZHP, któremu podlegały Hufiec Włocławek Miasto i Włocławek Powiat. Pełnił również funkcje szczepego 1 Szczepu im. Kazimierza Pułaskiego przy Liceum Ziemi Kujawskiej, hufcowego m. Włocławka.

Oprócz działalności harcerskiej był również związany z turystyką. Już przed wojną należał do Szkolnego Koła PTTK, w którym zajmował się zbieraniem eksponatów dla Muzeum PTK. 25 XI 1973 r. ukończył podyplomowe Studium Turystyki Zagranicznej w Krakowie. Pełnił funkcję przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Przewodniczącego oraz przewodniczącego Zarządu Koła Przewodników we Włocławku. Pracował jako pilot wycieczek zagranicznych w języku niemieckim i rosyjskim oraz kontroler pracy przewodników turystycznych. Był pilotem wycieczek zagranicznych I kategorii i przewodnikiem nizinnym turystycznym I klasy z językiem rosyjskim i niemieckim.

Po wojnie należał do Polskiej Partii Robotniczej. Po zjednoczeniu w 1948 r. nie zapisał się jednak do PZPR i do końca życia nie związał się z żadną partią. W 1950 r. został powołany do Komitetu Społecznego przy Okręgu Pomorskim PCK w Bydgoszczy.

W 1990 r. Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej przyznało Konradowi Krzysztofowi uprawnienia kombatanckie za działalność od XI 1939 r. do IV 1940 r. w Tajnej Organizacji Harcerskiej Szare Szeregi. Został uhonorowany również szeregami odznaczeń. W dziedzinie turystyki: Srebrna Honorowa Odznaka PTTK (1977), Złota Honorowa Odznaka PTTK (1984), Srebrna Odznaka Zasłużony Działacz Turystyki (1984), Złota Odznaka Zasłużony Działacz Turystyki (1989), Zasłużony Działacz Kultury (1994). Za działalność harcerską: Zasłużony Instruktor Włocławskiej Chorągwi ZHP (1986), Krzyż za Zasługi dla ZHP (1987). Za inną działalność: Medal za Zasługi dla Rozwoju Miasta

Włocławka (1985), Odznaka „Na Szlakach Oręza Polskiego” (1989), Złota Odznaka za Zasługi dla Województwa (1989), Krzyż Kawalerski (1992).

W VIII 1948 r. Konrad Jerzy Krzysztofek wziął ślub z Wandą Stańczak, z którą dochował się dwojga dzieci: Grzegorza (ur. 1954) i Danieli Małgorzaty (1952–2018).

Konrad Jerzy Krzysztofek zmarł 20 X 1996 r. we Włocławku, został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym.

Dokumenty osobiste Konrada Jerzego Krzysztofka udostępnione przez syna Grzegorza.

Agnieszka Galczak-Froch

LEWANDOWSKI ALEKSANDER (1947–2007), nauczyciel, działacz Związku Harcerstwa Polskiego, komendant Hufca ZHP Włocławek-miasto, redaktor włocławskiego oddziału „Gazety Pomorskiej”, kierownik Biura Prasowego Urzędu Miasta we Włocławku, kierownik administracji we Włocławskiej Spółdzielni Mieszkaniowej.

Urodził się 4 II 1947 r. w Wyzalkowie (pow. lipnowski) jako syn Kazimierza i Lucyny, z Krzysztoforskich. Po ukończeniu Szkoły Podstawowej w Tłuchowie rozpoczął naukę w Liceum Pedagogicznym im. Waleriana Łukasińskiego w Wymyślinie, gdzie w 1968 r. otrzymał świadectwo dojrza-

łości. Podczas nauki w Liceum Pedagogicznym aktywnie uczestniczył w życiu społeczno-kulturalnym szkoły. Grał na puzonie w szkolnej orkiestrze dętej, z młodzieńczym zapałem redagował gazetkę szkolną, udanie dokumentował, uwieczniał na fotografiach wydarzenia szkolne, lokalne itp. Był bowiem zapalonym miłośnikiem, pasjonatem fotografii. Przez całe życie służył wielu znajomym, chętnie i z właściwym sobie wdziękiem, zapałem oraz

niezwykłą serdecznością utrwał na kliszach fotograficznych ludzi, miejsca, ważne wydarzenia, natomiast później spędzał długie godziny w fotograficznej ciemni, aby wywołać zdjęcia.

W latach 1981–1985 studiował dziennikarstwo na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie uzyskał tytuł magistra. W 2004 r. ukończył Międzynarodowe Podyplomowe Studium Zarządzania. Zajęcia odbywały się w Wyższej Szkole Technicznej w Brnie (Wydział Przedsiębiorczości).

Pierwszą pracę w zawodzie nauczyciela rozpoczął 1 XI 1968 r. w Szkole Podstawowej w Kawnie, gm. Chrostkowo, pow. lipnowski, gdzie był zatrudniony do 31 VIII 1971 r. Od 1 IX 1971 r. do 31 I 1973 r. pracował jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Julkowie, gm. Tłuchowo, pow. lipnowski. Następnie był komendantem Hufca ZHP im. Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie (1 II 1973 r.–30 VI 1975 r.). W 1975 r. uzyskał stopień harcmistrza. Od 1 VIII 1975 r. do 15 VIII 1980 r. pełnił funkcję kierownika wydziału organizacyjnego, komendanta Hufca ZHP Włocławek-miasto. Od 16 IX 1980 r. do 31 XII 1980 r. był komendantem wojewódzkim OHP we Włocławku.

W latach 1981–1997 pracował we włocławskim oddziale „Gazety Pomorskiej” m.in. jako fotoreporter, starszy redaktor działu. Jako dziennikarz wniósł duży wkład w popularyzację dorobku kulturalnego i społeczno-gospodarczego Włocławka, Kujaw, ziemi dobrzyńskiej. W 1998 r. pracował jako dziennikarz w Przedsiębiorstwie Wydawniczo-Reklamowym „NTP” w Płocku. Od 1999 r. do 2003 r. był zatrudniony w Urzędzie Miasta Włocławka jako kierownik Biura Prasowego. W latach 2003–2007 (aż do niespodziewanej, nagłej śmierci) był zatrudniony jako kierownik administracji we Włocławskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Zarówno w życiu prywatnym, jak i w pracy zawodowej cechowała go postawa humanistyczna, troska o człowieka. Był prawdziwym perfekcjonistą, oddanym niezadko żmudnej pracy. Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Zmarł 1 VII 2007 r. i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku przy al. Chopina.

8 III 1977 r. poślubił Iwonę Sztuczkę, działaczkę ZHP, nauczycielkę; zmarła 15 II 2014 r. i została pochowana na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku.

Małżeństwo Aleksandra i Iwony Lewandowskich miało dwoje dzieci: Joanna Magdalena ukończyła filologię angielską na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu; Radosław Maciej ukończył również filologię angielską na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Akta osobowe UM we Włocławku; – Akta osobowe Włocławskiej Spółdzielni Mieszkaniowej we Włocławku; – *Lewandowski Aleksander*, w: Specjalski R., *Lipno i okolice. Materiały do monografii*, t. 2, Włocławek 2000, s. 97; Specjalski R., *Okruchy życia 2007*, Włocławek 2010, s. 8; *Aleksander Lewandowski*, w: *Znaki pamięci – dziennikarzom Pomorza i Kujaw trwale związanym z tym regionem*, pod red. Z. Jędrzyńskiego, wyd. 4, Bydgoszcz 2013, s. 91–92; – informacje przekazane przez córkę Joannę Magdalenę Lewandowską.

Adam Wróbel

LOTA JERZY KAZIMIERZ

(1921–2008), mgr inż. mechanik, nauczyciel, długoletni kierownik warsztatów Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 we Włocławku.

Urodził się 5 II 1921 r. w Kielcach z ojca Ferdynanda i matki Henryki, z d. Łęskiej. Miał rodzeństwo: Henryka, Irenę, Krystynę, Wiesławę. W 1927 r. wraz z rodziną przeprowadził się do Zakopanego, gdzie ojciec podjął pracę w Państwowych Kamieniołomach. Od września tr. zaczął uczęszczać do

szkoły powszechnej w Zakopanem. Z racji zlikwidowania kamieniołomów rodzina przeprowadziła się w 1930 r. do Kostopola na Wołyniu (miasto na Ukrainie, w obwodzie rówieńskim, siedziba rejonu kostopolskiego). Tam też ojciec podjął pracę w charakterze mechanika, później był dyrektorem młotkowni w Państwowych Kamieniołomach Bazaltu w Janowej Dolinie koło Kostopola. Wieś znana jest z masakry 23 IV 1943 r. ok. 600 Polaków zamordo-

wanych przez Ukraińską Powstańczą Armię, kolaboracyjną policję ukraińską oraz tzw. czerni – okolicznego ukraińskiego chłopstwa.

W 1934 r. Jerzy Lota dokończył siedmioletnią Szkołę Powszechną w Kostopolu. W tym też roku zdał egzamin i został przyjęty do Szkoły Technicznej w Radomiu. Tam też zamieszkał u rodziny. W 1936 r. został zmuszony do przerwania nauki ze względu na zły stan zdrowia oraz brak środków na jej kontynuowanie. Po powrocie do Kostopola uczył się w Gimnazjum Mechanicznym w Tarnopolu. W 1939 r. został przyjęty do IV klasy Szkoły Technicznej w Tarnopolu na kierunek elektromechaniczny. W tym czasie placówka została przeniesiona do Wiśniowca (ob. obwód tarnopolski) i tam w 1941 r. otrzymał dyplom ukończenia technikum. Następnie od 1 VII 1941 do 1 IV 1942 r. był zatrudniony w charakterze ślusarza w Warsztatach Mechanicznych w Kostopolu. Jako zdolny młody fachowiec w okresie od 1 IV 1942 r. do 1 V 1945 r. pracował jako technik mechanik na kolei w Równem na Kresach Wschodnich. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Polski i zamieszkał w Gdańsku. Tam też w okresie 1 IV 1950–1 XI 1951 r. pracował jako referent w Naczelnej Organizacji Technicznej (NOT), Oddział Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polski w Gdańsku, będąc od 1 II 1950 r. do 1 VIII 1950 r. także wykładowcą NOT.

W latach 1945–1951 studiował w Politechnice Gdańskiej, gdzie po złożeniu końcowych egzaminów otrzymał tytuł magistra inżyniera nauk technicznych. Studia łączył z aktywnością w Związku Studentów Polskich na tej uczelni. Dalszą działalność polityczną kontynuował od 1953 r. w szeregach PZPR. Od tego też roku był członkiem koła zakładowego Naczelnej Organizacji Technicznej.

Pod koniec listopada 1951 r. osiedlił się na stałe we Włocławku. Tam też zgodnie z nakazem pracy wydanym przez Dyрекcję Okręgową Szkolenia Zawodowego w Toruniu 1 XII 1951 r. został skierowany do pracy jako nauczyciel kontraktowy w Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego (TPP CUSZ) we Włocławku, przy ul. S. Sempołowskiej 2 (ob. Zespół Szkół Technicznych przy ul. Ogniowej 2), z jednoczesnym powierzeniem obowiązków kierownika wydziału mechanicznego TPP CUSZ, które pełnił do 31 VIII 1956 r. 1 IX 1956 r. powyższy urząd mia-

nował Lotę na stanowisko kierownika warsztatów Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego we Włocławku, później Pedagogicznej Szkoły Technicznej (PST) we Włocławku.

Podwyższając swoje kwalifikacje, 9 V 1958 r. zdał egzamin przed Komisją Weryfikacyjną przy Ministerstwie Oświaty dla Pracowników Bezpieczeństwa i Higieny Pracy, uzyskując uprawnienia do kierowania zespołami pracowniczymi zgodnie z zasadami bezpieczeństwa pracy.

Od 1 IX 1974 r. jako kierownik warsztatów PST został przez Kuratorium Okręgu Szkolnego w Bydgoszczy powołany na stanowisko wizytatora metodyka przedmiotowego. Jego działalność dydaktyczna spowodowała opracowanie materiałów z przedmiotów zawodowych, dotyczących części maszyn oraz materiałów z zakresu metodyki kształcenia praktycznego i programów przedmiotów zawodowych dla słuchaczy Studium Nauczycielskiego – kierunku mechaniczny. Jest autorem skryptów z zakresu kształcenia praktycznego dla uczniów TPP oraz kilku innych publikacji, które ukazały się na łamach czasopisma „Szkoła Zawodowa”.

Lota od 1 IX 1983 r. do 31 VIII 1984 r. pracował, w niepełnym wymiarze godzin jako nauczyciel praktycznej nauki zawodu w Zespole Szkół Zawodowych we Włocławku przy ul. S. Sempołowskiej 2.

Zmarł 13 VIII 2008 r. i został pochowany na cmentarzu w Pinczynie koło Włocławka (sektor 4, rząd 13, nr 10). Razem z nim spoczywa jego żona, Krystyna (ur. 7 X 1927, zm. 5 XII 2016).

Lota zawarł związek małżeński 24 VIII 1949 r. z Krystyną Księżek. Z niego urodzili się w 1951 r. syn, Waldemar, i córka, Ewa, w 1957 r.

Opracowujący powyższy biogram ma dużą satysfakcję z osobistej znajomości z kierownikiem warsztatów i nauczycielem, Jerzym Lotą, nawiązanej podczas nauki oraz realizacji pracy dyplomowej we włocławskim TPP.

Bitkowska H., *Historia Studium Nauczycielskiego i Liceum Pedagogicznego 1976–1994*, http://archiwalna.zstwl.nazwa.pl/pliki/historia_sn.pdf; Marszałek D., *Opisowa historia Szkoły Technicznej nad Wisłą*, <https://docplayer.pl/2776865-Opisowa-historia-szkoly-technicznej-nad-wisla.html>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zesp%C3%B3l_Szk%C3%B3l_Technicznych_we_W%C5%82oc%C5%82awku; Informator

o szkołach ponadgimnazjalnych, Nabór Szkoła Ponadgimnazjalna, Włocławek, Wyd. 2006/2007, <http://www.nabor.pcass.pl>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku. Kalendarium*, <http://archiwalna.zstwl.nazwa.pl/artykuly.php?art=22>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku świętuje 90-lecie. Rozmowa z Donatem Marszałkiem, dyrektorem Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku*, <https://pomorska.pl/zespol-szkol-technicznych-we-wloclawku-swietuje-90lecie/ar/7173549> – Fot. Jerzy Lota, Arch. Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku, Akta osobowe, Jerzy Lota, sygn. 13.

Zdzisław Jan Zasada

ŁYTKOWSKI JÓZEF

(1886–1929), ks., wychowanek, a potem prof. Seminarium Duchownego we Włocławku, dyrygent chórów katedralnych.

Urodził się 29 X 1886 r. W 1904 r. wstąpił do Seminarium Duchownego we Włocławku, w którym odbył pięcioletnie studia filozoficzne i teologiczne w latach 1904–1909. Śpiewu uczył go tutaj w tym czasie ks. Leon Moczyński (1860–1914), znany propagator odnowy muzyki kościelnej według zasad ruchu cecylińskiego. Po ukończeniu studiów seminaryjnych przyjął święcenia kapłańskie 29 VI 1909 r. w katedrze włocławskiej z rąk biskupa włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego. W tym samym roku został skierowany na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu, których nie ukończył. Po jednorocznym wikariacie w parafii Łądek (1910–1911) znowu podjął studia specjalistyczne z teologii, tym razem na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium, gdzie kształcił się w latach 1911–1913 i zdobył stopień bakałarza teologii.

Po ukończeniu studiów został skierowany do pracy duszpasterskiej. Władza diecezjalna powierzała mu kolejno stanowiska wikariusza: parafii Łask (1913), następnie parafii Najświętszej Maryi Panny w Pabianicach (1913–1914), wreszcie parafii św. Zygmunta w Częstochowie (1914–1920). Będąc wikariuszem w tej ostatniej, znalazł się po wybuchu I wojny światowej w Rosji, skąd wrócił do kraju dopiero w 1918 r.

Wówczas bp Stanisław Zdzitowiecki powołał go na stanowisko profesora śpiewu w Wyższym Semi-

narium Duchownym i dyrygenta chórów katedralnych. Nic nie wskazuje na to, żeby ks. Łytkowski miał specjalistyczne wykształcenie w dziedzinie muzyki, ale po ustąpieniu w czerwcu 1918 r. ks. Kazimierza Bussa ze stanowiska profesora muzyki i dyrektora chórów katedralnych, diecezja wrocławska nie miała żadnego innego muzykologa przygotowanego na jego miejsce. Znający bliżej ks. Łytkowskiego uważali, że mimo braku specjalistycznych studiów muzykologicznych był to „muzyk zdolny, wykształcony i pełen zapału”. Zebrał na nowo rozproszone chóry katedralne i dość szybko osiągnął pokaźne rezultaty. Dzięki jego inicjatywie chóry otrzymały podstawę organizacyjną jako Stowarzyszenie Chórów Katedralnych pw. św. Augustyna i św. Cecylii. We wrocławskim piśmie kleryckim „Przedświt” napisano o nim jako dyrektorze, który posiada: „posiada niezłomną energię w prowadzeniu chórów”. Członkowie chórów zarzucali mu tylko, że ogranicza się do utworów propagowanych przez ruch cecyliński, a pomija całkowicie natchnione utwory stylu włoskiego.

Ustał z zajmowanych dotychczas stanowisk przed końcem roku akademickiego 1919/1920 ze względu na słabe zdrowie i został mianowany prefektem w Radomsku. Nie wiadomo, czy zdołał rozpocząć tam pracę, ponieważ przed wakacjami otrzymał podobną nominację do gimnazjum państwowego w Kaliszu. Pod koniec wakacji 1920 r. został prefektem Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego w Piotrkowie Trybunalskim. Wraz z tą nominacją złączone było stanowisko rektora kościoła Matki Bożej Śnieżnej. Pełnił tę funkcję do 1922 r., kiedy też podjął studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie uzyskał tytuł doktora filozofii. Jednocześnie, formalnie od 1 IV 1923 r., miał etat wikariuszowski (bez obowiązku pełnienia posługi kapłańskiej) w parafii Lubraniec. W 1924 r. notowany był w Czastarach (k. Wieruszowa), a w 1925 r. – w Wilnie. Dalsze losy jego życia są nieznane. Zmarł 21 IV 1929 r., prawdopodobnie w Rosji.

Schematyzmy diec. wrocławskiej 1905–1930; – *Jednodniówka dla upamiętnienia 40-letniego jubileuszu Tow. b. Chórów Katedralnych „Lutnia”,* Włocławek 1928, s. 25; J. P., *Seminarium wrocławskie w czasie wojny [1914–1918],* „Przedświt” (Włocławek), 1919, z. 1, s. 11–12; Nowak J., *100-lecie chórów katedralnych we Włocławku, „Ład Boży”* (Włocławek), 1988, nr 24, s. 8; Rulka K., *Przypomnienie zapomnianych, w: Od wieków kształci pasterzy. Wyższe*

Seminarium Duchowne we Włocławku, Włocławek 1994, s. 112; Stefaniak P., *Dzieje klasztoru mniszek dominikańskich w Piotrkowie Trybunalskim,* Piotrków Trybunalski 2009, s. 205–206; Szygenda Z., *Wykładowcy muzyki i śpiewu, w: 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie,* s. 126–127; – „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1918, r. 12, s. 354; 1920, r. 14, s. 195, 202, 235; 1923, r. 17, s. 284; „Kron. Diec. Włocł.” 1929, r. 23, s. 92.

Józef Nowak

ŁUKASZ Z UNIEJOWA

(?–1604), ks., kanonik, archidiacon wrocławski.

Nie zachowały się źródła, które pozwoliłyby ustalić datę urodzenia i rodowód Łukasza z Uniejowa. Z istniejących dokumentów wynika jedynie, że skończył szkołę katedralną we Włocławku, a następnie studiował w Akademii Krakowskiej. Po jej ukończeniu wrócił do Włocławka i w 1570 r. objął funkcję nauczyciela w tutejszej szkole katedralnej. Bp Stanisław Karnkowski obdarzył go w 1576 r. dziesięciną z Parkania (zapewne chodzi o Parchanie k. Inowrocławia). W dokumencie kapituły zatwierdzającym tę decyzję Łukasz z Uniejowa tytułowany jest jako *magister artium* (magister sztuk wyzwolonych). Prawdopodobnie był wtedy kaznodzieją katedry. 2 V 1577 r. został kanonikiem honorowym na miejsce Stanisława Sokołowskiego, późniejszego kaznodziei króla Stefana Batorego, który zrezygnował z tej godności. Otrzymał miejsce w stallach północnych. Wprowadzającymi do kapituły byli kanonicy: Naramowski i Marek Wysocki. W czasie wizytacji w parafii Parchanie w roku 1578 bp Karnkowski chwalił Łukasza z Uniejowa jako plebana. 23 II 1578 r. z polecenia kapituły udał się do Rzymu. Tam w trakcie publicznej dysputy otrzymał stopień doktora teologii. Po powrocie wszedł do kapituły.

W akcie z 27 I 1581 r. występuje jako kaznodzieja – głosiciel słowa bożego (*verbi Dei praedicator*).

W VIII 1585 r. objął funkcję prowizora (farmaceuty) przy szpitalu św. Witalisa we Włocławku. Po śmierci archidiacona Józefa Konarzewskiego bp Hieronim Rozdrażewski przedstawił kapitule dwóch kandydatów na to stanowisko: Łukasza z Uniejowa i Tomasza Kopczyńskiego, kanonika kapituły kolegiackiej NMP w Poznaniu. Decyzją kapituły z 28 III 1591 r. archidiaconem włocławskim został Łukasz z Uniejowa (przełożony diakonów przy katedrze – ob. wikariusz generalny). Po nominacji biskupiej na urząd wprowadzili go kanonicy: Tomasz Zakrzewski i Erazm Kretkowski. (4 VI 1591 r.). Jako archidiacon wizytował poszczególne parafie. Jako kaznodzieja zaangażował się w walkę z poglądami protestanckimi. Wygłaszał kazania w katedrze i parafiach zagrożonych protestantyzmem, np. w Białotarsku, Radziejowie i wielu innych. Pisał o tym w liście skierowanym bezpośrednio do niego bp Rozdrażewski 21 IX 1583 r. Łukasz z Uniejowa sprawował funkcję oficjała włocławskiego (wikariusz sądowy sprawujący jurysdykcję w zastępstwie biskupa). W aktach tytułowany był Lucas Doctor ab Uniejów (Łukasz Doktor z Uniejowa).

W latach 1594–1598 był proboszczem w Kowalu. Bp H. Rozdrażewski w czasie wizytacji przeprowadzonej w 1598 r. wysoko ocenił jego działalność. Przy kościele oprócz proboszcza byli jeszcze wikariusze, nauczyciel, organista, kantor i kościelny. O. Alfons Jędrzejewski, autor *Historii miasta Kowala*, określa Łukasza z Uniejowa jako wielkiej świętobliwości kapłana. 19 I 1597 r. bp Rozdrażewski dał mu dziesięcinę we wsi Młeczkowo k. Inowrocławia. Posiadał on też dom we Włocławku przy ul. Witalisa (ob. Brzeska), który kupił w 1579 r. od kan. Koskowskiego. W 1585 r. wydzierżawił go Małgorzacie i Zofii Witkowskim. Cały swój majątek istniejący w Uniejowie (plac i ogród) podarował aktem z 21 IV 1587 r. mieszczaninowi, Tomaszowi Rozwadek. Istnieje przypuszczenie, jakoby był to członek rodziny z nazwiskiem rodowym, którego Łukasz z Uniejowa nigdy nie używał. Miał on rodzonego brata, Jana z Uniejowa, który był misjonarzem i organistą w kolegiacie uniejowskiej, a który zmarł w 1595 r.

Łukasz z Uniejowa ostatnie lata życia spędził prawdopodobnie we Włocławku. Zmarł 12 III 1604 r. i został pochowany w katedrze włocławskiej przy swoim ołtarzu znajdującym się przy czwartym filarze nawy południowej. 19 IV 1607 r. kapituła kate-

dralna udzieliła zgody kanonikowi, Stefanowi Charbickiemu, na umieszczenie epitafium ku czci Łukasza z Uniejowa w pobliżu jego grobu. Tablica wykonana jest z marmuru i alabastru. Na niej widnieje inskrypcja w języku łacińskim, która w tłumaczeniu na język polski brzmi: *Czcigodnemu panu Łukasowi z Uniejowa, doktorowi świętej teologii, archidiaconowi i oficjałowi włocławskiemu, człowiekowi o czystej duszy, miłującemu religię chrześcijańską, o nieskazitelnych zwyczajach, wyróżniającemu się wiedzą, roztropnością i miłością bliźniego, który przez blisko 30 lat pracował w tej diecezji z wielkim oddaniem dla religii i ratowania dusz, który w służbie kaznodziejskiej działał, tutaj w końcu, czego zawsze sobie życzył, zasnął w Panu w roku 1604 dnia 12 marca. Wkrótce po tym czcigodny pan Stefan Charbicki kanonik włocławski, poznański i kruszwicki, odwzajemniając się jemu i wobec Boga za otrzymane zalety, zaszczyty, bogactwo, za wszystko w końcu, jak gdyby ojcu, najbardziej zasłużonemu, pozostawił wieczny pomnik w podziękowaniu za bardzo pobożne wychowanie. W górnej części epitafium znajduje się podobizna Łukasza z Uniejowa.*

Katalog prałatów i kanoników włocławskich, opr. S. Chodyński, Włocławek 1914, cz. 2, s. 562–564, Jędrzejewski A., *Historia miasta Kowala*, Włocławek 1921, s. 18–19; *Epitafia i płyty nagrobne katedry włocławskiej*; Fot. z epitafium w katedrze włocławskiej.

Jerzy Giergielewicz

MAJCHRZAK JÓZEF

(1923–1993), polski działacz partyjny, poseł na Sejm PRL IV, V, VI, VII i VIII kadencji (1965–1981).

Józef Majchrzak urodził się 14 I 1923 r. w m. Siutkówkę, pow. niezawski w rodzinie Jana (ur. 1896 r.) i Heleny, z d. Hejmanowskiej. Miał 2 braci: Mieczysława (ur. w 1930 r.), który był oficerem MO i naczelnikiem wydziału w KW MO w Bydgoszczy (1976 r.),

Czesława (ur. 1925 r.), który jako funkcjonariusz PUBP zginął 4 V 1946 r. we Włocławku i siostrę Halinę (ur. w 1928 r.), która była robotnicą w Fabryce Manometrów we Włocławku. Do szkoły powszechnej zaczął uczęszczać w Aleksandrowie Kujawskim, gdzie mieszkała cała rodzina. W 1935 r. rodzina Majchrzaków przeniosła się do Włocławka, gdzie w szkole powszechnej Józef ukończył 7 oddziałów, naukę kontynuował w szkole zawodowej, którą ukończył w 1938 r. i gdzie zdobył zawód maszynisty stolarskiego. Pomimo zdolności do nauki zmuszony był przerwać kształcenie, gdyż trudne warunki materialne rodziny składającej się z 6 osób nie pozwalały na jej kontynuację. Ojciec pracował w tym okresie 3 dni w tygodniu na robotach publicznych organizowanych przez Magistrat we Włocławku.

Mając 14 lat, zaczął pracować w Fabryce (Wytwórnia) Sprężyn we Włocławku jako robotnik, ale jeszcze przed wybuchem II wojny światowej fabryka zakończyła swoją działalność. Józef Majchrzak przez kilka miesięcy pracował jako pomocnik murarza. W okresie od 1939 r. do 1940 r. pozostawał bez pracy.

W latach 1937–1939 należał do Koła Młodzieży PPS we Włocławku, które do 1936 r. funkcjonowało jako Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. W latach 1937–1939 należał do OM TUR we Włocławku.

W II 1940 r. cała rodzina Majchrzaków została wysiedlona do GG w okolicy Krakowa, wieś Miechowice Małe, pow. Dąbrowa Tarnowska. Do 1942 r. pracował w gospodarstwie rolnym, potem został wywieziony na roboty przymusowe do III Rzeszy w okolicach Karlsruhe, gdzie pracował w fabryce wyrabiającej skrzynie do amunicji, skąd po czteromiesięcznym pobycie uciekł i powrócił do GG. W 1942 r. należał do Batalionów Chłopskich (BCh) i brał udział w akcji odbicia koni zarekwirowanych przez Niemców we wsi, gdzie mieszkał podczas wysiedlenia. O tym fakcie wspominał jedynie w ankietach i życiorysach pisanych własnoręcznie tuż po zakończeniu wojny i okupacji, zaś w dokumentach personalnych pisanych o wiele lat później pomijał zupełnie tę przynależność.

Na początku 1943 r. zaczął pracować w firmie „Moutau” (Montan) w charakterze robotnika. Firma „Moutau” włączona do organizacji „Todt” wysłała swoich robotników na tereny wschodnie zajęte

przez Niemców (Litwa i okolice Witebska – ZSRR), gdzie Majchrzak z innymi Polakami pracował przy naprawie mostów. W XII 1943 r. odesłano ich do Tarnowa, ale Majchrzak przeniósł się do pracy w zakładach samochodowych „Boras” w Krakowie i Rabce, gdzie pracował do chwili wyzwolenia tych terenów w I 1945 r., po czym w IV 1945 r. powrócił do Włocławka i znalazł zatrudnienie w Fabryce Baraków jako robotnik.

21 IX 1945 r. wstąpił do PPR, a już w X tr. został skierowany do Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej, gdzie był najpierw uczestnikiem kursów szkoleniowych, a następnie od XII instruktorem-wykładowcą. Pracował w niej do 1948 r., po czym został powołany na stanowisko instruktora wydziału szkoleniowego w KW PPR w Bydgoszczy. W tym czasie odbył też przeszkolenie w ramach miesięcznego kursu dla instruktorów szkół partyjnych w Łodzi w 1947 r. Po 1948 r., gdy był instruktorem w KW PZPR, pełnił też funkcję sekretarza Podstawowej Organizacji Partyjnej przy KW PZPR w Bydgoszczy. W latach 1945–1964 był członkiem Związku Zawodowego Pracowników Społecznych w Bydgoszczy i w Warszawie.

W VIII 1949 r. awansował na zastępcę kierownika Wydziału Propagandy i Agitacji KW PZPR do spraw propagandy masowej. Na tym stanowisku pracował przez okres dwóch lat do IV 1950 r., po czym został zatrudniony w KC PZPR w Warszawie w Wydziale Propagandy i Agitacji jako instruktor, a następnie został słuchaczem dwuletniej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR w Warszawie. Po jej ukończeniu w 1952 r. piastował stanowisko zastępcy kierownika Wydziału Propagandy i Agitacji w KC PZPR do VIII 1956 r., pełniąc przez okres półtora roku obowiązki kierownika wydziału. W okresie od 12 X 1951 r. do 22 XII 1951 r. był pełnomocnikiem Wojewódzkiej Rady Narodowej i KW PZPR na powiat włocławski.

Majchrzak przez wiele lat czuł się mocno związany z Włocławkiem. Podczas konferencji powiatowej PZPR zorganizowanej 21 II 1954 r. we Włocławku został wybrany bezpośrednio na delegata na II zjazd PZPR. Po wypadkach czerwcowych w Poznaniu w 1956 r. przez kilka miesięcy pełnił funkcję sekretarza do spraw organizacyjnych KW PZPR w Poznaniu, gdzie pracował do XI 1956 r. W tym czasie rezygnację z pełnionych funkcji złożyło całe

kierownictwo KW PZPR w Bydgoszczy, wobec czego Majchrzak na podstawie decyzji KC PZPR został skierowany właśnie do Bydgoszczy i ustanowiony pełnomocnikiem na całe województwo bydgoskie do spraw wyborów do Sejmu PRL.

W XII 1956 r. podczas Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej PZPR Majchrzak został wybrany na sekretarza KW PZP do spraw organizacyjnych. Na tym stanowisku pracował nieprzerwanie do 1967 r. W 1960 r. uzyskał świadectwo dojrzałości w Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących nr 3 w Bydgoszczy.

Pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu w Bydgoszczy w latach 1962–1964. Podczas Wojewódzkiej Konferencji w 1967 r. został wybrany I sekretarzem KW PZPR w Bydgoszczy i funkcję tę pełnił w kolejnych kadencjach do 1975 r. 1 VI 1975 r. wszedł w życie dwustopniowy podział administracyjny państwa. Z dotychczasowego dużego województwa bydgoskiego utworzono trzy mniejsze: bydgoskie, toruńskie i włocławskie. Majchrzak ponownie został wybrany I sekretarzem KW PZPR w woj. bydgoskim.

W Komitecie Wojewódzkim PZPR w Bydgoszczy pracował od XII 1956 r. do 16 X 1980 r. Najpierw był członkiem sekretariatu, od 22 XII 1956 r. do 3 I 1967 r. sekretarzem ds. organizacyjnych, a od 3 I 1967 r. do 16 X 1980 r. I sekretarzem KW. Gdy Majchrzak sprawował wymienione funkcje partyjne i państwowe, woj. bydgoskie przechodziło okres dynamicznego rozwoju, czego przykładem może być sama Bydgoszcz. W 1964 r. władze administracyjne zatwierdziły ogólny plan perspektywiczny zagospodarowania przestrzennego miasta, utrzymując wschodni kierunek rozbudowy. Mimo tego w latach 50. i 60. większość inwestycji mieszkaniowych (Kapuściska, Leśne, Błonie) i przemysłowych lokalizowano w Śródmieściu lub jego otoczeniu, przeprowadzając rozbudowę istniejących już zakładów. W latach 70. tworzone osiedla mieszkaniowe w południowej i wschodniej części miasta (m.in. Wyżyny, Kapuściska, Wzgórze Wolności, Szwedewo, Bartodzieje). W tym czasie wybudowano na wschodniej rubieżach miasta filie zakładów Romet i Telekom-Telfa, przeniesiono część pomieszczeń magazynowych do dzielnicy Bydgoszcz-Wschód oraz zdecydowano o budowie Ośrodka Studiów Wyższych – Akademii Techniczno-Rolniczej.

Na IV zjeździe PZPR, który obradował w dniach 15–20 VI 1964 r., Majchrzak został wybrany zastępcą członka KC, a na kolejnym V zjeździe, w dniach 11–16 XI 1968, wszedł w skład Komitetu Centralnego PZPR.

W 1969 r. otrzymał stopień podporucznika WP, zaś w 1974 r. stopień kapitana WP; (w 1949 r. odbył kurs oficerów politycznych rezerwy WP). Posiadał wykształcenie niepełne wyższe. Podczas wyborów do Sejmu PRL, w latach: 1965, 1969 i 1972 uzyskiwał mandat posła na Sejm PRL w okręgu Włocławek, a w 1976 r. i 1980 r. w okręgu Bydgoszcz. W IV i V kadencji Sejmu PRL zasiadał w Komisji Spraw Wewnętrznych, w VI, VII i VIII kadencji w Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości. 30 VII 1981 r. zrzekł się mandatu posła na Sejm PRL.

16 X 1980 r. złożył rezygnację z pełnionej od 1976 r. funkcji I sekretarza KW PZPR w Bydgoszczy. 29 IV 1981 r. został też odwołany z funkcji członka KC PZPR podczas obrad X plenum KC PZPR. Rezygnacje z pełnionych funkcji partyjnych i państwowych wynikały z konsekwencji strajków w VIII w 1980 r. W 1981 r. do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej wpłynął wniosek o rozpatrzenie odpowiedzialności Majchrzaka za doprowadzenie do kolejnego kryzysu ideowego w partii i państwowego w Polsce. Po przeprowadzonym postępowaniu CKR PZPR udzieliła Majchrzakowi kary partyjnej – nagany z ostrzeżeniem zawartej w uchwale z 29 V 1981 r. Zespół Orzekający CKKP PZPR po zapoznaniu się z aktami sprawy i wysłuchaniu wyjaśnień Majchrzaka uznał, że swoim postępowaniem naruszył zasady etyczne obowiązujące członka partii, chociaż I sekretarz KW PZPR powinien stać na straży tych zasad. Udzielając kary, ZO CKKP wziął pod uwagę wieloletnią działalność Majchrzaka w partii oraz samokrytyczną postawę zaprezentowaną w trakcie postępowania wyjaśniającego i na posiedzeniu Zespołu Orzekającego.

19 XII 1980 r. KC PZPR wystąpił do J. Pińkowskiego, premiera Rządu PRL o przyznanie Majchrzakowi emerytury na podstawie *Dekretu Rady Państwa z 5 października 1972 r. wraz z dodatkiem z tytułu odznaczenia Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski*.

Posiadał następujące odznaczenia: Order Sztandaru Pracy I klasy (1969), Order Sztandaru Pracy II klasy (1964), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia

Polski (1954), Medal 10-lecia Polski Ludowej, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia z Gwiazdą (1974).

Był żonaty z Teresą, z d. Podgórką (ur. 7 I 1926 roku w Pomianowej, c. Alojzego i Walerii, z d. Jajko, zm. 20 XI 1992 r.). Małżonkowie mieli dwóch synów: Romana Wiesława (ur. 29 X 1947 r. w Bydgoszczy), głównego mechanika w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Energetyki Ciepłej w Bydgoszczy i Jerzego (ur. 1944 r.), który był pracownikiem naukowym. Józef Majchrzak zmarł 25 XI 1993 r. w Bydgoszczy, gdzie został też pochowany na Cmentarzu Nowofarnym.

Arch. Państwowe Bydgoszcz, KW PZPR w Bydgoszczy, 51/330, Konferencje, Posiedzenia Plenarne, Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego, Delegaci na Zjazdy PZPR 1948–1986; *Członkowie władz naczelnych oraz I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PZPR 21.12.1948–31.12.1982*, oprac.: W. Ciempiel, J. Jakubowski, J. Szczelblewski. Warszawa 1983, s. 114, 125; AAN, Akta personalne Józefa Majchrzaka; Arch. Prezydenta RP, wnioski na odznaczenia J. Majchrzaka.

Władysław Kubiak

MALINOWSKI HENRYK (pierwotnie CHAIM ROTH)

(1911–1970), działacz komunistyczny, publicysta.

Urodził się 26 V 1911 r. we Włocławku. Pochodził z rodziny drobnomieszczańskiej. Po ukończeniu gimnazjum z uwagi na trudne warunki materialne nie mógł podjąć studiów. Przez pewien czas pracował w szkolnictwie. Jednakże ze względu na swoje lewicowe poglądy rychło stracił pracę.

Z działalnością polityczną po raz pierwszy zetknął się, należąc do Komunistycznego Związku Młodzieży Polski (KZMP), działającego w latach 1922–1938. W 1930 r. wstąpił do Komunistycznej Partii Polski (KPP), czynnie włączając się w nurt jej życia. Był funkcjonariuszem Komitetu Obwodowe-

go KPP działającym na obszarze Płocka w latach 1932–1938.

Jako dwudziestojednolatek Malinowski zaznaczył swój udział w pracach Komitetu Dzielnicowego i Okręgowego KPP obejmującego zasięgiem Włocławek oraz Kutno, gdzie rozpoczął akcję powołania komitetu wyborczego w wyborach samorządowych we Włocławku w 1932 r. Razem z nim w wyborach zaangażowani byli: Zenon Bartosiewicz, Bronisław Jachimowicz, Bolesław Śliwiński, Stefan Wałęsa, Zygmunt Wiśniewski. Ich działalność promująca kandydatów umieszczonych na liście „Jedność Robotnicza-Chłopska” spowodowała, że na 6 415 oddanych głosów na komunistów zagłosowało 2 265 (ok. 33%), co przełożyło się na 6 mandatów w 12-osobowej Radzie Miasta Włocławka. Do politycznego kierowania wybranymi radnymi z ramienia KPP powołany został czteroosobowy kolektiw, w którego składzie oprócz Malinowskiego znaleźli się: Moniek Bock, Władysław Lenc i Józef Perlikowski. Działalność frakcji komunistycznej w Radzie Miasta trwała zaledwie przez miesiąc (III). 1 IV 1933 r. władze wojewódzkie rozwiązały ją i wyznaczyły komisarza. W tym czasie aktyw KPP prowadził szeroką akcję na rzecz polepszenia warunków pracy robotników oraz podjął protest przeciw antysemityzmowi, za uwolnieniem więźniów politycznych i rządów hitlerowskim w Niemczech. W odbytych 27 VI 1934 r. nowych wyborach we Włocławku Malinowski zaangażował się w agitację przedwyborczą, organizując i przemawiając na robotniczych masówkach oraz wiecach. W działającym w latach 1931–1934 Komitecie Dzielnicowym KPP Malinowski uczestniczył w spotkaniach zorganizowanych w mieszkaniach J. Perlikowskiego i Zygmunta Karbowskiiego. Wysuwane przez niego postulaty przyczyniły się do wzrostu liczebności członków w komórkach KPP (w końcu 1933 r. 395 osób) i poszerzenia partyjnych wpływów. Malinowski był także, w tym okresie, członkiem 9-osobowej egzekutywy Komitetu Okręgowego Kutno–Włocławek.

Na początku marca 1922 r. skutecznie włączył się do działań włocławskiego KZMP, walcząc o prawo pracy i nauki oraz możliwości uzyskania zawodu. W nim dojrzewali i uczyli się pracy partyjnej przyszli działacze KPP, biorąc udział we wszystkich akcjach organizowanych przez partię. Malinowski należał do najaktywniejszych jej członków przema-

wiąjących podczas robotniczych strajków w: „Celulozie”, Fabryce Fajansu, fabrykach metalowych. Akcje KZMP spowodowały, że policja traktowała ich uczestników tak samo niebezpiecznych dla władzy jak członków KPP. Kilkunastu „młodzieżowców” na początku maja 1923 r. zostało osadzonych w więzieniu i było traktowanych jako więźniowie polityczni.

Radykalne oddziaływanie Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) znacznie wzrosło po przewrocie majowym J. Piłsudskiego w 1926 r., co spowodował rozłam w łonie PPS i powstanie PPS-Lewica. W mieszkaniu J. Terlikowskiego 11 IX 1927 r. odbyło się wrocławskie zebranie założycielskie PPS-Lewicy. W pięć dni później wybrano Komitet Miejski PPS-Lewica we Wrocławiu w składzie: M. Matusik – przewodniczący, J. Perlikowski – sekretarz, po krótkim czasie został przewodniczącym, Orłowski – skarbnik, H. Skierski, S. Karolak i J. Celmer – członkowie. W 1928 r. partia liczyła ok. 400 członków i była najsilniejszą organizacją lewicową na terenie Kujaw wschodnich. Dzięki zabiegom członków wrocławskiego komitetu powołano do życia Komitet Podokręgu PPS-Lewicy, który założył koła m.in. w: Brześciu Kuj., Lipnie, Dobrzyńcu nad Wisłą, Kowalu, Lubrańcu, Nieszawie, później w: Guźlinie, Kąkowej Woli, Rzadkiej Woli i Kazaniu.

Na przełomie 1927–1928 r. Malinowski wspólnie z J. Perlikowskim byli założycielami Koła Młodzieżowego PPS-Lewica we Wrocławiu. Początkowo należało do niego kilkunastu młodych robotników, by w kilka miesięcy powiększyć szeregi do ponad stu członków. Jego członkowie skupiali się w sekcji dramatycznej, recytatorskiej i męskim chórze. Pierwszy występ młodzieży dla robotników odbył się w kinie „Słońce” przy ul. Gęsiej z okazji okolicznościowego wiecu PPS-Lewica. Malinowski już jako doświadczony w pracy partyjnej członek prowadził dla KZMP kursy szkoleniowe o problematyce marksistowskiej, wykłady z podstaw marksizmu i doświadczeń w budowie socjalizmu.

Malinowski był wielokrotnie zatrzymywany, przesłuchiwany oraz więziony. We wrześniu 1938 r. został osadzony w Berezie Kartuskiej, gdzie był więziony do IX 1939 r. Po czym udał się w kierunku granicy wschodniej do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Na początku 1941 r. wstąpił do Armii Czerwonej, a od V 1943 r. służył i walczył w szeregach sformułowanej w Sielcach nad Oką 1 Polskiej Dywizji Pie-

choty im. Tadeusza Kościuszki. Przydzielony był do aparatu polityczno-wychowawczego.

Malinowski był działaczem utworzonej 5 I 1942 r. Polskiej Partii Robotniczej oraz w wyniku połączenia jej z Polską Partią Socjalistyczną został członkiem sprawującej rządu w latach 1948–1989 – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Po zakończeniu II wojny światowej pracował w aparacie politycznym, zajmując kierownicze stanowiska w wydziałach propagandy. Początkowo na terenie Bydgoszczy, później w Łodzi i w Warszawie.

W 1961 r. obronił dysertację doktorską w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR. Od 1958 r. do końca życia pracował w Zakładzie Historii Partii. Najpierw w WSNS przy KC PZPR, przekształconej w Centralną Szkołę Partyjną przy KC PZPR (w 1968 r.) i w powołanej ponownie (w 1971 r.) WSNS KC PZPR. Tam też przez 12 lat kształcił przyszłe kadry partyjne i pracowników naukowych oraz zajmował się pracą naukową. Był współautorem syntezy *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964*, (t. 1: 1864–1939), Warszawa 1967, autorem haseł w *Słowniku biograficznym działaczy polskiego ruchu robotniczego*. Ponadto opublikował drukiem książki, m.in.: *Marks i Engels w walce o partię proletariatu*, Warszawa 1955; *Powstanie i pierwszy okres działalności KPP*, Warszawa 1958; *Program i polityka rolna Komunistycznej Partii Robotniczej Polski 1918–1923*, Warszawa 1964; *Węzłowe zagadnienia ruchu robotniczego w Polsce w latach kryzysu gospodarczego 1929–1933*, (współautor L. Kieszczyński), Warszawa 1967; *II Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski 19 IX–2 X 1923. Protokoły obrad i uchwały przygotowanie do druku i wstęp G. Iwański, H. Malinowski i F. Świetlikowa*, Warszawa 1968; *Szkice z dziejów klasy robotniczej: wybrane zagadnienia z lat 1917–1919*, Warszawa 1973.

Przez wiele lat współpracował z „Trybuną Pomorską”, „Gazetą Zachodnią” i „Gazetą Pomorską”. Zamieścił liczne art., recenzje i głosy dyskusyjne w „Nowych Drogach”, „Z Pola Walki” oraz innych czasopismach, wypowiadając się przede wszystkim na tematy związane z klasowym ruchem robotniczym. Autorowi nie udało się wiarygodnie ustalić związku małżeńskiego Malinowskiego oraz koligacji z najbliższą rodziną. Brak jest też informacji o jego wyróżnieniach i odznaczeniach.

Henryk Malinowski zmarł 8 III 1970 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Warszawie.

Perlikowski J., Kozłowski Cz., Kaplan B., *Z rewolucyjnych tradycji Włocławka*, Bydgoszcz 1965, s. 56–57, 128, 132, 138, 204–205, 208; Groniowski K., *Słownik historyków polskich z perspektywy pięciolecia*, „Wiadomości Historyczne” 1998, nr 41, nr 1 s. 53–56; *Malinowski Henryk*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 332; Matelski D., „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1996, r. 4, s. 175–177; *Od wydawcy*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 7–12; Róźiewicz J., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1996, nr 41, nr 2, s. 153–165; *Henryk Malinowski (Chaim Roth)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Malinowski_\(Chaim_Roth\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Malinowski_(Chaim_Roth)); *Wyższa Szkoła Nauk Społecznych przy KC PZPR*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wy%C5%BCsza_Szko%C5%82a_Nauk_Spo%C5%82ecznych przy_KC_PZPR – Fot. Henryk Malinowski; Perlikowski J., Kozłowski Cz., Kaplan B., *Z rewolucyjnych tradycji Włocławka*, Bydgoszcz 1965, s. 71.

Zdzisław Jan Zasada

MARKIEWICZ EDWARD

(1898–1972), kpr., ordynans kpt. Charlesa de Gaulle’a, dekorator kościołów na Lubelszczyźnie, legionista, pracownik administracji PKP.

Urodził się 27 II 1898 r. o godz. 3 we wsi Dębice, gm. Śmiłowice, pow. Włocławek, par. Kruszyn, gdzie ojciec Leonard (1865–1921) był ogrodnikiem w majątku Hugona Haacka. Matka Pelagia, z d. Piotrowska (1878–1932). Miał pięcioro braci i dwie siostry. W 1901 r. przeniósł się z rodzicami do majątku Bogusława Bacciarelliego w Wagańcu, a po kilku latach do Kowala, gdzie wszyscy zamieszkali u rodziców matki.

Po ukończeniu szkoły powszechnej w Kowalu wyjechał do Lublina, gdzie uczył się w tamtejszym gimnazjum. Aby zarobić na utrzymanie, jednocześnie praktykował w zawodzie malarza-dekoratora (malował wnętrza kościołów i pałaców) i uczęszczał na wykłady do Szkoły Rzemiosła Sztuki Stosowanej.

Po wybuchu I wojny powrócił do rodziny i podjął pracę w urzędzie gminy w Kowalu. W 1915 r. wstąpił do POW. W roku 1918 jako ochotnik wstąpił do Legionów. Na froncie pod Gródkiem Jagiellońskim ciężko zachorował, a po wyleczeniu w miasteczku Irena (obecnie dzielnica Dębłina) powrócił do Kowala. W 1919 r. został powołany z poboru do 4 Pułku Artylerii Polowej (PAP) we Włocławku, który stacjonował przy ul. Długiej. Po przeszkoleniu otrzymał stopień kaprała i został oddelegowany przez dowódcę baterii tegoż pułku, mjr. Żukotyńskiego, do zadań specjalnych. Pełnił funkcję łącznika i jednocześnie tłumacza (ordynansa, znał j. niemiecki) w kontaktach z francuską misją wojskową w czasie wojny obronnej w 1920 r.

W VI 1920 r. przebywał we Włocławku kpt. Charles de Gaulle, późniejszy prezydent Francji. Markiewicz i de Gaulle przez kilka tygodni dzieliли kwaterę w mieszkaniu aptekarza S. Dziekanowskiego w kamienicy przy ul. Cyganka 26 we Włocławku. W każdą niedzielę wspólnie uczestniczyli w mszy świętej odprawianej w pobliskiej katedrze, po mszy jechali do Kowala, na obiad do rodziców Markiewicza. W VII 1920 r. wyjechali do Warszawy, gdzie kwatrowali w hotelu Polonia. Następnie udali się na front południowy szlakiem Siedlce–Dęblin, tu kpt. De Gaulle pełnił funkcję oficera zwiadu w 6. Armii Gen. Waclawa Teodora Iwaszkiewicza. Kolejnym etapem ich wojennego szlaku była osada Michów, 30 km od Lublina, skąd po zakończeniu walk powrócili do warszawskiego hotelu, gdzie decyzją Zarządu Misji zostali zwolnieni z powierzonych im obowiązków. Markiewicz powrócił do macierzystego pułku i w III 1921 r. przeszedł do cywila.

W tym samym roku rozpoczął pracę w PKP. Początkowo był kasjerem na stacjach (kolejno): Brzezine, Chodecz i Ozorków, następnie został przeniesiony na własną prośbę na stację kolejową w Kole, gdzie był kierownikiem ekspedycji. W 1958 r. przeniesiono go na stację kolejową we Włocławku, gdzie pełnił funkcję kierownika magazynu. Wraz z żoną zamieszkał na pierwszym piętrze w budynku dworca. W tym samym roku przeszedł na emeryturę.

W połowie l. 60. XX w. w sporze, jaki toczyła Polska z Niemcami o granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej, prezydent Francji, gen. De Gaulle, udzielił zdecydowanego poparcia stronie polskiej. Markiewicz po tym wydarzeniu wysłał do kancelarii prezydenta

Francji list z podziękowaniem. Otrzymał odpowiedź i odtąd co roku z okazji urodzin prezydenta de Gaulle'a i świąt państwowych Francji kontynuowana była wymiana korespondencji. 10 IX 1967 r., w czasie oficjalnej wizyty w Polsce, prezydent de Gaulle wraz z małżonką przebywał w Oliwie, gdzie uczestniczył we mszy świętej odprawianej w katedrze. Po zakończeniu ceremonii Markiewicz gromko zakrzyknął „*Caporal Włocławek*”. Prezydent de Gaulle, słysząc ten okrzyk, przypomniał sobie włocławskiego kaprala, zamieniając z nim kilka słów złożył na jego czole ojcowski pocałunek. 8 XI 1970 r. Markiewicz, przebywając w szpitalu w Międzyzlesiu (k. Warszawy), jak co roku wysłał generałowi życzenia z okazji urodzin. Dzień później gen. Charles de Gaulle zmarł.

Edward Markiewicz zmarł 29 VII 1972 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Kowalu w rodzinnym grobowcu.

Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną, Heleną z d. Markiewicz (ur. 25 IV 1898 r. w Dębicach, zm. 5 V 1921 r.) miał córkę Helenę (ur. 6 IX 1920 r. w Kowalu, zm. 12 IX 1998 r. w Warszawie) z męża Kopecz. Z drugą żoną, Janiną z d. Mazierską (ur. 22 II 1898 r. w Kowalu, zm. 18 X 1979 r.), miał troje dzieci, dwóch synów: Jerzego Feliksa, stomatologa (ur. 29 VIII 1923 r. w Chodczu), i Michała Leona (ur. 24 III 1926 r. w Chodczu, zm. 12 III 1930 r. w Ozorkowie), oraz córkę, Wandę (ur. 17 II 1932 r. w Kole) z męża Kumider, ekonomistkę.

Markiewicz od młodych lat był członkiem PPS, po wojnie należał do PZPR. Był też stałym korespondentem gazety kolejarskiej „Sygnały”. Na emeryturze udzielał się społecznie w Spółdzielni Mieszkaniowej Zazamcze we Włocławku, jak również w Powszechnej Spółdzielni Spozywców we Włocławku.

ADW, księgi urodzin par. Kruszyn, Akt nr 37/1898. Markiewicz Edward, rękopis pamiętnika (1971/1972), korespondencja między kancelarią prez. Francji a E. Markiewiczem (oryginały w posiadaniu Jerzego Markiewicza; Wikipedia, *Wizyta francuskiego prezydenta w Oliwie - 10 IX 1967 r.*, [dostęp: 13.03.2019 r.]. Fot. Z publikacji *Kazimierz Wielki i niepospolicz w Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Zdzisława Jana Zasady i Bogdana Ziółkowskiego, Włocławek-Kowal 2006, s. 141.

Zbigniew Jankowski

MAX (MAKS) KAROL STEFAN (1855–1915), ks., wychowanek Seminarium Duchownego, kanonik kapituły katedralnej, urzędnik w konsystorzu, organizator Drukarni Diecezjalnej we Włocławku.

Urodził się 10 XII 1855 r. w Zgierzu jako syn Augusta i Marii z Dietrychów (fabrykantów). Wychowanie elementarne i początki średniego uzyskał w domu rodzinnym, a ukończył je w IV Gimnazjum w Warszawie w 1873 r. Pięcioletnie studia filozoficzno-teologiczne odbył w Seminarium Duchownym we Włocławku w latach 1874–1879. W tym czasie uczył się też języków obcych; posiadał dobrą znajomość łacińskiego, niemieckiego, rosyjskiego, włoskiego, francuskiego i angielskiego. Święcenia kapłańskie otrzymał 15 VIII 1879 r. w katedrze włocławskiej. Później, w latach 1883–1885, z własnej woli odbył studia specjalistyczne z prawa na Gregorianum w Rzymie, gdzie 24 V 1885 r. uzyskał stopień naukowy doktora prawa kanonicznego oraz poprzez roczną praktykę w Kongregacji Soborowej bardzo dobrą praktyczną znajomość przepisów prawa kościelnego, a także świeckiego.

Po święceniach kapłańskich pracował jako wikariusz kolejno w parafiach: Łask (1879–1880), Zduńska Wola (1880–1881), Piotrków Trybunalski (1881–1883), pełniąc zarazem funkcję notariusza tamtejszego konsystorza (urzędu diecezjalnego) okręgowego, Koźminek (1883), kolegiackiej w Kaliszu (1885–1886).

Do Włocławka na stałe przybył w 1886 r. i pełnił tu wiele różnych funkcji. Najpierw został mianowany wikariuszem przy katedrze, młodszym sekretarzem konsystorza generalnego oraz obrońcą węgła małżeńskiego w sądzie kościelnym. W latach 1887–1893 był sekretarzem konsystorza. W 1893 r. został skazany przez władze moskiewskie na zesłanie do klasztoru w Mariampolu na Litwie; gdy po pół roku został zwolniony z zesłania, pozbawiono go funkcji konsystorskich i zmuszono do zamieszkania w parafii Raciążek, gdzie od 1891 r. został formalnie proboszczem, pod nadzorem policyjnym. Po rezygnacji, pod naciskiem władz moskiewskich, z tego probostwa w 1901 r. zamieszkał jako rezydent, bez oficjalnego zajęcia, we Włocławku (1901–1905). Po manifeście tolerancyjnym sprawował urząd asesora

ra (referenta) konsystorza do spraw małżeńskich (1905), a potem sędziego surogata (od 1906 r.). Kilkakrotnie jeździł do Stolicy Apostolskiej w charakterze delegata biskupiego. W 1914 r., po wybuchu wojny światowej, w okresie, kiedy Rosjanie opuścili Włocławek, pełnił funkcję prezesa Komitetu Obywatelskiego.

Jednocześnie z pełnieniem funkcji urzędniczych we Włocławku był nominalnym proboszczem (bez obowiązku pełnienia posługi duszpasterskiej) w Chwałborzycach (1887–1891) i Raciążku (XII 1891–1901), a następnie w parafii Kruszyn (1906–1907), Mieleszyn (1907–1913), Grodziec (1913–1915). Stanowiska takie były dawane księżom pracującym w kurii lub seminarium jako źródła utrzymania; faktycznie funkcje duszpasterskie spełniał inny kapłan.

Przyczynił się znacznie do organizacji Drukarni Diecezjalnej we Włocławku. M.in. postarał się o zakup potrzebnego sprzętu i był pierwszym jej formalnym dyrektorem (1906–1909), chociaż faktycznie drukarnią kierował fachowiec, drukarz z zawodu – Ludwik Rosiński. Dla rozwoju drukarni (a w przyszłości wspierania także innych instytucji diecezjalnych) z jego m.in. inicjatywy grupa kapłanów diecezji kujawsko-kaliskiej utworzyła w 1908 r. towarzystwo (spółkę) firmowo-komandytowe „Cuiavia”; był on jej udziałowcem i wszedł jako jeden z administratorów do jej zarządu.

Miał na swym koncie dorobek naukowy i popularno-naukowy liczący ponad 40 pozycji bibliograficznych, głównie z zakresu prawa kanonicznego, publikowany w *Encyklopedii kościelnej* Nowodworskiego, *Podręcznej encyklopedii kościelnej*, „Homiletyce”, „Wiadomościach Pasterskich”, „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” i „Ateneum Kapłańskim”, który zapowiadał dalsze osiągnięcia w tej dziedzinie, gdyby przedwczesna śmierć nie przerwała jego działalności. Przetłumaczył z języka włoskiego i wydał *Katechizm zatwierdzony przez pap. Piusa X*. Przygotował projekt *Rytuału polskiego prowincjonalnego* (przed 1914 r.). Księgozbiór, który zapewne zgromadził jako warsztat pracy naukowej, uległ rozproszению.

Za zasługi dla diecezji został odznaczony godnościami kościelnymi: kanonika honorowego kapituły kolegiackiej w Kaliszu (1891), kanonika gremialnego kapituły katedralnej we Włocławku (1907) i papieskiego prałata domowego (1906). Był wystawiany jako kandydat na biskupa sufragana włocław-

skiego (1906), ale wszelkimi sposobami zabiegał o to, aby do tej nominacji nie doszło.

Natomiast niemal przez cały okres swojej działalności doświadczał represji ze strony władz moskiewskich, którym naraził się już jako wikariusz w Kramsku (1879) oraz przez „nielegalny” wyjazd na studia zagranicę. W 1885 r. nie otrzymał zatwierdzenia na stanowisko prefekta szkoły realnej w Kaliszu, w 1886 r. – na sekretarza konsystorza we Włocławku, w 1887 r. (i ponownie w 1891 r.) – na profesora w seminarium duchownym (później, w latach 1908–1910 wykładał prawo w zastępstwie ks. Władysława Krynickiego, który w tym czasie przebywał na urlopie zdrowotnym). Oprócz zesłania do Mariampola i faktycznego pozbawienia probostwa w Raciążku doświadczył kilkakrotnego odrzucenia swej kandydatury na kolejne probostwa. Zawsze jako powód podawano jego „nieprzychylność” do władz rządowych.

Zmarł 8 VI 1915 r. w Kutnie. Pochowany został na cmentarzu we Włocławku przy al. Chopina (grób jednak nie zachował się).

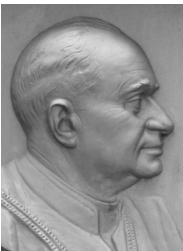
Schematyzy... 1875–1915; — Chodyński S., *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, [Włocławek 1914], k. 592–594 (odb. kserograf. rpsu w BWS); Cieślak B., *Profesorowie prawa kanonicznego, w: 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 18–19; Frączak W., *Duchowieństwo dekanatu tureckiego w świetle zarządzenia bpa Aleksandra Bereśniewicza z 6 III 1884 r.*, „Teologia i Człowiek” 2011, t. 18, s. 230; Gościmski A., *Max (Maks) Karol (1855–1915)*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. 2, Warszawa 1981, s. 33–34; Górzyński W., *Ś.p. ks. Karol Maks. Rys biograficzny*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1915, r. 9, s. 144–152; Gręzlikowski J., *Nauczanie prawa kanonicznego w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku w XX wieku*, „Studia Włocł.” 2009, t. 11, s. 322–323; [Fajęcki A.] X. F. A., *Max Karol*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 43–44 supl., Warszawa 1916, s. LV–LVI; Komitet diecezjalny, *Drukarnia Diecezjalna. (Urządzenie drukarni i jej eksploatacja w 1907 r.)*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1908, r. 2, s. 54–58; *Kronika diecezjalna. Zajęcie miasta Włocławka przez wojska niemieckie*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1914, r. 8, s. 296; [Krynicki W.], *Mowa żałobna na pogrzebie ś.p. prałata Karola Maksy miana w kościele katedralnym dnia 11 czerwca r. b.* [1915], „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1915, r. 9, s. 169–173; *O nowozałożonej Spółce p.t. „Cuiavia”*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1909, r. 3, s. 23–26; Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 118; Pogorzelski W., *43 lata w kapłaństwie*, Sieradz 1935, s. 36–39; Rulka K., *Bibliografia podmiotowa i przed-*

miotowa [profesorów seminarium wrocławskiego], w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesowie*, s. 222–224; tenże, *Losy księgozbiorów profesorskich seminarium duchownego we Wrocławku w XX wieku*, w: tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowice 2016, s. 74; Włażlak W., *Max, Maks, Karol*, w: *EK*, t. 12, Lublin 2008, kol. 263–264; tenże, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego piotrkowskiego w latach 1819–1918*, Częstochowa 2004, s. 51, 119, 162; Zaleska I., *Kościół a Narodowa Demokracja w Królestwie Polskim do wybuchu I wojny światowej*, Warszawa 2014, s. 250.

Kazimierz Rulka

MIKULSKI FELIKS

(1861–1933), ks., wychowanek WSD we Wrocławku, urzędnik Kurii Diecezjalnej we Wrocławku, proboszcz par. św. Jana Chrzciciela, dziekan wrocławski, członek kapituły katedralnej, urzędnik Kurii Diecezjalnej, prezes Towarzystwa Wspomagania Biednych we Wrocławku.

Urodził się 14 II 1861 r. w Piotrkowie Trybunalskim. Pochodził z rodziny szlacheckiej, Feliksa i Weroniki, z d. Powińskiej, małżonków Mikulskich. Po śmierci rodziców opiekował się nim stryj, którego rząd rosyjski w czasie kasaty usunął z klasztoru. Do gimnazjum uczęszczał w Piotrkowie Trybunalskim.

Studia teologiczne odbył w Seminarium Duchownym we Wrocławku, wienając je w 1883 święceniami kapłańskimi. W seminarium cieszył się sympatią profesorów i kolegów. Skierowany najpierw na roczny (1883–1884) wikariat do Kraszewic w dek. wieluńskim, przez kolejne trzy lata (1884–1887) pełnił posługę wikariusza w Rzgowie należącym do dek. piotrkowskiego. Następne wikariaty – jeszcze w tym samym roku 1887 – w Wieluniu (dek. wieluński) i w latach 1887–1889 – w kolegiacie w Kaliszu.

Na pierwsze probostwo skierowany został do Kościelnej Wsi (dek. kaliski), w której pełnił urząd w latach 1889–1894, by dalej przejść do Starego Miasta (dek.

koniński), a tam posługiwał przez rok 1894–1895. Następnie przeniesiony do Widawy (dek. łaski), gdzie posługiwał przez 13 lat (1895–1908), pod koniec pobytu w tej parafii został mianowany wicedziekanem łaskim i pełnił ten urząd przez rok (1907–1908).

Kolejną jego placówką był Konin, gdzie pełnił urząd prepozyta i dziekana w latach 1908–1913. Kontynuował prace już wcześniej podjęte w świątyni, a związane z wykonaniem polichromii w farze konińskiej. Wykonywał je w latach 1904–1910 artysta malarz Eligiusz Niewiadomski (bardziej znany z zabójstwa prezydenta Gabriela Narutowicza). Po zakończeniu prac malarskich rozpoczął prace związane z wykonaniem neogotyckiego wielkiego ołtarza (1911).

Na skutek docenienia działalność w Koninie Mikulski został mianowany w roku 1913 prepozytem fary św. Jana Chrzciciela i dziekanem wrocławskim. Urzędy te pełni do swojej śmierci w 1933 r. Jego pobyt we Wrocławku przypada na okres I wojny światowej, okupacji niemieckiej i wojny 1920 r. Wszystko to doprowadziło do zubożenia społeczeństwa i problemów materialnych z samą świątynią (zabór dzwonów przez Niemców w 1918 r.), zwłaszcza po ostrzale kościoła przez bolszewików ze wzgórza szpetalskiego. Dla Wrocławka i parafii św. Jana szczególnym okresem był rok 1921, gdy podjęto dziękczynienie za uratowanie miasta przed wrogimi siłami. W ramach tego wydarzenia sprowadzono z Częstochowy i umieszczono w głównym ołtarzu obraz Matki Bożej Częstochowskiej (autorstwa Rutkowskiego).

Niewątpliwie parafia licząca przed 1922 r. ponad 40 tys. ludzi nakładała na ks. Mikulskiego wiele obowiązków, zwłaszcza troski o potrzebujących. Wspierał więc robotnicze związki zawodowe, pomagał starcom i chorym. Jako prezes (do roku 1930) Towarzystwa Wspierania Biednych prowadził ochronkę dla dzieci i dom dla starców i kalek, początkowo czynili to wolontariusze świeccy, a gdy okazało się to niewystarczające, sprowadził w roku 1919 do Wrocławka Siostry Franciszkańki Rodziny Maryi do prowadzenia sierocińca dla dzieci. Do swojej śmierci wspierał materialnie zarówno towarzystwo, jak i sierociniec.

Ceniony przez kolejnych biskupów wrocławskich: S. Zdzitowieckiego, W. Krynickiego i K. M. Radońskiego był powoływany na różne urzędy kurialne.

Pełnił więc funkcje: konsultanta egzaminatorów prosynodalnych (1910–1928), sędziego prosynodalnego (1919–1933), konsultanta kurii (1919–1933), proboszcza konsultanta (1919–1933), egzaminatora prosynodalnego (1929–1933), delegat dla zarządu dóbr seminarium duchownego (1931–1933), członka Rady Administracyjnej (1932–1933).

Posiadał temperament sangwiniczny, będący podstawą i zabarwieniem wyrobionego długoletnią pracą charakteru, usposobienia wesołego, które jednak zaliczyć należy do skutków owocnej pracy nad sobą i z innymi, choć widoczna w nim była również niedostępność. Wikariuszom nie wydawał nakazów, ale wielokrotnie tłumaczył potrzebę podjęcia kolejnych działań duszpasterskich tak długo, aż podjęli wskazane obowiązki. Natomiast zmiany wikariuszowskie uważał za zło konieczne.

Zmarł we Włocławku 2 V 1933 r. przed południem. Rano odprawił mszę św., gdy miał udać się na sesję sądu, „odszedł do domu Ojca” w 50. roku posługi kapłańskiej. Uroczystości pogrzebowe rozpoczęły się 3 V wieczorem wprowadzeniem ciała do fary, następnego dnia (4 V) od rana przy wszystkich ołtarzach w kościele pracujący z nim w parafii wikariusze odprawiali msze św. za jego duszę. O zachodzie słońca przeniesiono ciało do katedry, by 5 V odprawić nabożeństwo żałobne, a o godz. 17.00 kondukt pod przewodnictwem bpa W. Owczarka wyruszył na cmentarz komunalny, gdzie Mikulski został pochowany w kwaterze kapłańskiej, w grobie, który przygotował sobie za życia. W uroczystościach pogrzebowych uczestniczyło 160 duchownych i nieprzebrane rzesze wiernych. W testamencie zastrzegł, by nie wygłaszano mów podczas uroczystości.

Odnaczone orderami państwowymi: Św. Stanisława (ok. 1906) 3 klasy i Św. Anny (ok. 1914), a także tytułami kościelnymi: kanonika katedry włocławskiej (1915), a następnie prałata scholastyka kapituły katedry włocławskiej (1929).

Na jego grobie, zostało wyryte popiersie z rarysem twarzy, natomiast przedstawione zdjęcie pochodzi z Kroniki Domu Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi.

ADWł, AKDWł. pers. 207; AKDWł par. 227, 227b; Arch. Gen. Zgr. SS. Franciszkanek Rodziny Maryi, *Kronika Domu Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi we Włocławku ul. Łazienna 6; SchK-K 1883–1925; SchWł*

1926–1930; RDWł 1931–1933; „Kron. Diec. Włocł.” 1930, t. 24, s. 49–50; Maluskiewicz P., *Województwo konińskie*, Warszawa–Poznań 1983, s. 102; *Dzieje parafii Stare Miao koło Konina*, pr. zb. pod red. M. Dereszewski, J. Łojko, Konin 2016, s. 194–195; Szymak J., *Śp. Ks. Feliks Mikulski*, „Kron. Diec. Włocł.” 1933, t. 27, s. 181–184.

Henryk Witczak

MODRZEJEWSKI EUZEBIUSZ

(1919–1995), ks., wychowanek, a potem dyrektor administracyjny Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Urodził się 14 VIII 1919 r. w Kucharach (pow. Łęczyca), w rodzinie Zygmunta (policjanta) i Feliksi, z d. Katowickiej. Do szkoły podstawowej zaczął uczęszczać w 1926 r. w Kutnie, ale już po miesiącu cała rodzina, w związku z przydziałem służbowym ojca, przeniosła się do Rypina. W następnych latach,

z tych samych racji, uczył się w szkołach w Lubiczu k. Torunia i w Dobrzyniu n. Wisłą.

Z czasem rodzina Modrzejewskich zamieszkała we Włocławku. Wykształcenie średnie zdobył we włocławskich szkołach im. Piusa X i ks. J. Długosza. W tej drugiej w 1939 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W tym samym roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ale wybuch wojny uniemożliwił mu podjęcie studiów. Przez okres okupacji pracował w sklepie w okolicach Kutna. Ponownie studia seminaryjne podjął w czerwcu 1945 r., przyjęty na nie przez pełniącego wówczas funkcję rektora ks. Stefana Wyszyńskiego, późniejszego prymasa Polski. Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych, 20 II 1949 r., otrzymał święcenia kapłańskie w kościele seminaryjnym św. Witalisa we Włocławku (świadectwo święceń podaje, że w katedrze) od biskupa włocławskiego Karola Radońskiego.

Już następnego dnia po święceniach objął funkcję prefekta Szkoły Powszechnej nr 2 we Włocławku (21 II–1 VIII 1949). Następnie był notariuszem w Ku-

rii Diecezjalnej i wychowawcą w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku (1 VIII 1949–1 VII 1953). Odtąd przez 18 lat (1 VII 1953–30 VI 1971) pełnił funkcję prokuratora, czyli administratora w zakresie spraw gospodarczych w Wyższym Seminarium Duchownym. Od 20 IV 1960 r. uczestniczył też w charakterze referenta w pracach Wydziału Gospodarczo-Finansowego Kurii Diecezjalnej Włocławskiej. Pełnił też funkcję kapelana seminaryjnego domu zakonnego siostr służek, które prowadziły kuchnię seminaryjną i dbały o porządek w budynku.

Pozornie zwyczajna i przyjemna funkcja prokuratora seminaryjnego stawiała przed nim trudne dziś do wyobrażenia wyzwania. Zapewnienie odpowiednich warunków mieszkaniowych i wyżywienie liczącej w niektórych latach ponad dwieście osób grupy alumnow w sytuacji reglamentowanych przydziałów żywności; zabranie w 1961 r. przez władze państwowe gmachu dawnego Gimnazjum im. ks. Długosza, które było siedzibą Niższego Seminarium Duchownego i młodszych roczników Wyższego Seminarium (w 1964 r. próbowano zabrać także część gmachu Wyższego Seminarium); nieustanne kontrole organów finansowych, w skład których Służba Bezpieczeństwa włączała swoich funkcjonariuszy; dodatkowe opodatkowanie funduszy na utrzymanie alumnow; uniemożliwianie przez władze cywilne przeprowadzania w parafiach zbiorów art. żywnościowych na potrzeby seminarium – to tylko część problemów, z jakimi – zwłaszcza w latach 60. XX stulecia – musiał się borykać na tym stanowisku. W dokumentacji zebranej w IPN zachowały się ponadto plany i opisy – nieudanych – prób zwerbowania go do współpracy z SB, inwigilowania go zarówno we Włocławku, jak i podczas urlopów.

Mimo tych wszystkich utrudnień, do 1957 r. zdołał założyć centralne ogrzewanie w całym gmachu seminaryjnym. Przeprowadzał systematycznie remonty budynków seminaryjnych, konserwację stolarki okiennej i drzwiowej, modernizację instalacji wodociągowej, grzewczej i elektrycznej.

W uznaniu, jak głosił dekret nominacyjny, „gorliwej, a tak w dzisiejszych warunkach ciężkiej pracy dla utrzymania bytu materialnego naszego Seminarium Duchownego”, odznaczony został, w wigilię Bożego Narodzenia 1963 r., godnością kanonika honorowego kapituły kolegiaty kaliskiej.

Po nieoczekiwanym zwolnieniu z funkcji dyrektora ekonomicznego w seminarium został mianowany wikariuszem zarządcą (6 VII 1971 r.), a wkrótce administratorem parafii Malanów k. Turku (26 VIII 1971 r. – 15 VII 1976 r.). Był także wicedziekanem dekanatu tureckiego (24 VIII 1972 r. – 15 VII 1976 r.). Ujawniły się jednak choroby, które sprawiły, iż drugą połowę 1975 r. pozostawał w szpitalu. Urlop zdrowotny, od początku 1976 r., spędzał w domu zakonnym Sióstr Rodziny Maryi w podwłocławskim Wieńcu Zdroju. W maju 1976 r. zgłosił gotowość zrezygnowania z parafii. Zwolniony w połowie lipca 1976 r. z parafii, pozostał we wspomnianym domu zakonnym już jako jego rezydent, a w praktyce kapelan, służąc jednocześnie duszpastersko pensjonariuszom miejscowych sanatoriów. Osłabiony chorobami, m.in. utratą wzroku, od 15 XI 1992 r. zamieszkał w Domu Księży Emerytów we Włocławku-Michelinie. Zmarł tam 19 III 1995 r., przeżywszy 76 lat, w tym 46 lat w kapłaństwie. Pochowany został w kwaterze kapłańskiej cmentarza komunalnego we Włocławku przy al. Chopina.

ADW, AKDW. Akta personalne ks. E. Modrzejewskiego, b. sygn., k. nlb.; Schematyzmy diec. włocławskiej 1949–1995; – Andrzejewski R., *Posłuszeństwem, gorliwością i cierpieniem*, [homilia pogrzebowa], „Kron. Diec. Włocł.” 1995, t. 78, s. 125–130; Bagrowicz J., *Ocalić pamięć. Okruchy wspomnień ze studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku*, Włocławek 2018, s. 72–75 (fot.); Frątczak W., *Ks. Euzebiusz Modrzejewski*, „Kron. Diec. Włocł.” 1995, t. 78, s. 124; tenże, *Ks. Euzebiusz Modrzejewski*, „Ład Boży” 1995, nr 11, (Włocławek), s. 7; Jaros M., *Dyrektorzy ekonomiczni (prokuratorzy)*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 156–157; [Rulka K.] KAZ, *Euzebiusz znaczy: pobożny, sprawiedliwy, ofiarny...*, „Ład Boży” 1996, nr 6, (Włocławek), s. 6 (fot.); Rulka K., *Dziewiątko – ostatni którzy zostali wyświęceni na kapłanów przez biskupa Antoniego Pawłowskiego*, Włocławek 2018, s. 87–88; Spychalski T., *Ks. Euzebiusz Modrzejewski*, w: *Szkoła im. ks. Jana Długosza we Włocławku oraz dzieje jej uczniów i profesorów w latach 1939–1994*, red. J. Odrowąż-Pieniążek, cz. 2, Warszawa 1996, s. 318–320; – Fot. ze zbiorów BWS D we Włocławku.

Antoni Poniński

MULARSKI JERZY

(1915–1970), twórca ludowy, garncarz.

Urodził się 30 III 1915 r. we Włocławku, syn Antoniego i Teresy, z d. Rynieckiej. Ojciec z zawodu był młynarzem. Po jego śmierci (1918 r.) matka ponownie wyszła za mąż, 20 X 1919 r., za zamieszkałego w Kowalu garncarza – Hipolita Plichtowicza. Jerzy Mularski po

ukończeniu szkoły powszechnej w Kowalu rozpoczął naukę rzemiosła garncarskiego w warsztacie swego ojczyma. Pracował w nim z przyrodnim bratem, Kazimierzem Plichtowiczem, także w czasie okupacji niemieckiej. Po wojnie zdał egzamin czeladniczy. W 1949 r. założył własny warsztat garncarski w Grodztwie k. Kowala. Wytwarzał w nim szeroki asortyment produktów, od garnków do mleka, poprzez dzbanki do żuru, misy, wielkie dzbany, duże garnki dwudziestolitrowe, dzieżki, dwojaki, trojaki, spodki, makutry, formy do bab, a także gwizdki w formie dzbanuszków i ptaszków. Była to ceramika biskwitowa zdobiona paskiem podbiałki lub szklwiwiona w różnych odcieniach brązu.

Jerzy Mularski był bardzo dobrym garncarzem, różniłowanym w zawodzie. Jego produkty na wystawach charakteryzowały się udaną formą, powierzchnia naczyń była równomiernie i dokładnie poglazurowana. Niektóre z nich, jak garnki o dwóch uszach, misy i dzbany, wyróżniały się dużymi rozmiarami, jajowatą formą i ciemnobrązowym kolorytem glazury. W warsztacie wprowadzał szereg ulepszeń technicznych, m.in. zastosował urządzenie używane dotychczas w cegielniach, tzw. sznekę do urabiania i porcjowania gliny. Skonstruował także urządzenie do mechanicznej produkcji doniczek. Zdaniem Iwony Święch z Muzeum Etnograficznego w Toruniu Jerzy Mularski był niewątpliwie najlepszym po II wojnie światowej wykonawcą wielkich form glinianych na Kujawach. Po mistrzowsku przygotowywał też polewy.

Ze swoimi wyrobami brał udział w konkursach i wystawach organizowanych przez Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Odnosił duże sukcesy, m.in. w 1967 r. zdobył II nagrodę, a w 1969 r. I nagrodę. Niestety przedwczesna śmierć

przerwała jego działalność i spowodowała, iż nie przekazał wielu tajemników zawodu swojemu synowi.

Pracownię garncarską prowadził dalej syn – Wojciech. Wytwarzał w niej podobne formy co ojciec. Brał także udział w konkursach, m.in. dwukrotnie zdobył I nagrodę we Włocławku i w Inowrocławiu. Pracował najdłużej z kujawskich garncarzy, bo aż do 1996 r.

Wyroby Jerzego i Wojciecha Mularskich znajdują się w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, w Muzeum Kujawskim w Inowrocławiu, w Muzeum Etnograficznym w Toruniu i w Muzeum Okręgowym im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy.

Jerzy Mularski zmarł 5 XII 1970 r. we Włocławku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Kowalu. W roku 1941 zawarł związek małżeński w kościele w Kowalu z Salomeą Rucińską (1924–1969). Z tego związku urodziło się troje dzieci: córka Kamila (1942) i dwóch synów: Wojciech (1944) i Kazimierz (1946).

MZKiD, t. osob. Jerzego Mularskiego – nr inw. 114/TL – n 60; *Bydgoskie w dwudziestolecie 1945–1965*, Wyd. Morskie, Gdynia 1967, s. 327–329, Kalinowska D., *Rękodzieło ludowe. Sztuka Ludowa na Kujawach*, Włocławek 2003, s. 31–38, Pietrzykowska Z., *Garncarstwo ludowe na Kujawach*, Włocławek 1966, s. 25–28, Święch I., w: *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszość i teraźniejszość*, pod red. W. Skulimowskiej, Bydgoszcz 1997, s. 65–71, Hankowska R., w: *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. S. Laguny, Włocławek 1968, s. 301–303 Fot. z arch. rodzinnego W. Mularskiego.

Jerzy Giergielewicz

NORRMAN SVEN ARON EDWARD

(1891–1979) pseud. „Wacław Szirer”, „Hjalmar”, „Hjalmar”, „Hiolm”, krypt. „Nr. 1”, inż. elektryk, szwedzki przedstawiciel przemysłu elektrotechnicznego w Europie wschodniej, dyrektor szwedzko-polskiej firmy Polskie Towarzystwo Elektryczne ASEA SA, prezes zarządu Kujawskiej Elektrowni Okręgowej

we Włocławku, kurier Polskiego Państwa Podziemnego.

Urodził się 18 III 1891 r. w Sztokholmie. Z wykształcenia był inżynierem elektrykiem, absolwentem Królewskiego Instytutu Technicznego w Sztokholmie (1912 r.). Od 1912 r. rozpoczął pracę w szwedzkim przemyśle elektrotechnicznym, w firmie Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget (ASEA) z siedzibą w Västerås. W latach 1915–1925 zarządzał udziałami firmy ASEA w Piotrogradzie i Jarosławiu. Z tego ostatniego miasta przeniósł się do Warszawy. Tam zorganizował filię ASEA oraz uruchomił fabrykę maszyn elektrycznych na Grochowie. Już w wieku trzydziestu trzech lat opanował język polski.

W 1925 r. powstało Towarzystwo Elektryczne „ASEA” sp. z o.o. Jego dyrektorem zarządzającym został Norrman, a dyrektorem ds. handlowych – inż. Aleksander Brzuzek. Spółka funkcjonowała do końca 1929 r. W listopadzie zmieniono nazwę przedsiębiorstwa na Towarzystwo Elektryczne AROS sp. z o.o., a z końcem grudnia postawiono je w stan likwidacji (likwidatorem spółki był m.in. Norrman). 30 XII 1929 r. zawiązało się nowe przedsiębiorstwo pod nazwą Polskie Towarzystwo Elektryczne ASEA Spółka Akcyjna (PTE ASEA). Jego założycielami byli S. Norrman, Józef baron Dangel i Raquart Lösguit. Po przyjęciu statutu dokonano rozdziału kapitału spółki wynoszącego 250 tys. zł, a następnie podzielono go na 2,5 tys. akcji (po 100 zł od każdej). Norrmanowi przypadło 834 akcje spółki.

Początkowo w przedsiębiorstwie stanowił jednoosobowy zarząd, potem dokooptowani zostali do niego J. Dangel (niebawem zastąpił go A. Brzuzek) i Gunar Wernquist. Istniała też inna spółka pod nazwą Polskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna (PTE), ale kryzys 1929 r. i trudności finansowe firmy w następnych latach spowodowały, że od ok. 1933 r. do 1937 r. PTE zaczęło być przejmowane przez Szwedów – głównie z ASEA. W 1936 r. Norrman był członkiem zarządu Towarzystwa Polsko-Szwedzkiego. W grudniu 1937 r. władze PTE przeszły całkowicie pod zawiadywanie ludzi z ASEA, a S. Norrman wraz z A. Brzuzkiem (członkowie zarządu PTE ASEA) i Wacławem Jaroszyńskim tworzyli zarząd

PTE. Na początku 1938 r. Norrman został przyjęty w poczet członków zwyczajnych Stowarzyszenia Elektryków Polskich (SEP). 26–30 VII 1938 r. Norrman zorganizował członkom X Walnego Zgromadzenia SEP wizytę w szwedzkich fabrykach ASEA. Zjazd odbył się na wodach Bałtyku, na transatlantyku „MS Piłsudski”. Kierowane przez Norrmana firmy zainstalowały w Polsce międzywojennej ponad 70 turbin, wybudowały sporo kompletnych obiektów energetycznych i przemysłowych (np. fabrykę parowozów w Chrzanowie). Do największych inwestycji elektryfikacyjnych PTE ASEA przed wojną – z osobistym zaangażowaniem Norrmana – należy też zaliczyć: dostawę prądnic i transformatorów do elektrowni wodnej w Żurze, przeróbkę sieci napowietrznej, dostawę i montaż maszyn oraz części elektrycznych w elektrowni w Równym na Wołyniu. Spółka PTE ASEA zasłynęła też z uruchomienia produkcji polskich silników i transformatorów w oparciu o najnowszą technologię.

Z Jarosławia Norrman dotarł z ofertą do niedalekiego Przemysła, gdzie prowadził w tamtejszym magistracie rozmowy na temat wydzierżawienia przez ASEA Miejskiego Zakładu Elektrycznego (1924 r.). Wydaje się, że Norrman do Włocławka trafił po raz pierwszy w 1927 r., będąc dyrektorem firmy Svenska Turbinfabriks Aktiebolaget Ljungström „Stal” w Finspong, związanej z ASEA. Szwedzkie towarzystwo, z filią i siedzibą w Warszawie przy ul. Kopernika 13, dostarczyło rozbudowywanej i modernizowanej elektrowni we Włocławku dwa turbogeneratory z turbinami o sile tysiąca kilowatów, tablice rozdzielcze oraz woltomierze. Konsekwencją udoskonalenia infrastrukturalnego i technicznego elektrowni było zadłużenie miasta kredytami, stąd włocławscy urzędnicy zaczęli szukać rozwiązań względem ich niedługiej spłaty. Przedstawicielom urzędu miasta chodziło też o jak najszybsze zapewnienie elektryfikacji dla całego powiatu włocławskiego. Dlatego jeszcze 24 X 1930 r. doszło do podpisania umowy pomiędzy miastem Włocławkiem a spółką akcyjną Aktiebolaget Electro-Invest (w imieniu której działał Norrman) w sprawie wydzierżawienia Kujawskiej Elektrowni Okręgowej w celu produkcji i sprzedaży prądu. Na mocy tej umowy Electro-Invest udzielił miastu dwóch pożyczek. Pierwszej w kwocie 7,5 mln zł na rozbudowę elektrowni, drugiej – w wysokości 1 mln zł na budowę kanalizacji

i wodociągów we Włocławku. Termin ich spłaty ustalono na trzydzieści pięć lat. (Pięć lat później, 13 VII 1935 r., strony podpisały kolejną umowę – zmieniającą i uzupełniającą warunki i postanowienia z 1930 r., którą również sygnował Norrman). 30 X 1930 r. Norrman został członkiem zarządu Kujawskiej Elektrowni Okręgowej we Włocławku. Pełnił w nim funkcję prezesa. Poza nim w skład osobowy pierwszego zarządu weszli: inż. Zygmunt Forbert (PTE ASEA) i inż. Zygmunt Słóarski (reprezentujący Miasto Włocławek, dyrektor Kujawskiej Fabryki Maszyn). Dyrektorem elektrowni mianowany został Z. Forbert. W 1931 r. Słóarskiego zastąpił w zarządzie prezydent Stefan Pachnowski, a w 1933 r. tego drugiego – Tytus Czaki, komisarz rządowy miasta Włocławka. Po Czakim na członka powołano inż. Romana Wojciechowskiego, tymczasowego prezydenta miasta (1934 r.). Od końca 1934 r. do kwietnia 1935 r. Norrmana i Forberta wspierał w pracy zarządu Leonard Kowalewski – nowo wybrany prezydent. Od 28 III 1934 r. do wybuchu wojny pracami z ramienia miasta nadzorował Witold Mystkowski – ostatni prezydent Włocławka doby II Rzeczypospolitej.

Obecność osobistą Norrmana we Włocławku potwierdzają m.in. protokoły zarządu z 24 X i 3 XII 1930 r., 20 II, 4 V, 17 IX i 15 XII 1931 r., 14 III, 24 VI, 27 IX i 19 XII 1932 r., 10 II, 11 VII i 2 XI 1933 r., 20 IV 1934 r., 18 I, 8 IV, 13 VII i 6 XII 1935 r., 20 I, 17 II 1936 r., 14 IV, 2 i 25 VI oraz 21 XII 1938 r. i 15 VI 1939 r. Biura zarządu elektrowni od 1 XII 1934 r. mieściły się przy ul. Kilińskiego 14. Od IV 1938 r. przewodniczył zebraniom zarządu Mystkowski, choć formalnie nigdy nie pełnił funkcji prezesa. Już wtedy dochodziło do wielu nieporozumień między stroną reprezentowaną przez miasto a przedstawicielami szwedzko-polskiej spółki. Zebrania zarządu odbywały się rzadko. Sporo takich posiedzeń odbyło się bez udziału Mystkowskiego (chodziło o interpretacje zapisów umowy z 1930 r. odnośnie do sposobu zwoływania zebrań), wiele też razy odraczano te spotkania. Już w 1935 r. władze miasta dążyły do tego, by dyrektor Forbert stał się pracownikiem miejskim pełniącym obowiązek kierownika zakładu, jednak bezskutecznie. Elektrownia we Włocławku dzięki kapitałowi szwedzkiemu, ale też wiedzy i zaangażowaniu Forberta, stała się jednym z najnowocześniejszych tego typu zakładów

w kraju. Za jego dyrektorskiej kadencji zaopatrywała w energię elektryczną powiaty: włocławski, nie-szawski i częściowo lipnowski, kolski, kutnowski, gostyniński. Podłączeniem do zmodernizowanej elektrowni zainteresowane było miasto Inowrocław (i powiat) oraz miasteczka z powiatu konińskiego – Kleczew i Slesin (Konin częściowo został przyłączony w latach okupacji, w 1943 r.). Zmodernizowana elektrownia posiadała napięcie równe 30 kV, (najbardziej rozpowszechnione wtedy w Polsce napięcie, to 15 kV). W latach 30. XX w. elektrownia zajęła się również sprzedażą grzejników, silników elektrycznych (z możliwością ich zainstalowania) oraz aparatów radiowych, uruchamiając do tego celu niewielki specjalny salon demonstracyjny.

We IX 1939 r. w czasie bombardowań Warszawy Norrman przebywał wraz z przedstawicielami szwedzkiej kolonii w schronie. 21 IX 1939 r. opuścił Warszawę i okupowaną Polskę. Odtąd zaczął przyjeżdżać po uzyskaniu wizy Generalnego Gubernatorstwa. Pierwszy jego powrót odnotowano już w X. Wybuch wojny przerwał obiecujący rozwój PTE ASEA pod zarządem koncernu szwedzkiego, choć po przegranej kampanii polskiej 1939 r. PTE ASEA wznowiło produkcję, ale już na mniejszą niż dotychczas skalę. Z Warszawy Norrman udał się na tereny wcielone do Rzeszy (tzw. Kraju Warty), do Kujawskiej Elektrowni Okręgowej we Włocławku, gdzie już władze okupacyjne zatrudnili nowych niemieckich inżynierów z koncernu elektrotechnicznego AEG. Przy okazji Niemcy chcieli wykorzystać kompetencje i wiedzę Norrmana w sprawie turbin i zakładu. Pozbawili go jednak możliwości odbycia rozmów z pracownikami elektrowni, których znał czy pomagał Forbertowi przy ich naborze na stanowiska do pracy. Podczas wizyty, w obecności Norrmana, podważyli postanowienia polsko-szwedzkich umów sprzed wojny dotyczące wyłączności na dostawę prądu przez ASEA.

We Włocławku, gdzie PTE ASEA montowała turbiny, spotkał się z Lidią Wilhelminą, szwedzką żoną Stanisława Skrobańskiego, nauczyciela z Gimnazjum Ziemi Kujawskiej oraz ich szesnastoletnią córką Janiną. Przedstawił im propozycję wyjazdu do Szwecji. Córka Skrobańskich oprowadziła Norrmana po okupowanym mieście, gdzie na jego ulicach – np. na rogu Kowalskiej i Łęgskiej – sfo-tografował Żydów oznakowanych żółtymi łatami

na plecach (rozporządzenie Hansa Cramera z 24 X 1939 r.) oraz zarekwirowane sklepy należące przed wojną do nich. Żona i córka Skrobańskiego wyjechały do Szwecji pod koniec 1939 r. Niewykluczone, że przytłaczające obrazy z Włocławka zadecydowały o jego wrażliwości na los Żydów w okupowanej Polsce. Później pomagał i otaczał opieką współpracowników z koncernu, którzy byli pochodzenia żydowskiego, w tym m.in. Z. Forberta, dyrektora Kujawskiej Elektrowni Okręgowej we Włocławku. Najlepsze poufne kontakty na terenie okupowanej Polski posiadał z A. Brzuzkiem, Piotrem Drzewieckim – przemysłowcem, prezesem spółki PTE, b. prezydentem Warszawy (1918–1921) oraz swoją sekretarką Gizelą (Izą) Zbyszyską. Iza, z pochodzenia Żydówka, odbierała dla Svena pocztę, wypłacała pieniądze. Z aparatem fotograficznym przeniknął do warszawskiego getta, gdzie wykonał parę zdjęć oraz wzbudził zaufanie przetrzymanych w nim Żydów – przedstawicieli ugrupowań politycznych i konspiracyjnych. Niewykluczone, że kontakt ten został nawiązany dzięki przyjacielowi z dobrych włocławskich czasów – Forbertowi.

Norrman związał się z Polską nie tylko zawodowo, ale i emocjonalnie – na dobre i na złe. Poprzez swego najbliższego współpracownika – A. Brzuzka, który miał za żonę Szwedkę – Karin Juuse, nawiązał w X 1939 r. kontakty z polskim podziemiem, choć do ich zacieśnienia doszło – jak się zdaje – na przełomie wiosny/lata 1941 r. Będąc obywatелеm neutralnego państwa, z którym Niemcy chcieli utrzymywać dobre kontakty, stał się jednym z najważniejszych kurierów Polskiego Państwa Podziemnego, z pewnością najważniejszym do lata 1942 r. Był agentem na linii Warszawa–Sztokholm–Berlin. Przewoził pieniądze, pocztę, sprzęt radiowy. Szwed dobrze kamuflował się. W kontaktach z Delegaturą Rządu używał pseudonimu „Hjalmar” („Hiolm”) i kryptonimu „Nr. 1”, natomiast w kontaktach z Komendą Główną Armii Krajowej – „Wacław Szirer”. Nigdy też nie zdradził się ze swoimi poglądami, a w oczach Niemców uchodził nawet za zwolennika nazizmu. Jego rola w ujawnieniu Zagłady Żydów polskich jest nie do przecenienia. Korespondencja z okupowanego kraju trafiała do londyńskiego rządu jako poczty kurierskie Delegatury Rządu na Kraj lub Komendy Głównej Armii Krajowej. Norrman odbierał do przerzutu teksty, mikrofilmy ukryte

kluczach od garaży, w okładkach książek, pędzelku do golenia lub podszewce odzieży. Zawsze miał ze sobą walizkę z podwójnym dnem. Pieniędźmi dla polskiego podziemia wwożonymi przez Norrmana na okupacyjne polskie ziemie były zazwyczaj banknoty studolarowe, które w walizce zajmowały niemało miejsca. Stosował przy tym taki oto zabieg: jadąc do Warszawy wypłacał członkowi polskiego podziemia gotówkę z kasy PTE ASEA lub własną. Następnie rekompensował to w Sztokholmie pieniędźmi macierzystej firmy (ASEA) lub otrzymanymi z polskich źródeł. Pocztę kurierską Norrman pozostawiał pod warszawskim adresem filii ASEA – przy ul. Marszałkowskiej 137 m. 4.

W początkach I 1942 r. wywiózł pocztę nr 12 z aneksami lub ich dubletami (nr 18–20) dotyczącymi m.in. sytuacji Żydów w Białymstoku, Łomży i Wilnie. W II 1942 r. wywiózł przez Sztokholm ukryte fotografie oraz numery „Dokumentów Chwili” z 1941 i z początku 1942 r., w których to znajdowały się m.in. informacje na temat postawy Żydów na ziemiach wschodnich w latach 1939–1941. Na początku V 1942 r. Norrman dostarczył do okupowanego kraju sporą korespondencję od rządu londyńskiego oraz dużą kwotę pieniędzy. W drodze powrotnej zabrał pocztę komendanta głównego Armii Krajowej – nr 17, w której znajdowały się bardzo ważne „Aneksy” nr 28 i nr 29. „Aneks” nr 28 zawierał opis zbrodni na Żydach dokonywanej przez Niemców w ośrodku zagłady Kulmhof. Powstał on na bazie raportu Hersza Wassera, sekretarza Archiwum Getta Warszawy (który m.in. korzystał z relacji Szlamy Winera – uciekiniera z Kulmhof, pochodzącego z Izbicy Kujawskiej) oraz meldunków Armii Krajowej. „Aneks” ten zawierał też jedną z pierwszych informacji o eksterminacji ludności żydowskiej z getta lubelskiego. O wiele więcej informacji o mordowaniu ludności żydowskiej zawierał „Aneks” nr 29. Poczta delegata (z 16 V 1942 r.), w której znalazło się ponad 2 tys. stron mikrofilmów, z listami Bundu z 16 III i 11 V została fizycznie wysłana 21 V, a zabrał ją również Norrman, wraz z pocztą delegata z 28 IV. Niezwykle ważny był załączony do tej poczty tzw. drugi list Bundu (z 11 V 1942 r.), dowodzący, że Niemcy nie tylko mordują Żydów, ale dokonują na nich z góry zaplanowanej Zagłady. W liście tym zawarte zostały m.in. wiadomości o wymordowaniu Żydów z Kraju Warty

w ośrodku zagłady Kulmhof, również zaczerpnięte z relacji Szlamy Winera. List został w Sztokholmie (22 V 1942 r.) odłączony od całej poczty z 16 V i przekazany Mieczysławowi Thuguttowi – delegatowi do spraw łączności polskiego MSW, a następnie wysłany przez niego do rządu w Londynie. Na bazie tych informacji rząd polski przeprowadził w VI i VII 1942 r. szeroką akcję informacyjną o „nowej fali” terroru dotyczącego ludność polską i żydowską.

To była ostatnia misja kurierska Norrmana, który opuścił Warszawę 24 V 1942 r. Po wielkiej wściepleni w lipcu 1942 r., w której aresztowano i uwięziono siedmiu szwedzkich i kilkudziesięciu polskich agentów i ich informatorów (w tym A. Brzuzka, straconego w więzieniu w Berlinie 10 VII 1944 r.), zaniechał kurierskiej działalności. Przebywał nadal w Szwecji, gdzie przez kolejne dwa lata w wystąpieniach publicznych, podczas audycji radiowych, informował o losie Polski pod okupacją niemiecką. Jeszcze 31 XII 1942 r. Heinrich Himmler podał w tajnym memoriale, że „Norrman był głównym filarem szwedzko-polskich kół wywiadowczych”. Do Warszawy Norrman wrócił w lipcu 1945 r. W 1946 r. przebywał w zniszczonej wskutek działań wojennych Gdyni. W tymże roku uchwałą Krajowej Rady Narodowej (11 VII 1946 r.) został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi „za pomoc udzieloną polskim organizacjom konspiracyjnym w okresie okupacji” (przekazano mu go dopiero w 1974 r.). Norrman wyjeżdżał do Szwecji i wracał do Polski co dwa, trzy miesiące. 14 IX 1950 r. na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy zdecydowano o likwidacji spółki PTE ASEA, a Norrmana wybrano jej likwidatorem (ostateczna likwidacja nastąpiła w lipcu 1957 r.). 1 XI 1955 r. na warszawskich Powązkach z ówczesną żoną Izą złożył kwiaty na symbolicznym grobie przyjaciela, inż. A. Brzuzka.

W przedwojennej Warszawie Norrman nawiązywał przyjaźnie i romanse. Chodził na bale, rauty, przyjęcia, kolekcjonował polską sztukę. Wolny czas spędzał często na polowaniach. Jeździł z zaprzyjaźnionymi Szwedami w okolice Łap i Płocka polować na kaczki i kuropatwy. Miał też polskich znajomych, pracowników z konkurencyjnej dla ASEA firmy LM Ericsson, z którymi w wolnych chwilach również oddawał się pasji łowieckiej – np. w lasach pod Pruską Łąką w okolicach Kowalewa Pomorskiego. Na miano przyjaciela trzeba było sobie u niego zasłużyć.

Tak było z Brzuskim, Forbertem, ale też z Alfonsem Hoffmanem – pionierem polskiej hydroenergetyki oraz Kazimierzem Szpotańskim, znanym przemysłowcem. Norrman był kibicem piłkarskim (odnotowano jego pobyt 27 VIII 1939 r. na meczu Polska–Węgry, który rozegrano na Stadionie Wojska Polskiego), ale też opiekunem i przewodnikiem rejsów wycieczkowych, morskich (np. w 1923 r. na trasie Gdańsk–Kopenhaga–Malmoe). W 1930 r. i 1931 r. zamieszkiwał w stolicy pod adresem: Aleje Ujazdowskie 47. W 1933 r. w Warszawie mieszkał bądź prowadził działalność przy ul. Królewskiej 23, w 1937 r. – przy ul. Mazowieckiej 1, a w 1938 r. – przy Marszałkowskiej 137 m. 4.

Sven był trzykrotnie żonaty. Pierwszą jego żoną była Astrid Dryselius, którą poznał w Västerås. Od 1932 r. wychowywał z nią zaadoptowaną córkę, Ingrid Margaretę (1930–1975), która po rozwodzie została z Astrid. W połowie 1938 r. stał się właścicielem nowego mieszkania w sztokholmskiej dzielnicy na Frescati. W 1942 r. rodzina Norrmanów wprowadziła się do dużego domu w Västerås. Innym członkiem rodziny był Igor Terént (ur. w 1911 r. w Helsinkach; w 1933 r. uzyskał obywatelstwo szwedzkie), ale formalności z jego adopcją zostały załatwione przez Norrmana dopiero w 1974 r. W 1946 r. posiadał atrakcyjne mieszkanie w Warszawie, na Nowym Świecie, do którego przyjeżdżał z sekretarką Izą. 15 X 1948 r. Astrid i Sven Norrmanowie uzyskali w Szwecji rozwód. W Boże Narodzenie 1959 r. umarła Astrid. Jeszcze 15 XII 1948 r. Sven wziął ślub z Gizelą Gertrudą Izabelą Zbyszyńską z d. Haskler. Małżeństwo Svena z Izą przetrwało do 1960 r. Iza po rozwodzie wyjechała do Wiednia. Ostatnią żoną Norrmana była Karin Maria Gudmundsson (1907–1973). W 1960 r. Norrman przeszedł na emeryturę. Do końca życia prowadził firmę usługową dla przedsiębiorstw, które obsługiwały europejskie kraje bloku wschodniego. W Sztokholmie mieszkał przy ul. Nytorrgatan, usytuowanej w południowej części miasta. W 1964 r. przeszedł operację w związku z rozpoznaną chorobą nowotworową. Sven Norrman zmarł na raka 8 II 1979 r. Pogrzbek odbył się 2 VI 1979 r. na Cmentarzu Północnym w podsztokholmskiej miejscowości Solna.

Arch. Emigracji przy Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Spuścizna po Józefie Lewandow-

- skim (kolekcja archiwalna, niezinventaryzowana – cztery pudła podpisane: „NORRMAN”; kwerenda: 2013 r.); APW, AmW, Zarząd Miejski we Włocławku lata 1918–1939, sygn. 1143, 1154, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1166, 1167, 1168, 1170, 1171, 1326, 1645, 1647, 1648, 1651, 1652, 1653, 2539, 2540, 2541, 2566, 2577; APW, Akta notariusza Eugeniusza Kaczmareckiego z Włocławka, sygn. 6, k. 66–115; Arch. Państwowe w Przemysłu, Akta miasta Przemysła [1356] 1402–1944 [1950–1983], sygn. 2223, k. 1–9; Arch. Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, Akta miasta Kleczewa, sygn. 410, k. 21–22; *Amlicher Anzeiger für das Generalgouvernement* 1941, nr 81, 82; *Informator für Industrie und Handel der Stadt und des Distrikts Warschau. Aktuelle Mitteilungen über Unternehmen nach Angaben der Industrie- und Handelskammer*, 1942, t. 1; „Monitor Polski” 1934, nr 289 z 17 XII; *Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości*, nr 94a, z 22 XI 1930; *Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości*, nr 74, z 16 IX 1931; *Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości*, nr 94a, z 25 XI 1931; *Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości*, nr 98a, z 25 XI 1931; *Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości*, nr 76a, z 23 IX 1933; *X-te Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Elektryków Polskich na Bałtyku, 26–30 lipca 1938 roku: program*, 1938; „Codzienna Gazeta Handlowa” 1936, nr 50; „Kurjer Warszawski” 1928, nr 237, z 27 VIII; „Kurjer Warszawski” 1930, nr 19 z 20 I; „Polska Gospodarcza” 1933, nr 32; „Polska Gospodarcza” 1934, nr 51; „Przegląd Elektrotechniczny” 1930, z. 21, z 1 XI; „Robotnik” 1947, nr 125, z 11 V; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1932, r. 3; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1936, r. 5; „Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu” 1938, r. 6; Teczka: „Lewandowski” z kolekcji Ruty Sakowskiej (w posiadaniu P. Nowickiego); Korespondencja z Danutą Szatek (2014–2016); Korespondencja z Adamem Puławskim (2011–2019); Artzt B., *O „sprawie szwedzkiej”*, w: *Milanówek. Mały Londyn*, red. A. Pettyn, Milanówek 2004, s. 132–143; Bartrop P. R., *Norrman Sven*, w: *The Holocaust. An Encyclopedia and Document Collection*, red. P. R. Bartrop, M. Dickerman, Santa Barbara 2017, s. 470–471; Birbrajer M., *Szwed, który pierwszy zaalarmował Zachód o Zagładzie*, „Słowo Żydowskie” 1999, nr 7, s. 9; Broniarek Z., „*Pieski Polak*” i *Brutus*, „Przekrój” 1973, nr 1482, s. 5–7; Grafström S., *Polskie stronicie. Dziennik od 5 lipca 1938 do 6 grudnia 1939 roku*, wybór, tłum. i oprac. J. Lewandowski i A. Nils Uggla, Warszawa 1996, s. 15, 25, 26, 32, 33, 36, 40, 41, 48, 66, 108, 110, 159, 186; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1914–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, s. 119; Jaworski P., *Marzyciele i oportuniści. Stosunki polsko-szwedzkie w latach 1939–1945*, Warszawa 2009, s. 125, 142, 143, 224, 235, 271, 288, 290, 296, 314, 326, 358, 409; Kolińska K., *Z bohaterem „Sprawy Szwedzkiej” po latach – spotkanie*, „Stolica” 1976, nr 12, s. 7, nr 13, s. 7, nr 14, s. 7, nr 15–16, s. 10–11; Kolińska K., *Sprawa szwedzka: Przypomnienie sprawy – Wizyta przy ulicy Nytorsgsgatan – Uważajcie na Svena Norrmanna, jest niebezpieczny*, w: *Zamek na lewych papierach*, red. K. Kolińska, Katowice 1979, s. 319–334; Kroll B., „*Sprawa szwedzka*” w świetle dokumentów, „Stolica” 1968, nr 50/51, s. 18–19, 30; Kubiatowski J., *Inż. Sven Norrman*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1979, nr 11, s. 486; Laqueur W., *The Terrible Secret. Suppression of The Truth About Hitler’s “Final Solution”*, New York 1998, s. 103–105; Lewandowski J., *Swedish Contribution to the Polish Resistance Movement During World War Two (1939–1942)*, Uppsala 1979, s. 8, 14, 15, 21, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 83, 89, 91, 92, 93, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109; Lewandowski J., *Sven Norrman*, „Tygodnik Powszechny” 1979, nr 16 (1578) z 22 IV; Lewandowski J., *Ryba przerywa sieć*. (*Sven Norrman i Zagłada*), „Acta Sueco-Polonica” 1997, nr 6, s. 45–62; Lewandowski J., *Ryba przerywa sieć. Sven Norrman wobec Zagłady*, „Życie Warszawy” 1997 z 5–6 VI; Lewandowski J., *Svena Norrmanna prywatna wojna z Niemcami. Szwedzki kurier z Warszawy*, „Życie Warszawy” 1997, z 7–8 VI; Lewandowski J. (przełk. i red. M. Zaremba), *Svensken som avslöjade Förintelsen*, „Dagens Nyheter (Kultur)” 1997 z 15 VI, s. B2; Lewandowski J., *Prawdziwa gra o wielką stawkę / Ett spel på riktigt med hög insats*, „Svecia-Polonia” 2004, nr 3–4 (9–10), s. 20–24; Lewandowski J. *Węzeł stockholmski. Szwedzkie koneksje polskiego podziemia, IX 1939–VII 1942*, Uppsala 1999, s. 3, 8, 9, 15, 20, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 73, 74, 77, 78, 79, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 113, 122, 123, 124, 126, 127, 129, 133, 137, 138, 139, 143, 144, 145, 147, 150, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 164, 167, 168, 169, 173, 179, 205, 215, 231, 232–234, 235, 236; Lewandowski J., *Jak to było w rzeczywistości. Informacje o Zagładzie w listach Bundu*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 2000, nr 2 (194), s. 237–247; Lewandowski J., *Przełamanie blokady informacyjnej. Pierwsze informacje o Zagładzie*, w: *Śladami Polin. Studia z dziejów Żydów w Polsce*, red. naukowa J. Tomaszewski,

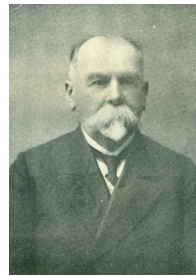
Warszawa 2002, s. 94–123; Lewandowski J., *Knutpunkt Stockholm. Den polska motståndsrörelsens svenska förbindelse från september 1939 till juli 1942*, Stockholm 2006, s. 24, 35, 46, 56, 63, 65, 67, 69, 77, 85, 91, 140, 145, 147, 159, 163, 168, 171, 179, 182, 189, 192, 204, 218, 223, 225, 229, 241, 251, 254, 257, 261, 266, 269, 274, 276, 280, 282, 286, 296, 305, 310; Nowicki P., *Zanim „przybył z zaświatów”, nazywał się Winer. Krąg rodzinny i konspiracyjny Szlamka, uciekiniera z ośrodka zagłady w Chełmnie nad Nerem, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk”* 2009, nr 5, s. 163–192; Papay R., „Sprawy szwedzkiej” – ciąg dalszy, „Stolica” 1968, nr 44, s. 12–13; Pettyn A., „Sprawa szwedzka”, w: *Milanówek. Mały Londyn*, red. A. Pettyn, Milanówek 2004, s. 124–131; Piłatowicz J., *Brown Boveri i ASEA w przemyśle elektrotechnicznym Polski międzywojennej, w: Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. 5, pod red. J. Piłatowicza, Warszawa 1997, s. 21, 22, 28, 31, 42, 43; Piłatowicz J., *Elektryfikacja Polski w dwudziestoleciu międzywojennym, w: Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, t. 6: *Przemysł w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 255–256; *Polen: Polskie Towarzystwo Electryczne Asea Spolka Akcyjna Warszawa, och Polskie Towarzystwo Electryczne Spolka Akcyjna*, Warszawa, w: *Aktiebolaget Allmänna Svenska Elektriska*, t. 2, *Västerås 1955–1957*, s. 174–177; Puławski A., *W obliczu Zagłady. Rząd RP na Uchodźstwie, Delegatura Rządu RP na Kraj, ZWZ-AK wobec deportacji Żydów do obozów zagłady (1941–1942)*, Lublin 2009, s. 65, 81, 88, 91, 97, 136, 144, 145, 168, 281, 282, 298, 312, 313, 325, 333, 341, 343, 345, 346, 393, 494, 495; Radziński T., „Sprawa szwedzka”, „Stolica” 1968, nr 34, s. 6–7; Radziński T., *Powracamy do „Sprawy Szwedzkiej” po latach – spotkanie*, „Stolica” 1969, nr 12, s. 4–5; Rudzińska H., „Sprawa Szwedzka” w pełnym świetle, „Stolica” 1977, nr 8, s. 6–7, nr 9, s. 7, nr 10, s. 7, nr 11, s. 6, nr 12, s. 7; Sakowska R., *Grupa Ringelbluma a Bund*, w: *Bund. 100 lat historii 1897–1997*, Warszawa 2000, s. 271–282; Sakowska R., *Jak to było w rzeczywistości (na podstawie Archiwum Ringelbluma)*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 2000, nr 2 (194), s. 248–256; *Svensken son var. Jag hann fly från Gestapo – men fyra av mina svenska vänner dömdes till döden...*, „Aftonbladet” z 10 grudnia 1973, s. 16–17; Szczurkowski J., *Rejs 1938*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej” 2015, nr 43, s. 61–67; Szczurkowski J., *Sven Norrman – szwedzki kurier*, „Maszyny Elektryczne – Zeszyty Problemowe” 2016, nr 4 (112), s. 39–44; Thorsell S., *Warszawasvenskarna – De som lät världen veta*, Stockholm 2014, s. 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 69, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99,

100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 139, 142, 144, 145, 148, 160, 173, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 209, 214, 216, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 275, 286; Wróblewski W., *Ludność i gospodarka lokalna Włocławka w latach 1918–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, s. 263–264; – Fot.: Lewandowski J., *Węzeł...*, s. 3.

Przemysław Nowicki

NOWCA WŁADYSŁAW

(1846–1924), notariusz, prezes sądu, przewodniczący Rady Miejskiej we Włocławku, działacz społeczny.

Urodził się 16 V 1846 r. w Warszawie, był synem Stanisława i Teofili, z Paszkiewiczów. Dzieciństwo i młodość spędził w Warszawie, gdzie w 1863 r. ukończył I Gimnazjum. W latach 1864–1868 studiował historię w Szkole Głównej w Warszawie. Po likwidacji polskiego uniwersytetu w latach 1869–1871 studiował prawo na Carskim Uniwersytecie Warszawskim, gdzie językiem wykładowym był rosyjski. Uniwersytet ukończył w 1871 r., uzyskując stopień kandydata praw. Po odbyciu aplikacji praktykował jako adwokat w Warszawie. W tym okresie zaprzyjaźnił się z H. Sienkiewiczem, B. Prusem, A. Osuchowskim.

Od 1883 r. jego działalność zawodowa związana była z Włocławkiem. Od X 1883 r. prowadził kancelarię notarialną we Włocławku (pierwszy akt spisany został 15 X 1883 r.). Działał jako notariusz przy kancelarii hipotecznej Sądu Pokoju we Włocławku. Siedziba kancelarii mieściła się przy ul. Nowej (obecnie ul. 3 Maja). Od VIII 1898 r. do października 1914 r. prowadził kancelarię notarialną w Dobrzyniu n/Wisłą, jako notariusz powiatu lipnowskiego przy Wydziale Hipotecznym Sądu Pokoju w Lipnie. Oprócz pracy zawodowej, Nowca czynnie uczestniczył w życiu społeczno-kulturalnym miasta, w pracach różnych organizacji i stowarzyszeń.

Przez wiele lat był prezesem Ochotniczej Straży Pożarnej, przez 10 lat prezesem Towarzystwa Wioślarskiego we Włocławku. Był współtwórcą i czynnym działaczem Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku, które utworzone zostało w 1908 r. Był prezesem Rady Włocławskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu utworzonego w 1897 r.

Cechowała go zawsze łatwość współżycia z ludźmi, bezpośredniość i kultura osobista, które w połączeniu z gruntowną wiedzą, doświadczeniem i autorytetem, wpłynęły w znacznym stopniu na powierzenie mu stanowiska dyrektora polskiej szkoły. W 1905 r. po strajkach szkolnych, które objęły teren ówczesnego Królestwa Polskiego, władze carskie wyraziły zgodę na uruchomienie szkół z językiem wykładowym polskim. W lutym 1905 r. po strajku szkolnym, który przeprowadzony został w Siedmioklasowej Włocławskiej Szkole Handlowej, szkoła pozbawiona została praw placówki państwowej. Dzięki zaangażowaniu mieszkańców Włocławka i okolicznościowego ziemiaństwa już w XI 1905 r. Włocławska Szkoła Handlowa rozpoczęła działalność jako szkoła polska z polskim personelem pedagogicznym. Pierwszym dyrektorem szkoły został Nowca, który funkcję tę sprawował do 1906 r., kiedy to wybrano go posłem do Dumy Państwowej.

Był deputowanym II Dumy Państwowej Imperium Rosyjskiego w okresie od 20 II do 2 IV 1907 r., reprezentując część postępową Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. W trakcie swych wystąpień poselskich bronił interesów narodowych Polaków. Mimo obowiązków członka Dumy nie zerwał kontaktów ze szkołą. Był nadal członkiem Rady Opiekuńczej, z upoważnienia której 19 V 1919 r. przekazał nieruchomości szkoły, która od 1916 nosiła nazwę Gimnazjum Realnego, wraz z budynkami i inwentarzem na własność Państwa Polskiego. 9 IX 1919 r. nastąpiło oficjalne przejęcie szkoły, która otrzymała nazwę „Gimnazjum Państwowe we Włocławku”. Spadkobiercą tej placówki jest obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku.

Nowca czynnie uczestniczył też w życiu społeczno-politycznym miasta, o czym świadczy jego udział w wyborach od Rady Miejskiej Włocławka, które oparte były na zasadach kurialnych wg „Ordynacji wyborczej dla miast Generał-Gubernatorstwa

Warszawskiego” z 1 XI 1916 r. W wyborach przeprowadzonych od 31 I do 2 II 1917 r. wybrany został na radnego z kurii I (zawody wyzwolone). Wybrana Rada Miejska była pierwszą po ponad pięćdziesięciu latach reprezentacją mieszkańców miasta we władzach miejskich. Na pierwszym posiedzeniu Nowca został jej przewodniczącym. Funkcję tę sprawował do II 1919 r., do czasu przeprowadzenia nowych wyborów opartych na dekreście z 13 XII 1918 r. Jako prawnik z wieloletnią praktyką położył wielkie zasługi w organizowaniu polskiego sądownictwa we Włocławku. 1 IX 1917 r. powołany został na prezesa Sądu Okręgowego we Włocławku przez Ministra Sprawiedliwości przy Tymczasowej Radzie Stanu Królestwa Polskiego, która 12 IX 1917 r. przekształcona została w Radę Regencyjną. Urząd prezesa Sądu Okręgowego piastował do śmierci, zmarł na zawał serca w czasie pracy. Położył wielkie zasługi w organizowaniu sądów powszechnych na początku polskiej państwowości. Musiał rekrutować kadrę sędziowską, urzędniczą, zabiegać o warunki lokalowe, wyposażenie, uposażenie pracowników.

Nowca był wybitnie zdolnym, rutynowym pracownikiem, cieszącym się powszechnym szacunkiem, zasłużonym społecznikiem. Jego wieloletnią niestrudzoną pracę zawodową i społeczną doceniły władze Włocławka. 21 IX 1922 r. Rada Miejska nadała Nowcy honorowe obywatelstwo. *W uznaniu wielkich zasług Pana Władysława Nowcy, Prezesa Sądu Okręgowego, położonego dla miasta w czasie długoletniej pracy społeczno-obywatelskiej, Rada Miasta Włocławka mianuje Go Honorowym Obywatel Miasta, postanawia zawiesić Jego portret na Sali obrad Rady Miejskiej i niniejszą uchwałą wręczyć w dniu 30-letniego jubileuszu pracy p. Prezesa Nowcy w sądownictwie.* Nowca doceniony został również przez władze niepodległego Państwa Polskiego i 2 V 1923 r. odznaczony Krzyżem Komandorskim Odrodzenia Polski.

Zmarł nagle 10 III 1924 r. we Włocławku. Pochowany został na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku. Ze związku małżeńskiego, zawartego w 1884 r. w Warszawie z Marią Zielonką (1848–1935), miał syna Tadeusza Henryka (1884–1915).

Nowca pozostał w pamięci mieszkańców Włocławka, a zwłaszcza uczniów szkoły, której był pierwszym dyrektorem, do czasów współczesnych. W 1961 r. z inicjatywy Koła Wychowanków GZK

-LZK Miejska Rada Narodowa we Włocławku, nadała jego nazwisko jednej z ulic w dzielnicy Południe. Również młodzież Liceum Ogólnokształcącego im. Ziemi Kujawskiej szanuje pamięć pierwszego dyrektora szkoły, troskliwie opiekując się Jego grobowcem. W 1975 r. odbyła się uroczystość odsłonięcia tablicy pamiątkowej na grobowcu Nowcy, w 70. rocznicę powstania polskiej szkoły.

Jankowski R., *Sądownictwo włocławskie. Stulecie utworzenia Sądu Okręgowego we Włocławku 1917–2017*, Kulin 2017; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1914–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, s. 86–140; https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Władysław_Nowca&oldid=55809306; *Księga pamiątkowa Koła Wychowawców Gimnazjum Ziemi Kujawskiej*, pod red. R. Ściślaka, Włocławek, 1931; *Księga Pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku*, wydana z okazji Jubileuszu 90-lecia, Włocławek 1992; *100 lat Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK we Włocławku 1908–2008*, pod red. B. Ziółkowskiego, Włocławek 2008; Jarzembowski R., *Włocławski sport*, Włocławek, 1992; Sławiński T., *Władysław Nowca (1846–1924)*, w: *Zasłużeni dla Włocławka*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek, 1991, s. 156–157; / <https://www.infolotnicze.pl/2017/07/07/polacy-w-carskiej-dumie-w-latach-1907-1914/>; *Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego*, nr 4 z 1917 r.; APW, *Księgi i akta hipoteczne sądów we Włocławku lata [1797] 1820–1999* [2011], sygn. 2/883; 2/884; Akta m. Włocławka, Zarząd Miejski we Włocławku lata 1918–1939, sygn. 26.

Marianna Gruszczyńska

NOWODWORSKI MICHAŁ

(1831–1896), włocławianin, wychowanek seminarium duchownego we Włocławku, bp, prof., red., publicysta.

Urodził się 27 VII 1831 r. we Włocławku, w rodzinie Franciszka (nauczyciela szkół włocławskich) i Marianny, z d. Drejackiej. Franciszek, miesiąc przed narodzeniem Michała, został wybrany na prezydenta Włocławka. Pełnił ten urząd krótko, bo do 30 XI 1832 r., lecz zasłużył się na tyle, że społeczność

włocławska ufundowała mu w farze świętojańskiej epitafium. Michał miał jeszcze dwie siostry i dwóch braci, z których najmłodszy – Jan – historyk z wykształcenia, stał się znanym publicystą i współredaktorem *Encyklopedii kościelnej*. Michał początkową edukację szkolną odebrał we Włocławku w l. 1837–1841. Kontynuował ją w szkołach w Kaliszu, dokąd w 1841 r. przeniosła się cała rodzina. Tam w 1848 r. ukończył szkołę realną. W połowie następnego, 1849 r., zgłosił się do seminarium duchownego we Włocławku.

Jako alumn trzeciego roku studiów, w 1851 r., został skierowany do Akademii Duchownej w Warszawie. Jeszcze jako student, 20 VIII 1854 r., w katedrze włocławskiej otrzymał święcenia kapłańskie od biskupa Tadeusza Łubieńskiego, sufragana diecezji kujawsko-kaliskiej. W rok później, 5 VII 1855 r., ukończył studia ze stopniem kandydata teologii. Przez ponad rok (23 VII 1855 r.–1 IX 1856 r.) pełnił w rodzimej diecezji funkcję wikariusza parafii Kołneck, nie zaniedbując osobistej pracy naukowej.

Od 1 IX 1856 r. przyjął posadę bibliotekarza w swojej uczelni – Akademii Duchownej w Warszawie. Funkcja ta ułatwiała mu rozwój aspiracji naukowych i pozwalała na zapoznawanie się z bieżącą literaturą filozoficzno-teologiczną – nie tylko krajową, ale i europejską. Już po trzech miesiącach pracy bibliotekarskiej, z powodu choroby dotychczasowego wykładowcy prawa kanonicznego, zaproponowano ks. Nowodworskiemu objęcie po nim zajęć. Prowadził je przez półtora roku, do kwietnia 1858 r., a zaraz po nich wykłady z bibliistyki. W tymże roku, po zwycięskim udziale w konkursie, otrzymał tytuł profesora zwyczajnego Akademii Duchownej. Jako wykładowca cieszył się uznaniem studentów, a przez środowisko profesorskie był postrzegany jako „uczony w wielkim stylu”, trzymający rękę na pulsie życia naukowego w Europie.

Zajął się także publicystyką i pracą redaktorską. Publikował w „Tygodniku Ilustrowanym”, miesięczniku „Pamiętnik Religijno-Moralny”, któremu to czasopiśmie, finansowanemu przez władze zaborcze, ortodoksyjnie katolicką tematyką swoich art. zaczął nadawać charakter akceptowalny przez czytelników. Podróż po Europie Zachodniej na początku lat 60. XIX w. traktował jako okazję do poznania tamtejszych trendów redaktorskich, pomocną w powołaniu do życia w I 1863 r., w miejsce wspomniana-

nego „Pamiętnika”, nowego czasopisma – tygodnika „Przegląd Katolicki”. Znajomości nawiązane podczas podróży po Europie, zwłaszcza z rzymskim środowiskiem zgromadzenia zmartwychwstańców, otworzyły mu możliwości informowania przez nich Stolicę Apostolską o rzeczywistym obrazie sytuacji politycznej i kościelnej w Polsce w okresie powstania styczniowego. Swoją postawą zyskał uznanie w oczach arcybiskupa warszawskiego Antoniego Fijałkowskiego, który w 1859 r. mianował go kanonikiem honorowym kapituły kolegiackiej łowickiej, a w 1862 r. kanonikiem gremialnym kapituły archikatedralnej warszawskiej. Współpracował z kolejnym arcybiskupem warszawskim Zygmuntem Szczęsnym Felińskim, m.in. przygotowując mu w sierpniu 1862 r. treść noty do rządu carskiego w sprawie przywrócenia Kościołowi w Królestwie Polskim podstawowych wolności. Wspólnie z ks. Wincentym Popielem, na zlecenie abp. Felińskiego, opracował projekt reform studiów teologicznych dla polskiego duchowieństwa. Sam opracował dla abp. notę wskazującą sprawy niezbędne do uregulowania w kwestii stosunków Kościoła katolickiego z administracją carską.

Chociaż nie włączał się w działania polityczne, jednak jego aktywna działalność na polu kościelnym i redaktorskim nie uchodziła uwagi władz zaborczych. Momentem szczególnym stała się odmowa podpisania przez ks. Nowodworskiego wiernopoddańczego pisma do cara Aleksandra II. Został za to aresztowany 8 I 1864 r., pozabawiony przez władze zaborcze wszystkich stanowisk i zesłany do Czerdynia, miasteczka na Uralu. Przebywał tam do jesieni 1868 r. Paradoksalnie, czas zsyłki był dla niego okresem bardzo intensywnej twórczości naukowej i publicystycznej. Dokonał tłumaczeń kilku poważnych prac biblijnych i teologicznych, a jego popularyzatorskie art. teologiczne drukowano w założonym przez niego „Przeglądzie Katolickim”.

Pod koniec 1868 r. powrócił do Królestwa Polskiego, jednak z zastrzeżeniem, że nie może zamieszkać w granicach archidiecezji warszawskiej. Ponadto przez trzy lata podlegał nadzorowi policyjnemu. Osiadł w rodzinnym Włocławku, u swoich rodziców. Pozostawał zresztą nadal kapłanem diecezji kujawsko-kaliskiej i został mianowany administratorem parafii Burzenin, niedaleko Sieradza, należącej wówczas do tej diecezji. Pracował tam do 1871 r. Postarał się o uzupełnienie zestawu szat ko-

ścielnych oraz opracowanie kosztorysów na naprawę kościoła i walących się zabudowań plebańskich.

Po powrocie do Warszawy ponownie objął funkcję redaktora „Przeglądu Katolickiego”, a od 1877 r. także jego wydawcy. We współpracy z uczonymi z innych ośrodków, od 1873 r. – jako jej redaktor i wydawca – rozpoczął wydawanie *Encyklopedii kościelnej*. Pod jego kierownictwem zostało wydane 21 spośród 33 tomów składających się na całość. On sam opracował dla *Encyklopedii* 815 haseł. Tak bogata działalność naukowa i wydawnicza przyniosła mu uznanie w polskich środowiskach kościelnych i naukowych. W 1887 r., z racji ćwierćwiecza jego pracy redaktorskiej i publicystycznej Akademia Duchowna z Petersburga i Uniwersytet Jagielloński nadały mu tytuły doktora honorowego swoich uczelni. W roku następnym duchowieństwo włocławskie ufundowało swojemu krajanowi medal pamiątkowy z jego popiersiem i z wymownym napisem na rewersie: „Perfidus compescuit Fidelium animos erexit Ad iustitiam eruditiv multum” (Niewiernych poskromił, wiernych podniósł i umocnił, ku sprawiedliwości naprowadził wielu).

W 1889 r. (30 XII) papież Leon XIII nominował go na bp. diecezji płockiej. Święcenia biskupie przyjął 13 V 1890 r. w kościele św. Katarzyny w Petersburgu. Głównym konsekratorem był ówczesny bp kujawsko-kaliski Aleksander Bereśniewicz. Ingres do katedry płockiej, równoznaczny z faktycznym objęciem rządów w diecezji, nowy bp płocki odbył 15 VI 1890 r. Jego posługa biskupia w diecezji płockiej trwała sześć lat. W tym czasie zwizytował sto spośród 235 parafii wchodzących w skład diecezji. Wizytacje poprzedzone były sporządzeniem całosciowego – religijnego i materialnego – obrazu parafii na podstawie szczegółowo opracowanego kwestionariusza. Już w pierwszym roku swoich rządów rozpoczął reformowanie programu studiów w seminarium diecezjalnym, dostosowując zakres przedmiotów i dobór podręczników do wymogów nowych potrzeb duszpasterskich. W 1895 r. zdecydował o wydłużeniu studiów seminaryjnych do sześciu lat, pierwsze dwa lata przeznaczając na dokończenie nauki gimnazjalnej. Dbał, także o siebie, o odpowiednie warunki materialne dla studiujących. Przyjął do seminarium płockiego alumnów z rozwiązanego przez władze carskie seminarium kieleckiego. Dla kapłanów diecezji płockiej przy-

wrócić obowiązek dorocznych rekolekcji. Jego wysokie wymagania stawiane tak duchowieństwu, jak i wiernym diecezji szły w parze ze szczodrym acz dyskretnym świadczeniem pomocy potrzebującym.

Aczkolwiek wraz z przyjęciem biskupstwa musiał wyrazić swoją lojalność wobec władz carskich, w praktyce, w relacjach z władzami zaborczymi, nie przekroczył granic kompromisu. Co więcej, mimo osłabionego zdrowia przygotował memoriał o stanie Kościoła katolickiego w Polsce pod panowaniem Rosji na spotkanie biskupów polskich w Warszawie z wysłannikiem Stolicy Apostolskiej wracającym z Moskwy z koronacji cara. Natomiast podczas spotkania, na którym abp watykański, pozostając pod wrażeniem przyjęcia w Moskwie, miał polskim biskupom powtarzać zarzuty władz carskich o niedostatecznej ich lojalności i bojkotowaniu języka rosyjskiego w nauczaniu kościelnym, biskup Nowodworski w długiej i podobno twardej dyskusji bronił postawy polskiego episkopatu. Od dawna chorując na serce, zmarł w kilka godzin po tym spotkaniu, 12 VI 1896 r., w Warszawie. Pochowany został w podziemiach katedry plockiej. W 1899 r. wystawiono mu w niej pomnik z łacińskim napisem o treści: „Michałowi Nowodworskiemu, Kościoła tego biskupowi, mężowi dla umysłu, wiedzy i nauki sławionemu, który będąc wzorem trzody z serca, wskutek niezmeżonej dla owiec pracy duszę swoją kładąc, śmiercią przedwczesną umarł w Warszawie 12 czerwca 1896 r. – duchowieństwo i lud plocki ojcu najlepszemu wnieśli”.

Schematyzmy diec. wrocławskiej 1850–1887; Schematyzmy diec. plockiej 1891–1897; Andrzyśiak E., *Nowodworski Michał*, w: *Szkoła kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, red. K. Walczak, Kalisz 1998, s. 142–143; Bar J. R., *Nowodworski Michał (1831–1896), biskup*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. 2, Warszawa 1981, s. 70; Barcik M., *Księża doktorzy honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1809–1931)*, „*Analecta Cracoviensia*”, 1986, t. 18, s. 527; Borniński P., *Mowa żałobna przy zwłokach ś. p. biskupa Michała Nowodworskiego, pasterza plockiego*, „*Przegląd Katolicki*” 1896, r. 34, s. 417–422; Bugajczyk W., *Nabożeństwa żałobne za spokój duszy ś. p. biskupa Michała Nowodworskiego*, „*Przegląd Katolicki*” 1890, r. 34, s. 491–492; *Dla uczczenia pamięci ś. p. biskupa Michała Nowodworskiego, pasterza diecezji plockiej*, „*Przegląd Katolicki*” 1896, r. 34, s. 438–439; Filochowski R., *Ś. p. biskup Michał Nowodworski. Szkic biograficzny*, „*Przegląd Katolicki*” 1896, r. 34,

s. 593–594, 614–616, 630–631, 645–646; Gach P., *Nowodworski Michał*, w: *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 377; Gajewski S., *Diecezja plocka w latach 1864–1914*, „*Studia Plockie*” 1975, t. 3, s. 311, 314; [Gall S.] X. S. G., *Nowodworski Michał*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 29–30, s. 88–89; Góralski W., Kurantowicz J., *Ustawodawstwo biskupa plockiego Michała Nowodworskiego (1889–1996)*, „*Studia Plockie*” 1987, t. 14, s. 192–210; [Graczyk W.], *Nowodworski Michał*, w: *EK*, t. 14, Lublin 2010, kol. 64; Grzybowski M., *Rozporządzenia Michała Nowodworskiego biskupa plockiego do dziekanów oraz nowe przepisy odbywania wizytacji dziekańskich*, „*Studia Plockie*” 1981, t. 9, s. 163–167; tenże, *Z dziejów Seminarium Duchownego diecezji plockiej 1594–1994*, Płock 1994, s. 20; tenże, *Biskup Michał Nowodworski pasterz plocki 1889–1896*, „*Miesięcznik Pastorski Plocki*” 2000, r. 85, s. 537–542; tenże, *Kościół katolicki w Plocu w latach 1793–2003*, Płock 2004, wg indeksu; tenże, *Reformy Seminarium Duchownego w Plocu za czasów biskupów Michała Poniatowskiego, Michała Nowodworskiego i Antoniego J. Nowowiejskiego*, „*Studia Plockie*” 2010, t. 39, s. 40–41; Karpiński W., *Michał Nowodworski biskup plocki 1831–1896*, Bydgoszcz 2004; tenże, *Michał Nowodworski biskup plocki 1831–1896*, Płock 2009; *Konsekracje biskupów*, „*Przegląd Katolicki*” 1890, t. 28, s. 361–362; Kubicki P., *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 1, t. 2, Sandomierz 1933, s. 586–588; Kumor B., *Nowodworski Michał*, w: *PSB*, t. 23, Wrocław 1978, s. 368–370; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 312–313; Nowowiejski A., *Mowa żałobna na nabożeństwie za duszę ś. p. biskupa M. Nowodworskiego 12 IX 1896 w kościele seminaryjnym w Plocu*, „*Przegląd Katolicki*” 1896, r. 34, s. 635–639; *Nowodworski Michał*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 19, Warszawa 2003, s. 190; Papierowski A. J., Stefański J., *Płoczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, Płock 2002, s. 435; Pleszczyński A., *Dzieje Akademii Duchownej*, Warszawa 1907, s. 114–116; Prejs R., *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012, wg indeksu; Wilejszys B., *Biblioteka Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej w Warszawie. Geneza i dzieje*, „*Arch. Bibl. Muz.*” 1979, t. 38, s. 73–108; t. 39, s. 127–168; 1980, t. 40, s. 63–82; Wojdeczek W., *Z dziejów „Przeglądu Katolickiego”*, „*Chrześcijańskie w Świecie*” 1984, r. 16, nr 4 (127), s. 45–50; Zaremba A., *Biskup Michał Nowodworski pasterz diecezji plockiej (1831–1896)*, „*Przegląd Katolicki*” 1897, r. 35, s. 193–196, 212–214, 230–232, 242–244, 261–262, 276–277; tenże, *Biskup Michał Nowodworski, redaktor Encyklopedii kościelnej*, w: *Encyklopedia kościelna [Nowodworskiego]*, t. 22, Warszawa 1898, s. IX–XLIV; Żmuda R., *Nowodworski Michał ks. (1831–1896)*, w: *Działalność dydaktyczna i pisarska*

profesorów i wychowawców warszawskiej Akademii Duchownej 1837–1867, *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 6, Warszawa 1979, s. 184–202; tenże, *Nowodworski Michał*, w: *SPTK*, t. 3, Warszawa 1982, s. 223–233 (bibliogr. podmiotowa i przedmiotowa); tenże, *Nowodworski Michał*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa–Łódź 1986, s. 154; – Fot. z internetu.

Antoni Poniński

OLEŚNICKI ZBIGNIEW Z OLEŚNICY

(ok. 1430–1493), h. Dębno, podkanclerzy koronny, bp kujawski, potem abp gnieźnieński.

Urodził się ok. 1430 r. i był jednym z czterech synów Jana Oleśnickiego zwanego Głowaczem, najpierw marszałka wielkiego koronnego, potem wojewody sandomierskiego, i jego żony, Anny z Tęczyna Tęczyńskiej.

Był bratankiem potężnego bpa krakowskiego i kardynała Zbigniewa Oleśnickiego. Pierwsze nauki pobierał w domu rodzinnym i jako blisko dwudziestoletni mężczyzna w 1451 r. znalazł się na dworze Kazimierza Jagiellończyka jako pisarz kancelarii. Funkcję tą pełnił przez 18 lat, do roku 1469.

W 1454 r. rozpoczął naukę na Uniwersytecie Krakowskim i po czterech latach otrzymał w 1458 r. stopień bakałarza, dwa lata później zdobył dyplom magistra nauk wyzwolonych. Studiów zagranicznych chyba nie odbył, gdyż dalej był pisarzem w kancelarii królewskiej. Na dokumencie wydanym przez abpa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego 20 XI 1470 r. Oleśnicki wystąpił już jako sekretarz króla. Kiedy Zbigniew podjął decyzję o poświęceniu się do stanu duchownego i czy miał do tego przygotowanie, nie wiadomo, ale bardzo szybko zaczął gromadzić liczne beneficja. Został plebanem w Piotrowinie, potem objął kanonię, a następnie scholasterię krakowską, wkrótce zainstalował się na kanoniach kujawskiej i sandomierskiej, a 10 XI 1471 r. przyjął kanonię gnieźnieńską, opróżnioną po Jakubie Koniecpolskim. W roku 1472 objął urząd sekretarza wielkiego ko-

ronnego, a kilka miesięcy potem otrzymał godność podkanclerzego koronnego. Trzymając te godności, wykazał się dużym zaangażowaniem w wypełniania powinności, np. jego relacje występują aż na 50 dokumentach królewskich. On też wprowadził w kancelarii królewskiej zasadę podpisywania dokumentu przez sekretarza, podkanclerzego lub kanclerza. Jako podkanclerzy był w 1472 r. w składzie delegacji na rokowania w sprawie tronu Czech dla królewicza Władysława i tronu węgierskiego dla drugiego syna Jagiellończyka – Kazimierza, a w 1473 r. był na zjeździe przedstawicieli Czech, Węgier i Polski który odbył się w Opatowie. Późną jesienią 1473 r. udał się z polecenia króla do Gniezna, by przedstawić Kapitulę kandydaturę bpa kujawskiego, Jakuba Sienieńskiego, na arcybiskupstwo wakujące po śmierci Jana Gruszczyńskiego (zmarł 8 X 1473 r.). Przeniesienie Sienieńskiego na arcybiskupstwo otwierało przed podkanclerzym drogę do ewentualnego objęcia opróżnionego w ten sposób biskupstwa kujawskiego. Wyprawiając się do Gniezna miał już zapewne królewską nominację na biskupstwo kujawskie, skoro 11 XII 1473 r. papież Sykstus V ogłosił jego prekonizację. Fakt ten potwierdził w *breve* datowanym w Rzymie 17 XII tego tr., w którym jednocześnie zastrzegł do swojej dyspozycji posiadane przez Oleśnickiego beneficja. Do Gniezna przybył ponownie tuż przed świętami Bożego Narodzenia i 26 XII złożył Kapitulę przysięgę, osobiście przyjmując nadaną godność kanonika gnieźnieńskiego, którą wcześniej objął 10 XI 1471 r., ale *per procura*.

Obejmując rządy w diecezji, pozostał Oleśnicki nadal na podkanclerstwie i już w styczniu roku następnego znalazł się na dworze królewskim. Pod koniec 1474 r. towarzyszył Kazimierzowi Jagiellończykowi w odwetowej wyprawie na Śląsk spowodowanej naruszeniem południowych granic państwa przez wojska Macieja Korwina i najazdem księcia żagańskiego Jana na Wielkopolskę. Nie uzyskawszy spodziewanego rozwiązania, król zmuszony został do rokowań. Był podkanclerzy Oleśnicki przy swoim królu, gdy rokowania zakończyły się zjazdem trzech monarchów: Kazimierza Jagiellończyka, Władysława Jagiellończyka i Macieja Korwina i zawarciem między nimi rozejmu.

Ze Śląska Oleśnicki udał się wraz z królem do Łęczycy, gdzie uczestniczył w pertraktacjach i przy zawarciu układów przedślubnych pomiędzy królowną

Jadwigą, córką Kazimierza Jagiellończyka, a księciem bawarskim Jerzym, 29 XII 1474 r. 20 VI 1475 r. był z całym dworem w Lublinie, a na początku VIII w Nowym Korczyniu, gdzie wyznaczony został jednym z komisarzy królewskich do prowadzenia pertraktacji z pełnomocnikami węgierskimi, w celu załagodzenia sporów między Rusią a Wołoszczyzną. Jesienią udał się do Sromowiec i Starej Wsi, jednak nie doszło tam do rozmów i Oleśnicki z całym poselstwem powrócił do kraju z niczym. Przed wyznaczonym na 11 XI 1475 r. zjazdem w Sieradzu Oleśnicki był przy królu, gdy ten odprowadzał do Poznania swoją córkę, Jadwigę, udającą się do Bawarii. Po zjeździe sieradzkim, w którym uczestniczył, przebywał z królem i innymi panami przez kilka tygodni w Pyzdrach i Kole, skąd przez Łowicz wszyscy udali się do Sochaczewa. Tam w pierwszych dniach II 1476 r. uczestniczył przy przejmowaniu przez króla ziemi sochaczewskiej, którą na mocy wcześniejszych układów przekazała księżna Anna Mazowiecka. Oleśnicki był w orszaku królewskim, który wyruszył do Prus Królewskich, gdzie bp Mikołaj Tungen siłą próbował wyegzekwować prawo do rządów w diecezji warmińskiej, mimo królewskiej nominacji na ten urząd dla Wincentego Kielbasy. Podkanclerzy Oleśnicki wraz z prymasem Jakubem Sienieńskim i wieloma panami towarzyszył królowi, który na czele dwutysięcznego oddziału zaciężnych przekroczył granicę pruską i 25 IV odbył uroczysty wjazd do Malborka. Oleśnicki był także obecny, gdy król ze szczególną wystawnością przyjmował wielkiego mistrza Henryka von Richtenburga i prowadził z nim rozmowy zmierzające do złożenia z biskupstwa Mikołaja Tungena. Sprawy tej nie załatwiono, gdyż król pośpiesznie udał się na sejm walny do Piotrkowa zwołany w sprawie niebezpieczeństwa ataku na ziemi polskie przez Turcję. 14 VIII 1476 r. król był w Piotrkowie, a wraz z nim Oleśnicki po raz ostatni jako podkanclerzy, gdyż po sejmie zdał pieczęć mniejszą królowi.

Zdanie podkanclerstwa umożliwiło Oleśnickiemu większe zaangażowanie się w zarządzanie diecezją. Rozwinął szeroką akcję głoszenia kazań tak do wiernych, jak i do duchowieństwa, zainicjował i doprowadził do zwołania synodu w 1477 r. do Włocławka, zajmował się rozstrzygnięciem różnych kwestii spornych, występował też energicznie przeciw przejawom husytyzmu wśród ludności diecezji.

Jednakże zdanie urzędu podkanclerskiego nie oznaczało wyłączenia Oleśnickiego z życia politycznego państwa. Wyjeżdżał na posiedzenia sejmu, wykonywał określone polecenia płynące z dwory królewskiego. W drugiej połowie X 1477 r. był Oleśnicki na sejmie piotrkowskim, a w roku następnym wziął udział w zjeździe zwołanym na 2 II do Brześcia Kujawskiego.

Trwająca z różnym nasileniem od 1472 r. tzw. „wojna popia” o władanie diecezją warmińską, w którą angażował się zakon krzyżacki, jak i zdradzieckie działania Kapituły warmińskiej wspierającej Tungenę, wymusiły zdecydowane działania strony polskiej. Zadanie spacyfikowania nastrojów antypolskich i spowodowanie wypowiedzenia przez Stany Pruskie posłuszeństwa Tungenowi zostało powierzone na zjeździe w Brześciu Kujawskim biskupowi Oleśnickiemu. W początkach III Oleśnicki był już w Prusach, gdzie energicznie nakłaniał miasta do biskupstwie warmińskim do przeciwstawienia się biskupowi-buntownikowi. Zabiegi te uwieńczone zostały sukcesem, gdyż na zwołanym na 31 III 1478 r. w Grudziądzu zjeździe Stanów Pruskich złożono ponownie przysięgę wierności królowi polskiemu. By zneutralizować działania wojsk krzyżackich, bp Oleśnicki wraz z dowódcą wojsk koronnych, Piotrem Duninem, i starostą malborskim, Janem Białym, kierował wspólnie działaniami wojennymi, które zakończone zostały wyparciem wojsk krzyżackich i zmusiły do podjęcia w 1478 r. rokowań, w czasie których w zastępstwie króla uczestniczył bp Oleśnicki. Z Prus wrócił do Krakowa, ale już w VI 1479 r. wziął udział w zjeździe zwołanym w Sieradzu, po czym udał się na sejm piotrkowski, kiedy to 15 VII był świadkiem upokorzenia się Tungenę przed królem Kazimierzem.

Na przełomie 1479 r. i 1480 r. Oleśnicki udał się ponownie do Grudziądza, gdzie reprezentował króla na kolejnym zjeździe Stanów Pruskich. Po śmierci prymasa Jakuba Sieneńskiego (4 X 1480 r.) nominację królewską na opróżnioną archidiecezję otrzymał zaufany króla Kazimierza bp kujawski Zbigniew Oleśnicki, którego Kapituła gnieźnieńska zaakceptowała i wybrała na godność arcybiskupią 28 XII 1480 r. Bullę translacyjną odebrał przez swojego prokuratora, scholastyka gnieźnieńskiego Jana Lasockiego, 21 XII 1481 r., natomiast uroczysty ingres do archikatedry wykonał 29 III roku 1482. Zaraz po ingresie zwizytował kościół metropolitalny i inne

kościół gnieźnieński, uczestniczył w obradach Kapituły, rozsądził wiele spraw spornych będących w jego jurysdykcji, a także wyświęcił w katedrze gnieźnieńskiej 7 subdiakonów, 48 diakonów i 17 prezbiterów. Przez cały okres rządów był bardzo zaangażowany w sprawy swojej archidiecezji, wypełniał przynależne mu obowiązki jurysdykcyjne, bardzo dużo podróżował, a obowiązki duszpasterskie przerywał tylko na wezwanie króla, by wykonać inne sprawy natury państwowej. Uczestniczył w obradach sejmu, jak np. w I 1484 roku, kiedy jako komisarz apostolski sądził sprawę pomiędzy abpem lwowskim, Janem Strzeleckim Wątróbką, a Kapitułą krakowską o pewien dom kanoniczy w Krakowie. Na X 1484 r. wyznaczył Oleśnicki synod diecezjalny do Gniezna, który nie doszedł do skutku, gdyż król wezwał go na sejm piotrkowski poświęcony przygotowaniu wyprawy wojennej przeciw Turcji.

Pozostawała też nierozstrzygnięta sprawa opodatkowania duchowieństwa. Indagowany ciągle przez króla, Oleśnicki zwołał 21 I 1485 r. synod prowincjonalny w Piotrkowie, na którym sprawę tę ostatecznie przesądzono. Duchowieństwo zobowiązało się złożyć kontrybucję na potrzeby wojenne, po 6 groszy od każdej grzywny dochodu. Synod zajął się też sprawami poprawy obyczajów wśród kleru i wiernych wydając stosowne dokumenty. Ponieważ uchwała sejmu o opodatkowaniu nie została przyjęta przez mieszkańców Prus Królewskich i wielkiego mistrza Marcina Truchsesa, król zwołał w Toruniu zjazd Stanów Pruskich, delegując tam m.in. Oleśnickiego, który w imieniu króla wzywał do przyjęcia uchwały sejmu i zebrania środków finansowych.

W Kapitulie generalnej gnieźnieńskiej zwołanej 20 X 1485 r. nie wziął udziału, ale musiał pod presją króla Kazimierz zając się ponownie sprawą nowej kontrybucji od duchowieństwa i wyznaczył na 5 III 1486 r. synod prowincjonalny w Kłodawy. Po zakończonym synodzie powrócił do swoich obowiązków w archidiecezji, niezwykle dużo podróżował, chcąc wszystkie sprawy załatwić samemu, wszędzie decydując i ferując wyroki. Zostawiał sprawy archidiecezji, gdy zajmował się sprawami wagi państwowej.

Od 22 XII 1486 r. do końca I roku następnego Oleśnicki przebywał w Piotrkowie, gdy pod nieobecność monarchy prowadzącego wyprawę wołoską przewodniczył obradom sejmu walnego. W VII 1487 r. wrócił do Gniezna, ale na skutek usilnych

nalegań Kazimierza Jagiellończyka postanowił zwołać 17 VIII kolejny synod prowincjonalny do Łęczycy w sprawie nowych podatków na wojsko. Dodatkowo synod miał rozpatrzyć kwestię narastającego konfliktu między stanem duchownym a świeckimi o dziesięciny i sposób ich wybierania. Uchwalenie nowych podatków napotkało opór duchowieństwa i synod nie podjął żadnej uchwały. W tej sytuacji Oleśnicki, ciągle pod presją żądań króla, interweniował osobiście w Kapitulie, w wyniku czego na przełomie 1487 i 1488 r. uchwalono obwarowaną wieloma warunkami kontrybucję. Po synodzie Oleśnicki wziął udział w sejmie piotrkowskim zwołanym 15 X, po czym wrócił do Gniezna. Sprawą kolejnych kontrybucji na wyprawę wojenną zajmował się przez cały rok 1488 i 1489, będąc na sejmie piotrkowskim, czy na naradach z kapitułą. Problem pieniędzy na wyprawę wołoską zakończyło dopiero zawarcie w 1489 r. rozejmu z sułtanem Bajazetem.

Pomimo zaangażowania się Oleśnickiego w gromadzenie pieniędzy tak potrzebnych królowi, najwięcej uwagi poświęcał jednak archidiecezji, ciągle po niej podróżował i rozstrzygał problemy. W życie polityczne kraju angażował się coraz mniej, ograniczając się tylko do udziału w sejmach i na posiedzeniach senatu. Coraz częściej wyłączały go z czynnego życia politycznego dolegliwości chorobowe. Dało się zauważyć, że zgodne dotychczas współdziałanie z królem, którego Oleśnicki wspierał i wspomagał politycznie uległo pod koniec życia abpa znacznej zmianie, częściej dawał wyraz dezaprobaty dla niektórych posunięć monarchy. Tak było np. w czasie zatargu króla z Łukaszem Watzenrode (lata 1489–1492) o biskupstwo warmińskie, kiedy Oleśnicki opowiedział się po stronie Watzenrodego i zdecydowanie wystąpił przeciw zbrojnej interwencji na Warmii i usunięciu Watzenrodego siłą.

Mimo pojawiających się coraz częściej kłopotów ze zdrowiem abp ciągle zajęty był diecezją, dużo po niej podróżował, lecz niezbyt często zaglądał do Gniezna, do którego po raz ostatni przybył na początku stycznia 1492 r., w maju był już w rezydencji łowickiej. Po śmierci króla Kazimierza (7 czerwca) na schorowanego prymasa, pierwszego wśród dygnitarzy koronnych spadł ciężar przeprowadzenia państwa przez trudny okres interregnum. Udał się do Krakowa, gdzie po obrzędach pogrzebowych, którym przewodniczył, zarządził przygotowania do

elekcji i wydał uniwersały zwołujące w VIII sejm elekcyjny w Piotrkowie, po czym powrócił do Łowicza. Tu stan jego zdrowia ulegał niebezpiecznemu pogorszeniu, dlatego też w walce politycznej o sukcesję po zmarłym Kazimierzu Oleśnickim nie brał czynnego udziału. Poparł co prawda kandydata niepochoźącego z domu Jagiellonów – księcia mazowieckiego Janusza II, nawet demonstracyjnie zatrzymał się w obozie księcia w drodze na elekcję, ale na zamek piotrkowski, gdzie wybierano króla, nie przybył, pozostając słabym i cierpiącym.

Wybór Olbrachta na tron, 27 VIII 1492 r., okazał się oczywiście przegraną Oleśnickiego, ale ten nie trwał uporczywie przy swoim i szybko pogodził się z elektem. Opuściwszy Piotrków, udał się do Skiernewic, skąd po kilku dniach wypoczynku wyruszył do Krakowa. Mimo pogarszającego się stanu zdrowia i słabości dokonał 30 IX 1492 r. w katedrze na Wawelu koronacji Olbrachta na króla Polski. Asystowali mu biskupi: kujawski – Piotr z Bnina Moszyński, krakowski – Fryderyk Jagiellończyk, poznański – Uriel Górka. Wysilek, na jaki zdobył się Oleśnicki, wyruszając na elekcję, a potem koronację do Krakowa wpłynął na drastyczne zaostrzenie się choroby. Mimo to, przebywając jeszcze do połowy X w Krakowie, załatwiał różne sprawy, po czym powrócił w końcu XI do Łowicza, gdzie zmarł 2 II 1493 r. Z polecenia króla Olbrachta zwłoki Oleśnickiego sprowadzono do Gniezna, gdzie 28 II uroczystie złożono je do grobu, tuż przy wejściu do prezbiterium. Oleśnicki całe swoje życie poświęcił Koronie i Kościołowi, był przedstawicielem generacji dostojników państwowych, którzy dzięki Jagiellończykowi wyniesieni na wysokie godności w państwie wspieraali wszystkimi siłami poczynania króla.

Czynił tak, gdy był podkanclerzym koronnym, później jako namiestnik w Prusach Królewskich, a także wtedy, gdy trzeba było gromadzić fundusze na wyprawę wołoską. Z oddaniem wysługiwał się Oleśnicki swojemu monarsze, mimo że pod koniec życia Kazimierza Jagiellończyka nie zawsze miał z nim wspólne zdanie. Niespożytą energię wykazał w sprawach Kościoła, ciągle w podróży po archidiecezji starał się ingerować w najmniejsze nawet sprawy, rozsądzał spory, wizytował kościoły, udzielał święceń.

Duczmał M., *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996, s. 234, 235, 324, 325; Fijałek J., *Ustalenie*

chronologii biskupów włocławskich, Kraków 1894; Kolanowski L., *Polska Jagiellonów*, Olsztyn 1991, s. 90, 113; Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy. Prymasowie i Metropolici polscy od roku 1000 do roku 1821*, t. 2, Poznań 1888, s. 446–493; Kosman M., *Między ołtarzem a tronem. Poczet Prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 85–87; Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933, s. 229, 309, 408; Niesiecki K., *Herbarz*, s. 79–80; Sułkowska-Kurasiowa I., *Oleśnicki Zbigniew*, w: PSB t. XXIII, s. 784–786; *Włocławek*, s. 134, 264; Ks. Śmigiel Kazimierz, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*. Zdjęcia: internet.

Andrzej Szczepański

ORPISZEWSKI LUDWIK AUGUST LUCJAN

(1882–1971), h. Junosza, właściciel dóbr Kłóbka (pow. włocławski), dr filozofii, działacz gospodarczy i społeczny.

Ludwik August Lucjan Orpiszewski (Ludwik II) urodził się 28 VIII 1882 r. w Kłóbce w pow. włocławskim i był pierworodnym synem Stanisława Józefa Wojciecha (1846–1905), trzeciego z kolei właściciela Kłóbki z tego rodu i Marii Kazimiery Michaliny z Kościelskich (1862–1941). Rodzicami chrzestnymi byli Józef Kościelski i Maria z Wiesiołowskich Orpiszewska. Miała następujące rodzeństwo, które również urodziło się w Kłóbce: 1) Władysław Julian Józef (ur. 15 XI 1883 r., zm. 2 XII 1942 r., kawaler); 2) Lucyna Elżbieta Cecylia, zwana Iną (ur. 11 XI 1884 r., zm. 1955 r., zamężna za Cieszewskiego); 3) Teresa (Maria Teresa Janina, ur. 10 II 1886 r., zm. 1986 r., nie wyszła za mąż); 4) Wanda (Maria Wanda, ur. 25 III 1887 r., zm. 1941 r., zamężna za Strzałkowskiego); 5) Tadeusz Maria Stanisław (ur. 28 V 1888 r., zm. 1945 r., żonaty z Konstancją Januszewską) i 6) Jerzy Ludwik Lucjan (ur. 12 III 1890r., zm. 1968 r., żonaty z Natalią Górską, legionista, ppor. w czasie I wojny światowej).

Pradziad, Józef Orpiszewski (1779–1830), nabył te dobra w 1822 r., przybywając z Dobrzelina k. Żychlina. W okresie wcześniejszym rodzina najprawdopodobniej związana była z Kujawami. Wywodzą się z niej uczestnicy walk narodowowyzwoleńczych i literaci. Wspomniany Józef Orpiszewski jako 16-letni młodzieniec wyruszył bić się w powstaniu kościuszkowskim i walczył aż do kłęski pod Maciejowicami. Jego synowie: Ludwik I Józef Bartłomiej (1810–1875), Ignacy Teofil (1811–1882) i Jan Lucjan (1815–1878), używający drugiego imienia, również uczestniczyli w powstaniach.

Ludwik I brał udział w słynnym ataku 18 spiskowców na Belweder rozpoczynającym powstanie listopadowe, później awansowany do stopnia kapitana, walczył w obronie Pragi i bitwach m.in. pod Grochowem, Ostrołęką, Iganiami i Raciążem.

Ignacy, podobnie jak jego starszy brat, był literacko utalentowany, wstąpił do Towarzystwa Patriotycznego, a 15 I 1831 r. przyjęto go do Akademickiej Gwardii Honorowej w randze podporucznika. Służył w 19 Pułku Piechoty i pracował w fabryce broni. Po zdobyciu Warszawy przez Moskali wrócił do Kłóbki.

Kolejny brat Ludwika I, Lucjan, po skończonej edukacji i gospodarowaniu w innych majątkach, w 1843 r. został prawnym właścicielem Kłóbki. Angażował się w lokalne życie społeczne i gospodarcze. Był wójtem tutejszej gminy, członkiem Rady Powiatu Włocławskiego, otoczony powszechnym szacunkiem pełnił zaszczytny urząd sędziego pokoju okręgu kowalskiego. Wspierał powstańców styczniowych, niektóre źródła podają, że dowodził zorganizowaną przez siebie partią.

Wnuk Lucjana, Ludwik II wychowywany był w duchu patriotycznym i szacunku do artystów oraz dziedzictwa kulturowego. Uchodził w rodzinie za pupila siostry swojej babki, Marii (z d. Wodzińskiej) Władysławowej Orpiszewskiej (żony najmłodszego brata Ludwika I), w młodości muzy Fryderyka Chopina (i jedynej jego narzeczonej) oraz Juliusza Słowackiego (który poświęcił jej m.in. miłosny poemat *W Szwajcarii*).

Ludwik II Orpiszewski po edukacji domowej uczył się w warszawskim gimnazjum filologicznym, gdzie był organizatorem i wykładawcą tajnego nauczania języka polskiego i historii Polski. Ukończył je w 1902 r. Mieszkał wówczas na ul. Wareckiej. Był człowiekiem czytany, o wszechstronnych zainteresowaniach. Z języków współczesnych biegle

posługiwał się rosyjskim, francuskim, niemieckim i angielskim (tym ostatnim tylko w piśmie). Pasjonowała go poezja, szczególnie romantyczna, w tym Słowackiego. Znał na pamięć m.in. duże fragmenty *Króla-Ducha*.

Po maturze odbył roczną służbę w wojsku rosyjskim, następnie rozpoczął naukę w Studium Rolniczym działającym przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, ale że – jak wspominał jego najmłodszy syn, Maria Bohdan Piotr (używający na co dzień drugiego imienia) – tam obracał się w towarzystwie nazbyt wesołym, więc przeniósł się do Instytutu Rolniczego w Królewskim Uniwersytecie Wrocławskim, w którym pobierał nauki jednak nie dłużej niż rok, ponieważ panowała tam atmosfera antypolska. Młodzi Niemcy okazywali niechęć w stosunku do dużej grupy studiujących Polaków i prowokowali ich do pojedynków na białą broń. Posiadanie ran ciętych uważali za powód do chwały. Polacy, nie chcąc dopuszczać do takiej sytuacji, wybierali jako broń pojedynkową pistolety, czego Niemcy już się bali. W jednym z takich incydentów uczestniczył także L. Orpiszewski. Zdarzenie to, po wymianie ciosów laskami, w którym poszkodowany był Niemiec, zakończyło się na posterunku policji, ale bez poważnych konsekwencji. Dlatego zniechęcony udał się na zachód do jednej z najlepszych uczelni europejskich, na Uniwersytet Jerzego Augusta w Getyndze, gdzie nastawienie do Polaków było bardzo przychylnie. Studia na kierunku rolniczym ukończył w 1907 r., uzyskując tytuł doktora filozofii.

Po powrocie do kraju zarządzał przejętym po ojcu majątkiem w Kłóbce, gdzie prowadził również własną hodowlę koni pełnej krwi. Wdrażał i był propagatorem nowoczesnych metod uprawy roli na Kujawach. Angażował się w działalność Towarzystwa Rolniczego (pełnił funkcję prezesa oddziału włocławskiego), Związku Stowarzyszeń Plantatorów Buraka Cukrowego, Związku Producentów Jęczmienia Browarnego czy Związku Ziemiaków. Włączył się w dość ożywioną działalność gospodarczą m.in. miejscowego środowiska ziemiańskiego, które podjęło wiele ciekawych inicjatyw w tej dziedzinie. Doprowadziło do powstania masłarni w Czerniewicach i rzeźni produkującej bekony na eksport do Anglii, krochmalni w Borzymiu, cukrowni w Choceniu, spółdzielni rolniczo-handlowej pod

nazwą „Rolnik w Czerniewicach”, kasy pożyczkowej w Czerniewicach, oddziału Związku Producentów Jęczmienia Browarnego w Czerniewicach oraz Związku Producentów Ziemniaków Eksportowych. Jako członek Lubieńskiego Koła Ziemian, jeszcze przed oficjalnym zarejestrowaniem Związku Ziemian w Warszawie (1916), reprezentował plantatorów buraka cukrowego w sporze z kartelami cukrowniczymi. To m.in. z jego inicjatywy w XII 1920 r. postanowiono powołać Centralne Przedstawicielstwo Zrzeszonych Plantatorów Buraka Cukrowego. Powstało ono z działającej wcześniej Sekcji Plantatorów Buraka Cukrowego funkcjonującej przy Zarządzie Głównym Związku Ziemian w Warszawie. W I 1921 r. został prezesem tymczasowego zarządu tej organizacji, zaś na zjeździe 22 II 1922 r. wyłoniony został zarząd, w skład którego wchodził: S. Wyganowski, L. Kłóbski, E. Roguski i S. Grodzicki, zaś funkcję prezesa objął ponownie L. Orpiszewski.

Udzielał się on również w pracy społecznej. W imieniu społeczeństwa powiatu wrocławskiego i bpa kujawsko-kaliskiego Stanisława Zdzitowieckiego witał w języku francuskim ówczesnego nuncjusza apostolskiego Achille Rattiego, późniejszego papieża Piusa XI, który 22 IX 1918 r. przybył do katedry wrocławskiej i wizytował w tym mieście wiele tutejszych instytucji i stowarzyszeń kościelnych.

W gorącym okresie konstituowania się odrodzonej polskiej państwowości, na prośbę komisarza rządu na powiaty wrocławski i nieszawski Wacława Podwińskiego, L. Orpiszewski pełnił funkcję kierownika wydziału aprowizacji we Wrocławku. Kilka razy w tygodniu przyjeżdżał konno z Kłóbki, by organizować w mieście i regionie zaopatrzenie w najważniejsze produkty spożywcze. W tym też czasie został wybrany do władz Powiatu Wrocławskiego, w pracach którego bardzo aktywnie brał udział, zajmując się głównie zagadnieniami związanymi z rolnictwem i szpitalnictwem.

Jeszcze przed I wojną światową powołano go do społecznej pracy w miejscowym sądzie gminnym, działał też w tzw. dozorcze kościelny, który m.in. czuwał nad przeprowadzeniem generalnego remontu świątyni w Kłóbce, połączonym z jego rozbudową za czasów proboszcza ks. Józefa Kowalskiego (1886–1918). Należał do grona założycieli jednostki ochotniczej straży pożarnej w Kłóbce (22 VI 1922), gdzie powierzono mu funkcję prezesa

(naczelnikiem był Antoni Hering, komendantem Antoni Zieliński, gospodarzem Wincenty Grudziński, sekretarzem Antoni Rędzikowski). W latach 30. XX w. został wybrany do władz samorządu gminnego w Kłóbce, w którym pracował głównie w Komisji Drogowej i Finansowej. Był też przewodniczącym Komisji Rewizyjnej. Władze gminy delegowały go wielokrotnie do załatwiania spraw w instancjach wyższych. Był jednym z dwóch reprezentantów gminy do Sejmiku Powiatu Wrocławskiego, w którym pełnił funkcję członka Komisji Rewizyjnej, pracował w Komisji Rolnej oraz wybrano go do trzyosobowej Komisji Mobilizacyjnej Końskiej w Punkcie Spędu Koni w Chodczu.

Zapamiętano go jako miłośnika kobiet i koni. Był znakomitym tancerzem, stanowił znaną parę ze swą pierwszą żoną – Joanną z Mielęckich. Wyportowany, znakomicie jeździł konno, strzelał, grał w tenisa i fechtował się. Zamiłowanie do sportu zaszczepił całej rodzinie. Dzięki temu synowie, wnuki i prawnuki uprawiali z bardzo dobrymi wynikami różne dziedziny sportu, często nawet w podeszłym wieku. Syn Bohdan, mając 84 lata, jeździł jeszcze zjazdowo na nartach.

W czasie ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego lat 30. XX w. również i jego majątek stracił płynność finansową, popadł w długi, został wzięty w zarząd przez wierzycieli i ostatecznie wystawiono go na licytację. Do sprzedaży jednak nie doszło. On zaś jako wysokiej klasy specjalista ds. hodowli koni, od roku 1934 aż do wybuchu II wojny światowej, był dyrektorem słynnej stadniny koni pełnej krwi księżnej Ludwika Czartoryskiej w Krasnem. Hodowlę tę założył w 1857 r. hr. Ludwik Krasieński – jeden z pierwszych propagatorów koni pełnej krwi i zasad ich hodowli w Królestwie Polskim.

Mimo że odbył służbę w wojsku rosyjskim i był podporucznikiem artylerii, to jednak nigdy nie brał udziału w działaniach wojennych, choć miał powołanie na wojnę japońską (1904–1905). Po odzyskaniu niepodległości i przebyciu kursu artylerii, prowadzonego w Toruniu przez oficerów francuskich, uzyskał stopień podporucznika Wojska Polskiego ze starszeństwem od 1 VI 1919 r. W latach 20. XX w. był oficerem rezerwy 7 Pułku Artylerii Ciężkiej, który stacjonował w Poznaniu, później zaś oficerem rezerwy Korpusu Oficerów Artylerii polspolitego ruszenia.

Kiedy wybuchła II wojna światowa, został aresztowany przez Wehrmacht jeszcze we wrześniu 1939 r. Zwolniono go pod koniec grudnia tr. Dzięki

ostrzeżeniu przekazanemu przez sąsiada-kolonistę, z pochodzenia Niemca, uniknął ponownego aresztowania, tym razem już przez Gestapo. Jeszcze tego samego dnia uciekł z rodziną do okupowanej Warszawy, gdzie co najmniej przez rok ukrywał się pod nazwiskiem Mielęcki.

Całą okupację pracował w biurze księżnej Ludwinki Czartoryskiej w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu 7. Od 1942 r. mieszkał w domu księżnej przy ul. Okólnik 11, w mieszkaniu nr 33, które znajdowało się na IV piętrze. Okresowo ukrywani byli tam Żydzi, m.in. późniejszy prof. dr hab. dr hc weterynarii Juliusz Brill (1901–1981), który przeżył wojnę i był na jego pogrzebie w Kłóbce.

Jak wspomina jego syn Bohdan: *Dość często odbywały się w naszym mieszkaniu spotkania »brydżowe«, najprawdopodobniej były to szkolenia żołnierzy AK. Ich uczestnikiem był m.in. plut. pchor. Andrzej Rogalski, ps. »Zmora«, syn przyjaciół rodziców (żołnierz batalionu »Łukasiński«, uczestnik PW, zginął już po jego zakończeniu). Odbywały się one w pokoju najdalszym od wejścia. W czasie ich trwania nie wolno było tam wchodzić. Normalne wieczory brydżowe odbywały się w salonie. W dniu wybuchu Powstania Warszawskiego, po obiedzie, Ojciec pojechał do Szpitala Wolskiego, który mieścił się wówczas przy ul. Płockiej 26, by odwiedzić Matkę leżącą tam z powodu zapadnięcia na gruźlicę. Ponieważ ja zostałem w domu, 2 sierpnia o świcie zaczął się przebijać na Okólnik, gdzie dotarł wreszcie wieczorem. Dzięki temu uniknął śmierci, ponieważ wkrótce potem (5 sierpnia, w tzw. czarną sobotę) wkroczyli do szpitala hitlerowcy z brygady SS-Oberführera Oskara Dirlewangera, rekrutujący się z kryminalistów i byłych żołnierzy Armii Czerwonej, którzy przeszli na stronę Niemców. Ci żołdacy wymordowali personel oraz wszystkich mężczyzn znajdujących się w tym Szpitalu Dobrej Woli. Zginęło wówczas ok. 60 osób personelu i ok. 300 chorych.*

Po kilku dniach trwania powstania ojciec został wybrany (lub mianowany) komendantem bloku, tj. obszaru obejmującego ulice Okólnik, Szczygła i połowę Kopernika (wzdłuż) od Ordynackiej do Foksal, ja zostałem gońcem bloku i w komendzie mieszczącej się na Tamce dostałem opaskę z pieczęcią. Jako bardzo dobry strzelec, ojciec dostał karabin i z dachu naszego domu strzelał do Stukasów, co

oczywiście nie mogło zakończyć się powodzeniem. Chyba 4 września bomba zburzyła część bloku z naszym mieszkaniem, a 7 września byli tu już Niemcy. W Pruszkowie, po przejściu Woli, byłem tak wystraszony, że tuż przed selekcją wyrzuciłem swoją opaskę w rosnące tam chwasty. Tam też dowiedzieliśmy się, że Matka przeżyła i jest z innymi chorymi w Podkowie Leśnej. Na drugi dzień wywieziono nas, ale tylko do Końskich, gdzie cały transport puścili wolno. Po odszukaniu Matki wyjechaliśmy do Lanczkorony, gdzie zastało nas wyzwolenie. W marcu 1945 r. dotarliśmy do rodziny Matki w Bydgoszczy.

L. Orpiszewski był gorącym patriotą. Wyznawał zasadę, że rządy się zmieniają, ale Polska jest jedna i to dla niej należy poświęcić swój zapal i zdolności. Uważał, że każdy Polak powinien pracować dla kraju i najlepiej, aby go nie opuszczał. Nie mogąc wrócić do rodzinnej Kłóbki, w IV 1945 r. wyjechał do pracy na tzw. ziemie odzyskane, do powiatu słupskiego (okolice Lęborka). Tam zaangażowany został jako dyrektor zespołu kluczy majątków (Goryń, Damen, Cecenów), gdzie organizował Państwowe Nieruchomości Ziemskie, późniejsze Państwowe Gospodarstwa Rolne. Praca polegała na przejmowaniu od Rosjan ziemi, inwentarza (razem 40 tys. sztuk krów, owce, świnie i 2 konie), ustanawianiu polskich zarządców i ochrony wojska oraz prowadzeniu normalnej gospodarki rolnej. W tej instytucji w różnych miejscowościach pracował aż do emerytury, ostatnio (1950–1957) w Strączynie k. Walcza. W 1957 r. wraz z żoną Antoniną zamieszkał u swego syna Bohdana w Lubaniu Śląskim. Tam zmarł 8 VII 1971 r., mając niespełna 90 lat. Do ostatnich dni był czynny w życiu rodzinnym i społecznym. Jego żona, która mimo skrajnie niekorzystnych warunków przeżyła gruźlicę, zmarła również w Lubaniu, mając lat 90. Oboje pochowani są w rodzinnym grobowcu Orpiszewskich na cmentarzu w Kłóbce.

Ludwik II Orpiszewski był dwukrotnie żonaty. Pierwszy związek małżeński zawarł w 1908 r. z Joanną (Janiną) Marianną Heleną z Mielęckich (ur. 22 XI 1881 r. w Noworadomsku, zm. 4 VIII 1932 r. w Kłóbce). Grobowiec jej krewnych znajduje się obok rodzinnej krypty Orpiszewskich w Kłóbce. Z tego związku miał następujące potomstwo: 1. Anna Maria, ur. 16 VIII 1909 r. w Warszawie, nauczycielka, uczestniczka ruchu oporu, aresztowana za udział w przechowywaniu Żydów, osadzona na

Pawiaku i wywieziona 6 VIII 1943 r. jako więźnię polityczny do KL Auschwitz Birkenau (nr obozowy 53883), a następnie do Ravensbrück (nr obozowy 611776), zamężna od 2 IX 1946 r. za pedagoga Kazimierza Kamińskiego (ur. 26 I 1910 r., zm. 20 V 1995 r.), zm. 11 I 1997 r. w Działdowie (obecnie ich szczątki po spopieleniu zostały przeniesione 25 XII 2018 r. do rodzinnego grobowca na cmentarzu w Kłóbce); 2. Stanisław Kacper, ur. 6 I 1912 r. w Warszawie, zm. 24 VI 1912 r. w Kłóbce; 3. Józef Prokop Jan ur. 1 VII 1915 r. w Kłóbce, prawnik i ekonomista, asystent na UAM w Poznaniu, rtm. w 1 Dyw. Pancerniej WP gen. S. Maczka. Walczył w 1939 r. jako podchorąży w Polsce, następnie we Francji, a zakończył w 1945 r. jako dowódca dywizjonu niszczycieli czołgów w Wilhelmshaven. Zmarł 13 I 1987 r. w Londynie, 5 XII 1945 r. ożenił się z Anną Bożym, (córka malarza, prof. ASP w Warszawie), sanitariuszką AK w powstaniu warszawskim (ur. 29 VI 1922 r., zm. 26 I 1990 r.).

Z drugiego małżeństwa, które zawarte zostało 30 IX 1933 r. w Aleksandrowie Kujawskim z Antoniną Marią Orpiszewską (ur. 12 I 1897 r. w Żabińcach na Podolu, zm. 22 I 1987 r. w Lubaniu Śląskim), miał jeszcze syna Marię Bohdana Piotra ur. 21 XII 1934 r. w Bydgoszczy, inżyniera mechanika, pracującego na kierowniczych stanowiskach w przemyśle maszynowym 15 IV 1957 r. ożenionego z Janiną Tokarską (ur. 19 I 1934 r., mgr filologii polskiej, nauczycielkę LO), zamieszkałego w Lubaniu Śląskim. Mieli oni dwóch synów: Ludwika III Macieja, inżyniera informatyka (1958–2010), oż. z Krystyną Racibór i Józefa Aleksandra, dra inżyniera biotechnologa (1959–), oż. z Aliną Zachorską (mieszkają w USA).

APW, Akta Gminy Kłóbka, pow. wrocławski 1850–1939, sygn. 5, k. nlb; Arch. Zakładowe Urzędu Stanu Cywilnego w Lubieniu Kujawskim, księga metrykalna za rok 1882, akt urodzenia nr 77; Apanowicz K., 1889–1934 *Historja Lubieńskiego Koła Ziemiaków*, Warszawa-Solec. 1935, s. 3, 13, Ciechalski A., *Cukrownia w Choceniu*, w: *Gmina Chocień. Studia z przeszłości*, pod red. A. Ciechalskiego i M. Raczkowskiego, Chocień-Brodnica 2014, s. 138–141; tenże, *Cukrownia w Choceniu. Powstanie. Rozwój. Upadek*, Włocławek 2016, s. 32–33; tenże, *Kłóbka – wieś na Szlaku Chopinowskim*, Brześć Kujawski, 2014, s. 64–73, 217–218; tenże, hasła: *Komecka Krystyna (1902–1940)*, *Komecka Maria Jadwiga (1903–1995)*, *Komecki Ludwik Paweł h. Słepowron (1819–1897)*, *Komecki Zygmunt Marian h. Słepowron (1870–1948)*,

Orpiszewski Ignacy h. Junosza (1811–1822), *Wodzińska 1v. Skarbkowa, 2v. Orpiszewska Maria Anna Józefa Nepomucena (1819–1896)*, w: *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic*, red. Z. J. Zasada, B. Ziółkowski, Włocławek-Kowal 2006; tenże, hasła: *Jarand z Malej Kłobi h. Pomian (II poł. XIV w.–przed 1430)*, *Kowalski Józef (1847–1918)*, *Orpiszewski Lucjan (1815–1878)*, *Orpiszewski Stanisław (1869–1922)*, *Orpiszewski Władysław h. Junosza (1822–1881)*, w: *Piotr Tylicki oraz niepospolici z Kowala i okolic*, red. Z. J. Zasada, B. Ziółkowski, Włocławek-Kowal 2008; tenże, *O Ludwiku Orpiszewskim (1882–1971) z Kłóbki, uczestniku powstania warszawskiego*, „Tu i Teraz” (Gazeta Włocławka i powiatu włocławskiego) 2016, nr 79, s. 15; tenże, *Powstanie styczniowy Lucjan Orpiszewski z Kłóbki*, „Tu i Teraz” (Gazeta Włocławka ...) 2013, nr 35, s. 12; tenże, *Zapomniane „belwederczyk” z Kłóbki*, „Tu i Teraz” (Gazeta Włocławka ...) 2013, nr 46, s. 15; *Dziki T., Dobra ziemskie Kłóbka w latach 1793–1918*, w: *Dziki T., Bokota. P., Kłóbka. Dzieje dóbr ziemskich (od XIII wieku do czasów współczesnych)*, pod red. T. Dzikiego, Włocławek 2015, s. 71–108; tenże, *Dobra ziemskie Kłóbka w latach 1918–2012*, tamże, s. 112–123; Epstein T., *Członkowie Związku Ziemiaków w Królestwie Polskim w latach 1917–1918, cz. 1 (A–L)*, „Wiadomości Ziemiańskie. *Silva Rerum*” 2011, nr 45, s. 10–114; tenże, *Członkowie Związku Ziemiaków...*, cz. II (M–Ż), tamże, nr 46, Warszawa 2011, s. 11; German F., *Orpiszewski Stanisław*, w: *PSB*, t. 24, Wrocław 1979, s. 252–253; Hankowska R., *Kłóbka, dwór*, w: *Materiały*, t. 1, cz. 1, s. 156–172; Kalembka S., *Kujawy wschodnie w powstaniu styczniowym. Rys wybranych zagadnień*, w: *Z dziejów powstania styczniowego na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej*, pod red. S. Kalembki, Warszawa 1989, s. 7–79; *Kaliski Fabian*, w: *Żydzi polscy w służbie Rzeczypospolitej*, pod red. A.K. Kunerta, A. Przewoźnika, t. 1, 1918–1939 *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski*, Warszawa 2002, s. 71, 237; *Kłóbka*, w: *SGKP* pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. 4, Warszawa 1883, s. 175; Kotula K., *Maria z Wodzińskich Orpiszewska (1819–1896). Życie i dzieło*, Włocławek 2010 s. 30–36; Lisowscy U i B., *Z pasją, pożytkiem dla innych*, „Ład Boży” 2011, 2 X, s. VI; Mich W., *Związek Ziemiaków w Warszawie (1919–1926). Organizacja i wpływy*, Lublin 2007, s. 211–212; Miłkowski Z. (Teodor T. Jeż), *Sylwety emigracyjne. Ludwik Orpiszewski, Lwów Kraków–Warszawa 1937; Okólniki Zarządu Głównego Ziemiaków w Warszawie. Nr 34. Sekcja Plantatorów Buraków*, Warszawa, nr 14 z 8 IV 1922, s. 7; Osmałek M., *Gmina Chocień w latach 1793–1918*, w: *Gmina Chocień...*, s. 132; *Rocznik oficcerski 1923*, Warszawa 1923, s. 791–792; *Rocznik oficcerski i rezerw*, Warszawa 1934, s. 276, 1008; Sobczak R., Ziółkowski B., *Kaliski Fabian (1840–1925)*, w: *Kazimierz Wielki...*, s. 93–94; Sobieszczański F. M., w: *Kłóbka, Encyklopedia powszechna S. Olgenbranda*, t. 14, Warszawa 1863, s. 876–877; *W służbie ludziom i Ojczyźnie. Pamiętnik Antoniego Byszewskiego (1876–1963)*, życiorysem autora po-

przedził M. Raczkowski, pod red. M. Krajewskiego, Rypin 2013, s. 39–40; Wszolek J., *Ludwik Orpiszewski*, w: *PSB*, t. 24, Wrocław 1979, s. 250–252; Zaleski B., *Wspomnienie o Ludwiku Orpiszewskim*, „Przegląd Polski” 1875, r. 10, z. 1; Zieliński J., *Szpital Dobrej Woli. Szpital Wolski w latach 1939–1945*, Warszawa 1990; *Z żałobnej karty. B. p. Fabjan Kaliski...*, „Tygodnik Ilustrowany” 1926, nr 6, s. 101; Relacje Bogdana Lisowskiego, Piotra Dębowskiego, Janiny Walczak z Kłóbki oraz Bohdana Orpiszewskiego z Lubania Śląskiego z lat 2007–2019, ze zbiorów którego pochodzi także fotografia.

Arkadiusz Ciechalski

OSTROWSKI ANTONI KAZIMIERZ

(1713–1784), h. Grzymała, bp inflancki, wrocławski (kujawsko-pomorski), abp gnieźnieński i prymas Królestwa Polskiego.

Urodził się 29 III 1713 r. w Ostrowie koło Magnuszewa (w ziemi czerskiej) na Mazowszu jako jeden z czterech synów Ludwika Ostrowskiego i Katarzyny ze Służewskich (h. Belina), poprzez którą był spokrewniony z prymasem z lat 1666–1673 Mikołajem Janem Prażmowskim; chrzest

otrzymał 31 III 1713 r. w kościele parafialnym w Magnuszewie (ówcześnie w diecezji poznańskiej). Ze względu na niezamożność rodziców nie mógł początkowo udać się do szkół na nauki, lecz dorastał w rodzinnym majątku, dopomagając w jego prowadzeniu, a dopiero jako kilkunastoletni młodzieniec rozpoczął edukację w pijarskiej szkole w Górze (dziś Góra Kalwaria). Naukę kontynuował w bliźniaczej placówce w Drohiczyźnie, prowadzonej przez jezuitów, jednak w pewnym momencie przerwał kształcenie i zaciągnął się do wojska, przystępując do zawiązanej 5 XI 1734 r. w obronie tronu króla Stanisława Leszczyńskiego konfederacji dzikowskiej. Rychło jednak porzucił zmierzającą ku klęsce sprawę konfederatów, a wraz z tym i rzemiosło rycerskie, by w wieku 22 lat wstąpić do prowadzonego przez

misjonarzy św. Wincentego à Paulo seminarium duchownego w Warszawie (przebywał tam 1 III–17 VIII 1735 r., 15 IX 1735 r. –27 VI 1736 r. oraz 12 IX–12 X 1736 r.) i 7 III 1735 r. otrzymał w warszawskim kościele dominikanów tonsurę oraz święcenia niższe (z rąk ówczesnego sufragana wrocławskiego Franciszka Antoniego Kobielskiego). Z jakichś względów w niezwykle krótkim czasie dane było A.K. Ostrowskiemu dopełnić formację filozoficzno-teologiczną i zostać dopuszczonym do święceń wyższych, które przyjął – wszystkie tak samo w Warszawie – zaraz w roku następnym (subdiakon – 26 V 1736 r., diakonat – 10 VI tr., natomiast data dzienna prezbiteratu nie jest aktualnie znana), przez posługę tegoż bpa F.A. Kobielskiego.

Dzięki protekcji misjonarzy-lazarystów z ich warszawskiego domu Antoni Kazimierz Ostrowski został przyjęty jako neoprezbiter na dwór ordynariusza krakowskiego Jana Aleksandra Lipskiego, który dostrzegł w nim zdolności natury administracyjnej, powierzając mu szeroki zakres spraw związanych z zarządaniem dóbr biskupich, na której to posadzie przyszyły bp miał wykazać (mimo młodego wieku) znaczną obrotność. Obdarzony w roku 1737 purpurą kardynalską J.A. Lipski wykorzystywał zdolnego współpracownika również do rozmaitych misji publicznych, która to różnorodna aktywność nie pozostała bez wynagrodzenia, bowiem ordynariusz krakowski wystarał się dlań o kanonikat katedralny w diecezji łuckiej (1736), której poprzednio był pasterzem, oraz o probostwa w Goszczynie i Mniszewie (1737), do których po dwóch latach doszła także posażna parafia w Stopnicy (Stobnicy) na Sandomierszczyźnie (1739). Młody duchowny został również kanonikiem królewskiej kolegiaty w Warszawie, jak też członkiem kapituły katedralnej w Poznaniu, w której był instalowany 20 X 1738 r. – w wieku 25 lat.

Zasadniczym terenem aktywności późniejszego biskupa nadal Niemcem pozostawał Kraków, co nie uległo zmianie i po śmierci w 1746 r. kardynała Jana Aleksandra Lipskiego, jako że następca tego – Andrzej Stanisław Załuski – zatrzymał A.K. Ostrowskiego u swego boku, zyskując w nim jednego z najbliższych współpracowników, a wręcz powiernika. Znalazło to wyraz m.in. w promowaniu go zaraz w roku 1747 do grona kapituły katedralnej na Wawelu (instalował się 1 VII tr.), z ramienia której zasiadał w latach 1747–1748 jako deputat w Trybuna-

le Koronnym, pozostając zarazem jego sekretarzem do spraw duchowych, natomiast w 1750 r. postąpił w kapitule krakowskiej na prałaturę kanclerza. Także na rodzinnym Mazowszu pozyskiwał kolejne beneficja i prebendy, zostając proboszczem w Garrowolinie i Mątwach (1743), a następnie w Grójcu (1746); jeszcze natomiast w 1743 r. został koadiutorem kustosa w kapitule kolegiackiej św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Rzeczoną kustodię objął w 1750 r., w którym to samym roku ordynariusz *loci* Teodor Kazimierz Czartoryski, bp poznański, powołał A.K. Ostrowskiego na oficjała generalnego w archidiaconacie warszawskim, w związku z czym ów przeniósł się już na stałe do Warszawy. W latach 1751–1752 powtórnie zasiadał w Trybunale Koronnym z ramienia kapituły katedralnej z Wawelu, natomiast ze strony Akademii Krakowskiej uzyskał 3 XI 1752 r. doktorat obojga praw.

Fakt ów pozostawał w bezpośrednim związku z nominacją, jakiej król August III udzielił Antoniemu Kazimierzowi Ostrowskiemu podczas sejmu grodzieńskiego 1752 r. (obradował od 2 do 26 X), desygnując go na wakujące po śmierci Józefa Dominika Pużyny biskupstwo inflanckie (suplika w tej materii została wystosowana do Stolicy Apostolskiej 9 XII tr.). Po procesie informacyjnym, przeprowadzonym przed nuncjuszem Alberico Archinto, papież Benedykt XIV prekonizował 9 IV 1753 r. czterdziestoletniego duchownego pasterzem na wpoły tytularnej diecezji inflanckiej, natomiast 2 VI tr. odbyła się w kościele parafialnym w stanowiącej ośrodek rozległych dóbr pasterzy Kościoła krakowskiego Ilży konsekracja nominata, dopełniona właśnie przez ordynariusza *loci* Andrzeja Stanisława Załuskiego (współ z biskupem chełmińskim Wojciechem Stanisławem Leskim oraz sufraganiem płockim Marcinem Załuskim, bratem głównego konsekrateura). 18 XI 1753 r. Antoni Kazimierz Ostrowski ogłosił inauguracyjny list pasterski, przed którą to datą dokonał też formalnego objęcia rządów w biskupstwie inflanckim, po czym w roku kolejnym przybył na krótko do pozostałego w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów skrawka Inflant, aby dopełnić ingresu, natomiast bieżący zarząd spraw diecezjalnych zdał na kanonika Jakuba Sztoltmanna, który wyřęcał go także w przeprowadzaniu kanonicznych wizytacji. Samemu nadal rezydował przeważnie w Warszawie, gdzie – mimo swego włączenia do gro-

na episkopatu – wciąż piastował godność kustosa miejscowej kolegiaty, podobnie jak zdołał zachować pozostałe posiadane beneficja i prebendy, do których doszło mu jeszcze probostwo rzeczywiste w polskich Inflantach (17 XII 1753).

Zarówno jednak z racji regionu pochodzenia, jak i obszarów dotychczasowej aktywności, A.K. Ostrowski nie czuł się bliżej związany z owym północnym skrawkiem ówczesnego państwa polsko-litewskiego, traktując uzyskaną godność bpa inflanckiego jedynie jako krok ku dalszym awansom na szczeblach kościelnej hierarchii. Już 6 V 1758 r. uzyskał królewską nominację na koadiutóra z prawem następstwa przy 76-letnim ordynariuszu wrocławskim Antonim Sebastianie Dembowskim, który w związku z tym faktem zanotował w prowadzonym diariuszu, iż „Król Jegomości dał mi coadiutóra na biskupstwo kujawskie *proprio motu*, Jmci xiędza Antoniego Ostrowskiego, biskupa inflanckiego – mimo innych concurrentów, którzy o *beneficium* Króla Jegomości sollicitowali”. Stosowna aprobata ze strony Stolicy Apostolskiej nastąpiła 2 X 1758 r., co jednak nie oznaczało rozwiązania więzi kanonicznej, łączącej 45-letniego hierarchę z diecezją inflancką, podobnie jak pozostawiono mu nadal prałaturę kanclerza w krakowskiej kapitule katedralnej oraz kustosa w warszawskiej kapitule kolegiackiej. Objęcia koadiutorii wrocławskiej *per procura* Antoni Kazimierz Ostrowski dokonał 20 VIII 1759 r. za pośrednictwem archidiacona pomorskiego Cypriana Kazimierza Wolickiego (późniejszego bpa sufragana), natomiast w kilka miesięcy później osobiście zjawił się w granicach swej przyszłej diecezji, występując 2 II 1760 r. w Smardzewicach w charakterze współkonsekrateura powołanego na sufraganię wrocławską Jana Dembowskiego (młodszy brata ordynariusza *loci*), a po trzech kolejnych miesiącach uzyskując 2 V tr. władzę delegowaną w tymże Kościele partykularnym (natomiast 24 VI tr. oddane mu zostały również biskupie dobra stołowe, z których miał wypłacać A.S. Dembowskiemu stały czynsz). Bezpośrednio po tym przystąpił do przeprowadzenia wizytacji świątyni katedralnej (dekretom z 10 X 1760 r. zobowiązał tamtejszą kapitułę do większej troski o podlegający jej szpital św. Witalisa we Wrocławku, w tym do odzyskania jego sum fundacyjnych), a następnie kolegiaty w Kruszwicy oraz konwentu klarysek w Bydgoszczy (z podejmowanych

czynności zdawał na bieżąco raporty rezydującemu poza diecezją ordynariuszowi).

Pelnoprawnym pasterzem Kościoła wrocławskiego A.K. Ostrowski został z dniem śmierci Antoniego Sebastiana Dembowskiego, zmarłego 17 IX 1763 r., zasiadając odtąd przez niemal czternaście lat na stolicy biskupiej we Wrocławku. „Na tym stanowisku uporządkował, rozbudował kancelarię, zapoczątkował nowy sposób prowadzenia akt, do dokumentów urzędowych zaczął wprowadzać język polski. W roku 1765 przeprowadził pomiar wszystkich dóbr biskupich oraz rewizję uprawnień posiadaczy (dzierzawców) i powinności poddanych” (H. Dymnicka-Wołoszyńska). Gruntownie odrestaurował i zarazem przebudował zamek (pałac) biskupi we Wrocławku, podobnie jak jego staraniem powstała w 1775 r. w stolicy diecezji czteroklasowa szkoła, przygotowująca kandydatów do miejscowego seminarium duchownego, której to roli nie spełniała już dotychczasowa szkoła katedralna. Rok wcześniej powołał komisję do zbadania uposażenia wrocławskiego kościoła św. Wojciecha (1774), zaś u samego końca swych rządów – dekretem z 19 II 1777 r. – zniósł wszystkie ciężące na mieszczanach Wrocławka długi, a to wobec postępującego zubożenia stanu mieszczańskiego i zmniejszania się jego liczebności. Z tym również wiązało się połączenie w jedno bractwo funkcjonujących dotychczas odrębnie wrocławskich bractw: literackiego, strzeleckiego oraz piwowarów, co nastąpiło na mocy przywileju A.K. Ostrowskiego z 19 XII 1764 r.

Wspomagany w posłudze przez sufragana Jana Dembowskiego, doprowadził do utworzenia w roku 1766 drugiej sufraganii, okręgowej, dla pomorskiej części powierzonego mu biskupstwa (sufragania pomorska), na którą wprowadził pierw Cypriana Kazimierza Wolickiego (stryja przyszłego arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego Teofila Wolickiego) i 15 VI tr. udzielił mu w Wolborzu sakry, a po jego śmierci w roku 1775 (16 V) Macieja Grzegorza Garnysza (konsekrowany przezeń 3 III 1776 r. także w Wolborzu), do którego późniejszej promocji na biskupstwo chełmskie istotnie się przyczynił (już jako prymas). W latach siedemdziesiątych XVIII w. Antoniemu Kazimierzowi Ostrowskiemu, jako ordynariuszowi *loci*, przyszło też zająć się gorszącym sporem o prepozyturę norbertańską w Strzelnie (wówczas w granicach diecezji wrocławskiej),

gdzie doszło do długotrwałego konfliktu pomiędzy oskarżanym o nadużycia i złe prowadzenie się prepozytem–infułatem Janem Chryzantem (Hroznatą) Rakowskim, przedtem przeorem witowskim, a częścią zakonnicy (norbertanek) na czele z przeoryszą Anną Teresą Marchocką, dążących do przeprowadzenia zmiany na godności prepozyta strzeleńskiego. Sprawa ta oparła się o nuncjaturę apostolską w Warszawie i znalazła finał dopiero za następcy A.K. Ostrowskiego, biskupa Józefa Ignacego Rybińskiego, którego tamten przybrał jeszcze w roku 1773 na swego koadiutora (potwierdzenie ze strony Stolicy Apostolskiej nastąpiło 28 II 1774 r.) i 22 V 1774 r. w kolegiacie w Wolborzu udzielił mu święceń biskupich (w półtora roku później, 5 XI 1775 r., w tej samej świątyni ordynariusz wrocławski konsekrował koadiutora kamienieckiego Jana Józefa Dembowskiego).

Po wyborze na tron polski Stanisława Augusta bp Antoni Kazimierz Ostrowski znalazł się w gronie jego bliskich współpracowników, popierając linię polityczną nowego monarchy (jako delegowany po temu komisarz odebrał wiosną 1765 r. przysięgę na wierność nowemu władcy od miast pruskich: Gdańska, Elbląga i Torunia), co nagrodzone zostało przez tego wpierw Orderem św. Stanisława (natomiast Order Orła Białego otrzymał jeszcze od króla Augusta III – 3 VIII 1758 r.), a następnie desygncją na zwolnione w związku ze zgonem prymasa Gabriela Jana Podoskiego arcybiskupstwo gnieźnieńskie. Stosowna suplika królewska w owej materii nosiła datę 19 IV 1777 r., natomiast już z 20 V tr. pochodzi *brewe* papieskie, w którym zawarta została decyzja Piusa VI, przeznaczająca A.K. Ostrowskiemu administrację wakującej archidiecezji. Ostatecznie 23 VI 1777 r. wystawiona została bulla prekonizacyjna, mocą której nastąpiło przeniesienie 64-letniego hierarchy z biskupstwa wrocławskiego na stolicę prymasowską w Gnieźnie, co wiązało się zarazem ze złożeniem przez zainteresowanego dotychczas jeszcze zachowanych przezeń beneficjów i prebend (z wyjątkiem kustodii warszawskiej), wszakże zostało mu to zrekomensowane oddaniem w komendę zwolnionych przez śmierć poprzedniego prymasa opactw w Tyńcu (benedyktynów) i w Łądzie (cystersów). Uroczysty ingres do archikatedry gnieźnieńskiej nowy metropolita odbył 23 VII 1778 r., po którym to fakcie powrócił do Warszawy, gdzie

– naprzemiennie z prymasowskimi Skierniewicami (odrestaurował tam rezydencję arcybiskupią oraz ufundował nową świątynię parafialną w stylu klasycystycznym) – zwykł nadal zamieszkiwać, oddając się w pierwszej kolejności sprawom życia politycznego. Nie zaniedbywał jednak i materii kościelnej, inicjując zarówno wizytację generalną archidiecezji gnieźnieńskiej, jak też podejmując kosztowną restaurację bazyliki metropolitalnej w Gnieźnie, obok której wznosił nowy gmach seminarium duchownego (budowę ukończono w 1782 r.), a z kolei w Łowiczu fundując dom księży emerytów. Doprowadził także do erygowania w 1781 r. drugiej stałej sufraganii w strukturach powierzonego mu Kościoła partykularnego, mianowicie łowickiej, zabiegając o nią nie tylko ze względu na swe zaabsorbowanie sprawami publicznymi, ale także na podupadające zdrowie.

Już też w czerwcu roku 1782 wyruszył do kurortu Altwasser (Stara Woda) na pruskim Śląsku, a z kolei jesienią do Frankfurtu nad Menem, natomiast wiosną 1783 r. do Spaa, skąd jesienią tr. powrócił do Frankfurtu. Wszędzie tam szukał sposobów dla poratowania gasnących sił, z którą to myślą na wiosnę 1784 r. udał się z kolei do Paryża, podejmując różne formy kuracji i korzystając tam z opieki najlepszych medyków. Wszystko to okazało się jednak bezskuteczne i 26 VIII 1784 r. w stolicy Królestwa Francji nastąpił zgon 71-letniego prymasa. Zgodnie z wyrażoną przed śmiercią ostatnią wolą jego ciała pochowano w paryskim kościele św. Ludwika na Wyspie (St. Louis-en-l'Île), natomiast do kraju sprowadzono samo tylko serce i złożono 5 XI 1784 r. w ufundowanej przezeń świątyni parafialnej św. Jakuba Apostoła w prymasowskich Skierniewicach, gdzie hierarcha ten za życia przygotował sobie okazały monument sepulkralny, wykonany przez włoskiego rzeźbiarza Jakuba (Giacomo) Monaldiego.

Nowodworski M., *Ostrowski Antoni Kazimierz, arcybiskup gnieźnieński*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetznera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami*, t. 17, Warszawa 1891 [reprint: Komorów 2010], s. 537–539; Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 5, Poznań 1892, s. 97–150 [drugie wydanie: Korytkowski J., *Prymasi Polski, arcybiskupi gnieźnieńscy i metropolici polscy, od roku 1000 aż do dnia dzisiejszego*, t. 18, Poznań 2006, s. 9–110]; *Documenta hi-*

storica Seminarii Wladislaviensis, wyd. S. Chodyński, Warszawa 1897, s. 103–104 (nr 9); Chodyński S., *Biskupi sufraganii*, s. 87, 89; *Bibliografia polska*, t. 23 – *Stulecie XV–XVIII*, t. 12, wyd. S. Estreicher, Kraków 1910 [reprint: Warszawa 1977], s. 512–513; Kwiatkowski W., *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433–1938)*, Warszawa 1939, wg indeksu; Łoza S., *Kawalerowie Orderu Świętego Stanisława 1765–1813*, Warszawa 1925, s. 86 (nr 1039); Morawski M., *Monografia* [reprint: Włocławek 2003], wg indeksu; Łoza S., *Order Orła Białego*, Warszawa 1939, s. 35 (nr 3), 85; Li-browski S., *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 32, 36, 69, 157; Koceniak J., *Antoni Sebastian Dembowski, biskup włocławski i pomorski. Sylwetka z czasów saskich*, Warszawa 1953, wg indeksu (zwl. s. 104–108); Tomczak A., *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964, wg indeksu (zwl. s. 168–169); Wysocki J., *Józef Ignacy Rybiński, biskup włocławski i pomorski 1777–1806. Zarys biograficzny na tle rządów diecezją*, Rzym 1967, wg indeksu; *Relationes status dioecesis in Magno Ducatu Lithuaniae*, t. 2, wyd. Rabikauskas P., Romae 1978, s. 218, 224, 349, 558, 700–708; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz h. Grzymała (1713–1784), biskup inflancki, potem włocławski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski*, w: PSB, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 540–546; Kanior M., *Z badań nad strukturą dochodów wielkiej własności. Dobra pomorskie biskupstwa włocławskiego w II połowie XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 11, 14, 16, 27–28, 46–49, 54–56, 64; Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990, s. 46, 98, 195 (nr 158); Kosman M., *Poczet prymasów Polski*, [Warszawa] 1997, s. 253–256; Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 542, 636, 648, 652, 661; t. 2, Kraków 1999, s. 233, 290, 327; Kosman M., *Między ołtarzem a tronem. Poczet prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 204–206; P. Nitecki, *Biskupi*, kol. 325–326; Prokop K.R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 262–265; Anacka-Lyjak M., *Kościół św. Jakuba w Skierniewicach. Przeszłość i teraźniejszość*, Skierniewice 2001, wg indeksu (zwl. s. 29–43); K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 267–272; Bronarski M., Mrozowski P., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Polski*, Warszawa 2003, s. 180–181; Kujawski W., *Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Przewodnik po zasobach*, „Studia Włocł.” 6 (2003), s. 514, 517; Prokop K.R., *Sakry metropolitów gnieźnieńskich w XVIII i XIX stuleciu (1681/1688–1915)*, „Studia Gnesnensia” 18 (2004), s. 100–101, 112, 118; Falinowska-Gradowska A., *Ostrowski Antoni Kazimierz h. Grzymała (29 V 1713–26 VIII 1784), prymas Polski*, w: *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, pod red. J. Chodery i F. Kiryka, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005, s. 1097–1098; *Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705–2008*, oprac. M. Męclewska, Warszawa 2008, s. 192 (nr 394); Nowicki T., *Plebani archi-*

diakonatu pomorskiego w XVIII wieku. Studium prozopograficzne, Lublin 2008, s. 9, 34, 36, 63, 107, 158; Szczepaniak J., *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 25, 23; Przybyszewski B., *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009, s. 153–155; Gigilewicz E., *Ostrowski Antoni Kazimierz, arcybiskup*, w: EK, t. 14, Lublin 2010, kol. 973–974; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 71, 79, 210; Kosman M., *Interrex. Rola prymasów w kulturze politycznej dawnej i współczesnej Polski*, Poznań 2011, s. 105–106; Nowicki T., *Ministri ecclesiae. Służba kościelna i witrycy w diecezji wrocławskiej w XVIII wieku*, Lublin 2011, wg indeksu; Kosman M., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 298–303; Kujawski W., *Parafie diecezji wrocławskiej. Archidiaconaty kruszwicki i wrocławski*, Włocławek 2014, s. 24, 36, 101, 175, 458, 583, 891, 897, 904, 906; K.R. Prokop, *Wiadomości o polsko-litewsko-ruskiej hierarchii kościelnej z diariuszy Karola Stanisława i Michała Kazimierza Radziwiłłów oraz Józefa Juliana Sapięhy i Antoniego Sebastiana Dembowskiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 64 (2014), s. 42–43; Kujawski W., *Parafie diecezji wrocławskiej. Archidiaconat pomorski*, Włocławek 2015, s. 58, 199, 309; *Polskie procesy informacyjne przed prowizjami biskupów i opatów w seriach «Processus Consistoriales» i «Processus Datariae»* Archiwum Watykańskiego (1588–1906), oprac. W. Cichosz, H. Fokciński, U. Głowacka-Maksymiuk, M. Pukianiec, E. Reczek, K. Sadowska i T. Zdziech, Warszawa 2015, s. 49 (nr 380), 55 (nr 457); Prokop K.R., *Biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach litewskich i białoruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej): Wilno • Żmudź • Inflanty • Smoleńsk • Mohylów • Mińsk • Włgry • Sejny (Augustów) • Janów Podlaski*, Warszawa–Drohiczyń 2015, s. 178–181; Prokop K.R., *Z dziejów seminarium warszawskich w dawnej diecezji poznańskiej. Biskupi oraz inni przedstawiciele znamienitych rodów doby staropolskiej w gronie wychowanków seminarium externum i seminarium internum Misjonarzy św. Wincentego à Paulo przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie (1675/1676–1864/1865)*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 11 (2016), s. 175; *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, t. 4: 1701–1750, oprac. W. Bondyra, Warszawa 2017, s. 343; t. 5: 1751–1794, oprac. J. Ternes, Warszawa 2017, s. 59; *Poczet prymasów Polski*, pod red. K. Woźniaka, M. Kulczyńskiego i P. Pokory, Gniezno–Bydgoszcz 2017, s. 104–105; Prokop K.R., *Spór o prepozyturę norbertańską w Strzelnie w latach siedemdziesiątych XVIII stulecia*, w: tenże, *Opuscula historico-ecclesiastica ad res gestas Poloniae veteris spectantia*, Kraków 2018, s. 361–382; Prokop K.R., *Vademecum chronologiczno-bibliograficzne do badań nad hierarchią Kościoła w Polsce i na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2018, s. 83 (nr 637), 193, 209–210, 232, 252 (nr 43), 384,

475, 500, 623, 770; Śmigiel K., *Prymasostwo polskie: instytucja-prymasi-dokumenty*, Warszawa 2018, wg indeksu (zwl. s. 613–620).

Krzysztof R. Prokop

OŚWIECIŃSKI JAN

(1908–1986), ks., wychowanek, a później prof. Seminarium Duchownego we Włocławku, członek kapituły katedralnej wrocławskiej; filolog klasyczny.

Urodził się 20 VI 1908 r. w Łodzi, w rodzinie Józefa (ekspedienta) i Stanisławy z d. Niewiadomskiej. W mieście rodzinnym w 1918 r. ukończył szkołę powszechną, a w 1928 r. Gimnazjum Humanistyczne im. Kopernika. Po zdobyciu świadectwa dojrzałości wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, gdzie w latach 1928–1933 odbył studia filozoficzne i teologiczne, a na ich zakończenie przedstawił pracę dyplomową pt. *Obowiązki człowieka według dzieł „De officiis” Cycerona i św. Ambrożego*, która wskazuje na jego rozwijające się zainteresowania literaturą klasyczną. Święcenia kapłańskie otrzymał 18 VI 1933 r. w katedrze wrocławskiej od biskupa wrocławskiego Karola Radońskiego.

W miesiącach wakacyjnych 1933 r. był tymczasowym administratorem parafii Kowal, a pod koniec VIII został tzw. superiorem (wychowawcą) w Liceum im. Piusa X (Niższym Seminarium Duchownym) we Włocławku. W 1934 r. podjął studia specjalistyczne z zakresu języków łacińskiego i greckiego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Mieszkał wówczas w krakowskiej siedzibie częstochowskiego seminarium duchownego, w zamian za to prowadząc wykłady z języka łacińskiego w tymże seminarium. Po wakacjach 1939 r. miał zdawać ostatnie egzaminy dla uzyskania stopnia magistra filologii klasycznej. W lecie 1939 r. przebywał we Francji, razem z bp. Radońskim, na kuracji.

Wybuch drugiej wojny światowej zastał go w domu rodzinnym w Łodzi. W l. 1940–1941 pomagał w łódz-

kiej parafii św. Józefa i był kapłanem u sióstr salezjańek. Nieobecność na oficjalnej liście duchowieństwa łódzkiego uchroniła go przed aresztowaniem przez Niemców. Po ucieczce do Generalnej Guberni pod zmienionym nazwiskiem przebywał w Piotrkowie Trybunalskim, pracując w kancelarii parafii św. Jacka. Po wyparci Niemców z tych terenów powrócił do Łodzi i do pracy duszpasterskiej w parafii św. Józefa.

Pod koniec II 1945 r. zgłosił listownie do administrującego diecezją wrocławską ks. prał. Antoniego Borowskiego gotowość powrotu do rodzimej diecezji. Został administratorem parafii Świnice Warckie (3 III–26 IV 1945 r.) oraz powierzono mu obowiązek pieczy duchowej w pobliskich parafiach Chwalborzyce i Wieleń (3 III–10 IV 1945 r.). Po niespełna dwóch miesiącach tej pracy został mianowany prefektem Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku (26 IV 1945 r.–25 VII 1946 r.), a od 20 VI 1945 r. wykładawcą języków klasycznych w Wyższym Seminarium Duchownym. Tę ostatnią funkcję pełnił nieprzerwanie przez 32 lata, do 1 X 1977 r. Okresowo nauczał także liturgiki (1945/46), historii Kościoła (1945–1949) oraz patrologii (1945–1958). W l. 1965–1974 łączył pracę dydaktyczną w seminarium wrocławskim z analogicznymi wykładami języka łacińskiego w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi.

Zaraz na początku swojej profesury w seminarium wrocławskim zadbał o podniesienie swoich kwalifikacji naukowo-dydaktycznych. W I 1946 r. uzyskał magisterium z filologii klasycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim, a poziom jego pracy magisterskiej na temat tekstów Horacego i Cycerona, napisanej pod kierunkiem prof. Tadeusza Sinki (1877–1966), spotkał się ze szczególnym uznaniem promotora, który stwierdził, że tak wykwiłnej łaciny nie spotkał dotychczas u swoich studentów.

Łacina ks. Oświęcińskiego budziła także podziw u latynistów w Kurii Rzymskiej. Był niezrównanym stylistą. Ze względu na to przez dwie kadencje był przewodniczącym sekcji języka łacińskiego przy Komisji Studiów Konferencji Episkopatu Polski.

Z obowiązkami dydaktycznymi łączył funkcje duszpasterskie i administracyjne. Przez ponad dziewięć miesięcy (23 XI 1945 r.–1 IX 1946 r.) funkcję tymczasowego administratora – wtedy podwrocławskiej – parafii Michelin (obecnie parafia Ducha Świętego we Wrocławku). Od 25 VII 1946 r. był inspektorem Niższego Seminarium Duchownego we

Wrocławku, a od 7 II 1949 r. do chwili zamknięcia tej szkoły przez władze państwowe (31 VIII 1949 r.), kierownikiem internatu przy Gimnazjum im. ks. J. Długosza. W latach 1956–1958 pełnił obowiązki wicerektora dla alumnów kursów filozoficznych Wyższego Seminarium Duchownego zamieszkujących w gmachu „Długosza” (ul. Łęgska 26). W dekadzie lat 50. XX wieku pełnił posługę spowiednika w żeńskich domach zakonnych we Wrocławku i na terenie diecezji – Dąbie n. Nerem, Lubraniec, Wieniec, Ciechocinek. Od 12 XII 1957 r. był penitencjarzem bazyliki katedralnej (spowiednikiem ze specjalnymi uprawnieniami). Stronił od działalności politycznej, ale pod presją propagandy komunistycznej jako profesor seminarium podpisał apel intelektualistów z 1950 r.

Od lat studenckich gromadził księgozbiór osobisty, głównie z zakresu klasyki. Stracił go w czasie II wojny światowej, ale zdołał częściowo odbudować po wojnie. Miał mu on służyć jako warsztat pracy dydaktycznej i naukowej, ale objawiająca się już w młodości choroba wzroku od lat sześćdziesiątych uniemożliwiła mu całkowicie pracę naukową, a i w pracy dydaktycznej musiał korzystać z pomocy lektorskiej. Zgromadzony przez niego księgozbiór trafił ostatecznie do wrocławskiej biblioteki seminarnej, gdzie w części zachował się do dziś.

Jego zasługi dla dydaktyki w seminarium wrocławskim zostały uhonorowane godnościami kościelnymi. Najpierw, 23 XII 1950 r., został mianowany kanonikiem gremialnym kapituły katedralnej wrocławskiej, ale po przejściu na emeryturę zrezygnował samorzutnie z tej godności 12 VII 1980 r. Ponadto otrzymał godności papieskie: szambelana honorowego (30 XI 1962 r.), a następnie szambelana tajnego (16 XI 1963 r.).

Po przejściu na emeryturę we wrześniu 1977 r. nadal mieszkał w gmachu seminarium wrocławskiego i 19 IX 1977 r. podjął posługę spowiednika alumnów Wyższego Seminarium Duchownego. Zmarł 17 VII 1986 r. Pochowany został w kwatery kapłańskiej na cmentarzu komunalnym we Wrocławku przy al. Chopina. W seminarium wrocławskim jego nazwisko widnieje na tablicy poświęconej pamięci rektorów i profesorów tej instytucji.

ADW, AKDW. Akta personalne ks. J. Oświęcińskiego, b. sygn.. k. nlb.; Schematyzmy diec. wrocławskiej

1929–1983; Schematyzmy diec. łódzkiej 1966; BWSĐ we Włocławku, J. Oświeciński, Programy nauczania – patrologii, języka łacińskiego i języka greckiego w WSD we Włocławku i Łodzi w latach 1950–1977; IPN BY 069/1116, t. 5, k. 253; – Andrzejewski R., *Ks. Jan Oświeciński* [homilia pogrzebowa], „Kron. Diec. Włocł.” 1988, t. 71, s. 87–91; Bagrowicz J., *Ocalić pamięć. Okruchy wspomnień ze studiów w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku*, Włocławek 2018, s. 26, 40–41 (fot.); Budziarek M., *Zarząd i organizacja diecezji łódzkiej 1939–1945*, w: *Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej*, t. 7, z. 3, Warszawa 1978, s. 316; Dudek W., *Teologiczno-naukowy dorobek włocławskiego seminarium duchownego*, „Ateneum Kapłańskie” 1969, t. 72, s. 299; Frątczak W., *Żyli wśród nas. Ks. Jan Oświeciński*, „Ład Boży” (Włocławek), 1987, nr 3, s. 7; H. G., *O Eucharystii w czasie wojny* [wspomnienie], „Ład Boży” (Włocławek) 1988, nr 12, s. 4–5; Jankowski Z., *Parafia rzymskokatolicka p.w. Ducha Świętego we Włocławku (dzielnica Michelin)*, „Biuletyn Przewodnicki” 2007, nr 88, s. 15–16; Rulka K., *Dziewiątka – ostatni którzy zostali wyświęceni na kapłanów przez biskupa Antoniego Pawłowskiego*, Włocławek 2018, s. 79–80; tenże, *Losy księgozbiorów profesorskich seminarium duchownego we Włocławku w XX wieku*, w: tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowiec 2016, s. 102–103; [Wasielska G.] GeWa, *Anima candida*, „Ład Boży” (Włocławek) 1996, nr 14, s. 7; Librowski S., *Materiały*, t. 38, s. 305, t. 39, s. 334; Wróbel Z., *Filologowie*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 116–119; tenże, *Ksiądz Jan Oświeciński – filolog klasyczny*, „Studia Włocł.” 1998, t. 1, s. 226–237; *Z seminarium duchownego. Przebieg i zakończenie roku szkolnego. Opieka wakacyjna*, „Kron. Diec. Włocł.” 1933, r. 27, s. 226; – Fot. ze zbiorów BWSĐ we Włocławku.

Antoni Poniński

OTTO BARBARA JANINA (W ZGROMADZENIU: MAURA)

(1938–2015), członkini Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, zasłużona pielęgniarka, zapoczątkowała kościelną domową akcję pielęgnacji ubogich Włocławka, działaczka charytatywna.

Urodziła się 31 V 1938 r. w Kłodawie, w rodzinie robotniczej, z rodziców Romana i Heleny, z d. Cieślińskiej. Miała młodszą o rok siostrę, Marię. Ojciec, który posiadał własny zakład fryzjerski, zginął jako żołnierz na początku wojny w 1939 r.

Matka dalej samotnie wychowywała dzieci, pracując doradczo na utrzymanie rodziny, m.in. jako sprzedawczyni w sklepie. W latach 1945–1952 Barbara uczęszczała do Szkoły Podstawowej w Kłodawie. Należała do ZHP i TPPR. W roku szkolnym 1952/53 uczęszczała do Technikum Przemysłu Dzwoniarskiego w Łodzi, w dziale planowania. Następnie ze względu na warunki rodzinne przerwała naukę, aby zajmować się domem, a młodsza siostra mogła kontynuować naukę w technikum.

W tym czasie nawiązała kontakt z siostrami ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, które miały swój dom w jej rodzinnym mieście (w Kłodawie). Ta relacja wpłynęła na decyzję o podjęciu drogi życia w Zgromadzeniu Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, do którego została przyjęta we Włocławku 12 II 1955 r. Po półrocznym postulacie (pierwszy etap formacji zakonnej), 16 VII 1955 r. rozpoczęła nowicjat. Pierwsze śluby złożyła 16 VII 1956 r., wieczyste – 2 VII 1961 r.

W latach 1956–1958 przebywała na placówce w Kaliszu przy ul. Grodzkiej, gdzie uczęszczała do liceum ogólnokształcącego. Aby kontynuować naukę, ubierała się po świecku, gdyż władze komunistyczne nie przyznawały siostronom zakonnym prawa do kształcenia się. W latach 1958–1961 przebywała na placówce w Warszawie, gdzie uczyła się w prowadzonej przez siostry szarytki międzyzakonnej Szkole Pielęgniarstwa pw. św. Wincentego à Paulo, gdzie uzyskała dyplom pielęgniarki 7 X 1960 r. Ostatnie pół roku przedtem, ze względu na ujawnioną gruźlicę płuc, przebywała w sanatorium w Rudce k. Mińska Mazowieckiego.

Od 9 X 1960 r. do 31 XII 1962 r. służyła fachową pomocą medyczną w domu generalnym we Włocławku przy ul. Buczka 9 (obecnie ul. Orła). Z jej inicjatywy zorganizowano w nim infirmerię, czyli miejsce opieki dla chorych sióstr. Chodziła z posługą pielęgniarską również do chorych księży oraz ich rodzin. (m.in. bp. F. Korszyńskiego, bp. A. Pawłowski, księży marianów).

Siedem lat (1963–1970) pracowała jako pielęgniarka, służąc nieuleczalnie chorym w Zakładzie Specjalnym w Zduńskiej Woli przy ul. Łaskiej. Włą-

czała się też w pomoc pielgrzymom, m.in. w czasie koronacji obrazu Matki Bożej Licheńskiej w 1967 r.

Aktywna działalność s. Maury we Włocławku, rozpoczęta w 1970 r., obejmuje 12 lat. W latach 1970–1982 mieszkała we Włocławku-Michelinie przy ul. Zachodniej, gdzie nadzorowała remont baraku mieszkalnego. Na przełomie lat 1972–1973 przez kilka miesięcy pełniła obowiązki mistrzyni nowicjatu. Następnie jako siostra parafialna zajmowała się chorymi i ubogimi przy parafii katedralnej we Włocławku, choć – jak sama wspominała – zasięg jej działalności był szerszy, właściwie obejmujący całą diecezję włocławską. W 1974 r. zapoczątkowała rekolekcje dla chorych, niepełnosprawnych i starszych oraz wolontariuszy diecezji włocławskiej. Organizowała wspólne wigilie i święta Bożego Narodzenia w domu rekolekcyjnym w Nieszawie. Ponadto przez 10 kolejnych lat urządziła spotkania wakacyjne w Licheniu z pomocą Mirosławy Hankiewicz, instruktorki duszpasterstwa młodzieży we Włocławku w latach 1970–1975 i 1979–1981, kleryków, kapłanów i świeckich wolontariuszy. Współpracowała z zakonnikami: kamilianami, marianami, orionistami i franciszkami. Posiadała szczególnie dar przyciągania ludzi i włączania ich do posługi chorym. We współpracy z lekarzami urządziła wysyłkę paczek żywnościowych na misje.

Doświadczenia zdobyte w pracy duszpasterskiej i charytatywnej we Włocławku zostały przez nią wykorzystane i rozwinięte później na placówce duszpasterskiej w Kaliszu. Najpierw jednak, po leczeniu sanatoryjnym w Kowarach, w 1982 r., skierowana została do Lublina, gdzie przez dwa lata przebywała na rekonwalescencji, dojeżdżając na leczenie do Krakowa. Dzięki księżom marianom przez trzy miesiące (kwiecień–lipiec) w 1984 r. przebywała na leczeniu w Waszyngtonie, gdzie przeszła operację trzustki.

Najbardziej znany jest okres działalności s. Maury w Kaliszu (należącym do 1992 r. do diecezji włocławskiej), przypadający na lata 1984–2002. Mieszkała wówczas w placówce Zgromadzenia w domu przy ul. Grodzkiej 9. Jako siostra parafialna pracowała w parafii Opatrzności Bożej prowadzonej przez orionistów. Z zapałem poświęciła się pracy, którą lubiła. Dla swoich podopiecznych organizowała rekolekcje adwentowe i wielkopostne, wieczery wigilijne, święconki, a także turnusy dla dzieci i chorych,

przygotowywała paczki dla dzieci. Uczestniczyła z chorymi w pielgrzymkach pieszych na Jasną Górę. W 1988 r. przy wsparciu sponsorów i pomocy wielu ludzi zorganizowała pielgrzymkę osób niepełnosprawnych do Lourdes oraz do innych sanktuariów i miejsc świętych. W 2000 r. brała udział wraz z chorymi w pielgrzymce jubileuszowej chorych do Rzymu i w spotkaniu z papieżem Janem Pawłem II.

Po 1989 r. zaczęła organizować Ośrodek Caritas w Kaliszu przy ul. Stawiszyńskiej 41. Założyła i następnie prowadziła na szeroką skalę jadłodajnię dla bezdomnych i ubogich Kalisza (ciepły posiłek dostawało dziennie ok. 1200 osób), a także świetlicę dla dzieci. Ponadto zorganizowała pomoc prawną i psychologiczną. Kontynuowała służbę niepełnosprawnym. W tych wszystkich przedsięwzięciach pomagali s. Maurze klerycy, osoby zaangażowane w ruch oazowy, studenci, a także parafianie, darczyńcy i władze miasta. W 1992 r. (3 XI) przeniosła siedzibę Caritas na ul. Dobrzecką 5. Sama wielokrotnie zapadała na zdrowiu, korzystała z leczenia w szpitalach i sanatoriach. Doświadczenie ciężkiej choroby spotęgowało jej wdzięczność za darowane życie, a wdzięczność ta wyrażała się w niesieniu pomocy innym.

W 1994 r. otrzymała nagrodę: Zasłużony Obywatel Miasta Kalisza. Wszystkie osiągnięcia w pracy charytatywnej ze strony kościelnej zostały uhonorowane medalem „Pro Ecclesia et Pontifice” 11 X 2002 r. Otrzymała tytuł „Kaliznianina Roku 2002”, w 2010 r. nagrodę „Ubi Caritas” w kategorii Świadectwo Caritas – za wspaniały przykład miłości bliźniego. Odebrała również inne nagrody, m.in. tytuł „Przyjaciół Caritas Diecezji Kaliskiej 2004”, medal „Servire Caritati 1990–2010”. Jednak chyba największym wyróżnieniem było nazywanie jej „Matką Maurą z Kalisza”.

W związku z pogarszającym się stanem zdrowia w latach 2002–2004 r. przebywała w domu generalnym we Włocławku przy ul. Orlej 9. Następnie została skierowana do domu Zgromadzenia w Cieclocinku przy ul. Osiedlowej, gdzie przez pięć lat (2004–2009) pełniła obowiązki przełożonej. Powróciła następnie do wspólnoty przy ul. Orlej we Włocławku, gdzie przebywała pod specjalną opieką w infirmerii. Często korzystała z leczenia szpitalnego i sanatoryjnego.

Zmarła 12 XI 2014 r. w szpitalu wojewódzkim we Włocławku, mając 76 lat, w tym 59 lat powołania zakonnego. Jej ciało zostało złożone na cmentarzu

komunalnym we Włocławku przy al. Chopina, w kwaterze sióstr Wspólnej Pracy.

Arch. ZSWPNM, Akta pers. s. Maury Otto, b. sygn.; Kartoteka osobowa s. Maury Otto; Alfabetyczny spis sióstr Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi z l. 1895–1973, sygn. E-2; Działalność, Kronika s. Maury Otto w Kaliszu w l. 1984–2002, sygn. G-47a; — *Bezdomni na wigilii u siostry Maury*, „Dziennik Związkowy” = Polish Daily News: an American daily in the Polish language / Związek Narodowy Polski w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Chicago) 2002, 27–29 XII, s. 10; Brzezińska R., *Matka Maura z Kalisza*, „Słowo Dziennik Katolicki – Magazyn” (Warszawa) 1993, nr 101 (16 VI), s. 9; Cicharska R., *Nagrodzone serce i poświęcenie*, „Gazeta Poznańska. Ziemia Kaliska” 2003, 10 III, s. 3; Djoniziak A. A., *Matka Teresa Kaliska. Śp. Siostra Maura Barbara Otto*, „Opiekun” (Kalisz) 2014, nr 24 (23 XI–6 XII), s. 3; też, *Nie wyliczała czasu Chrystusowi. Świadectwo o śp. Siostrze Maurze*, „Opiekun” 2014, nr 25 (7–20 XII), s. 34; Gołębiowska J., *Śp. s. Maura Otto (1938–2014)*, „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2015, r. 48, nr 1, s. 79–82; Grzegorzewska M., Kopec B., *Chodziła po peryferiach Kościoła*, „Ład Boży” (dod. do „Przewodnika Katolickiego”) 2014, nr 49 (7 XII), s. VII; Grzegorzewska M., „*Ta, która okazała miłosierdzie*”. *Siostra Maura Barbara Otto (1938–2014)*, „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2015, r. 48, nr 1, s. 15–38; Kobielska M., *Siostra Maura kaliszanim roku*, „Opiekun”, 2003, nr 7 (30 III–12 IV), s. 4; Kurzajczyk M., *Zmarła „Matka Teresa z Kalisza”*, „Ziemia Kaliska” 2014, 14 XI, s. 21; Kwiatkowska A., Kuciński Robert, *Matka Teresa z Kalisza*, „Kalisia Nowa” 2003, nr 3, s. 6; Zduńczyk J., *Papieskie odznaczenie*, „Ziemia Kaliska” 2002, 14 X, s. 1, 3; — Fot. z Arch. ZSWPNM.

Bernadeta Żabierek

POPIEŁUSZKO JERZY

(1947–1984), ks., kapelan „Solidarności”, błogosławiony męczennik Kościoła katolickiego, patron szpitala włocławskiego.

Urodził się 14 IX 1947 r. w rodzinie rolniczej Władysława i Marianny, z d. Gniedziejko, we wsi Okopy k. Suchowoli, na terenie ówczesnego województwa białostockiego. Był przedostatnim z pięciorga ich dzieci. (Na chrzcie otrzymał imię Alfons, używane

przezeń wiele lat, zmienił je oficjalnie na Jerzy niedługo przed święczeniami kapłańskimi). Do szkoły podstawowej w Suchowoli uczęszczał w l. 1954–1961, podobnie jak do liceum ogólnokształcącego (1961–1965). Po uzyskaniu matury w 1965 r. rozpoczął studia w Wyższym Metropolitalnym Seminarium

Duchownym w Warszawie. Jako alumn drugiego roku studiów został zmuszony – wbrew „Porozumieniu” z 1950 r. – do służby wojskowej w jednej z trzech specjalnie utworzonych dla kleryków jednostek, w Bartoszczach (1966–1968). Doświadczył wówczas wielu represji fizycznych i psychicznych z powodu zachowania swoich zasad moralnych i religijnych, co odbiło się negatywnie na jego stanie zdrowia. Po dokończeniu studiów, 28 V 1972 r., w archikatedrze warszawskiej otrzymał święcenia kapłańskie od kard. Stefana Wyszyńskiego, abpa warszawskiego i prymasa Polski.

Jego pierwszą placówką duszpasterską był wikariat w parafii Trójcy Świętej w podwarszawskich Żąbkach (VI 1972 r.–X 1975 r.), kolejną – w parafii Matki Bożej Królowej Polski w Aninie (X 1975 r. – V 1978 r.), a następnie został przeniesiony do parafii Dzieciątka Jezus na warszawskim Żoliborzu. Od początku 1979 r., prócz obowiązków wikariusza i katechety, została mu zlecona opieka duszpasterska nad stołecznym średnim personelem medycznym. W V tr. przeniesiony został do kościoła akademickiego św. Anny na Krakowskim Przedmieściu, gdzie prócz współpracy w duszpasterstwie akademickim zlecono mu odpowiedzialność za organizację opieki medycznej podczas pierwszej pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski w 1979 r. Ze względu na dalsze osłabienie stanu zdrowia od 20 V 1980 r. zamieszkał w charakterze rezydenta i pomocnika duszpasterskiego przy parafii św. Stanisława Kostki na Żoliborzu.

W niedzielę, 31 VIII 1980 r., na prośbę strajkujących pracowników „Huty Warszawa” przybył do zakładu, aby odprawić dla nich mszę. Stało się to początkiem duszpasterstwa hutników przy żoliborskim kościele. W X 1981 r. otrzymał nadto nominację na duszpasterza służby zdrowia w całej archidiecezji warszawskiej i kapelana w stołecznym

Domu Zasłużonego Pracownika Służby Zdrowia. Wtedy też, w coraz bardziej napiętej sytuacji politycznej, pełnił posługę duszpasterską podczas strajków w warszawskiej Akademii Medycznej i Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarniczej.

Te formy aktywności duszpasterskiej sprawiły, iż zaczęła interesować się nim Służba Bezpieczeństwa. Objawiło się to wyraźnie zaraz po wprowadzeniu stanu wojennego 13 XII 1981 r., kiedy to kilkakrotnie funkcjonariusze SB próbowali go nachodzić na plebani żoliborskiej. Aktywnie uczestniczył w pracach Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, powołanego 17 XII 1981 r. przez kard. Józefa Glempa. Sam zorganizował podobny punkt wsparcia przy parafii żoliborskiej, poszerzając jego zakres, zwłaszcza o pomoc w zdobywaniu trudno wtedy dostępnych leków. Cennym sposobem wsparcia dla innych była jego obecność na rozprawach osób sądzonych, najczęściej działaczy związku „Solidarność”, na podstawie przepisów karnych stanu wojennego.

Najważniejszą jednak formą jego działalności duszpasterskiej stało się sprawowanie comiesięcznej Mszy za Ojczyznę w okresie stanu wojennego w Polsce (pierwszą taką mszę odprawił 17 I 1982 r.). Gromadziła ona rzesze wiernych – nie tylko z Warszawy, ale z całej Polski. Motywem przewodnim modlitwy i homilii było pogłębianie – zwłaszcza ze względu na drastyczność stanu wojennego – chrześcijańskiej zasady „zło dobrem zwyciężaj” sformułowanej w Liście św. Pawła do Rzymian (12, 21): „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj”. Liturgii towarzyszyła uroczysta oprawa – nawiązująca do aktualnych wydarzeń dekoracje, sztandary organizacji społecznych i związkowych, programy poetycko-muzyczne o wydźwięku patriotycznym w wykonaniu czołowych polskich artystów.

Nabożeństwa, a zwłaszcza homilie ks. Popiełuszki (zostały one później wielokrotnie opublikowane drukiem) niezależnie od użytych w nich sformułowań, w ocenie władz stanu wojennego, były kwalifikowane jako imprezy o charakterze politycznym i wydźwięku antypaństwowym i antysocjalistycznym. Od tego też czasu znalazł się „w aktywnym zainteresowaniu” Służby Bezpieczeństwa, dokładniej, jej wydziału zajmującego się działalnością duchowieństwa Kościoła katolickiego. Zaczęto nagrywać wszystkie wystąpienia Popiełuszki, a w jego miesz-

kaniu założony został podsłuch. W rozmowach władz państwowych z władzami kościelnymi padała zapowiedź internowania ks. Popiełuszki, żądano, aby został z Żoliborza przeniesiony. Tak zwani „nieznani sprawcy” w rocznicę wprowadzenia stanu wojennego wrzucili do jego mieszkania przez okno cegłę z materiałem wybuchowym.

W 1983 r. nastąpiły dwa wydarzenia o szczególnym znaczeniu dla dalszych losów życia ks. Popiełuszki. Władze państwowe, nie chcąc dopuścić do ponownego przybycia papieża Jana Pawła II do Polski, przez zamierzone działania służb tajnych najpierw dokonały napadu na Prymasowski Komitet Pomocy Uwięzionym, pobicia i wywiezienia do lasu jego pracowników, a kiedy to nie spowodowało odwołania wizyty papieskiej, pobiły – ze skutkiem śmiertelnym – maturzystę Grzegorza Przemyska, syna działaczki opozycyjnej. Liczono, że manifestacyjny pogrzeb z licznym udziałem młodzieży warszawskiej przeistoczy się w zajścia uliczne. Apel ks. Popiełuszki, prowadzącego liturgię pogrzebową, sprawił, że przez cały czas na trasie konduktu panowała absolutna cisza i nie doszło do żadnych zachowań, co do których mogłyby interweniować służby porządkowe. W ten sposób nie spełnił się ostatni pretekst do odwołania pielgrzymki papieskiej.

We IX 1983 r. Prokuratura Wojewódzka w Warszawie wszczęła śledztwo przeciwko ks. Popiełuszcze w sprawie rzekomego „nadużywania wolności sumienia i wyznania na szkodę PRL”. W tym czasie, 25 IX 1983 r., odbyła się Pierwsza Ogólnopolska Pielgrzymka Ludzi Pracy na Jasną Górę, zorganizowana przez ks. Popiełuszkę, która dała początek nadal trwającej tradycji.

Bezasadne zarzuty wobec ks. Popiełuszki stały się przedmiotem spotkań sekretarza Episkopatu Polski z ministrem spraw wewnętrznych. Władze państwowe uzależniały swoją postawę wobec Kościoła od wydania zakazu dalszego prowadzenia przez ks. Popiełuszkę dotychczasowej działalności duszpasterskiej. Po podjęciu przez ks. Popiełuszkę na comiesięcznej mszy sprawy usuwania wówczas na terenie kraju krzyży ze szkół i zakładów pracy, władze prokuratorskie – za pomocą Służby Bezpieczeństwa – wezwały go na przesłuchanie 12 XII 1983 r., na którym odmówił on odpowiedzi na stawiane pytania. Wtedy przesłuchująca prokurator wniosła o przeprowadzenie rewizji w prywatnym

mieszkańcu ks. Popiełuszki przy ul. Chłodnej. Podczas rewizji „znaleziono” – jak wykazało śledztwo podjęte po 1989 r. – wcześniej podrzucone przez Służbę Bezpieczeństwa materiały wybuchowe, naboje pistoletowe, gazy łzawiące, nielegalne wydawnictwa, matryce drukarskie. Ks. Popiełuszko został aresztowany, ale po dwóch dobach, na skutek interwencji sekretarza Episkopatu, na polecenie ministra Czesława Kiszcza, został zwolniony.

Od początku 1984 r. nasiliły się naciski władz wyznaniowych wobec ks. Popiełuszki. W oficjalnych pismach formułowano groźbę zastosowania „przewidzianych kodeksem środków zapobiegawczych” za jego kazania, szesnastokrotnie był przesłuchiwany w Wydziale Śledczym Stołecznego WUSW, w ostentacyjny sposób był śledzony przez funkcjonariuszy SB, włamywano się do jego mieszkania na plebanii. 12 VII 1984 r. Prokuratura Wojewódzka w Warszawie przedstawiła ks. Popiełuszcze akt oskarżenia, zarzucając mu przestępstwo z art. 194 KK, mające polegać na nadużywaniu wolności sumienia i wyznania, a nadto – opierając się na „dowodach” sfabrykowanych przez SB – przechowywaniu amunicji, materiałów wybuchowych oraz prowadzeniu działań zmierzających do wywołania niepokoju publicznego. Pod koniec VIII zapadła jednak – w oparciu o amnestię ogłoszoną w VII – decyzja władz o umorzeniu wobec niego postępowania karnego. Natomiast w prasie ukazały się oszczercze art. warszawskiego korespondenta moskiewskich „Izwiestii” i Jerzego Urbana, przedstawiające działalność ks. Popiełuszki jako czysto polityczną, dla której używa czynności liturgicznych. Msze za Ojczyznę – podczas których ks. Popiełuszko zawsze do modlitwy powszechnej dołączał prośbę o wyzwolenie z nienawiści i o zwycięstwo prawdy – zostały określone jako imprezy, wiece polityczne, a sam ks. Popiełuszko m.in. jako „organizator politycznej wściekliny”. W następnych tygodniach, w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych odbył się cały szereg narad służbowych, podczas których omawiane były sposoby „fizycznego dokuczenia ks. J. Popiełuszcze”.

30 IX 1984 r. ks. Popiełuszko uczestniczył w Drugiej Pielgrzymce Ludzi Pracy na Jasną Górę. Wtedy to został zaproszony przez ks. Jerzego Osieńskiego, wikariusza parafii Świętych Polskich Braci Męczenników w Bydgoszczy, na mszę dla ludzi pracy 19 X. Wcześniej, 13 X, w okolicach Olsztynka funkcyjona-

riusze SB podjęli nieudaną próbę spowodowania wypadku, rzucając kamieniem w szybę samochodu, którym ks. Popiełuszko wracał z Gdańska. 19 X ks. Popiełuszko udał się do Bydgoszczy samochodem prowadzonym przez Waldemara Chrostowskiego. Wieczorem, po odprawieniu w kościele Polskich Braci Męczenników mszy, przewodniczył modlitwie różańcowej i wygłosił tekst rozważań do poszczególnych jej tajemnic.

Według zeznań na przełomie 1984/1985 r. w toruńskim procesie zabójców ks. Popiełuszki późnym wieczorem, ok. godz. 22., w drodze powrotnej do Warszawy auto, którym jechał, w lesie, w miejscowości Górsk k. Torunia, zostało zatrzymane przez umundurowanego funkcjonariusza Milicji Obywatelskiej. Porywacze najpierw przeprowadzili do swojego samochodu i skuli kajdankami kierowcę, a następnie, po pobiciu, wrzucili ks. Popiełuszkę do bagażnika samochodu i ruszyli w kierunku Torunia. Po kilku kilometrach, w miejscowości Przyśiek, kierowca – Waldemar Chrostowski – wyskoczył z pędzącego samochodu. Porywacze na trasie między Toruniem a Włocławkiem kilkakrotnie zatrzymywali się i brutalnie bili ks. Popiełuszkę. Ok. północy z 19 na 20 X 1984 r. porywacze na włocławskiej tamie wrzucili konającego ks. Popiełuszkę do Wisły. Trzy dni później trójka porywaczy, oficerów IV Wydziału Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, została aresztowana i wskazała miejsce zatopienia ks. Popiełuszki. 30 X powiadomiono publicznie, iż ciało ks. Popiełuszki zostało znalezione w wodach przy włocławskiej tamie. Pochowany został, po manifestacyjnym pogrzebie, na którym zgromadziło się kilkaset tysięcy ludzi, przy kościele św. Stanisława Kostki na warszawskim Żoliborzu, w którym posługiwał do dnia porwania. Grób ten 14 VI 1987 r. nawiedził podczas swojej trzeciej pielgrzymki do Polski papież Jan Paweł II. Podczas procesu uznanych za winnych porwania i zabicia ks. Popiełuszki, prócz trzech bezpośrednich sprawców, skazany został ich bezpośredni przełożony, zastępca dyrektora Departamentu IV MSW. Wydaje się, że najbliższą prawdą o najgłębszych motywach zabicia ks. Popiełuszki pozostaje hipoteza wysunięta w mowie oskarżycielskiej mec. Jana Olszewskiego podczas rozprawy toruńskiej, iż przez jego zamordowanie chciano doprowadzić do takiej sytuacji w Polsce, aby móc ponownie wprowadzić prawne podsta-

wy represjonowania społeczeństwa, podobnie jak było to w stanie wojennym. Późniejsze, choć nadal niepełne ustalenia potwierdzały tę tezę, między innymi przez fakt, iż na długo przed zabójstwem księdza późniejsi sprawcy byli obserwowani przez oficjalną, choć tajną grupę wywiadowców ze służb wojskowych. Po 1989 r. dwukrotnie podejmowano i zawieszano ponowne śledztwa dla pełnego wyjaśnienia sprawy, gdyż pojawiły się przesłanki i opinie kwestionujące okoliczności i przebieg zdarzeń poprzedzających śmierć ks. Popiełuszki, a nawet samą datę śmierci. Odbyły się też procesy zwierzchników skazanych, jednak nie dały one nowych wyjaśnień.

We Włocławku, który z racji znalezienia tu utopionego ciała ks. Popiełuszki stał się znany w świecie, starano się w różny sposób upamiętnić kapłana. Pielgrzymujący na kolejne wrześnieowe spotkania jasnogórskie świata pracy członkowie „Solidarności” z Torunia przynajmniej trzykrotnie montowali krzyż na nabrzeżu tamy. Wszystkie te znaki pamięci były niszczone przez służby milicyjne. Dopiero po 1989 r. zamontowano na stałe w tym miejscu krzyż. Od 1991 r. (19 X) zasadniczym upamiętnieniem miejsca kaźni ks. Popiełuszki na włocławskiej tamie stał się kilkunastometrowy krzyż, wykonany we włocławskich Zakładach Azotowych (obecnie „Anwil”), na brzegu Wisły. Jego metalowe kontury wypełnione szkłem, w nocy są od wewnątrz podświetlone, co w zamyśle autora koncepcji, Jerzego Kaliny, nawiązuje do śmierci ks. Popiełuszki w toni wodnej. Przed krzyżem stoi głaz z wykutą do połowy menzą ołtarzową, przypominającą kapłaństwo ks. Popiełuszki. Krzyż ten stanowił główny element ołtarza, przy którym sprawował liturgię papież Jan Paweł II, w czerwcu 1991 r., podczas włocławskiej stacji swojej czwartej pielgrzymki po Polsce. Od 1989 r. na włocławskiej tamie, corocznie, zwykle w przeddzień rocznicy śmierci – 18 X – odbywają się uroczystości upamiętniające dramatyczne wydarzenia z 1984 r. Wielokrotnie uczestniczyła w nich matka ks. Popiełuszki. W 1991 r. obecny był na nich prezydent Lech Wałęsa, a w 2018 r. prezydent Andrzej Duda. W położonej po lewej stronie Wisły w pobliżu tamy parafii Matki Bożej Fatimskiej obsługiwanej przez Zgromadzenie Pocieszycieli, funkcjonuje muzeum multimedialne ks. Popiełuszki. Ulica prowadząca przez tamę włocławską, z której wrzucono do Wisły ciało księdza, została w grudniu

1991 r. uchwałą Rady Miasta przemianowana na Aleję ks. Jerzego Popiełuszki. W kościele Najświętszego Zbawiciela jego popiersie zostało umieszczone na „filarze wielkich Polaków”. Imię ks. Popiełuszki od 2006 r. do 2018 r. nosiło Gimnazjum nr 2 na ul. Żytniej, mieszczące się najbliżej włocławskiej tamy. Po likwidacji gimnazjum, Szkoła Podstawowa nr 2, nosząca imię Polskich Olimpijczyków, mieszcząca się w tym samym gmachu, utworzyła u siebie izbę pamięci poświęconą bł. ks. Popiełuszcze. Jego imię nosi także Wojewódzki Szpital Specjalistyczny przy ul. Wienieckiej.

W 1997 r. rozpoczął się proces beatyfikacyjny ks. Popiełuszki, a ogłoszenie go błogosławionym nastąpiło 6 VI 2010 r. w Warszawie. W cztery lata później w Créteil we Francji zaczął się jego proces kanonizacyjny. Pośmiertnie, w 2009 r., ks. Popiełuszko został uhonorowany Orderem Orła Białego. W 2014 r. został ogłoszony patronem NSZZ „Solidarność”. W 2009 r. powstał film fabularny w reżyserii Rafała Wieczyńskiego *Popiełuszko. Wolność jest w nas*, a w 2016 r. film dokumentalny Marii Dłużewskiej *Ksiądz*.

Arch. Zakładowe Urzędu Miasta Włocławka, Popiełuszko J., *Zapiski 1980–1984*, Paris 1985; Popiełuszko J., *Kazania 1982–1984*, Warszawa 1992; Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona podczas mszy św. na lotnisku w Kruszynie 7 czerwca 1991 r.*, w: *Bogu dziękujecie, Ducha nie gaście. Czwarta wizyta duszpasterska w Polsce 1–9 czerwca 1991 roku*, Libreria Editrice Vaticana 1991, s. 191–194; – *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. 1–2, Warszawa 2009–2014; Czaczkowska E., Wiścicki T., *Ksiądz Jerzy Popiełuszko. Wiara, nadzieja, miłość. Biografia Błogosławionego*, Warszawa 2017; Daszkiewicz K., *Urowadzenie i morderstwo ks. Jerzego Popiełuszki*, Poznań 1990 (3 wydania); Biernacki Krzysztof, biogram w: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 357–358; Grabiński A., Olszewski J., *Dlaczego zginął? Zapis wystąpienia oskarżycieli posiłkowych w procesie toruńskim*, Seminarium Duchowne we Włocławku – 24 III 1985, „Ład Boży” nr 21 (20 X 1991), s. 4–6; Kindziuk M., *Popiełuszko. Biografia*, Kraków 2018 (bogata bibliografia); Kisielewski T., *Zabić księdza. Sowietki ślad w sprawie śmierci Jerzego Popiełuszki*, Poznań 2015; Litka P., *Dni, które wstrząsnęły Polską*, wyd. 2, Kraków 2010; Nitecki P., *Znak zwycięstwa (Ksiądz Jerzy Popiełuszko 1947–1984)*, Warszawa 1998; *Po dwudziestu latach. Rozmowa z mecenasem Janem Olszewskim, oskarżycielem i pełnomocnikiem rodziny ks. Jerzego Popiełuszki w procesie jego zabójców*, „Aten. Kapł.” 2004, t. 148, nr 574, s. 508–521; Poniński A., *Kapelan robotników* [wywiad z ks.

Popieluszką], „Ład Boży” 1983, nr 9 (1 V), s. 3, 8; tenże, *Proces (relacja z procesu zabójców ks. Popieluszki)*, Poznań 2005; – Fot. z internetu.

Antoni Poniński

PROKOPIAK MIECZYŚLAW

(1925–2010), długoletni nauczyciel oraz dyrektor szkół zawodowych i kształcenia nauczycieli we Włocławku.

Urodził się 7 VIII 1925 r. w Grodnie (ob. gm. Baruchowo, pow. włocławski) w rodzinie chłopskiej, z ojca Józefa i matki Heleny, z d. Grabskiej. Lata młodzieńcze Prokopiak spędził w domu rodzinnym. W 1932 r. rozpoczął naukę w sześcioletniej Szkole Powszechnej w Grodnie.

Dalszą naukę kontynuował w obecnym III LO im. M. Konopnickiej we Włocławku, którą zakończył się egzaminem maturalnym i otrzymaniem świadectwa. Lata II wojny światowej spędził wraz z rodziną w Grodnie.

Kolejnym szczeblem edukacji Prokopiaka był studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi na UMK w Toruniu, które odbywał w latach 1950/51–1952/53 (studia pierwszego stopnia) i 1957/58–1958/59 (studia drugiego stopnia). Po obronie pracy dyplomowej 27 V 1959 r. otrzymał tytuł magistra biologii ze specjalnością botanika.

Nie mając wystarczających kwalifikacji pedagogicznych, pierwszą pracę zawodową odbywał z nakazu pracy w okresie od 1 II 1949 r. do 1 II 1950 r. w Szkole Podstawowej w Kłóbce (ob. gm. Lubień Kuj., pow. włocławski). 1 II 1950 r. powierzono mu stanowisko kierownika Szkoły Podstawowej w Bilnie (ob. gm. Lubień Kuj., pow. włocławski), które pełnił do 30 IX 1950 r.

Z woli wojewódzkich władz oświatowych w Bydgoszczy odbył w terminie 1 X 1950 r.–28 II 1951 r. Kursu Przystosowania Nauczycieli Szkół Średnich w Toruniu, co pozwoliło mu na podjęcie działalności dydaktycznej w szkołach średnich. Z tego też tytułu od 1 III 1951 r. do 31 VIII 1951 r. pracował

jako nauczyciel w Liceum Ziemi Kujawskiej (LZK) we Włocławku przy ul. A. Mickiewicza 6. Po niepełnym roku nauczania w LZK, 1 IX 1951 r. został mianowany zastępcą dyrektora w Państwowym Liceum Pedagogicznym we Włocławku przy pl. Staszica 1. W tej placówce, z racji kierowania całością procesu dydaktycznego, wykazał się dużymi zdolnościami organizacyjnymi prowadzącymi do dobrego przygotowania młodej kadry do zawodu nauczycielskiego. Jego działalność w tej szkole zakończyła się po 12 latach pracy 31 VIII 1963 r. Głównym powodem było objęcie, 1 IX 1963 r., stanowiska dyrektora jednego z czterech w Polsce Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego (TPP-CUSZ) we Włocławku przy ul. S. Sempołowskiej 2 (ob. ul. Ogniowa 2). W związku ze zmianami strukturalnymi w szkolnictwie zawodowym Prokopiak został przeniesiony, 1 IX 1969 r., na stanowisko dyrektora Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego i Zasadniczej Szkoły Zawodowej nr 1 we Włocławku. Na okres ten przypadł dalszy rozwój szkoły, poprawiona została baza szkoleniowo-produkcyjna warsztatów. W 1975 r. oddano do użytku ich nową część, z działami szkoleniowymi: ślusarnią, montażem, spawalnią, obróbką mechaniczną. Jako czynny nauczyciel uczył anatomii i fizjologii człowieka z higieną.

Ze względu na osiągnięcie znaczących efektów dydaktyczno-wychowawczych Kurator Okręgu Szkolnego Bydgoskiego powołał M. Prokopiaka, 14 X 1972 r., na stanowisko profesora szkoły średniej. Zarządzeniem Wojewody Włocławskiego z 9 V 1976 r. utworzono Studium Wychowania Przedszkolnego (SWP) na podbudowie liceum ogólnokształcącego, które weszło w skład ZSZ we Włocławku przy ul. S. Sempołowskiej 2. Pierwszym dyrektorem szkoły został ówczesny dyrektor ZSZ – Prokopiak, który w SWP realizował program przedmiotu biomedyczne podstawy rozwoju i wychowania. Z kierowniczą kadrą dydaktyczną m.in. z: Ludwiką Baczyńską, Marią Brodzińską, Marią Sosnowską, Franciszkiem Wypijewskim przekształcił szkołę w placówkę kształcenia nauczycieli.

Prokopiak przy współpracy z wieloma członkami grona pedagogicznego był organizatorem kilku zjazdów absolwentów szkoły. Jedną z najdonośniejszych okazała się uroczystość w 1970 r., z okazji 50-lecia Szkoły Technicznej, połączona z IV Zjazd-

dem Absolwentów. Podczas jej trwania nadano imię Władysława Spasowskiego (dr nauk pedagog.) dla TPP i Maksymiliana Tytusa Hubera (prof. zw. dr inż. mechanik) dla ZSZ oraz ufundowano sztandary dla obydwu placówek.

Z racji kolejnej zmiany struktury średniego szkolnictwa zawodowego, 1 IX 1972 r., Prokopiak został powołany na dyrektora Pedagogicznej Szkoły Technicznej we Włocławku przy ul. S. Sempołowskiej 2. Funkcję tę piastował do 31 VIII 1984 r. i była to najdłuższa, 21-letnia, kadencja dyrektora w historii szkoły.

Od 1949 r. do przejścia na emeryturę był członkiem PZPR. Od 1 IX 1994 r. do 31 VIII 1995 r., na części etatu, pełnił funkcję wychowawcy w internacie Zespołu Szkół Zawodowych we Włocławku.

W pracy pedagogicznej, dydaktycznej i zawodowej wyróżniał się umiejętnościami związanymi z kierowaniem dużymi zespołami nauczycielskimi i administracyjnymi. Przyczynił się w znacznym stopniu do podniesienia wykształcania kadry nauczycielskiej, prowadząc między innymi kursy pedagogiczne, organizując wieczorowy i korespondencyjny system kształcenia nauczycieli. Jego nowatorskie rozwiązania metodologiczne i organizacyjne w kształceniu zostały wprowadzone także i w innych polskich placówkach kształcenia nauczycieli zawodu.

Za długoletnią pracę pedagogiczną został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi w 1979 r., Złotym Krzyżem Zasługi 21 VIII 1974 r. i Medalem Komisji Edukacji Narodowej w 1995 r.

Mieczysław Prokopiak zmarł 7 XI 2010 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku (sektor 40, rząd 8, nr 131). We wspólnym grobie spoczywają: żona Eugenia Prokopiak (ur. 26 V 1929 r., zm. 2 VII 2017 r.) i Weronika Wojtasiak (ur. 11 III 1917 r., zm. 29 X 1962 r.).

2 VI 1949 r. w kościele parafialnym w Kłóbce wzięł ślub z Eugenią, z d. Milczyńską. Małżeństwo Prokopiaków było bezdzietne.

Opracowujący powyższy biogram ma dużą satysfakcję z osobistej znajomości z dyrektorem i nauczycielem, M. Prokopiakiem, nawiązanej podczas nauki we włocławskim TPP.

Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 15 XI 1956 r. w sprawie ustalenia wykazu szkół i kursów kształcenia kadry pedagogicznej, których absolwenci podlegają przepisom ustawy

o planowanym zatrudnianiu absolwentów średnich szkół zawodowych oraz szkół wyższych, Załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 15 II 1956 r. (MP Nr 16, poz. 237 i 238); Archiw. Zespołu Szkół Zawodowych we Włocławku, Mieczysław Prokopiak, sygn. 22; H. Bitkowska, *Historia Studium Nauczycielskiego i Liceum Pedagogicznego 1976–1994*, http://archiwalna.zstwl.nazwa.pl/pliki/historia_sn.pdf; D. Marszałek, *Opisowa historia Szkoły Technicznej nad Wisłą*, <https://docplayer.pl/2776865-Opisowa-historia-szkoly-technicznej-nad-wisla.html>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Zesp%C3%B3l_Szk%C3%B3l_Technicznych_we_W%C5%82oc%C5%82awku; *Informator o szkołach ponadgimnazjalnych, Nabór Szkoła Ponadgimnazjalna*, Włocławek, Wyd. 2006/2007, <http://www.nabor.pcss.pl>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku. Kalendarium*, <http://archiwalna.zstwl.nazwa.pl/artykuly.php?art=22>; *Zespół Szkół Technicznych we Włocławku świętuje 90-lecie. Rozmowa z Donatem Marszałkiem, dyrektorem Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku*, <https://pomorska.pl/zespol-szkol-technicznych-we-wloclawku-swietuje-90lecie/ar/7173549>; – Fot. Mieczysław Prokopiak – ze zbiorów S. Kobusiewicza, Piotrków Tryb.

Zdzisław Jan Zasada

PRUSKI STANISŁAW

(1867–1940), ks., wychowanek Seminarium Duchownego we Włocławku, długoletni urzędnik włocławskiej kurii diecezjalnej; działacz polityczny i społeczny.

Urodził się 8 XI 1867 r. w miejscowości Jeżów (Jeżew), w powiecie Rawa Mazowiecka. Rodzicami jego byli Antoni i Florentyna, z domu Gajewska. Wykształcenie w zakresie szkoły średniej zdobył w Kaliszu (zakończył je jako abiturient klasy IV gimnazjalnej – tzw. mała matura). W latach

szkolnych mieszkał na plebanii w Iwanowicach u swojego wuja, ks. Józefa Gajewskiego (1840–1889). Pięcioletnie studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium duchownym we Włocławku (1885–1890). Święcenia kapłańskie przyjął 25 III 1890 r.

Po święceniach pracował najpierw jako wikariusz w Sroczku (1890–1893), a następnie w Wolborzu (1893–1894). W latach 1894–1896 był administratorem parafii w Nieszawie. W 1896 r. został mianowany proboszczem w Ostrowąsie, a stąd w 1906 r. został przeniesiony na takie samo stanowisko do Mierzyna, ale 10 IV 1908 r. został pozbawiony tego probostwa na żądanie władz rosyjskich. Była to forma represji za pisanie akt metrykalnych w języku polskim. Wtedy wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie przez 4 lata pełnił funkcję wikariusza i prefekta (w Nowym Jorku).

Po powrocie z Ameryki przez sześć lat (14 VII 1912–1 X 1918), w tym także w bardzo trudnym okresie I wojny światowej, prowadził sprawy gospodarcze Seminarium Duchownego we Włocławku jako prokurator, czyli dyrektor ekonomiczny. W tym czasie, w 1914 r., seminarium otrzymało oświetlenie elektryczne z zainstalowanej turbiny. Sporządzono także plany rozbudowy gmachów seminaryjnych (m.in. osobnego budynku dla biblioteki seminaryjnej), która miała rozpocząć się w 1919 r., ale nie doszło do tego z powodu galopującej inflacji. Następnie przez 12 lat (1 X 1918 r.–1 IX 1930 r.) prowadził sprawy finansowe Kurii Diecezjalnej we Włocławku jako skarbnik. Starał się m.in. o zgromadzenie środków finansowych na naprawienie szkód wyrządzonych przez ostrzał bolszewicki Włocławka w 1920 r. – także jako członek powołanego we wrześniu 1920 r. Głównego Komitetu Pomocy Biskupowi Włocławskiemu [Stanisławowi Zdzitowieckiemu] – m.in. odbudowę pałacu biskupiego, a także na poważną inwestycję, jaką była budowa gmachu Gimnazjum im. ks. Jana Długosza (przy ul. Łęskiej 26).

Jednocześnie był nominalnym administratorem parafii w Myśliborzu (1912–1913), następnie w Lubotyniu (1913–1916), a wreszcie przez 14 lat (1916–1930) nominalnym proboszczem w Radziejowie. (Stanowiska takie były dawane księżom pracującym w kurii lub seminarium jako źródła utrzymania; faktycznie funkcje duszpasterskie spełniał tam inny kapłan. Parafianie przeważnie nie byli zachwyceni takim stanem i błagali bpa o proboszcza, który by przebywał na miejscu. Tak było i w przypadku ks. Pruskiego). W 1930 r., po 40 latach pracy, już schorowany (szczególnie dokuczało mu chroniczne zapalenie krtani), został przeniesiony w stan spoczynku, otrzymując państwowy zasiłek emerytalny.

Od czasu przybycia do Włocławka, także po przejściu na emeryturę, udzielał się w życiu politycznym, społecznym i kulturalnym miasta. W wyniku wyborów z 9 III 1919 r. wszedł z listy nr 1 (Komitet Narodowy) jako radny do Rady Miejskiej. Był członkiem powołanego w 1925 r., z inicjatywy Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Komitetu Budowy Muzeum Ziemi Kujawskiej, przy zbiegu ulic Szkolnej (obecnie Mickiewicza) i Ogrodowej (obecnie Słowackiego). Należał do popierających Kasę im. Mianowskiego (1928), był prezesem Zarządu Banku Spółdzielczego we Włocławku (1933, 1937), członkiem w Radzie Powiatowej Włocławka z gminy Łęg (1938–1939), choć nie są to zapewne wszystkie funkcje pełnione przez niego we Włocławku.

Władza diecezjalna wysoko oceniła tę nietypową dla kapłana pracę i odznaczyła go najpierw (1918) godnością kanoniku honorowego, potem (1924) kanonika gremialnego, a wreszcie (1931) prałata archidiacona kapituły kolegiackiej w Kaliszu.

Po przejściu na emeryturę zamieszkał na stałe we własnej willi w Wieńcu-Zdroju, podwłocławskim sanatorium, z którym był związany od momentu jego powstania, będąc jego współzałożycielem. W 1923 r. wszedł jako udziałowiec do spółki „Zdrojowisko Siarczane Wieniec Spółka z o.o.” (na początku 1931 r. posiadał 259 udziałów z ogólnej puli 1 tys. akcji, co stanowiło 25,9% kapitału akcyjnego). Przez wiele lat był członkiem Zarządu Zdrojowiska „Wieniec”, a w 1923 r. pełnił funkcję wiceprezesa. Wszelkimi możliwymi sposobami propagował zalety tego uzdrowiska i przyczyniał się do jego rozwoju. M.in. nakłonił siostry szarytki pracujące w szpitalu włocławskim do zakupu działki w Wieńcu-Zdroju i wybudowania domu letniskowego dla sióstr (po wojnie stał się on właściwym domem zakonnym). W 1929 r. pobudował z własnych funduszy niewielki drewniany kościółek w stylu zakopiańskim (rozczłonowany w czasie wojny przez Niemców), w którym odprawiał nabożeństwa dla kuracjuszy i mieszkańców Wieńca-Zdroju. Po wybuchu wojny pozostał w Wieńcu-Zdroju, gdzie zmarł 3 V 1940 r. (data z dawnego nagrobka). 6 V został pochowany na cmentarzu parafialnym w Wieńcu.

ADW, Akta personalne ks. S. Pruskiego, sygn. 272 (29 k.), Akta Sem. 3(32), Kwalifikacje do stanu duchownego,

k. 410r; — *Schematyzmy... 1886–1939* (podają datę urodzenia: 28 XI 1867), 1949; — Adamczyk A., *Wieniec-Zdrój. Dzieje i wspomnienia*, Włocławek 2017, s. 16, 17, 22–25, 115; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1914–1939*, w: *Włocławek*, t. 2, Włocławek 2001, s. 103; Jaros M., *Dyrektorzy ekonomiczni (prokuratorzy)*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 154; Kubicki P., *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 1, t. 1, Sandomierz 1933, s. 537; [Rulka K.] K.R., *Ks. Stanisław Pruski*, „Kron. Diec. Włocł.” 1989, t. 72, dod. do nru 10–11, s. 63–64; tenże, *Z kościelnych dziejów Wieńca-Zdroju*, „Kron. Diec. Włocł.” 2003, t. 86, s. 552; [Ziółkowski B.](#), *Duchowni włocławscy w pracach PTK w latach 1908–39*, „Biuletyn Przewodnicki” 2000, nr 67, s. 10; — „Prz. Katol.” 1911, s. 784. — Fot. ze zbiorów BWSD we Włocławku.

Kazimierz Rulka

RADOMSKI ANTONI IGNACY

(1893–1947), ks., wychowanek Włocławskiego Seminarium Duchownego, sekretarz generalny katolickich stowarzyszeń młodzieży diecezji włocławskiej, patron stowarzyszenia „Spójnia” we Włocławku.

Urodził się 23 I 1893 r. w Wilatowie, w Poznańskim, z rodziców Stanisława i Pauliny, z d. Ostrowskiej. Początkowe nauki pobierał w domu rodzinnym pod kierunkiem nauczyciela domowego. Do gimnazjum uczęszczał w Trzemesznie i Gnieźnie. Po ukończeniu gimnazjum w 1913 r. rozpoczął studia z zakresu filozofii i nauk społecznych na uniwersytecie we Fryburgu Szwajcarskim, ale wybuch I wojny światowej (1914) uniemożliwił mu wyjazd do Fryburga dla kontynuowania studiów. Rozpoczął zatem w 1915 r. studia teologiczne w seminarium duchownym w Poznaniu, ale w 1917 r. został zaciągnięty do wojska pruskiego (od młodości znał dobrze język niemiecki) i w randze oberleutnanta pracował jako inspektor przy szpitalach wojskowych na Dolnym Śląsku. Od 1918 r. kontynuował studia teologiczne w seminarium duchownym w Gnieźnie, gdzie złożył rygorozum (egzamin

kończący pewien etap studiów). Po roku przeniósł się do Włocławka i po ukończeniu studiów teologicznych został 13 VI 1920 r. wyświęcony na kapłana diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej).

Po święceniach (w VII 1920 r.) został skierowany do pracy duszpasterskiej w Kamieńsku, gdzie pełnił funkcję wikariusza i prefekta, a ponadto zajmował się pracą społeczną wśród młodzieży, rzemieślników i robotników, w której wykazał się szczególnymi umiejętnościami i zdobył sobie powszechne uznanie wśród parafian.

W 1921 r. został przeniesiony do Włocławka i skierowany do pracy w powołanym (w 1919 r.) w Kurii Diecezjalnej trzyosobowym sekretariacie do spraw społecznych (do Stowarzyszeń Robotników Chrześcijańskich, do spraw stowarzyszeń młodzieży i do spraw katolickich stowarzyszeń kobiet). Powierzono mu (21 VI 1921 r.) stanowisko sekretarza generalnego do spraw stowarzyszeń młodzieży, po ks. Wincentym Zawadzkiem, który prowadził pracę z młodzieżą od 1919 r., ale w 1920 r. odszedł jako kapelan wojskowy na wojnę z wojskami sowieckimi; dlatego przez ostatni rok sekretariat nie funkcjonował. Na tym stanowisku pozostawał przez siedem lat (1921–1928) i odznaczył się nadzwyczajną gorliwością w pracy. Po dwóch latach, w 1923 r., w diecezji włocławskiej funkcjonowało 101 różnych stowarzyszeń młodzieżowych w różnych miejscowościach (we Włocławku cztery), w tym ok. 70 założonych przez ks. Radomskiego (dwa we Włocławku). Opracowywał systematycznie sprawozdania ze swej działalności w tym zakresie i publikował je w „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” oraz w „Słowie Kujawskim”. Przygotowywał także art. dotyczące stowarzyszeń młodzieży, szczególnie przestrzegając przed zagrożeniami ideologii socjalistycznej i komunistycznej, i publikował je na łamach prasy ukazującej się na terenie diecezji włocławskiej. Co jakiś czas organizował we Włocławku zjazdy diecezjalne (złoty) stowarzyszeń młodzieży oraz związane z nimi kursy społeczne.

Z czasem przybywało mu pracy. W 1921 r. przejął od ks. Wacława Waleckiego patronat nad – założonym w 1918 r. przez ks. Władysława Marcinkowskiego – stowarzyszeniem „Spójnia” we Włocławku (dwie grupy: męska i żeńska). W 1922 r. do związków diecezjalnych młodzieży zostały włączone katolickie związki młodzieży wiejskiej, a także chrze-

ścijańskie związki młodzieży robotniczej. W tym samym roku (25 II) powierzono mu formalnie ponadto funkcję patrona wrocławskiego Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, z pozostawieniem na stanowisku wicepatrona jego poprzednika, ks. Stefana Petrykowskiego, który prawdopodobnie praktycznie nadal kierował działalnością tego stowarzyszenia.

W 1923 r. (1 IV) na powiększenie uposażenia przyznano mu dochody z etatu wikariuszowskiego w Stawiszynie, ale już w 1924 r. nie był tam notowany.

W 1928 r. funkcję sekretarza generalnego stowarzyszeń młodzieży (teraz nazywanych Związkiem Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej) przejął ks. Stefan Pietruszka (Jabłonowski), a ks. Radomski został mianowany najpierw administratorem parafii Ostrowite koło Słupcy (19 XI 1928), a kilka lat później jej proboszczem (11 IV 1934). Również na tej placówce ks. Radomski wywiązywał się dobrze ze swych obowiązków, ku zadowoleniu ogółu parafian, a to przede wszystkim ze względu na swoją bezinteresowność. W kościele parafialnym przebudował trzy stare ołtarze i wystawił dwa nowe, ufundowane kosztem parafian. Nie zaniechał także działalności społecznej: od 15 XII 1933 r. był radnym gminy Ostrowite.

Tam też zastała go wojna. Przez dłuższy czas pozostawał na swej ostrowickiej placówce, a kiedy wyczuł bliskie aresztowanie dzięki życzliwej pomocy parafian przedostał się na tereny tzw. Generalnej Guberni i tam przebywał aż do końca wojny. Po powrocie do diecezji wrocławskiej (w III 1945 r.) stanął do pracy w swej przedwojennej placówce. Uporządkował kościół i odmalował go. Ponadto przez kilka miesięcy w 1947 r. (15 IV–1 IX) pełnił funkcję tymczasowego administratora parafii Giewartów.

Zmarł 14 XI 1947 r. (w wieku 54 lat) i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Ostrowitem.

ADW, Akta personalne ks. A. Radomskiego, sygn.: pers. 278 (52 k.); — *Schematyzmy... 1920–1939*; — Frątczak W., *Kościół rzymskokatolicki we Wrocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Wrocławek*, t. 2, Wrocław 2001, s. 246; Giszter W., *Ś. p. ks. Antoni Radomski – wspomnienie pośmiertne*, „Kron. Diec. Włocł.” 1947, r. 41, s. 325–327; tenże, *Ze wspomnień pośmiertnych*, „Ład Boży” 1947, r. 3,

nr 50, s. 4; Radomski A., [Sprawozdania sekretarza generalnego stowarzyszeń młodzieży, pod różnymi tytułami], „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1921, r. 15, s. 258–260, 354–357; 1922, r. 16, s. 254–258; 1923, r. 17, s. 61–66, 110–114, 181–182, 232–237, 298–300, 413–416; 1924, r. 18, s. 85–93, 190–195, 260–263, 462–465, 526–529, 598–605; 1925, r. 19, s. 389–391; 1926, r. 20, s. 64–69, [171–172], 211–215, 306–308, 343–346, 374–375; 1927, r. 21, s. 92–94, 125–127, 281–283; — Fot. z internetu.

Kazimierz Rulka

RĄBAŁSKI WACŁAW

(1890–1956), papiernik, przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Wrocławku.

Urodził się 7 IX 1890 r. w Słomczynie gmina Jeziorna w powiecie warszawskim, w rodzinie robotniczej. Był synem Władysława i Walerii z Kowalewskich. Ojciec jako cieśla, a następnie stolarz pracował w Mirkowskiej Fabryce Papieru w Jeziornie, zmarł, kiedy syn skończył 11 lat. Po ukończeniu czterech oddziałów szkoły fabrycznej zdał egzamin do czwartej klasy Szkoły Handlowej w Warszawie. Ze względu na trudną sytuację materialną rodziny – matka wdowa z czwórką dzieci na utrzymaniu – nie kontynuował dalszej nauki. W 1908 r. zatrudniony został jako robotnik w Myszkowskiej Fabryce Papieru. W 1910 r. rozpoczął praktykę papierniczą, którą zakończył po czterech latach, opanowując technologię wyrobu papieru i bibułki papierosowej. W 1914 r. po wybuchu wojny wraz z częścią fabryki został ewakuowany do Rosji. W Myliszczach pod Moskwą pracował jako wychowawca i nauczyciel w szkole dla chłopców przy fabryce wagonów. W sierpniu 1918 r. wraz z grupą chłopców powrócił do Polski, początkowo do Warszawy, a następnie do Jeziornej. Podczas pobytu w Rosji przeżył okres rewolucji październikowej, która w decydujący sposób wpłynęła na ukształtowanie jego poglądów i przekonań politycznych. W 1919 r. wstąpił do KPP. W tym samym roku podjął pracę jako magazynier w Drukarni Państwowej w Warszawie. W 1921 r. wrócił do Jeziornej, podejmując pracę majstra zmianowego w Myszkowskiej Fabryce Papieru. Od 1919 r.

czynnie uczestniczył w życiu społeczno-politycznym. Był członkiem Zarządu Głównego Związku Zawodowego Przemysłu Papierniczego w Warszawie i członkiem KPP w Jeziornej. Brał czynny udział w wyborach do Sejmu, był kandydatem z listy Jedności Robotniczej. Był członkiem i przewodniczącym Robotniczego Stowarzyszenia Spożywczego w Jeziornej. Oprócz pracy zawodowej, związkowej i politycznej, czynnie uczestniczył w życiu kulturalno-oświatowym prowadzonym przez Towarzystwo „Dom Ludowy”, którego był przewodniczącym.

W V 1926 r. brał udział w strajku robotników Myszkowskiej Fabryki Papieru w Jeziornej, w następstwie którego został wyrzucony z pracy wraz z grupą 120 robotników. Jeszcze w tym samym roku został zatrudniony jako mistrz zmianowy w Fabryce Papieru w Soczewie koło Płocka, gdzie pracował do 1931 r., do czasu upadłości fabryki. W latach 1931–1933 pracował jako kierownik produkcji w nowo powstałej Fabryce Papieru „Mokwin” w Morwinie na Wołyniu, a następnie w Fabryce Papieru „Lignoz” w Boruszczowicach koło Tarnowskich Gór. We wrześniu 1939 r. podjął pracę w Fabryce Papieru w Myszkowie. Po przejściu fabryki przez niemieckiego okupanta został zwolniony. W pierwszym kwartale 1940 r. wraz z mężem siostry założył i prowadził w Warszawie biuro handlowe zajmujące się sprzedażą materiałów wodno-kanalizacyjnych pod nazwą „Dom Handlowy J. Szczepański i W. Rąbalski”. Biuro to prowadził przez czas okupacji. Podczas pobytu w Warszawie nawiązał kontakt z dawnymi towarzyszami z KPP, włączając się do grupy koła Związku Przyjaciół ZSRR działającego na Pradze. Po wyzwoleniu, w końcu I 1945 r. powrócił do Jeziornej. Mając przygotowanie zawodowe, w III 1945 r. objął stanowisko dyrektora Myszkowskiej Fabryki Papieru w Jeziornej. Czynnie zaangażował się w odbudowę fabryki, która już w VII 1945 r. podjęła produkcję.

Jako przedwojenny działacz KPP wstąpił w szeregi PPR, brał czynny udział w życiu politycznym i społecznym Jeziornej. Był współtwórcą Gimnazjum Przemysłowego Mirkowskiej Fabryki Papieru, które rozpoczęło działalność już 1 IX 1946 r. W I 1947 r. został mianowany naczelnym dyrektorem Warszawskich Zakładów Papierniczych z siedzibą w Jeziornej, a w III 1948 r. – zastępcą dyrektora Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego

w Łodzi. W III 1949 r. z polecenia ministra Przemysłu i Handlu objął stanowisko naczelnego dyrektora Włocławskich Zakładów Papierniczych we Włocławku.

Po kongresie zjednoczeniowym polskiego ruchu robotniczego został członkiem PZPR. Z polecenia partii w 1951 r. włączony został w skład radnych MRN we Włocławku. Po rezygnacji E. Zawislaka ze stanowiska Przewodniczącego Prezydium MRN we Włocławku 30 I 1952 r. wybrany został jednogłośnie przewodniczącym. Urząd przewodniczącego Prezydium MRN we Włocławku objął 17 IV tr. Po ponad roku działalności na sesji MRN 18 VI 1953 złożył rezygnację, jako powód podając oddelegowanie do pracy w Ministerstwie Przemysłu Drzewnego i Papierniczego. W krótkich wystąpieniach pożegnalnych radni podkreślali, że był „dobrym gospodarzem, szczerym i uczciwym pracownikiem, oddanym klasie robotniczej, troszczącym się o jej poprawę bytową”. Podobnie jak w Jeziornej wspierał rozwój szkolnictwa zawodowego, był przewodniczącym komitetu rodzicielskiego Liceum Papierniczego we Włocławku

Uchwałą Prezydium Krajowej Rady Narodowej z 25 VI 1946 r. odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi „za odbudowę i organizację przemysłu papierniczego”.

Zmarł prawdopodobnie w 1956 r. Ze związku małżeńskiego z Sabiną Zagajewicz miał dwóch synów: Wiesława, ur. 1921 r., i Stanisława, ur. 1930 r.

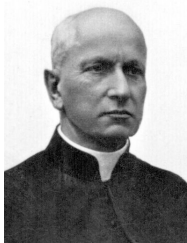
Arch. Zakładowe UM Włocławek, akta osobowe W. Rąbalski; APW, Prezydium MRN we Włocławku lata 1950–1972 [1973], sygn. 74, 75; Zakłady Celulozowo-Papiernicze im. J. Marchlewskiego lata 1945–1994, spis zd. odb. 4, poz. 73; Kozłowski R., *Czerwony Włocławek. Mity a rzeczywistość*, Włocławek 2000; M. P. 1947. 79.529.

Marianna Gruszczyńska

RUDZIŃSKI IGNACY

(1882–1962), ks., prałat, prof. Włocławskiego Seminarium Duchownego.

Urodził się 26 VI 1882 r. w Piotrkowie Trybunalskim, w rodzinie Józefa i Joanny, z Dziubeckich. Rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Początkowo

uczył się w domu rodzinnym. Później, do roku 1898, uczęszczał do miejskiej szkoły w Piotrkowie Trybunalskim. W 1899 r. otrzymał świadectwo ukończenia gimnazjum filologicznego i wstąpił do Seminarium Duchownego we Włocławku. Na krótko przerwał studia ze względów zdrowotnych. Wrócił

na nie w 1902 r., na drugi kurs. Święcenia kapłańskie otrzymał 16 III 1907 r. z rąk bp. Stanisława Zdzitowieckiego.

Pierwszą placówką duszpasterską ks. Rudzińskiego były Gorzkowice k. Piotrkowa Tryb. Po roku został przeniesiony do Sadlna k. Piotrkowa Kuj. (12 II 1908 r.), gdzie pełnił funkcję wikariusza. W zastępstwie chorego proboszcza administrował parafią, kierował remontem budynków inwentarskich, a także budową parkanów przy kościele i cmentarzu. 22 VII 1916 r. został mianowany proboszczem w Licheniu. Oprócz pracy duszpasterskiej, prowadził także szeroką działalność społeczną. Przyczynił się do powstania Kółka Rolniczego oraz kooperatywy spożywczej. Rozpoczął także budowę Domu Ludowego. W roku 1919 zdał egzamin proboszczowski. W roku 1921 rozpoczął studia w Rzymie na Papiejskim Uniwersytecie Świętego Tomasza z Akwinu (Angelicum). Ukończył je w 1923 r., uzyskując tytuł doktora prawa kanonicznego. Po powrocie do Polski objął na krótko obowiązki administratora parafii Bronisław k. Radziejowa (1 IV 1923 r.), po czym 14 V 1924 r. został proboszczem w Chełmcach k. Kalisza. Po czterech latach przejął parafię w Służewie k. Aleksandrowa Kujawskiego (7 VII 1928 r.).

W tym czasie rozpoczął pracę w Niższym Seminarium Duchownym czyli Liceum Piusa X we Włocławku. Od 1932 r. był wykładowcą religii, sprawował też funkcję prefekta i ojca duchownego. W tymże roku został także profesorem w Wyższym Seminarium Duchownym, gdzie wykładał teologię pastoralną (praktyczną). W 1934 r. mianowany został w Kurii Biskupiej cenzorem ksiąg treści religijnych, a w 1935 r. spowiednikiem alumnów w seminarium. 3 VII 1937 r. został mianowany proboszczem w Krużynie. W 1938 r. wszedł w skład Sądu Biskupiego jako *promotor iustitiae* (promotor sprawiedliwości). Krótko przed wybuchem II wojny światowej otrzy-

mał nominację na stanowisko ojca duchownego w WSD.

W 1939 r. ks. Rudziński szczęśliwie uniknął aresztowania i przez kilka miesięcy pełnił obowiązki duszpasterza w Lubaniu k. Włocławka. Został jednak zmuszony przez Niemców do opuszczenia parafii. Udało mu się dotrzeć do Warszawy, gdzie się ukrywał. Warszawska Kuria Metropolitarna powierzyła mu obowiązki kapelana Sióstr Rodziny Maryi w Płudach pod Warszawą. Ks. Rudziński i ks. Piotr Tomaszewski opiekowali się klerykami włocławskiego seminarium, którzy szczęśliwie uniknęli aresztowania i przebywali na terenie Generalnej Guberni. Zaopatrywali ich w odpowiednie zaświadczenia i organizowali pomoc finansową.

Wiosną 1945 r. powrócił do Włocławka i objął stanowisko proboszcza parafii w Kowalu (28 XI 1945 r.) i wicedziekana Dekanatu Włocławskiego. W 1946 r. został mianowany kanonikiem gremialnym, a w 1949 r. prałatem kustoszem Kapituły Katedralnej we Włocławku. W tym samym roku przejął obowiązki ojca duchownego i profesora w WSD. 7 X 1949 r. został dyrektorem Diecezjalnej Unii Apostolskiej.

W Kowalu zajęł się organizacją życia parafialnego i przywróceniem kościoła do funkcji sakralnej. Na miejscu rozebranego przez Niemców ogrodzenia kościelnego zbudowano nowe od strony wschodniej i północnej. W X 1946 r. zostały zawieszona na wieży kościelnej dwa nowe dzwony. Figura Matki Boskiej, która przed wojną znajdowała się nad bramą wejściową do kościoła, została w 1954 r. postawiona na kamiennym postumencie obok dzisiejszej dzwonnicy. Staraniem ks. Rudzińskiego w Kowalu utworzono Dom Zakonny Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi. Siostry prowadziły działalność charytatywną i zorganizowały przedszkole. W 1953 r. został mianowany spowiednikiem nadzwyczajnym na okres trzech lat dla sióstr Zgromadzenia Wspólnej Pracy oraz dla alumnów WSD. W tym czasie ks. Rudziński miał coraz większe problemy ze zdrowiem. Kilkakrotnie jeździł na kurację do Trzebnicy. Zwracał się także do bpa o wyrażenie zgody na utworzenie prywatnej kaplicy na plebanii. Duszpasterskie obowiązki pełnił do 28 XI 1959 r., kiedy to otrzymał status rezydenta w Kowalu.

31 III 1960 r. powołano go na administratora parafii w Straszewie, jednak cztery miesiące później

został przeniesiony na emeryturę (10 VII 1960 r.) i zamieszkał we Włocławku przy ul. Gdańskiej. Ks. Ignacy Rudziński zmarł 12 IX 1962 r. i został pochowany w kwaterze kapłańskiej na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. I. Rudzińskiego, bez sygn., Tomaszewski P. Śp. Ks. Ignacy Rudziński, „Kron. Diec. Włoc.” 1962, nr 11–12, s. 373–375, Ks. Józef Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, Wyd. Nauk. UMK, Toruń 2010, Ks. Wojciech Frątczak, *Diecezja włocławska*, s. 94 i 98.

Jerzy Giergielewicz

SARBIŃSKI WITOLD STANISŁAW*

(1919–1945), członek sztabu Tajnej Organizacji Polskiej, Zjednoczonych Organizacji Ruchu „Miecz i Pług”, AK.

Urodził się 16 XI 1919 r. w Kowalu, w rodzinie Lucjana, z zawodu stolarza, i Reginy, z d. Makulskiej. Był bratem Adama, ps.: „Błyskawica”, „Sęp”, założyciela i komendanta TOP. Sarbiński ukończył szkołę powszechną w Kowalu, a następnie Państwową Szkołę Handlową we Włocławku. Świadectwo

maturalne otrzymał w 1938 r. Kilka miesięcy pracował w magistracie w Kowalu, przygotowując się jednocześnie na specjalnych kursach w Płocku do egzaminu, by podjąć studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. W tym okresie należał do „Strzelca” i brał udział w licznych zawodach sportowych, osiągając doskonałe wyniki, m.in. w lekkoatletyce i pływaniu. Działal również w OSP Kowal, pełniąc w ostatnim przedwojennym zarządzie funkcję sekretarza.

W 1939 r. został powołany do czynnej służby wojskowej i brał udział w kampanii wrześniowej. Do niewoli dostał się 19 lub 20 IX pod Żychli-

nem (k. Kutna). W X 1939 r. uciekł z niewoli i powrócił do rodziny. Od XI r. do VII 1944 r. pracował w warsztacie blacharsko-hydraulicznym Artura Questa w Kowalu jako księgowy (dobrze znał język niemiecki). Na jego prośbę Quest zatrudnił w warsztacie A. Sarbińskiego. Przed wojną i w okresie okupacji mieszkał w Kowalu przy ulicy Kołłątaja (okupacyjna H. Göringstrasse).

W 1940 r. założył wraz z bratem Adamem i alum-nem WSD, Stanisławem Mazierskim, młodzieżową organizację konspiracyjną o profilu chadec-ko-endeckim – Tajną Organizację Polską (TOP). Odpowiedzialny był za jej pion cywilny, m.in. redagowanie ulotek i gazetek oraz prowadzenie arch. W początkowym okresie działalności do I 1941 r. wraz z bratem, Zdzisławem Maziarskim, kolportował na terenie Kowala gazetki KZPL i KSSL „Ogniw” i „Piorun”. Organizował kolportaż konspiracyjnych wydawnictw na terenach działalności TOP w pow. włocławskim, kolskim i kutnowskim. Jesienią 1942 r. brał udział w rozmowach scalieniowych z „MiP”. W ich wyniku został członkiem, a wraz z jego powiatowymi strukturami w 1944 r. – żołnierzem AK. Po zawarciu związku małżeńskiego ze względu na żonę i dzieci ograniczył swą działalność do kierowania siatką łączności konspiracyjnej, m.in. utrzymywał stałe kontakty z Januszem Sieradzkim w Brześciu Kujawskim oraz Adamem Gostyńskim, ps. „Aleksander”, „Wicherek”, Eugeniuszem Rybarskim, ps.: „Grzmot”, „Orlik”, i Tadeuszem Sarbińskim we Włocławku.

W.S. Sarbiński został aresztowany wraz z A. Sarbińskim przez Gestapo we Włocławku 6 VII 1944 r. w godzinach rannych, w domu, w fali aresztowań, która do końca nie została wyjaśniona. Gestapo nie dysponowało dowodami przeciwko niemu, a arch. ukryte w kościele w Kowalu nie zostało (do dziś) odnalezione. Po jego aresztowaniu żona Irena wraz z łączniczką Lilianną Wojciechowską przewiozły dokumenty do Włocławka na punkt kontaktowy przy ul. Rolniczej, a broń z mieszkania zabrał inny członek organizacji, Jerzy Piotrowski, ps. „Georg”. W.S. Skarbiński torturowany we włocławskim więzieniu nie przyznał się do działalności konspiracyjnej. Jego brat Adam również zaprzeczał jego działalność w ugrupowaniu, a niemiecki pracodawca wstawił się za nim i starał o uwolnienie. Dopiero w czasie konfrontacji z Adamem Credo, ps. „Stary”,

* Przedruk: *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z.J. Zasady, Włocławek–Kowal 2006, s. 202–204.

który zastąpił go na stanowisku szefa propagandy, ten potwierdził, że Skarbiński był członkiem TOP oraz „MiP”, a także, że brał udział w naradach kierownictwa ugrupowania. Był również konfrontowany z innymi konspirantami aresztowanymi 15 VIII 1944 r. i na początku IX tr.

Planowane przez pozostałych na wolności konspiratorów odbicie aresztowanych z więzienia we Włocławku nie doszło do skutku. (Były już przygotowane skrytki dla nich po ewentualnym odbiciu, w których miano ich ukryć przez 1–2 dni przed przetrznięciem poza powiat).

W X 1944 r. został przesłany do więzienia Gestapo przy ul. Robert Koch Str. (ob. S. Sterlinga) w Łodzi, a następnie 11 XI osadzony na Radogoszczy, skąd skierowano go w końcu listopada do obozu koncentracyjnego w Gross-Rossen (nr obozowy 87224). W obozie ze względu na dobrą znajomość języka niemieckiego pracował w biurze. W początkach II 1945 r. został ewakuowany wraz z innymi więźniami w tzw. marszu śmierci do obozu koncentracyjnego Flossenbürga (nr obozowy 48706) komando Amsbach, stamtąd w III do Dachau i po miesiącu ponownie do Flossenbürga. W tym obozie spotkał się z Janem Markiewiczem. Był już skrajnie wyczerpany i chory. Bardzo tęsknił za domem, żoną i dziećmi, ale nie wierzył już, że dożyje wyzwolenia.

W. S. Skarbiński żył jeszcze do 22 IV 1945 r. Ostatnie dni i godziny jego życia nie są znane. Został zamordowany, bądź przed ewakuacją obozu, kiedy Niemcy rozstrzelali na wzgórzu z karabinów maszynowych ok. 2 tys. chorych i najsłabszych jeńców, bądź w czasie drogi, kiedy konwojenci dobijali osoby niemogące wytrzymać trudów marszu. Według relacji świadków 23 IV 1945 r., kiedy wojska amerykańskie oswojodziły więźniów, już nie żył.

15 II 1942 r. zawarł we Włocławku związek małżeński z Ireną Rybarską (po drugim mężu Cześnin). Mieli dwoje dzieci: córkę Danutę Zofię (ur. 28 VI 1942 r.), nauczycielkę w Łodzi, i Lechosława Kazimierza (ur. 3 II 1944 r.), mgr. inż. zamieszkałego w Sochaczewie.

FAiPAKoWSP, Inp. Wł., t. osob.: Rybarska E., Sarbiński W.; APW,SPW 1945–1950, sygn. 115, k. 159; ASRW AGSW *O uznaniu za zmarłego*, sygn. 133/48 (Sarbiński W.); IPN–AGKŚZpNP, SO–Ł., sygn. 616; IPN – Delegatura Bydgoszcz, sygn. IPN BY 069/285, t 1, k. 226; Muzeum

Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, Księga ewidencji łaźni więzienia radogoskiego, sygn. A–4565, k. 143; Pismo Międzynarodowego Biura Poszukiwań z Arolsen z 4 listopada 1993 r.; Orzeczenie Biskupiego Sądu Duchownego we Włocławku z 30 października 1950 r. (odpisy w zbiorach autora); MOSP Kowal – arch., bez sygn., dokumenty z lat 1945–1964: Kwestionariusz dotyczący rejestracji szkód wojennych z 26 VII 1945, spisany przez W. Czapskiego i W. Jałoszyńskiego; Cześnin I., Rybarski W., Sarbiński W. J., Sieradzka D. – relacje (zbiorach autora); – Chrzanowski B., „Miecz i Pług” (*Zjednoczone organizacje Ruchu „Miecz i Pług” na Pomorzu w latach okupacji niemieckiej*, Toruń 1997, s. 154–155; Zasada Z.J., *Straż*, s. 94; Ziółkowski B., „Miecz i Pług” – *Zjednoczone Organizacje Ruchu „Miecz i Pług” we włocławskim*, „Zeszyty Naukowe WSHE” 2005, t. 17, s. 181, 187–188; tenże, *Sarbiński Witold Stanisław*, w: SBKP, cz. 6, s. 136–137; – Fot. W. S. Sarbińskiego z archiw. Autora.

Bogdan Ziółkowski

STAŃCZAK ROCH

(1877–1957), długoletni organista katedralny i w kościele św. Jana Chrzciciela we Włocławku, represjonowany przez władze rosyjskie za granie pieśni patriotycznych, muzyk, kompozytor, pedagog.

Urodził się 29 VII 1877 r. w Lubieniu Kujawski na Kujawach. Był synem Józefa (włościanina) i Marianny, z d. Szymańskiej. Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej miejscowości (szkoła ta powstała w 1839 r.). Wykształcenie pedagogiczne otrzymał w Seminarium Nauczycielskim w Łęczycy, lecz nie podjął pracy w szkole, ale wstąpił do szkoły dla organistów, założonej przy włocławskiej katedrze przez ks. Leona Moczyńskiego, profesora miejscowego Seminarium Duchownego i dyrygenta Chóru Katedralnego we Włocławku. Szkołę tę ukończył z wyróżnieniem w 1897 r.

Następnie pracował jako organista w Przedczu, gdzie starał się o podniesienie poziomu śpiewu kościelnego. Poza utworami kościelnymi uczył również pieśni świeckich i ludowych. W 1903 r. kapitu-

ła katedralna powołała go na stanowisko organisty przy katedrze we Włocławku. Zamieszkał wtedy we Włocławku w tzw. kolegium wikariuszy, następnie w budynku kapituły przy ul. Bednarskiej (ok. 1910 r.). Gdy zaczęto budować nowy most na Wiśle, przeprowadził się na ul. Kilińskiego 11. 5 VII 1908 r. podjął drugi etat organistowski we włocławskiej parafii św. Jana Chrzyciela. W tym czasie za udział w manifestacjach trzeciomajowych i graniu na organach w katedrze pieśni narodowych został aresztowany przez władze carskie. Dopiero po interwencji ks. Feliksa Mikulskiego, proboszcza parafii św. Jana, zwolniono go i pozwolono na dalszą pracę w farze, ale tylko w charakterze pomocnika organisty. W 1914 r., po opuszczeniu Włocławka przez wojska carskie, odzyskał stanowisko organisty w parafii.

Przez pewien czas pełnił także funkcję nauczyciela muzyki w Gimnazjum im. ks. J. Długosza. Po śmierci ks. Mikulskiego (1933 r.) został 19 VII 1935 r. (w wieku 58 lat, przepracowawszy na stanowisku organisty 38 lat) zwolniony z tego stanowiska przez następnego proboszcza, ks. Sylwana Dembczyka, i utrzymywał się z renty wypłacanej przez Ubezpieczalnię Społeczną.

Przed wojną należał do Komisji Diecezjalnej do spraw Organistowskich oraz do Związku Organistów, w których pełnił funkcje sekretarza, prezesa związku oraz diecezjalnego egzaminatora organistów.

Po wybuchu II wojny światowej został wraz z rodziną wysiedlony przez Niemców z Włocławka; on sam udał się do Lubienia Kujawskiego, a rodzina do Chocenia, gdzie pracował ks. Feliks Mijakowski. Przebywając w Lubieniu, w samym miasteczku i okolicy podtrzymywał wśród mieszkańców ducha religijnego i narodowego. Urządzał potajemnie nabożeństwa, za co dwukrotnie został skatowany przez Niemców i cudem uniknął śmierci.

Po zakończeniu wojny wrócił do Włocławka do domu rodzinnego na ul. Kilińskiego. Został zatrudniony nieetatowo jako organista w podwłocławskiej parafii Michelin przez ks. Jana Oświecińskiego, który był tam proboszczem w okresie 23 XI 1945–31 VIII 1946, i pełnił tę funkcję do VIII 1949 r. W XII 1947 r. przy okazji roznoszenia opłatków dokonał pierwszego spisu parafian michelińskich. Mimo choroby nadal dorabiał do skromnej emerytury, grając codziennie o godz. 6 rano na mszy w szpitalu przy ul. Toruńskiej.

Poza pracą zawodową pisał również art. do pism fachowych, a także do „Kroniki Diecezji Włocławskiej” oraz „Ładu Bożego”, w których podejmował różne tematy, przede wszystkim dotyczące kształcenia organistów. Ogłosił drukiem broszurę pt. *Organy, ich znaczenie i stan obecny w Polsce* (Włocławek 1925, odb. z „Kron. Diec. Kuj. Kal.”), która rozeszła się w kilku tysiącach egzemplarzy. Opublikował też pierwsze biogramy swego włocławskiego mistrza, ks. Leona Moczyńskiego (*Ś.p. Ksiądz Leon Moczyński. (Wspomnienie pośmiertne)*, „Przegląd Cecylianowski” 1919, nr 2, s. 15–16; *Życie i działalność ś.p. ks. L. Moczyńskiego*, w: *Jednodniówka dla upamiętnienia 40-letniego jubileuszu Tow. b. Chórów Katedralnych „Lutnia”*, Włocławek 1928, s. 8–12; *Ks. Leon Moczyński – miłośnik pieśni i jej krzewiciel we Włocławku*, w: *50-lecie Towarzystwa b. Chórów Katedralnych „Lutnia” we Włocławku*, Włocławek 1938, s. 10–13). Podjmował również tematy z zakresu kościelnych tradycji świątecznych oraz zwyczajów ludowych.

Cechowała go ogromna życzliwość względem wszystkich, którzy szukali u niego jakiegokolwiek rady i pomocy. Odznaczał się wielką wiarą i przywiązaniem do Kościoła. Do zwyczajów panujących w jego domu należało uczenie dzieci grania na jakimś instrumencie muzycznym, najczęściej na fortepianie; dzięki czemu wszystkie muzykowały.

Zmarł 10 XI 1957 r. we Włocławku i został pochowany na miejskim cmentarzu przy al. Chopina (sektor 38, rząd 1, nr 10).

Z małżeństwa z pierwszą żoną – Joanną Dominiwą, z d. Wolicką (1882–1916), zawartego 17 V 1904 r., miał troje dzieci: Czesława (ur. 1905), Bronisławę (ur. 1908) i Jacka (ur. 1912), znanego adwokata i działacza społecznego na Kujawach (zginął tragicznie w 1945 r.). Po śmierci pierwszej żony zawarł powtórnie małżeństwo z siostrą ks. Feliksa Mijakowskiego, Alicją-Kazimierą (ur. 1891), z którego urodziła mu się córka Maria.

ADW, Parafia Lubień Kujawski, metryki chrztów, rok 1865–1881; Metryka chrztu Rocha Stańczaka; AKDW, Teczka: Sprawy organistowskie 1945–1952; Pismo R. Stańczaka do Kurii Diecezjalnej Włocławskiej z 10 XI 1948 r.; Urząd Stanu Cywilnego we Włocławku, Akt zgonu R. Stańczaka, nr 713; – Fopp T., *Jubileusz 50-lecia pracy* [R. Stańczaka], „Ład Boży” 1947, r. 3, nr 19 (11–17 V), s. 7–8; Jankowski Z., *Parafia Rzymskokatolicka p. w. Ducha*

Świętego we Włocławku, „Biuletyn Przewodnicki” 2007, nr 88, s. 14; [Librowski S.], *Kalendarium życia, cierpień, działalności i uznania księdza Stanisława Librowskiego*, „Arch. Bibl. Muz.” 1989, t. 58, s. 362, 365, 389. — Fot. ze zbiorów rodzinnych.

Józef Nowak

STASZEWSKI JANUSZ WIKTOR (1903–1939), historyk, archiwista, autor prac z historii wojskowości XIX w.

Urodził się 26 IV 1906 r. we Wrocławiu, był synem Franciszka Trumeniusza, (ur. 1886) urzędnika Warszawsko-Wiedeńskiej Kolei Żelaznej, i Zofii, z Orłowskich (1873–1923). Po śmierci ojca Staszewski wraz z matką zamieszkał w jej majątku rodzinnym Muchlin koło Turku. Tam też ukończył szkołę powszechną. W latach 1918–1919 prowadził kronikę drużyny harcerek im. Bartosza Głowackiego w Muchlinie. Edukację kontynuował w Gimnazjum im. A. Asnyka w Kaliszu, które ukończył w 1923 r. Już wówczas wykazał się szczególnym zamiłowaniem do historii. Wygłaszał chętnie referaty na różnych uroczystościach szkolnych, a jeszcze chętniej zapępiał czas wolny od nauki rysowaniem żołnierzy polskich w ich barwnych mundurach historycznych. Wtedy też zwrócił baczniejszą uwagę na, pasjonującą najbardziej chłopców dobę napoleońską, której później miał się poświęcić.

Jako małoletni członek Polskiej Organizacji Wojskowej uczestniczył w 1918 r. w rozbrajaniu Niemców. W 1920 r. służył jako ochotnik w WP.

Zgodnie z wolą swego wuja i opiekuna, Wincenego Orłowskiego, podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W 1924 r. przeniósł się na studia historyczne na Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Płońskiego (student A.M. Skałkowskiego i K. Tymienieckiego). W trakcie studiów opublikował pracę historyczno-wojskową *Województwo kaliskie w 1830–31 roku*. 18 X 1927 r. uzyskał tytuł magistra na podstawie pracy *General Józef hrabia Załuski*. W 1928 r. podjął pracę w APPozn,

gdzie był zatrudniony do IX 1939 r. Tam też główny wysiłek położył na gromadzeniu materiałów do późniejszych prac historycznych.

20 III 1934 r. na podstawie dysertacji *Walki kawalerskie pod Mirem i Romanowem (1812)* Staszewski uzyskał doktorat na Uniwersytecie Poznańskim. Tam też wykrystalizowały się jego zainteresowania i poglądy na temat dziejów oręża polskiego epoki napoleońskiej oraz przebiegu powstań listopadowego i styczniowego. Najobszerniejszym efektem prac badawczych, przewidzianym jako rozprawa habilitacyjna Staszewskiego, była monografia *Wojsko polskie na Pomorzu w roku 1807*. Jednak wydrukowany nakład został w 1939 r. zniszczony przez Niemców i książka została opublikowana dopiero w 1958 r. w Gdańsku staraniem Stanisława Herbsta i Wiesława Bieńkowskiego. Nie bez wpływu na pogłębienie historycznych pasji pozostał IV Zjazd Historyków w Poznaniu, na którym prof. Wacław Tokarz rzucił myśl opracowania lokalnych monografii o powstaniu listopadowym.

Od 1 VIII 1928 r. do 15 VII 1929 r. Staszewski uczestniczył w IX Kursie Szkoły Podchorążych Rezerwy w Śremie. Po jego zakończeniu został mianowany plutonowym podchorążym, z jednoczesnym przydzieleniem do 29. Pułku Strzelców Kaniowskich. W 1932 r. otrzymał stopień podporucznika rezerwy. Jako oficer przebył przeszkolenie wywiadowcze (wskazuje na to wiele przesłanek) w okresie od 1 VI do 17 VII 1937 r. zorganizowane przez Oddział II Sztabu Głównego WP w Warszawie.

Oddzielnym kierunkiem działalności naukowej Staszewskiego były opublikowane w serii „Życiorysy zasłużonych Polaków XVIII i XIX wieku” biografie generałów: Józefa Biernackiego, Dominika Dziewanowskiego, Michała Mycielskiego, Edmunda Taczanowskiego, Józefa Załuskiego. W PSB opublikował życiorysy Stanisława Bojanowskiego, Gabriela Biernackiego, Gustawa Alfreda Bojanowskiego, Kazimierza Bolesza, Aleksandra Chlebowskiego, Jakuba Czosnowskiego. Po zakończeniu II wojny światowej w tym wydawnictwie ukazały się życiorysy: Onufrego Dąbrowskiego, Feliksa Dębińskiego, Józefa i Andrzeja Deskurów, Mamerta Dłuskiego, Ludwika Dąbrowskiego, Dominika i Jana Nepomucena Dziewanowskich. Wiadomo, że Staszewski zebrał i przygotował materiały do dalszych 60 biogramów. Był aktywnym współpracownikiem z: „Przeglądem

Wojskowym”, „Kwartalnikiem Historycznym”, „Kurierem Poznańskim”, „Polską Zbrojną”, „Gazetą Polską”, „Pionem”, „Awangardą Państwa Narodowego”, „Głosem Kaliskim” i „Mestwinem”.

Od 1933 r. był sekretarzem redakcji „Roczników Historycznych”. Na tym stanowisku odznaczył się pracowitością i szczerym entuzjazmem dla nauki, organizując na szeroką skalę wymianę czasopism. Wiele czasu poświęcał, przeprowadzając żmudne korekty tekstów przewidzianych do druku. Od 1934 r. w sekretarzował Poznańskiemu Towarzystwu Miłośników Historii. W VI 1939 r. został powołany do zarządu Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Ogółem opublikował ponad 200 prac: książek, art., recenzji i tekstów publicystycznych. Opierał się w nich na gruntownej kwerendzie archiwalnej i wykorzystywał źródła różnorodnej, które w dużej mierze uległy zniszczeniu w latach drugiej wojny światowej. Staszewski podjął w swych pracach rzadko wcześniej poruszaną problematykę gwardii narodowej w okresie Księstwa Warszawskiego.

W badaniach naukowych zajmował się szczególnie historią wojskowości czasów napoleońskich, lecz nie stronił od przyczynkowych badań związanych z dziejami Wielkopolski. W ramach Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich prowadził akcję odczytową na terenie Wielkopolski, Pomorza, Śląska oraz Prus Wschodnich. Działalność tę wiązał prawdopodobnie z pracą wywiadową, która mogła być poszerzona uczestnictwem w VI i VII 1937 r. w kursie oficerów rezerwy przy Sztapie Głównym w Warszawie, po którego ukończeniu został promovany na stopień podporucznika WP.

29 X 1927 r. w Kaliszu powstała organizacja zrzeszająca miłośników książki – Towarzystwo Przyjaciół Książki (TPK). Na jego czele stanął prawnik Mieczysław Siekiel-Zdzienicki. Wśród licznych członków znalazł się Staszewski. Dzięki jego zaangażowaniu TPK było w 1928 r. organizatorem ekspozycji druków kaliskich *325 lat drukarstwa kaliskiego*, na której zgromadzono przeszło 1200 pozycji.

Pod koniec życia Staszewski próbował swoich sił w syntetycznym opracowaniu niektórych problemów, o których pisał w licznych periodykach historyczno-wojskowych. Dalszemu rozwojowi jego działalności naukowej, która niewątpliwie zmierzała do bardziej syntetycznego ujawniania zjawisk prze-

szłości, stała na przeszkodzie śmierć. Jako oficer WP we IX 1939 r. został zmobilizowany i podjął służbę sztabową. Ciężko ranny w nogę i pachwinę w obronie Brześcia nad Bugiem, 14–17 IX 1939 r., przypuszczalnie zmarł 28 IX 1939 r. w szpitalu w Wilnie. Miejsce pochówku nie jest znane.

Plonem jego wieloletnich i wnikliwych badań były prace, które zostały opublikowane w „Rocznikach Historycznych”, „Przeglądach Historyczno-Wojskowych”, „Kronice Miasta Poznania”, „Ziemi Kaliskiej”, „Rocznikach Gdańskich”, „Rocznikach Związku Weteranów Powstań Narodowych”, „Ate-neum Wileńskim” pt.: *Wyprawa austriacka na Toruń i Pomorze w 1809 r.*, *Organizacja powstania poznańskiego 1809 r.*, *Gwardie Narodowe w czasach Księstwa Warszawskiego*, *Kaliszko-poznańskie pogranicze 1831 r.*, *Organizacja siły zbrojnej i działania wojenne w województwie kaliskim 1831 r.*, *Powstanie poznańskie 1809 r.*, *Rezerwy wojskowe podczas wojen Polski porozbiorowej*, *Źródła wojskowe do dziejów Pomorza w czasach Księstwa Warszawskiego*, *Wojsko Polskie na Pomorzu i pod Gdańskiem w 1807 roku*, *Pomorze w latach 1806–1807*, *Kawaleria polska prawego skrzydła Wielkiej Armii 1812 r.*, *Walki kawaleryjskie pod Mirem i Romanowem*, *Kaliski wysiłek zbrojny 1806–1813*, *Artyleria polska pod Gdańskiem 1807 r.*, *Bitwa pod Pyzdrami*, *Pamiętnik Piotra Łagowskiego z wojny 1812 roku na Litwie*, *Wojsko polskie na Śląsku w dobie napoleońskiej*, *Bitwa pod Trzcianą*, *Udział polspolitego ruszenia w walkach na Pomorzu i pod Gdańskiem w 1807 r.*, *Dywizja gdańska w walkach nad Dźwiną i w obronie Gdańska*.

Napisał także wiele broszur historycznych dla młodzieży o dziejach oręża polskiego m.in.: *Nie masz pana nad ulana...*, *Zwycięstwo pod Wiedniem*. Był też wielokrotnie zapraszany do wygłoszenia cykli pogadanek radiowych o tematyce historycznej. W Poznaniu dał się poznać z aktywny działacz Polskiego Związku Zachodniego, powstałego w 1934 r. z przekształcenia Związku Obrony Kresów Zachodnich. Rezultatem pracy Staszewskiego była publikacja *Przeszłość wojenna Śląska*.

Spuścizna po Staszewskim uległa rozproszeniu. Obecnie „Teki Staszewskiego” znajdują się w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie oraz części materiałów w Arch. PAN w Warszawie, Oddział w Poznaniu, Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu i w Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku.

Staszewski w 1939 r. za działalność narodową i społeczną został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Ożenił się 2 VI 1926 r. z Magdaleną Pszanowską (1906–1978), córką Jana, wnuczką Edwarda Pszanowskiego (inżyniera i architekta powiatowego w Słupcy i Łęczycy, żołnierza powstania styczniowego). Podczas II wojny światowej związaną z endecką grupą organizacji podziemnej „Ojczyzna”. Jej współpraca z prof. Zygmuntem Wojciechowskim dążyła do utworzenia Tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich w Warszawie. Po zakończeniu działań wojennych, do 1967 r., pracowała w Instytucie Zachodnim w Poznaniu jako zastępczyni kierownika Działu Wydawniczego oraz w redakcji „Przeglądu Zachodniego”. Z tego małżeństwa urodził się syn Wojciech (1930–1996), członek Szarych Szeregów oraz Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich i Światowego Związku Żołnierzy AK, dziennikarz prasowy „Głosu Wielkopolskiego”, „Przemian Ziemi Gnieźnieńskiej”, „Gazety Gnieźnieńskiej” i innych.

Arch. PAN, Oddział w Poznaniu, sygn. P. III-5; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Teki Staszewskiego, sygn. 8729–8801; CAW, Akta personalne, Janusz Staszewski, sygn. 1064; Andrysiak E., *Felicja Łączkowska (1860–1932) – twórczyni biblioteki publicznej i działaczka społeczna*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2002, Folia Librorum 11, s. 147–169; Grot Z. H., *Nekrologi. Janusz Staszewski*, „Rocznik Historyczny” XV, 1939–1946, z. 2, *Towarzystwo Miłośników Historii w Poznaniu*, 1946, s. 317–318; *Przewodnik po zespołach i zbiorach Archiwum PAN. Stan na dzień 1 stycznia 1977 r.*, s. 266–267; Rezler M., *Słownik biograficzny Wielkopolski Południowo-Wschodniej*, „Ziemia Kaliska” 1998; *Szkoła kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, red. K. Walczak, Kalisz 1998, s. 176; Pawlak K., *Janusz Staszewski jako historyk Kalisza i Kaliskiego*, „Rocznik Kaliski” XXV, 1994–1995, s. 61–68; Skalkowski A., *Janusz Staszewski (1903–1939)*, „Kwartalnik Historyczny” LIII, 1939–1945, s. 605; Skalkowski A., *Janusz Staszewski*, „Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1945, t. 13, z. 1, s. 143; Rezler M., *Janusz Wiktor Staszewski*, PSB, t. XLII, wers. elektr., <https://www.ipsb.nina.gov.pl/al/biografia/janusz-wiktor-staszewski?print>; *Janusz Staszewski (historyk)*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Janusz_Staszewski_%28historyk%29; *Janusz Staszewski (1903–1939; historia wojskowości)*, http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php?l=&mode=show&zespoly_id=99097

Zdzisław Jan Zasada

STEFANOWICZ JANUSZ JULIUSZ (1932–1998), polski dziennikarz i politolog, działacz Stowarzyszenia „Pax”, poseł na Sejm PRL VIII kadencji (1980–1985), ambasador PRL w Paryżu (1984–1989), prof. nauk humanistycznych.

Janusz Juliusz Stefanowicz urodził się we Włocławku 24 XI 1932 r., w rodzinie Józefa (1888–1944) i Julii Emilii, z Kochanowiczów (ur. w 1901). Jego ojciec był do 1939 r. urzędnikiem (kierownik fabryki) w fabryce farb i lakierów we Włocławku, w okresie niemieckiej okupacji urzędnikiem biura handlowego w Warszawie, współpracownikiem Delegatury Rządu na Kraj, uwięzionym przez Niemców na Pawiaku i tam rozstrzelanym przez okupantów w 1944 r. Był jedynym dzieckiem w rodzinie. Chrzestnymi Janusza byli: Józef Kochanowicz, dyrektor fabryki farb i lakierów we Włocławku i Felicja Zuchmantowicz (Felicja Luchmanowicz). Po zajęciu Włocławka w 1939 r. cała rodzina została wysiedlona do Warszawy, gdzie Janusz na tajnych kompletach ukończył szkołę powszechną. W X 1944 r. już po zakończeniu powstania warszawskiego matka z małym synem została wysiedlona z Warszawy i zamieszkała w Kielcach, skąd po wyzwoleniu przeniosła się do Włocławka. Podjął naukę w I Państwowym Gimnazjum i Liceum im. Ziemi Kujawskiej, następnie w Katolickim Gimnazjum im. Jana Długosza, a po jego zamknięciu w 1949 r. ponownie w I Państwowej Szkole Ogólnokształczącej Stopnia Podstawowego i Licealnego im. Ziemi Kujawskiej, gdzie w 1950 r. uzyskał świadectwo maturalne.

Początkowo zamierzał studiować w Akademii Handlowej w Poznaniu, do której zdał egzamin wstępny, ale nie został przyjęty z powodu braku miejsc. W 1950 r. rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Już jako student, od 1951 r., pisał i publikował art. o literaturze, poświęcone m.in. Józefowi Conradowi w dodatku młodzieżowym „W Młodych Oczach” dziennika wydawanego przez paksowskie „Słowo Powszechne”. Debiutował jako publicysta polityczny

na łamach „Słowa Powszechnego” w 1951 r. art. *Sinclair Lewis*, opublikowanym we wkładce „W Młodych Oczach”. Tekst dotyczył Harry’ego Sinclaira Lewisa (ur. 7 II 1885 w Sauk Centre, zm. 10 I 1951 w Rzymie) – amerykańskiego powieściopisarza, autora opowiadań i dramaturga. Sinclair Lewis został pierwszym amerykańskim laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie literatury. Otrzymał ją w 1930 „za wigor, zdolności artystyczne, umiejętność tworzenia – inteligentnie i dowcipnie – nowych typów bohaterów”.

W 1952 r. Stefanowicz przeniósł się na Uniwersytet Warszawski. Powodem zmiany miejsca studiów była zmiana miejsca pracy dziadka – Józefa Kochanowicza, który rozpoczął pracę w Warszawie w Centralnym Laboratorium Badawczym Przemysłu Farb i Lakierów jako inspektor techniczny. Z jego zarobków i renty matki utrzymywała się cała rodzina. Studia na UW ukończył w 1954 r. Obronił pracę magisterską *Geneza i funkcjonowanie Organizacji Państw Amerykańskich* napisaną pod kierunkiem Manfreda Lachsa. Od 15 II 1954 r. rozpoczął pracę w Zespole Prasy i Wydawnictw Zjednoczonych Zespołów Gospodarczych, ponadto zarabiał na swoje utrzymanie tłumaczeniami tekstów prawnych z języka angielskiego.

12 XII 1967 r. uzyskał na Wydziale Historycznym UW stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie pracy *Kościół i Chrześcijańska Demokracja we Włoszech powojennych* napisanej pod kierunkiem prof. Rafała Gerbera. W I 1982 r. habilitował się na podstawie pracy *Europa powojenna* na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Od XII 1982 pracował jako docent w Centralnym Ośrodku Metodycznym Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

W II 1954 r. Stefanowicz rozpoczął pracę w Wydziale Zagranicznym Stowarzyszenia „Pax”. W 1955 r. został redaktorem w dziale zagranicznym „Słowa Powszechnego”, w 1956 r. kierownikiem działu zagranicznego, w 1960 r. zastępcą redaktora naczelnego pisma. Od 1957 r. był członkiem kandydatem, od 1959 r. członkiem Stowarzyszenia „Pax”, w 1960 r. został kierownikiem działu zagranicznego stowarzyszenia, od 1962 r. był członkiem jego zarządu.

Stefanowicz swoje komentarze i art. poświęcone problematyce międzynarodowej i współczesnej myśli chrześcijańskiej zamieszczał głównie w „Słowie Powszechnym”, ale również w paksowskim tygo-

dniku „Dziś i Jutro” (1954–56), a następnie w „Kierunkach”, które stanowiły jego kontynuację. Współpracował także z dwutygodnikiem „Prawo i Życie” (1957–1983) oraz z wydawanym przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych „Sprawy Międzynarodowe” (1960–1991). Aktywność publicystyczna została nagrodzona przyznaniem mu w 1961 r. nagrody im. Włodzimierza Pietrzaka.

W l. 1964–1971 brał udział w obradach Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej w Pradze. W 1968 r., po interwencji wojskowej ZSRR i państw Układu Warszawskiego (w tym Polski) w Czechosłowacji, zamieścił w „Słowie Powszechnym” cykl art. *Na równi pochylej*, krytycznie oceniających wydarzenia „praskiej wiosny”.

W 1968 r. został członkiem Prezydium Stowarzyszenia „Pax”, od 1971 r. był członkiem ośmioosobowego Sekretariatu Prezydium. W 1972 r. Janusz Stefanowicz został redaktorem naczelnym „Słowa Powszechnego” oraz wiceprezesem Polskiego Klubu Publicystów Międzynarodowych (do r. 1984) przy Stowarzyszeniu Dziennikarzy Polskich, w latach 1976–1980 członkiem prezydium SDP. Publikował także w „Polityce”, „Życiu Warszawy”, „Kulturze” i „Perspektywach”. Od I 1976 r. był jednym z trzech wiceprzewodniczących zarządu Stowarzyszenia „Pax”, z tym, że jego wybór został przeformowany przez władze PRL, wbrew stanowisku szeregowych członków „Pax”.

W 1972 r. jako dziennikarz towarzyszył wizytom I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka w RFN i Francji (1976 r.). Był autorem wywiadu z premierem Szwecji Olofem Palme pt. *Spodziewamy się owocnej współpracy z Polską*, który został zamieszczony na łamach „Życia Warszawy” w 1972 r. W 1974 r. odbył dwumiesięczną wizytę w Stanach Zjednoczonych zaproszony przez Departament Stanu, a także uczestniczył w przygotowaniach do szczytu Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Helsinkach (KBWE). W tym okresie współpracował także z „Tygodnikiem Demokratycznym” (1974–77), „Perspektywami” (1974–77) oraz paksowskim „Wrocławskim Tygodnikiem Katolików”.

W 1980 r. uzyskał mandat posła na Sejm VIII kadencji w okręgu Białystok. W Sejmie był członkiem Konwentu Seniorów. Zasiadał w Komisjach: Nauki i Postępu Technicznego (później: Oświaty, Wychowania, Nauki i Postępu Technicznego), Spraw Zagranicznych, Do Spraw Samorządu Pracowniczego

Przedsiębiorstw, Odpowiedzialności Konstytucyjnej oraz Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu Ustawy Konstytucyjnej o Przedłużeniu Kadencji. Jesienią 1980 r. utracił członkostwo w Prezydium Stowarzyszenia „Pax”, stracił też funkcję redaktora naczelnego „Słowa Powszechnego”. Od XI 1981 był zastępcą redaktora naczelnego „Życia Warszawy”. Po ogłoszeniu stanu wojennego wsparł nową władzę „Paksu”, które poparły politykę Wojciecha Jaruzelskiego. Po zawieszeniu działalności Stowarzyszenia „Pax” został powołany 15 XII na stanowisko pełnomocnika – dyrektora Instytutu Wydawniczego „Pax”.

W 1982 r. został dyrektorem i redaktorem naczelnym Instytutu Wydawniczego „Pax” oraz ponownie wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia „Pax”, w VII 1982 r. został członkiem warszawskiej rady Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, od V 1983 r. był członkiem Rady Krajowej PRON. 31 X 1982 r. zrezygnował z funkcji zastępcy redaktora naczelnego „Życia Warszawy”, odchodząc z pracy w redakcji. W dwa tygodnie później został wybrany do Komitetu Nauk Politycznych PAN. Dzięki swojej publicystyce w pierwszej połowie lat 80. trafił na tzw. Listę Kisiela.

W I 1982 r. habilitował się na podstawie pracy *Europa powojenna* (Warszawa 1977) na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Od XI 1982 r. był członkiem Komitetu Nauk Politycznych PAN, od XII 1982 r. pracował jako docent w Centralnym Ośrodku Metodycznym Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

W IV 1984 r. rozpoczął pracę w MSZ PRL, a 28 IX tr. został mianowany ambasadorem PRL w Paryżu, organizował m.in. wizytę Wojciecha Jaruzelskiego u François Mitterranda w XII 1985 r. Był jedynym wówczas bezpartyjnym ambasadorem PRL. W I. 1985–1988 wykładał okresowo na Uniwersytecie w Lille. Misję dyplomatyczną zakończył w 1988 r., od III 1989 r. był pracownikiem Instytutu Nauk Politycznych PAN. Pełnił funkcję kierownika Zakładu Problemów Ogólnoeuropejskich w tym Instytucie, następnie od 1 X 1990 r. zastępcy kierownika Zakładu Bezpieczeństwa i Integracji Europejskiej, zaś od 1 II 1991 r. kierownikiem Pracowni Bezpieczeństwa Europejskiego. W latach 1993–1998 był kierownikiem Zakładu Bezpieczeństwa i Integracji

Europejskiej, przekształconego 12 I 1994 r. w Zakład Europejskich Stosunków Politycznych, W 1994 r. wykładał historię powszechną w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Jan Kochanowskiego w Kielcach. Był współpracownikiem „Studiów Politycznych”, a od r. 1995 członkiem komitetu redakcyjnego tego czasopisma. 11 IV 1996 r. został wybrany do Rady Naukowej ISP PAN. W pierwszym półroczu 1997 r. był wykładowcą teorii stosunków międzynarodowych w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku.

W wyborach w 1989 r. bez powodzenia ubiegał się o mandat posła w okręgu Toruń, do III 1990 r. był wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia „Pax”. Następnie poświęcił się karierze naukowej, od 1990 r. pracował w nowo utworzonym Instytucie Studiów Politycznych PAN.

15 IV 1998 r. otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. W ISP PAN pracował do VII 1998 r. Od 1992 r. brał udział w 32 konferencjach naukowych w Polsce i za granicą oraz w międzynarodowych programach naukowych: „Security for Europe Project”, „European Agreement Project”, „Nuclear Deterrence in post-Gold-War”. Był autorem wielu ekspertyz poświęconych członkostwu Polski w strukturach europejskich i NATO. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych oraz Accademia dei Lincei w Rzymie.

Został odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1964), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Medalem 30-lecia Polski Ludowej i Orderem Sztandaru Pracy II klasy (1979). Był laureatem Nagrody im. Włodzimierza Pietrzaka (1961), Nagród PISM za książki *Świat w trzydziestu odślonach* (1967) i *Europa powojenna* (1978).

Wybrane publikacje: *Chrześcijańska demokracja*, „Pax”, Warszawa 1963; *Świat w trzydziestu odślonach*, „Pax”, Warszawa 1966; *Watykan i Włochy. 1860–1960*, „Pax”, Warszawa 1967; *Don Murri*, „Pax”, Warszawa 1970; *Profile Europy*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1971; *Chadecja wczoraj i dziś*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1973; *W kręgu Marca Sangnier*, „Pax”, Warszawa 1973; *Kiedy ma się dwieście lat... Zapiski amerykańskie*, „Pax”, Warszawa 1975; *Włochy współczesne*, „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1976; *Bunt mniejszości: współczesne separatyzmy narodowe*, „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1977; *Europa powojenna. 1945–1975*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1977; *Stary nowy świat*.

Ciągłość i zmiana w stosunkach międzynarodowych, „Pax”, Warszawa 1978; *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, „Pax”, Warszawa 1984; *Rzeczypospolitej pole bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1993; *Polityka europejska V [Piątej] Republiki*, ISP PAN, Warszawa 1994; *Ład międzynarodowy. Doświadczenie i przyszłość*, ISP PAN, Warszawa 1996; *Od Kapeta do Mitterranda: tysiącletni sen o potęgę 987–1995*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996; *Niewdzięczna misja. Zapiski ambasadora w Paryżu 1984–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997; *Anatomia polityki międzynarodowej: (podręcznik akademicki)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.

Janusz Stefanowicz zawarł małżeństwo z Krystyną Skarzyńską (z d. Steinkeller), ur. 8 II 1922 w Warszawie, zm. 6 XII 2006 r. w Warszawie, w 1957 r. w Zakopanem. Była redaktorką w Wydawnictwach Komunikacji i Łączności. Małżeństwo było bezdzielne. Stefanowicz zmarł 17 XII 1998 r. i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Arch. Prezydenta RP, wnioski na odznaczenia państwowe; Arch. UMK, akta osobowe Janusza Stefanowicza, sygn. 6640; Kaczorowski A.W., *Janusz Stefanowicz (1932–1998) – kariera dziennikarza PAX-u*, w: *Nie tylko niezłomni i kolaboranci... Postawy dziennikarzy w kraju i na emigracji 1945–1989*, wyd. IPN, Warszawa 2014, s. 172–190; Ciborska E., *Janusz Stefanowicz*, w: *PSB*, t. 43, s. 204–207; *Kto jest kim w Polsce: informator biograficzny*, „Interpress”, Warszawa 1989, s. 1248–1249; strona sejmowa posła VIII kadencji.

Władysław Kubiak

STERKOWICZ STANISŁAW JÓZEF

(1923–2011), prof. zw. n. medycznych, ordynator oddziału chorób wewnętrznych, wieloletni ordynator I Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku, twórca i ordynator Oddziału Kardiologii, publicysta, społecznik, współzałożyciel i Członek Honorowy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Urodził się 14 III 1923 r. w Pińsku na Polesiu. Był jednym z czworga dzieci (Janusz – ur. 1919 r., Jerzy Szczęśny – ur. 1921 r., córka (imię nieznane) – ur. 1936 r.) Stefana Sterkowicza (1892–1951), oficera Marynarki Wojennej w Korpusie Oficerów Intendentury oraz Flotyli Rzecznej, i Stefanii, z domu Babuła, urzędniczki magistratu. W Pińsku ukończył sześcioletnią Szkołę Powszechną (1935 r.). W szkole podstawowej należał do drużyny zuchów, a następnie harcerzy, odbierając pierwsze szlify wychowania patriotycznego. W I 1936 r. rodzina Sterkowiczów opuściła Pińsk, powracając do Gdyni – gdzie mieszkała krótko, w okresie 1928–1932. W tym samym roku młody Stanisław Sterkowicz rozpoczął kolejny etap nauki – w męskim gimnazjum Towarzystwa Szkoły Średniej mieszczącym się budynku Szkoły Morskiej w Gdyni, która trwała 4 lata i zakończyła się w VI 1939 r. tzw. małą maturą, dającą prawo do nauki w liceum. W tym czasie, w obawie przed następstwami wojny polsko-niemieckiej, Sterkowicz wraz z matką i młodszą siostrą wrócił na Polesie, do Pińska (VIII 1939 r.), gdzie został zapisany do jedenastej klasy w radzieckiej szkole – Pińsk od IX 1939 r. znajdował się już pod okupacją sowiecką. W tym czasie ojciec – Stefan Sterkowicz – został zmobilizowany i w czasie kampanii wrześniowej prowadził samodzielny batalion piechoty z Torunia do Włodawy. Jednak aby uniknąć niewoli niemieckiej, rozwiązał batalion i przedostał się do Krakowa.

Po krótkim pobycie w Pińsku, na prośbę ojca i przy jego usilnych staraniach, w XII 1939 r. Stanisław Sterkowicz z rodziną wyjechał do Krakowa, przekraczając „zieloną granicę” w Małkinii. W czasie okupacji niemieckiej, rodzina żyła w bardzo trudnych warunkach, do połowy 1940 r. utrzymując się z pomocy opieki społecznej (Rady Głównej Opiekuńczej w Krakowie). Był to okres różnych doświadczeń zawodowych Sterkowicza: wykonywał dorywczo pracę posłańca dostarczającego awizo do mieszkańców podkrakowskich wiosek, zawiadamiającego o nadejściu wagonów z węglem na stację w Zabierzowie; pracował jako chłopak na posyłki w sklepie z antykami, w którym otrzymywał niewielkie wynagrodzenie

oraz posiłek obiadowy. Przez krótki okres od II do VI 1940 r. pracował w służbie budowlanej tzw. Baniensacie, budując wały na Wiśle, w pobliżu Wawelu. Następnie przeniósł się do pracy w krzeszowickich lasach pod Krakowem, zbierając żywicę.

W IX 1940 r. – kiedy Niemcy ogłosili nabór do Szkoły Przemysłowej w Krakowie – Sterkowicz rozpoczął naukę w technikum chemicznym, które nosiło nazwę „Szkoła Zawodowa dla Chemotechników” (Fachschule für Chemotechnik). Szkoła początkowo mieściła się przy ul. Krupniczej, a następnie zajęcia odbywały się w budynku Wydziału Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego przy ul. Olszewskiego. Nauka trwała dwa lata i w V 1942 r., po zdaniu egzaminu końcowego, Sterkowicz uzyskał uprawnienia do używania tytułu technika chemika. Dyplom ten nie był jednak polską maturą, co uniemożliwiało kontynuację nauki na tajnych kompletach Wydziału Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dlatego też we własnym zakresie postanowił się przygotować, aby eksternistycznie zdać maturę, która pozwalałaby na przyjęcie na tajne studia. W V 1943 r., jako ekstern złożył egzamin dojrzałości przed Tajną Komisją Egzaminacyjną Kuratorium Krakowskiego. Egzamin trwał ok. tygodnia, odbywał się w budynku Sióstr Kanoniczek oraz w prywatnych mieszkaniach nauczycieli. Po uzyskaniu matury, w VI 1943 r. został studentem pierwszego roku Wydziału Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Równocześnie, w VI 1942 r., po uzyskaniu dyplomu technika chemika, rozpoczął pracę jako лаборant chemiczny Laboratorium Monopolu Solnym Rządu Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie, które mieściło się w siedzibie Akademii Górniczo-Hutniczej na Dębinkach. Pracując w laboratorium, jednocześnie prowadził tajne komplety – z zakresu niższych klas szkoły średniej – dla grupy kilku dziewcząt, które ukończyły szkołę powszechną. W tym czasie, wiosną 1942 r., Sterkowicz – za namową brata Jerzego Szczęsnego – wstąpił do Armii Krajowej. W V tr. został zaprzysiężony i otrzymał przydział do I Drużyny I plutonu, który wchodził w skład 1 Pułku AK Kraków-Śródmieście. Używał pseudonimu „Storczyk”. Do organizacji należał już brat – Jerzy Szczęsny, pseudonim „Sęp”, oraz ojciec Stefan. Otrzymał kompetencje dowódcy sekcji, do jego obowiązków należało przeprowadzanie szkoleń sekcji chemików, a także udział w akcjach ma-

łego sabotażu. W X 1943 r., po rewizji przeprowadzonej przez Gestapo w mieszkaniu Sterkowiczów (w poszukiwaniu ojca – Stefana Sterkowicza), rodzina postanowiła opuścić Kraków i po raz kolejny zmienić miejsce pobytu.

Sterkowicz ukrywał się w Siedlcach, natomiast pozostali członkowie rodziny w Rembertowie. Ucieczka do Siedlec spowodowała przerwanie studiów rozpoczętych na Uniwersytecie Jagiellońskim. W tym czasie Sterkowicz zamieszkał u wujostwa, a w XI 1943 r. podjął pracę w Miejskiej Straży Zawodowej, zdobywając kolejny zawód: strażaka. Jednocześnie udzielał korepetycji z matematyki, chemii i fizyki, a od początku 1944 r. – po śmierci wujka i zmianie miejsca zamieszkania – dorabiał także w zakładzie masarskim.

W VII 1944 r., w związku z faktem, że do Siedlec zbliżały się Oddziały Armii Czerwonej podejmujące akcje likwidowania członków Armii Krajowej, Sterkowicz z obawy o własne życie, przeniósł się do Rembertowa, gdzie ukrywała się pozostała część rodziny. Niestety 13 VIII 1944 r. Sterkowicz został złapany w łapance ulicznej i początkowo przetrzymywany w fortach w Zakroczymiu, następnie – po likwidacji obozu – został przesiedlony do pracy przymusowej w Niemczech. W Berlinie w IX 1944 r. został skierowany jako robotnik przymusowy do pracy w Lokomotywowni Dworca Poczdamskiego (Bahnbetriebswerk Deutsche Reichsbahn) jako pomocnik biurowy. W tym czasie – wykorzystując dostęp do maszyny do pisania – rozpoczął wydawanie gazetki podziemnej „Przedświt” dla robotników przymusowych, wywiezionych z Warszawy – po powstaniu warszawskim – do Berlina. Informacje do publikacji pozyskiwał od kolegi prowadzącego nasłuch radiowy z londyńskiego BBC, a także obserwując niemieckie nastroje berlińczyków. 13 XII 1944 r. Sterkowicz został aresztowany z powodu wydawanej gazetki. Po śledztwie prowadzonym przez Gestapo, krótkim pobyty – jako więzień – w Arbeitsziehungslager (Wychowawczym Obozie Pracy) w Wuhlheide Sterkowicz z dożywotnim wyrokiem za działalność konspiracyjną został wysłany do obozu koncentracyjnego Neuengamme koło Hamburga (Konzentrationslager Neuengamme Aussenkommando), gdzie jako więzień – robotnik niewolniczy – przebywał do połowy IV 1944 r. Następnie został ewakuowany do Stalagu X Bsandbostel, skąd

jeńców wyzwoliły 29 IV 1945 r. wojska angielskie. Wycieńczony, nękany chorobami obozowymi początkowo był leczony w angielskim szpitalu dla chorych więźniów, by w połowie VI 1945 r. trafić do tzw. obozu dla przesiedlonych Polaków do Hensstedt koło Bremy. Tam zorganizował polską szkołę powszechną dla dzieci przesiedlonych Polaków.

W połowie X 1945 r. angielskim transportem samochodowym Sterkowicz przyjechał do polskiego Szczecina, a następnie kolejną dotarł do Krakowa, gdzie odnalazł najbliższą rodzinę – kończąc życiowy etap niemieckiej okupacji. Nadszedł czas odrabiania wojennych zaległości edukacyjnych. Dwudziestodwuletni wówczas Sterkowicz podjął trud zdobycia indeksu nowo otwartego Wydziału Lekarskiego Akademii Lekarskiej w Gdańsku i po złożeniu egzaminów w XI 1945 r. rozpoczął naukę. Mimo trudnej sytuacji finansowej – jako agnostyk – nie wyraził zgody na wstąpienie do Caritas Academica, który udzielał dużej pomocy swoim zwolennikom, zarówno finansowej w postaci stypendiów, jak i rzeczowej.

W 1947 r. – na trzecim roku studiów – podjął pracę na stanowisku asystenta pomocniczego w Zakładzie Historii i Filozofii Medycyny Akademii Lekarskiej w Gdańsku. Praca u wybitnego prof. Tadeusza Bilikiewicza – psychiatry, filozofa, historyka medycyny – zaowocowała propozycją przygotowania pracy naukowej na temat działalności lekarskiej dra Tadeusza Boya-Zeleńskiego – już wówczas jako student Sterkowicz przejawiał zainteresowanie historią medycyny. Niestety w XII 1949 r. zakład został zlikwidowany przez Ministerstwo Zdrowia i od 1 I 1950 r. Sterkowicz rozpoczął pracę lekarza rejonowego (będąc na piątym roku studiów) w gdańskiej Ubezpieczalni Społecznej, Portowym Urzędzie Zdrowia w Nowym Porcie oraz Pogotowiu Ratunkowym. Mimo likwidacji Zakładu Historii i Filozofii Medycyny Sterkowicz – pracując i studiując jednocześnie – kontynuował pracę na temat działalności lekarskiej Boya-Zeleńskiego, która – jak się później okazało – stała się podstawą przeprowadzenia przewodu doktorskiego. W X 1951 r. Sterkowicz otrzymał dyplom lekarza, a w X 1951 r. po złożeniu egzaminu doktorskiego, uzyskał stopień doktora nauk medycznych.

Jesienią 1951 r. został wcielony do wojska i skierowany na Kurs Przeszkolenia Oficerskiego do Łodzi. Jednak po przeanalizowaniu Jego życiorysu,

głównie działalności w AK, został relegowany z wojska i otrzymał nakaz pracy na ziemiach odzyskanych z przydziałem do Lęborka.

Początkowo, od I 1952 r., pracował jako asystent na oddziale chirurgii, lekarz rejonowy, a także pełnił dyżury w Pogotowiu Ratunkowym i w szpitalu. Po roku przeszedł do pracy na Oddział Chorób Wewnętrznych Szpitala Powiatowego w Lęborku. Pełniąc obowiązki ordynatora, zdobywał kolejne specjalizacje pierwszego (1954 r.) i drugiego stopnia (1957 r.) w chorobach wewnętrznych i pierwszego stopnia z analityki (1956 r.). Jednocześnie, z pełnym zaangażowaniem, rozpoczął organizowanie na swoim oddziale pracowni pomocniczych: elektrokardiograficznej, Przemiany Spoczynkowej i Biochemicznej.

W latach 1959–1963 pełnił funkcję dyrektora Szpitala Powiatowego w Lęborku. Od 1975 r. związał się z Włocławkiem, gdzie objął stanowisko ordynatora I Oddziału Chorób Wewnętrznych w Szpitalu Wojewódzkim.

W 1976 r. otrzymał również nominację Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej na konsultanta wojewódzkiego ds. chorób wewnętrznych dla województwa włocławskiego. W 1978 r. przeprowadził przewód habilitacyjny w Akademii Medycznej w Łodzi z historii medycyny, wybierając jako temat zbrodnicze eksperymenty medyczne w obozie koncentracyjnym III Rzeszy. W tym czasie miejscowe władze – w porozumieniu z Akademią Medyczną w Łodzi – zamierzały utworzyć na bazie Szpitala Wojewódzkiego, początkowo Zespół Nauczania Klinicznego (1978 r.), a następnie Filię Akademii Medycznej.

Sterkowicz w X 1980 r. został zatrudniony na stanowisku docenta etatowego w Akademii Medycznej w Łodzi, detaszowany do Zespołu Nauczania Klinicznego, jednocześnie nadal pełnił obowiązki ordynatora. Jako konsultant wojewódzki organizował kursy doskonalące z chorób wewnętrznych dla lekarzy lecznictwa otwartego, a także kursy dla lekarzy na pierwszy stopień specjalizacji. Sam także uzyskał kolejne specjalizacje z zakresu medycyny społecznej (1977 r.), organizacji służby zdrowia (1980 r.) i wreszcie – w 1980 r. – tytuł kardiologa. Ułatwiło to utworzenie kierowanego przez niego oddziału kardiologii, ze specjalnym pododdziałem Intensywnego Nadzoru Kardiologicznego.

We wrześniu 1986 r. Sterkowicz przeszedł na wcześniejszą emeryturę, jednak nie zrezygnował

z praktyki lekarskiej, pracując jako lekarz orzecznik w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych.

W uznaniu zasług naukowych i społecznych Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Lech Wałęsa, mianował go w 1993 r. profesorem zwyczajnym medycyny. Było to szczególne wyróżnienie, bowiem otrzymał je lekarz prowadzący działalność lekarską i naukową na prowincji, poza ośrodkami akademickimi. Sterkowicz równoległe z pracą lekarską prowadził ożywioną działalność publiczną i społeczną. Zajmował się prawie wyłącznie zagadnieniami medycyny społecznej, historii medycyny, organizacji służby zdrowia.

W swej działalności pozalekarskiej poświęcił się dokumentowaniu hitlerowskich zbrodni medycznych, stając się w tej dziedzinie niekwestionowanym autorytetem i ekspertem. Jego bibliografia liczy ponad 20 książek (wśród nich znakomita biografia lekarza Tadeusza Boya-Żeleńskiego oraz Tadeusza Reichsteina – laureata Nagrody Nobla w 1950 r. urodzonego we Włocławku), prawie 30 publikacji pod jego redakcją – w tym zbiory referatów Ogólnopolskich Konferencji Kardiologicznych. Opublikował blisko 500 art. w czasopiśmie medycznych, popularnonaukowych i dziennikach regionalnych. Był laureatem wielu nagród literackich, a także honorowym członkiem Unii Polskich Pisarzy Lekarzy, członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Medycyny. Za swoją bogatą działalność lekarską, naukową, publicystyczną i społeczną był wielokrotnie nagradzany wieloma odznaczeniami, wyróżnieniami, medalami. Otrzymał m.in. nagrodę specjalną pierwszego stopnia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej (1987 r.), Medal „Gloria Medicinæ” (1994 r.) Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Złotą Odznakę „Zasłużony dla Województwa Włocławskiego” (1985 r.), Medal Honorowy 100-lecia Towarzystwa Internistów Polskich. Sterkowicz otrzymał wiele odznaczeń państwowych, w tym m.in. Krzyż Oświęcimski (1986 r.), Krzyż Armii Krajowej (1997 r.). W 1992 r. został uhonorowany Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1999 r. – Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W dowód uznania dla jego działalności społecznej Sterkowicz otrzymał członkostwo honorowe wielu stowarzyszeń: Towarzystwa Internistów Polskich, Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego Oddziału we Włocławku (1995 r.), Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

(1992 r.) i wspomnianej Unii PPL (1997). W 1992 r. Kujawsko-Pomorska Okręgowa Rada Lekarska w Toruniu nadała mu tytuł Honorowego Prezesa. Prof. Stanisław Sterkowicz położył szczególne zasługi na rzecz WTN.

16 VI 1979 r. Sterkowicz uczestniczył w Zjeździe Założycielskim, a następnie zaangażował się w tworzenie Wydziału Nauk Przyrodniczych, obejmując funkcję przewodniczącego. Od 1981 r. zaczął organizować w ramach towarzystwa ogólnopolskie konferencje kardiologiczne, zapraszając jako referentów wybitnych kardiologów i kardiochirurgów z najlepszych ośrodków klinicznych w Polsce, m.in. prof. prof. Zbigniewa Religę, Marianą Zembalę, Adama Torbickiego, Tadeusza Orłowskiego i wielu innych. Z biegiem lat włocławskie konferencje kardiologiczne znalazły swoje miejsce jako jedne z najcenniejszych i ważniejszych dla środowiska lekarskiego, tym cenniejsze, ponieważ co roku, w formie książkowej ukazywały się zapisy wszystkich wygłaszanych referatów, pod redakcją prof. Sterkowicza. Konferencje organizowane były do 2007 r.

Niewątpliwą zasługą Sterkowicza było spopularyzowanie postaci prof. Tadeusza Reichsteina, którą zainteresował się pod koniec lat 80. Dzięki publikacji monograficznej autorstwa Sterkowicza, wydanej przez WTN oraz jego tekstów dotyczących działalności naukowej wielkiego uczonego prof. Reichsteina otrzymał honorowe obywatelstwo miasta Włocławka i doktorat *honoris causa* Akademii Medycznej w Gdańsku. Dzięki inicjatywie prof. Sterkowicza Telewizja Polska zrealizowała film dokumentalny o tym niezwykłym uczonym, pt. *Ogrody Tadeusza Reichsteina*.

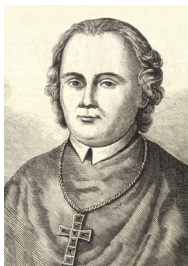
Stanisław Sterkowicz ostatnie lata życia spędził w Łęborku wraz z najbliższą rodziną. Zmarł 22 V 2011 r. w Łęborku. Został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina 3.

1 I 1948 r. w Gdańsku Wrzeszczu poślubił Janinę Marczewską (26 IX 1919 r. Lublin–10 I 2011 r. Bydgoszcz, c. Adama i Katarzyny), koleżankę ze studiów, która została lekarzem ginekologiem. W Urzędzie Stanu Cywilnego związek został zawarty 16 III 1948 r. w Gdańsku. W małżeństwie miał dwóch synów: Jacka (21 IX 1948 Gdańsk–25 VI 2015 Wejherowo) oraz Wojciecha Adama (3 VIII 1952 Łębork–05 IX 2001 Włocławek) – lekarza internistę.

Kto jest kim w polskiej medycynie. Informator biograficzny, red. zespół, Warszawa 1987, s. 621; Sterkowicz S., *Działalność naukowa i lekarska*, Włocławek 1996; *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999*, Włocławek 1999, s. 55–57; tenże, *Zagubiony na polskich drogach. Półwiecze pracy lekarskiej*, Włocławek 2000; *Współcześni uczeni polscy – Słownik biograficzny*, t. 5, Suplement A–Z, pod red. M. Halowa, Warszawa 2006, s. 754; *Sześćdziesiąt lat działalności lekarskiej Stanisława Sterkowicza (1947–2007)*, Włocławek 2007; „Zap. Kuj. Dobrz.” 2011, t. 26: *Kujawy wschodnie i ziemia dobrzyńska po drugiej wojnie światowej do reformy administracyjnej w 1975 roku*, Włocławek 2011, s. 7–10; <https://nazdrowie.pl/arttykul/informacje/prof-stanislaw-sterkowicz>; <https://rejestr.nil.org.pl/xml/oil67/gazeta/numery/n2008/n20080307>; – fotografia – arch. WTN.

Dorota Szklarska

SZANIAWSKI KONSTANTY FELICJAN (1668–1732), h. Junosza, polityk i bp (kolejno: kujawski, krakowski).

Ochrzczony 24 XI 1668 r. w Postawach powiecie oszmiańskim, syn Piotra Kazimierza Szaniawskiego, klucznika wileńskiego i Katarzyny, z Chomkchich. Miał czterech braci: Marcjana (1685–1728) – scholastyk wileński i łączycki, prepozyt trocki, a od 1717 r. sekretarz wielki koronny, który

był również od 1719 r. opatem wąchockim; Hieronim Kazimierz (zm. 1716 r.) – cześnik trocki; Kazimierz (zm. 1706 r.) – podczasy trocki; Józef (zm. 1710 r.) starosta kaniowski.

Wyształcenie zdobył u pijarów w Warszawie, a następnie podjął studia w Akademii Wileńskiej i Akademii Krakowskiej. W X 1697 r. starał się o doktorat obojga praw w Krakowie. Stopień ten uzyskał najprawdopodobniej 18 II 1702 r.

Początkowo myślał o karierze prawniczej, w roku 1688 występował jako patron przy sędzię grodzkim w Wilnie, wtedy też podjął studia na Uniwersytecie Krakowskim, choć nie trwały one dłużej niż do

roku 1690, gdyż wtedy pełnił już funkcję namiestnika i regenta w kancelarii grodzkiej w stolicy Litwy.

Ostatecznie podjął drogę powołania kapłańskiego, święcenia kapłańskie przyjął w katedrze wileńskiej 11 XI 1694 r. z rąk bp. K. K. Brzostowskiego. Wkrótce też otrzymał probostwo w Raduniu k. Lidy i prepozyturę w Trokach, następnie 20 V 1695 r. został kanclerzem diecezji wileńskiej. Jego pozycja została wzmocniona przez włączeniem do kapituły wileńskiej 16 X 1695 r.

Już wtedy polecano mu misję łagodzenia pojawiających się konfliktów wewnętrznych. Jesienią 1696 r. pośredniczył w załagodzeniu konfliktu pomiędzy bp. żmudzkiem J.K. Kierszenszteinem i jego rodziną a rodziną Sapiehów. Na skutek mediacji 23 XI 1696 r. podpisano ugodę w Grodnie. Kolejna misja dotyczyła załagodzenia konfliktu między Sapiehami a szlachtą litewską, niestety nie udało się zapobiec zbrojnemu starciu pod Olkienikami 18 XI 1700 r.

Sporo kontrowersji wywołał dokument datowany na 24 XI 1700 r., a ujawnionym na sejmie w V 1701 r. Ten tzw. akt wileński zawierał projekt przyznania królowi Augustowi II dziedzicznej władzy na Litwie, został podpisany przez wielu dostojników m.in. Szaniawskiego.

W roku 1701 został regentem kancelarii wielkiej koronnej i w tym charakterze był obecny na kolejnych radach senatu w latach 1701 i 1702. Z tego też okresu datuje się jego ścisły związek z referendarzem koronnym J. Szembekiem (później kanclerz), obaj zaczęli zyskiwać coraz większe znaczenie w najbliższym otoczeniu króla. Sam Szaniawski cechujący się bystrością umysłu, biegłością w prawie i łacinie, a przede wszystkim gorliwie pracując, zbliżył się do Augusta II, którego sprawie służył całe swoje życie, wytrwale, wiernie, zręcznie, nieraz wbrew opinii panującej w kraju.

Król wynagradzał swojego pracownika zarówno godnościami kościelnymi, gdyż w tym czasie był już w kapitule warszawskiej, a 13 III 1702 r. uzyskał także kanonię warmińską, jak i kolejnymi awansami w karierze urzędniczej – w 1703 r. został sekretarzem królewskim, a od 4 VII 1703 r. referendarzem litewskim.

W ślad za tym szły coraz większe wyzwania, jednym z pierwszych były rozmowy z wysłannikami cara Piotra I na temat przymierza Rzeczypospolitej z Rosją. W ramach przygotowań do tego układu

w roku 1703 rozmawiał z posłem carskim, G. Dołgorukim. Najprawdopodobniej przyczynił się również do decyzji rady senatu o wysłaniu do cara – w charakterze posła – wojewody chełmińskiego Tomasza Działyńskiego. Zapewne on też przygotował odpowiednią instrukcję poselską. Rosji bardzo mocno zależało na przymierzu, gdyż również przez Szaniawskiego poseł rosyjski zaferował kanclerzowi A. Ch. Zauskiemu i podkanclerzowi Szembekowi za pomyślne załatwienie sprawy 40 tys. talarów, które miały być wypłacone po podpisaniu dokumentów. Dalsze pertraktacje trwały w XI 1703 r. w Jaworowie. Był na nich obecny król, przedstawiciele rady składającej się z senatorów i posłów, a także przedstawiciele cara. Działania Szaniawskiego przez władcę były odbierane pozytywnie, gdyż najprawdopodobniej wtedy otrzymał opactwo koprzywnickie.

Kolejny problem, który pojawił się w Rzeczypospolitej, to kwestia utrzymania się na tronie polskim Augusta II. W roku 1704 wraz z podkanclerzym udał się do Drezna, gdzie przebywał król, a po jego powrocie towarzyszył mu na spotkaniu rady w Krakowie, a także przebywał w jego otoczeniu w czasie marszu na Warszawę. Problem urosł, gdy konfederacja generalna warszawska w VII 1704 r. obrała Stanisława Leszczyńskiego na króla. Szaniawski czuwał nad sprawami Augusta II, będąc w stałym kontakcie z Dołgorukim i wraz z Szembekiem przekonywali Sasa, by skłonił cara do zaprzestania walki ze Szwedami w Inflantach i wkroczył wraz z całą armią do Rzeczypospolitej. Sam poseł carski był przekonany, że tylko Szaniawski i Szembek są gotowi mu pomóc w powstrzymaniu Augusta II przed opuszczeniem Polski.

Po wyjeździe króla do Saksonii pod koniec XI Szaniawski został w Małopolsce. W VI 1705 r. z powodu wejścia armii rosyjskiej do Rzeczypospolitej przeniósł się do Brześcia Litewskiego. Odpowiedzią niezadowolonych z elekcji Leszczyńskiego było powstanie konfederacji sandomierskiej, która za cel stawiała sobie obronę króla Augusta II. W okresie blisko rocznej absencji Augusta II w Rzeczypospolitej Szaniawski wraz z Szembekiem zyskali silną pozycję w konfederacji i kontrolowali przepływ królewskich poleceń. Szaniawski pośredniczył w kontaktach Wettyna z carem Piotrem I, a wobec przedłużającej się nieobecności Augusta i niepewności jego powrotu oraz możliwej abdykacji nawiązał

bliższe kontakty z carem i jego dworem. Pewnym problemem dla relacji polsko-rosyjskich stały się wydarzenia z Połocka, w czasie których car Piotr I zabił bazylianina, a czterech innych mnichów kazał stracić. Dlatego też pospiesznie dla załatwienia sprawy został skierowany Szaniawski, który na ten temat rozmawiał we IX 1705 r. z księciem A. Mienzykowem, od którego uzyskał obietnicę naprawy szkód i gwarancję bezpieczeństwa dla duchownych katolickich.

Kolejnym elementem współpracy polsko-rosyjskiej w tamtym czasie było spotkanie w Tykocinie Piotra I z Augustem II, na którym był obecny również i Szaniawski. Skuteczna działalność konfederacji sandomierskiej, a więc obrona króla, a także dobrze układające się stosunki z Rosją, za którymi stał Szaniawski, doprowadziły do otrzymania kolejnej nagrody od króla, a mianowicie biskupstwa kujawskiego.

Następnie Szaniawski brał udział w konferencjach: pierwszej – pod koniec XI 1705 r. w Grodnie, związanej ze sprawami konfederacji sandomierskiej, i drugiej – 30 XI 1705 r. – konferencji polskich dostojników z rosyjskim kanclerzem F. Głowinem, podczas której nalegał, by Rosjanie przekazali polskim załogom zdobyte na Szwedach twierdze w Inflantach.

W tym też 1705 r., sprawą palącą była kwestia walutowa. Została wyznaczona komisja ds. mennicy i kopalni olkuskich, w skład której wszedł również i Szaniawski. Na przełomie 1705 r. i 1706 r., pod auspicjami Augusta II, podskarbi litewski, Ludwik Pocij, wybijał w Brześciu Litewskim mniej wartościowe (spodłone) tynfy i szóstaki, natomiast Szaniawski pośredniczył w przekazywaniu przykładowych egzemplarzy do Moskwy, gdzie były one następnie masowo fałszowane.

Następnym problemem okazała się wojna rosyjsko-szwedzka. Już w I 1706 r. w Grodnie, pod nieobecność cara, August II przewodniczył naradzie wojennej, na której był obecny również Szaniawski. Postępując zgodnie z interesem Piotra I poparł niewygodny dla króla plan wycofania wojsk carskich na wschód. W tej sytuacji Szaniawski wraz z Augustem II opuścili Grodno i dotarli do Warszawy, skierowali się w stronę wkraczającej armii saskiej. Po jej rozbiciu w bitwie pod Wschową (13 II 1706 r.) wraz z królem Szaniawski osiadł w Krakowie. Pod

koniec II 1706 r. Szaniawski wraz z Szembekiem najprawdopodobniej uznali, że dobrze wywiązali się z umowy sojuszniczej z sąsiadami, gdyż wysłali podstolego buskiego, L. Sienickiego, do Rosji dla odebrania pieniędzy obiecanych im w 1703 r. za udział w zawarciu traktatu sojuszniczego.

Ponieważ sytuacja Polski nie była łatwa, dlatego też w V 1706 r. Szaniawski konferował w Krakowie z posłem rosyjskim W. Dołgorukim, apelując przez niego do cara o przesłanie Augustowi II pieniędzy na zaciąg oddziałów cudzoziemskich.

Nie zawsze jednak działania polityczne podjęte przez bp. Szaniawskiego przynosiły pożądane rezultaty. Stało się tak między innymi, gdy Szwedzi i Sasi 24 IX 1706 r. zawarli niespodziewanie pokoju w Altranstädt, co spowodowało, że 30 XI 1706 r. August II opuścił Warszawę, a stronnictwo królewskie znalazło się trudnej sytuacji. Wtedy to Szaniawski wraz z Szembekiem podjęli rozmowy z W. Dołgorukim. W celu ratowania stronnictwa królewskiego i konfederacji przed rozpadem zaproponowali posłowi carskiemu, aby Rosjanie wystosowali do mieszkańców Rzeczypospolitej uniwersał (przygotowany przez Szaniawskiego i Jana Szembeka), który stawiłby zauszników królewskich w pozytywnym świetle. Ponadto przygotowali inny tekst, który miał być przesłaniem prymasa Stanisława Szembeka do sąsiednich państw. Przeciwdziałał też postanowieniom traktatu i nie dopuścił, aby August II oddał koronę polską.

Następna „akcja” dyplomatyczna to zespół działań z przełomu 1706/07 r. dotyczący relacji z Rosją. Szaniawski udał się do Żółkwi i Lwowa na rozmowy z hetmanami koronnymi, A. Sieniawskim i S. Rzewuskim, a potem także z posłem carskim Mienzikowem, a w I 1707 r. uczestniczył także w rozmowach z Piotrem I. Domagał się wpłacenia przez cara obiecanych pieniędzy na wojsko, sugerował Rosjanom podprowadzenie armii pod Lwów. Ułożył też dla cara tekst listów skierowanych do prymasa i hetmanów z zapewnieniem, że bez wiedzy i zgody Rzeczypospolitej Rosja nie podejmie żadnych rozmów pokojowych ze Szwecją.

Na prośbę kanclerza G. Gołwkińskiego zdecydował się również, żeby w opieczętowanych jego pieczęcią kopertach przekazywano rosyjską korespondencję dyplomatyczną. Problemy zewnętrzne powodowały perturbacje wewnętrzne, stąd ciągle pracował nad

utrzymaniem konfederacji sandomierskiej i kierowaniem nią. Na walnym zjeździe odbywającym się we Lwowie podpisał w II 1707 r. zobowiązanie wspólnego działania dla poparcia kandydata z rodu Sobieskich do tronu. Natomiast sam car nalegał, by to właśnie Szaniawski pojechał do Oławy na rozmowę z królewiczem Jakubem.

W tym czasie 20 II 1707 r. prymas Szembek udzielił święceń biskupich Szaniawskiemu. Spełniając żądanie cara, 30 III 1707 r. wraz z innymi przywódcami sandomierzan podpisał deklarację, w której ratyfikowano pokój Grzymułtowskiego z roku 1686 r. i narewski sojusz polsko-rosyjski z 1704 r., a także zawarto zobowiązanie trwania w przymierzu z carem i wyboru nowego króla. Kolejne spotkanie przywódców konfederacji odbyło się w V 1707 r. w Lublinie.

Skomplikowana sytuacja związana z elekcyjnością władcy w Rzeczypospolitej wygenerowała następne konflikty powodujące dysharmonię w sytuacji wewnętrznej kraju. W VI 1707 r. Szaniawski wraz z Janem i Stanisławem Szembekami zawarł swoisty układ z carem, na mocy którego władca Rosji co roku miał wypłacać wspomnianej trójce roczną pensję w wysokości 10 tys. rubli, w zamian za co poprzę rosyjski plan nowej elekcji. Natomiast w razie fiaska rosyjskiego w Polsce otrzymają azyl i majątki w Rosji. Przyrzeczenie złożone carowi w/w zrealizował i rada przyjęła 11 VII 1707 r. zgodnie z sugestią cara akt proklamacji *interregium*. We IX 1707 r. podczas spotkania z rosyjskim dyplomata, J. Ukraincewem, Szaniawski nalegał na zwrot zajętych przez Rosjan twierdz ukraińskich oraz wypłatę rosyjskich subsydiów na wojska koronne. Gdy sytuacja polityczna stała się niekorzystna, mimo złożonych carowi obietnic nie zdecydował się na wycofanie wraz z armią rosyjską na Litwę, lecz pozostał przy armii koronnej hetmana Sieniawskiego w Małopolsce. Zmieniająca się sytuacja polityczna w kraju spowodowała, że w I 1708 r., wraz z miecznikiem koronnym, S. Denhoffem, spotkał się pod Łańcutem z wysłannikiem S. Leszczyńskiego, kuchmistrem koronnym, S. Tarłą, próbującym wysondować, na jakich warunkach mógłby nastąpić akces sandomierzan do obozu Leszczyńskiego. Zarówno Tarle, jak i następnym wysłannikom Szaniawski odpowiadał, że uznanie Leszczyńskiego mogłoby nastąpić wyłącznie przez akces całej konfederacji sandomierskiej.

Ważna dla jego zaplecza politycznego okazała się konfederacja sandomierska, stąd też od II 1708 r. rezydował najpierw w Wieliczce, a następnie w Tyńcu, troszcząc się o utrzymanie województwa krakowskiego przy konfederacji, kontaktował się też stale z przebywającymi w Ołomuńcu Szembekami i korespondował z dworem drezdeńskim. W V 1708 r. wyjechał do Opawy na czeskim Śląsku, gdzie przebywał nuncjusz papieski w Rzeczypospolitej Spinola. Przebywał tam przez rok, prowadząc ożywioną korespondencję z hetmanem Sieniawskim i pozostałymi w Rzeczypospolitej przywódcami konfederacji sandomierskiej oraz pośrednicząc w ich kontaktach z dworem w Dreźnie. Natomiast w XI 1708 r. konferował z wysłannikiem Leszczyńskiego, bp. chełmińskim, T. Potockim. Spotkał się też z emisariuszem królewicza Sobieskiego. W połowie I 1709 r. rozmawiał w Ołomuńcu z nuncjuszem, skutkiem jego działań było pojednanie nuncjusza z Szembekami.

W 1709 najwyraźniej uznał, że sytuacja w Rzeczypospolitej już dojrzała do powrotu August II, gdyż 25 VI wraz z J. Szembekiem i Denhoffem udał się potajemnie do Drezna na spotkanie z Sasem. Następnie 27 VI 1709 r. podczas sekretnej konferencji z feldmarszałkiem J.H. Flemmingiem, nalegał na jak najszybszy powrót króla do Rzeczypospolitej. Okazja do powrotu nadarzyła się niebawem, gdy Piotr I odniósł zwycięstwo pod Połtawą, skorzystał z niej August II i ruszył do Polski. Szaniawski, wiedząc, że władca już się znajduje w granicach kraju, wyjechał mu na spotkanie, a 26 VIII 1709 r. został przyjęty na uroczystej audiencji przez króla.

Czuwając nad dyplomacją państwa, uczestniczył w X w toruńskim spotkaniu Augusta II z Piotrem I, a następnie w konfederacji senatorów z ministrami rosyjskimi oraz radzie senatu. Tam też, wraz z feldmarszałkiem Flemmingiem, prowadził pertraktacje z przedstawicielami Gdańska, pozostającego w konflikcie z Augustem II. podczas walnej rady warszawskiej opowiedział się w swoim wystąpieniu z 14 II 1710 r., popierany przez konfederację sandomierską, za amnestią generalną oraz powołaniem specjalnej deputacji ds. wojska. W trakcie tej rady Szaniawski został wyznaczony do trybunału skarbowego komisji hibernowej oraz komisji ds. Gdańska. W rezultacie jego działań król osiągnął porozumienie z Gdańskiem, a Szaniawski za pośrednictwem otrzymał od miasta 10 tys. złp.

23 II 1710 r. Szaniawski wskazał, że Rosja wprowadziła do Rzeczypospolitej większą niż przewidziano liczbę wojska i dotąd nie wypłaciła obiecanych subsydiów. W związku z tym wraz z hetmanem Sieniawskim starał się jesienią 1710 r. u dowództwa rosyjskiego o rychłe wyprowadzenie z Polski wojsk carskich, a przynajmniej o powstrzymanie ich przed gwałtami i nadużyciami.

Kolejnym elementem działań dyplomacji była kwestia turecka. W XII 1710 r. wraz z Sieniawskim pertraktował w Jarosławiu z dowódcami rosyjskimi w sprawie wspólnych działań przeciw Turcji. Prowadził rozmowy na ten temat z wysłannikami cara, A. Daszkowem i D. Golicynem, kontynuował je w I 1711 r. w Mariampolu. Równocześnie próbował przekazać do Stambułu memoriał z planem współpracy polsko-tureckiej, która mogłaby ograniczyć wzrost potęgi Rosji. Na tym tle wypłynęła kwestia tatarska, w III 1711 r. podjął rozmowy z Golicynem i G. Dołgorukim o działaniach, które siły rosyjskie powinny podjąć przeciw Tatarom i oddziałom wojewody kijowskiego J. Potockiego.

18 X 1713 r. uczestniczył w Warszawie w konferencji z wysłannikami sułtana Ahmeda III i chana Kaplan Gereja, kontynuacja rozmów miała miejsce w VIII 1714 r.

Kilkuletnie trudy nadszarpnęły zdrowie Szaniawskiego, toteż w V 1711 r. przez Saksonię, gdzie miał audiencję u króla, udał się na kurację do Karlsbadu. Jednak nagłące kwestie doprowadziły, że już w VI 1711 r. przez Pragę i Wrocław wrócił do Rzeczypospolitej.

Od IV 1711 r. do 1714 r. uczestniczył w pracach trybunału skarbowego w Radomiu, m.in. prowadził rozmowy z podskarbisem wielkim koronnym, Jerzym Przebendowskim, na temat pieniędzy na wojsko. W VI 1712 r. powierzono mu mediacje między skłóconymi hetmanami litewskimi: polnym Denhoffem i wielkim L. Pociemem. Podczas obrad sejmu z limity 1712/1713 wraz z Szembekiem i Denhoffem Szaniawski ponownie konferował z G. Dołgorukim na temat wyjścia wojsk rosyjskich z Rzeczypospolitej. Po zakończeniu obrad sejmu wziął udział w radzie senatu 23 II–3 III 1713 r. Wszedł też do deputacji dla przewidywanych rokowań ze Szwecją i jej sojusznikami. Kontynuował rozpoczęte przez zmarłego marszałka wielkiego koronnego, K. Bielińskiego, negocjacje z przebywającym w Gdańsku

był ambasadorem Francji przy S. Leszczyńskim J.K. Besenvallem, który jednak już teraz występował jako oficjalny poseł nadzwyczajny przy Augustcie II.

Wyznaczony w roku 1713 na delegata do przyszłych rokowań pokojowych Szaniawski zamierzał udać się wiosną 1714 r. na organizowany przez dyplomację cesarską kongres pokojowy do Brunszwiku i starał się o fundacje na ten wyjazd. W VIII 1714 r. przybył do Rydzyny na spotkanie senatorów z królem.

Na prośbę króla, pełnił w latach 1714–1715 misje koncyliacyjne. W roku 1714 starał się przekonać hetmana Sieniawskiego do planu objęcia komputu wojsk saskich w Rzeczypospolitej, a we IX 1715 r. w Wilnie skłonił hetmana Pocięja do wycofania się z antydworskich postanowień w zainspirowanej przez niego konwokacji wileńskiej.

W VI 1715 r. uczestniczył w Warszawie w radzie senatu, podczas której poseł rosyjski, G. Dołgoruki, poprosił o zezwolenie na przejście wojsk carskich na Pomorze. W imieniu zgromadzonych Szaniawski i Przebendowski wyrazili stanowczy sprzeciw.

Natomiast na sejmie kwietniowym w 1712 r. wszedł w skład deputacji do przygotowania konstytucji. Skutkiem prac było postawienie przez Szaniawskiego w X 1715 r. tezy o zakończeniu reformy Rzeczypospolitej. Istotną władzę, według Szaniawskiego, miała się skupiać w powołanej przy królu radzie, składającej się z przedstawicieli szlachty i senatu, wymienianej co kwartał. Rada ta wyłoniłaby tajną radę, w skład której oprócz biskupa kujawskiego wchodziłby kanclerz, marszałek wielki koronny i podskarbi wielki koronny. W sprawach wojskowych miano utworzyć nowy komput, do którego włączonoby również wojska saskie.

Ciągle nierozwiązanym problemem pozostawało stacjonowanie na terenie Rzeczypospolitej wojsk obcych, w tym okresie szczególnie uciążliwe było przebywanie wojsk saskich. Już w roku 1710 Szaniawski usiłował łagodzić konflikty między hetmanem Sieniawskim a dowództwem wojsk saskich. Nierozwiązany jednak problem niebawem z powodu gwałtów popełnionych przez wojska saskie doprowadził do sporych napięć i zawiązania konfederacji tarnogrodzkiej. Do rozmów w tej sprawie król wyznaczył Szaniawskiego, który w roku 1714 był pośrednikiem między władcą a szlachtą. Za pomoc w tej kwestii otrzymał biskupstwo krakowskie.

W przededniu zawiązania konfederacji generalnej Szaniawski opowiedział się w XI 1715 r. w Toruniu za rozmowami przedstawicieli skonfederowanego wojska i województw ze stroną królewską.

Natomiast już po zawiązaniu konfederacji tarnogrodzkiej w roku 1715 zachęcał króla do zawarcia kompromisu z konfederatami. W I 1716 r. w Poznaniu doradzał królowi rozważę i łagodność w podejściu do tarnogrodzian oraz wyprowadzenie z Polski wojsk saskich. Po przyjęciu przez konfederację mediacji carskich udał się pod koniec III 1716 r. z Augustem II do Gdańska na rozmowy z Piotrem I i jego ministrami. W pierwszej połowie kwietnia spotkał się także z wysłanymi do cara konfederatami oraz doprowadził do przyjęcia ich na audiencji przez króla. Szaniawski wydelegowany przez władzę do rokowania z konfederatami i mediatorem rosyjskim, G. Dołgorukim, rozpoczął 13 VI 1716 r. wraz z generałem Flemmingiem negocjacje w Lublinie. Ostatecznie sprawę rozwiązało podpisanie traktatu warszawskiego 3 XI 1716 r.

Po jego podpisaniu przedstawił plan reform skarbowo-wojskowych polegających na regularnej płacy dla wojska, opartej na stałych podatkach pobieranych bezpośrednio od podatników. Głównym założeniem reformy było jak najmniejsze obciążenie społeczeństwa i jak najniższy budżet wojskowy. Na tej zasadzie proponował redukujący armię do 18 tys. żołnierskich stawek żołd. Plan Szaniawskiego nawiązywał do wcześniejszych projektów S.D. Karwickiego i podkanclerzego litewskiego Szczuki. Kontrprojekt konfederatów, zakładający mniejsze redukcje w armii, Szaniawski stanowczo odrzucił, co ponownie doprowadziło do zerwania rozmów. Dopiero wkroczenie nowych wojsk rosyjskich na Wołyń skłoniło tarnogrodzian do zgody na większość punktów reformy. W ważnych kwestiach „opisania” urzędów centralnych Szaniawski skłaniał się ku konfederackim zamiarom ograniczenia władzy hetmańskiej, sprzeciwiał się natomiast podobnym projektom odnośnie do uprawnień podskarbiego. Wysłany do chorego hetmana Sieniawskiego nakłonił go do zaprzysiężenia punktów traktatu warszawskiego przewidującego ograniczenie jego urzędu. W tym czasie w 1716 r. Szaniawski został opatem komendatoryjnym w Wąchocku.

Niestety opinia szlachty była Szaniawskiemu niechętna, w satyrach politycznych przedstawiano go

jako stronnika dworu, a więc i grabarza polskich wolności. Przejeżdżający przez Tarnogród biskup przemyski, J.K. Bokum, ledwo uniknął poturbowania, gdyż wzięto go za Szaniawskiego.

Natomiast władca, doceniając rzetelność w pracy na różnych odcinkach życia państwowego, nadal sytuował Szaniawskiego w czołówce polityków polskich. Potwierdza to wybór do kolejnych komisji, 1 II 1717 r., uczestnicząc w Sejmie Niemym, został przez to gremium wyznaczony jako przedstawiciel senatu do trybunału skarbowego w Radomiu, którego prezydencję objął w początkach IV. Natomiast 20 III 1717 r. został przez króla powołany do komisji ds. żup wielickich i bocheńskich.

Kolejnym obszarem działań dyplomatycznych było cesarstwo austriackie. W II i III 1717 r. Szaniawski wziął udział w rozmowach z dyplomatą austriackim, D.H. von Virmondtem, który zabiegał o udział Rzeczypospolitej w Świętej Lidze. Rozważano rozmaite sposoby współpracy, jednym z nich miało być skierowanie przeciw Turcji oddziałów saskich jednak na koszt Polski, tę propozycję Szaniawski-negocjator odrzucił.

Natomiast sejm niemym wyznaczył Szaniawskiemu obowiązki senatora-rezydenta przy królu, poczynając od 1 VIII 1718 r. przez pół roku. Warto przypomnieć, że dwór drezdeński uważał wówczas Szaniawskiego i Szembeka za najważniejszych współpracowników Augusta II w Rzeczypospolitej. Zdaniem Flemminga „pierwsze skrzypce” grał Szaniawski, a kanclerz zazwyczaj przychylił się do jego opinii. Obaj byli w ogólnym zarysie wtajemniczeni w rokowania prowadzone przez Flemminga w Wiedniu w sprawie traktatu między Augustem II a cesarzem Karolem VI. Szaniawski sugerował nawet, że król ma prawo odnawiania dawnych aliansów w okresie międzysejmowym za zgodą senatorów-rezydentów.

Na sejmie rozpoczętym 3 X 1718 r. w Grodnie radził, by jak najszybciej wysłać emisariuszy do Piotra I, aby zażądali od niego deklaracji wycofania wojsk, ale jednocześnie pozostania w przymierzu z Rzeczypospolitą, gdyż dopiero po załatwieniu spraw doraźnych będzie czas na wyprawienie oficjalnego poselstwa. Izba poselska i senat przychyliły się do tej propozycji, ale sprawa nie została załatwiona. W związku z tym 13 I 1719 r. Szaniawski spotkał się

z G. Dołgorukim i podjęto sprawę obecności wojsk rosyjskich w Rzeczypospolitej i Kurlandii.

Dyplomacja Augusta II pracowała zarówno nad traktatem z Rosją, jak również i nad działaniami skierowanymi przeciw niej. W związku z tym dwór miał nadzieję, że Szaniawski i Szembek doprowadzą do przyłączenia się Rzeczypospolitej do skierowanego przeciw Rosji sasko-brytyjsko-austriackiego traktatu wiedeńskiego z 5 I 1719 r. Jednak Szaniawski na zjeździe senatorów we Wschowie w III 1719 r. opowiedział się przeciw traktatowi, a w napisanym wówczas do Augusta II piśmie *Representatio Fidelis* argumentował, że akces Rzeczypospolitej wywołałoby zamieszanie wewnętrzne i stworzył ryzyko wojny z Rosją. Równocześnie jednak zalecał królowi ostry ton odpowiedzi na list Piotra I ze I 1719 r. W tym czasie Szaniawski uczestniczył (17 XII 1718 r.) w konferencji senatorów z wysłannikiem chana, Katemirem murzą.

W IV 1719 r. Szaniawski był obecny na posiedzeniu trybunału skarbowego w Radomiu, a na przełomie X i XI we Wschowie, gdzie wraz z Szembekiem przyczynił się do zmiany wcześniejszych ustaleń o odroczeniu limity sejmowej i nakłonił króla do zwołania sejmu na 30 XII 1719 r. Również w XI konferował w Warszawie z Przebendowskim na temat wysłania Chomentowskiego do Petersburga. Wyasygnował na nią 10 tys. talarów i opracował projekt instrukcji dla posła. Na początku XII 1719 r. przewodniczył w Warszawie konferencji senatorów na temat listów, jakie otrzymali od cara Piotra I z wysp Alandzkich, rozsyłanych przez G. Dołgorukiego.

Niestety w czasie ostatnich przygotowań do sejmu wyjechał jednak do Gdańska i powrócił do Warszawy dopiero 5 I 1720 r., już po rozpoczęciu obrad. Od razu wszedł w skład delegacji do rozmów z G. Dołgorukim i podczas konferencji 1 II 1720 r. odpiął jego zarzuty rzekomego zaangażowania Rzeczypospolitej w traktat wiedeński, wytykając przy tym carowi, że wbrew przymierzu z Rzeczypospolitą prowadził bez jej udziału rokowania pokojowe ze Szwecją. W II jeszcze (od 14 do 16) przewodniczył obradom sesji prowincjalnej wielkopolskiej, a następnie wziął udział w posejmowej radzie senatu i powtórnie został wyznaczony na posła na planowany kongres pokojowy w Brunzwiku.

Na wiosnę 1720 r. został wtajemniczony przez dwór w dwustronne rozmowy ze Szwecją, był jednak przeciwny rokowaniom separatystycznym i opowiadał się za generalnym traktatem pokojowym, również wbrew królowi i Flemmingowi, przeciwstawiał się zaostrzeniu stosunków z Rosją.

Po objęciu biskupstwa krakowskiego Szaniawski rzadziej udzielał się na forum publicznym, ale jego pozycja w otoczeniu króla nie uległa zachwianiu. August II stale zasięgał jego rady w sprawach państwowych, domagając się opinii o przedstawionych problemach i wykorzystując jego zdolności koncyliacyjne, pośredniczył m.in. w zawarciu 7 VII 1721 r. w Wąworkowie ugody z marszałkiem nadwornym litewskim, P. Sanguszką, w sprawie administracji dóbr ordynacji ostrowskiej przez S. Poniatowskiego i wojewodę lubelskiego, J. Tarłę.

Wysuwany przez dwór na następcę zmarłego w VIII 1721 r. prymasa, S. Szembeka, Szaniawski nie zgodził się na przyjęcie tej godności. Wziął następnie udział w sejmie zwyczajnym, rozpoczętym 4 X 1722 r. w Warszawie.

W roku 1724 powierzono mu kolejne misje, najpierw wszedł do komisji powołanej przez sąd asesorski dla przeprowadzenia dochodzenia w sprawie tumultu toruńskiego, a w 2 połowie IX i na początku X 1724 r. uczestniczył w jej działaniach w Toruniu. Komisarze tej komisji oskarżyli go o zbyt dużą łagodność. Natomiast obawiając się międzynarodowych reperkusji sprawy toruńskiej uważał, że wobec nacisków brytyjskich i pruskich nie należy okazywać słabości.

Następnie wyznaczono go do deputacji na rozmowy z ministrami cudzoziemskimi i do komisji przygotowującej konstytucję. W dowód uznania dla Szaniawskiego jego współpracownicy z izby poselskiej prosili króla o podjęcie starań w Rzymie o kapelusza kardynalski dla wiernego biskupa.

Od 15 I do 5 II 1726 r. uczestniczył w Warszawie na konferencji senatorów z królem i pod nieobecność prymasa T. Potockiego przewodniczył niektórym sesjom. Natomiast w obszernej mowie wygłoszonej ostatniego dnia zalecił m.in. stanowczość w rozmowach z dyplomatami sąsiednich państw. Wówczas przed rozpoczęciem sejmu wyrażał obawę, że próba objęcia tronu kurlandzkiego po wygaśnięciu dynastii Kettlerów przez naturalnego syna Augusta II – Maurycego Saskiego – spowoduje

oburzenie szlachty, zerwanie sejmu i konfederację na miarę tarnogrodzkiej, był natomiast zwolennikiem inkorporacji Kurlandii do Rzeczypospolitej.

Wówczas na sejmie grodzieńskim wszedł do wszystkich czterech komisji do rokowań z ministrami cudzoziemskimi (cesarskimi, rosyjskimi, pruskimi i szwedzkimi). Został też wyznaczony do deputacji do odebrania od spadkobierców zmarłego prymasa S. Szembeka przechowywanego przez niego niegdyś skarbu koronnego. Wyznaczono go również do komisji do spraw szybu solnego „Kunegunda” w Wieliczce oraz ponownie do deputacji przygotowującej konstytucję.

21–31 III 1727 r. brał udział w posejmowej radzie senatu oraz konferencji w Warszawie z prymasem Potockim i marszałkiem wielkim koronnym, J. Mniszchem w sprawie negocjacji z nuncjuszem Spinolą na temat konkordatu ze Stolicą Apostolską. Natomiast w XI 1727 r. uczestniczył w rozmowach wyznaczonych komisarzy z obcymi dyplomatami.

W V 1729 r. Szaniawski podjął próbę obsadzenia swojego dalekiego krewniaka J.F. Szaniawskiego na biskupstwo wileńskie. Na urząd prezentował go król, chcąc tym potwierdzić swoją przychylność wobec bpa krakowskiego, a jednocześnie licząc na jego poparcie w przyszłej elekcji królewicza Fryderyka Augusta na tron polski. Jednak kwestia obsady biskupstwa wileńskiego stała się zarzewiem waśni i wymieniana była jako jedna z przyczyn zerwania sejmu grodzieńskiego w 1729 r., co widząc, nominat ostatecznie zrzekł się tej godności. Natomiast dwudziestu opozycyjnych wobec dworu posłów protestowało w ogłoszonym manifestie przeciw dyktatorskiej władzy triumwiratu: Szaniawski, Poniatowski i kanclerz J. Szembek. Zdaniem austriackiego posła F. Kindera Szaniawski był autorem anonimowej odpowiedzi na temat manifestu, w którym oskarżył „dom Potoczych” o zerwanie sejmu z powodu prywaty.

Mimo iż Szaniawski był wypróbowanym stronnikiem królewskim i skłaniał się do sukcesji saskiej, już w 1728 r. za swego zwolennika uważał go również S. Leszczyński.

W rozmowie – we wrześniu 1729 r. – z ambasadorem Francji, A.F. Montim, na temat przyszłej elekcji Szaniawski ofiarował swe poparcie dla Leszczyńskiego. W X 1730 r., Szaniawski wziął udział w sejmie w Grodnie, a następnie w posejmowej radzie senatu.

Od I 1731 r. uczestniczył w Warszawie w posiedzeniu komisji do rozmów z ministrami cudzoziemskimi, a w II i na początku III tr. przewodniczył komisji pertraktującej z rezydentem pruskim, K.F. Hoffmannem, na temat spraw spornych między Rzeczypospolitą a Prusami. Z polecenia królewskiego uczestniczył w XI i XII w posiedzeniu komisji do sprawy dóbr neuburskich, pośrednicząc w sporze między Sapiehami i Radziwiłłami. Natomiast w I 1731 r. wznowiono wypłacanie mu francuskiej pensji (1200 liwrow) przyznanej jeszcze zapewne za czasów Ludwika XIV.

Jego związki z diecezją kujawską rozpoczęły się 4 XI 1705 r., gdy otrzymał prezentację królewską na to biskupstwo. Potwierdzenie papieskie było datowane na 24 VI 1706 r. Jego konsekracja biskupia odbyła się 20 II 1707 r. w katedrze lwowskiej. Święceń udzielił prymas Stanisław Szembek, obecny na uroczystościach był car Piotr I. Dla zapoznania się z całością spraw diecezji kujawskiej Szaniawski zlecił jej wizytację, która została przeprowadzona w latach 1710–1711, a po zakończeniu wystosował list pasterski w 1712 r.

Swoje gospodarowanie we Włocławku rozpoczął od podjęcia remontu zamku biskupiego, prace finansując z własnych środków. Dla uporządkowania spraw gospodarczych Włocławka wydał zarządzenia dotyczące obciążeń podatkowych mieszczan na rzecz właściciela miasta i uporządkował sprawy cechowe, wydając przywileje odnawiające cech garncarzy z 22 IX 1713 r. i piwowarów z 5 VII 1716 r. Nagłym problemem w diecezji był brak kapłanów. Istniejące dotąd seminaria we Włocławku (dla części kujawskiej) i Gdańsku–Sztotlandzie (dla części pomorskiej) chyliły się w roku 1710 ku upadkowi z powodu zarówno braku środków, jak i alumnów. Wobec powyższego bp przeorganizował seminarium gdańskie w roku 1713, łącząc je z kolegium jezuitów i przy tak zorganizowanej uczelni ufundował trzy katedry teologii. W tym seminarium miało studiować 6 alumnów. Także seminarium we Włocławku poddał gruntownej reformie zarówno od strony materialnej, jak i wychowawczej, oddając je w ręce Misjonarzy św. Wincentego. Zmiany te zostały wprowadzone dekretem z 31 XII 1719 r. Zasługą Szaniawskiego było również podzielenie w roku 1718 Gdańska na parafie katolickie i erygowanie misji jezuitów przy kaplicy królewskiej w kościele

mariackim, co rozstrzynęło wieloletni spór o ich obecność w tym miejsku.

Dla Włocławka jego największą zasługą było przede wszystkim to, że rozslawił miasto w całej Rzeczypospolitej, czego potwierdzeniem niech będzie stwierdzenie znajdujące się w piśmie opozycyjnym wobec niego (*List pewnego senatora*), w którym określono rolę Szaniawskiego w Rzeczypospolitej stwierdzeniem „cała Polska stała się diecezją kujawską”. Choć oczywiście nie można nie zauważyć zwłaszcza spraw związanych z kształceniem kapłanów i organizacją życia religijnego w Gdańsku.

Po śmierci bp. krakowskiego, K. Łubieńskiego, w V 1719, chcąc zjednać opozycyjną wobec dworu rodzinę Potockich, proponował oddać biskupstwo krakowskie jednemu z jej przywódców, T. Potockiemu, wtedy sam przeszedłby na biskupstwo warmińskie. Król jednak chciał mieć w diecezji krakowskiej osobę zaufaną i powierzył ją Szaniawskiemu. Nominacje ogłoszono nieoficjalnie w Dreźnie w VIII 1719 r., w czasie wesela królewicza Fryderyka Augusta, na którym Szaniawski był obecny, a formalnie – na radzie senatu we Wschowie w XI 1719 r. Prezentacja królewska została potwierdzona 3 VII 1720 r. przez papieża Klemensa XI. Posługę w nowej diecezji rozpoczął listem pasterskim z 13 IX 1720 r. Ingres odbył się 4 V 1721 r. i jeszcze w 1721 r. Szaniawski wydał następny list pasterski pt. *Idea vitae sacerdotis*, będący swoistym podręcznikiem ascezy kapłańskiej.

10 I 1725 r. wydał edykt przeciw protestantom w diecezji krakowskiej, żądając od nich dobrowolnej konwersji na katolicyzm lub przynajmniej podporządkowania się władzom duchownym. Wykorzystując konstytucję sejmu niemego zakazał dysydemtom budowania nowych i remontowania starych świątyń, a za ważne uznał tylko te małżeństwa, które zostały zawarte przed kapłanem katolickim.

W sprawozdaniu dla Stolicy Apostolskiej opisał stan diecezji krakowskiej we IX 1731 r. Podobnie jak we Włocławku, również i w Krakowie poświęcił wiele uwagi kształceniu duchowieństwa, zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego. Najpierw zreformował seminarium zamkowe na Wawelu, powiększył je i przebudował, a następnie uregulował jego finanse, zwiększając jego uposażenie, czym potwierdził nową erekcję w roku 1728.

Na własny koszt rozbudował zabudowania należące do Misjonarzy św. Wincentego na krakow-

skim Stradomiu, a dekretem z 28 V 1732 r. utworzył tam nowe seminarium duchowne dla dwunastu kleryków zakonnych i osiemnastu diecezjalnych. W czasie jego pontyfikatu ilość miejsc w seminariach duchownych w diecezji wzrosła czterokrotnie.

Kolejnym elementem podjętych przez niego prac była odbudowa w latach 1726–29 zamku na Wawelu ze zniszczeń po pożarze z 1702 r.

Następnie zajął się pracami przy świątyniach. Rozpoczął od przygotowania sobie mauzoleum. W tym celu w latach 1722–28 przebudował kaplicę ba Konarskiego w katedrze wawelskiej. W następnej kolejności wraz z Elżbietą Sieniawską ufundował w Krakowie kościół pijarów, a w roku 1728 dokonał jego konsekracji. Wspierał również finansowo budowę nowego domu siostr prezentek przy ul. Św. Jana (przeniosły się do niego w 1726 r.), a w roku 1729 przekazał im przylegający do budynku klasztorne kościół św. Jana. W połowie lat 20. finansował również prace przy klasztorze na Jasnej Górze, łożył na prace przy północno-wschodnim bastionie fortecy jasnogórskiej nazywanym później bastionem Szaniawskich.

Zatroszczył się również i o kapłanów, zwłaszcza starszych i schorowanych. W tym celu w roku 1732 zakupił w Krakowie dom opatów jędrzejowskich przy kościele Św. Marcina na ulicy Grodzkiej i dołączył do domu dla księży emerytów. Dekretem z 26 V 1732 r. ufundował dom poprawczy dla księży diecezji krakowskiej. Dom ten umieścił na zamku biskupim w Lipowcu, a jego prowadzenie powierzył Księżom Misjonarzom.

Wiele zawdzięczają mu Kielce. Swoje działania na tym terenie rozpoczął od reorganizacji podziału administracyjnego tamtejszych dóbr biskupich, a także w roku 1723 powołał komisję do spraw reformy ustroju miasta. Natomiast w sferze kościelnej erygował w Kielcach 3 VI 1726 r. seminarium duchowne i założył szkołę pod wezwaniem św. Stanisława w Kielcach. Zarząd seminarium powierzył księżom komunistom (Instytut Księży Świeckich Wspólnie Żyjących).

W 1728 r. zreorganizował kapituły kolegiackie i dzięki uzyskanym funduszom zwiększył w roku następnym fundusze seminarium duchownego. Kontynuował rozbudowę kolegiaty (Kielce), m.in. prezbiterium z zakrystią i kapitułarzem oraz arch., współfinansował nowy ołtarz główny i ufundował

dwa boczne. Świątynię otoczoną murem z dwiema bramami konsekrował w 1728 r. Wybudował południowe skrzydła pałacu biskupiego przy którym umieścił ganek łączącym budowlę z kolegiatą, a na Wzgórzu Zamkowym wybudował stajnie i wozownię. Dla uświetnienia liturgii kolegiackiej utworzył przy niej kapelę muzyków. Z jego też fundacji – wspólnie z kan. D. Lochmanem – powstał zabudowany w latach 1720–30 murowany klasztor Norbertanek w Busku.

Troszczył się również o uczącą się młodzież, dlatego zwiększył uposażenie seminarium w Lublinie, a w 1726 r. ufundował alumnat dla młodzieży szlacheckiej przy seminarium w Sandomierzu. Natomiast w Łukowie ufundował w 1730 r. konwikt dla dziesięciu młodych ludzi z rodziny Szaniawskich uczących się w tamtejszym Kolegium Pijarskim.

By móc tym wszystkim inwestycjom podołać, Szaniawski potrzebował odpowiedniego uposażenia, stąd dbał o rozwój gospodarczy dóbr biskupich.

W skład majątku Szaniawskiego wchodziły m.in. dobra Sobków w powiecie chełcińskim, w woj. sandomierskim (miasteczko Sobków, wsie: Nida, Sokółów Dolny i Górny, Tokarnia, Wierzbica), a także Korytnica, Lipa, Jawor, Adamów, Karsy, a także Łukowa (którą w 1724 r. podarował bratankowi Jozafatowi). Miał także dobra w ziemi warszawskiej: Opacz Wielki i Mały, Ojrzanie, Żelechów, Zaremby, Kaleń, Wysoka Wola, Zalesie, Falenty, Jaworów Raszyn, Puchały, Wypady, Janki i Dredy, a na Litwie: Montygaliszki w woj. trockim; Rudnię w woj. witebskim. Ponadto od rajcy Starej Warszawy, J. Schultendorffa, kupił plac przy ul. Długiej, który sprzedał w 1732 r. J. Szembekowi. Miał też w Warszawie pałac przy ul. Senatorskiej „Pod Gwiazdą”.

Oprócz dóbr ziemskich rozwijał również przemysł na terenie swojej diecezji, na jego więc polecenie zbudowano wielki piec w Żąbkowicach k. Kielc. Siewierza oraz „fabrykę żelaza” w Bodzentowie k. Kielc.

31 V 1732 r. sporządził testament, majątek zapisał trzem bratankom: Fabianowi, Jozafatowi i Stanisławowi, każdemu oprócz dóbr ziemskich po 252 233 zł 28 gr w gotówce oraz 398 grzywien srebra w różnego rodzaju sprzętach.

Podsumowując jego życie, trzeba powiedzieć, że Szaniawski zrobił zawrotną karierę od pozycji palestranta do najbogatszego biskupa w Rzeczpo-

spolitej. Awans ten zawdzięczał głównie związkom z dworem saskim. W polskim otoczeniu Augusta II był blisko przez trzy dekady najważniejszym rozmówcą dyplomatów obcych krajów przybywających do Rzeczypospolitej. Niemal we wszystkich prowadzonych w Polsce rokowaniach dyplomatycznych tej epoki Szaniawski odgrywał pierwszorzędną rolę i pozostawał dla dyplomatów głównym informatorem o poczynaniach swojego stronnictwa. Uczestniczył ponadto, zwykle nimi kierując, w większości negocjacji wewnętrznych związanych z wojskiem i skarbem, a zwłaszcza zmierzających do uspokojenia kraju.

Bp Szaniawski jest głównym bohaterem opowiadania Władysławy Izdebskiej *Konstanty Felician Szaniawski, księżę siewierski, bp krakowski*, wchodzącego w skład zbioru *Wianek* wydanego w Warszawie w 1871 r. Jego postać występuje również w powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego *Skrypta Flemminga* (Warszawa 1879).

Sam wydał drukiem: podręcznik ascezy kapłańskiej *Idea vitae sacerdotalis*, Kraków 1725; *Litterae pastoralis* z 28 VI 1712 r.; *Epistola pastoralis*, Kraków 1720; *Edictum contra dissidentes*, Kielce 1725.

Zmarł 2 VII 1732 r. na zamku w Lipowcu, prawdopodobnie w wyniku gangreny, został pochowany 29 VII 1732 r. w katedrze na Wawelu w kaplicy bp. Konarskiego, gdzie znajduje się murowany nagrobek z płaskorzeźbą przedstawiającą jego podobiznę. Portrety Szaniawskiego znajdują się u franciszkanów w Krakowie i u Misjonarzy w Stradomiu.

Bokota P., *Cechy rzemieślnicze we Włocławku w okresie przedrozbiorowym (XVI–XVIII w.)*, w: *Włocławek*, t. 1, s. 292; Szaniawski B.M., *Felician Konstanty*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 37–38, Warszawa 1913, s. 355 (bibliografia); + podaje jako miejsce urodzin ziemię łukowską; Chodyński S., *Seminarium włocławskie. Szkic historyczny*, Włocławek 1905, s. 37–39, 324; Graff T., *Szaniawski Konstanty Felician*, w: EK t. 18, Lublin 2013, kol. 1414 (bibliografia); Kujawski W., *Włocławek w czasach nowożytnych i jego dzieje kościelne*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Straszewskiego, t. 1, Włocławek 1999, s. 236, 255, 258, 265; Kujawski W., *Komisja Dobrego Porządku, samorząd miejski przed i po reformie 1787 roku*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Straszewskiego, t. 1, Włocławek 1999, s. 363; Kunikowski S., *Życie gospodarze Włocławka w XVI–XVIII wieku*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Straszewskiego, t. 1, Włocławek

1999, s. 284; Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 2003, s. 44, 91, 150, 156, 166, 300, 303, 305–306, 330; *Szaniawski Konstanty Felician*, art. redakcyjny, w: PSB, t. XLVII, Warszawa–Kraków 2010–2011, s. 19–26 (bibliografia).

Henryk Witczak

SZELAĞOWSKI WIKTOR (1899–1935), wioślarz, medalista mistrzostw Europy.

Urodził się 30 XII 1899 r. we Włocławku z ojca Wacława i matki Ludwiki, z d. Damżyn, w rodzinie rzemieślniczej. W 1907 r. zaczął naukę w jednej z włocławskich szkół powszechnych. Już jako uczeń wyróżniał się zamiłowaniem

do sportu. Po jej ukończeniu uczęszczał do gimnazjum męskiego im. Jana Długosza we Włocławku. Tam też wykryształizowały się w nim zamiłowania do sportów wodnych, a w szczególności do kajakarstwa. Po złożeniu egzaminu maturalnego wstąpił ochotniczo do wojska i walczył w wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919–1921. Był rannym i przez kilka miesięcy pozostawał w internowaniu. Wydarzenia wojenne przerwały jego karierę sportową na dość długi okres.

Po powrocie do Włocławka oraz po kilkumiesięcznym wypoczynku Szelağowski powrócił do dawnych pasji i wstąpił do założonego w 1886 r. Włocławskiego Towarzystwa Wioślarzkiego. Wyczynowe uprawianie sportu rozpoczął, mając 25 lat. Trenował pod kierunkiem doświadczonego trenera sportów wodnych – Kazimierza Dyżewskiego. Od 1925 r. występował w zawodach rangi krajowej, debiutując w tymże roku jako członek czwórki ze sternikiem na regatach międzyklubowych we Włocławku. Wkrótce wyspecjalizował się w dwójkach ze sternikiem i dwójkach bez sternika. W 1929 r. został po raz pierwszy mistrzem Polski w dwójkach ze sternikiem i pozostawał z tym tytułem nieprzerwanie do 1933 (łącznie pięć razy). Partnerowali mu kajakarz – Henryk Grabowski i sternicy Tadeusz

Gaworski lub Henryk Kawalec. Ponadto wspólnie z Grabowskim zdobywał wicemistrzostwo Polski w dwójkach bez sternika. Wioślarze ci jeszcze trzykrotnie zdobyli tytuł mistrzów Polski w 1930, 1932 i 1933 r. i zostali najwybitniejszymi wioślarzami w skali całego kraju.

Osada Szelałowski i Grabowski zdobyła dwa medale mistrzostw Europy seniorów. Pierwszy – brązowy – podczas XXX Mistrzostw Europy w Bydgoszczy (na Brdujściu) odbytych 16–19 VIII 1929 r. ze sternikiem Tadeuszem Gaworskim. Drugi – też brązowy – ze sternikiem Henrykiem Kawalcem podczas XXII Mistrzostw Europy w Belgradzie odbytych 2–4 IX 1932 r.

Włocławska dwójka Szelałowski i Grabowski ze sternikiem Gaworskim w 1930 r. wywalczyła pierwsze miejsce w prestiżowych europejskich zawodach wioślarskich w Antwerpii, co odbiło się szerokim echem w prasie krajowej i zagranicznej. Pasma sukcesów osiągniętych na wysokiej rangi zawodach skutkowało licznymi zaproszeniami włocławskich „wodniaków” na zawody do kilku miast Europy. W 1930 r. obsada ze sternikiem Gaworskim zdobyła drugie miejsce w przedbiegach oraz repasażach i nie dostała się do finału. W Paryżu w 1931 r. dwójka ze sternikiem Kawalcem wywalczyła 5. miejsce w klasyfikacji generalnej, a na zawodach w 1933 r. w Budapeszcie Szelałowski i jego partner Grabowski w dwójce bez sternika zajęła 3. miejsce.

Szelałowski, zdobywając dla WTW pięciokrotne mistrzostwo Polski, trzykrotnie wywalczając brązowy medal mistrzostw Europy, przegrywając poznańskie eliminacje, nie zdołał dostąpić szczytu uczestnictwa startu na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles.

Szelałowski, po ośmioletniej karierze zawodniczej, w 1933 r. wycofał się z aktywnego uprawiania sportu w związku z dolegliwościami zdrowotnymi. Jego główną przyczyną były kontuzje stanowiące pozostałość służby wojskowej i pobyt w internowaniu. Fakt zaprzestania wyczynowego uprawiania sportu nie wiązał się z kontynuacją zainteresowań, jakich początki zadzierzgnął we wczesnej młodości. Pragnąc poświęcić się pracy trenerskiej, ukończył kurs trenera wioślarstwa w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie (ob. AWF Józefa Piłsudskiego w Warszawie). Planów trenerskich nigdy nie zrealizował z powodu wczesnej śmierci 10 III 1935 r.

Wiktor Szelałowski pochowany został na cmentarzu komunalnym we Włocławku. We wspólnym grobie spoczywają: Antoni Szelałowski (7 VI 1866 r.–22 III 1945 r.), Ludwika Szelałowska (29 VI 1877 r.–10 VI 1947 r.), Aniela Szelałowska (31 X 1894 r.–12 VII 1954 r.), franciszkanin, gwardian klasztoru w Bieczu i Włocławku – Stanisław Teodoryk Szelałowski (30 XII 1899 r.–25 IX 1957 r.), Marianna Trynkasz (19 V 1900 r.–8 I 1972 r.). Szelałowski, obok Jerzego Bojańczyka, posiada godność Zasłużonego dla Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego.

Jarzebowski R., *Włocławski sport*, Włocławek 1992, s. 263–267; Tenże, *Wiktor Szelałowski (1900–1935), sportowiec, w: Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991, s. 195–196 (błędny rok urodzenia); Tenże, *Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie 1886–1991*, Włocławek 1991, s. 44–45 (błędna data śmierci); GROBONET, *Cmentarze komunalne włocławskie*, <http://www.grobonet.mzucid.pl/grobonet/start.php?id=detale&id=211717&inni=1>; Polski Związek Towarzystw Wioślarskich, *Mistrzostwa Europy w wioślarstwie*, <http://www.pztw.pl/wioslarstwo/medale/11-wioslarstwo/256-mistrzostwa-europy-seniorow>; *Wiktor Szelałowski (1899–1935)*, Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie, <http://www.wtwwloclawek.com.pl/zasluzeni-dla-wtw/wiktor-szelagowski.html>; *Wiktor Szelałowski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiktor_Szel%C4%85gowski.

Zdzisław Jan Zasada

SZEMBEK STANISŁAW

(1650–1721), prymas Polski, h. Szembek, sufragan krakowski, bp kujawski, abp gnieźnieński i prymas Polski.

Urodzony w Morawicy w 1650 r. był najstarszym synem Franciszka (zm. 1693 r.) i jego pierwszej żony Zofii z Pieniżków h. Odrowąż. Studiował najpierw w Krakowie pod kierunkiem prawnika Mikołaja Zalasowskiego, gdyż przewidywano początkowo dla niego karierę świecką.

Między innymi dlatego został skierowany na dwór króla Michała Wiśniowieckiego, szybko jednak okazało się, że sam Stanisław postanowił realizować swoją drogę życiową w oparciu o powołanie kapłańskie. Dlatego też podjął studia teologiczne i przyjął święcenia kapłańskie, po których udał się na dalsze studia prawnicze do Rzymu, gdzie uzyskał tytuł doktora obojga praw.

Po powrocie ze studiów osiadł w warszawskim domu Misjonarzy św. Wincentego a Paulo i podjął posługę u sióstr wizytek. Wkrótce został kanonikiem przemyskim, a w 1678 r. krakowskim i archidiaconem zawichojskim, w takim też charakterze podejść wizytację parafii. Kapituła krakowska kilkakrotnie wysyłała go jako swojego przedstawiciela do Trybunału Koronnego. W końcu bp krakowski J. Małachowski prezentował go na swojego sufragana. Po potwierdzeniu papieskim tej prezentacji 5 III 1690 r. otrzymał w warszawskim kościele wizytek sakrę biskupią. Jego władza wynikająca ze święceń została wzmocniona przez nominację na wikariusza generalnego i oficjała krakowskiego. Pełniąc wyżej wspomniane obowiązki, zajmował się również duszpasterstwem ogólnym, między innymi głosząc kazania w krakowskich kościołach, a po sprowadzeniu wizytek do Krakowa stał się ich ojcem duchowym.

Związek z dworem saskim ułatwił mu awanse kościelne, zwłaszcza że August II dzięki jego udziałowi mógł zostać koronowany 15 IX 1697 r., choć sam Szembek przekroczył obowiązujące prawo, ponieważ nie będąc biskupem-senatorem, nie prawa czynnie uczestniczyć w tym obrzędzie.

Władca wynagrodził mu to postępowanie, nominując go 14 IX 1699 r. na opata w Mogile, a po śmierci bp. J. Małachowskiego (20 VIII 1699 r.), kapituła krakowska wybrała go na administratora diecezji.

Natomiast po awansie bp. S. Dąbskiego na stolicę w Krakowie August II nominował Szembeka na diecezję kujawską. Potwierdzenie papieskie otrzymał 21 VI 1700 r., a 29 VII 1700 r. objął rządy w diecezji. Jako jej pasterz gorliwie zajął się posługą, a więc głosił kazania i sprawował sakramenty. Od połowy IX do końca X 1701 r. przebywał w archidiaconacie pomorskim. W Gdańsku udzielił święceń kapłańskich, przyjmował śluby zakonne od benedyktynek w Żarnowcu i bernardynek w Żukowie. Dokonał też

przyjęcia na łono Kościoła, nawróconej z luteranizmu Doroty Ustarbowskiej wraz z córką.

Niestety pracę w diecezji przerwały wydarzenia polityczne, które spowodowały, że 18 V 1702 r. wraz z królem udał się do Krakowa. Natomiast po klęsce króla pod Kliszowem wywiózł klejnoty i arch. koronne najpierw na Śląsk, a następnie do Ołomuńca. Przebywając tam, oczekiwał poprawy sytuacji politycznej, a jednocześnie wspierał w posłudze miejscowego bp.

Bp kujawskim był przez sześć lat, choć na terenie diecezji spędził niewiele czasu. Jak wyżej zauważono, w tak krótkim okresie niewiele też mógł podjąć działań. Niemniej jednak, fakt bliskich relacji z Augustem II i jego otoczeniem, a także awans do archidiecezji gnieźnieńskiej spowodował, że rozłącił Włocławek i diecezję w całej Rzeczypospolitej.

Władca, czując wobec niego wdzięczność, po śmierci kardynała Radziejewskiego, do Ołomuńca przysłał nominację na abp. gnieźnieńskiego i prymasa Polski. Niestety podobnie jak August II nominował Szembeka, tak również i Stanisław Leszczyński mianował swojego kandydata Konstantego Zielińskiego, który jednak w tym czasie był więziony przez Rosjan. Natomiast Stolica Apostolska, nie uznając Leszczyńskiego za króla, konsekwentnie odrzuciła również i jego kandydata, ostatecznie papież Klemens XI 7 VI 1706 r. zatwierdził Szembeka na pasterza gnieźnieńskiego. Kapituła gnieźnieńska najpierw nie chciała dokonać jego instalacji, a gdy otrzymała dokumenty papieskie od pełnomocnika Szembeka – H. Wysockiego – 29 VII 1706 r. dokonała potajemnej instalacji bez obrzędów kościelnych. Dowiedziawszy się o tym fakcie Leszczyński, oburzony postępowaniem kapituły, 14 IX 1706 r. nakazał jej wybrać tymczasowego administratora diecezji, dopóki jego kandydat nie obejmie stanowiska. W końcu, tracąc nadzieję na to że Zieliński, zostanie przez Rosjan wypuszczony z więzienia, Leszczyński nominował na stolicę gnieźnieńską dotychczasowego bp. pomocniczego chełmskiego, J. Dłużewskiego, a od kapituły domagał się, by zatwierdziła go jako administratora, ta jednak początkowo się oparła, ale w końcu pod groźbą dowódcy wojsk szwedzkich uległa i 3X 1707 r. ogłosiła go administratorem.

Prymas jako stronnik Wettyna wyjechał pod koniec 1707 r. z kraju i przebywał prawie dwa lata

w Opawie i Ołomuńcu. Po wyjeździe na emigrację zarządzał swoją diecezją listownie, przysyłając kapitułom polecenia. August II dopiero po zwycięskiej bitwie pod Połtawą powrócił w granice Rzeczypospolitej, w jego ślady poszedł prymas. Osiadł w Częstochowie, z której 7 XI 1709 r. wydał obwieszczenie o królewskim powrocie do kraju. Pod koniec I 1710 r. udał się do Warszawy, a następnie w końcu V do swej archidiecezji, zamieszkując w Łyszkowicach. Jeszcze tego samego roku, w VII odbył wizytację kolegiaty kurzelowskiej, a następnie wyruszył do Gniezna, po drodze wizytując kościoły i dobra arcybiskupie. Po przybyciu do stolicy swojej diecezji 27 VIII 1720 r. odbył ingres do katedry.

W czasie kilkuletniej nieobecności abp. w diecezji wkrađło się wiele nadużyć, prymas podjął więc wielkie dzieło doprowadzenia administracji archidiecezji do ładu, polecając wprost usunąć z dokumentów wszystkie zalecenia uzurpującego sobie władzę w diecezji bp. J. Dłużewskiego. Nakazał również, aby na stałe przy katedrze gnieźnieńskiej rezydowało przynajmniej trzech kanoników i informowało go listownie o bieżących problemach. Z racji ingresu ofiarował katedrze baldachim i 1 tys. zł na odnowienie budynku.

Żywiąc jednak obawy o swoje bezpieczeństwo na terenie archidiecezji, w grudniu 1710 r. przeniósł się do Częstochowy, gdzie przebywał do końca lutego 1712 r. W tym czasie wyjeżdżał tylko na krótko, w VIII 1711 r., aby zwizytować katedrę, ale zamierzenie to nie zostało zrealizowane z powodu przebywających w pobliżu Gniezna oddziałów wiernych Leszczyńskiemu. Ostatecznie był w Gnieźnie tylko kilka dni i to jeszcze w przebraniu. W tym samym czasie przebywał jeszcze w Skierniewicach i Łyszkowicach.

Oficjalnie do Gniezna przybył 19 IV 1713 r. i przebywał w nim do 10 VI 1713 r., w tym czasie przeprowadził wizytację: katedry, kolegiaty św. Jerzego, seminarium duchownego, szkoły katedralnej i wszystkich kolegiów. Skutkiem kontroli było wydanie dekretu reformacyjnego składającego się z 51 paragrafów piętnujących nadużycia i określających obowiązki duchownych. 24 VIII 1719 r. dokument ten został uzupełniony jeszcze kolejnymi 17 paragrafami.

Do Gniezna przybył ponownie 16 V 1718 r., zatrzymując się na dłużej. W tym czasie nakazał wystawić na ołtarz schowaną przed agresorami trumienkę z relikwiami św. Wojciecha, ponadto

obdarował katedrę wieloma kosztownymi darami. Sam w Zesłanie Ducha Świętego odprawił mszę św. i udzielił sakramentu bierzmowania, przewodniczył też uroczystościom Bożego Ciała. Ponadto 19 VI 1718 r. przekazał zarząd nad seminarium gnieźnieńskim Misjonarzom św. Wincentego, co potwierdził synod w 1720 r. Z przedstawionych sobie kandydatów prezentował na urząd bp. pomocniczego Stolicy Apostolskiej Franciszka Kraszkowskiego. Po dokonaniu tych czynności opuścił Gniezno pod koniec VI 1718 r.

W VII i VIII 1719 r. poprzez Gniezno udał się do tej części archidiecezji, która znajdowała się na Pomorzu. W drodze powrotnej, zatrzymawszy się w katedrze, obdarzył ją kolejnymi darami, za co wdzięczna mu kapituła postanowiła odmawiać specjalne modlitwy w intencji swojego arcybiskupa.

Dla ożywienia życia religijnego zarówno duchowieństwa, jak i wiernych świeckich zwołał synod diecezjalny w Łowiczu. Odbywał się on w dniach 26–28 VIII 1720 r., a jego uchwały zostały ujęte w 29 statutach. Opublikowano je wraz z inauguracyjnymi kazaniem, przepisami dotyczącymi wizytacji kościołów parafialnych przez dziekanów i wykazem wszystkich kościołów archidiecezji.

Obliczono, że prymas udzielał święceń 84 razy w 12 miejscach, wśród święconych znalazło się 176 minorytów (niższe święcenia), 148 subdiakonów, 137 diakonów i 155 kapłanów. Prymas przede wszystkim troszczył się o wypełnienie obowiązków duchownych, a dopiero na drugim miejscu podejmował sprawy polityczne. Jako prymas pełnił też urząd *interrex*, nie mógł więc nie angażować się w politykę.

Po przegranej przez Augusta II bitwie pod Kliszkowem, jak już wyżej wspomniano, Szembek najpierw schronił się za granicą, skąd jako nominowany na prymasa podążył za królem do Grodna, gdzie rada konfederacji sandomierskiej zatwierdziła 24 XI 1705 r. układ podpisany z carem Piotrem, a jednocześnie uchwalono rozwiązanie konfederacji wojskowych. Po klęsce wojsk sasko-rosyjskich pod Wschową król wraz prymasem opuścili Warszawę i wyjechali do Krakowa, skąd udali się do Raciborza.

Niepomyślna dla Sasa sytuacja przybrała jeszcze na sile po podpisaniu pokoju altranształdzkiego 24 IX 1706 r. Wtedy prymas zwołał radę konfederacji we Lwowie (7 I 1707 r.), która pod jego przewodnictwem nie uznała abdykacji Augusta, odkładając

rozstrzygnięcie sprawy do sejmu, który miał się odbyć 23 V 1707 r. w Lublinie. Na to spotkanie przybył również i car, pod naciskiem którego ostatecznie ogłoszono bezkrólewie. Niestety nie uspokoiło to sytuacji w kraju, a prymas, obawiając się przeciwników politycznych, po raz kolejny udał się na dwuletnią emigrację na Morawy.

W roku 1709 Wettyn wrócił do Rzeczypospolitej na zaproszenie przywódców konfederacji sandomierskiej. Mimo abdykacji królewskiej i ogłoszonego bezkrólewia prymas zalegalizował powrót Augusta II, wydając 7 XI 1709 r. odezwę do narodu. Jednak 19 XI 1709 r. król powierzył Szembekowi władzę namiestniczą i wyjechał do Saksonii. Po powrocie na sejmie warszawskim 4 II 1710 r. król dziękował prymasowi za wierność.

Szembek nie akceptował konfederacji tarnogrodzkiej, która została zawiązana 26 XI 1715 r. przeciwko absolutyzmowi Sasa. Był jednak obecny na sejmie grodzieńskim, gdy 1 II 1717 r. został ratyfikowany traktat pokojowy króla z konfederatami, choć zarówno jemu, jak i hetmanowi polnemu Rzewuskiemu odmówiono głosu, stąd sejm niemy.

W kolejnym roku 1718, również na sejmie w Grodnie, wezwano Piotra I, aby jego wojska opuściły Polskę, a dla wywołania odpowiedniego efektu ogłoszono również pospolite ruszenie. Pojawił się jednak zasadniczy spór, czy do pospolitego ruszenia zostaną zmobilizowani również ci, którzy mieszkają w dobrach kościelnych. Prymas uważał, że nie należy tego czynić, natomiast posłowie świeccy domagali się wsparcia pospolitego ruszenia również i gospodarzami dóbr kościelnych. Ostatecznie prymas, protestując przeciw temu, opuścił salę obrad, a w jego ślady poszli inni biskupi. Na sali doszło do tumultu, za opuszczającymi salę rzucano ich krzesłami. W odpowiedzi biskupi: warmiński, poznański i smoleński po odprowadzeniu prymasa powrócili na salę i uczestniczyli dalej w obradach.

Abp Szembek, posuwający się w latach i coraz bardziej schorowany, odsuwał się od polityki. Sprawy zaszły tak daleko, że car listownie zwrócił się do prymasa zapytaniem, czy wie o przymierzu Augusta II z Wiedniem. W odpowiedzi z 19 III 1719 r. negował istnienie takiego układu, ale jednocześnie domagał się, aby wojska rosyjskie opuściły tereny Rzeczypospolitej.

Od jesieni 1720 r. Stanisław Szembek czuł, że jego siły słabną, zaczął więc przygotowywać się na śmierć i 5 X 1720 r. sporządził swój podstawowy testament, do którego dołączono jeszcze kilka dodatkowych zapisów. Wynikało z nich, że 11 tys. tynfów przeznaczył na uposażenie katedry krakowskiej, 2 tys. talarów zapisał katedrze gnieźnieńskiej, a ponad 100 tys. zł pozostawił rodzinie. Ponadto 1 tys. dukatów ofiarował spalonej bursie prawników Uniwersytetu Krakowskiego lub na kanonizację bł. Jana Kantego. Pozostawił też legaty 1 tys. dukatów na klasztor jasnogórski, z przeznaczeniem na ufundowanie stall i wielkiego ołtarza, zaś opactwu tynieckiemu przekazał złoty kielich z pateną i 1 tys. złp na aparaty kościelne. Uczynił również zapisy na seminaria w Łowiczu i Gnieźnie, na zakony: dominikanów, bernardynów i pijarów, a także dla zakonnic w Łowiczu, oraz jezuitów w Krakowie. Trzy skrzynie dokumentów przechowywanych w Częstochowie przekazał bratu kanclerzowi, Janowi Szembekowi.

Od początku VI 1721 r. wzmogła się choroba. Zmarł 3 VIII 1721 r. w Skierniewicach, został pochowany 14 IX 1721 r. w katedrze gnieźnieńskiej, pod kaplicą Bożego Ciała.

Z dwóch małżeństw Franciszka (jego ojca): pierwszego z Zofią z Pieniążków i drugiego z Anną Barbarą Rupniowską, narodziło się dziewięciu synów i dwie córki. Z tego potomstwa pięciu synów zostało duchownymi, a obie córki zakonnicami.

Zbiór kazań Szembeka z okresu sprawowania przez niego funkcji sufragana krakowskiego wydał przyrodni brat, Krzysztof Antoni, w Brunsberdze (Braniewo), w roku 1726.

Link-Lenczowski A.K., *Szembek Stanisław*, PSB, t. 48, Warszawa–Kraków 2012–2013, s. 115–122 (bibliografia); Syski A., Szembek Stanisław, *Encyklopedia kościelna*, t. 27, Warszawa 1904, s. 496–503; Śmigiel K., *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 235–240 (bibliografia); Śmigiel K., *Szembek Stanisław*, EK, t. 19, Lublin 2013, kol. 35–36 (bibliografia); *Katalog portretów osobowości polskich i obcych w Polsce działających*, Warszawa 1994–1997, t. 4, s. 7; całopostaciowy portret, wykonany prawdopodobnie przez Adama Swacha w kolegiacie w Łowiczu; owalny w katedrze w Gnieźnie; owalny z ok. 1700 w pałacu biskupim we Włocławku; popiersie (awers) na złotym dukacie z 1721, reprodukcja w: Friedberg R., *Gold Coins of the World*, Chicago 1958; papier-

sie profilem (awers) na medalu upamiętniającym śmierć Szembeka, reprodukcja w: Hutten-Czapski E., *Catalogue de la collection de medailles et monnaies polonaises*, Graz 1957.

Henryk Witczak

SZTANKOWSKI JÓZEF (1923–2003), działacz polityczny i społeczny.

Józef Sztankowski urodził się 15 III 1932 r. w Lipnie, w rodzinie Henryka i Marii, z d. Wąsickiej. Jego ojciec był kowalem i we własnej kuźni w Lipnie świadczył usługi m.in. dla wojska. W VIII 1939 r. został zmobilizowany do WP i brał udział w walkach z Niemcami, w rezultacie których trafił do niewoli. Okres okupacji niemieckiej spędził w obozie jenieckim w III Rzeszy, skąd został uwolniony przez wojska amerykańskie. W 1945 r. powrócił do Lipna i podjął pracę w Lokomotywni Toruń-Kluczyki. Jego matka ukończyła Seminarium Nauczycielskie w Wymyślinie, ale nie podjęła pracy w zawodzie nauczycielskim, gdyż zajmowała się wyłącznie prowadzeniem domu i wychowywaniem czwórki dzieci.

Józef był najstarszym dzieckiem i miał trzy siostry – Krystynę, Jadwigę i Zofię. W 1939 r. miał rozpocząć naukę w szkole powszechnej w Lipnie, ale na przeszkodzie stanęła wojna i okupacja niemiecka. Z inicjatywy matki pobierał sporadycznie naukę podczas tajnego nauczania u znajomych nauczycieli, którzy nie zostali aresztowani przez Niemców.

W 1945 r. rozpoczął naukę w szkole w Lipnie i został objęty przyspieszonym trybem nauczania, w rezultacie którego w 1948 r. ukończył cały program nauczania w ramach szkoły powszechnej. W tym samym roku podjął naukę w Szkole Ogólnokształcącej stopnia Licealnego w Lipnie, którą ukończył w 1951 r., uzyskując świadectwo maturalne. W ostatniej klasie, maturalnej, uczęszczał także w okresie od 1 II do 28 VI na kursy w ramach Państwowych Kursów Nauczycielskich w Lipnie, zdobywając Dyplom dla Nauczyciela Szkół Ogólnokształcących Stopnia

Podstawowego, co otwierało możliwość podjęcia pracy zawodowej w szkolnictwie podstawowym. W X 1950 r. ukończył także kurs w ramach Wszechnicy Radiowej w Warszawie zorganizowanej przez Polskie Radio i Ministerstwo Oświaty, zajmującej się kształceniem kadr dla potrzeb polskiej oświaty.

1 VIII 1951 r. otrzymał nakaz pracy z Prezydium PRN w Lipnie kierujący go do pracy w Szkole Podstawowej w Fabiankach, ale 1 IX 1951 r. został z niej przez Wydział Oświaty Prezydium WRN oddelegowany do pracy w Wydziale Harcerskim Zarządu Wojewódzkiego Związku Młodzieży Polskiej w Bydgoszczy. W roku szkolnym 1951/1952 pracował jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Sarbinowie, pow. Żnin, gdzie podjął decyzję o wstąpieniu do PZPR, w której w kolejnych latach pełnił szereg funkcji z wyboru.

W okresie od 1 IX 1951 r. do 31 VIII 1952 r. pełnił społecznie funkcję sekretarza prezydium ZW Związku Młodzieży Polskiej w Bydgoszczy. W okresie od 1 VII 1952 r. do 1954 r. był instruktorem w Komitecie Powiatowym PZPR w Żninie.

Od 1 I 1955 r. do 30 XI 1958 r. pełnił funkcję I Sekretarza Komitetu Powiatowego w Inowrocławiu. W tym okresie Inowrocław, znajdując się w granicach województwa bydgoskiego, był znaczącym ośrodkiem nowoczesnego przemysłu. W latach 1956–1958, gdy Sztankowski sprawował powierzone mu funkcje w tym powiecie, kontynuowano rozwój potencjału przemysłowego Inowrocławia. Najbardziej dynamicznie rozwijającym się działem gospodarki było w Inowrocławiu budownictwo mieszkaniowe.

W okresie od 1 I 1959 r. do 31 VIII 1963 r. Sztankowski był I sekretarzem KP PZPR w Grudziądzu. W kolejnych latach odbył trzyletnie studia stacjonarne na WSNS w Warszawie na kierunku historyczno-socjologicznym.

Od 1 IX 1963 r. do 31 VIII 1971 r. pełnił funkcję I sekretarza KP PZPR w Świeciu nad Wisłą. Od 1960 r. na podstawie decyzji Komisji Planowania przy Radzie Ministrów trwała w powiecie świeckim budowa dużej fabryki przemysłu drzewno-papierniczego o docelowej produkcji 180 tys. ton papieru i kartonu, 50 tys. ton celulozy wiskozowej z drewna bukowego, 100 tys. ton celulozy siarczanowej oraz 100 tys. sztuk worków papierowych. Lokalizacja tej fabryki w Przechowie koło Świecia, na zapleczu Borów Tucholskich, sprzyjała dostępowi do surowca (drewna sosnowego), a przepływająca

w pobliżu Wisła zapewniała pobór dużych ilości wody oraz odbiór ścieków przemysłowych. Zakład zaplanowano z rozmachem jako największy w Europie kombinat celulozowo-papierniczy. Sztankowski był głęboko zaangażowany w proces budowy Zakładów Celulozy i Papieru w Świeciu, których uruchamianie przebiegało w kilku etapach. 1 VII 1967 r. oddano do użytku celulozownię o zdolności produkcyjnej 240 ton celulozy wiskozowej na dobę (dla potrzeb przemysłu chemicznego), zaś w 1970 r. oddano do użytku: workownię o mocy produkcyjnej 200 mln worków papierowych rocznie oraz dwie maszyny do produkcji papieru (240 ton na dobę) i kartonu (270 ton na dobę).

W okresie od 1956 r. do 1967 r. był też zastępcą, a następnie członkiem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy. W latach 1971–1975 pracował na stanowisku kierownika Wydziału Budownictwa w KW PZPR w Bydgoszczy. W tym okresie realizowana była duża inwestycja polegająca na rozbudowie lokalowej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w oparciu o zatwierdzony przez rząd w III 1967 r. projekt budowy na Osiedlu Bielany „miasteczka akademickiego”. Ta wielka inwestycja, włączona do programu obchodów 500. rocznicy urodzin patrona uczelni – Mikołaja Kopernika (1973 r.), miała doprowadzić stopniowo do koncentracji na obszarze 82 hektarów podstawowej bazy lokalowej dla potrzeb dydaktycznych, naukowych i socjalnych. W praktyce został zrealizowany tylko pierwszy etap budowy (1967–1973), który wzbogacił stan posiadania UMK o kolejne domy studenckie, 2 hotele asystenckie, stołówkę, sale gimnastyczne, pomieszczenia przychodni lekarskiej, budynek Biblioteki Uniwersyteckiej, pomieszczenia dla potrzeb Instytutów Biologii i Chemii, Rektorat ze Studium Języków Obcych oraz aulę na 930 miejsc. Równocześnie w Piwnicach rozbudowano ośrodek radioastronomii. Na powodzenie nawet tak okrojonej inwestycji wielki wpływ miała energia i zaangażowanie rektora prof. Witolda Łukaszczyka. Nadzór nad właściwym przebiegiem tej inwestycji pełnił właśnie Józef Sztankowski, który otrzymał specjalne podziękowanie od Rektora UMK za osobiste zaangażowanie w cały proces inwestycyjny.

1 VI 1975 r. wszedł w życie dwustopniowy podział administracyjny państwa. Włocławek został

stolicą województwa włocławskiego, obejmującego zlikwidowane powiaty: aleksandrowski, lipnowski, radziejowski, rypiński i włocławski. Na I sekretarza KW PZPR, zarazem przewodniczącego WRN wybrano Edwarda Szymańskiego. W skład kierownictwa KW PZPR powołano także Józefa Sztankowskiego, który został wybrany sekretarzem do spraw ekonomicznych. Z racji pełnionej funkcji inicjował i nadzorował wszystkie inwestycje przemysłowe z zakresu budownictwa mieszkaniowego, służby zdrowia, ochrony środowiska i gospodarki komunalnej. Największą inwestycją była realizowana od 1976 r. budowa kompleksu PCW, która wg planu miała zostać oddana do użytku w 1979 r., ale pierwsze ilości polichlorku winylu opuściły instalacje produkcyjne włocławskiego przedsiębiorstwa dopiero w 1983 r. W tym okresie wybudowano także od podstaw nowy zakład KZMR „Ursus” w wyniku kontraktu Zrzeszenia Przemysłu Ciągnikowego z angielsko-kanadyjską firmą Massey-Fergusson – Perkins oraz Zakład Fajansu we Włocławku. Wybudowano także Grupową Oczyszczalnię Ścieków we Włocławku, dzięki czemu przestano odprowadzać do Wisły duże ilości nieczystości komunalnych.

Sztankowski nadzorował także realizację ważnych dla Kujaw i ziemi dobrzyńskiej inwestycji mających służyć poprawie warunków życia mieszkańców. W okresie piastowania tej funkcji wybudowano osiedle mieszkaniowe Kazimierza Wielkiego, trwała zaś budowa osiedla Południe, na których wybudowano bloki z wielkiej płyty dla ok. 50 tys. mieszkańców. W celu zwiększenia liczby budowanych i oddawanych mieszkań wybudowano we Włocławku w 1979 r. Fabrykę Domów wytwarzającą prefabrykaty. Wobec zakończenia budowy dotychczasowych osiedli mieszkalnych opracowano budowę nowego osiedla Leśna Polana, gdzie inwestorem miał być włocławski Inwestprojekt. Jego szczególną troską była ochrona zdrowia, czego wyrazem było oddanie do użytku nowoczesnego szpitala w Lipnie oraz opracowanie projektu budowy szpitala w Michelinie we Włocławku, który nie został jednak z braku środków zrealizowany. W lipcu 1978 r. oddano do użytku miejski odcinek trasy drogowej E-16 (obecnie DK 91) przebiegający przez centrum Włocławka. W 1978 r. zrodził się nowy program rozbudowy i modernizacji centrum Włocławka zwany Programem Rewitalizacji, który ze względu na ograniczone

środku był realizowany bardzo wolno i praktycznie nigdy nie został zakończony. W okresie, gdy Sztankowski pełnił funkcję sekretarza KW PZPR, zbudowano wysypisko śmieci w Machnacu na terenie gminy Brześć Kujawski służące do dziś mieszkańcom Włocławka. W latach 1976–1984 piastował mandat radnego WRN we Włocławku i pełnił w niej funkcję wiceprzewodniczącego.

1 III 1985 r. został powołany na stanowisko zastępcy dyrektora Delegatury NIK w Bydgoszczy w oddziale ds. Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej we Włocławku. Pracował na tym stanowisku do 1990 r., gdy zdecydował się przejść na emeryturę.

Wstąpił do PZPR w 1951 r. w okresie, gdy był nauczycielem w szkole w Sarbinowie, i pozostał jej członkiem do chwili rozwiązania w I 1990 r.

Józef Sztankowski był niezwykle skromnym człowiekiem, oddanym ludziom, Ojczyźnie i swojej pracy. Przez wiele lat na zajmowanych stanowiskach był ceniony za fachowość i znajomość dziedzin, którymi się zajmował i nadzorował politycznie.

W uznaniu za efekty pracy zawodowej i zaangażowanie w działalność społeczną został odznaczony m.in. Srebrnym Krzyżem Zasługi (1959), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1988 r.). Posiadał także liczne odznaczenia i wyróżnienia resortowe, w tym m.in. Złotą Odznakę Zasłużony dla Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych (1974) i Medal Pamiątkowy „25 lat PRE „Elektromontaż Gdańsk” – 1973. Za działalność w ruchu młodzieżowym otrzymał Złotą Odznakę im. Janka Krasickiego (1974 r.).

Józef Sztankowski zawarł związek małżeński z Zofią w 1952 r. w Żninie. Z tego związku na świat przyszło troje dzieci: Ewa (ur. i zm. w 1952 r.), Elżbieta (ur. w 1955 r.) i Mirosław (ur. w 1959 r.) Józef Sztankowski zmarł 13 XI 2003 r. w wieku 71 lat i został pochowany na cmentarzu Pińczata k. Włocławka.

AP Bydgoszcz, KW PZPR w Bydgoszczy, 27, Zaświadczenia o zatrudnieniu 1981; AP Bydgoszcz, KW PZPR w Bydgoszczy, 51/330, Konferencje, Posiedzenia Plenarne, Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego, Delegacji na Zjazdy PZPR 1948–1986; Materiały i informacje od Zofii Sztankowskiej – żony.

Władysław Kubiak

SZUBERT WAĆLAW STEFAN

(1912–1994), polski ekonomista, prawnik, prof. Uniwersytetu Łódzkiego, specjalista w dziedzinie prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

Waćlaw Szubert urodził się 19 IX 1912 r. we Włocławku w rodzinie Mariana (ur. ok. 1885 r., zm. 12 I 1944 r.) i Marii Jawdyńskiej (ur. ok. 1886 r., zm. 7 III 1951 r.). Ojciec był buchalterem, matka nauczycielką muzyki.

Z nieznanymi powodami przez krótki czas mieszkał także z rodzicami w Moskwie, skąd po 1918 r., już po odzyskaniu niepodległości, powrócił do kraju. Cała rodzina zamieszkała w Warszawie, gdzie Waćlaw ukończył szkołę średnią (Szkoła Mazowiecka) typu humanistycznego w roku 1930. Studia wyższe na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego odbył w latach 1930–1934, uzyskując stopień magistra prawa. W dwa lata później uzyskał na tymże uniwersytecie stopień doktora prawa na podstawie rozprawy *Dzieje ubezpieczenia na wypadek bezrobocia w Anglii*. W czasie studiów utrzymywał się z korepetycji, zaś w latach 1935–36 pracował w Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych jako praktykant. W latach 1936–1939 pracował w Instytucie Spraw Społecznych w Warszawie jako asystent Działu Ubezpieczeń Społecznych i sekretarz Rady Naukowej Instytutu. W tym okresie w poglądach Szuberta skryształizowały się trzy najważniejsze dziedziny naukowe, które wyznaczyły obszary zainteresowań i badań przyszłego profesora: prawo pracy, prawo ubezpieczeń społecznych oraz polityka społeczna.

Pracę habilitacyjną z zakresu polityki zatrudnienia zapoczątkował na krótko przed wybuchem wojny na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem naukowym prof. dr. Stefana Zaleskiego. W celu zebrania materiałów w lecie 1939 r. wyjechał do Anglii, gdzie spędził dwa miesiące. W tym czasie przygotowywał obszerną rozprawę z zakresu ubezpieczeń społecznych w Polsce (*Świadczenia rentowe ubezpieczeń społecznych w Polsce*) opartą na materiale statystycznym, która uległa zniszczeniu w okresie wojny i okupacji. Poza tym opublikował szereg art. na łamach „Przeglądu Społecznego”

i innych czasopism branżowych. Należał wówczas (1937–1939) do Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej.

W okresie wojny pracował w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej (później RGO) w Warszawie. W latach 1943–1944 brał udział w tajnym nauczaniu, prowadząc wykłady na wydziale Prawno-Ekonomicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej. W latach 1939–1945 uczestniczył w działalności konspiracyjnej w szeregach Związku Walki Zbrojnej, a później Armii Krajowej. Od 1 IV 1940 r. do VI 1943 r. był zatrudniony w Wydziale Informacji BIP ZWZ (AK) na stanowisku kierownika referatu społecznego. Następnie od 1 VII 1943 r. do VII 1945 r. należał do Delegatury Rządu na Kraj, pełniąc – od 1 VII 1943 r. – funkcję zastępcy dyrektora Departamentu Pracy i Opieki Społecznej, w którym odpowiadał za sprawy społeczne. W stopniu kaprała należał do Komendy Głównej AK, używał pseudonimu „Wirski”. W okresie powstania warszawskiego był członkiem zespołu obsługującego radiostację „Anna” – należał do obsługi wysokościowego punktu obserwacyjnego przy ul. Lwowskiej w Warszawie. 17 V 1944 r. został przedstawiony do Srebrnego Krzyża Zasługi z Mieczami przez szefa VI Oddziału KG AK oraz złożono wnioski o awans podoficerski do stopnia plutonowego.

Po zakończeniu powstania wyszedł z miasta z ludnością cywilną. Jego praca w podziemnej Delegaturze Rządu polegała przede wszystkim na przygotowywaniu koncepcji rozwiązań w Polsce po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej. Jego koncepcje do zastosowania w powojennej Polsce pozwalały przezwyciężyć stosowane jeszcze w XIX w., z okresu zaboru rosyjskiego, relikty w prawie pracy i prawie ubezpieczeń społecznych w okresie II RP. Dr Szubert proponował m.in. zniesienie podziału na „pracowników umysłowych” i „pracowników fizycznych” oraz widział potrzebę rozwoju samorządu pracowniczego. Po wyzwoleniu Polski dr Szubert zamieszkał w Łodzi, gdzie znalazł zatrudnienie w powstającym uniwersytecie.

W roku 1945 objął funkcję zastępcy profesora na Uniwersytecie Łódzkim w katedrze polityki społecznej i ustawodawstwa społecznego, przemianowanej następnie na katedrę prawa pracy. Funkcję tę sprawował przez wiele lat, przy czym był równocześnie prodziekanem Wydziału Prawa. W krótkim czasie uzyskał habilitację, później stopień profesora,

został członkiem, a przez pewien czas także kierował pracami Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. W latach 1945–1950 był też wykładowcą w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. W 1954 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym UŁ, zaś w 1963 r. profesorem zwyczajnym UŁ.

Od 1946 r. był członkiem Tymczasowej Rady Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie. W latach 1945–1949 przeprowadził szereg prac badawczych na zlecenie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Od XI 1950 r. był zatrudniony w Centralnym Instytucie Ochrony Pracy w charakterze samodzielnego pracownika naukowego.

W latach 1947–1951 był członkiem kolegium redakcyjnego „Myśli Współczesnej”, „Państwa i Prawa”, „Przeglądu Socjologicznego”, „Przeglądu Nauk Historycznych i Społecznych”.

Szubert był członkiem-korespondentem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, w którym przez dłuższy czas sprawował funkcję wiceprzewodniczącego oddziału łódzkiego, a także przewodniczącego Komisji Rewizyjnej Oddziału. Ponadto należał do Zrzeszenia Prawników Polskich, w którym działał w Komisji Prawa Pracy przy Zarządzie Głównym w Warszawie. W latach 1947–1951 był wiceprzewodniczącym Zarządu Polskiego Towarzystwa Studiów Społecznych przy Polskim Instytucie Służby Społecznej.

W latach 1953–1955 oraz 1965–1969 był dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu Łódzkiego, zaś w l. 1970–73 dyrektorem Instytutu Administracji Wydziału Prawa UŁ.

Od 1966 r. członek-korespondent PAN, natomiast od 1976 r. członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk. Z kolei w l. 1973–78 był dyrektorem Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych.

Od 1985 honorowy prezes Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa i Zabezpieczenia Społecznego.

W latach 70. XX w. przygotowywał wraz z zespołem legislatorów pierwszy polski *Kodeks pracy*, który został uchwalony w 1974 r., w którym zawarto ważną myśl Szuberta, aby kodeks odpowiadał modelowi społeczeństwa jako przestrzeni porozumienia, współpracy, umowy, wartości, a nie przestrzeni działania przymusu pracy.

Od 1993 r. honorowy prezes Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej (członek od 1937 r.). Dok-

tor *honoris causa* uniwersytetów: Warszawskiego (1981), Bordeaux I (1983), Jagiellońskiego (1987), Łódzkiego (1988) i Wrocławskiego (1993). Od 1999 r. za wybitne osiągnięcia w dziedzinie nauk o pracy i polityce społecznej Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej Polskiej Akademii Nauk przyznaje medal imienia Wacława Szuberta.

Autor ok. 300 publikacji i książek na temat prawa pracy, polityki społecznej, historii myśli ekonomicznej i ubezpieczeń społecznych, w tym wiele o fundamentalnym znaczeniu, wśród nich: *Podstawowe problemy prawa pracy* oraz *Ubezpieczenia społeczne. Zarys systemu*. Uczestnik prac Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych Solidarności. Członek Społecznej Rady Legislacyjnej – agendy/jednostki COIU. W stanie wojennym pomagał internowanym opozycjonistom.

Szubert był niezwykle aktywny na arenie międzynarodowej, uczestniczył w konferencjach poświęconych problematyce prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Często występował jako ekspert Międzynarodowej Organizacji Pracy.

Wacław Szubert był wybitnym i uznanym specjalistą w zakresie prawa pracy, prawa ubezpieczenia społecznego i polityki społecznej. Autor *Podstawowych problemów pracy* (1957), *Ubezpieczeń społecznych* (1989), *Układów zbiorowych pracy* (1960), *Ochrony pracy. Studium społeczno-prawnego* (1966), *Safety and Health at Work* (1983). Prezydent Honorowy Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych.

Prof. W. Szubert to według powszechnej opinii, jedna z najwybitniejszych postaci w historii polskiej myśli prawnej i społecznej. Swoją działalnością i publikacjami łączył wybitne kompetencje naukowe z niezwykle wrażliwością społeczną, osiągnięcia teoretyczne z praktycznymi, patriotyzm z międzynarodowym obyciem i znajomością języków. Ogromna pracowitość i niezwykle zaangażowanie na polu nauki nie przeszkodziło Szubertowi w pracy dydaktycznej, organizacyjnej i w kształceniu kadry naukowej, które traktował jako nieodłączny element swojej działalności, prowadząc wykłady i seminaria z prawa pracy, ubezpieczeń społecznych i polityki społecznej na wydziale prawa i administracji UŁ i to zarówno na studiach dziennych, jak i zaocznych. Grono absolwentów, którzy napisali prace dyplomowe pod kierunkiem prof. Szuberta obejmuje kilkuset osób. Ponadto wykształcił

kilkunastu doktorów, a 4 osoby korzystając z jego rad naukowych uzyskały habilitację.

W uznaniu za działalność naukową i dydaktyczną został uhonorowany wieloma odznaczeniami państwowymi i resortowymi oraz nagrodami. Otrzymał następujące odznaczenia i wyróżnienia:

Medal X-lecia PRL (1955), Złoty Krzyż Zasługi (1956), Krzyż Kawalerski OOP (1966), Krzyż Komandorski OOP (1978), Zasłużony Nauczyciel PRL (1973) oraz szereg innych wyróżnień Uniwersytetu Łódzkiego i organizacji społecznych. Otrzymał również 2 nagrody Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

- 1967 r. – I nagroda indywidualna naukowa.
- 1973 r. – I nagroda indywidualna dydaktyczna.
- 1971 r. – Nagroda naukowa m. Łodzi.

Wacław Stefan Szubert zawarł związek małżeński z Marią Bronisławą Łukaszewską, z d. Chełmińską, 22 maja 1948 r. w Łodzi. Jego żona była przed wojną urzędniczką w Urzędzie Telekomunikacyjnym, zaś w okresie okupacji pracowała w Wydziale Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego w Warszawie.

Wacław Szubert zmarł 16 I 1994 r. i został pochowany na cmentarzu na Starych Powązkach w Warszawie.

Arch. Uniwersytetu Łódzkiego, akta personalne Wacława Szuberta; Barczyk K., Grodziski S., Grzybowski S., *Obywatelskie inicjatywy ustawodawcze Solidarności 1980–1990*, Kancelaria Sejmu, Warszawa 2001, s. 33; Kita J., Pytlas S., *Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1994. Pro Memoria*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1995, s. 204–206; *Członkowie Polskiej Akademii Nauk. Informator*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 28 (z fotografią); Szubert W., *Społeczeństwo bez ryzyka*; Nota o Wacławie Szubercie; *Wacław Szubert* w bazie: „Ludzie nauki” portalu Nauka Polska (OPI); *PSB*, t. 49, s. 159; *SZUBERT Wacław (1912–1994), prawnik*, w: *Doktorzy honoris causa UŁ*; Juliusz Bardach, *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: (kadencja: 1992–1994). Wspomnienia pośmiertne: Wacław Szubert (1912–1994)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1994, r. 57, s. 27–31.

Władysław Kubiak

SZYMCZAK WŁADYSŁAW

(1922–2012), wieloletni introligator w bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Urodził się 8 V 1922 r. z rodziców Szczepana i Marianny, z d. Małolepszej, w parafii Kalinowa, w ziemi kaliskiej. Jako pełnoletni mężczyzna został ściągnięty do Włocławka w 1947 r. przez prokuratora (dyrektora ekonomicznego) seminarium duchownego w latach 1945–1952, ks. Stanisława Tywonka, który poznał go, gdy przed wojną, w latach 1933–1936, był proboszczem parafii Kalinowa. Od tego czasu przez 50 lat Władysław Szymczak pracował w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku, w tym większość czasu jako introligator w bibliotece seminaryjnej.

W 1948 r. przyuczał się do zawodu introligatora w zakładzie prowadzonym przez braci św. Józefa we Włocławku (w pobliżu katedry). W następnym roku wykonywał już prace introligatorskie w seminarium: oprawiał książki i czasopisma, a także obrazy. Formalnie jako introligator w bibliotece seminaryjnej został zatrudniony w 1950 r., ale nie zaprzestał doskonalenia swoich umiejętności w zawodzie. W latach 50. XX wieku po odbyciu kursu introligatorskiego w Toruniu i zdaniu egzaminów uzyskał formalne uprawnienie do wykonywania zawodu. Egzamin na czeladnika złożył w Toruniu w dniach 8–10 XI 1962 r.

Wiedza, którą uzyskał, była bardzo solidna, o czym świadczą prace wykonywane przez niego w bibliotece seminaryjnej. Stosował on już m.in. metodę naprawiania zniszczonych kart przez ich rozwarstwianie i wklejanie w środek nowej warstwy wzmacniającej, stosowaną także przez fachowych konserwatorów. W pomieszczeniach seminaryjnych miał specjalnie przygotowaną pracownię, którą stale udoskonalał przez pozyskiwanie odpowiedniego sprzętu do pracy introligatorskiej: obcinarka, nożyce do cięcia tektury, prasy, urządzenia do szycia książek, a także pomniejsze narzędzia. W jego gestii było także zaopatrywanie pracowni w potrzebne materiały introligatorskie (tektura, płótno, papier marmurkowy itp.).

Przez ok. 50 lat pracy w bibliotece seminaryjnej oprawił ok. 18 tys. woluminów z jej zbiorów, co po wyliczeniu przeciętnej daje ok. 360 woluminów rocznie. Rekordowym w jego karierze zawodowej był rok 1954, kiedy to oprawił 825 pozycji. Łączna suma oprawionych przez niego woluminów dla biblioteki seminaryjnej byłaby sporo wyższa, gdyby nie „chude” niemal 20 lat (1970–1989), kiedy w znacznej mierze był z konieczności obciążany obowiązkami pozaintroligatorskimi w seminarium włocławskim.

Cieszył się też pełnym zaufaniem kolejnych dyrektorów biblioteki seminaryjnej, którzy korzystali z jego pomocy przy niektórych pracach bibliotecznych. Pracował m.in. przy montowaniu regałów w magazynie czasopism z prycz poniemieckich, przestawianiu półek w regałach, przenoszeniu i ustawianiu książek, malowaniu okien i drzwi w bibliotece, wykonywaniu obwolot papierowych do inkunabułów i starych druków.

Był znany przez księży diecezji włocławskiej, ponieważ wielu z nich korzystało z jego pracy introligatorskiej. Znali go także włocławscy miłośnicy książek, którzy powierzali mu do oprawy swoje nabyte cenne acz nadwerżone dzieła. Wykonywane przez niego oprawy wyróżniają się szczególną solidnością i skutecznie chroniły książki na wiele lat intensywnego użytkowania. W ostatnich latach nieraz oprawiał ponownie nowe mszały polskie, które poznańskie wydawnictwo Pallottinum oprawiało tak słabo, że rozlatywały już po krótkim czasie użytkowania.

Pracował w bibliotece seminaryjnej do 1999 r., kiedy to musiał odejść z pracy z powodu utraty wzroku. Koniec pracy Władysława Szymczaka jako introligatora biblioteki seminaryjnej rzuca się od razu w oczy, gdy patrzy się na oprawne roczniki czasopism w jej zbiorach. Roczniki z 1998 r. to ostatnie oprawione przez niego – charakterystyczna oprawa w szare półpłótno, tektura oklejona papierem marmurkowym, który zawsze własnoręcznie przygotowywał. Początkowo tytuły dzieł i czasopism pisał na grzbietach ręcznie tuszem, potem odbijał je farbą drukarską z zestawu czcionek drukarskich, które zdobył w miejscowej drukarni.

Próbował też czasem wykonywać bardziej okazałe oprawy w półskórek ze złoconymi ozdobnikami i napisami. Były to przede wszystkim mszały, które oprawiał dla kapłanów diecezji włocławskiej. Kilka

takich oprav zachowało się także we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej.

Nie przygotował swego następcy w zawodzie, pewnie przede wszystkim dlatego, że ewentualnych kandydatów zniechęcała jego dokładność i solidność, której wymagał od siebie, ale także od innych.

Ożeniony z Jadwigą, z d. Mikołajczak (zm. 30 V 2009 r.), doczekał się trójki dzieci (Anna, Marek i Tomasz), a także wnuków i prawnuków.

Zmarł 22 IV 2012 r. we Włocławku i pochowany został na cmentarzu we Włocławku przy al. Chopina (sektor 68, rząd 14, nr 272).

Arch. BWS D we Włocławku, *Kronika biblioteki seminarium duchownego we Włocławku*, z. 4: 1957–1959, s. 1, 15, 29–31, 33, 42, 45, 67, 72; — Rulka K., *Władysław Szymczak – wieloletni introligator seminaryjny*, „Mies. k Diec. Włocł.–Kron.” 2012, t. 95, nr 6, s. 577–581, fot.; tenże, *Zapiski do dziejów introligatorstwa we Włocławku*, „Studia Włocł.” 2013, t. 15, s. 268; tenże, *Wkład ks. Zygmunta Tyburskiego w opracowanie inkunabułów w bibliotece seminaryjnej we Włocławku*, „Studia Włocł.” 2017, t. 19, s. 661. — Fot. z dokumentacji BWS D we Włocławku.

Kazimierz Rulka

ŚWIĘCICKI STANISŁAW*

(1910–1945), ps. „Barabasz”, szef wywiadu Komendy Głównej Polskiej Organizacji Zbrojnej „Znak” na Kujawy wschodnie do 1942 r. i eksterytorialnej siatki wywiadu ofensywnego KG AK, szef wywiadu obwodu AK Włocławek, dowódca rejonu AK Kowal od 1942 r.

Urodził się 30 IV 1910 r. w Osiecinach w pow. nieszawskim (ob. radziejowski). Był najmłodszym z dziesięciorga dzieci Tadeusza (1866–1926) h. Jastrzębiec, ziemianina i administratora majątków ziemskich (z rodu

pochodzącego z Mazowsza, którego korzenie sięgają początków XVI w.) oraz Jadwigi Franciszki z Gockowskich (1866–1940) h. Prawdzic. Od 1924 r. uczył się w Gimnazjum im. ks. J. Długosza we Włocławku, gdzie uzyskał maturę w 1930 r. W latach 1930–1932 studiował w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ale ze względów materialnych w 1933 r. wstąpił do Szkoły Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu i promowany został na podporucznika w 1935 r. Jako oficer służby stałej służył w 2. Pułku Ulanów Grochowskich im. gen. J. Dwernickiego w Suwałkach. Awansowano go na porucznika w 1939 r. W pułku tym służyli również dwaj jego starsi bracia – mjr Czesław Święcicki i por. Stefan Święcicki. Wraz z pułkiem brał udział w kampanii wrześniowej jako dowódca 1 plutonu w 4 szwadronie. 10 IX 1939 r. w czasie walk o miejscowość Rutki (ob. pow. zambrowski) z pancerną kolumną Heinza Guderiana został ciężko ranny. Za męstwo i odwagę wykazaną w bitwie został odznaczony Krzyżem Walecznych. Po wycofaniu się jednostek polskich ukryto go w zaścianku Drągi (ob. pow. Wysoka Mazowiecka) w domu Jana Drągońskiego. Po pobycie w szpitalu w Białymstoku, zagrożony aresztowaniem przez NKWD, został na początku listopada 1939 r. przerzucony przez Drągowskiego do rodziny w Warszawie. Jeszcze w 1939 r. porucznik Święcicki zamieszkał u swojego brata Henryka w majątku Zawada (gm. Baruchowo). W 1940 r. został księgowym w majątku Grodno (ob. gm. Kowal) hr. von Bredow, wcześniej należał do rodziny Kretkowskich.

Święcicki do konspiracji wszedł już w 1939 r. W czasie krótkiego pobytu w Warszawie został zaprzysiężony jako żołnierz późniejszej POZ „Znak” przez rotmistrza Romualda Radziwiłłowicza, ps.: „Grabina”, „Zaremba”. Z ramienia tej organizacji był od 1940 r. organizatorem siatki informacyjno-wywiadowczej działaniem obejmującej Kujawy wschodnie, rejestrującej m.in. ruchy wojsk niemieckich i ich rozmieszczenie. Meldunki przygotowywane przez niego trafiały poprzez rtm. Radziwiłłowicza do mjr. Stanisława Steczkowskiego, ps. „Zagończyk”, dowódcy obwodu POZ „Znak”, a następnie IV Rejonu Obwodu I AK Warszawa–Śródmieście.

W 1942 r. Święcicki był, już jako żołnierz AK, członkiem sztabu Obwodu Włocławek i szefem jego wywiadu. Blisko współpracował z Wacławem Guzowskim, ps.: „Smuga”, „Bartosz” oraz Gustawem

* Przedruk: Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium, pod redakcją Z.J. Zasady, Włocławek–Kowal 2006, s. 232–233.

Ignacym Olszewskim, ps.: „Gracjan”, „Willi”. W XI 1942 r., po ucieczce dotychczasowego komendanta rejonu AK Kowal, por. Leona Reszelskiego, ps. „Reszel”, został jego następcą. Na tym stanowisku znacznie rozbudował struktury placówki. Do jego zasług należała organizacja tras przerzutu osób zagrożonych do GG (w tym przez zieloną granicę), której kwatery przerzutowe znajdowały się m.in. w domu Henryka Świącickiego w Rutkowicach (gm. Lubień Kuj.), w Kurowie (gm. Baruchowo) (dwaj mężczyźni NN) oraz w Lubieniu Kuj. u Jana Adamczyka, z którym współpracowali: Stanisław i Bronisława Jędrzejewscy oraz Stanisław Kubiak.

Świącicki cały czas pozostawał również rezydentem siatki informacyjno-wywiadowczej, znacznie rozbudowując obszar jej działania. Z tego tytułu blisko współpracował z dowódcą BOL – mjr. Florianem Sokołowskim, ps. „Wandalin”, od VIII 1943 r. członkiem sztabu komendy Okręgu AK Pomorze i od XI tr. komendantem Inspektoratu AK Włocławek. Siatka Świącickiego obejmowała kilkadziesiąt osób z Włocławka, Kowala, Lubienia Kujawskiego, Chodcza, Aleksandrowa Kujawskiego, Dobrego, Radziejowa, Wagańca, Kutna i Bydgoszczy (tu służyli przed wojną zarówno R. Radziwiłłowicz, jak i F. Sokołowski) oraz Nowej Wsi (pow. Rypin), gdzie rezydentem był stryj, Mieczysław Świącicki, ps. „Mietek”. Meldunki do Warszawy były przekazywane trasami kurierskimi przez Żychlin i Kutno.

W tym okresie (1943–1944) znacznie rozbudowano formy jej działalności. Zbierano informacje o ilościach przejeżdżających pociągów wojskowych (wagonach, żołnierzach, rodzajach broni i wyposażeniach), rozmieszczeniu niemieckich jednostek na Kujawach, ilości szpitali wojskowych, o placówkach Gestapo i innych urzędach niemieckich, o obozach i więźniach. Wreszcie meldunki zawierały także informacje o nastrojach wśród ludności polskiej i niemieckiej.

Punktem kontaktowym dla Świącickiego do XI 1942 r. była baza Guzowskich we Włocławku przy ul. Starodębskiej 28 oraz (do 21 I 1944 r.) mieszkanie Józefa i Eugenii Polskich w Kowalu, stanowiące skrynkę kontaktową dla oficerów sztabu podokręgu i okręgu, z której korzystali zarówno G. I. Olszewski, jak i dowódca okręgu, ppłk Jan Pałubicki, ps.: „Gradus”, „Piorun”. Równie istotne znaczenie miała jego współpraca z Tadeuszem Józefem Siw-

kiem, (1908–1945) ps. „Przełęcz”, kierownikiem punktu kontaktowego sieci wywiadu KO ZWZ–AK Pomorze w Wieńcu k. Włocławka. Poprzez „Przełęcz” por. Świącicki utrzymywał łączność z zastępcą szefa wywiadu Okręgu Józefa Grussa, ps. „Stanisław” – Franciszkiem Bendigiem, ps. „Ksawery”.

We Włocławku Świącicki kontaktował się także z por. Bronisławem Zawickim, Józefem Szczęsnym i kapralem Tadeuszem Kujawą, ps. „Grześ” (pełnił rolę łącznika i kuriera) oraz wachmistrzem Julianem Guzowskim, ps. „Aleksander” – obaj byli podoficerami rezerwy 2 Pułku Ułanów, w Lubieniu z S. Kubiakiem (po aresztowaniu Świącickiego uciekli do Łodzi). W Jądrowicach gm. Falborz z Kazimierzem Bacciarellim, w Miechowicach k. Brzeźcia Kuj. z por. Cezarym Bacciarellim (do obu łącznikiem był syn brata Henryka, również Henryk) i Ogłodzińskim z okolic Kowala, a w samym Kowalu z Ottomarem Pipperem oraz ze Stefanem Mazierskim. Do jego najbliższych współpracowników należeli: brat Henryk, podchor. Zbigniew Bujalski (rządca majątku k. Kłóbki) oraz Krystyna Łukomska z Sosnowej – łączniczka do Polskich i Bronisława Mariana Laudowicza – administratora majątku Kłóbka. Poczty kurierską przносиła również żona Jadwiga i teść – inż. Jan Napoleon Sarré. Do zadań tego ostatniego należało utrzymywanie łączności z F. Sokołowskim i przychylnymi Polakom Niemcami (głównie Baltendeutschwom).

W początkach II 1944 r. por. Świącicki został zatrzymany w fali aresztowań, która nastąpiła po jednoczesnym zatrzymaniu 21 I 1944 r. w Kowalu u Polskich G.I. Olszewskiego oraz we wsi Kaliska mjra F. Sokołowskiego, a we Włocławku Ludwika Orszta, ps. „Leonard”. Przyczyny tych aresztowań nie są do końca wyjaśnione. Gestapo łódzkie, które prowadziło śledztwo, rozpracowało wcześniej część siatki Wydziału Łączności KO AK Pomorze, którym kierował G.I. Olszewski (stąd tzw. wyspa „Willego”). Wiedząc o wcześniejszych aresztowaniach i grożącym mu niebezpieczeństwie, ostrzeżony przez H. Świącickiego – syna, Świącicki w obawie o los żony i syna, mając takie możliwości, nie ukrył się. Osadzony został w więzieniu włocławskim, gdzie podobnie jak F. Sokołowski przeszedł brutalne śledztwo. Wbrew radom Sokołowskiego przyznał się do przynależności do AK, ale nikogo nie wydał i odmówił dalszych zeznań.

W IV 1944 r. przewieziony został z Włocławka do Łodzi, do więzienia Gestapo przy ul. S. Sterlinga 16, a następnie do Radogoszczy. Żona Jadwiga, która po aresztowaniu męża zaopiekowała się czteroletnią córką Polskich, Teresą, pokonując wszelkie trudności, uzyskała zgodę na wyjazd do Łodzi. Dostarczała paczki mężowi i innym aresztowanym z regionu. Przyjmuje się, że por. Stanisław Świącicki został zamordowany i spalony w nocy z 17 na 18 I 1945 r. w czasie likwidacji więzienia na Radogoszczy w Łodzi.

W 1942 r. zawarł potajemnie ślub kościelny z Jadwigą z d. Sarré, a 22 X tr. urzędowy. Mieli syna Bogdana (ur. 19 VII 1943 r.).

FAiMAPAKo WSP, KO AK, t. osob.: Olszewski G. I.; tamże, Inspektorat Włocławek, t. osob.: Kujawa T., Nowacka A., Orszt H., Spruszyńska W., Siwek T. I., Radziwiłowicz R., Spruszyńska-Przedlacka W., Siwek W., Sokołowski F., Steczkowski S., Suchodolski W., Szczepny J., Świącicka A., Świącicka-Radomska J., Świącicki S., – relacje (w zbiorach autora); materiały rodziny S. Świącickiego i H. Świącickiego – odpisy (w zbiorach autora); Arch. Sądu Rejonowego we Włocławku – Sąd Powiatowy, sygn. NS 966/62; Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, Księga ewidencji łaźni więzienia radogoskiego w Łodzi, sygn. A-4565, k 73b, A-4624, k. 158, I-696; ZKRP i BWP WŁ., nr ewid. 4378 (Kujawa T.); – [Ziółkowski B], *Geneza i początki konspiracji we Włocławku i na terenie Kujaw wschodnich w latach 1939–1940. Stan badań i zarys problematyki*, „Ziemia Kuj.” 2003, t. 16, s. 157; tenże, Sokołowski F., w: WSB t. 3, s. 159; tenże, *Stan i potrzeby badań nad dziejami konspiracji na terenie Włocławka i Kujaw wschodnich*, „Vladislavia” 2002, nr 13 s. 15–16; tenże, *Świącicki Stanisław*, w: SBKP, cz. 6, s.171–174 – Fot. S. Świącickiego ze zbiorów Autora.

Bogdan Ziółkowski

TABACZYŃSKA GOŁDA (GUCIA, GUTA)

(1915–1944), absolwentka gimnazjum żydowskiego we Włocławku, harcerka szomrowa, posłaniec Rady Żydowskiej z Kłodawy w okolice ośrodka zagłady Kulmhof, współpracowniczką Arch. Getta Warszawy – łączniczka i działaczka ziomkostw w warszawskim getcie, powstaniec warszawski (1944 r.).

Urodziła się 9 IX 1915 r. w Kłodawie (powiat kolski). Jej rodzicami byli Eljasz Tabaczyński (ur. ok. 1879 r.), zamężny kupiec zbożowy oraz Blima z Kadyszów (ur. ok. 1886 r.). Rodzina Guci spokrewniona była ze Szczecińskimi i Rezykami z Kłodawy i Koła. Klan Tabaczyńskich przed wojną odgrywał waż-

ną rolę w życiu społeczno-gospodarczym Kłodawy. Prowadził m.in. skup zboża, zajmował się ziemiopłodami, handlował drzewem, żelazem i materiałami budowlanymi. Gucia miała starszą siostrę Chanę vel Hanę (ur. ok. 1909 r., zm. 1995 r. w Izraelu) i młodszą Esterę vel Edzię (ur. 5 I 1921 r.) oraz brata Pinkusa (ur. 14 II 1909 r.). 8 VII 1935 r. brat Guci ożenił się z młodszą od siebie o cztery lata kłodawianką, Chaną Ejdlą Ejdlin (Ejdin), córką Chaima i Sary Chany z Krynowskich (Terynowskich). W 1926 r. jedenastoletnia Gucia złożyła podpis pod *Deklaracją Podziwu i Przyjaźni dla Stanów Zjednoczonych* z okazji stu pięćdziesięciolecia istnienia tego państwa. Była wtedy uczennicą klasy IVa powszechnej siedmioklasowej szkoły w Kłodawie, wychowanką Jana Kurkiewicza. Później Gucia ukończyła z wyróżnieniem Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Gminy Żydowskiej we Włocławku oraz zdała tam maturę. Jej najbliższą koleżanką szkolną była Bronka z Włocławka (po zamążpójściu – ok. 1942 r. – Głowińska). W latach włocławskiej edukacji gimnazjalistki, podobnie jak nieco później Tosia Altman, wciągnęły się do grupy pionierskiej przy młodzieżowej organizacji syjonistycznej Ha-Szomer – ha-Cair. Dzięki temu uczestniczyły w koloniach letnich, gdzie zapoznały się z działaczami organizacji szomrowej z Polski i całego świata.

W 1935 r. Gucia opuściła Kłodawę i wyjechała do Palestyny do Kfar-Szaby, gdzie od ok. 1930 r. przebywało najstarsze z dzieci Eljasza i Blimy Tabaczyńskich – Hanka. Niewykluczone, że towarzyszył jej w podróży brat Pinkus z Chaną Ejdlą. W Palestynie piastowała córkę Hanki – Orę, a ponadto zaręczyła się z Jeszajohu Reichem. 15 II 1938 r. zmarł ojciec Guci – Eljasz, syn Pinkusa i Gołdy z Kolskich. Co roku G. Tabaczyńska wracała na wakacje do Polski, do rodzinnej Kłodawy. Latem 1939 r. przyjechała do

kraju po wyprawę ślubną. 1 IX 1939 r. miała wracać do Palestyny, lecz warszawskie biuro emigracyjne, gdzie zdeponowany był jej paszport, spłonęło – stąd wojna zastała ją w rodzinnym mieście.

Gucia posiadała aryjski wygląd, tzn. miała blond włosy, świetnie władała językiem polskim. M.in. dlatego w grudniu 1941 r. Rada Żydowska (Judenrat) z Kłodawy wysłała ją w okolice obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem celem zaczerpnięcia informacji o losie Żydów z likwidowanych gett powiatu kolskiego. O jednej z takich misji „specjalnej wysłanniczki z Kłodawy” do miasta Koła relacjonował w Warszawie spokrewniony z nią kłodawianin, Uszer Taube (luty 1942 r.). Niemcy zaczęli wywozić kolskich Żydów do Kulmhof już 7 XII 1941 r. Z grupą ok. 40 osób – mężczyzn, kobiet i dzieci – Gucia opuściła Kłodawę w nocy 9 I 1942 r. Przedostała się do Krośniewic, a następnie stamtąd do warszawskiego getta. Do Warszawy trafił też jej brat Pinkus, który przed wojną powrócił z Palestyny – on jednak nie przetrwał czasu getta. Przez kontakty z ziomkostwem kłodawskim dostała się do ludzi z tajnego Arch. Getta Warszawy, instytucji badającej losy polskich Żydów pod okupacją. Została delegatką ziomkostw miasteczek z polskich ziem wcielonych do Rzeszy. Często opuszczała granice getta, by agitować młodzież do konspiracji. Należała do wąskiej grupy „łączniczek gett” kolportujących m.in. nielegalną prasę. W getcie zaprzyjaźniła się z Herszem Wassermem, sekretarzem Centralnej Komisji Uchodźców, opiekunem delegatów ziomkostw oraz sekretarzem Arch. Getta Warszawy. Przekazywała do Arch. Getta listy i kartki pocztowe od krewnych i przyjaciół z Krośniewic, Ozorkowa oraz z obozów pracy przymusowej. Posiadała też kontakty z „doktorem Markiem”, przewodnikiem, który przeprowadził do Warszawy wielu Żydów z Kraju Warty, w tym jej rodzinę i znajomych (m.in. Chamka Opatowskiego). Sama też organizowała grupy przewodników, którzy pomagali przedostać się Żydom z miasteczek w Kraju Warty na teren Generalnego Gubernatorstwa. Nie wiadomo w jakich okolicznościach opuściła getto i znalazła się po tzw. aryjskiej stronie. Gucia nie pozostawiła po sobie spuścizny pisarskiej w postaci listów, kart, relacji. Natomiast w wielu listach rejestrujących Zagładę w Kraju Warty przechowywanych w Arch. Getta Warszawy pojawiają się jej personalia (była też ich

adresatką, choć zakonspirowaną), co świadczy tylko o jej wzmożonej działalności zwiadowczej, konspiracyjnej i ziomkowskiej. W Warszawie do jej kręgu rodzinno-towarzyskiego i konspiracyjnego należeli: Róża Kapłan z Krośniewic (I–II 1942 r.), Eda Kadysz (żona krewnego od strony matki Guci) i Ita Aronowicz (matka Edy), przebywające w III 1942 r. w getcie w Ozorkowie, Lilka Opatowska i Bulcio z getta żychlińskiego (II 1942 r.), Bronka Głowińska z getta we Włocławku (III 1942 r.) oraz kłodawianie – Uszer Taube, Bronia Lajzer (z korespondencji Róży Kapłan), Arje Rachwalski (uciekier z gett w Kłodawie i Krośniewicach) i nieznanzy z imienia Weksler (Weksler), prawdopodobnie syn Izraela i Cypri Wekslerów – kupców z kłodawskiego Rynku. Kuzynką Guci była Gina Shrut (Gołda vel Eugenia Tabaczyńska, ur. 22 V 1924 r.), córka Naftalego i Rojzy ze Szczecińskich – po wojnie apologetka jej postawy. Jeszcze w XI 1940 r. rodzice Giny opuścili Kłodawę i udali się do Warszawy, gdzie w getcie zamieszkali przy ul. Dzielnej (na tej ulicy od 1936 r. mieszkała Gina – uczennica warszawskiego gimnazjum). Pod adresem „Warschau, Dzielna 18/5” przebywała lub zamieszkiwała Gucia – tam docierała do niej m.in. korespondencja, którą następnie przekazywała H. Wasserowi. Gucia Tabaczyńska zginęła w powstaniu warszawskim (1944 r.) podczas ostrzeliwanego przez Niemców budynku. Jej narzeczony zmarł w młodym wieku w Izraelu.

Urząd Stanu Cywilnego w Kłodawie, Akta Stanu Cywilnego Kłodawskiego Okręgu Bóźniczego 1909–1938 (U – urodzenia; M – małżeństwa; Z – zgon), U/21/1915; U/3/1909; U/1/1921; M/9/1935, Z/2/1938; U/10/1912; U/10/1916; U/14/1924; Arch. Yad Vashem, The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority, The Central Database of Shoah Victims' Names, sygn. 47408, 405519, 405521, 405522, 610713 (http://www.yadvashem.org/wps/portal/IIY_HON_Welcome); The United States Holocaust Memorial Museum, *Eugenia Shrut and Marek Asz* (<http://collections.ushmm.org/artifact/image/b00/00/b0000243.pdf>), fot. nr 16623 (http://resources.ushmm.org/inquiry/uia_doc.php/query/48?uf=uia_bmMkDj), 23286 (<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1087357>); „Szkołnictwo Polskie w Hołdzie Narodowi Amerykańskiemu na Pamiątkę 150-lecia Niepodległości Stanów Zjednoczonych” 1926, t. 39, podpis nr 19 (<http://www.polska1926.pl/tomy/39>); Korespondencja z Rutą Sakowską (2008–2011); Gańczyk B., *Kłodawscy Żydzi* (baza danych; plik z zestawieniami w formacie XLS); Ar-

chives clandestines du ghetto de Varsovie, t. 1: Lettres sur l'anéantissement des Juifs de Pologne, oprac. R. Sakowska, Paryż 2007, s. 41, 70, 71, 81, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 101, 104, 105, 106; *Archiwum Ringelbluma*, t. 1: *Listy o Zagładzie*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997 (wyd. 2: Warszawa 2017), s. XV, XXVII, 32, 33, 46, 47, 49, 50, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 71, 74, 75, 76, 77; *Archiwum Ringelbluma*, t. 9: *Tereny wcielone do Rzeszy: Kraj Warty*, oprac. M. Siek, Warszawa 2012, s. 59, 144, 145; Dąbrowicz B., „...Jak ja nawet nie będę – to bym chciała, żeby był ktoś i wam opowiedział o naszych ostatnich przeżyciach...”, w: *Zarys historii Żydów ziemi kutnowskiej*, red. K. Koszada, E. Świątkowska, B. Gajewska, Kutno 2016, s. 266–279; Gańczyk B., *Dzieci Hioba*, Kłodawa 2000, s. 34; Gańczyk B., *Związki żydowskie kolsko-kłodawskie*, w: *Z dziejów Żydów kolskich – w 70. rocznicę Zagłady w obozie zagłady Kulmhof*, red. K. Witkowski, Koło 2012, s. 97–111; Grzanka B., Grzanka M., *Cień zagłady. Początki funkcjonowania obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem*, Chełmno nad Nerem 2016, s. 133, 149; Grzanka B., Grzanka M., *The Shadow of the Holocaust. The Beginning of the Operation of the German Kulmhof Death Camp in Chełmno-on-Ner*, Chełmno nad Nerem 2016, s. 135, 151; Kawski T., *Gmina żydowska w Kłodawie (powiat kolski)*, w: *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza, Małopolski i Śląska w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, M. Opiola, Toruń 2008, s. 76–90; Sakowska R., *Chełmno nad Nerem. Ostrzeżenia i pomoc*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 1987, nr 2 (142), s. 135–137; Sakowska R., *Chełmno nad Nerem. Ostrzeżenia i pomoc*, w: *Polskie podziemie polityczne wobec Zagłady Żydów w czasie okupacji niemieckiej. Referaty z sesji*. Warszawa, 22 kwietnia 1987, Warszawa 1988, s. 119–121; Leociak J., *Okaleczone obrazy. Uszkodzone fotografie (z) Zagłady jako wyzwanie interpretacyjne*, w: *Zagłada. Współczesne problemy rozumienia i przedstawiania*, red. P. Czaplinski, E. Domańska, Poznań 2009, s. 280; Nowicki P., *Żydzi z powiatu kolskiego – „stali” i „dorywcy” współpracownicy konspiracyjnego Archiwum Getta Warszawy*, „Rocznik Kolski” 2010, nr 3, s. 122–125; Nowicki P., *Altman Tosia (Taube, Tusia)*, w: *WSB*, t. 7, s. 15–17; Nowicki P., Kuberczyk T., *Z Archiwum Ringelbluma: Relacje Uszera Taube i Wolkowicza jako źródła do badań nad Zagładą Żydów z powiatów konińskiego i kolskiego*, w: *Mniejszości narodowe w Wielkopolsce i ich dziedzictwo*, t. 1: *Żydzi*, red. P. Kwiatkiewicz, Poznań 2012, s. 43, 46; Puławski A., *W obliczu Zagłady. Rząd RP na Uchodźstwie, Delegatura Rządu RP na Kraj, ZWZ-AK wobec deportacji Żydów do obozów zagłady (1941–1942)*, Lublin 2009, s. 63, 66, 67, 68, 69, 70, 296, 550; Fot. – Zbiory P. Nowickiego.

Przemysław Nowicki

TARNOWSKI JAN

(1551–1605), h. Rola vel Rolicz, bp poznański, włocławski (kujawsko-pomorski), abp gnieźnieński i prymas Królestwa Polskiego.

Urodził się 4 I 1551 r. jako syn chorążego większego łęczyckiego Piotra Tarnowskiego i Anny z Rokczyckich (h. Nałęcz), będąc potomkiem rodziny rycerskiej, piszącej się z kujawskiej wsi Tarnowo nad Gopłem (w powiecie kruszwickim). Po naukach domowych, a następnie w szkole katedralnej we Włocławku (być może również i w którejś ze szkół ówczesnego Poznania), został wysłany w 1564 r. do Wiednia, do miejscowego kolegium jezuickiego, gdzie zaprzyjaźnił się z przebywającym tam wtedy również Stanisławem Kostką, późniejszym świętym. Dla dalszej edukacji udał się na Półwysep Apeniński, do Bolonii, gdzie studiował prawo kanoniczne (kościelne), nie uzyskując jednak stopnia naukowego (pełnił natomiast funkcję konsyliarza nacji polskiej na Uniwersytecie Bolońskim). Po powrocie ok. 1574 r. do kraju przyjęty został na dwór bp włocławskiego Stanisława Karnkowskiego (po nim w przyszłości objął stolicę arcybiskupią w Gnieźnie) i dzięki protekcji tego hierarchy uzyskał kanonikat katedralny we Włocławku, a przed 15 VIII 1576 r. nominację na kanclerza kurii (konsystorza). W niedługim też czasie zyskał dostęp do nowego króla Stefana Batorego i następnie znalazł się w jego otoczeniu, zapewne w roku 1577 otrzymując tytuł sekretarza królewskiego (jako członek stanu duchownego w tamtym momencie był póki co jedynie subdiakonem). Z łaski monarchy został prepozytem kapituły włocławskiej i kruszwickiej, jak też instalował się na kanonikat katedralny w Krakowie (1580), by 18 I 1581 r. uzyskać wakujące po śmierci Stanisława Ossowskiego referendarstwo koronne. Nie otrzymał natomiast prałatury scholastyka w kapitule kolegiackiej w Łęczycy, o którą zabiegał, ta bowiem nadana została Wojciechowi Baranowskiemu (przyszłemu jego drugiemu z kolei następcy na stolicach biskupich we Włocławku oraz Gnieźnie), co jednak wynagrodzono mu później prepozyturą łęczycką (1584).

Śmierć Stefana Batorego, któremu niegdyś towarzyszył podczas wypraw połockiej oraz pskowskiej przeciwko Moskwie, i objęcie tronu polskiego przez Zygmunta III Wazę nie zachwiały karierą Jana Tarnowskiego, który w niedługim czasie zaskarbił sobie przychyłność nowego władcy i dzięki jego poparciu objął w grudniu 1586 r. prepozyturę katedralną krakowską (po awansowanym na biskupstwo kamienieckie Wawrzyńcu Goślickim). W cztery lata później został posunięty z referendarii koronnej na podkanclerstwo Królestwa Polskiego (4/7 I 1591), zwolnione przez zmuszonego do rezygnacji z tego dygnitarstwa bp. Wojciecha Baranowskiego, który przeszedł wówczas z diecezji przemyskiej na płocką. O godność tę rywalizował z popieranym przez kanclerza i hetmana Jana Zamoyskiego sekretarzem wielkim koronnym Piotrem Tylickim, w przyszłości jego sukcesorem na biskupstwie włocławskim, zmuszonym obecnie poprzestać na zwolnionym przezeń referendarstwie koronnym. Od tego też momentu J. Tarnowski pozostawał jednym z najbliższych współpracowników króla Zygmunta III, wywierając znaczący wpływ na bieg spraw politycznych Rzeczypospolitej Obojga Narodów (zarówno na politykę wewnątrzkrajową, jak i zagraniczną). Co więcej, jeszcze w roku 1590 polski monarcha podjął starania zmierzające w kierunku zapewnienia czterdziestoletniemu prałatowi następstwa na arcybiskupstwie gnieźnieńskim po sędziwym prymasie Stanisławie Karnkowskim, a to poprzez przyznanie temu koadiutora *cum iure successionis*, na co ów zgodził się w kwietniu tr., jednakże przyzwolenia ze swej strony odmówiła Stolica Apostolska (mimo dokonanej uprzednio stosownej elekcji przez kapitułę metropolitalną w Gnieźnie). Jednakże panujący w Rzeczypospolitej monarcha nie odstąpił od raz powziętego postanowienia w owym względzie, w kilkanaście lat później właśnie Jana Tarnowskiego desygnując na zwolnioną w związku ze zgonem S. Karnkowskiego stolicę prymasowską.

Cenne doświadczenia w materii zarządzania sprawami lokalnego Kościoła J. Tarnowski zyskał w roku 1591, kiedy to po śmierci ordynariusza krakowskiego Piotra Myszkowskiego został obrany 8 IV tr. wikariuszem kapitulnym (administratorem) wakującej diecezji, którym pozostawał aż do momentu ustanowienia nowym bp. Krakowa kardynała Jerzego Radziwiłła (prowizja papieska z 9 X 1591 r.).

Z kolei w sierpniu 1593 r. udał się u boku monarchy do jego rodzinnej Szwecji (po zgonie Jana III Wazy), skąd w granice państwa polsko-litewskiego powrócił po dziesięciu miesiącach pobytu na terenie Skandynawii. Tamta wyprawa bardziej jeszcze zacieśniła jego związki z Zygmuntem III Wazą, który latem 1597 r. wyznaczył go następcą zmarłego 26 VII tr. Łukasza Kościeleckiego na stolicy biskupiej w Poznaniu. Obrany przez miejscową kapitułę katedralną 22 VIII 1597 r., prowizję ze strony papieża Klemensa VIII otrzymał 10 XI tr., po czym 1 I 1598 r. objął kanonicznie rządy w diecezji poznańskiej poprzez delegowanego po temu kanonika Jakuba Prądzewskiego, zaś w trzy dni później, 4 I, miały miejsce w Warszawie święcenia biskupie Jana Tarnowskiego (w dniu jego 47. urodzin). Wkrótce później, podczas obradującego tam od 8 III do 13 IV 1598 r. sejmu zwyczajnego, nowy członek episkopatu złożył 1 IV tr. godność podkanclerza Królestwa Polskiego, którą objął po nim Piotr Tylicki (ówcześnie pasterz diecezji chełmińskiej).

Kościółem poznańskim J. Tarnowski rządził zaledwie półtora roku (ingres odbył 20 I 1598 r.), jako że zwolniona w związku ze śmiercią Hieronima Roz(d)raźewskiego (9 II 1600 r. w Rzymie) stolica biskupia we Włocławku właśnie jemu przypadła z woli króla, jakkolwiek sam zainteresowany żywić miał wówczas nadzieję na objęcie także wakującego wtedy biskupstwa krakowskiego, z którym czuł się szczególnie związany (jako prepozyt tamtejszej kapituły katedralnej w latach 1586–1597). Przedkładając Kraków nad rodzinne Kujawy, powierzenie stolicy św. Stanisława starszemu o trzy lata Bernardowi Maciejowskiemu odebrał jako osobistą porażkę i – żywiąc żal do monarchy – usunął się na jakiś czas od spraw polityki – zapewne z korzyścią dla diecezji, na której przyjęcie zgodził się po długich wahaniach (translację Jana Tarnowskiego z Poznania do Włocławka papież Klemens VIII zatwierdził 12 VI 1600 r.), jakkolwiek „jako [ordynariusz] włocławski nie wykazywał większej aktywności. Zrezygnował z kontynuowania zaognionego przez swego poprzednika, Hieronima Roz[d]raźewskiego, sporu z Gdańskiem o zajęty przez protestantów kościół Mariacki. Przy katedrze we Włocławku wybudował kosztem 4200 złp kaplicę pw. [Wniebowzięcia] Najśw. Maryi Panny, [zaś] w kwietniu 1602 r. radził z kapitułą nad sposobem zapewnienia szkole kate-

dralnej zdolnych śpiewaków, obiecując przyczynić się do ich utrzymania. Podczas panującej w roku 1603 we Włocławku zarazy, obawiając się ucieczki z miasta uczniów szkoły katedralnej, dwukrotnie domagał się od kapituły większej dbałości o ich zapatrzenie” (R. Kawecki). Pośród osób, do których kariery kościelnej Jan Tarnowski istotnie się w tamtych latach przyczynił, znajdował się mianowany bp. przemyskim w tym samym roku, w którym ów został ordynariuszem włocławskim, spokrewniony z nim Maciej Pstrokoński, który w kilka lat później objął rządy pasterskie we Włocławku (1608/09). Obu ich wspomagał tu w posłudze długoletni sufragan włocławski Franciszek Łącki, w roku 1600 będący również wikariuszem kapitulnym (administratorem) wakującej diecezji, ustanowiony następnie także oficjałem.

Zygmunt III Waza, chcąc wynagrodzić J. Tarnowskiemu doznany niegdyś zawód, desygnował go 13 X 1603 r. sukcesorem na stolicy prymasowskiej zmarłego Stanisława Karnkowskiego. Elekcja ze strony gnieźnieńskiej kapituły archikatedralnej miała miejsce 30 X 1603 r., natomiast 11 XI tr. wystosowano do Wiecznego Miasta stosowny akt postulacyjny, do którego papież Klemens VIII przychylił się 29 III 1604 r. i zatwierdził – przy dyspensie od braku stopnia naukowego – translację 53-letniego hierarchy z Włocławka do Gniezna (28 IV tr. przyznał mu palisz metropolity, który z Rzymu przywiózł Jan Wężyk, późniejszy prymas w latach 1627–1638). Rządy w archidiecezji nowy pasterz objął 13 V 1604 r. za pośrednictwem ustanowionych po temu delegatów, natomiast uroczysty ingres do gnieźnieńskiej archikatedry Wniebowzięcia NMP odbył 5 VI tr. (biorący udział w tych uroczystościach sufragan włocławski Franciszek Łącki dzień później nałożył mu dostarczony z Wiecznego Miasta palisz). W tym też czasie podjęto zabiegi dłań o godność kardynalską, już jednak z końcem sierpnia kolejnego roku Jan Tarnowski nieoczekiwanie zapadł poważnie na zdrowiu i po zaledwie kilkunastodniowej chorobie zmarł 14 IX 1605 r. w Łowiczu, w wieku 54 lat. Pochowany został w łowickiej kolegiacie Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja Biskupa, gdzie z jego legatu wzniesiono w latach 1609–1611 kaplicę Trójcy Św., przeznaczoną na miejsce wiecznego spoczynku hierarchy (z równoczesnym ufundowaniem przy niej kolegium złożonego z prepozyta oraz sześciu psal-

terzystów, przy czym tym pierwszym miał być każdorazowo kanonik spokrewniony w linii męskiej lub żeńskiej z fundatorem). Jako mecenas nauki i kultury przyczynił się J. Tarnowski do powstania dzieła Tomasz Tretera pt. *Vitae episcoporum Posnaniensium*, wydane w Braniewie w roku 1604.

Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 3, Poznań 1889, s. 541–558 [drugie wydanie: Korytkowski J., *Prymasi Polski, arcybiskupi gnieźnieńscy i metropolici polscy, od roku 1000 aż do dnia dzisiejszego*, t. 13, Poznań 2004, s. 9–38]; Nowodworski M., *Tarnowski Jan herbu Rolicz, proboszcz krakowski, biskup kujawski, arcybiskup i prymas gnieźnieński*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetznera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami*, t. 28, Warszawa 1905 [reprint: Komorów 2010], s. 226–228; *Bibliografia polska*, t. 31 – *Stulecie XV–XVIII*, t. 20, wyd. S. Estreicher, Kraków 1936 [reprint: Warszawa 1977], s. 48–50; Kwiatkowski W., *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433–1938)*, Warszawa 1939, s. 80, 84, 95, 99, 103, 105, 115; Librowski S., *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 9; Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1 – *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959, s. 490, 505, 527–528, 543, 545, 692, 703; t. 2 – *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 103–104, 168, 325, 468, 555, 587, 603, 652, 746; Tomczak A., *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpiśsów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964, wg indeksu (zwl. s. 155); L. Kieniewicz, *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich*, w: *Spoleczeństwo staropolskie. Studia i szkice*, t. 4, pod red. A. Izydorczyk i A. Wyczańskiego, Warszawa 1986, s. 66; Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990, s. 33; *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 10 – *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992, s. 110 (nr 647), 136 (nr 857), 209; *Propozycje konsystorialne w XVI wieku. Omówienie – teksty polskie*, wyd. H. Fokciński, Rzym 1994, s. 140–141 (nr 49), 148–149 (nr 53); Kosman M., *Poczet prymasów Polski*, [Warszawa] 1997, s. 182–183; Hewner K., *Kolegiata św. Piotra i Pawła w Kruszwicy. Świadek dziewięciu stuleci*, Kruszwica 1998, s. 76; Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 564–565, 647, 652–653; t. 2, Kraków 1999, s. 275; Kosman M., *Między ołtarzem a tronem. Poczet prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 144–145; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 445–446; Prokop K.R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 189–191; Śmigiel K.,

Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski, Poznań 2002, s. 275–277; Bronarski M., Mrozowski P., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Polski*, Warszawa 2003, s. 132–133; Seredyka J., *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*, Poznań 2003, s. 178–180, 213 (nr 320), 259–260, 276/277 (nr 57); Bukowski W., *Tarnowski Jan h. Rola (1550–14 IX 1604), arcybiskup gnieźnieński*, w: *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, pod red. J. Chodery i F. Kiryka, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005, s. 1539; Prokop K.R., *Stan badań nad problematyką sakralnych biskupich XVI- i XVII-wiecznych metropolitów gnieźnieńskich (od Fryderyka Jagiellończyka do Michała Stefana Radziejewskiego)*, „*Studia Gnesnensia*” 23 (2009), s. 334; Czyż A.S., *Łowicz. Kolegiata Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*, Warszawa 2010 s. 91–95; Jakubowski W., *Solarczyk M., Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 69, 159, 209; Kosman M., *Interrex. Rola prymasów w kulturze politycznej dawnej i współczesnej Polski*, Poznań 2011, s. 87; Kosman M., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 200–201; Szudrowicz A., *Kapituła kruszwicka. W tysiąclecie powołania biskupstwa w Kruszwicy*, Kruszwica–Bydgoszcz 2013, s. 187 (nr 303); K. Śmigiel, *Tarnowski Jan, arcybiskup*, w: EK, t. 19, Lublin 2019, kol. 529–530; W. Kujawski, *Parafie diecezji wrocławskiej. Archidiakonaty kruszwicki i wrocławski*, Włocławek 2014, s. 616; *Polskie procesy informacyjne przed prowizjami biskupów i opatów w seriach «Processus Consistoriales» i «Processus Datariae»* Archiwum Watykańskiego (1588–1906), oprac. W. Cichosz, H. Fokciński, U. Głowacka-Maksymiuk, M. Pukianiec, E. Reczek, K. Sadowska i T. Zdziech, Warszawa 2015, s. 24 (nr 11, 18 i 24); *Poczet prymasów Polski*, pod red. K. Woźniaka, M. Kulczyńskiego i P. Pokory, Gniezno–Bydgoszcz 2017, s. 58–59; Wierzbicki L.A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku*, Warszawa 2017, s. 157–158; Prokop K.R., *Vademecum chronologiczno-bibliograficzne do badań nad hierarchią Kościoła w Polsce i na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2018, s. 46 (nr 347), 188, 208, 221, 231, 250 (nr 22), 362, 483, 516; K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie: instytucja–prymasi–dokumenty*, Warszawa 2018, wg indeksu (zwl. s. 485–488); Kawecki R., *Tarnowski (Tarnawski) Jan h. Rola (1551–1604), referendarz duchowny, podkanclerzy koronny, biskup poznański i wrocławski, arcybiskup gnieźnieński*, w: PSB, t. 52, Warszawa–Kraków 2018–2019, s. 457–463.

Krzysztof R. Prokop

TROJANKIEWICZ CZESŁAW (1941–1987), nauczyciel, dyrektor Szkoły Podstawowej w Dąbiu Kujawskim, działacz ZHP.

Czesław Trojankiewicz urodził się 14 VII 1941 r. w Wólce Czepowej k. Kłodawy w rodzinie Józefa (ur. 2 I 1898 r. w m. Głębokie) – robotnika rolnego i Marianny (ur. 26 VIII 1906 r. w m. Nagórna), z d. Świątek – gospodyni domowej. Rodzice zawarli związek małżeński 11 I 1925 r. w Kłodawie. Ojciec do wybuchu II wojny światowej pracował w majątku, a po wyzwoleniu był robotnikiem rolnym w Stacji Hodowli Roślin w Straszówku, w powiecie kolskim, matka zaś była woźną w szkole podstawowej w Wólce Czepowej.

Cz. Trojankiewicz uczył się w szkole podstawowej w Wólce Czepowej i ukończył ją w roku 1955. Świadectwo ukończenia Liceum Ogólnokształcącego w Kłodawie uzyskał w roku 1959. Kontynuował naukę w Studium Nauczycielskim w Bydgoszczy. Dyplom ukończenia ze specjalizacją w historii otrzymał w roku 1961. Podjął zaoczne studia na UMK w Toruniu, jednak przerwał je po dwóch latach. Pracę zawodową rozpoczął 1 IX 1961 r. jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Więśławicach k. Kowala. Od początku pracy pedagogicznej związał się z ruchem harcerskim. Zobowiązanie instruktorskie złożył 15 VII 1962 r. w grocie Łokietka przed hm. Leokadią Kołacz. Od 1 I 1964 r. do 31 VIII 1966 był etatowym zastępcą Komendanta Hufca ZHP we Włocławku i jednocześnie kierownikiem referatu zajmującego się organizowaniem pracy drużyn młodszych harcerzy. Nadal pracował jako nauczyciel, wykładając 6 godzin historii tygodniowo. 1 XI 1966 ponownie podjął pracę nauczyciela w Szkole Podstawowej w Więśławicach. Był w szkole opiekunem drużyny harcerskiej i społecznie pełnił funkcję Komendanta Rejonu ZHP Kowal. Na konferencji powiatowej we Włocławku został wybrany 1 III 1968 r. na funkcję Komendanta Hufca i pełnił ją do 31 XII 1975 r. W związku z reformą administracyjną kraju i zmianami organizacyjnymi w ZHP 1 I 1976 r. Czesław Trojankiewicz powrócił do zawodu nauczyciela i podjął pracę w Szkole Podstawowej w Skokach Dużych.

Od 1 XI 1977 r. przez okres prawie dziesięciu lat aż do swojej nagłej śmierci pełnił funkcję dyrektora Szkoły Podstawowej w Dąbiu Kujawskim. Był znakomitym administratorem szkoły, bardzo dobrym organizatorem i wielkim społecznikiem. Trojaniewicz bardzo dbał o wysoki poziom nauczania w szkole i stwarzanie uczniom jak najlepszych warunków do nauki, uprawiania sportów, zajęć pozalekcyjnych i pracy w organizacjach szkolnych. Przeprowadził remont budynku szkoły, założył w nim centralne ogrzewanie, zorganizował pracownię przedmiotową, bibliotekę i harcówkę. Podczas jego kierownictwa w szkole w Dąbiu Kujawskim zagospodarowano i ogrodzono zaniedbane dotąd boisko szkolne. Wybudowano bieżnię, skocznię do skoków w dal i wżyzw oraz boisko do gry w piłkę nożną. Uczniom stworzył warunki do uprawiania sportu. Z jego inicjatywy w lesie obok szkoły powstała ścieżka zdrowia i plac zabaw dla dzieci, dla którego osobiście wykonał bardzo oryginalne drewniane ogrodzenie.

Jego wielką pasją była praca na rzecz harcerstwa. Ślubowanie instruktora ZHP złożył 15 VII 1962 r. Był organizatorem harcerskich obozów, zlotów i rajdów, NAL (Nieobozowa Akcja Letnia) i „Nieprzetartego Szlaku” dla dzieci specjalnej troski. Działał też społecznie w LOP i LOK. Nigdy nie należał do żadnej partii. Cieszył się wielkim szacunkiem w swoim środowisku i potrafił współpracować z ludźmi.

W 1980 r., podczas remontu szkoły, odkrył pozostający pod grubą warstwą farby fresk przedstawiający Józefa Piłsudskiego. Autorem fresku, namalowanego na ścianie w klasie szkoły, był Szymon Leon Zaleski, przedwojenny nauczyciel szkoły w Dąbiu Kujawskim, zamordowany w Katyniu. Fresk został pokryty farbą w roku 1939 przez Niemców. Cz. Trojaniewicz uzyskał zgodę Kuratorium Oświaty i Wychowania we Włocławku na odkrycie i renowację fresku, który do dzisiaj ozdabia ścianę klasy szkolnej.

Za swoją działalność społeczną i dydaktyczną był wyróżniany odznaczeniami państwowymi, odznakami resortowymi i nagrodami. Posiadał m.in. BKZ (1973 r.), Srebrną odznakę „Za zasługi dla województwa włocławskiego”, Medal 40-lecia PRL, Złoty Krzyż „Za zasługi dla ZHP”, Brązowy Medal „Za zasługi dla obronności kraju”, odznakę „Za zasługi dla sportu szkolnego”, odznakę zasłużonego działacza

LOK, odznakę „Zasłużony instruktor Włocławskiej Chorągwi ZHP”, odznakę Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej. Był laureatem nagród Kuratora Włocławskiego za pracę dydaktyczną i wychowawczą wśród młodzieży.

Był żonaty i miał dwie córki. Związek małżeński zawarł 30 V 1970 r. w USC w Kowalu. Żona Danuta z d. Gołata (ur. 26 IX 1949 r. w Lubrańcu) była nauczycielką, ukończyła Seminarium Nauczycielskie w Ciechanowie. Obie córki ukończyły studia wyższe. Katarzyna (ur. 28 II 1971 r.) jest absolwentką pedagogiki z resocjalizacją Uniwersytetu Śląskiego, mieszka w Zabrzcu i pracuje w Przytulisku św. Brata Alberta. Magdalena (ur. 18 IV 1975 r.) jest absolwentką biologii na UMK w Toruniu, mieszka w Bydgoszczy i tam pracuje na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego.

Trojaniewicz zmarł nagle w wieku 46 lat 5 III 1987 r. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Dąbiu Kujawskim.

Materiały i wspomnienia rodzinne w posiadaniu D. Osińskiej, E. Czarnecka, *Trojaniewicz Czesław (1941–1987) nauczyciel, komendant Rejonu ZHP Kowal, dyrektor SP w Dąbiu Kujawskim, gm. Lubraniec, instruktor ZHP, harcmistrz Polski Ludowej, w: Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. B. Ziółkowskiego, Z.J. Zasady, Włocławek–Kowal 2006, s. 235–236; Kubiak W., *Oni tworzyli historię Lubrańca*, t. 2, Włocławek 2009, s. 239–240.

Władysław Kubiak

VOGTMAN JÓZEF

(1909–1983), architekt, konserwator zabytków, autor prac z zakresu teorii architektury i ochrony zabytków.

Urodził się 23 VIII 1909 r. we Włocławku. Z ojca Józefa, o matce brak danych. W latach 1929–1933 odbył studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, gdzie udzielał się w organizacjach studenckich.

Od 1939 r. był członkiem Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej oddział w Warszawie. W 1929 r. został członkiem,

założonej 13 I 1922 r., Korporacji Akademickiej „Sparta”, (od 1934 r. Stowarzyszenie „Sparta”). Na początku działalności jej czynnymi członkami byli instruktorzy harcerscy zajmujących wyższe stanowiska w Komendzie Chorągwi Warszawskiej i w Naczelnictwie Związku Harcerstwa Polskiego. Później dołączali do niej studenci warszawskich szkół wyższych. W okresie międzywojennym była to organizacja akademicka o charakterze harcerskim. W pracy ze swoimi członkami „Sparta” nawiązywała do haseł filareckich i filomackich młodzieży wileńskiej: Ojczyzna, Nauka, Cnota. Jej ważnym celem była działalność dążąca do udoskonalenia i umacniania charakterów członków w myśl wychowawczych zasad harcerskich. Konsekwencją tego był zakaz picia piwa i palenia papierosów na kwaterze oraz w czasie reprezentowania korporacji na zewnątrz. J. Vogtman w semestrze letnim studiów 1930/1931 był sekretarzem, w zimowym 1931/1932 przypadającym na X-lecie istnienia „Sparty” – pierwszym wiceprezesem, w letnim 1932/1933 – wiceprezesem i w 1938 r. – sekretarzem towarzystwa.

W momencie agresji hitlerowskiej na Warszawę we IX 1939 r. środowisko architektów, ze względu na dobrą znajomość topografii i budowli stolicy, było bardzo aktywne, wspomagając władze stolicy w jej obronie. W tym celu prezydent miasta, Stefan Starzyński, powołał wielosekcyjne Pogotowie Techniczne. Na jego czele, jako komendant, stanął architekt prof. Marian Lalewicz. Jego zastępcą był J. Vogtman, który pod koniec oblężenia Warszawy został ciężko ranny, a sekretarzem – architekt Stanisław Murczyński. Losy J. Vogtmana do momentu wybuchu powstania warszawskiego nie są znane. Należy przypuszczać, że odbywał leczenie i rekonwalescencję po odniesionych ranach oraz zapewne jako były członek „Sparty” podjął działalność konspiracyjną.

Po wybuchu powstania warszawskiego do 1944 r. J. Vogtman, w stopniu starszego strzelca z cenzusem, działał w konspiracji pod pseudonimem „Byk”. Ochotniczą służbę pełnił w 2 Kompanii „Czesław” Warszawskiego Okręgu Armii Krajowej batalionu „Wigry”. Brał udział w powstaniu w Grupie „Północ”, zgrupowanie „Róg”, operującej na linii Wola–Stare Miasto. Konspiracyjna organizacja „Wigry”, w której walczył, powstała 30 X 1939 r. z inicjatywy kilku warszawskich harcmistrzów. Według ich koncepcji miała ona być wojskową organizacją ka-

drową, na wypadek otwartych działań zbrojnych. W 1943 r. „Wigry” liczyły 250 osób, zorganizowanych w dwie kompanie. Od 1 XI 1943 r. „Wigry” połączyły się z Szarymi Szeregami. Podczas powstania batalion walczył w obronie katedry św. Jana, kościoła Jezuitów, budynku Arch. Akt Dawnych, Pałacu Mostowskich, na Żoliborzu i Starym Mieście. Po kapitulacji Warszawy, 3 X 1944 r., 133 „Wigierzyków” z dowódcą – jako 9 Kompania 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej AK – opuściło Warszawę.

Jednym z najważniejszych przedsięwzięć Vogtmana w okresie przed wybuchem II wojny światowej był wspólny z Bolesławem Szmidtem (1908–1995, architekt, dyrektor Polskiej Szkoły Architektury na Uniwersytecie w Liverpoolu, profesor Politechniki Wrocławskiej) projekt modernistycznego budynku Centrali Pocztovej Kasy Oszczędności w Warszawie zbudowanego w latach 1938–1939 przy ul. Marszałkowskiej 134 w Warszawie. Był on siedzibą zarządu Pocztovej Kasy Oszczędności. W trakcie obrony stolicy w 1939 r. w gmachu od 17 IX mieściła się siedziba Dowództwa Obrony Warszawy. Podczas okupacji niemieckiej obiekt służył Miejskim Zakładom Komunikacyjnym. W 1944 r. został zrujnowany podczas powstania warszawskiego i nie udało się go odbudować.

Pierwsze powojenne dni były spontanicznymi powrotami warszawiaków do swojego miasta. Udzielający się entuzjazm odbudowy stolicy był najważniejszym wyzwaniem dla żyjących wśród ruin i zgliszcz. 22 I 1945 r. władze Warszawy powołują Biuro Odbudowy Stolicy, a w nim Wydział Architektury Zabytkowej pod kierownictwem Jana Zachwatowicza. Jedną z jednostek wykonawczych było zorganizowane przez Vogtmana Państwowe Przedsiębiorstwo Budowlane (PPB) powołane głównie do realizacji odbudowy Zespołu Staromiejskiego.

W III 1948 r., w ramach PPB powołano we Fromborku 10. oddział – Przedsiębiorstwo Robót Konserwatorskich, którego kierownikiem został Vogtman. Jego naczelnym zadaniem było pokierowanie pracami konserwatorskimi w Muzeum Mikołaja Kopernika. Od tego czasu roboty na kopernikowskim wzgórzu nabrały przyśpieszonego tempa. Rysunki i szkice budowlane, wykonywane odręcznie na miejscu przez inż. Vogtmana i zatwierdzane natychmiast przez nadzorującego inż. Wacława Deubla, w zupełności wystarczały dla kontynuacji i zakończenia robót.

Jako architekt i doktor nauk technicznych opublikował szereg studiów m.in.: *Adaptacja zabytkowych domów mieszkalnych* (1953), *Studia nad modernizacją budynków mieszkalnych z okresu gospodarki kapitalistycznej* (1954), *Materiały do programowania i projektowania budownictwa mieszkaniowego* (1955), *Rehabilitacja miejskich budynków mieszkalnych* (1963), *Kryteria techniczne i użytkowe przebudowy trwałych zasobów zabudowy mieszkaniowej* (1970), *Metoda określania technicznego stanu zasobów budownictwa ogólnego* (1971), *Studium w zakresie przyszłej modernizacji budownictwa mieszkaniowego w Warszawie w świetle obecnych* (1971), *Studium koncepcji określenia zużycia technicznego i zużycia moralnego zasobów mieszkaniowych w m. st. Warszawie* (1973), *Węzłowe problemy związane z remontami budynków mieszkalnych wykonanych metodami uprzemysłowionymi* (1973).

Votgman zmarł 29 X 1983 r. w Warszawie i został pochowany na warszawskich Powązkach (kw. 174).

Barucki T., *Architektura wojny 1939–1945*, w: T. Barucki, *Architektura XX wieku w Polsce*, http://sarp.warszawa.pl/sarp_wiedza/architektura-wojny-1939-1945/; https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Votgman; Józef Vogtman (pol.), www.1944.pl; http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,11657376,Warszawa_tuz_przed_wojny-rosna_poteczne_gmachy.html; *In memoriam pamięci architektów polskich*, http://www.inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/jozef_votgman,26962; Sylwetka Józefa Vogtmana na witrynie „Powstańcze biogramy”, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/jozef-votgman,47122.html>; Sylwetka Józefa Vogtmana na witrynie „Arch. Korporacyjnego”, <http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/warszawa/k-sparta/> Fot. J. Vogtman, http://www.inmemoriam.architektsarp.pl/pokaz/jozef_votgman.

Zdzisław Jan Zasada

WOJDYŁO MARIA WITOLDA (WOJDYŁO, WOJDYŁA; W ZGROMADZENIU: AMATA)

(1926–2013), członkini Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, powszechnie znana i zasłużona katecheta, wychowawczyni kilku pokoleń

włocławian, działaczka charytatywna, opiekunka ociemniałych.

Urodziła się 1 I 1926 r. w miejscowości Wólne, w pow. Nieszawa, z rodziców Władysława i Małgorzaty, z d. Strzeleckiej, w wielodzietnej rodzinie rolniczej. Ojciec pracował w fabryce maszyn, matka zajmowała się gospodarstwem domowym i wychowaniem dzieci, w duchu głęboko religijnym i patriotycznym. W 1939 r. Maria ukończyła sześć klas szkoły powszechnej w Zbrachlinie.

W czasie II wojny światowej rodzina Marii należała do podziemnej organizacji KZPL, kolportowała gazetki. Za tę działalność do obozu koncentracyjnego zabrano trzy siostry Marii i siostrzenicę. Natomiast siostrę Henrykę skazano na karę śmierci (wyrok wykonano w 1942 r. we Wrocławiu). Kilkunastoletnia Maria angażowała się w pomoc innym, dbała szczególnie o umożliwienie chorym z rodzinnej miejscowości skorzystania z posługi duszpasterskiej dojeżdżającego z Włocławka do Bobrownik o. Józefa Boratyna – kamilianina. Nauczała katechizmu i pomagała przygotować się dzieciom do przyjęcia sakramentów.

Z siostrami Wspólnej Pracy spotkała się we Włocławku przy ul. Cichej 3 – u swojej siostry Heleny, u której mieszkała w latach 1942–1945. Szczególny wpływ na nią wywarła poznana wówczas s. Alojza Kapuścińska.

Z siostrami Wspólnej Pracy spotkała się we Włocławku przy ul. Cichej 3 – u swojej siostry Heleny, u której mieszkała w latach 1942–1945. Szczególny wpływ na nią wywarła poznana wówczas s. Alojza Kapuścińska.

Po skończonej wojnie, w 1945 r., rozpoczęła naukę w gimnazjum w Nieszawie, przerwała ją jednak, aby 4 V 1945 r. wstąpić do Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi we Włocławku. W postulacie (początkowy etap formacji zakonnej) pomagała w internacie dla dziewcząt w domu przy ul. Seminaryjskiej 7 we Włocławku. Nowicjat rozpoczęła 2 VII 1946 r. Pierwsze śluby złożyła 2 VII 1947 r. Wieczystą profesję 5 lat później, 2 VII 1952 r.

Po odbytym nowicjacie władze zakonne skierowały ją do pracy katechetycznej w kościelnej placówce wychowawczej przy ul. Seminaryjskiej 7 we Włocławku. W latach 1953–1955 pracowała w Domu Księży Emerytów „Pod Orłem” w Ciechocinku, jednocześnie uczęszczając do Liceum Ogólnokształcą-

cego dla Pracujących w Toruniu, gdzie zdobyła świadectwo dojrzałości. 13 VIII 1956 r. ukończyła kurs duszpasterstwa głuchoniemych pierwszego stopnia w Katowicach (wówczas Stalinogrodzie), a ponadto otrzymała przygotowanie do pracy z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie.

Całe jej życie w zgromadzeniu to przede wszystkim katechizowanie. W latach 1955–1958 prowadziła katechizację przy ul. Seminaryjskiej we Włocławku. Następnie w latach 1958–1971 uczyła religii w parafii katedralnej, mieszkając w domu generalnym przy ul. Orlej 9 (Buczka) we Włocławku. Równocześnie pracowała jako siostra parafialna, pomagała chorym, biednym, samotnym z Włocławka. Często pomagała s. Leonardzie Witkowskiej, zakrystiance katedralnej.

W latach 1971–1979 katechizowała w Tomaszowie Mazowieckim, gdzie pełniła również funkcję przełożonej domu zakonnego; w Burzeninie (1980–1981). W roku 1981 zamieszkała w placówce przy ul. Leśnej 2 we Włocławku. Katechizowała w parafii Najświętszego Serca Jezusowego, a następnie w Szkole Podstawowej nr 15 – do roku 1996. Łącznie przepracowała z dziećmi przedszkolnymi i szkolnymi 46 lat, w tym ponad 30 lat we Włocławku. Większość tego czasu uczyła w trudnych warunkach, w salkach przy kościołach. Prowadziła ponadto nauczanie indywidualne niesłyszących, dzieci z deficytami w rozwoju intelektualnym. Przygotowywała do przyjęcia sakramentów dorosłych i dzieci rodziców należących do PZPR. Doskonale radziła sobie z młodzieżą trudną wychowawczo. Posiadała łatwość nawiązywania kontaktów. W szkole wpajała młodym miłość do Ojczyzny. W swojej pracy była sumienna i oddana.

Aktywnie uczestniczyła w pracach Komisji Katechetycznej przy Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Pomagała w prowadzeniu wakacyjnych szkoleń, kursów i rekolekcji dla katechetów. Z przyszłymi katechetami dzieliła się chętnie konspektami, doświadczeniem i pomocami, w tym dla dzieci specjalnej troski (zob. *Kurs przygotowawczy do Pierwszej Komunii Świętej dzieci głuchoniemych i debilnych*, „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 1969, r. 2, nr 1, cz. 2, s. 26–27).

W VII 1996 r. przeszła na emeryturę. Została skierowana do nowo utworzonego domu Zgromadzenia w Ciechocinku, przy ul. Osiedlowej 2, gdzie przebywała do 2007 r. Następnie powróciła do Włocławka, do domu Zgromadzenia przy ul. Leśnej 2,

gdzie pozostała do końca swego życia. Jednak nawet korzystając z zasłużonego odpoczynku, często uczestniczyła w spotkaniach z dziećmi z Domu Dziecka im. bp. Wojciecha Owczarka we Włocławku przy ul. Leśnej.

W 2013 r. (3 V) doznała udaru mózgu, skutkiem czego była częściowo sparaliżowana. Zmarła 25 IX 2013 r., w 87. roku życia i 68. powołania zakonnego, w domu zgromadzenia we Włocławku przy ul. Leśnej 2. Została pochowana na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina, w kwaterze zgromadzenia.

S. Amata miała siedmioro rodzeństwa: Helenę (1909–1991), Wacława (1910–1991), Jadwigę (1912–2001) – w czasie II wojny należąca do KZPL, więźniarkę obozów koncentracyjnych, Bronisława (1914–1973), Kazimierę (1916–2013), Henrykę (1920–1942) – także uczestniczącą w konspiracji, kolporterkę gazetek, zamordowaną przez Niemców we Wrocławiu, Władysława (Wandę) (1924–2014).

Arch. ZSWPNM, Akta pers. s. Amaty Wojdyłło b sygn.; Kartoteka osobowa s. Amaty Marii Wojdyłło; Alfabetyczny spis sióstr Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi z l. 1895–1973, sygn. E-2; – Gołębiowska J., *Siostra Amata Wojdyłło (1926–2013)* „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2013, r. 46, nr 4, s. 76–79; Włosiński W., *Polskiej szkole*, Włocławek 2003, s. 366–367; Ziolkowski B., *Wojdyłło Henryka*, w: WSB, t. 4, Włocławek 2006, s. 183–185; tenże, *Wygłędowska (Nowacka) Jadwiga*, w: WSB, t. 4, Włocławek 2006, s. 191–193; Żbikowska L., *Amata. W drodze do Boga i ludzi*, Tuchów 2017; – Fot. z Arch. ZSWPNM.

Bernadeta Żabierek

WOŁUCKI PAWEŁ

(1559/60–1622), h. Rawicz, bp kamieniecki, łucki, włocławski (kujawsko-pomorski).

Urodził się w 1559 lub 1560 r. na Mazowszu (w części należącej do archidiecezji gnieźnieńskiej) w rodzinie rycerskiej wywodzącej się z Wołuczy (parafia Kurzeszyn) w ziemi rawskiej. Jego ojcem był podsędek rawski, Jan, natomiast matka pochodziła z rodu Ohtarzewskich (h. Lis).

Miał jedną siostrę i sześciu braci, spośród których Andrzej, utalentowany literacko, w wieku osiemnastu lat wyróżniony został przez króla jako *poeta laureatus* (wkrótce później przedwcześnie zmarł), natomiast karierę urzędniczą obrali Stanisław (kasztelan halicki, następnie w latach 1620–1622 podkomorzy koronny), Filip (kolejno kasztelan i wojewoda rawski) oraz Sebastian (kasztelan małogoski), podczas gdy Wojciech miał wstąpić do zakonu jezuitów. Nie wiadomo, gdzie Wołucki pobierał pierwsze nauki, później natomiast odbył studia zagranicą – w Italii, dokąd mógł udać się dzięki hojności związanego z dworem królewskim Mazowszanina, Stanisława Mińskiego, przyszedłego wojewody łęczyckiego i podkanclerzego koronnego. Po powrocie do kraju z zagranicznych studiów (w ich trakcie nie wystarał się wszakże o jakiegokolwiek stopnie naukowe) Wołucki zyskał – dzięki swemu protektorowi, blisko związanemu z kanclerzem i hetmanem Janem Zamoyskim – otwarty wstęp na dwór monarszy i rychło został zaliczony w poczet sekretarzy królewskich.

W niedługim czasie zaskarbił sobie życzliwość nowego władcy – Zygmunta III Wazy, dzięki któremu – należąc już wówczas do stanu duchownego – uzyskał pierwsze beneficja kościelne, stanowiące wynagrodzenie za działalność m.in. na polu dyplomatycznym (tak np. dwukrotnie uczestniczył w poselstwach obediencyjnych na dwór papieski). W 1591 r. przypadły mu kanonikaty w kapitułach katedralnych w Łucku i Krakowie, jak również uzyskał probostwo w Raszkowie (w archidiecezji gnieźnieńskiej), w związku z którymi to nominacjami przyjął w 1592 r. święcenia kapłańskie, by w wieku zaledwie ok. 34–35 lat dostąpić godności biskupiej. Polski monarcha powierzył mu mianowicie wakujący po translacji na biskupstwo chełmskie Stanisława Gomolińskiego urząd pasterski w diecezji kamienieckiej, przy czym zatwierdzenie ze strony Stolicy Apostolskiej nastąpiło 5 XII 1594 r. (nominat sakrę biskupią przyjął w Krakowie w 1595 r.).

Rządy pasterskie w Kamieńcu Podolskim Wołucki sprawował przez trzynaście lat, zapewne jednak nie nazbyt często przebywając w tej peryferyjnie położonej diecezji (w 1606 r. przesłał do Rzymu relację o jej stanie, wcześniej zaś jeszcze podjął próbę – jakkolwiek nieudaną – utworzenia własnego seminarium duchownego; spośród jego zasług należy także wspomnieć erygowanie w 1605 r. pierwszego na tym terenie Bractwa Różańcowego, przy kamie-

niekim kościele dominikanów, jak również osadzenie w latach 1606–1607 duchowych synów św. Dominika w Latyczowie, Barze i Szarawce). Ponieważ było to w dodatku biskupstwo ubogie, po kilku latach monarcha nadał Wołuckiemu w komendę cysterskie opactwo w podkrakowskiej Mogile, z którego ustąpił awansowany z Przemysła do Poznania bp Wawrzyniec Goślicki. Przez tamtejszy konwent bp kamieniecki obrany został na życzenie króla komendatoryjnym opatem 7 IV 1601 r. i był nim przez lat jedenaście – do roku 1612 lub 1613. W ciągu tego okresu ofiarował opactwu mogiłskiemu wiele cennych sprzętów, z drugiej jednak strony kazał przenieść okazały dzwon z kościoła klasztornego do katedry w Kamieńcu Podolskim (w ogólności podejmował różnorakie wysiłki na rzecz wzbogacenia jej wystroju), gdzie nie przetrwał on późniejszych kataklizmów dziejowych. Kilukrotnie Wołucki gościł w Mogile – jako gospodarz – króla Zygmunta III Wazę, który zwykł tam przybywać przede wszystkim dla uczczenia relikwii Krzyża Św. (tenże monarcha wysłał go do Rzymu w 1605 r. z poselstwem obediencyjnym do nowo obranego papieża Pawła V). W diecezji kamienieckiej pasterz ów wznosił kościoły w należących do dóbr biskupich Czarnokozinicach, jak również dane mu było konsekrować nowe świątynie w Satanowie, Szarogrodzie, Barze i Szarawce. Z posługami pontyfikalnymi udzielał się także w granicach innych biskupstw Zeczypospolitej i np. w 1605 r. konsekrował kościół parafialny św. Jakuba Apostoła w Niegardowie w dekanacie proszowickim diecezji krakowskiej.

Na biskupstwo łuckie Paweł Wołucki został awansowany jeszcze w roku 1606, przy czym papież Paweł V zatwierdził tę translację 30 VII 1607 r., zezwalając przenoszącemu się z Kamieńca Podolskiego do Łucka pasterzowi zachować w komendzie opactwo mogiłskie (o co ów zabiegał), tudzież posiadać nadal kanonikat katedralny w Krakowie. W diecezji łuckiej rządził trzynaście lat i w tym czasie m.in. przeprowadził w 1613 r. synod diecezjalny (natomiast w X 1607 r. uczestniczył w synodzie prowincjalnym metropolii gnieźnieńskiej w Piotrkowie), wkrótce po którym przesłał do Stolicy Apostolskiej relację o stanie diecezji (najstarszą spośród znanych w odniesieniu do Łucka), jakkolwiek zawarł w niej również informacje o sytuacji powierzono-ego jego pieczy opactwa cystersów w Mogile.

Szczególnym dobrodziejem Paweł Wołucki okazał się dla Towarzystwa Jezusowego. Podjął i dokończył zainicjowaną w 1606 r. fundację ich kolegium w biskupim Łucku; jezuita pełnił też funkcję penitencjarzy i kaznodziejów katedralnych, w której to świątyni mieli do swojej dyspozycji osobną kaplicę. W 1616 r. przystąpili do budowy własnego kościoła w stolicy diecezji łuckiej, doświadczając w tym względzie stałego wsparcia (również materialnego) ze strony ordynariusza. On sam, wspólnie z braćmi Stanisławem i Sebastianem, dokonał w latach 1616–1622 fundacji kolegium Towarzystwa Jezusowego w Rawie Mazowieckiej, w swych rodzinnych stronach, a wspólnie z trzecim bratem, Filipem, poczynił znaczny zapis na rzecz budowy tamże konwiktuszlacheckiego. Z kolei sumę 200 florenówłożył corocznie na krakowskie kolegium św. Barbary tegoż zakonu; podobnie jego hojności zaznała jezuita placówka w należącym do diecezji włocławskiej Gdańsku (jako uprzednio bp kamieniecki troszczył się i o tamtejsze kolegium w Starych Szkotach). Jezuita byli też jego spowiednikami i misjonarzami dworskimi, ponadto na jego zaproszenie kapłani z Towarzystwa Jezusowego dojeżdżali w latach 1615–1617 z Łucka z misjami do Brześcia Litewskiego, gdzie również zamierzał fundować ich kolegium i nawet poczynił na ten cel pewne zapisy, jednakże po przenosinach do Włocławka sprawa na kilka lat utknęła w martwym punkcie (zamysł ten zrealizował dopiero drugi z kolei jego następca w rządach diecezją łucką – Andrzej Lipski). Znaczącą zasługą Pawła Wołuckiego było również gruntowne odnowienie świątyni katedralnej w Łucku i wzbogacenie jej wystroju.

Na biskupstwo włocławskie Paweł Wołucki został awansowany w roku 1616 przez króla Zygmunta III Wazę, prowidzę papieską ze strony Pawła V uzyskując 18 V tr., natomiast 26 XI tr. dopełnił uroczystego ingresu do świątyni katedralnej. W owej trzeciej z kolei (i zarazem ostatniej) spośród powierzonych mu diecezji rządził sześć lat, u samego progu swego pasterzowania utracił doświadczonego współpracownika w osobie będącego od bez mała dwóch dekad tutejszym sufraganiem Franciszka Łąckiego (zmarł 19 I 1617 r.). W jego miejsce na sufraganię Wołucki desygnował kanclerza katedralnego Baltazara Miaskowskiego, o którego nominację wnioskował do Stolicy Apostolskiej pismem z 14 III 1617 r.

i – po uzyskaniu papieskiego potwierdzenia (22 V tr.) – udzielił mu święceń biskupich w Warszawie 18 III 1618 r., podczas trwających obrad sejmku, w którym uczestniczył jako senator Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

W powierzonej jego trosce diecezji Paweł Wołucki przeprowadził osobiście wizytację generalną, jak również zwołał w stosunkowo niewielkich odstępach czasu trzy kolejne zgromadzenia synodalne – w latach 1617 (27 IX), 1620 (2 i 11 VI) oraz 1622 (26 IV), z których pierwsze i ostatnie zebrały się w Sobkowie, natomiast ów podwójny synod z roku 1620 (odrębnie dla części kujawskiej oraz pomorskiej) we Włocławku (na nim to powzięto m.in. uchwałę o dobrowolnym opodatkowaniu się kleru diecezjalnego – w formie rocznej daniny: 10 groszy od proboszcza, 5 groszy od wikarego – na rzecz zakupienia domu–przytułku dla kapłanów chorych oraz w podeszłym wieku). W końcu IV 1621 r. obecny był z kolei na synodzie prowincjalnym prymasa Wawrzyńca Gembickiego w Piotrkowie, zaś wspólnie z włocławską kapitułą katedralną (na którą nałożył w roku 1618 obowiązek, aby jej posiedzenia odbywały się wyłącznie w kapitularku katedry, poprzednio jeszcze zaleciwszy w 1617 r. przestrzeganie podczas sprawowania liturgii w owej pierwszej świątyni diecezji ceremoniału rzymskiego) ułożył statuty dla swych następców na stolicy biskupiej. W latach 1617–1619 wniósł nowy gmach dla włocławskiego seminarium duchownego, wykorzystując na ten cel m.in. fundusze pozostawione przez poprzednika (W. Gembickiego), przy czym kierownictwo prac powierzył kanclerzowi Baltazarowi Miaskowskiemu oraz kanonikowi Marcinowi Kościeleckiemu (po zakończeniu budowy sprowadził do Włocławka alumnów kształcących się poprzednio w Poznaniu). Zarazem powiększył uposażenie seminarium, a to przez zapis 700 florenów na dobrach Zacharz.

„Troszczył się też o dobro materialne katedry oraz ubogich kościołów swej diecezji. On to postanowił wraz z kapitułą, aby każdy bp po ingresie składał na rzecz katedry po dwie figury srebrne, w czym pierwszy dał przykład, ofiarując do zakrystii katedralnej figury srebrne śś. Piotra i Pawła, krzyż procesjonalny oraz kielich złoty wraz z pateną. Kaplicę Najśw. Sakramentu przyozdobił i funduszem opatrzył, wreszcie fundował zakrystiana, który czuwałby nad porządkiem i sprzętami kościelny-

mi [miał również uposażyć ceremoniarza]. Jego też fundacji był kościół w Smardzewicach [wzniesiony w całości z drewna w 1621 r. i dedykowany św. Annie, w kilkanaście lat później powierzony przez bp. M. Łubieńskiego Zakonowi Braci Mniejszych Konwentualnych]. Nie mniej hojny był na potrzeby ojczyzny, formując własnym kosztem poczty na wyprawy wojenne i wykupując z niewoli jeńców. Słowem, był to pasterz iście ducha kościelnego, pobożności wielkiej, dla ludzi łaskawy, dla siebie surowy, w radach przezorny” (A. Pęski). Nie ustrzegł się jednak nepotyzmu, wprowadzając w roku 1618 do kapituły katedralnej – od razu na godność prałacką archidiacona pomorskiego – swego siostrzeńca Piotra Piekarskiego (Pikarskiego), w rok później awansowanego na kanclerza (1619), któremu powierzył również dziekanat kolegiaty kruszwickiej. W 1620 r. znalazł się też w konflikcie z kanonikami swej katedry na okoliczność ponownego obsadzenia archidiaconatu pomorskiego, na który – bez uprzedniej elekcji ze strony kapituły – instytuował Andrzeja Mszczonowskiego, „a potem dopiero wraz z Janem Bieńkowskim podał ich do wyboru kapitule, która wybrała wprawdzie Mszczonowskiego i instalowała, ale obrażona, w odpowiedzi bp. na jego postulat, jak nie mniej delegatom swoim na synod prowincjalny 1621 r., podała żale swoje, że promocja taka jest przeciwko prawu i daje powód świeckim ludziom oraz duchownym do narzekań na gwałcenie praw przez biskupów, żądając, aby więcej tego nie było” (S. Chodyński).

Paweł Wołucki zmarł 15 XI 1622 r. w wieku 72 lub 73 lat i został pochowany w katedrze Wniebowzięcia NMP we Włocławku, w kaplicy Górków, gdzie rodzeni bracia Sebastian i Filip wystawili mu monument nagrobny. Po jego śmierci administratorem wakującej diecezji obrany został prałat Krzysztof Charbicki (późniejszy – od 1634 r. – sufragan włocławski u boku Macieja Łubieńskiego), któremu jeszcze w roku 1619 powierzył on godność prepozyta katedralnego. W ADW zachował się pojedynczy tom akt działalności (*acta episcopalia*) Wołuckiego z lat 1616–1622.

Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, s. 167–185 (nr XXIII–XXV); Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 49–51; Pęski A., *Wołucki Paweł, biskup naprzód kamieniecki, potem łucki, wreszcie kujawski (1616–1622)*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetznera i Weltego z licznymi jej do-*

pełnieniami, t. 32, Warszawa 1913 [reprint: Komorów 2010], s. 266–267; Morawski M., *Monografia* [reprint: Włocławek 2003], wg indeksu; *Bibliografia polska*, t. 33 – *Stulecie XV–XVIII*, t. 22, wyd. S. Estreicher, Kraków 1939 [reprint: Warszawa 1977], s. 320–321; Librowski S., *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 107, 122, 130, 137; Tomczak A., *Kancelaria biskupów włocławskich w okresie księgi wpisów (XV–XVIII w.)*, Toruń 1964, wg indeksu (zwl. s. 157–158); Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim, t. 1 - *Metryka Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, wyd. H. Barycz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 26 (nr 88), 421; *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, t. 2, wyd. P. Rabi-kauskas, Romae 1978, s. 14, 20–24, 90, 118, 120, 209; Subera L., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich • Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 113, 126; Mucha J., *Organizacja diecezji kamienieckiej do 1795 roku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 30 (1983) z. 4, s. 97, 105 (nr 29), 114, 172–173, 185; Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1999, s. 652, 656, 660; t. 3, Kraków 2000, s. 500–501; Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, kol. 494; Prokop K.R., *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001, s. 70–71; Kujawski W., *Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Przewodnik po zasobach*, „Studia Włocł.” 6 (2003), s. 513; Rulka K., *Superekslibrysy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocł.” 6 (2003), s. 539–540; Seredyka J., *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*, Poznań 2003, s. 176–186, 216 (nr 374); Prokop K.R., *Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2007, s. 147–151; Jakubowski W., M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 82, 124, 209; *Epitafia i płyty nagrobne katedry włocławskiej*, pod red. S. Waszczyńskiego, S. Czyżniaka, A. Kurzępy i J. Nowierskiego, Włocławek 2012, s. 160–161 (nr 64); Kujawski W., *Parafie diecezji włocławskiej. Archidiaconaty kruszwicki i włocławski*, Włocławek 2014, s. 223, 228–229, 379, 420–421, 485, 707, 761, 909; Nowicki T., *Wołucki Paweł, biskup*, w: EK, t. 20, Lublin 2014, kol. 914–915; Prokop K.R., *Rzymskokatolicy biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach ruskich dawniej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej): Baków • Chełm (Krasnystaw) • Halicz • Kamieniec Podolski • Kijów • Lwów • Łuck • Przemyśl • Żytomierz*, Warszawa–Drohiczyn 2014, s. 438–440; *Polskie procesy informacyjne przed prowizjami biskupów i opatów w seriach «Processus Consistoriales» i «Processus Datariae» Archiwum Watykańskiego (1588–1906)*, oprac. W. Cichosz, H. Fokciński, U. Głowacka-Maksymiuk, M. Pukianiec, E. Reczek, K. Sadowska i T. Zdziech, Warszawa 2015, s. 25 (nr 33), 26 (nr 53); Królik L., *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, wyd.

M. Dębowska, Biały Dunajec–Ostróg 2017, s. 26, 30, 45, 88, 107, 124, 190, 226, 283, 288; Wierzbicki L.A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku*, Warszawa 2017, s. 173; Prokop K.R., *Vademecum chronologiczno-bibliograficzne do badań nad hierarchią Kościoła w Polsce i na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2018, s. 45 (nr 343), 188, 217, 231, 333 (nr 30), 380, 488, 652.

Krzysztof R. Prokop

WOYDA JAN KAZIMIERZ KAROL (1810–1877), mgr administracji, urzędnik, komisarz i naczelnik obwodu i powiatu kujawskiego (włocławskiego), prezydent Miasta Stołecznego Warszawy.

Urodził się 2 VII 1810 r. w Warszawie (zarejestrowany został przez urzędnika stanu cywilnego VII cyrkułu gminy warszawskiej 4 VII tr.), był jednym z kilkorga dzieci Karola Fryderyka (ok. 1771–21 II 1846 r.), protestanta, wolnomularza, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej, urzędnika centralnych instytucji państwowych, prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy (6 I 1816 r.–30 XI 1830 r.) i Teresy Emilii, z Kuźniczow (ok. 1789–10 XI 1854 r.), małżeństwa Woydów. Karol Fryderyk w dniu narodzin syna pełnił funkcję referendarza w Radzie Stanu Księstwa Warszawskiego, następnie w okresie Królestwa Polskiego był m.in. nadzwyczajnym (tajnym) radcą stanu, dyrektorem wydziału administracji ogólnej jednej z komisji rządowych, członkiem Rady Stanu Królestwa Polskiego. Odznaczony orderami: św. Włodzimierza II klasy, św. Anny I klasy, św. Stanisława I klasy. Z wymienionego stanowiska prezydenta Warszawy ustąpił natychmiast po wybuchu powstania listopadowego, do którego doszło w nocy z 29 na 30 XI 1830 r.). Karol zm. w Warszawie, pochowany został na cmentarzu ewangelickim, natomiast jego matka, Teresa, zm. we wsi Szczaki, pochowana została na cmentarzu parafialnym w Tarczynie.

Kazimierz (w dokumentach urzędowych posługiwał się tylko tym imieniem) urodził się w rodzinie szlacheckiej (h. Mieczosław), dzieciństwo spędził w Warszawie. Przyszedł na świat w domu przy ul. Senatorskiej nr 480 i tam przez lata mieszkał, póź-

niej zamieszkiwał m.in. przy ul. Muranowskiej oraz w rodzinnej wsi Szczaki. Elementarne wykształcenie i wychowanie zapewne otrzymał w domu. Organizowanie przez ówczesne elity społeczne domowego kształcenia dzieci na poziomie podstawowym było w tamtych czasach bardzo modne. Następnie ukończył elitarną i najlepszą szkołę średnią w Królestwie Polskim – Liceum Warszawskie (absolwentami szkoły byli m.in.: Fryderyk Chopin, Oskar Kolberg, Leopold Kronenberg, Julian Ordon, Fryderyk Skarbek i wiele innych postaci znanych z historii Polski). Po uzyskaniu średniego wykształcenia w 1827 r. podjął studia na Wydziale Prawa i Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Warszawskiego. Naukę ukończył w 1830 r., końcowe egzaminy publiczne m.in. z jego udziałem odbyły się w dniach 24, 25, 27 IX i 5 X 1830 r. Uzyskał nieczęsto spotykany wówczas patent na magistra administracji (w ciągu 13 lat działalności uniwersytetu tego typu dyplom otrzymało 659 absolwentów, czyli 50 rocznie). Dyplom datowany jest na 24 IX 1830 r. Kilka lat wcześniej, dokładnie 2 II 1826 r., jego ojciec podjął decyzję o zmianie wyznania dzieci z protestanckiego na rzymskokatolickie. Sam Karol do końca życia pozostawał ewangelikiem. W tym dniu w kościele katolickim św. Andrzeja w Warszawie odbył się chrzest pięciorga dzieci małżeństwa Woydów, tj. Kazimierza oraz czterech jego młodszych sióstr: Filipiny Ludwika Katarzyny (ur. w 1811 r.), Agnieszki Eleonory Zuzanny Teresy (ur. w 1813 r.), Aleksandry Natalii Walerii (ur. 1814 r.) i Felicji Petronelli (ur. w 1817 r.). O wysokiej pozycji społecznej rodziny Woydów świadczy m.in. fakt, że świadkiem chrztu Kazimierza był Ignacy Miączyński (1767–1840), senator-wojewoda Królestwa Polskiego.

W trakcie studiów Kazimierz podjął pracę w administracji publicznej, dzięki czemu nabywał doświadczenia praktycznego. W okresie od 1 X 1828 r. do 17 XI 1830 r. odbywał aplikację w Urzędzie Muncypalnym miasta Warszawy, gdzie pracował najpierw w kancelarii, następnie w wydziale administracyjnym, później w wydziale skarbu i kasy, gdzie w szczególności zajmował się „ekskacją” (poborem, ściąganiem) podatków miejskich i skarbu publicznego. Następnie, już po ukończeniu studiów, 6 XII 1831 r. został przyjęty do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, najpierw na aplikację. Tutaj aktywnie uczestniczył w reorganizacji tej instytucji,

która od 1832 r. zaczęła działać pod nazwą Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego. W następnych latach pracy w Komisji obejmował kolejne stanowiska. Jego kariera rozwijała się pod czujnym okiem ojca, który pełnił w tym samym czasie w instytucji ważne funkcje. 5 VI 1833 r. awansował na pomocnika archiwisty w Wydziale Administracji Ogólnej, którego dyrektorem był jego ojciec. 10 V 1834 r. został referentem w Sekcji Potrzeb Wojska, wreszcie na początku 1836 r. otrzymał etat „urzędnika do szczególnych poruczeń” (szczególnych, poufnych zleceń) w Kancelarii Przybocznej Dyrektora Głównego Prezydującego, która istniała w strukturach komisji. Po roku pracy na tym stanowisku, 17 V 1837 r., awansował w hierarchii urzędniczej do rangi, do której „przywiązana” była roczna pensja w kwocie 8 tys. zł polskich (1 200 srebrnych rubli). Na podstawie postanowienia Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 10 VIII 1838 r. otrzymał nominację na zastępczo pełniącego obowiązki radnego naczelnika Wydziału Kas w Urzędzie Muncypalnym miasta Warszawy. Nieco wcześniej, w IV 1838 r. odbył dwudziestodniowy urlop w Wielkim Księstwie Poznańskim.

Ze zgromadzonych informacji źródłowych wynika, że nie był karany, nie otrzymał żadnej nagany, oceniano go jako zdolnego i gorliwego w pełnieniu obowiązków urzędnika. W efekcie dobrej postawy, stałej opieki i wsparcia ze strony ojca oraz z uwagi na przygotowanie i zdobyte wykształcenie w XII 1838 r. otrzymał nominację na odpowiedzialne stanowisko komisarza obwodu kujawskiego z siedzibą we Włocławku. Posadę objął 14 I 1839 r. W 1842 r. przemianowano w Królestwie Polskim dotychczasowe obwody na powiaty, a sądowe powiaty na obwody i od tego momentu stał na czele powiatu kujawskiego z siedzibą we Włocławku jako jego naczelnik (zmieniono nazwę urzędnika, ale nie wprowadzono zmian w jego kompetencjach). Na podstawie *Postanowienia cara Mikołaja I z 2 II 1847 r.* zmieniono nazwę powiatu z kujawskiego na włocławski. Nowa nazwa zaczęła obowiązywać z początkiem marca 1847 r. tak więc przez ostatnie miesiące pobytu we Włocławku pełnił funkcję naczelnika powiatu włocławskiego.

Komisarz a potem naczelnik powiatu wykonywał na podległym sobie terenie wszystkie rozkazy

komisji wojewódzkiej, która czuwała na obszarze województwa nad wszystkim, co „naród i rzecz publiczną obchodzić może”. Wcielał w życie prawo, realizował zadania w zakresie porządku i bezpieczeństwa publicznego, dbał o edukację, kontrolował urzędników miejskich i gminnych, którzy bezpośrednio mu podlegali, przedstawiał władzom wojewódzkim prośby i potrzeby mieszkańców, zwalczał m.in. przemyt, przestępczość, różnego typu nadużycia, rozwiązywał szereg innych problemów. Komisarz obwodu, a po reformach administracyjnych, naczelnik powiatu był najważniejszym przedstawicielem centralnych i wojewódzkich władz państwowych na podlegającym mu terenie.

Kazimierzowi powierzono nie tylko bieżące kierowanie przydzieloną jednostką podziału administracyjnego, lecz także uregulowanie szeregu odkrytych nieprawidłowości i nadużyć. Sam w korespondencji z władzami centralnymi stwierdził, że przejął urząd w złym stanie organizacyjnym, „słowem objąłem obowiązki Naczelnika P-tu Kujawskiego w chwili zupełnego rozprężenia w tym pełnienia służby wykonawczej”. Na miejscu odkrył szereg problemów personalnych, finansowych i organizacyjnych. W konsekwencji musiał wszcząć wiele dochodzeń i śledztw wobec urzędników gminnych, miejskich a także powiatowych w sprawach o przekroczenia w służbie publicznej, co skutkowało zwolnieniem z pracy sporej ich liczby. Uporządkował kwestie szeregu „defektów” (braków, zaległości) kasowych odkrytych w kasach miejskich i w kasach innych podległych mu urzędów. Przeprowadził przegląd i weryfikację urzędników powiatowych, w pismach do władz nadrzędnych informował wprost, że wiele stanowisk w administracji powiatu kujawskiego było obsadzonych ludźmi „nieodolnymi i niekompetentnymi”, że sprawy były załatwiane opieszale, urzędnicy pracowali bez żadnej kontroli i nieprofesjonalnie.

Oprócz usprawnienia w jakimś zakresie funkcjonowania administracji gminnej, miejskiej i powiatowej Włocławek zawdzięcza mu realizację kilku ważnych projektów. Otóż nie ma żadnych wątpliwości, że aktywnie włączył się w starania mieszkańców, szczególnie Włocławka, ale i powiatu, w zakresie zatwierdzenia przez cara Mikołaja I definitywnej zmiany nazwy powiatu z kujawskiego na włocławski (początek 1847 r.). Bez jego przychylności i zaangażo-

wania w sprawę do tego historycznego zdarzenia by nie doszło. Ponadto podczas jego rządów ostatecznie wyznaczono miejsce na budowę stałej siedziby władz powiatowych, uzyskano wszelkie niezbędne zgody i decyzje administracyjne, zatwierdzono projekt architektoniczno-budowlany, gromadzono środki, rozpoczęto w tym okresie inwestycję, którą zakończono w 1851 r. Siedziba władz powiatowych powstała przy ul. Nowej 17 we Włocławku (obecnie ul. 3 Maja 17, budynek istnieje i należy do Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku). Okazały gmach służył administracji powiatowej praktycznie do likwidacji powiatów w Polsce w 1975 r. i stanowi zabytek dziewiętnastowiecznej polskiej architektury do chwili obecnej.

Zaangażowanie w pracy urzędniczej wyczerpywało jego organizm, z czasem skarżył się, że intensywność, z jaką wykonywał przez lata swoje obowiązki negatywnie wpływała na jego codzienne życie osobiste i zdrowie, to ostatnie potwierdzały diagnozy lekarskie. Ostatecznie na własny wniosek został uwolniony od obowiązków naczelnika powiatu włocławskiego 5 VI 1847 r. i wyjechał do Warszawy. Rezygnację z funkcji motywował przede wszystkim przyczynami osobistymi. Prawdopodobnie nie powrócił do pracy urzędniczej. Zamieszkał we wsi Szczaki pod Tarczynem (obecnie gmina Piaseczno) i zarazem prowadził jurydykę muranowską, zajął się więc rodziną i zarządzaniem nieruchomościami rolnymi. Wstąpił do Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim, na pewno był jego członkiem w 1861 r. (powiat warszawski, okręg 3 czerski), według wykazu członków zamieszkiwał w wspomnianej miejscowości Szczaki. W 1862 r. wrócił do pracy w administracji. 1 II tr. złożył przysięgę i został zainstalowany na stanowisku pełniącego obowiązki Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy. Funkcję tę pełnił krótko, bo tylko do połowy VIII 1862 r., kiedy został zwolniony z urzędu przez Aleksandra hrabiego Wielopolskiego, wówczas Naczelnika Rządu Cywilnego Królestwa Polskiego. Z analizy faktów wynika, że nie była to decyzja merytoryczna, lecz polityczna, pełniącym obowiązki prezydenta Warszawy za niego został Zygmunt hrabia Wielopolski, syn wymienionego hrabiego Aleksandra i zwolennik jego planów politycznych.

Za swoją pracę na rzecz państwa i społeczeństwa był odznaczany, otrzymał order św. Anny III klasy i order św. Stanisława III klasy. W przypadku obu

odznaczeń dokładna data ich nadania aktualnie nie jest znana, pierwsze z nich mógł otrzymać między 1842 a 1847 r., drugie pomiędzy 1847 a 1861 r.

Zmarł po długiej i ciężkiej chorobie w Warszawie 15 V 1877 r. Pożegnalne nabożeństwo odbyło się 17 V w kościele Przemienienia Pańskiego przy ul. Miodowej. Pochowany został na warszawskim Cmentarzu Powązkowskim w rodzinnym grobowcu (kwatery nr 46, rząd 6, miejsce 29, 30). Był żonaty z Henryką Józefą z Korytowskich (1815–1887), pochodzenia szlacheckiego, córką Michała, podpułkownika jazdy Wojsk Polskich i Praxedy z Tomickich. Ślub odbył się 31 I 1836 r. w kościele parafialnym Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Warszawie, świadkami ceremonii byli Ksawery Kossecki generał dywizji, dyrektor łowny urzędujący w Komisji Rządowej Sprawiedliwości oraz hrabia Aleksander Walewski, członek Rady Stanu Królestwa Polskiego. Młodzi wymagali dyspensy ze strony rodziców, gdyż Henryka w momencie zawierania związku małżeńskiego nie miała ukończonych 21 lat. Nieco wcześniej, 21 XI 1835 r., zawarli umowę przedślubną przed rejentem kancelarii ziemiańskiej województwa mazowieckiego Wincentym Ostrowskim. Ze związku z Henryką rodziły mu się dzieci: córka Michalina Łucja Maria ur. w Warszawie 13 XII 1838 r.; syn Karol Kazimierz Lambert ur. we Włocławku 16 IV 1840 r.; córka Maria Praxeda ur. we Włocławku 18 X 1846 r., zm. 26 XI 1846 r. we Włocławku; i córka Teresa Maria (ur. 21 X 1849 r. we wsi Szczaki, zm. 5 VIII 1853 r.). Jego żona, Henryka Józefa, ur. 22 II 1815 r. w Warszawie, zm. 19 VI 1887 r. też w Warszawie. Została pochowana obok męża na Cmentarzu Powązkowskim w tym samym, rodzinnym grobowcu.

Arch. Główne Akt Dawnych, Komisja Województwa Mazowieckiego i Rząd Gubernialny Warszawski z lat 1793–1888, sygn. 4008, k. nlb; tamże, I Rada Stanu Królestwa Polskiego z lat 1810–1832, sygn. 107, s. 26; tamże, III Rada Stanu Królestwa Polskiego z lat [1818] 1861–1867 [1879], sygn. 7, s. 9–10; Arch. Państwowe w Warszawie (APW), Akta stanu cywilnego gminy warszawskiej II cyrkułu z lat 1808–1825, sygn. 22; tamże, Akta stanu cywilnego gminy warszawskiej VII cyrkułu z lat 1808–1825, sygn. 6; tamże, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Andrzeja w Warszawie, sygn. 1; tamże, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Nawiedzenia NMP w Warszawie, sygn. 12, 14, 136; tamże, Akta stanu cywilnego parafii

ewangelicko-reformowanej w Warszawie, sygn. 12; Arch. Państwowe w Toruniu Oddział w Włocławku (APTOW), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Włocławek, sygn. 70, 82; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1834 (KP na rok...)*, Warszawa 1834, s. 74, 76; *KP na rok 1836*, Warszawa 1836, s. 143; *KP na rok 1837*, Warszawa 1837, s. 129; *KP na rok 1839*, Warszawa 1839, s. 250; *Lista członków Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim w roku 1861*, Warszawa 1861, s. 13; „Powszechny Dziennik Krajowy” 1830, nr 285 z 14 X, s. 1; „Gazeta Warszawska” 1862, nr 26 z 3 II, s. 1; nr 187 z 18 VIII 1862 r., s. 1; „Kurier Warszawski” 1846, nr 51 z 22 II, s. 238 (1); nr 303 z 5 (17) XI 1854 r., s. 1536 (1); nr 106 z 16 V 1877 r., s. 3; Winiarz A., *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1831)*, Lublin 2002, s. 515; Dzikie T., *W czasach zaborów (1793–1918)*, w: *Monografia Powiatu Włocławskiego*, pod red. K. Mikulskiego i T. Dzikiego, Włocławek 2018, s. 134, 143, 146, 151–152.

Tomasz Dzikie

WRÓBLEWSKI WIESŁAW ANTONI

(1944–2012), samorządowiec, wiceprezydent Włocławka, publicysta, społecznik, nauczyciel akademicki WSHE we Włocławku, członek Zarządu WTN w latach 2001–2012.

Urodził się 5 VI 1944 r. w Gozdowie (powiat sierpecki, woj. mazowieckie) w rodzinie chłopskiej jako syn Franciszka i Anny, z d. Krawczyk. Miał siostrę Teresę (ur. w 1951 r., pracowała w księgowości w Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Gozdowie, obecnie na emeryturze). Do

szkoły podstawowej uczęszczał w Gozdowie, ukończył ją w 1958 r. Rodzinna wieś Gozdowo, wiejska kultura, życie ludzi ubogich i ciężko pracujących, religijność (kilka lat był ministrantem w miejscowym kościele) ukształtowały podstawy jego poglądu na świat, wrażliwość. To środowisko zawsze będzie mu bliskie. Do obrazów, wspomnień z dzieciństwa będzie wielokrotnie powracał, interesował się tym środowiskiem, co znajdzie odzwierciedlenie w publika-

cjach. Będzie aktywnie uczestniczył w życiu Gozdowa i gminy Gozdowo, wspierał miejscowe inicjatywy, także wtedy, gdy zamieszka we Włocławku.

W latach 1958–1963 uczył się w Technikum Ekonomicznym w Płocku. Po uzyskaniu matury w roku 1963 podjął studia w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa) w Warszawie. Studiował na Wydziale Ekonomiki Produkcji, na kierunku gospodarka miejska. W 1968 r. złożył pracę magisterską na temat *Usługi komunalne we Włocławku i ich rentowność* i otrzymał dyplom ukończenia studiów (tytuł zawodowy magistra). W tym samym roku, zaraz po ukończeniu studiów, osiedlił się wraz z żoną na stałe we Włocławku i odtąd z tym miastem złączył prawie całą swoją działalność zawodową, naukową i społeczną. W latach 1968–1972 pracował jako referent do spraw organizacji w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej. W 1972 r. podjął pracę w Urzędzie Miejskim we Włocławku. Był zastępcą przewodniczącego Miejskiej Komisji Planowania (planowanie społeczno-gospodarcze i przestrzenne, 1972 r.–1975 r.), a następnie (1975 r.–1979 r.) przewodniczącym tej komisji. W roku 1979 został wiceprezydentem Miasta Włocławka odpowiedzialnym za zarządzanie gospodarką miejską; pełnił tę funkcję do 1982 r. W 1983 r. pracował w NRD w zakładzie tekstylnym VEB Transportogummi w Rudolstadt. Po powrocie do Włocławka podjął pracę w Urzędzie Wojewódzkim (ówczesnego województwa włocławskiego). Był (1983 r.–1986 r.) zastępcą przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Planowania (zarządzanie sferą społeczną województwa) i (1986 r.–1988 r.) dyrektorem Wydziału Drobnej Wytwórczości (zarządzanie gospodarką). W latach 1989–1990 kierował włocławską filią Przedsiębiorstwa Zagranicznego „Lalmi” w Łodzi, a 1990–1991 Przedsiębiorstwem Zagranicznym „Rabut” we Włocławku (dyrektor odpowiedzialny za zarządzanie produkcją i zasobami ludzkimi). W 1991 r. został dyrektorem włocławskiego przedstawicielstwa Przedsiębiorstwa Zakładu Ubezpieczeń „Westa” w Łodzi, a w 1992 r. dyrektorem Oddziału Regionalnego Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych „TUW” Warszawa. W roku 2004 został pracownikiem naukowo-dydaktycznym (adiunktem) Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, na Wydziale Nauk Społecznych

i Technicznych. W 2010 r. przeszedł na emeryturę, jednak nie zrezygnował całkowicie z pracy zawodowej, naukowej, dydaktycznej, do końca życia pracował w WSHE, w latach 2010–2012 prowadził też zajęcia na Wydziale Transportu i Logistyki w Wyższej Szkole Techniki i Przedsiębiorczości we Włocławku. Był bardzo lubiany przez studentów, szanowany i ceniony za kompetencje i życzliwość.

Wiesław Wróblewski podnosił poziom swego wykształcenia. W latach 1999–2001 był słuchaczem studium podyplomowego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, gdzie poszerzał wiedzę w zakresie zarządzania strategicznego w jednostkach samorządu terytorialnego. Na tej uczelni przygotował też rozprawę doktorską nt. *Transformacja gospodarki Włocławka w latach 1990–2000 i jej skutki ekonomiczne, społeczne, przestrzenne*. Promotorem przewodu doktorskiego był prof. dr hab. Alojzy Zalewski, recenzentami – prof. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski oraz dr hab. Marta Sadowy. Po złożeniu odpowiednich egzaminów i po obronie rozprawy doktorskiej, która odbyła się 12 I 2004 r., otrzymał stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych.

Owocem zainteresowań, pracy i dorobku naukowego Wiesława Wróblewskiego są liczne publikacje zamieszczone w książkach (m.in. w drugim tomie dzieł *Włocławka – Włocławek*), w czasopiśmie naukowych (m.in. w „Zapiskach Kujawsko-Dobrzyńskich”), a także w prasie lokalnej oraz kilkanaście samodzielnie napisanych książek: *Baza magazynowa miasta Włocławka*, Włocławek 1977; *Statystyka Włocławka, wiek XIX* (1999), *Statystyka Włocławka, początek XX w.* (1999), *65 lat wodociągów włocławskich* (2000), *50 lat włocławskiej komunikacji miejskiej* (2001), *Statystyka samorządowa m. Włocławka, koniec XX wieku* (2002), *70 lat wodociągów włocławskich* (2005), *Transformacja Włocławka w latach 1990–2000* (2005), *Gozdowo, 700 lat parafii Wszystkich Świętych* (2005, książka napisana wspólnie z córką Beatą, jest „darem wdzięczności z tytułu urodzenia i ukształtowania duchowego w wierze katolickiej”), *Włocławskie „Saniko” – 75 lat tradycji oczyszczania miasta* (2006), *Infrastruktura komunalna miasta, aspekty techniczne i ekonomiczne* (2006), *55 lat włocławskiej komunikacji miejskiej* (2006), *Słowniczek pojęć komunalnych* (2007), *Infrastruktura transportowa, mierniki i zależności ekono-*

miczne (2008), *Samorząd gminy Gozdowo w latach 2000–2010* (2010), *60 lat włocławskiej komunikacji miejskiej* (przygotowane do druku w 2011), *Statystyka samorządowa Włocławka* (książka przygotowywana do druku w 2012 r., oczekuje na wydanie, całość w zbiorach rodziny).

Jako publicysta zajmował się przede wszystkim sprawami społeczno-gospodarczymi dotyczącymi Włocławka i regionu. Na łamach prasy wypowiadał się m.in. na temat ewentualnej lokalizacji w okolicy Włocławka elektrowni jądrowej, opowiadał się za utrzymaniem zlikwidowanego w 1999 r. województwa włocławskiego, dla którego pisał prognozy demograficzne.

Był osobą bardzo aktywną, zaangażowaną w pracę społeczną, szczególnie na rzecz własnego miasta, osiedla (mieszkał na Zazamczu), rodzinnego Gozdowa. Wielokrotnie zabierał głos, interweniował w rozmaitych sprawach dotyczących mieszkańców. Przez dwie kadencje (1994–2002) był radnym Rady Miasta Włocławek, przewodniczącym Komisji Budżetu i Rozwoju. W latach 1990–1994 aktywnie działał w Radzie Nadzorczej Spółdzielni Mieszkaniowej „Zazamcze”. Przygotował wiele opracowań planistycznych i demograficznych dotyczących Włocławka i regionu. Ma swój udział w przebudowie i unowocześnieniu Włocławka (m.in. koordynował budowę osiedla Zazamcze, nadzorował prace związane z montażem maszty i przekaźnika telewizyjnego na wieżowcu przy placu Wolności). Uważał siebie za człowieka lewicy (choć lewicowość starał się pogodzić z chrześcijańską wizją świata), którego obowiązkiem jest obrona ludzi pracy i przeciwstawienie się różnym formom wyzysku. Opowiadał się za „regulowaną społecznością gospodarką rynkową, oczyszczoną z elementów grabieżczych i spekulacyjnych”.

Aktywnie działał we Włocławskim Towarzystwie Naukowym, do którego należał od 1984 r. (pracował w Sekcji Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, był członkiem Zarządu WTN w latach 2001–2012) i Polskim Towarzystwie Ekonomicznym (w latach 1973–1980 sekretarz Rady Regionalnej PTE we Włocławku); należał również (od 1977 r.) do Towarzystwa Urbanistów Polskich.

Odnaczone: Brązowym (1978) i Srebrnym (1986) Krzyżem Zasługi, Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Srebrną (1979) i Złotą (1980) Odznaką „Za Zasługi w Zwalczeniu Powodzi”, Srebrną Odznaką „Za

Zasługi dla Województwa Włocławskiego”, wyróżniony tytułem „Zasłużony dla Gminy Gozdowo” (2007).

Wiesław Wróblewski zmarł 17 VII 2012 r. w szpitalu w Bydgoszczy, został pochowany na cmentarzu parafialnym w Gozdowie. W pogrzebie uczestniczyli przedstawiciele samorządu gminy Gozdowo i miasta Włocławka, reprezentacja Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, licznie zebrani mieszkańcy Gozdowa i okolic; zmarłego pożegnała orkiestra miejscowej jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej.

30 X 1965 r. zawarł związek małżeński z Hanną Matusiak (ur. w 1945 r., jej rodzice prowadzili w Gozdowie przed wojną i zaraz po wojnie produkcję i sprzedaż wędlin; była nauczycielką w SP nr 3 we Włocławku, wicedyrektorem tej szkoły), z którą miał córkę Beatę (ur. w 1971 r., ukończyła geografię na UMK, jest nauczycielką tego przedmiotu, trenerem edukacyjnym i wicedyrektorem w II LO im. M. Kopernika we Włocławku).

Arch. rodzinne. Materiały, dokumenty, wycinki z prasy, fotografie znajdujące się w zbiorach rodziny (żony i córki); Arch. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego: Deklaracja członka WTN – Wiesław Wróblewski; *Atomowa we Włocławskiem?* (rozmowa z Wiesławem Wróblewskim, rozmawiał M. Trzebiatowski), „Gaz. Kuj.” 1986, 20 lutego; *Bariery i perspektywy rozwoju przedsiębiorstw zagranicznych*, „Kujawy” 1987, nr 12.; *Ej szansą dla Włocławka* (rozmowa z Wiesławem Wróblewskim, notował BOH), „Ilustrowany Kurier Polski” 1985, 4 kwietnia; *Maszt – Maszt...* (autor: M. M.), „Kujawy” 1982, nr 5; *Prezentacje – poznajemy ludzi z naszych władz*. Wiesław Wróblewski (autor: bb), „Gazeta Miejska” 1997, 25 IV, Włocławek; Stefański M., *Wiesław Wróblewski (1944–2012) doktor nauk ekonomicznych, publicysta, społecznik*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2012, t. 27, WTN, Włocławek, s. 7–8; Wróblewska B., Wróblewski W., *Gozdowo. 700-lecie Parafii Wszystkich Świętych*, Włocławek 2005, s.10, 23–24; Wróblewski W., *Włocławek ani nie musi, ani nie powinien z Gdańskiem, Bydgoszczą, Toruniem. Na marginesie dyskusji o nowym podziale administracyjnym*, „Gazeta Miejska” 1998, 23 stycznia, Włocławek; Relacja: Hanna Wróblewska (żona), Beata Wróblewska (córka). Fotografia Wiesława Wróblewskiego – ze zbiorów rodziny.

Henryk Wasilewski, Beata Wróblewska

WYPIJEWSKI FRANCISZEK

(1919–2007), nauczyciel, inspektor szkolny we Włocławku, dyrektor szkół w Kurowie, we Włocławku oraz w Wymyślinie, działacz Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Urodził się 27 XII 1919 r. w Konecku, pow. niezawski (obecnie pow. aleksandrowski) jako Wypij (nazwisko na Wypijewski zmieniono sądownie w roku 1959) w wielodzietnej rodzinie (miał dwanaścioro rodzeństwa), jako syn Jakuba i Joanny, ze Smokowskich. Rodzice byli robotnikami rolnymi – robotnikami folwarcznymi.

Siedmioklasową szkołę powszechną ukończył 28 VI 1932 r. – ostatnią klasę w Fabiankach (pow. lipnowski).

Wcześniej został osierocony, w 1929 r. zmarł na gruźlicę ojciec Franciszka Wypijewskiego – Jakub, (w następnych latach – do 1938 r. zmarło 5 dorosłych braci i siostra). Rodzina znalazła się w bardzo trudnej sytuacji, w wyjątkowo niełatwych warunkach materialnych. Dlatego też jako dziecko trzynastoletnie rozpoczął pracę fizyczną w charakterze młodocianego robotnika rolnego w folwarku Oleszno w pow. lipnowskim (1932–1936), a od 1936 r. pracował w folwarku Tulibowo (pow. lipnowski). Podczas okupacji niemieckiej był także robotnikiem rolnym w Tulibowie do 1944 r. W 1944 r. został zatrudniony przy kopaniu okopów pod Nowym Miastem – Świecie Lager nr 33 (15 VIII–30 XI 1944 r.), a stamtąd w tymże 1944 r., został wywieziony do folwarku Landsdorf w Niemczech (30 XI 1944 r.–20 V 1945 r.). Podczas pobytu w Niemczech otarł się o śmierć z powodu bardzo silnych mrozów. 25 V 1945 r. powrócił do Polski.

Po zakończeniu II wojny światowej i po powrocie do Polski z robót w Niemczech w 1945 r. podjął naukę najpierw w Państwowym Liceum i Gimnazjum dla Dorosłych we Włocławku, a następnie – po kilku miesiącach – został uczniem Państwowego Liceum Pedagogicznego we Włocławku (1945–1948). Egzamin dojrzałości złożył 18 VI 1948 r. właśnie w Państwowym Liceum Pedagogicznym we Włocławku.

W latach 1952–1954 odbył studia zaoczne w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie – egzamin dyplomowy uzyskał z historii. Magisterskie studia II stopnia odbył na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w latach 1959–1961. Tamże przedstawił pracę magisterską *Włocławska Celuloza w latach 1918–1928* ocenioną jak bardzo dobrą i po złożeniu egzaminu magisterskiego z wynikiem bardzo dobrym uzyskał 14 VI 1961 r. tytuł magistra w zakresie historii.

Nauczycielską pracę zawodową rozpoczął w 1948 r. – najpierw zastępował nauczyciela w Państwowej Szkole Powszechnej dla Dorosłych nr 2 we Włocławku (1 II 1948 r.–1 VI 1948 r.), a następnie w tymże 1948 r. został zatrudniony jako kierownik Szkoły Podstawowej w Kurowie, (pow. włocławski), gdzie pracował do 1952 r. W latach 1952–1956 pracował jako nauczyciel w Państwowym Liceum Wychowawczym Przeszkoli we Włocławku. W r. 1956 został powołany na stanowisko kierownika Wydziału Oświaty we Włocławku, w r. 1958 otrzymał powołanie na stanowisko inspektora szkolnego w Inspektoracie Oświaty na Miasto Włocławek. W r. 1960 był też nauczycielem Szkoły Ćwiczeń Liceum Pedagogicznego we Włocławku, a w 1961 r. nauczycielem Szkoły Podstawowej nr 9 we Włocławku. W 1961 r. objął stanowisko podinspektora szkolnego w Inspektoracie Oświaty Prezydium PRN we Włocławku. W 1962 r. został przeniesiony na stanowisko dyrektora do Liceum Pedagogicznego w Wymyślinie (pow. lipnowski). Za kadencji Franciszka Wypijewskiego na stanowisku dyrektora w Liceum Pedagogicznym w Wymyślinie pobudowano nowy budynek dydaktyczny w kształcie litery U o łącznej powierzchni 2 387m² z 20 salami lekcyjnymi, 6 pracowniami, 8 pokojami dla administracji. Tenże wspaniały obiekt szkolny oddano do użytku w 1965 r. w obecności ministra oświaty Waclawa Tułodzieckiego.

W r. 1965 Wypijewski objął stanowisko dyrektora Liceum Ogólnokształcącego dla Pracujących we Włocławku. W 1972 r. został powołany na stanowisko dyrektora Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej we Włocławku. W roku 1972 kurator oświaty powołał go na stanowisko profesora szkoły średniej. W 1977 r. w związku z powołaniem Medycznego Studium Zawodowego nr 2 powierzono Franciszkowi Wypijewskiemu obowiązki dyrektora. W 1978 r. po powołaniu Zespołu Szkół

we Włocławku i objął stanowisko dyrektora tej placówki. W I 1980 r. przeszedł na emeryturę.

Franciszek Wypijewski podczas swej długoletniej pracy nauczycielskiej wykazywał się również działalnością społeczną. Był aktywnym działaczem Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) od 1 IX 1948 r., sprawował m.in. funkcję prezesa Rady Zakładowej ZNP we Włocławku, członkiem Zarządu Głównego ZNP (1976 r.–1980 r.).

Za swą wieloletnią pracę zawodową na rzecz oświaty i owocną działalność społeczną Wypijewski otrzymywał liczne wyrazy należnego uznania, serdeczne podziękowania. Otrzymał je m.in. od Prezydium Zarządu Głównego i Prezydium Rady Naukowej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, od Zarządu Głównego ZNP za długoletnią, zaangażowaną i owocną pracę na stanowisku prezesa Rady Zakładowej, od Zarządu Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego we Włocławku. Był też nagradzany m.in. przez Kuratora Okręgu Szkolnego Bydgoskiego.

Otrzymał szereg odznaczeń państwowych i organizacyjnych, m.in.: Odznakę Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku za Zasługi dla Rozwoju Miasta (1968); Złotą Odznakę Honorową „Zasłużony Popularyzator Wiedzy – TWP” (1968); Srebrny Krzyż Zasługi (1969); Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego (1973); Złoty Krzyż Zasługi (1974); Medal Komisji Edukacji Narodowej (1979); Medal 40-lecia Polski Ludowej (1984).

Zmarł 30 III 2007 r., pochowany na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku. W VII 1945 r. poślubił Władysławę Dębicką, zam. w Skórcznie; zmarła 8 IV 2017 r. i pochowana została wraz z mężem na Cmentarzu Komunalnym we Włocławku w mogile rodzinnej. Małżeństwo Franciszka i Władysławy Wypijewskich miało czworo dzieci; dwoje zmarło w wieku niemowlęcym; pozostali synowie: Stanisław (ur. 6 V 1947 r.) oraz Eugeniusz Roman (ur. 30 XII 1948 r.). Stanisław ukończył Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Sopocie. Po studiach zamieszkał w Warszawie. Eugeniusz Roman ukończył Wydział Budowy Okrętów na Politechnice Gdańskiej. W czasie studiów brał udział w strajku studentów w III 1968 r. i w XII 1970 r., za co był zatrzymywany przez Milicję Obywatelską. Odbył również długi rejs jako marynarz na statku handlowym. Po studiach wrócił do Włocławka.

Akta osobowe LMK we Włocławku; – Arch. rodzinne udostępnione przez Eugeniusza Romana Wypijewskiego; – *Szkola, która łączy pokolenia. 150 lat szkół Wymyślin – Skępe*, Skępe 2018, s. 498–499.

Adam Wróbel

ZAPĘDOWSKI MAREK

(1944–2013), muzealnik, polonista, członek Narodowej Rady Kultury, dyrektor Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, dyrektor Oficyny Wydawniczej „Lega”.

Marek Zapędowski urodził się 4 I 1944 r. w Sulborowicach, w powiecie opoczyńskim, dokąd w okresie okupacji niemieckiej zostali przesiedleni jego rodzice – Bolesław i Janina, z d. Szalczyńska. W 1945 r. rodzina Zapędowskich powróciła do Przedcza. W 1962 r., po ukończeniu szkoły średniej w Lubrańcu, podjął pracę jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Dziwiu koło Przedcza, gdzie był zatrudniony do 1964 r., W tym samym czasie ukończył Liceum Pedagogiczne w Grudziądzu. W latach 1964–1969 studiował filologię polską na Wydziale Humanistycznym UMK w Toruniu.

11 VII 1969 r. podjął pracę w Muzeum Kujawskim we Włocławku na stanowisku asystenta muzealnego w Dziale Etnograficznym, prowadząc także bibliotekę muzealną. Jednocześnie kontynuował naukę w ramach Studium Podyplomowego Etnografii na UMK w Toruniu, które ukończył w 1971 r. Z początkiem 1973 r. objął stanowisko kierownika Działu Etnograficznego, który prowadził do 1975 r. W pierwszym okresie pracy w Muzeum organizował konkursy *Współczesna sztuka ludowa na Kujawach*, którym towarzyszyły wystawy (1969, 1971, 1972). Był także autorem wystaw: *Ludowe kujawskie kowalstwo artystyczne* (1970) i *Kujawska sztuka ludowa w XXX-leciu PRL* (1974). Wraz z Romualdą Hankowską (ówczesnym kierownikiem Muzeum Kujawskiego) był autorem katalogu wystawy objazdowej *Kultura ludowa Kujaw* (1973).

W latach 1975–1980 Marek Zapędowski był zatrudniony jako starszy radca w Głównym Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (Delegatura w Bydgoszczy Oddział we Włocławku). 1 VII 1980 r. został powołany na stanowisko dyrektora Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, którą to funkcję pełnił do 1991 r.

Jedenastoletni okres kierowania włocławskim Muzeum przez Marka Zapędowskiego był czasem dynamicznego rozwoju tej instytucji. W trakcie jego kadencji otwarto Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie, jako filię MZKiD (1980); Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie (1983); Muzeum Etnograficzne we Włocławku (1986); Zbiory Sztuki we Włocławku (1989) oraz rozpoczęto budowę Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce (1983–1993). W tym czasie zbiory powiększyły się z 15 do ponad 25 tys. pozycji inwentarzowych. Marek Zapędowski przywiązywał także bardzo dużą wagę do jakości zespołu pracowników i rozwoju wewnętrznej struktury muzeum. Dzięki niemu w 1980 r. została utworzona pracownia konserwatorska. Zaslugą Zapędowskiego było także podniesienie merytorycznej i edytorskiej wartości wydawnictw muzealnych. W 1985 r. zainicjował wydawanie periodyku „Rocz. Muz.,” którego był głównym redaktorem oraz doprowadził do wydania monumentalnego dzieła *Corpus inscriptionum Poloniae*, które otrzymało nagrodę Wojewody Włocławskiego jako jedna z najlepszych pozycji książkowych w 10-leciu województwa włocławskiego.

Działalność muzeum pod kierunkiem Zapędowskiego była wielokrotnie nagradzana w konkursach ogólnopolskich. W 1984 r. włocławska placówka otrzymała nagrodę pierwszego stopnia Ministra Kultury i Sztuki w prestiżowym konkursie *Wydarzenie muzealne roku* za wystawę *Ołtarze – rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego*. W 1987 r. w tym samym konkursie muzeum uzyskało drugą nagrodę za udostępnienie Muzeum Etnograficznego z ekspozycją stałą pt. *Kultura ludowa Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, w 1990 r. otrzymało wyróżnienie za udostępnienie Zbiorów Sztuki i zorganizowanie w nim wystaw stałych oraz w 1991 r. wyróżnienie za wystawę *Malarstwo Feliksa Pęczarskiego*. Podkreśleniem rangi włocławskiego muzeum było również powołanie Zapędowskiego do składu Narodowej Rady Kultury na lata 1986–1989.

Neocenione zasługi Marka Zapędowskiego dla MZKiD okazały się nie mieć znaczenia w kontekście przeprowadzanej w latach 1990–1991 kompleksowej wymiany kadr kierowniczych we wrocławskich instytucjach kultury. Decyzja o jego odwołaniu spotkała się jednak ze zdecydowanym sprzeciwem muzealników. Pomimo silnej presji części władz województwa wrocławskiego udało się uzyskać poparcie środowisk twórczych i części organizacji związkowych z wrocławskich zakładów pracy dla obrony stanowiska ogółu pracowników w tym KZ NSZZ „Solidarności” Pracowników MZKiD. W wyniku podjętych działań wojewoda wrocławski wydał decyzję o przywróceniu Zapędowskiego na stanowisko. Jednak decyzja ta nie zakończyła konfliktu i pomimo stanowiska pracowników dyrektor złożył rezygnację, która została przyjęta 11 VI 1991 r.

Marek Zapędowski od 1979 r. związany był swoją działalnością społeczną z Wrocławskim Towarzystwem Naukowym. 16 VI 1979 r. uczestniczył w zjeździe założycielskim Towarzystwa w Ciechocinku. Przyczynił się do nadania odpowiedniej rangi naukowej i edytorskiej rocznikowi „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, którego wydawcą jest od 1980 r. Wrocławskie Towarzystwo Naukowe (łącznie 34 tomy). Dwie pierwsze serie (A i B) opublikowane były przez Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne. Od samego początku Marek Zapędowski był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zapisków”, pełniąc funkcję sekretarza, zaś w latach 1988–1990 był redaktorem czasopisma. Pod koniec życia, pomimo postępującej choroby, w dalszym ciągu aktywnie uczestniczył w pracach redakcyjnych periodyku.

Z ramienia Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego w 1989 r. był organizatorem konferencji naukowej związanej z 650-leciem drugiej lokacji Wrocławka. Dzięki jego zabiegom organizacyjnym ukazał się pierwszy po 1945 r. przewodnik turystyczny po Wrocławku.

W 1991 r. Marek Zapędowski zorganizował w remontowanym jeszcze budynku Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego przy placu Wolności 20 „Księgarnię Regionalną”, która była jedyną w tym czasie w ówczesnym województwie wrocławskim księgarnią posiadającą wszystkie dostępne i aktualnie wydawane publikacje o regionie, a także dział antykwaryczny cieszący się dużym zainteresowaniem mieszkańców Wrocławka.

Zarząd Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 1 I 1999 r. podjął decyzję o utworzeniu własnej Oficyny Wydawniczej „Lega”. Funkcję dyrektora powierzono Markowi Zapędowskiemu. Dzięki jego zaangażowaniu oficyna stała się jedną z największych w regionie instytucji wydawniczych wydających publikacje naukowe i popularnonaukowe, szczególnie o charakterze regionalnym, na rzecz różnych podmiotów.

Dużym przedsięwzięciem wydawniczym, którego podjął się Zapędowski, było wydanie w 2000 r. przewodnika pt. *Wrocławek i okolice* pod redakcją S. Kunikowskiego. Jako redaktor i członek zespołu redakcyjnego przyczynił się do nadania temu wydawnictwu wysokiej rangi merytorycznej, a także edytorskiej. Zarówno przewodnik *Wrocławek i okolice*, jak i *Wrocławek. Widoki miasta do 1939 r.* zostały wyróżnione trzecim miejscem na organizowanych w X 2000 r. w Poznaniu targach turystycznych. Marek Zapędowski w pierwszej dekadzie XXI w. przyczynił się do wydania nakładem Oficyny Wydawniczej „Lega” wielu innych publikacji naukowych o Wrocławku, Kujawach i ziemi dobrzyńskiej, wymienić można chociażby *Wrocławek. Dzieje miasta* pod redakcją J. Staszewskiego, *Ciechocinek. Dzieje uzdrowiska* pod redakcją Sz. Kubiaka.

Począwszy od 2000 r. uczestniczył jako redaktor merytoryczny przy publikowaniu kolejnych tomów *Materiałów do dziejów rezydencji w Polsce* pod redakcją S. Kunikowskiego. W dziewięciu tomach tej serii wydawniczej opublikowano ponad 120 opracowań naukowych założeń dworskich i pałacowych znajdujących się na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej. Ponadto walnie przyczynił się do opublikowania sześciu tomów *Wrocławskiego słownika biograficznego* pod redakcją S. Kunikowskiego, które ukazują się cyklicznie od 2004 r.

Zarząd Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego kilkakrotnie uhonorował Marka Zapędowskiego dyplomami za szczególnie wkład w jego rozwój. W 1988 r. na wniosek zarządu Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego Marek Zapędowski został odznaczony złotą odznaką „Za zasługi dla województwa wrocławskiego”.

Kiedy w 1991 r. złożył rezygnację z funkcji dyrektora muzeum, zarząd Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego zaproponował Zapędowskiemu pracę. Przez dwanaście lat, aż do chwili, gdy ze względu

na postępującą chorobę nie mógł już uczestniczyć w życiu instytucji, wykazywał się niezwykłą inwencją, wzbudzając ze strony poszczególnych zarządów towarzystwa uznanie i szacunek.

Marek Zapędowski wyróżniał się wyjątkowymi cechami charakteru. Był człowiekiem niezmiernie taktowym, uczynnym, pogodnym, wzbudzającym sympatię nie tylko wśród swoich rówieśników, ale także i osób znacznie od niego młodszych. Należał do ludzi skromnych, nigdy nie podkreślał swoich sukcesów zawodowych, ale też nie dzielił się problemami życia prywatnego. Stwarzał wrażenie osoby spełnionej zarówno zawodowo, jak i prywatnie.

Marek Zapędowski był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1984 r.), odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1978 r.) oraz złotą odznaką „Za zasługi dla województwa włocławskiego” (1988 r.). Zmarł 31 I 2013 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Płońsku. Miał żonę Halinę – z d. Sowińską – oraz córki: Magdalenę (ur. 1972 r.) i Martę (ur. 1979 r.).

Arch. MZKiD, akta osobowe: Zapędowski Marek; Kowalewska A., *Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku w l. 1909–2009*, „Rocz. Muz.” 2008, t. 12, s. 19–20; Nowakowski P., Kunikowski S., *Marek Zapędowski (1945–2013)*. Muzealnik, redaktor, społecznik, dyrektor Oficyny Wydawniczej „Lega” w latach 1999–2009, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2013, t. 28, s. 9–12; Nowakowski P., *Marek Zapędowski (1944–2013)*, „Rocz. Muz.” 2014, t. 15, s. 191–193.

Stanisław Kunikowski, Piotr Nowakowski

ZAWADZKI LUDWIK MIECZYŚLAW

(1886–1942), ks., proboszcz parafii w Dąbiu Kujawskim, więzień obozu w Dachau.

Urodził się 24 VIII 1886 r. w Warszawie (parafia św. Aleksandra) w rodzinie szlacheckiej jako syn Stanisława Zawadzkiego i Otylii, (zm. w 1907 r.) z domu Michelis. Ojciec zajmował się administracją domów. Uczył się początkowo w domu,

a następnie w szkołach warszawskich, szkole miejskiej przy ul. Chmielnej, progimnazjum przy ul. Złotej i w III Gimnazjum Warszawskim przy ul. Berga 1, gdzie uczestniczył w strajku szkolnym, podczas którego domagano się nauczania w języku polskim. We IX 1905 r. wstąpił do metropolitarne-go seminarium duchownego w Warszawie, gdzie uczył się przez dwa lata. Po wystąpieniu z seminarium zdał maturę i studiował na Wydziale Prawa UW. Ze względu na trudną sytuację materialną rodziny w roku 1909 podjął pracę zarobkową jako pomocnik buchaltera w fabryce Drzewiecki & Jeziorański w Warszawie przy Al. Jerolimskich 85 (1908–1911), a od roku 1911 do 1919 prowadził biuro fabryki wyrobów bawełnianych w Ozorkowie, której właścicielem było Towarzystwo Schlosserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni i od III 1915 r. sprawował w nim funkcję głównego buchaltera. Praca ta wynikała z konieczności i nie dawała mu satysfakcji oraz nie była zgodna z jego powołaniem, stąd w X 1919 r. wstąpił ponownie do Seminarium Duchownego, tym razem we Włocławku, po ukończeniu którego przyjął 10 VI 1923 r. święcenia kapłańskie. Był kapłanem diecezji włocławskiej.

Był wikariuszem w parafii św. Stanisława we Włocławku (1923–1924) i prefektem w szkole powszechnej (1923–1924), a następnie wikariuszem w Kruśzynie (1924–1925) w dekanacie radomskowskim. Od XI 1925 r. pełnił funkcję prokuratora (ekonomy) Seminarium Duchownego Wyższego i Niższego we Włocławku (1925–1930) oraz administratora majątku Lubanie, co wynikało z opinii, że jest człowiekiem doświadczonym życiowo. W latach 1928–1930 był kapelanem więziennym oraz kapelanem ochotniczej straży pożarnej we Włocławku (1928–1930).

Ksiądz Ludwik Mieczysław Zawadzki w I 1930 r. objął probostwo parafii Wola-Trutowo, a następnie w XI tegoż roku probostwo parafii pw. Świętej Trójcy w Dąbiu Kujawskim, gdzie pełnił misję duszpasterską przez 11 lat. Irena Kaszpar, której rodzice byli zaprzyjaźnieni z ks. Zawadzkim, wspomina go jako niezwykle lubianego kapłana, szczególnie przez dzieci.

Aresztowany został 6 X 1941, w czasie masowych aresztowań kapłanów polskich diecezji znajdujących się na terenach przyłączonych bezpośrednio do Rzeszy Niemieckiej jako tzw. Kraju Warty. Po-

czątkowo był internowany w obozie przejściowym zorganizowanym przez Niemców w pocysterskim klasztorze w Łądzie. Wraz z nim przywieziono 81 kapłanów w dniach 6–28 X 1941 r. z diecezji wrocławskiej, gnieźnieńskiej, warszawskiej, poznańskiej, płockiej i częstochowskiej oraz zakonników z kilku zgromadzeń. Prawdopodobnie stamtąd wysłał list do rodziców wspomnianej Ireny Kaszpar, w którym żegnał się z nimi, spodziewając się najgorszego.

30 X 1941 r. z dużą grupą kapłanów został zawieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego w KL Dachau. Tam nie przetrwał nawet roku, gdyż był wycieńczony niewolniczą pracą i nieustannym głodem. Niemcy więzili tam ok. 3 tys. kapłanów, w tym ok. 1 800 polskich. Księdza Ludwika Zawadzkiego zmuszano w obozie do niewolniczej pracy na tzw. „Plantagach”, czyli placach polowych, przy budowach, m.in. krematorium. W barakach więziennych panował głód, szczególnie w latach 1941–42, zimą przejmujące zimno, a latem nieznośny upał. Więźniowie zapadali na choroby, w szczególności gruźlicę. Na wielu przeprowadzano zbrodnicze „eksperymenty medyczne” – m.in. w XI 1942 r. ok. 20 kapłanów otrzymało zastrzyki z flegmony; od VII 1940 r. do V 1944 r. ok. 120 poddanych zostało eksperymentom malarycznym. Ponad 750 polskich duchownych zostało przez Niemców zamordowanych.

Ks. Ludwik Zawadzki był więziony w obozie KL Dachau jako numer 28 413 od 30 X 1941 r. aż do swojej śmierci 3 IX 1942 r. Jego ciało zostało spalone w obozowym krematorium.

ADW, Akta ks. Zawadzkiego L. M., (1886–1942), sygn. AKD-Wł. pers. 407; Librowski S., *Ofiary*, s. 173–174; *Spis pomordowanych Polaków w obozie koncentracyjnym Dachau*, opr. ks. Edmund Chart, Frankfurt, n/M. 1946, s. 283, poz. 6944; *Martyrologium duchowieństwa polskiego pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945*, w: *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy. Szkice. Materiały historyczne*, t. 11, Rzym 1965, s. 435; Domańska J., *Ci, którzy przeszli przez Dachau. (Duchowni w Dachau)*, Warszawa 1957, s. 253; „Kron. Diec. Włocł.” 1946, r. 42, nr 2, luty, s. 87–88; Kubiak W., *Oni tworzyli historię Lubrańca*, Włocławek 2005, s. 158–159.

<http://www.swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMS/POLISHRELIGIOUSMartyr3129.htm>

Władysław Kubiak

ZAWADZKI WINCENTY MIECZYŚLAW

(1894–1975), ks., wychowanek Seminarium Duchownego we Włocławku, kapelan wojskowy, odznaczony Medalem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”.

Urodził się 22 I 1894 r. w Częstochowie, w rodzinie Antoniego (kolejarza) i Józefy, z Chwilińskich. W rodzinnym mieście ukończył szkołę powszechną i pięć klas gimnazjum. W l. 1909–1915 studiował w Seminarium Duchownym we Włocławku, z czego dwa lata (1909–1911) przeznaczone były na uzupełnianie wiedzy z zakresu liceum (tzw. liceum seminaryjne), a cztery pozostałe (1911–1915) na właściwe studia seminaryjne – filozoficzno-teologiczne. Jeszcze jako alumn miał być wysłany na studia specjalistyczne w Akademii Duchownej w Petersburgu, ale uniemożliwiła to tocząca się już I wojna światowa. Ponieważ nie posiadał wymaganego wieku do święceń (ukończonych 22 lat), w okresie oczekiwania pełnił funkcję prywatnego nauczyciela w majątku Kazimierz. Święcenia kapłańskie przyjął 23 VII 1916 r. w katedrze wrocławskiej od bp. wrocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego.

Po święceniach podjął posługę duszpasterską jako wikariusz kolejno w parafiach: Kamieńsk (VIII 1916 r.–IV 1917 r.) i Godziesze Wielkie (IV 1917 r.–1919 r.). Potem przez kilka miesięcy 1919 r. był wikariuszem w parafii św. Mikołaja w Kaliszu; w tym czasie uczestniczył w kursie przygotowawczym dla działaczy społecznych w Poznaniu (25 IV–20 V 1919 r.). Następnie przez nieco ponad dziewięć miesięcy (20 IX 1919 r.–VII 1920 r.) był członkiem Sekretariatu Generalnego do spraw społecznych – dla związków młodzieży – w Kurii Biskupiej Włocławskiej. Prowadził zebrania organizacyjne i publikował sprawozdania w „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”. M.in. zreorganizował włocławskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej „Spójnia” (powstałe w 1917 r. z inspiracji ks. Władysława Marcinkowskiego), poszerzając je o sekcję żeńską. Podczas wojny polsko-bolszewickiej w VII 1920 r. zgłosił się

do wojska i został mianowany kapelanem 12 Pułku Piechoty w Wadowicach (odznaczony 27 XI 1921 r. Krzyżem Walecznych za dotarcie z żołnierzami spod Warszawy do Lwowa). Kapelańską służbę wojskową pełnił przeszło półtora roku.

Po zwolnieniu w XI 1921 r. z czynnej służby wojskowej, w stopniu kapitana, był wikariuszem kolejno w parafiach: św. Jakuba (5 XI 1921 r.–22 VII 1922 r.), a potem św. Jacka w Piotrkowie Trybunalskim (22 VII 1922 r.–6 V 1924 r. oraz św. Lamberta w Radomsku (6 V 1924 r.–1925 r.).

Jako proboszcz nowo powstałej (z parafii św. Lamberta w Radomsku) parafii Radziechowice (22 VI 1925 r.–1929 r.), która od końca października 1925 r. weszła w skład nowo powstałej diecezji częstochowskiej, tym samym został włączony do duchowieństwa tej diecezji. W kolejnej parafii, Wilkowiecko, którą administrował od 6 VIII 1929 r. do 2 VII 1934 r., wybudował kościół parafialny. Wtedy też został wybrany do Rady Konsultorów (22 III 1926 r.–26 IX 1944 r.). Przez trzy lata (2 VII 1934 r.–1937 r.) był administratorem parafii Rząśnia, gdzie za jego staraniem kościół parafialny otrzymał nową polichromię.

W 1937 r. (10 IX) został mianowany administratorem parafii Świętej Trójcy w Będzinie, a 30 IV 1938 r. jej proboszczem. Pracował tam 32 lata (do 10 XII 1970 r.). Do wybuchu wojny w 1939 r. był także kapelanem miejscowego więzienia. W l. 1937–1939 angażował się w działalność Towarzystwa Pomocy dla Biednych Chrześcijan. W maju 1939 r. został wybrany do rady miasta Będzina. We wrześniu 1939 r. uratował kilkudziesięciu Żydów zbiegłych z podpalonej przez Niemców synagogi. W latach późniejszych ukrywał Żydów na plebanii bądź kierował do domów zakonnych. W czasie wojny częściowo odnowił wnętrze kościoła, dokonał całkowitego remontu elewacji, wybudował nową kancelarię parafialną, wykonał betonowe alejki na cmentarzu. W jego parafii przez cały okres wojny prowadzone było duszpasterstwo w języku polskim.

Po wojnie, w 1945 r., został mianowany wicedziekanem dekanatu będzińskiego. Został też ponownie wybrany do Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej, gdzie pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Opieki Społecznej, ale pełnił je tylko do 1949 r., kiedy to władze komunistyczne podjęły próbę podporządkowania sobie stowarzyszeń katolickich, następnie rozwiązano „Caritas”, zabroniono nauczania

religii w szkołach, zakazano tradycyjnej pielgrzymki z Będzina do Częstochowy, a ksiądz był karany za organizowanie ponadlokalnego duszpasterstwa ministrantów. W latach 50. XX wieku określany był przez władze wyznaniowe jako szczególnie niebezpieczny, stanowiący zagrożenie dla władzy ludowej.

Za zasługi w działalności kościelnej uhonorowany został w 1951 r. godnością kanonika honorowego kapituły katedralnej częstochowskiej, a w 1966 r. otrzymał godność szambelana papieskiego.

Jego postawa wobec Żydów została opisana w wydanej w 1959 r. w Tel Awiwie książce Pinkesa Bendina *A Memorial to the Jewish Community of Będzin Poland*, będącej zapisem wspomnień ocalałych Żydów z Będzina. Egzemplarz jemu przysłany opatrzony był dedykacją: „Społeczeństwo żydowskie w Będzinie, żyjące w Państwie Izrael nigdy nie zapomni świetlanej postaci Księdza, który z narażeniem życia swego przyczynił się do wyrwania z rąk siepaczy hitlerowskich wielu naszych braci”. W 1964 r. otrzymał zaproszenie do odwiedzenia Izraela, ale od władz polskich nigdy nie otrzymał paszportu na wyjazd. W 1967 r., z racji półwiecza kapłaństwa, otrzymał list dziękczynny od Głównego Zarządu Stowarzyszenia Żydów z Polski w Kanadzie, które przyznało mu tzw. złoty dyplom uznania i za pomoc Żydom poleciło zasadzić 50 drzew w ogrodzie zaśluzonych w Izraelu.

Po przejściu na emeryturę 10 XII 1970 r. pozostał w Będzinie, pomagając w pracy duszpasterskiej w swojej dotychczasowej parafii. W 1974 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 11 VI 1975 r. w Będzinie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. W pogrzebie uczestniczyły tysiące mieszkańców Będzina, a także Żydzi, którzy przyjechali z różnych stron świata.

W 1993 r. na świątyni, w której do śmierci posługiwał, umieszczono tablicę pamiątkową w językach polskim i hebrajskim z napisem: „Dla uczczenia pamięci ks. prałata Mieczysława Zawadzkiego – Sprawiedliwego wśród Narodów Świata, który 8 IX 1939 r. w czasie pożaru podpalonej przez Niemców synagogi uratował Żydów, otwierając im bramy kościoła. Od Żydów Będzina? W tej uroczystości brał udział m.in. kard. Jean-Marie Lustiger, abp Paryża, którego ojciec wywoził się z Będzina. W 2008 r. plac niedaleko tego kościoła nazwano imieniem ks. Zawadzkiego.

Medal „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” został mu przyznany przez Radę Instytutu Pamięci Narodowej Yad Vashem 5 XII 2007 r., aczkolwiek w literaturze spotykane są jeszcze dwie inne daty tego uhonorowania – rok 1970, czyli przed śmiercią ks. Zawadzkiego, oraz rok 1989, czyli już po jego śmierci.

Arch. Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, Akta personalne ks. W. M. Zawadzkiego, sygn.: 150/350; Arch. Parafii Świętej Trójcy w Będzinie, Ks. M. Zawadzki 1894–1975. Materiały różne, sygn.: 83/1–4; Schematyzmy diec. wrocławskiej 1911–1925; Schematyzmy diec. częstochowskiej 1926–1978; – Duda M., *Patriarcha będziński. Ks. Wincenty Mieczysław Zawadzki*, Będzin 2016; *Czynności pasterskie*, „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1916, r. 10, s. 233; Kapuściński J., *Patriotyczne postawy duchowieństwa diecezji częstochowskiej (do 1939 r.)*, w: *Wartość patriotyzmu w edukacji szkolnej*, red. R. Ceglarek, Kraków 2011, s. 83; tenże, *Aktywność społeczno-kulturalna duchowieństwa diecezji częstochowskiej (do 1939 roku)*, w: *Śląsk-Polska-Europa-Świat. Pamięci profesora Jana Przewłockiego*, red. K. Miroszewski i M. Stolarczyk, Katowice 2013, s. 97; tenże, *Działalność polityczna duchowieństwa diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, w: *Być w sercu Kościoła. Księga jubileuszowa z okazji 25-lecia pracy naukowej ks. dr. hab. Mariana Dudy*, red. S. Jasionek, Częstochowa 2014, s. 211; Kryśka-Karski T., *Duchowieństwo wojskowe II Rzeczypospolitej*, London 2000, s. 48; Matras T., *Książd pralat Mieczysław Zawadzki (w 25. rocznicę śmierci)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2001, t. 29, s. 321–327; Misztal M., „Spełniłem swój święty obowiązek”. *Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Ks. Wincenty Mieczysław Zawadzki (1894–1975)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2017, t. 50, z. 2, s. 315–333; [Rulka K.] K. R., *Wrocławskie stowarzyszenie młodzieżowe „Spójnia”*, „Kron. Diec. Włocł.” 2005, t. 88, s. 194–195; Trąba M., *Pracadusz-pasterska i życie codzienne duchowieństwa rzymskokatolickiego w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1939–1945*, w: *Zagłębie Dąbrowskie w latach II wojny światowej (1939–1945). Wybrane problemy*, red. Z. Woźniczka i Z. Studencki, Sosnowiec 2009, s. 42; *Uznanie dla ks. kapelana W. Zawadzkiego od dowództwa 12 pułku z Wadowic*, „Kron. Diec. Kuj.-Kal.” 1921, r. 15, s. 336–337; Właźlak W., *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Zdzisława Golińskiego (1951–1963)*, Kraków 2000, s. 180, 250; Zawadzki M., *Moje wspomnienia z podróży do Rzymu*, „Życie Parafialne. Parafia Przenajświętszej Trójcy w Będzinie” 1938, r. 4, nr 5–12; Związek J., *Ks. Zawadzki Mieczysław Wincenty (1894–1975)*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1976, r. 50, s. 38–41; tenże, *Zawadzki Wincenty Mieczysław*, w: *EK*, t. 20, Lublin 2014, kol. 1277–1278 (błędna data święceń kapłańskich: 16 VIII); – Fot. z internetu.

Antoni Poniński

ZIOMEK MARIANNA (IMIĘ ZAKONNE: DONATA)

(1919–2013), podczas II wojny światowej łączniczka w partyzantce, potem członkini Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, bibliotekarka w księżnicy Wyższego Seminarium Duchownym we Włocławku.

Urodziła się 17 IV 1919 r. w miejscowości Maciejowice na Mazowszu, z rodziców Adolfa i Anny, z domu Bomba. Do piętego roku życia przebywała w rodzinnej miejscowości, następnie z rodzicami przeprowadziła się do Ruskiego Brodu w Kieleckiem. W czasie II wojny światowej była łączniczką w partyzantce. Po zakończeniu wojny 21 VII 1945 r. wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi we Włocławku (wieczystą profesję złożyła 2 VII 1952 r.).

Najpierw pracowała we wrocławskiej świetlicy dla dzieci przy ul. Seminaryjskiej 7, pod kierownictwem ks. Władysława Szafrąńskiego. W 1949 r. została kierowniczką domu dziecka przy ul. Leśnej we Włocławku. Po powrocie do domu generalnego w 1950 r. zajmowała się m.in. prowadzeniem korespondencji zakonnej i księgowości hotelu „Wspólna Praca”, pełniła też funkcję wychowawczynie postulantek.

W latach 1951–1956 odbyła studia specjalistyczne z zakresu filozofii przyrody na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej (Sekcja Teoretyczna) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i uzyskała stopień magistra filozofii na podstawie pracy p.t. *Stosunek filozofii przyrody do nauk fizycznych według Juliusza Seilera i Jakuba Maritaina* (Lublin 1956). W tym czasie dodatkowo uczestniczyła w wykładach z psychologii.

Po zakończeniu studiów m.in. 16 lat pracowała w kościelnych instytucjach kulturalnych Włocławka, w tym 14 lat w bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego. Pracę w bibliotece seminaryjnej rozpoczęła 17 XI 1959 r. najpierw jako zastępczyni jednej z pracownic, a od 1 XII 1959 r. została zatrudniona na stałe. W uzasadnieniu przyjęcia jej do pracy dyrektor biblioteki ks. Zygmunt Tyburski

napiisał: „wydaje się być pożyteczną pracownicą w przyszłości dla dobra biblioteki i dlatego po rozważeniu zdecydowałem [...] o przyjęciu jej na etat biblioteczny”. Do tej pracy kwalifikowały ją m.in. studia wyższe uwieńczone zdobyciem stopnia magistra, znajomość języka łacińskiego i jednego z języków obcych nowożytnych, umiejętność pisanie na maszynie. Jeśli chodzi o praktyczne wiadomości w zakresie bibliotekarstwa, to uczyła się ich stopniowo od pracującej od ponad roku (od XI 1958 r.) siostry tegoż zgromadzenia oraz od dyrektora biblioteki. Prace planowane dla s. Donaty to: „prowadzenie bieżących spraw administracyjnych (obsługa interesantów, wypożyczenia międzybiblioteczne, akcesja i korespondencja) oraz inwentaryzacja [...], a gdy czas pozwoli – pomoc w katalogowaniu”. Poza tym wiadomo, że s. Donata zajmowała się także formatyzowaniem książek (ustawianiem według wysokości grzbietu).

Od 1964 r. s. Donata była jedną współpracowniczką dyrektora biblioteki seminaryjnej w pracach nad porządkiem, opracowywaniem i udostępnianiem księgozbioru. Do jej obowiązków należało wówczas: prowadzenie zakupów nowych publikacji, katalogowanie i inwentaryzacja nowych druków, obsługa interesantów w wypożyczalni miejscowej i międzybibliotecznej, akcesja nabytków oraz korespondencja. Po śmierci dyrektora ks. Zygmunta Tyburskiego (24 XII 1967 r.) przez 6 i pół roku siostra Donata praktycznie sama prowadziła wszystkie prace biblioteczne; przedtem, w 1966 r. (27 VI–1 VII), przeszła pięciodniowy kurs bibliotekarski w Lublinie.

S. Donata zakończyła pracę w bibliotece w VI 1973 r. Skatalogowanie do tego czasu ponad 20 tys. nowych druków we wrocławskiej bibliotece seminaryjnej jest w większości jej dziełem, jej także biblioteka seminaryjna zawdzięcza swoje funkcjonowanie w ciągu ponad sześciu lat od śmierci ks. Tyburskiego.

Po zakończeniu pracy w bibliotece s. Donata była w latach 1973–1975 zatrudniona przez ks. Stanisława Librowskiego, ówczesnego dyrektora ADW i profesora na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Pomagała najpierw w porządkowaniu akt i druków ADW oraz wstępnym ich zabezpieczeniu, a potem przeszła do pracy w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w Lublinie.

Po przejściu na rentę inwalidzką (1975 r.) mieszkała w domu generalnym Zgromadzenia we Wrocławku

przy ul. Orlej, starając się w miarę możliwości pomagać potrzebującym, przede wszystkim wspierając ich duchowo, chociaż sama dotkliwie cierpiała na osteoporozę, która niekiedy całkowicie ją unieruchamiała.

Zmarła 22 I 2013 r. we Wrocławku i została pochowana w kwaterze Sióstr Wspólnej Pracy na cmentarzu wrocławskim przy al. Chopina (sektor 54, rząd 2, nr 14).

Arch. Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi we Wrocławku, Akta s. Donaty Ziomek, b. sygn.; Arch. BWSW we Wrocławku, Kronika biblioteki seminarium duchownego we Wrocławku, z. 4: 1957–1959, s. 43, 46, 54, 73, 82; — Gołębiewska J., *Siostra Donata Ziomek (1919–2013)*, „W służbie Maryi. Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi” 2013, r. 46, nr 2 (177), s. 77–80; Rulka K., *Zmarła siostra Donata Ziomek, bibliotekarka wrocławskiej księżnicy seminaryjnej 1959–1973*, „Mies. Diec. Włocł.-Kron.” 2013, t. 96, nr 2, s. 212–216, fot. — Fot. z dokumentacji BWSW we Wrocławku.

Kazimierz Rulka

ŻYŻELEWICZ PIOTR „STOPA” (1965–2011), muzyk, perkusista, członek zespołów Armia, Izrael, Voo Voo i 2Tm2,3.

Urodził się 31 III 1965 r. we Wrocławku. Jego rodzicami byli Jerzy Żyżelewicz i Letycja, z d. Stepnowska. Pochodził ze zwykłej mieszczańskiej, katolickiej rodziny. Czasy dzieciństwa i wczesnej młodości spędził we Wrocławku. Lata, w jakich uczęszczał do kościoła, wspomina: „[...] mentalność ludzi jest taka małomiasteczkowa, wiadomo więc, że jeśli nie chodzisz do kościoła, nie zachowujesz się jak wszyscy i co ważne – nie wyglądasz tak jak wszyscy, to biorą cię na języki. Moja matka doskonale zdawała sobie z tego sprawę i za wszelką cenę chciała uniknąć tego całego pytlowania. Na początku mój bunt nie miał podłoża antyreligijnego, nie była to decyzja polityczna [...]”. Jego przekonania religijne z upływem czasu oraz trauma, jaką przeżył po wypadku w 1995 r., diame-

tralnie zmieniły jego stosunek do wiary i Boga. Stał się gorliwym wyznawcą katolicyzmu. Wiele muzycznych utworów granych z zespołami nawiązuje do niełatwej drogi przechodzenia z wrogiego lub obojętnego stosunku do Kościoła na drogę pojednania ze Stwórcą i Chrystusem.

Żyżelewicz zaczynał grać na warszawskim podwórku, od połowy lat 70. XX w. kiedy jego rodzice tam się przeprowadzili. Debiutował w szkole średniej w zespole punkowym SALT-10. Już tam otrzymał pseudonim „Stopa” ze względu na umiejętność grania precyzyjnych i szybkich rytmów na basowym bębnie (największy) przy użyciu tylko jednej nogi.

Kariery muzycznej nie zawsze udało mu się skorelować z nauką w warszawskich liceach, które kilkakrotnie zmieniał. Udało mu się je ukończyć w 1992 r., które wspomina jako najtrudniejszy okres w życiu.

Pierwszym ważnym zespołem, w którym profesjonalnie wystąpił, była Armia. Przyszedł do niego na miejsce zmarłego Jana Rołta. Wtedy to, w kapelach „alternatywnych”, jako muzyk rockowy zaczął grać reggae, punka i hardcore. Nie były one wyłącznie nastawione na zysk, niezwykle istotny był przekaz treści, jak i muzyki. W czasie swojej krótkiej muzycznej kariery występował z zespołami: Kultura (1983–1986), Armia (1989–1998, 2011), Izrael (1989–1995, 2006–2011), Brygada Kryzys (1991–1994), Moskwa (1987–1991, 2005–2011), 2Tm2,3 (1996–2011), Voo Voo (1990–2011).

Do najważniejszych pozycji dyskograficznych zaliczyć m.in. należy: z zespołem Voo Voo: *Tam tam i tu* (1991), *Mimozaika* (1992), *Zaćmienie Piątego Słońca* (1992), *Łobi jabi* (1993), *Koncert w Łodzi* (1994), *Zaplacono* (1994), *Rapatapa-to-ja* (1995), *Flota zjednoczonych sił* (1997), *Oov Oov* (1998), *Kalejdoskop* (1999), *Koncert w Trójce* (1999), *Płyta z muzyką* (2001), *Płyta* (2002), *Muzyka ze słowami* (2002), *Tytus, Romek i A'Tomek wśród złodziei marzeń* (2002), *Voo Voo z kobietami* (2003), *Trójdziewięki* (2004), *XX Cz. 1* (2005), *21* (2006), *Koncert w Janowcu* (2006), *Tischner* (2007), *Samo Voo Voo* (2008), *Wszyscy muzycy to wojownicy* (2010). Z zespołem 2Tm2,3: *Przyjdź* (1996), *2TM2,3* (1999), *Pascha 2000* (2000), *Pascha 2000 Tour* (2000), *Propaganda Dei* (2004), *888* (2006), *Dementi* (2008), *Koncert w teatrze* (2009). Z zespołem Armia: *Legenda* (1991), *Exodus* (1992), *Czas i byt* (1993), *Triodante*

(1994), *Duch* (1997). Z zespołem Moskwa: *Moskwa* (1989), *Życie niezwykle* (1990). Z zespołem Izrael: *1991* (1991), *Życie jak muzyka – Live '93* (1994), *Izrael in dub* (1997), *W Koperniku – Live* (2006), *Dża ludzie* (2008). Z zespołem Brygada Tygrysa: *Cosmopolis* (1992), *Live in Remont '93* (1996). Z zespołem Marionetami: *Oni i my* (1995). Z dziećmi i dla dzieci: *Dzieci z Brodą*, *Normalnie szok*, *Czuwaj Wiaro*. Ponadto gościnnie występował z: Wojciechem Waglewskim, Mateuszem Pospieszalskim, Tribute to Eric Clapton, Zakopower, Januszem Radkiem, T. Love, Antoniną Krzyszoń, Martyną Jakubowicz, Robertem Janowskim oraz w składance na Boże Narodzenie pt.: „*Wśród nocnej ciszy...*”.

Wystąpił w filmie dokumentalnym *Wojna światów – nawrócenie* (2005, reżyseria: Jacek Ragnis). Udzielił wywiadu na potrzeby książki Marcina Jakimowicza *Radykalni*, Katowice 1997 i późniejsze wydanie, Kraków 2009, w której autor zawarł poruszające świadectwo nawróceń na katolicyzm znanych muzyków polskiej niezależnej sceny rockowej, w tym i Piotra Żyżelewicza „Stopy” oraz kilku muzyków występujących razem z Żyżelewiczem.

Jego kunszt muzyczny oraz znakomite opanowanie instrumentu było cenione i podziwiane przez innych muzyków oraz krytyków muzycznych. Z tego też tytułu Żyżelewicz był jednym z najważniejszych polskich perkusistów rockowych.

W IV 2011 r. muzyk przeszedł udar mózgu. Zmarł w nocy z 12 na 13 V w szpitalu w Warszawie, po kilkunastu dniach walki o życie.

Koncelebrowaną mszę świętą pogrzebową, 20 V 2012 r., pod przewodnictwem o. Zbigniewa Frankowskiego, prezbitera wspólnoty Drogi Neokatechumenalnej przy kościele ojców paulinów w Warszawie, odprawiono w kościele ojców paulinów pw. Ducha Świętego w Warszawie. Żyżelewicz został pochowany na cmentarzu parafialnym w Babcich Starych (miejscowość gminna w woj. mazowieckim).

Ceremonię pogrzebową wspomina przyjaciel zmarłego, Sławomir Pakos: *Wiosna rozkwita w pełni, cmentarz otaczają drzewa. Gromada dzieci śpiewa przy akompaniamencie gitary piosenkę: Nie boję się, gdy ciemno jest, Ojciec za rękę prowadzi mnie...”. [...] Mija jeszcze dłuższa chwila (nikt tu chyba nie mierzy czasu i nie patrzy na zegarek) i Tomasz Budzyński, śpiewając „Niezwyciężonego” Armii przy własnym akompaniamencie gitary akustycznej wy-*

prowadza katolicką wspólnotę, do której należał zmarły, na agapę do pobliskiej parafii. Buddyści, którzy wcześniej towarzyszyli katolickiej ceremonii, zaczynają rozpalać kadzidła wokół świeżego grobu. A na cmentarzu jeszcze kilkadziesiąt osób nie potrafi Piotra Stopy Żyżelewicza zostawić samego [...].

Pamięć po wybitnym muzyku podtrzymywana jest szczególnie w zespołach, z którymi koncertował, ale i także przy innych okazjach. Np. 16 VI 2011 r. w warszawskim Klubie Stodoła odbył się koncert charytatywny „Dla Stopy”. Podczas jego trwania zagrały zespoły i soliści: 2TM2,3, Abradab, Armia, Brygada Kryzys, Kabaret Mumio, Kim Nowak, Moskwa, Raz Dwa Trzy, Małgorzata Walewska, Zakopower, Voo Voo.

16 VII 2011 r. w trakcie Jarocińskiego Festiwalu Muzyków Rokowych rozegrany został turniej piłkarski ku uczczeniu pamięci Żyżelewicza, w którym udział wzięły formacje muzyczne: Acapulco, Acid Drinkers, Armia, BIFF, Farben Lehre, Happysad, Moskwa i projektu R.U.T.A.

W ramach Muzycznych Wspominków w Marinie Yacht Klubu Zarzeczewo (koło Włocławka), 2 XI 2018 r. odbyło się dziesiąte spotkanie wspominkowe poświęcone pamięci zmarłych włocławskich muzyków grywających jazz, big-beat, rock i pop, w tym i Żyżelewicza. Gospodarzem imprezy było

Towarzystwo Muzyczne Big-Band Włocławek. Wystąpili: „Stypendyści ZUS”, „Music Fine”, „Cristal 1”, „Maryś Nowak”, „Cristal Band”, „Grupa 42 – Reaktywacja”, „Arsenal”, „WWK. Teraz My”.

Piotr Żyżelewicz ożenił się 6 IV 1997 r. z Katarzyną, z d. Stańczuk. Z tego związku narodzili się: Franciszek (Franek), ur. 16 X 2001 r., i Aniela (Anielka), ur. 27 X 2005 r.

Gnoiński L., Skaradziński J., *Encyklopedia polskiego rocka*, Warszawa 1997, s. 39; *Kultowe rozmowy Beaty Polak* (pol.), youtube.com, [dostęp: 16.02.2016 r.]; *Piotr Żyżelewicz*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_%C5%BBY%C5%BCelewicz; *Płyty z udziałem Piotra Żyżelewicza „Stopy”*, <https://www.polskirock.art.pl/piotr-stopa-zyzelewicz,1,1110,muzyk.html>; Pospieszalski J., *Do zobaczenia w niebie*, „Przewodnik Katolicki”, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2011/Przewodnik-Katolicki-22-2011/Kultura/Do-zobaczenia-w-niebie;Świadectwo:PiotrŻyżelewicz„Stopa”>, <http://www.orione.kalisz.pl/index.php/piotr-zyzelewicz-stopa-2>; *Wspomnienie: Piotr „Stopa” Żyżelewicz (1965–2011)*, <https://www.freecolours.pl/wspomnienie-piotr-stopa-zyzelewicz-1965-2011/>; *Zmarł Piotr „Stopa” Żyżelewicz* (pol.), muzyka.interia.pl, [zarchiwizowane z tego adresu 10.07.2012 r.]; Informacja od Pawła Żyżelewicza; – Fot. Piotr Żyżelewicz, <http://archive.is/KYWZ>.

Zdzisław Jan Zasada

INFORMACJE O AUTORACH BIOGRAMÓW (WSB, T. VIII)

BOJARSKA-URBAŃSKA ANNA – córka pisarki Teresy Bojarskiej i Zbigniewa Bojarskiego, twórcy Oddziału Neurochirurgii we Włocławku, siostra Joanny Bojarskiej-Syrek. Absolwentka Instytutu Teorii Literatury, Teatru i Sztuk Audiowizualnych Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego i Akademii Teatralnej w Warszawie (Wydział Lalkarski w Białymstoku); aktorka, pieśniarka, menedżer kultury, prezes Fundacji Piwnica Poetycka „Ens” na Rzecz Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Mieszka i tworzy w Warszawie, ale jest też związana z Włocławkiem (ukończyła Liceum Marii Konopnickiej).

CIECHALSKI ARKADIUSZ – mgr filologii polskiej, absolwent podyplomowych studiów z ochrony środowiska i zarządzania oświatą, wicedyrektor Zespołu Szkół CKR w Kowalu, regionalista, fotografik (laureat wielu konkursów i uczestnik wystaw), współpracownik prasy (głównie regionalnej), autor publikacji z zakresu literatury, historii oraz przyrody Kujaw wschodnich.

CHMIELEWSKA AGNIESZKA – historyk, specjalista z zakresu historii kultury materialnej, informatyk. Autorka artykułów dotyczących historii regionu. Członkini WTN, organizatorka wystaw i spotkań dotyczących historii Włocławka, działaczka społeczna i kulturalna. Członkini Miejskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego we Włocławku w latach 2015–2019. Koordynatorka wieloletniego projektu *Katyń, ocalić od zapomnienia...* Radna Rady Miasta Włocławka VII kadencji w latach 2014–2018.

DZIKI TOMASZ – dr nauk humanistycznych, członek zarządu włocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, autor artykułów o włocławskim przemyśle i mniejszościach narodowych, popularyzator historii regionu.

GALCZAK-FROCH AGNIESZKA – rusycystka, doktor nauk humanistycznych, regionalistka. Swoje zainteresowania badawcze skupia na propagowaniu historii Małych Ojczyzn. Zajmuje się zaniedbaną w historiografii najniższą grupą społeczną – chłopami. Zatrudniona w Zespole Szkół Samochodowych im. T. Kościuszki we Włocławku.

GIERGIELEWICZ JERZY – mgr historii, emerytowany nauczyciel, zajmuje się dokumentowaniem dziejów Kowala i okolic, autor wielu biogramów postaci związanych z Kowalem, członek kolegium redakcyjnego „Zapisków Kazimierzowskich”, w których zamieszcza swoje artykuły.

GRUSZCZYŃSKA MARIANNA – mgr historii i archiwistyki, emerytowany kierownik Archiwum Państwowego w Toruniu Oddział we Włocławku, członek rady redakcyjnej „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich”, członek oddziału toruńskiego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i włocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, autorka art. popularyzujących zasób arch. włocławskiego i rozpraw historycznych dotyczących Włocławka i regionu.

JANKOWSKI ZBIGNIEW – akwarelista, członek Związku Polskich Artystów Plastyków, historyk amator, współautor książki *Od Kronenberga do Anwilu. Szkice z dziejów Rózinowa i okolic*, autor

publikacji *Mielęcin, Michelin – szkice z dziejów osiedla i okolic*, aktywny działacz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, autor kilku art. w „Biuletynie Przewodnickim”, członek Towarzystwa Miłośników Włocławka.

KOCHANOWICZ WITOLD – absolwent Wydziału Elektrotechniki i Elektroniki Politechniki Łódzkiej. Specjalizuje się w technice komputerowej. Pasjonat historii regionalnej i genealogii.

KOSSECKA ELŻBIETA – prof. dr hab. nauk technicznych, długoletni pracownik naukowy Instytutu Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

KOZIŃSKI DARIUSZ – mgr historii, nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkół Samochodowych im. T. Kościuszki we Włocławku, autor artykułów na temat historii Włocławka, strony internetowej dotyczącej realizacji programów autorskich Koła Naukowego Historyków przy Z. S. S. i serwisu internetowego o Dzienniku Bojowym 14 Pułku Piechoty. Od 2003 r. członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

KUBIAK WŁADYSŁAW – absolwent historii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2004 r. obronił pracę doktorską. Mieszka we Włocławku. Były wicewojewoda i wojewoda włocławski. W latach 2006–2012 wicemarszałek i radny województwa kujawsko-pomorskiego. Od 1981 r. członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. W latach 2013–2016 prorektor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, obecnie członek Senatu KSW. Regionalista zajmujący się historią Kujaw wschodnich, autor licznych artykułów naukowych i książek.

KUNIKOWSKI STANISŁAW – dr hab., prof. nadzw. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, nauczyciel akademicki Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, rektor, b. sekretarz generalny i prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, członek honorowy WTN, redaktor i autor wielu publikacji z historii regionu, specjalista z zakresu historii miar w Polsce. Członek Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk.

LANKIEWICZ PAWEŁ – magister wychowania fizycznego, trener lekkoatletyki. Absolwent AWF w Warszawie. Dyplomowany nauczyciel SP nr 16 i II Liceum Ogólnokształcącego. Kierownik studium WF i sportu PWSZ. Aktualnie na emeryturze. Zawodnik klubów: Kujawiak Włocławek i MKS–AZS Warszawa. Medalista mistrzostw Polski seniorów. Członek kadry narodowej PZLA, uczestnik Uniwersjady i Klubowego Pucharu Europy. Reprezentant Polski.

NOWAK JÓZEF – ks., mgr, absolwent muzykologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, wykładowca muzyki kościelnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i w Diecezjalnym Studium Organistowskim we Włocławku, przewodniczący Komisji Muzyki Kościelnej Diecezji Włocławskiej, dyrektor i dyrygent Chóru Katedry Włocławskiej.

NOWAKOWSKI PIOTR – mgr konserwatorstwa i muzealnictwa, kustosz muzealny, dyrektor Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, specjalista w zakresie architektury i rzemiosła artystycznego.

NOWICKI PRZEMYSŁAW – mgr historii, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział we Włocławku i Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, autor publikacji z zakresu dziejów diaspory żydowskiej na ziemiach polskich w XIX i XX w., przygotowuje pracę doktorską na temat gmin żydowskich w powiecie włocławskim w pierwszej połowie XIX w.

PAWLAK ZDZISŁAW – ks., dr hab nauk humanistycznych w zakresie filozofii, emerytowany profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, autor wielu rozpraw filozoficznych i prac z zakresu historii filozofii, zwłaszcza polskiej.

PONIŃSKI ANTONI – ks., dr teologii, studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, badania najnowszych dziejów Kościoła w Polsce (zwłaszcza w diecezji wrocławskiej) i postaci kard. Stefana Wyszyńskiego i bł. ks. Jerzego Popiełuszki.

RACZKOWSKI MICHAŁ – mgr historii, pracownik naukowy Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, członek Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego, autor publikacji z zakresu historii Kujaw, publikuje m.in. w słowniku *Ziemiańscy XX wieku. Słownik biograficzny* i „Roczniku Dobrzyńskim”.

REJMANOWSKI TADEUSZ – dr n. medycznych, twórca i były ordynator oddziału chirurgii dziecięcej szpitali wrocławskich, prezes wrocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, historyk medycyny, regionalista, autor wielu publikacji o działalności lekarzy naszego regionu.

RULKA KAZIMIERZ – ks., mgr historii Kościoła, emeryt, autor m.in. artykułów dotyczących historii diecezji wrocławskiej, w tym także biogramów kapłanów wrocławskich.

SOBCZAK RYSZARD – emerytowany pracownik Biura Cechu Rzemiosł Różnych we Włocławku, członek wrocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, kolekcjoner wrocławianów i miłośnik historii Włocławka.

SZCZEPAŃSKI ANDRZEJ – krajoznawca, regionalista, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego, Wielkopolskiego Klubu Publicystów Krajoznawczych, przewodnik Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, redaktor „Biuletynu Przewodnickiego”, autor wielu artykułów propagujących historię i walory zabytkowej architektury Włocławka i okolic, były pracownik Muzeum Diecezjalnego we Włocławku.

SZKLARSKA DOROTA – mgr pedagogiki, ekonomistka, absolwentka Studium Medycznego, dyrektor Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, działa w WTN od 1994 r.; sekretarz *Włocławskiego słownika biograficznego* od 2004 r., współorganizatorka wielu konferencji naukowych i sesji popularnonaukowych.

WASILEWSKI HENRYK – mgr filologii polskiej, nauczyciel języka polskiego i wiedzy o kulturze w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika we Włocławku; publicysta, autor publikacji dotyczących literatury, historii i kultury regionu, krajoznawca, przewodnik Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, wiceprzewodniczący Sekcji Filologiczno-Artystycznej Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

WITCZAK HENRYK – ks., dr teologii, studia specjalistyczne z zakresu historii Kościoła, wykładowca historii Kościoła w Studium Teologicznym w Koninie, należącym do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, kanonik honorowy Katedry wrocławskiej.

WÓDECKI MAREK – absolwent Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Od 1984 r. nauczyciel wychowania fizycznego. W latach 2005–2015 dyrektor Gimnazjum nr 2 we Włocławku, od 2016 r. dyrektor Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 1 we Włocławku. W latach 2007–2017 prezes KU AZS. Autor publikacji z zakresu historii kultury fizycznej.

WRÓBEL ADAM – dr nauk humanistycznych, prof. nadzw. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, kierownik Studium Języka Polskiego i Kultury KSW, sekretarz generalny zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, prezes Zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie.

WRÓBLEWSKA BEATA – mgr geografii, nauczycielka geografii i wicedyrektor II Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika we Włocławku; autorka artykułów z zakresu metodyki nauczania geografii, programu nauczania geografii na poziomie rozszerzonym, nastawionego na rozwój kluczowych umiejętności uczniów, oraz programu z zakresu geoinformacji; menedżer i trener oświaty.

ZABOROWSKA ELŻBIETA ALICJA – mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, była dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zdzisława Arentowicza we Włocławku, członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz skarbnik Towarzystwa Miłośników Włocławka.

ZASADA ZDZISŁAW JAN – dr, absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i studiów w Szkole Głównej Służby Pożarnej. Młodszy brygadier w stanie spoczynku Państwowej Straży Pożarnej, regionalista, historyk pożarnictwa. Autor kilkunastu książek z tego zakresu. Prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Założyciel i długoletni sekretarz Stowarzyszenia Króla Kazimierza Wielkiego, obecnie przewodniczący kolegium redakcyjnego „Zapisków Kazimierzowskich”. Wiceprzewodniczący Komisji Historycznej Zarządu Głównego ZOSP RP. Honorowy obywatel Miasta Kowala.

ZIÓŁKOWSKI BOGDAN – dr nauk humanistycznych, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, autor wielu publikacji z najnowszej historii świata, specjalista w zakresie dziejów konspiracji w okresie II wojny światowej i historii regionu.

ŻABIAREK BERNADETA – siostra ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, licencjat historii, pracownik Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, zainteresowania: historia żeńskich zgromadzeń zakonnych w czasach PRL-u.

WYKAZ HASEŁ TOMÓW I–VIII*

- Adam z Wiskitek (Wiskicki) *III*
Adamecki Jan *I*
Adamowski Jan *III*
Adamska Zenobia Eugenia z d. Góralska *VIII*
Adamski Włodzimierz *IV*
Albierz *V*
Albrecht Zygmunt *II*
Altman Tosia (Taube, Tusia) *VII*
Ambroziak Stanisława *II*
Anc Bolesław *VII*
Andrychowski Bolesław Henryk *VIII*
Andrzej z Niesułkowa *II*
Andrzejewski Adam *VI*
Andrzejewski Leon *III*
Andrzejewski Roman *I*
Andrzejkiewicz Czesław *I*
Antkowski Kazimierz *VIII*
Apanowicz Cyprian Adam *I*
Arabski Józef Szymon *IV*
Arentowicz Józef *I*
Arentowicz Zdzisław Walenty *I*
Arnold *III*
Aspis Bogumił *I*
Aspis Aleksandra *I*
Augsburg Albert *I*
Augsburg Samuel *V*
Augsburg Samuel Jan *I*
Augsburg Wiesław *VIII*
- Babiński Antoni *IV*
Bacciarelli Cezary *IV*
Bagdziński Stanisław Leszek *I*
Banasiak Jan *VII*
Banaszak Dominik Leon *III*
Banaszak Celina Regina Milada *III*
Baranowski Wojciech bp *VIII*
Barcki Kazimierz *VI*
Barcikowski Aleksander *IV*
Bartczak Stanisław *IV*
Barthel de Weydenthal Przemysław
Bartoszek Włodzimierz
Antoni Marian *I*
- Barto (Barta) *V*
Bauer Ludwik Teodor *I*
Bauriski Janusz *II*
Bechi Elbano Stanisłao de *II*
Bekier Jerzy *II*
Benigna *V*
Bieńkowski Józef *V*
Bereśniewicz Aleksander Kazimierz *III*
Betman Waldemar (Bettmann, Bethmann) *III*
Bettmann (Bethmann) Stefan *II*
Bettmann Edward *I*
Betto Maria Danuta *VII*
Białkowski Stanisław Marian *II*
Biegała Leszek *II*
Bielski Jan *I*
Bieniecki Kazimierz *II*
Biesiada Maria *III*
Biron Janina *III*
Biskup Marian Adam *VII*
Biskupski Stefan *III*
Bliziński Wacław *II*
Błędowski Zygmunt *III*
Bociański Stanisław *II*
Bogdański Antoni *I*
Bogusza z Lubania, Mazowska *III*
Bogusza, Leszczyc *III*
Bojakowska Janina
w zgromadzeniu Serafia *III*
Bojakowski Paweł Roman *III*
Bojańczyk Jerzy Zygmunt *II*
Bojańczyk Kazimierz *IV*
Bojańczyk Leon Piotr *III*
Bojańczyk Rafał *IV*
Bojańczyk Wincenty Albrecht *II*
Bojarska z d. Sułowska Teresa Jadwiga *VII*
Bojarska-Syrek Joanna *VIII*
Bojarski Zbigniew Leon *I*
Bolesław Mieszkowicz *IV*
Bokota Piotr Andrzej *VI*
Borkowski Kazimierz Leon *II*
Borowski Antoni *I*
Borowy Bohdan *V*
Borowy Stanisław *I*
Borowy Zbigniew *V*

* Pismem pogrubionym wyróżniono hasła z tomu VIII.

Boryssowicz Stanisław *II*
 Bouchard (Buszard) Ludwik Aleksander *I*
 Brajczewski Józef *II*
 Brandt Zdana Ludwika *III*
 Branicka z d. Michałowska Maria Kazimiera *VII*
 Bratoszewski Ludwik Karol *VI*
 Brejer Felicjan Roman *V*
Brochocki Feliks hr. Ossoria *VIII*
 Brochocki Leonard w zakonie Odoryk *III*
 Brochocki Walery *II*
 Brodzikowski Stefan *V*
 Bromski Józef *II*
 Brzóska Józef *V*
 Brzuski Henryk krypt. Ks. H.B. *III*
 Bubnow Bogdan Edward *I*
 Buchholtz (Buchholz) Teodor Gustaw *III*
Buss Kazimierz ks. *VIII*
 Byszewski Antoni Władysław *I*

Cackowski Stefan *VI*
 Cassirer Max *VI*
 Celmer Bożena *V*
 Centkowski Jan *I*
Centt (Cent) Wawrzyniec ks. *VIII*
 Chajkowski Jerzy Wojciech *I*
 Charbicki Stefan Kazimierz *IV*
 Charszewski Ignacy Lojola Paulin *VI*
 Chmura Józef *IV*
 Chodyński Stanisław *V*
 Chodyński Zenon *V*
 Chruściel Antoni *II*
 Churska Wanda Helena *II*
Churski Stefan *VIII*
 Chwiećkowski Józef *V*
 Chwilczyński Marian Tadeusz *I*
 Chyliński Józef *VII*
 Ciechanowski Aleksander *VI*
Ciechomski Jerzy Edmund Marian h. Wąż *VIII*
 Ciechurski Ignacy *V*
 Cieszanowska Zofia *VI*
 Cieślak Bolesław *VII*
Cieślak Franciszek ks. *VIII*
 Cieślak Helena Teresa *VI*
 Cieśliński Karol *II*
Comhair Goswin *VIII*
Cybulski Antoni *VIII*
 Czajka Stanisław *II*
 Czaki Tytus Wincenty *VI*
 Czamański Leopold (Lemel Icek) *II*
 Czapla Piotr *III*
 Czapski Walenty Aleksander *III*

Czarnecka Alojza *IV*
 Czarnecki Paweł *V*
 Czartoryski Florian Kazimierz *III*
 Czołomiej Cecylia Dioniza zgromadzenie
 Cecylia *IV*
 Czyżewski Henryk *IV*

Damalewicz Stefan *I*
Dembowski Bronisław bp *VIII*
 Domaradzki Kazimierz *IV*
 Dominikowski Julian Józef *IV*
 Danilewicz Zielińska Maria *I*
 Daszkowska (Daczkowska) Wanda *II*
 Dąbrowski Henryk *I*
 Dąbski Stanisław Kazimierz *VII*
 Degen-Ślósarska Zofia *II*
 Dembczyk Sylwan *III*
 Dembecki Stanisław *II*
 Dembowski Antoni Sebastian *III*
 Denikin Anton Iwanowicz *VI*
 Dębowski Leon *VI*
Dobija Edward *VIII*
Dominik de Firmo *VIII*
 Dołęgowski Waldemar *II*
 Domagała Henryk *III*
 Dowmont Feliksa *II*
 Downar Stefan *VI*
 Drapella Juliusz Alfred *VI*
 Drohojowski Jan *III*
Droszyńska Jolanta *VIII*
 Drzewicki Maciej *I*
Drzewiecka-Majczyńska Helena *VIII*
 Dudek Wincenty *IV*
 Dulny Tadeusz *IV*
 Dwornicki Walerian w zakonie Feliks *IV*
 Dziadak Tadeusz *V*
 Dziejowski Bolesław Emil *I*
 Dziekanowski Stanisław *V*
 Dziennicki Stanisław *VI*
 Dzierzgowski Mikołaj *IV*
 Dzięcielski Józef Marcelin (Marcelin) *VII*
Dzwonkowski Napoleon *VIII*

Eichenwald Elżbieta *VII*
 Elert (Ellert) Franciszek *IV*
 Englert Józef *V*
 Ernest Jerzy *I*

Falkowska Wiesława Teresa *III*
 Fajans Igacy *IV*
Fajans Maurycy *VIII*

Felczyński Adam Jan VI
Felicki Stanisław VIII
Feliks z Karyntii vel Dalmata VI
Fijałkowski Antoni Melchior IV
Filipski Rudolf IV
Firmo de Dominik VIII
Fischer (Fiszer) Józef II
Florczak Józef VI
Florian z Gniewkowa III
Fopp Tadeusz Cyprian IV
Fopp Tadeusz Maria Bronisław IV
Forbert Zygmunt VIII
Frąckiewicz Kazimierz VII
Fulman Marian Leon III

Gabryś Amelia w zgromadzeniu Augustyna III
Gajdamowicz Edward V
Gajzler Czesław II
Gaworska Mieczysława IV
Gąszczyński Waclaw V
Gembicki Jan VI
Gembicki Tadeusz V
Gembicki Wawrzyniec IV
Gerko Włodzimierz Mieczysław I
Gerward z Ostrowa VII
Giełdziński Lesser VIII
Gissa Baltazar Aleksander VI
Giszter Władysław II
Glasenapp Hugo Ernest III
Gluziński Władysław Antoni VII
Gładyszewski Mateusz IV
Głębocki Bartłomiej VI
Głowacka Maria V
Gniazdowski Włodzimierz III
Gniewosz Mikołaj II
Godlewski Feliks I
Godlewski Leszek I
Goldberg Szymon VII
Gołańczewski Maciej VI
Gołańczewski Zbylut VI
Gołębiowski Waclaw II
Gombiński Stanisław VII
Gondek Wojciech V
Gostyński Adam II
Gościński Franciszek VII
Goślicki (Goslicius, Grimaldus) Wawrzyniec II
Górka Łukasz VIII
Górkowski (Gurkowski) Michał w zakonie
Cherubin II
Górzyński Władysław I
Grabowski Adam Stanisław VII

Grajnert Jan Paweł I
Grąbczewski Aleksander Henryk I
Grekowicz Antoni III
Grekowicz Helena V
Grodzki Edward IV
Grotkowski Sebastian I
Grotowski Wiktor Marian II
Gruchalski Stanisław IV
Gruell Mieczysław III
Gruse Feliks V
Gruszczynski Jan III
Gruszczynski Mirosław III
Grzelak Jan VI
Grześkowiak Jan Zdzisław VII
Grzymała Edward V
Grzywacz Władysław VI
Gutkowski Jan Stefan II
Guttmejer Eugeniusz VII
Guzenda Tadeusz Roman VI
Guzowski Aleksander Julian III
Guzowski Julian II
Guzowski Stanisław Jan V
Guzowski Waclaw III
Guzowski Wincenty III

Haack Fryderyk Wilhelm Aleksander I
Haack Hugo I
Haack Irena z d. Bojańczyk VIII
Hajczuk Mieczysław III
Hajdo Teofil III
Halageria Marianna w zgromadzeniu Antonia IV
Halicki Leszek Leopold VII
Haltrecht Dawid Aleksander VII
Hankowska Romualda II
Hecker Natalia Emilia Teofila w zgromadzeniu
Magdalena III
Helbich Wojciech IV
Henryk III

Insadowski Henryk II
Iwanicki Józef I
Izbicka Mira VII

Jakub z Sienna (Sienieński) II
Jakubowski Józef Władysław III
Jan (zm. po 1349) VII
Jan (zm. 1468/1469) VII
Jan Lutek z Brzezia V
Jan Scheffchen VII
Jan Wilkowiec, Awdaniec III
Janasik Jan III

Janisz Stanisław V
Jankowski Adam III
Jankowski Józef VII
Jarczewska Elżbieta II
Jarczewska Zofia II
Jarczewski (Jaraczewski) Wojciech II
Jarczewski Florian II
Jarczewski Jan II
Jarnuszkiewicz Czesław I
Jasiński Włodzimierz Bronisław II
Jastrzębski Zdzisław VI
Jaźwierski Józef VII
Jóźwiak Franciszek I
Jung Ryszard VIII
Jurzysta z d. Witkowska Jadwiga III

Kaczorowski Henryk III
Kajzer Leszek (Lech) Jerzy Stefan VII
Kaldeborn (Kaldenborn) Jan VII
Kalembka Sławomir VI
Kaliski Fabian VIII
Kaliszek Stanisław Zygmunt II
Kalota-Szymańska Maria VIII
Kaltmann Adam Juda Adolf III
Kałużewska Łucja III
Kaniewski Władysław VII
Kapuścińska Kazimiera V
Karnkowski Jan II
Karnkowski Stanisław II
Karolak Stanisław VII
Karolewski Leonard Stefan VII
Karpiński Ignacy VII
Kazimierowicz Henryk V
Kazimierz Konradowicz V
Kaźmierczak Jerzy V
Kędziński Waclaw Piotr IV
Kieloch Tadeusz Józef IV
Kielczewska z d. Przedpeńska Maria
(Marianna) Rozalia VII
Kielczewski Marian VII
Kietlicz Henryk III
Kletkiewicz Stefan IV
Klonowicz Acernus Sebastian Fabian I
Kłodawski Józef Kazimierz III
Kłosowicz Kazimierz VI
Knapiński Tadeusz Władysław VII
Kneblewski Waclaw III
Kobierski Jan III
Kochanowicz Jan VIII
Kochanowicz Józef VIII
Kociołowicz Aleksander VIII

Kołaczkiewicz Leokadia Eugenia IV
Kołodziej Barłomiej VIII
Komecka Maria Jadwiga VI
Konopka Waclaw VII
Konrad I Mazowiecki V
Konwicka Irena z d. Poradowska V
Konwicki Franciszek V
Konwicki Inocenty V
Kopanka (Koponka) Paweł III
Kopczyński Edward ks. VIII
Kopff Stanisław, Mateusz IV
Korona Marek (Corona) III
Korszyński Franciszek Salezy I
Korwin-Piotrowski Czesław II
Korzeniowski Tomasz III
Kosiński Florian VI
Kossowski Henryk Piotr I
Kostkowski Bronisław Jerzy IV
Kostrzewski Leon VIII
Kościszko Andrzej Tadeusz Bonawentura I
Kotelko Antoni II
Kowalczyk-Obniski Jan VI
Kowalewska Wanda Zofia V
Kowalewski Bogdan Ignacy V
Kowalewski Dominik V
Kowalewski Leon V
Kowalewski Leszek I
Kowalewski Przemysław Stanisław Kazimierz I
Kowalewski Waclaw Antoni V
Kowalska Anna V
Kowalski Stefan VI
Kownacki Henryk Paweł I
Kozal Michał III
Kozierowski Kandyd VI
Kozińska Anna VIII
Koziński Janusz VIII
Kościński Józef I
Kozłowski Roman Stanisław I
Kozmian Józef Szczepan III
Kowalewska Agnieszka VIII
Kraśnińska Czesława VIII
Krause August II
Krauze Edmund IV
Kremer Piotr II
Kretkowska Maria VI
Kropidło Jan II
Królikowska Henryka I
Kronenberg Leopold Julian VI
Kronenberg Leopold Stanisław VI
Kruszyński Józef III
Krynicky Paweł Władysław VI

Krysiak Tadeusz *II*
Krystyn *IV*
Krzemiński Eugeniusz *IV*
Krzysztof Krystynowicz, Łabędź *III*
Krzysztof z Kurozwęk *IV*
Krzysztofek Konrad Jerzy *VIII*
Krzyżanowski Bronisław Teofil *VI*
Kubecki Ignacy *II*
Kubicki Władysław *III*
Kubski Kazimierz *VII*
Kuczyńska Helena Aldona *II*
Kujawa Tadeusz *V*
Kulesza Bohdan *VII*
Kułaczkowski Włodzimierz *IV*
Kułakowska Barbara *V*
Kuncewiczowa Maria Zofia *I*
Kunka Bolesław *I*
Kuntze Leopold *III*
Kurowski Mikołaj *II*
Kurpiński Tadeusz *IV*
Kurzawa Józef *VI*
Kwarciański Wacław *V*
Kwiatkowski Franciszek (Kułak Feliks) *I*
Kwiatkowski Wacław Antoni *IV*
Kwieciński Zbigniew *V*

Landau Samuel *VII*
Lasocki Mikołaj *VII*
Laszenko Aleksander *I*
Laszenko-Pławska Ludmiła *II*
Lech Janina *I*
Lech Maria Magdalena *IV*
Lejeles Aron (właściwie: Glantz Aron) *VII*
Lejman Stanisław *II*
Lenczowski (Lenczewski) Michał Mikołaj *II*
Leski Franciszek w zakonie Innocenty *II*
Leszczyński Stanisław Wiktor *VI*
Leszek Bolesław *IV*
Leśniewski Apolinary Józef *II*
Leśnik Józef *VI*
Lewandowski Aleksander *VIII*
Lewandowski Bogumił *III*
Lewandowski Czesław *VI*
Lewandowski Wiktor *VI*
Lewental Franciszek Salezy (Salomon) *VII*
Librowski Stanisław *I*
Lidwin Ludwik *II*
Lindener Kasper Junior *III*
Lipski Andrzej *II*
Lipszyc-Lipski Wacław *VI*
Lisiecki Józef *IV*

Lorentowicz Michał *VI*
Lota Jerzy Kazimierz *VIII*
Lubicz Sawicki Michał *V*
Ludwig Juliusz Adolf Teodor *II*
Lutoborski Felicjan *V*

Łabęcki Czesław *VII*
Łada (Ładewski, Ładowski) Kazimierz *I*
Łaguna Marcela Marianna *VI*
Łapka (od 1581 Łapczyński) Walenty *I*
Łubieński Maciej *I*
Łukasz z Uniejowa *VIII*
Łukaszewicz (Lucassewitz) Kazimierz (Casimirus) *VII*
Łytkowski Józef ks. *VIII*

Machnowska Jadwiga w zgromadzeniu Jadwiga *IV*
Maciej z Raciąża *V*
Maciejewski Józef *VI*
Madaliński Bonawentura *V*
Maderski Jerzy *V*
Magielski Władysław *IV*
Maik Feliks *II*
Majdański Kazimierz *VI*
Majewski Paweł *VI*
Majcher Anna w zakonie Weronika *IV*
Majchrowicz Józefa *VI*
Majchrzak Józef *VIII*
Majczyńska Julia Romualda *I*
Majczyński Stanisław Andrzej *II*
Majorkiewicz Wolf Majer *VI*
Makaruk Maria *VII*
Makowski Karol *V*
Makuch Tomasz *I*
Malczewski (Skarbek) Franciszek *IV*
Malendowicz Marianna *V*
Malinowska Anna *IV*
Malinowski Henryk *VIII*
Małachowski Władysław *VI*
Manowski Waldemar *I*
Mańkiewicz Józef *IV*
Marcinkowska Maria *III*
Marchlewski Julian Baltazar *VI*
Marchlewski Leon Paweł *V*
Markiewicz Edward *VIII*
Markiewicz Leszek Kazimierz *IV*
Marszałek Stanisław *V*
Marszewski Michał Jan *II*
Marusik Maciej *VII*
Materka Florian (Florek) *III*
Maternowski Stanisław Kostka Ignacy *II*

Matraś Józef *II*
 Matulka Janina w zakonie Jadwiga *IV*
 Matusiak Jan *VI*
 Matuszewski Wincenty *VI*
 Maurycy *III*
Max Karol ks. VIII
 Mazierski Stanisław *I*
 Mazurek Józef *I*
 Mączyński Franciszek *III*
 Metler Bonawentura *III*
 Michalska Wiesława *V*
 Michał *V*
 Michałek Elżbieta Rozalia *VI*
 Michałowski August *III*
 Michewicz Benedykt *VI*
 Michler Zygmunt *I*
 Mietz Andrzej Witold *VII*
 Mijakowski Hugo *III*
 Mikołaj z Kujaw *V*
Mikulski Feliks ks. VIII
 Miller Ludwik Krzysztof *VI*
 Mirecki Edward Adam *III*
 Mirski (Miemieć) Władysław *IV*
 Misiąg Ignacy *I*
 Mniewski Dionizy *I*
 Moczyński Leon *VI*
Modrzejewski Euzebiusz ks. VIII
 Moll Jan Witold *I*
 Morawski Michał *VI*
 Moszczyńska Cecylia *IV*
 Moszyński Piotr z Bnina,
 z Mosiny, z Radlina *I*
 Motowidło Jerzy Stanisław *II*
 Mroziński Józef *V*
 Mrożewski Zdzisław Wiktor *II*
 Mühsam Hugo *I*
 Mularski Franciszek *II*
Mularski Jerzy VIII
 Murzynowski (Suszycki) Stanisław *I*
 Musiał Barbara Elżbieta *VII*
 Mystkowski Witold Łukasz *II*

Nadara Edward *VII*
 Nagórski Jan *II*
 Nagórski Zygmunt *V*
 Narębski Stefan *II*
 Nassalski Marian *II*
 Nawrocki Michał Leonard *IV*
 Nawrocki Stanisław Ignacy *VI*
 Nejman Mieczysław *III*
 Neuman Herman *IV*

Neuman Izidor Jerzy *IV*
 Newerly Igor *II*
 Nikonowicz Olga *VI*
 Noakowski Stanisław Witold *I*
 Nodzyński Andrzej *VII*
Norrman Sven VIII
 Nowacki Kazimierz *VII*
 Nowacki Leon Czesław *III*
 Nowak Edmund *III*
 Nowak Kazimierz Jan *II*
 Nowakowska Aniela Marianna *I*
 Nowakowski Tadeusz *VII*
Nowca Władysław VIII
 Nowicki Marian *IV*
 Nowicki Walery *V*
 Nowierski Janusz *VII*
Nowodworski Michał VIII
 Nurkiewicz Zdzisław *VI*
 Nyke Ładysław *V*

Obernikowicz Wojciech *III*
 Odrowąż Pieniążek Janusz *VII*
 Ojerz (Ogierz) *V*
 Okołów-Hryniewicz Zofia *V*
 Olejniczak Franciszek *V*
 Olejnik Stanisław Stefan *VII*
 Oleradzka Sabina *III*
Oleśnicki Zbigniew VIII
 Olszewska Maria *IV* Olszakowski Antoni Franciszek *I*
 Olszewski Adam Julian Marian *IV*
 Olszewski Józef *I*
 Olszewski Zygmunt *VI*
 Onold (Onolf) *IV*
 Oporowski Andrzej *VI*
 Oporowski Władysław
 (właściwie Władysław z Oporowa) *I*
 Oprządek Jan *V*
 Orlicka Maria *V*
Orpiszewski Ludwik Augusta Lucjan
h. Junosza VIII
 Orszt Antonina *IV*
 Orszt Feliksa przybrane nazwisko:
 Orszt Ludwik, przybrane nazwisko: Dąbski *IV*
 Orzechowski Karol *VII*
 Ossowski Stanisław *III*
 Osterloff Karol *III*
 Osterloff Stanisław *III*
Ostrowski Antoni Kazimierz bp VIII
Oświęciński Jan ks. VIII
Otto Maura s. VIII
 Owczarek Wojciech (Stanisław) *II*

Pacewicz Roman *VII*
 Pachnowski Stefan *III*
 Pakulski Jan *VI*
 Pal (Pahl) Ferdynand Adolf *VII*
 Pankiewicz Jakub *V*
 Pawlak Marian Zdzisław *VII*
 Pawlicki Józef *VI*
 Pawłowski Antoni *VI*
 Pawłowski Jerzy *V*
 Pawłowski Piotr Karol *VII*
 Perlicki Tadeusz *VI*
 Person-Zasadzińska Krystyna *VII*
 Petrykowski Stefan *VII*
 Pęczarski Feliks *I*
 Piasecki Witold Emil *III*
 Piasecki Zygmunt *I*
 Piecyk Stanisław *VII*
 Pieczychowski Leonard *V*
 Pieniążek Jan *VII*
 Piernikowski Sławomir Ryszard *VII*
 Pieszkański Jerzy *I*
 Pietrkiewicz (Peterkiewicz) Jerzy Michał *VII*
 Pietruszka-Jabłonowski Stefan *VII*
 Piętka Walenty *I*
 Piotr Stary Wszeborzyc *III*
 Piotr z Bnina Moszyński zob.: Moszyński Piotr
 z Bnina, z Mosiny, z Radlina *I*
 Piotrkowski Piotr *V*
 Piotrowski Stanisław *II*
 Piotrowski Zygmunt Kazimierz *VII*
 Piskorski Przemysław Marek *VI*
 Płażewski Wit *II*
 Płoski Edmund Walenty *II*
 Płoszay Leon *I*
 Płoszczyński Franciszek *I*
 Podgórski Andrzej *V*
 Pokorowski Stanisław *IV*
 Polak Janusz Stanisław *III*
 Pollner Karol Ludwik *III*
 Pomianowski Witold Waclaw *IV*
 Pomirski Włodzimierz Witold *IV*
 Ponikowski Stanisław w zakonie Franciszek *I*
 Popiel Chościak Wincenty Teofil *III*
 Popiel Jan Kazimierz *I* Popiołek Irena w zgromadzeniu Gabriela *III*
Popieluszko Jerzy bł. ks. *VIII*
 Popławski Władysław Norbert *VII*
 Poradowski Michał *II*
 Poradowski Stefan Bolesław *IV*
 Postolski Stanisław *V*
 Postolski Tadeusz *IV*
 Poszwiński Zygmunt *III*
 Potempa Wiktor Filip *III*
 Poznański Józef *V*
Prokopiak Mieczysław *VIII*
 Protwicz Marcin *VI*
 Prószyński Zygmunt *V*
 Prunhofer (Prunhover) Ulryk *VII*
Pruski Stanisław *VIII*
 Przedpeński Jan Marian *VII*
 Przerębski Wincenty *V*
 Przybecki Waldemar *VI*
 Przybylska Teresa Władysława *IV*
 Przybylski Tadeusz *VI*
 Przybyszewska Ewa
 Przybyszewski Stefan *VII*
 Pstrokoński Maciej *III*
 Pukijaniec Zygmunt Stanisław *III*
 Purman Leon *V*
 Pytko Kazimierz Nikifor *VI*
 Radoński Karol Mieczysław *II*
 Radziszewski Idzi Benedykt *II*
 Rakowska Franciszka *I*
 Rapa Wiesław Józef *VI*
Radomski Antoni ks. *VIII*
Rąbalski Wacław *VIII*
 Reder Agrypina Zofia *IV*
 Reder Mieczysław Wojciech *VII*
 Reich-Ranicki Marcel *VII*
 Reichstein Tadeusz *I*
 Rejmanowski Tadeusz *VI*
 Rejmer Wincenty *VI*
 Reuse (Rusin) Mikołaj *VII*
 Rode-Rodecki Stefan *VI*
 Rodzeń Józef *III*
 Rogaliusz Tomasz *V*
 Rohatiner Oswald Leon *VI*
 Rojewska Zofia Leokadia *III*
 Roliński Jan Arkadiusz *I*
 Romatowski Stanisław *I*
 Romatowski Wojciech *I*
 Rozrażewski (Rozdrażewski) Hieronim *III*
 Rozwadowski Jerzy *VII*
Rudziński Ignacy *VIII*
 Rybarski Eugeniusz *IV*
 Rybiński Józef Ignacy *IV*
 Rychalski Michał *VI*
 Rzeczycki Stanisław *I*
 Rzeszewski Marian *II*
 Sadowski Jan *IV*

Sadowski Józef *IV*
 Sajnok Zygmunt *VI*
 Samulczyk Józef *V*
Sarbiński Witold Stanisław *VIII*
 Sarnowski Stanisław *VI*
 Sasak Józef Roman *IV*
 Scheffchen (Scheffchin) Jan *VII*
 Seipp (Sejpp) Józefa *IV*
 Sędzimir Zygmunt *III*
 Sforski (Sworski) Narcyz Marcelin *I*
 Sidor Czesław Tadeusz *II*
 Siemińska Danuta *VII*
 Sieradzki Ireneusz Jerzy *III*
 Siniarski Bogumił *V*
 Sisinius (Sysyniuz, Zyznowicz, Kąkol) Maciej *I*
 Skarżyński Stanisław Jakub *I*
 Skierski Kazimierz Zenon *VI*
 Skórczyński Leon *V*
 Skrocka Cecylia *VI*
 Smolka Stanisław *VI*
 Sławatycki Henryk Romuald *III*
 Sławiński Tadeusz *V*
 Słomski Mieczysław *VII*
 Słotwińska Pelagia *III*
 Sobańska Agnieszka *VII*
 Sobczak Stanisław *II*
 Sobczyński Jan Nepomucen *V*
 Sobierajski Edward *VII*
 Sokołowski Florian *III*
 Sokołowski Henryk *V*
 Sokołowski Jan *VI*
 Sokołowski Stanisław (Socolovius) *III*
 Sokołowski Stanisław Antoni *III*
 Solikowski Jan Dymitr *I*
 Sowiński Jan Mieczysław *III*
 Sporer (Sprower) Waclaw *VII*
 Spryszyńska Irena *II*
 Stachurska Elżbieta *IV*
 Staliński Stanisław w zakonie Bonawentura *II*
 Stalkowski Bronisław *III*
 Stampe Jakub Krystian Henryk *I*
 Stanecka Barbara *III*
 Stankiewicz Leon *I*
 Stanny Helena *IV*
Stańczak Roch *VIII*
 Starkiewicz Szczęsny (Feliks) Konstanty *VI*
 Staszewski Jacek *VII*
Staszewski Janusz Wiktor *VIII*
 Stec Zbigniew Władysław *VII* Stefan *IV*
 Stefan ze Lwowa *VII*
Stefanowicz Janusz Juliusz *VIII*
 Stefański Wojciech Ludwik *III*
 Stefański Zbigniew *II*
 Steinbok Janina *II*
 Steinhagen Feliks Aleksander *VI*
 Steinike Wilhelm Ludwik Teodor *I*
Sterkowicz Stanisław *VIII*
 Stępień Jan *II*
 Stobiecki Ostoja Józef *VII*
 Stpiczyński Aleksander *II*
 Straszewski Józef *II*
 Sudół Franciszek Marian *II*
 Sutorowski Tadeusz *II*
 Synakiewicz (Szynakiewicz) Franciszek
 Hilary w zakonie Feliks *III*
 Swidger *IV*
 Szade Stanisław *II*
 Szafranski Władysław *IV*
 Szałwińska Feliksa *II*
 Szałwiński Eugeniusz Stanisław *VII*
Szaniawski Felicjan Konstanty bp *VIII*
 Szatkowska Halina *V*
 Szczeblewski Stefan *VII*
 Szczepaniak Jan *IV*
 Szczepański Józef Dionizy *I*
 Szczerbiak Jan Aleksander *II*
 Szczygłowska Maria *I*
 Szczygłowski Wojciech Adam *I*
 Szelągowski Stanisław Teodoryk
 w zakonie Ludwik *III*
Szelągowski Wiktor *VIII*
Szembek Stanisław bp *VIII*
 Szewczyk Maria *I*
 Szklarski Alfred *VII*
 Szmidt Tadeusz Idzi *III*
 Szpotańska Maria *V*
Sztankowski Józef *VIII*
 Sztolcman Abram (Alfred, Adolf) *VII*
Szubert Waclaw Stefan *VIII*
 Szulc Kazimierz Józef *II*
 Szuleta Józef *III*
 Szummer Franciszek Heliodor *IV*
 Szwabiniński Michał *III*
 Szymak Józef *VI*
 Szymański Antoni *II*
 Szymczak Henryka *V*
Szymczak Władysław *VIII*
 Ślipek Michał *IV*
 Śliwiński Jan *II*
Święcicki Stanisław *VIII*
 Świtalski Władysław *IV*

Tabaczyńska Gołda (Gucia, Guta) VIII

Tarnowski Jan bp VIII

Tarnowski Tadeusz Feliks III

Teodorczyk Mieczysław Roman, przybrane

nazwisko: Opolski Tadeusz I

Teodorowicz Jerzy IV

Tokarski Leszek Zbigniew VI

Tomaszewski Piotr Franciszek IV

Tomaszewski Stanisław w zakonie Andrzej III

Tomaszewski Walenty Maciej IV

Tomaszewski Waclaw IV

Tournelle Franciszek III

Trojankiewicz Czesław VIII

Truszczyński Stefan Konstanty VII

Tucholska (Tucho) Maria Adamina,

w zgrupowaniu Maria IV

Turczynowicz Adrian I

Turczynowicz Danuta Maria II

Turchan Jan V

Tyburski Zygmunt II

Tydelski Jan Bogumił II

Tykociński Józef (Tykociner Joseph) VI

Tylicki Piotr VII

Tysarczyk Stefania V

Tywonek Stanisław VII

Uchański Jakub II

Vogtman Józef VIII

Waberski Konstanty VI

Waczyński Roman VI

Walter Jadwiga II

Warecki Henryk V

Warmuz Antoni V

Warych Stanisława w zgrupowaniu Stanisława IV

Wasilkowski Ludwik III

Wiśniewski Kazimierz V

Wiśniewski Waclaw IV

Wiśniewski Zygmunt V

Wawrzyniecki Antoni IV

Wawrzyńkiewicz Tadeusz VI

Werner IV

Wesołkowski Bogumił VI

Wesołowski Leon VI

Węgiński Zbigniew Henryk VII

Wiercioch Walenty VI

Wierzbiński Antoni VII

Wiliński Tadeusz I

Wilk z Izbicy Awdaniec IV

Winter Szmuel VII

Wiśniewska Zofia Michalina IV

Władysław z Oporowa zob.: Oporowski Władysław

(właściwie Władysław z Oporowa) I

Włodkowska Krystyna V

Włosiński Marian VII

Wodka Mikołaj z Kwidzyna, zw.: Polonus,

Abstemiusz Wodzicka Helena IV

Wojciech (1228–1233), kasztelan wrocławski III

Wojciech (kasztelan, wyst. 1257) III

Wojciechowska Danuta,

przybrane nazwiska: Wysocka, Orłowska I

Wojciechowski Konstanty IV

Wojdyłło Amata s. VIII

Wojdyłło Henryka IV

Wojniewicz Michalina V

Wojsa Stanisław IV

Wojtyła Karol Józef, Jan Paweł II III

Wolimir V

Wolna Genowefa VI

Wolska Leokadia I

Wolski Mikołaj III

Wołowicz Andrzej IV

Wołucki Paweł bp VIII

Wosch Hugo Teodor IV

Woyda Kazimierz VIII

Woznicka Maria III

Woznicki Jan VI

Woznicki Teofil Zenon II

Wronowicz Maciej Hiacynt II

Wróblewski Bolesław Bonawentura VII

Wróblewski Wiesław VIII

Wrześniak Waclaw Jan II

Wyględowska 10 v. Nowacka Jadwiga IV

Wypijewski Franciszek VIII

Wypijewski Jan VII

Wyszyński Stefan I

Zabłocki Aleksander III

Zagajewski Stanisław V

Zakrzewski Wawrzyniec w zakonie Laurenty IV

Zalewska Zofia, z d. Bromont V

Zaleski Szymon Leon VI

Zapędowski Marek VIII

Zaręba Jan I

Zawadzki Ludwik Mieczysław VIII

Zawadzki Wincenty ks. VIII

Zawiślak Józef VII

Zbiegniewska Izabela II

Zdzisław ze Sławaska III

Zdzitowiecki Stanisław Kazimierz I

Zebrzydowski Andrzej V

Zglińska Zofia *IV*
Zielińska Cecylia *II*
Zieliński Kazimierz *V*
Ziomek Marianna *VIII*
Ziółko Władysława *V*
Ziółkowski Bogdan *VI*
Zirkwitz Rudolf Henryk *I*

Żak Jan Stanisław *I*
Żbikowski Piotr *VI*
Żebrowski Saturnin Tadeusz *IV*
Żmijewski Henryk Marian *IV*
Żuchowska Magdalena *I*
Żuchowski Maciej *I*
Żukowska z d. Łazowska Zofia *VII*
Żyżelewicz Piotr „Stopa” *VIII*

SPIS TREŚCI

Do Czytelnika	5
Wstęp	7
Wykaz skrótów	9
Wykaz skrótów stosowanych w bibliografii	12
I. Opracowania zwarte	12
II. Czasopisma	13
Biogramy (A–Ż)	15
Informacje o autorach biogramów WSB, t. VIII	217
Wykaz haseł tomów I–VIII	221

